

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
CIVILTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

Promocijas darbs

Vainas un tās pakāpju nozīme civiltiesiskās atbildības kontekstā

Tiesību zinātnes doktora studiju programmas

doktorants

Edijs Brants

eb10056

Darba zinātniskais vadītājs
profesors, *Dr. iur.* Jānis Kārklīšs

Rīga 2022

Satura rādītājs

Ievads.....	3
1.Vainas jēdziens un ar to saistītā problemātika Latvijas civiltiesībās	17
1.1. Ar vainas jēdzienu saistītās problemātikas definēšana Latvijas civiltiesībās	17
1.2. Vainas jēdziens Civillikumā	27
1.3. Vainas jēdziena vēsturiskā attīstība	36
2.Neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji	48
2.1. Neuzmanības jēdziena un tās konstatēšanas kritēriju vispārīgs raksturojums.....	48
2.2. Paredzamība un novēršamība kā neuzmanības un nejauša šķēršļa kritēriji.....	56
2.3. Paredzamības kritērijs kā kaitējuma attālinātības testa un adekvātās cēloņsakarības teorijas sastāvdaļa	61
2.3.1. Paredzamība kā kaitējuma attālinātības testa kritērijs līgumtiesībās.....	62
2.3.2. Paredzamība kā kaitējuma attālinātības testa kritērijs deliktu tiesībās.....	67
2.3.3. Paredzamības kritērijs adekvātās cēloņsakarības teorijā.....	72
2.4. Neuzmanības konstatēšanas kritēriji.....	75
2.4.1. Kaitējuma iestāšanās risks	84
2.4.2. Piesardzības pasākumi	92
2.4.3. Bezdarbība kā neuzmanība.....	101
2.4.4. Tiesību normas pārkāpums.....	109
2.4.5. Zināšanas un prasmes, objektīvais un subjektīvais tests, atšķirīgie prasītās rūpības standarti 125	
3.Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdziens, to konstatēšanas kritēriji	134
3.1. Rupjas neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji.....	134
3.2. Ļauna nolūka jēdziena vispārīgs raksturojums	138
3.3. Ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji.....	144
3.4. Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdzienu nošķiruma nepieciešamība.....	153
4.Vaina un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā	162
4.1. Ar vainu un vainas pakāpēm saistītā problemātika līgumiskās atbildības piemērošanā, līgumiskās atbildības pamats	162

4.2. Vainas un vainas pakāpju vērtēšanas nepieciešamība līgumiskās atbildības piemērošanā	173
5.Vainas un attaisnojumu koncepcijas, prettiesiskas rīcības jēdziena un vainas pakāpju iedalījuma nozīme civiltiesiskās atbildības sistēmā	183
5.1. Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika	183
5.2. Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi	202
5.3. Vainas pakāpju iedalījuma nozīme	221
Kopsavilkums	233
Anotācija.....	246
Annotation	247
Abstrakt	248
Izmantoto avotu saraksts	249
Literatūra.....	249
Normatīvie akti	260
Judikatūra un tiesu prakse.....	262
Uzziņu literatūra un elektroniski publicētie avoti.....	271

Ievads

Meklējot atbildi uz jautājumu “kas ir vaina un kāda ir tās nozīme civiltiesiskās atbildības piemērošanā”, domājams, ka ikvienam juristam tipiski nāktu prātā kādreiz lekcijās dzirdētais un tiesību literatūrā lasītais uzskats, ka Latvijas civiltiesībās *vaina* vairs nav patstāvīgs atbildības priekšnoteikums un ka tā vērtējama kopsakarā ar *prettiesiskas rīcības* priekšnoteikumu. Attiecīgi uz papildu jautājumu “cik ir civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu”, vairums droši vien atbildētu, ka tie kopā ir trīs, nevis četri, kā tas bija agrāk. Vēl kāds varētu piebilst, ka atbilstoši valdošajam uzskatam vainas vietā pareizāk būtu lietot *vainojamības* jēdzienu, un ka šajā sakarā būtu jāvērtē tiesību aizskārēja uzrādītie, likumā noteiktie *attaisnojumi*, ievērojot, ka vaina un vainas pakāpes esot saistītas ar tiesību aizskārēja psihiskās attieksmes pētīšanu, taču, pretēji krimināltiesībām, civiltiesībās nepieciešama uz visu sabiedrību orientēta, objektīva mēraukla.

Šajā brīdī varētu rasties jautājums, kāpēc autors sava darba tēmu nav nosaucis par “Prettiesiskas rīcības nozīme civiltiesiskās atbildības kontekstā”, bet tā vietā uzsvars likts tieši uz vainu un vainas pakāpēm. Šeit jāatzīst, ka patiesībā, ievērojot zināmus nosacījumus, piemēram, ja Latvijas civiltiesībās izdotos panākt vienprātību par noteiktu “atslēgas jēdzienu” (tostarp *krietna un rūpīga saimnieka* un *prasītās rūpības standarta*) izpratni un to piemērošanu atbildības vērtēšanā, darba tēma varētu skanēt arī šādi, akcentējot tieši prettiesisku rīcību. Tomēr, kā tas secināts šajā darbā, fundamentālais krietna un rūpīga saimnieka jeb saprātīgas personas tests un tā piemērošanas rezultātā nosakāmais prasītās rūpības standarts ir krietni ciešāk saistīts ar vainu un vainas pakāpēm. Pat vēl vairāk, krietns un rūpīgs saimnieks un prasītās rūpības standarts veido vainas koncepta pašu esenci.¹ Attiecīgi šajā darbā uzsvars likts tieši uz vainu un vainas pakāpēm, nevis prettiesisku rīcību.

Minētais, Latvijas civiltiesībās vairāk kā dekādi dominējošais uzskats² par atbildības pirmā jeb t.s. “izejas punkta” priekšnoteikuma apzīmējumu – prettiesisku rīcību – likumsakarīgi novērsa uzmanību no vainas un vainas pakāpēm, lai gan Civillikumā³ (turpmāk – CL) un virknē citos normatīvajos aktos uz šiem jēdzieniem bija un joprojām ir atrodamas norādes. Attiecīgi šo gadu laikā vainas un vainas pakāpju izpratne nav attīstījusies tādā intensitātē, kādā tā varēja attīstīties, ja vien atbildības priekšnoteikumu vērtēšanā fokuss būtu bijis cits. Šajā ziņā, uzsvaru liekot uz rīcības prettiesiskumu, laika gaitā attīstījās viedoklis, ka pēc vispārējā principa

¹ Sk. sīkāk 1. nodaļu “Vainas jēdziens un ar to saistītā problemātika Latvijas civiltiesībās” un 5.2. apakšnodaļu “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi”.

² Sk. sīkāk 1.1. apakšnodaļu “Ar vainas jēdzienu saistītās problemātikas definēšana Latvijas civiltiesībās”.

³ Civillikums: LR likums. Pieņemts 28.01.1937. Publicēts 20.02.1937., Valdības Vēstnesis, Nr. 46.

atbildības piemērošanai vienmēr nepieciešams konstatēt personas uzvedības neatbilstību kādai tiesību normai,⁴ jo sevišķi tādu viedokli paužot bezdarbības kā prettiesiskas rīcības kontekstā.⁵ Taču te jāņem vērā divi apstākļi: pirmkārt, tiesību normas pārkāpums, lai arī ar to radīts kaitējums citas personas tiesiskajiem labumiem, nav automātisks pamats visos gadījumos piemērot atbildību (piemēram, ņemot vērā t.s. “tiesību normas aizsardzības mērķa doktrīnu”, vai arī ievērojot to, ka tiesību normas mēdz būt ar atšķirīgām abstrakcijas pakāpēm, kas attiecīgi zināmos gadījumos var pieprasīt padziļinātāku rīcības atbilstības analīzi); otrkārt un galvenokārt, nebūt ne visas dzīves situācijas ir tiešā veidā noregulētas ar tiesību normām (vai nu tās būtu rakstītas, vai nerakstītas).⁶

Tā, piemēram, neviena tiesību norma neaizliedz izrakt bedri publiskas pludmales smiltīs, ko bērni vasaras brīvlaikā spēlējoties nereti arī dara, būvējot “smilšu pilis” vai pašiem vēlāk ierokoties tajās. Taču, ja kāda garāmejoša persona nepamana izrakto bedri un paklūp aiz tās, kā rezultātā šī persona salauž kāju, uzreiz apgalvot, ka atbildība bērnam (vai viņa vecākiem)⁷ neiestāsies tikai tāpēc, ka nepastāv šādas uzvedības (bedres izrakšanu) aizliedzoša tiesību norma – nevar. Jāpiebilst, ka tādu ar tiesību normām tiešā veidā neregulētu situāciju ikdienā ir tik daudz, ka cilvēka prāts to gluži vienkārši nespēj aptvert.⁸

Iepriekš modulētā piemēra sakarā kāds varētu mēģināt apgalvot, ka šajā gadījumā rīcības prettiesiskums izpaužas tajā aspektā, ka konkrētās uzvedības rezultātā ir tikušas aizskartas citas personas ar likumu aizsargātās tiesības un intereses (nodarīts kaitējums personas veselībai). Un uzreiz jāteic, ka šāds apgalvojums, autora ieskatā, nebūtu nepareizs, ievērojot, ka jebkāda atbildību nodibinoša rīcība, kas nodarījusi atlīdzināmu kaitējumu, ir pretrunā kādai tiesību normai plašākā izpratnē un līdz ar to arī tiesību sistēmai kopumā. Piemēram, neviens nav tiesīgs nepamatoti aizskart citu personu tiesības un likumiskās intereses. Tā principā ir tiesību zinātņu aksioma. Tomēr, ja ar šādu apgalvojumu vien mēģinātu pamatot atbildības piemērošanu,

⁴ Tā kādā lietā Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments norādījis, ka atbilstoši CL 1635. pantam “[...] lai noskaidrotu darbības (bezdarbības) neatļauto raksturu jeb prettiesiskumu, ir jāpārlicinās, vai katrs no atbildētājiem ir izpildījis likumā noteiktos pienākumus.” *Sk.*: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 12. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-191/2021, 9. punkts.

⁵ *Torgāns K., Kārklīšs J.* Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes. *Jurista Vārds*, 08.09.2015., Nr. 35 (887) (turpmāk – *Torgāns K., Kārklīšs J.* 2015).

⁶ *Sk.* sīkāk 2.4.4. apakšnodaļu “Tiesību normas pārkāpums”.

⁷ CL 1637. pants: “Par tiesību aizskārums nav vainojami bērni līdz septiņiem gadiem, kā arī personas ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem, kas nav spējušas saprast savas darbības nozīmi vai nav spējušas vadīt savu darbību”; 1780. pants: “Zaudējumi, ko nodarījis bērns līdz septiņiem gadiem, persona ar garīga rakstura traucējumiem, kura nav spējusi saprast savas darbības nozīmi vai nav spējusi vadīt savu darbību, vai arī rīcībspējīga persona nesamaņas stāvoklī vai nespējot saprast savas darbības nozīmi vai nespējot vadīt savu darbību, jāatlīdzina no šo personu mantas, ciktāl tas neatņem šīm personām to uzturlīdzekļus. Ja pie tam pielaiduši kādu neuzmanību tie, kam minētās personas pienākas uzraudzīt, tad par zaudējumiem atbild vispirms tie ar savu mantu.”

⁸ Attiecīgi kā risinājums tiek atzīta formula, kura būtu piemērojama katrā konkrētajā situācijā. *Sk.*: *Keeton W. P., Dobbs D. B., Keeton R. E., Owen D. G.* *Prosser and Keeton on Torts*. Fifth edition. St. Paul: West Publishing Company, 1984, p. 173.

neņemot vērā jebkādas citas apstākļus, tad, pieturoties pie šādas izpratnes, būtu jāsecina, ka ikvienai personai uzreiz iestājas atbildība, tiklīdz tās rīcība ir radījusi kaitējumu citas personas ar likumu aizsargātajām tiesībām un interesēm. Faktiski ikviena šādu kaitējumu radījusi personas rīcība būtu *a priori* pasludināma par prettiesisku, ar ko pietiktu atbildības piemērošanai. Taču šāda pieeja drīzāk atgādinātu t.s. “nodarījuma principu”, kas pēta tikai ārējo sakarību (kaitējuma nodarīšanas faktu), bet ne personas vainu (nolūku vai neuzmanību) vai attaisnojumus (atbildību izslēdzošus apstākļus). Jāpiebilst, ka jau starpkaru perioda Latvijas tiesību doktrīnā un judikatūrā tika kategoriski noraidīts nodarījuma princips, tā vietā būtisku uzsvāru liekot uz t.s. “vainas principu”.⁹ Tātad ar minēto rīcības prettiesiskuma izpausmi vien nepietiek, lai piemērotu atbildību. Šāda rīcība pati par sevi vēl nav atbildību nodibinoša. Vienlaikus taisnības labad jāatzīst, ka šī izpausme ir nepieciešama atbildības piemērošanai, ievērojot, ka ne jebkāds nodarītais kaitējums ir atlīdzināms jeb ir pretrunā ar tiesību sistēmu, paturot prātā, ka atlīdzināms ir tikai juridiski nozīmīgs kaitējums.¹⁰ Citiem vārdiem, minētā prettiesiskuma izpausme ir nepieciešama, bet tā nav un nevar pati par sevi būt priekšnoteikums atbildības piemērošanai.

Attiecīgi jau romiešu tiesībās nonāca pie secinājuma, ka nepieciešams vēl kāds kritērijs, lai arī šādos, ar tiesību normām tiešā veidā neregulētos dzīves gadījumos varētu vērtēt atbildības piemērošanu pēc vienotiem principiem. Ņemot vērā, ka runa ir par nenosakāmu skaitu ar tiesību normām tiešā veidā neregulētu dzīves gadījumu, šāds kritērijs var būt tikai ar ievērojamu abstrakcijas pakāpi, kuru varētu piepildīt ar juridisku saturu katrā konkrētajā situācijā. Tātad, minētajam kritērijam jābūt ģenerālklausulai. Un tieši piesauktais jēdziens “krietns un rūpīgs saimnieks” jeb “saprātīga persona” ir šāds pietiekami abstrakts kritērijs (ģenerālklausula), kas kalpo iepriekš minētajam nolūkam.¹¹

Skaidrības labad jau ievadā nepieciešams norādīt, ka autora galvenais mērķis nav izvirzīt tēzi par pamatotāko pirmā jeb t.s. “izejas punkta” civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma nosaukumu vai tā traktējumu (lai gan autors 5.2. apakšnodaļā “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi” sniedz savu viedokli arī šajā jautājumā), vai arī noteikt precīzu atbildības priekšnoteikumu skaitu. Autora galvenais mērķis tā vietā ir identificēt, izvirzīt un aprakstīt šī priekšnoteikuma kritērijus un to pazīmes, kā arī kopējās vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā.¹² Autora ieskatā, beigu beigās, tiesību piemērotājam katrā konkrētajā situācijā vērtējot atbildības piemērošanu, izšķirīgāks būs nevis tas aspekts, kā, piemēram, tiesas nolēmuma motīvu daļā tiks nodēvēts pirmais atbildības priekšnoteikums, bet

⁹ Sk. sīkāk 1.3. apakšnodaļu “Vainas jēdziena vēsturiskā attīstība”.

¹⁰ Sk. sīkāk 5.2. apakšnodaļu “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi”.

¹¹ Sk. sīkāk 1.3. apakšnodaļu “Vainas jēdziena vēsturiskā attīstība”.

¹² Sk. sīkāk 2., 3. un 4. nodaļu.

gan šī priekšnoteikuma kritēriju vispusīga, izsvērta un, kas ir ne mazāk svarīgi, konsekventa analīze. Šajā ziņā mūsdienu Latvijas tiesību zinātnē ir bijuši vairāki centieni definēt šo atbildības priekšnoteikumu, kā arī nosaukt precīzu atbildības priekšnoteikumu skaitu, nemīīgi diskutējot, vai tie ir trīs vai tomēr četri.¹³ Taču vienlaikus krietni mazāks fokuss ir ticis vērsts attiecībā uz šī pirmā atbildības priekšnoteikuma konkrētāku kritēriju identificēšanu, kas būtu jāņem vērā, vērtējot atbildības piemērošanu.

Atgriežoties pie iepriekš modulētā piemēra par izrakto smilšu bedri, visticamāk, ka ikvienam juristam tā uzreiz nenāktu prātā konkrēti un droši argumenti tam, vai bērnam (viņa vecākiem) atbildība iestātos vai neiestātos. Jāteic gan, ka izvirzīt šādus argumentus, nezinot visus būtiskos faktiskos apstākļus, jebkurā gadījumā būtu pāragri. Kāzusa risinājums varētu atšķirties, ja smilšu bedre izrakta nevis publiskā vietā pie jūras, bet gan pie ezera, bērna vecākiem piederošā zemesgabalā. Pēdējā gadījumā vēl varētu būt svarīgi, vai pa šo privātīpašumu (ezera krastu, kas ir tauvas josla – katram kājāmgājējam bezmaksas pieejama¹⁴) gadījumā neved celiņš, pa kuru mēdz pārvietoties citi cilvēki. Tāpat intuitīvi bez jebkādas ievērības nevarētu atstāt apstākli, ka tuvumā esošie bērna vecāki ir centušies laicīgi ar uzsaucieniem brīdināt garāmgājēju par iespējamo bīstamību. Vēl zināma juridiska nozīme varētu būt jautājumam par to, vai pašam garāmgājējam nevajadzēja būt vērīgākam, zinot, ka šādu smilšu bedru izrakšana, it sevišķi publiskās pludmalēs, ir ierasta ikdienas parādība, jo sevišķi karstās vasaras dienās.

Līdz ar to pat tādā salīdzinoši gaužām ikdienišķā un vienkāršā situācijā drīzāk ir jārunā par visu būtisko faktisko apstākļu kompleksu analīzi, ko veikt palīdzētu vairāk vai mazāk konkrēti kritēriji, to pazīmes vai vismaz vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā.¹⁵ Šeit nepietiks ar pliku apgalvojumu – atbildība iestājas tāpēc, ka bērna rīcības rezultātā radies kaitējums citas personas ar likumu aizsargātām tiesībām un interesēm (kas, kā minēts iepriekš, varētu liecināt par rīcības prettiesiskumu, bet kas nav pietiekami atbildības piemērošanai), attiecīgi piebilstot – ja bērns (viņa vecāki) vēlas izvairīties no atbildības piemērošanas, tad ir jāuzrāda kāds likumā noteikts attaisnojums jeb atbildību izslēdzošs apstāklis (piemēram, nepārvarama vara, sev piederošas tiesības izlietošana u.c.). Tāpat diez vai šo kāzusu palīdzēs atrisināt zināšanas par

¹³ Sk. sīkāk 1.1. apakšnodaļu “Ar vainas jēdzienu saistītās problemātikas definēšana Latvijas civiltiesībās”.

¹⁴ Zvejniecības likuma 9. panta pirmā daļa: “Ar zvejas tiesību izmantošanu vai kuģošanu un citām ar to saistītām darbībām gar ūdeņu krastiem ir nosakāma tauvas josla. Tauvas josla nav jānosaka, ja privātie ūdeņi visā to platībā un tiem piegulošās sauszemes daļa pieder vienam un tam pašam īpašniekam un zvejas tiesības šajos ūdeņos nepieder valstij”; sestā daļa: “Tauvas joslas bezmaksas lietošana bez iepriekšējas saskaņošanas ar zemes īpašnieku ir paredzēta [...] kājāmgājējiem [...]”; devītā daļa: “Dabiskās tauvas joslas platums ir: 1) gar privāto ūdeņu krastiem — 4 metri; 2) gar pārējo ūdeņu krastiem — 10 metru [...]” Zvejniecības likums: LR likums. Pieņemts 12.04.1995. Publicēts 28.04.1995., Latvijas Vēstnesis, Nr. 66; 08.06.1995., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 11.

¹⁵ Sk. sīkāk 2.4. apakšnodaļu “Neuzmanības konstatēšanas kritēriji”.

to, kā pareizāk dēvēt pirmo atbildības priekšnoteikumu vai prasme nosaukt to, cik tad īsti ir atbildības priekšnoteikumu, nezinot to konstatēšanas kritērijus. Konkrētajā piemērā tieši šajā brīdī aktuāla kļūst vaina un tās konstatēšanas kritēriji, bez kuru analīzes atbildības piemērošana nav iedomājama.

Nebūtu pārspīlēti teikt, ka civiltiesībās vaina ir pietiekami komplicēts koncepts. Šo autora apgalvojumu pamato ne tikai tiesību institūtu un ar tiem saistīto juridisko terminu (tostarp ģenerālklausulu) klāsts, kas ir cieši savīts kopā ar vainu un vainas pakāpēm, bet arī apsvērums, ka vainu un tas pakāpes caurstrāvo tiesību zinātnes viens no stūrakmeņiem, proti, taisnīguma ideja. Prof. Vasīlijs Sinaiskis savulaik rakstīja, ka vaina ir viena no taisnības tiesībām.¹⁶ Konkrētāk, ar vainas koncepta palīdzību tiek meklēts taisnīgs balanss starp vienas personas privātautonomiju jeb rīcības brīvību, no vienas puses, un otras personas tiesību un likumīgo interešu aizsardzību, no otras puses.

Vispārējā jeb vainā balstītajā atbildības modelī (*fault based liability* – angļu val.) (turpmāk darbā autors lieto apzīmējumu “vispārējais atbildības modelis”) tieši ar vainas, precīzāk, vainas pakāpju – nolūka un neuzmanības – analīzi, piemērojot tostarp jau minēto krietna un rūpīga saimnieka testu, tiek noteikts, vai personas veiktā rīcība atbilst prasītajai rūpībai.¹⁷ Pēc vispārējā principa rīcība, kas neatbilst prasītās rūpības standartam, un kas ir radījusi citai personai kaitējumu, nav atļauta. Pārfrāzējot, prasītās rūpības standartam neatbilstoša rīcība ir *neatļautas darbības* jēdziena neatņemama sastāvdaļa, ievērojot, ka pēc vispārējā principa tikai uz prasītās rūpības standarta pārkāpuma pamata personai var piemērot atbildību, ja vien nav piemērojami izņēmumi – *vainas prezumpcija* (*presumption of fault* – angļu val.), *stingrā atbildība* (*strict liability* – angļu val.) vai kāds cits atbildības modelis.¹⁸

Tāpat vainas koncepta galvenais izpētes objekts ir personas uzvedība, kura cēloniski saistāma ar negatīvu seku radīšanu citas personas ar likumu aizsargātajiem labumiem. Tā tiek pētīta, personas faktiski veikto rīcību salīdzinot ar objektīvu, noteiktu uzvedības mērauklu, proti, jau pieminēto prasītās rūpības standartu. Attiecīgi tiesību literatūrā vainai piedēvēta izglītojoša un sociāla vērtība,¹⁹ un sekojoši kā vainas nepieciešamības attaisnojums no juridiskās ētikas skatupunkta norādīts autonomijas un pašnoteikšanās princips.²⁰

¹⁶ Sinaiskis V. Taisnības princips Latvijas civiltiesībās. Jurists, 1937, Nr. 7/8, 125. lpp.; sal.: Sinaiskis V. Sakrālās tiesības un Latvijas civillikumu kopoījums. Jurists, 1934, Nr. 1, 9. lpp.

¹⁷ Sk. sīkāk 5.3. apakšnodaļu “Vainas pakāpju iedalījuma nozīme”.

¹⁸ Sk. sīkāk 5.1. apakšnodaļu “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika”.

¹⁹ Markesinis B. S., Deakin S. F. Tort Law. 4th edition. Oxford: Clarendon Press, 1999, p. 42 (turpmāk – Markesinis B. S., Deakin S. F. 1999).

²⁰ Larenz K., Canaris C. W. Lehrbuch des Schuldrechts. Grām.: van Gerven W., Lever J., Larouche P. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000, p. 15.

Iepriekš piesauktā taisnīgā balansa meklēšana starp minētajām divām fundamentālajām tiesībām ir viens no galvenajiem cēloņiem vainas koncepta tik dažādajai izpratnei tiesību zinātnē gadsimtu gaitā. Sabiedrībā mainoties uzskatiem par vērtībām, tostarp aizsargājamajiem tiesiskajiem labumiem un to savstarpējo gradāciju, attiecīgi mainījās minētā balansa punkta novietojums. To spilgti ilustrē, piemēram, industriālā revolūcija 19. gadsimta sākumā, kad uz lauksaimniecību un manufaktūrām balstītu ražošanu pamazām aizstāja fabrikas, kuras savā masveida ražošanas procesā ietvēra automatizāciju un plašu dažādu iekārtu izmantošanu, paralēli strauji attīstoties arī dzelzceļa infrastruktūrai.

Kā zināms, šo inovatīvo tehnoloģiju ieviešanai un to ekspluatēšanai bija arī negatīvas izpausmes, piemēram, rūpnīcu darbinieki savās darba vietās regulāri guva dažādus miesas bojājumus, notika ar dzelzceļa lietošanu saistīti negadījumi.²¹ Tā, piemēram, ASV vien sākot no aptuveni 1900. gada ap 35 000 cilvēku gāja bojā un ap 2 000 000 cilvēku guva kaitējumu dažādos industriālos negadījumos.²² Vienlaikus minētie tehnoloģiskie procesi radīja sarežģījumus darba devēja civiltiesiskās vainas – rīcības neatbilstības prasītās rūpības standartam – noskaidrošanā. Šādu nelaiemes gadījumu pilnīgu novēršanu teorētiski varēja realizēt vien ar radikālu līdzekli, proti, minēto aktivitāšu aizliegšanu. Tomēr, ņemot vērā šo aktivitāšu sociālo un ekonomisko vērtību un attiecīgi to vēlamību sabiedrības turpmākajā attīstībā, bija jāmeklē citādi risinājumi.

Attiecīgi, mēģinot novērst izjaukto balansu starp darba devēju privātautonomiju (tiesībām nodarboties ar rūpniecisko uzņēmējdarbību un gūt no tās peļņu) un to darbinieku tiesību aizsardzību (tiesībām uz dzīvības un veselības neaizskaramību un aizsardzību, kā arī uz taisnīgu atlīdzinājumu par šo tiesisko labumu nepamatotu aizskārumu), strauji attīstījās stingrās atbildības modeļa piemērošana.²³ Tādējādi, izmantojot jaunu pieeju atbildības noteikšanā, atkal tika sasniegts relatīvs balanss (konkrēti šeit starp darba devējiem un to darbiniekiem), jo pēc vispārējā principa stingrās atbildības modelī netiek pētīta personas rīcības neatbilstība prasītās rūpības standartam, proti, šeit atbildība faktiski iestājas par risku (precīzāk, par šī riska

²¹ *Bussani M., Werro F.* (eds.) *European Private Law. A Handbook*. Berne: Stämpfli Publishers Ltd, 2009, p. 298. (turpmāk – *Bussani M., Werro F.* 2009).

²² *Lawson F. H., Markesinis B. S.* *Tortious liability for unintentional harm in the Common law and the Civil law*. Volume I: Text. New York: Cambridge University Press, 1982, p. 143 (turpmāk – *Lawson F. H., Markesinis B. S.* 1982).

²³ Par stingrās atbildības rašanās pirmsākumiem sk. plašāk: *Kubica M. L.* *Origins of Strict Liability for Abnormally Dangerous Activities in the United States, Rylands v. Fletcher and General Clause of Strict Liability in the UK*. World Academy of Science, Engineering and Technology. *International Journal of Law and Political Sciences*. Vol. 10, No:3, 2016, p. 870–881; *Getzler J.* *Richard Epstein, Strict Liability, and the History of Torts*. *Journal of Tort Law*, Volume 3, Issue 1, 2010. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/275902054_Richard_Epstein_Strict_Liability_and_the_History_of_Torts [aplūkots 30.12.2020.]

materializēšanos), neraugoties uz to, cik rūpīgs savā rīcībā ir bijis tiesību aizskārējs. Līdz ar to darbiniekiem vairs nevajadzēja meklēt pierādījumus par darba devēju vainu. Tāpat jāatzīmē, ka līdzīgā veidā šo balansu atsevišķos jautājumos sasniedza ar vainas prezumpcijas ieviešanas palīdzību. Tā arī mūsdienās šim nolūkam, nodrošinot cietušās personas efektīvu tiesību aizsardzību, reizēm normatīvajos aktos tiek paredzēta vainas prezumpcija vai pat stingrās atbildības modeļa piemērošana. Šeit gan jāpiebilst, ka mūsdienās stingrās atbildības piemērošanai ir izņēmuma raksturs (tiesību literatūrā tā tiek dēvēta arī par anomāliju²⁴), ievērojot, ka galvenokārt piemērojams ir tieši vispārējais atbildības modelis, kas pieprasa noteikt prasītās rūpības standartu un salīdzināt to ar personas faktiski izdarīto rīcību.

Ņemot vērā vainas koncepta tik dažādo izpratni gadsimtu gaitā, nešaubīgi parādījās arī vainas kritizētāji un noliedzēji, kas attiecīgi raisīja plašas diskusijas doktrīnas līmenī. Šajā sakarā tiesību literatūrā atzīmēts, ka vaina vēsturiskā perspektīvā tikusi gan ignorēta, gan apstrīdēta, gan arī glorificēta.²⁵ Minēto atziņu tiešā veidā varētu attiecināt uz vainas izpratni Latvijā pēdējo piecpadsmit gadu griezumā.²⁶ Vēsturiskās diskusijas nepārprotami atbalsojas arī mūsdienu tiesību literatūrā, kur minētās diskusijas nebūt nav rimušās un, autora ieskatā, pārskatāmā nākotnē nav arī sagaidāma to noklušana. Šajā ziņā prof. Kalvis Torgāns trāpīgi atzīmējis, ka “[..] vainas meklējumi un tās atzīšana par vienu no atbildības priekšnoteikumiem saistāma ar cilvēku tieksmi nodrošināt taisnīgumu dažādos konfliktos. Tā ir veidojusies pakāpeniski un gadsimtu gaitā piedzīvojusi krasas svārstības. Un arī modernajā sabiedrībā tās turpinās.”²⁷

Raugoties nākotnē, jo īpaši jāņem vērā, ka tehnoloģisko procesu attīstība kopš minētās industriālās revolūcijas ne uz brīdi nav apstājusies un sabiedrību tuvākajā nākotnē skars (kāds varbūt šeit arī apgalvotu, ka jau šobrīd skar) jauna “tehnoloģiska revolūcija”, kas šobrīd 21. gadsimtā galvenokārt saistāma ar mākslīgā intelekta vadīto sistēmu straujo attīstību un to pielietošanas izplatīšanos cilvēces ikdienā. Līdz ar to ir pamats izteikt pieņēmumu, ka vainas koncepta izpratne un loma civiltiesībās, visticamāk, arī turpinās mainīties, jo cilvēcei vienmēr vajadzēs turpināt minētā taisnīgā balansa meklēšanu. Šajā kontekstā vien jāatzīmē, ka turpmākajās dekādēs varētu tikt koriģēts arī šī balansa viens no atskaites lielumiem, ievērojot,

²⁴ Sk. sīkāk: *Kārklīšs J.* Idea of Strict Liability in Private Law. Grām.: LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 10. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2017, 175.–200. lpp. (turpmāk – *Kārklīšs J.* *Idea of Strict liability in Private Law.* 2017).

²⁵ *Markesinis B. S., Deakin S. F.* 1999, p. 41; *sal.: Keeton R. E.* Is There a Place for Negligence in Modern Tort Law? *Virginia Law Review.* Vol. 53, No. 4, 1967, p. 886–898.

²⁶ Sk. sīkāk 1.1. apakšnodaļu “Ar vainas jēdzienu saistītās problemātikas definēšana Latvijas civiltiesībās”.

²⁷ *Torgāns K.* Līgumu un deliktu tiesību problēmas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 115. lpp. (turpmāk – *Torgāns K.* 2013).

ka jau šobrīd tiesību literatūrā mākslīgais intelekts tiek apspriests kā potenciāls civiltiesiskās atbildības subjekts.²⁸

Kā norādīts iepriekš, vainas koncepts ir cieši saistīts ar daudziem tiesību institūtiem un juridiskiem terminiem, un, secīgi, vainas jēdziens ir ļoti plašs un saturiski ietilpīgs. Attiecīgi nepieciešams “iezīmēt” šī **darba jeb pētījuma robežas**.

Jau šī darba tēmas nosaukums vēsta, ka vainas jēdziens pētīts tieši civiltiesiskās atbildības kontekstā. Šeit jāatzīmē, ka civiltiesiskā atbildība ir tikai viena no civiltiesisko aizsardzības līdzekļu grupām. Tā, piemēram, civiltiesiskā atbildība jānošķir no cita civiltiesiskā aizsardzības līdzekļa – līguma izpildes prasījuma.²⁹ Šis nošķīrums ir būtisks, jo tiesību literatūrā abus minētos civiltiesiskos aizsardzības līdzekļus reizēm mēdz aplūkot vienlaikus, tos sevišķi neizdalot, kas savukārt var novest pie nepareizas vainas izpratnes kādā konkrētā atbildības aspektā. Tā, piemēram, nekritiski atsaucoties uz līguma saistošā spēka principu,³⁰ tiesību literatūrā izteikts viedoklis, ka līgumtiesībās galvenokārt funkcionē stingrās atbildības režīms. Šajā darbā autors argumentē un secina, ka šāds viedoklis nav gluži pamatots.³¹

Attiecīgi šajā darbā ietvertās autora domas un idejas attiecināmas tikai uz civiltiesiskās atbildības aspektu, lai gan nevar pilnībā izslēgt šo domu un ideju zināmā mērā attiecināšanu arī uz pieminēto prasījumu par līguma izpildi. Šeit nedaudz jāpaskaidro, ka autors izvēlējās pētīt vainu un vainas pakāpes konkrēti atbildības kontekstā, jo vēsturiski vaina radās tieši šajā – atbildības aspektā. Arī vainas un vainas pakāpju praktiskā pielietošana visbiežāk saistāma ar atbildības jautājumiem. Vienlaikus šī darba gaitā autors atsevišķās vietās norāda arī uz vainas un vainas pakāpju nozīmi citu civiltiesiskās aizsardzības līdzekļu sakarā, jo tādējādi ir iespējams ieskicēt vainas koncepta vērienīgās aprises.

Tāpat nepieciešamas pāris atrunas par civiltiesisko atbildību. Tiesību literatūrā norādīts, ka civiltiesiskā atbildība galvenokārt izpaužas trīs veidos:

- 1) kaitējuma³² atlīdzināšanas pienākumā;

²⁸ Tā, piemēram, Eiropas parlaments savulaik pat ierosināja konceptuāli izvērtēt, vai, piemēram, autonomiem robotiem nebūtu pamats piešķirt “elektroniskās personas” statusu un noteikt nepieciešamību pēc obligātās apdrošināšanas. *Sk.: Kārklīšs J., Purmalis R. Mākslīgais intelekts un civiltiesiskā atbildība. Jurista Vārds, 15.09.2020., Nr. 37 (1147); Kārklīšs J. Artificial Intelligence and Civil Liability. Grām.: LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 13. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020, 164.–183. lpp.*

²⁹ *Kārklīšs J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006, 55.–56. lpp. (turpmāk – Kārklīšs J. 2006); Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. Rīga: AGB, 1997, 49. lpp. (turpmāk – Bitāns A. 1997).*

³⁰ Civillikuma 1587. pants: “Tiesīgi noslēgts līgums uzliek līdzējam pienākumu izpildīt apsolīto, un ne darījuma sevišķais smagums, ne arī vēlāk radušās izpildīšanas grūtības nedod vienai pusei tiesību atkāpties no līguma, kaut arī atlīdzinot otram zaudējumus.”

³¹ *Sk. sīkāk 4. nodaļu “Vaina un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā”.*

³² Šajā promocijas darbā autors aplūko kā mantisko (zaudējumus), tā arī nemantisko kaitējumu.

- 2) līgumsoda³³ samaksas pienākumā;
- 3) tiesas uzliktā pienākumā veikt noteiktu rīcību (darbību vai bezdarbību, t.i., atturēšanos no zināmas rīcības).³⁴

Šajā darbā autors galvenokārt aplūko kaitējuma atlīdzināšanas pienākumu, kas tiek atzīts par universālu civiltiesiskās aizsardzības līdzekli,³⁵ kā arī ievērojot šī civiltiesību institūta praktisko nozīmi, ko, cita starpā, var izsecināt no šajā darbā plaši izmantotajiem tiesu prakses piemēriem.

Noslēdzot par darba robežām, jāpiezīmē, ka vaina un tās pakāpes galvenokārt analizētas no *vispārīgās atbildības sfēras* (CL) viedokļa. Darbā vaina nav detalizēti pētīta *specifiskās atbildības sfērās*, piemēram, pirmslīgumiskajā atbildībā, atbildībā par vairāku tiesību aizskārēju nodarītu kaitējumu, atbildībā par mākslīgā intelekta vadīto sistēmu nodarīto kaitējumu u.tml. Šajā ziņā jāpaskaidro, ka darbam piemīt fundamentāls raksturs, jo tajā tostarp tiek analizēts iepriekš pieminētais, šobrīd Latvijas civiltiesībās pastāvošais viedoklis, ka vaina nav uzskatāma par patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, turklāt CL būtu izslēdzamas norādes uz vainu. Secīgi darbā izvērsti analizēti un primāri pamatots jautājums, vai un kāpēc *vispār* vainai ir jebkāda nozīme atbildības piemērošanā, pēc tam arī aprakstot vainas kritērijus un to pazīmes, kā arī kopējās vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā. Attiecīgi šis darbs (un tajā izdarītie secinājumi) var tikt ņemti vērā, turpmāk analizējot vainu un tās pakāpes citās, specifiskās atbildības sfērās. Citiem vārdiem, šis darbs var kalpot par pamatu turpmākajiem ar vainas jēdzienu civiltiesībās saistītiem pētījumiem. Precizitātes labad gan jāatzīmē, ka šajā darbā nedaudz aplūkoti arī specifiskāki atbildības jautājumi, piemēram, vainas funkcija lietas īpašnieka atbildībā,³⁶ atbildībā par citas personas nodarītu kaitējumu,³⁷ atbildībā par kapitālsabiedrību valdes un padomes locekļu nodarītu kaitējumu,³⁸ atbildībā par preču zīmju pārkāpumiem³⁹ u.c.

Līdz ar to galvenais **darba mērķis** ir identificēt, izvirzīt un aprakstīt konkrētus pirmā jeb t.s. “izejas punkta” civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma konstatēšanas kritērijus, šo

³³ Autora ieskatā pie civiltiesiskās atbildības izpausmēm pieskaitāms arī vēl cits saistību pastiprināšanas līdzeklis – rokas naudas samaksas pienākums, ņemot vērā, ka šī pienākuma priekšnoteikums ir attiecīgs līguma pārkāpums. Sk.: *Brants E.* Vainas elementi līgumiskās atbildības piemērošanā. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 270.–286. lpp. (turpmāk – *Brants E.* 2020).

³⁴ *Bitāns A.* 1997, 97. lpp.

³⁵ *Torgāns K.* Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 199. lpp. (turpmāk – *Torgāns K.* 2018).

³⁶ Sk. sīkāk 2.4.4. apakšnodaļu “Tiesību normas pārkāpums”, kurā tostarp aplūkots CL 1084. pants.

³⁷ Sk. sīkāk 4.2. apakšnodaļu “Vainas un vainas pakāpju vērtēšanas nepieciešamība līgumiskās atbildības piemērošanā”, kurā tostarp aplūkots CL 1782. pants.

³⁸ Sk., piemēram, 3.3. apakšnodaļu “Ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji”, kurā analizēti vairāki tiesu prakses piemēri par kapitālsabiedrību valdes locekļu rīkošanos ļaunā nolūkā.

³⁹ Sk. sīkāk 5.3. apakšnodaļu “Vainas pakāpju iedalījuma nozīme”, kurā aplūkots gan šobrīd spēkā esošais Preču zīmju likums, gan spēku zaudējušais likums “Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm”.

kritēriju pazīmes, kā arī vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā vispārējā atbildības modelī. Tēzes izvirzīšana par pamatotāko pirmā atbildības priekšnoteikuma nosaukumu vai arī noteikt precīzu atbildības priekšnoteikumu skaitu ir otršķirīgs, bet ne mazsvarīgs mērķis. Abu iepriekš izvirzīto mērķu sasniegšanas ceļā neizbēgami nākas sastapties ar abām Latvijas civiltiesībās pastāvošajām koncepcijām: t.s. “attaisnojumu koncepciju” un “vainas koncepciju”. Attiecīgi kā trešais no svarīgākajiem darba mērķiem minams tās koncepcijas noskaidrošana, kura ir pamatotāka un iederīgāka Latvijas civiltiesību sistēmā, tostarp ņemot vērā arī Eiropas kopējās privāttiesību attīstības tendences.

Savukārt **darba uzdevumi**, lai sasniegtu minētos mērķus, ir šādi: 1) identificēt un iztirzāt Latvijas civiltiesības pastāvošās problēmas, piemērojot civiltiesisko atbildību vispārējā atbildības modelī, tostarp analizējot pirmo atbildības priekšnoteikumu, kā arī aplūkot šo aspektu vēsturiskā perspektīvā; 2) apzināt un izpētīt dažādu Eiropas valstu tiesību literatūru un Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projektus jautājumā par civiltiesiskās atbildības piemērošanu vispārējā atbildības modelī, tostarp analizējot pirmo atbildības priekšnoteikumu; 3) analizēt atlasītās tiesību literatūras un tiesu prakses atziņas, tajās ietvertās pamatnostādnes un principus, izvērtēt to piemērotību atbildības piemērošanas Latvijas civiltiesībās kontekstā, ārvalstu atziņu sakarā ņemot vērā arī Latvijas civiltiesību regulējuma īpatnības; 4) izvirzīt konkrētus pirmā civiltiesiskā atbildības priekšnoteikuma kritērijus, to pazīmes un vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā vispārējā atbildības modelī (kā deliktu tiesībās, tā arī līgumtiesībās); 5) piedāvāt Latvijas civiltiesību sistēmā piemērotāko pirmā atbildības priekšnoteikuma apzīmējumu, šajā kontekstā izvērtējot arī Latvijas civiltiesībās pastāvošās atbildību piemērošanas koncepcijas, attiecīgi arī sniedzot viedokli par piemērotāko un pamatotāko koncepciju.

Darba uzdevumu kontekstā jāatzīmē, ka šis darbs nav tendēts uz jaunu tiesību normu redakciju piedāvāšanu (lai gan dažviet, kur tas nepieciešams, autors ir ierosinājis šādas redakcionālas izmaiņas). Šajā ziņā autors uzskata, ka vairumu darbā pausto domu, ideju un priekšlikumu tiesību normu piemērošanā ir iespējams iedzīvināt praksē pie jau esošo CL normu teksta, proti, šo normu interpretācijas ceļā. Lai arī saturiski CL ir viena no vecākajām spēkā esošajām civiltiesību kodifikācijām pasaulē, tomēr tā normas ir iespējams interpretēt atbilstoši mūsdienu izpratnei, piemēram, Eiropas kopējo privāttiesību attīstības tendenču gaismā analizējot vainas pakāpi “neuzmanība” un tās konstatēšanas kritērijus.⁴⁰

⁴⁰ Sk. sīkāk 2.4. apakšnodaļu “Neuzmanības konstatēšanas kritēriji”.

Ņemot vērā minētos apsvērumus, darbs izstrādāts un tas sastāv no **piecām nodaļām**, kuras ir strukturētas tā, lai pēc iespējas loģiskā secībā iztirzātu darbā analizējamus jautājumus un sasniegtu darba mērķus.

Pirmajā nodaļā autors fokusējas uz vainas jēdzienu, vispirms identificējot galveno problemātiku Latvijas civiltiesībās (šeit iederētos angļu valodā pazīstamais termins *problem setting*), izteiktu akcentu liekot uz vainas izpratnes attīstības straujo dinamiku pēdējo 15 gadu laikā (**1.1. apakšnodaļa**). Ņemot vērā literatūrā pausto viedokļu dažādību, vainas jēdziena izpratnei šobrīd ieņemot visai ievērojamu nenoteiktības stāvokli civiltiesiskās atbildības piemērošanas kontekstā, autors savu analīzi uzsāk ar CL normu aplūkošanu, kas saistīti ar vainu un atbildības piemērošanu, pamatā operējot ar normu tekstu un to savstarpējo sistēmu (**1.2. apakšnodaļa**). Pēc tam autors aplūko CL normām korespondējošās vēsturiskās normas, attiecīgi aplūkojot starpkaru perioda regulējumu, kā arī pievēršot uzmanību romiešu digestām, uzsvāru liekot uz tiem romiešu tiesību avotiem, kas izmantoti CL normām atbilstošo vēsturisko normu izstrādē, tāpat arī izmantojot citus vēsturiskos tiesību avotus (**1.3. apakšnodaļa**). Nodaļas ietvaros autors identificē vispārējā (vainā balstītā) atbildības modeļa galvenos pamatjēdzienus, uz kuru bāzes veidots turpmākais darba izklāsts.

Otrajā nodaļā analizēts viens no centrālajiem šī darba jēdzieniem – neuzmanība, vispirms sniedzot vispārēju tās raksturojumu, tostarp no vēsturiskās perspektīvas, ieskicējot tās galvenos kritērijus (**2.1. apakšnodaļa**). Pēc tam, demonstrējot vainas koncepta vērienīgās aprises, autors apraksta neuzmanības kritēriju sasaisti ar citiem atbildības priekšnoteikumiem un civiltiesību institūtiem, piemēram, nejaušu šķērsli (**2.2. apakšnodaļa**) un ar cēloņsakarību saistītām teorijām (**2.3. apakšnodaļa**). Nodaļas būtiskākais saturs iekļauts nodaļas otrajā daļā, kur tiek detalizēti vērtēti neuzmanības konstatēšanas kritēriji, to pazīmes, kā arī vērtēšanas vadlīnijas, plaši izmantojot ne tikai Latvijas, bet arī citu Eiropas valstu nacionālo tiesu praksi (**2.4. apakšnodaļa**).

Trešajā nodaļā autors apskata rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdzienus. Vispirms tiek aplūkots rupjas neuzmanības jēdziens, sniedzot tā vispārīgu raksturojumu un tad izvirzot tās konstatēšanas kritērijus (**3.1. apakšnodaļa**). Līdzīgi arī ļauna nolūka kontekstā autors iesāk ar tā vispārīgu raksturojumu, sasaistot to ar CL 1. panta (labas ticības principa) piemērošanu (**3.2. apakšnodaļa**), savukārt pēc tam izvirzot ļauna nolūka konstatēšanas kritērijus (**3.3. apakšnodaļa**). Nodaļas noslēgumā autors argumentē rupjas neuzmanības un ļauna nolūka savstarpējā nošķiruma nepieciešamību (**3.4. apakšnodaļa**).

Ceturtajā nodaļā autors analizē vainu un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā, vispirms ieskicējot galvenos problēmjautājumus un aprakstot līgumiskās atbildības pamatu (**4.1. apakšnodaļa**), attiecīgi pēc tam pievēršoties vainas un vainas pakāpju

vērtēšanas nepieciešamībai līgumiskās atbildības piemērošanā (**4.2. apakšnodaļa**). Neraugoties uz to, ka pārējās nodaļas ir balstītas pamatā uz deliktu tiesību jautājumiem, tomēr jāatzīmē, ka arī citās nodaļās figurē vairāki līgumtiesību aspekti. Tā, piemēram, raksturojot neuzmanības kritērijus, tikusi izmantota tiesu prakse arī līgumtiesību strīdos, tādējādi demonstrējot ne tikai atšķirīgās, bet arī kopīgās vainas koncepta iezīmes deliktu tiesībās un līgumtiesībās.

Piektajā nodaļā autors sniedz apkopojosu argumentāciju par vainas un vainas pakāpju izpratni, kā arī par šo jēdzienu lomu civiltiesiskās atbildības piemērošanā, vispirms vērtējot vainas koncepcijas un attaisnojumu koncepcijas piemērotību Latvijas civiltiesībām (kā deliktu tiesībās, tā līgumtiesībās), apskatot šo jautājumu kopsakarā ar pierādīšanas pienākuma problemātiku (**5.1. apakšnodaļa**). Tad autors sniedz savu vērtējumu atbildības priekšnoteikumiem, šajā kontekstā piedāvājot savu redzējumu attiecībā uz vainas un prettiesiskuma savstarpējo mijiedarbību un vietu atbildības sistēmā (**5.2. apakšnodaļa**). Noslēdzot, autors argumentē vainas pakāpju iedalījuma nozīmi (**5.3. apakšnodaļa**). Idejiski šajā noslēdzošajā nodaļā autors mēģina sniegt atbildes uz tiem vēl neatbildētajiem problējautājumiem vainas kontekstā, kuri tika identificēti 1. nodaļā.

Par **darba novitāti** norāda tas, ka Latvijā nav izstrādāti un aizstāvēti promocijas darbi par šo sarežģīto civiltiesiskās atbildības konceptu, proti, vainu un tās pakāpēm vispārējā atbildības modelī, lai gan jāatzīmē, ka atsevišķos promocijas darbos šai problēmai ir veltītas pat atsevišķas nodaļas. Tā, piemēram, ir ticis aplūkots vainas institūts Latvijas līgumtiesību modernizācijas galveno virzienu kontekstā, secinot, ka vaina nav atbildības priekšnoteikums par līgumpārkāpuma rezultātā nodarītu kaitējumu (*Kārklīšs J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006*). Tāpat ir tikusi analizēta vaina Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galveno virzienu kontekstā, secinot, ka vaina nav atbildības par delikta rezultātā nodarītu kaitējumu priekšnoteikums, tā vietā izvirzot prettiesisku rīcību kā pirmo atbildības priekšnoteikumu, vienlaikus atzīmējot, ka vainas vietā pamatotāk būtu lietot vainojamības jēdzienu, ar ko saprot attaisnojumus (izņēmumus no prettiesiskās rīcības) (*Kubilis J. Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016*). Konkrētais autora izstrādātais darbs ir fokusēts galvenokārt tikai uz vainas jēdzienu vispārējā atbildības modelī, kuras nepieciešamība abos iepriekš minētajos promocijas darbos no atbildības piemērošanas viedokļa tiek visnotaļ kritizēta. Līdz ar to par darba novitāti liecina arī tas, ka šajā darbā tiek piedāvāts atšķirīgs (un autora ieskatā arī juridiski pamatots) redzējums par vainas nozīmi civiltiesiskās atbildības kontekstā (kā deliktatbildībā, tā arī līgumiskajā atbildībā). Šajā ziņā vēl jāpiemin salīdzinoši nesen aizstāvētais promocijas darbs par valdes locekļa atbildību par kapitālsabiedrībai nodarītajiem

zaudējumiem, kurā aplūkots specifisks atbildības institūts (*Novicāne E. Valdes locekļa atbildība par kapitālsabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020*). Minētajā darbā analizēts arī vainas jēdziens attiecībā uz valdes locekļa atbildības jautājumiem.

Darbā izmantotas šādas **pētniecības metodes**: vēsturisko, salīdzinošo, analītisko, induktīvo un deduktīvo. Tā, piemēram, caur **vēsturiskās pētniecības metodes** prizmu pētīta ar vainu un vainas pakāpēm saistīto Latvijas un citu Eiropas valstu nacionālo privāttiesību regulējumu vēsturiskā attīstība, apskatot vainas koncepta ģenēzi un evolūciju. Sevišķi uzskatāmi vēsturiskā pētniecības metode izmantota, analizējot ar vainu saistīto CL normu izcelsmi, atskatoties ne tikai uz korespondējošām vēsturiskajām normām, bet arī meklējot un pētot romiešu digestas un citus tiesību avotus, uz kuriem attiecīgo vēsturisko normu izstrādē ir liktas atsauces. Tādā griezumā analizēta arī Latvijas tiesību literatūra un tiesu prakse, piemēram, pētot, kā vienu un to pašu tiesību institūtu interpretēja starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta praksē un kā to interpretē mūsdienā Latvijas Republikas Augstākās tiesas (Senāta) Civillietu departaments. Ar **salīdzinošo pētniecības metodi** ar Latvijas civiltiesībām salīdzinātas citu Eiropas valstu nacionālās privāttiesības (normatīvais regulējums, tiesību literatūra un tiesu prakse) un Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projekti, un ar tiem saistītā literatūra. Salīdzinošā metode izmantota arī Latvijas civiltiesību ietvaros, piemēram, salīdzinot pēdējo 15 gadu laikā publicētos rakstus par darba tēmu, kā rezultātā konstatēts, ka vispārējā atbildības modelī iezīmējas divas galvenās koncepcijas: attaisnojumu koncepcija un vainas koncepcija. Tāpat salīdzinošā metode izmantota, piemēram, aplūkojot, kā faktisko apstākļu ziņā analogiskas dzīves situācijas no civiltiesiskās atbildības viedokļa tiek risinātas dažādās Eiropas valstu privāttiesību sistēmās.

Savukārt ar **analītisko pētniecības metodi** analizēti tiesību literatūrā paustie viedokļi un tiesu praksē atrodamās atziņas, kā arī uz darba tēmu attiecināmās tiesību normas, kā rezultātā tika identificēti galvenie problēmjautājumi un kuriem secīgi sniegti iespējamie priekšlikumi, risinājumi. Darbā izmantota arī **induktīvā metode**, atbilstoši kurai tiesību avotu izpētes rezultātā ir izdarīti secinājumi par galvenajām pamatnostādnēm un principiem vispārējā (vainā balstītajā) atbildības modelī, kā arī tam nomināli pretnostatītajā stingrās atbildības modelī. Tāpat izmantota arī **deduktīvā metode**, atbilstoši kurai, piemēram, no tādiem CL lietotajiem terminiem kā tiesību aizskārums, neatļauta darbība, vainojamība, vērtējot šo terminu lietojumu tiesu praksē un CL normu tekstos, autors nonācis pie secinājuma, ka visus šos terminus principā raksturo vainas pakāpes “neuzmanība” un “ļaus nolūks”, lai gan šo jēdzienu saturs nebūt nav identisks.

Darbā **izmantoto tiesību avotu** kontekstā jānorāda, ka lai identificētu teorētiskās un praktiskās problēmas vainas koncepta interpretācijā un piemērošanā vispārējā atbildības

modelī, un lai piedāvātu attiecīgus risinājumus autora izvirzīto mērķu sasniegšanai, tika izmantoti vairāk nekā 180 Latvijas un ārvalstu tiesību literatūras avoti, kā arī vairāk nekā 160 (kā mūsdienā, tā arī starpkaru perioda) tiesu nolēmumi. Izmantotā ārvalstu tiesību literatūra ir angļu, krievu un vācu valodās. Darbā izmantoti, piemēram, tādu autoru kā *J. Cooke, R. E. Keeton, H. Koziol, O. Lando, H. Beale, M. Bussani, F. Werro, B. S. Markesinis, S. F. Deakin, H. Unberath, A. Johnston, E. McKendrick, E. Peel, E. Posner, P. Schlechtriem, R. Stone, G. Treitel, C. von Bar, E. Clive, C. van Dam, W. van Gerven, P. Widmer, B. Winiger, E. Karner, K. Oliphant, R. Zimmermann, H. Brox, W. D. Walker, D. Looschelders, D. Medicus, C. F. Mühlenbruch, R. Schulze, I. Schwenzler* darbi un citu autoru darbi. Darba izstrādē izmantoti arī Latvijas tiesību zinātnieku *K. Baloža, A. Bitāna, V. Bukovska, L. Bula, K. Čakstes, E. Kalniņa, J. Kārkliņa, J. Kubiļa, V. Mantrova, E. Novicānes, J. Rozenfelda, V. Sinaiska, Ģ. Strazdiņa, K. Torgāna, N. Vīnzarāja* un citu autoru darbi, kuru ieguldījums Latvijas civiltiesību attīstībā ir bijis nozīmīgs. Šajā ziņā īpaši jāuzteic prof. K. Torgāna un prof. J. Kārkliņa paveiktais civiltiesiskās vainas institūta kontekstā, kuri pēdējo 15 gadu laikā ir bijuši sevišķi aktīvi diskusijas par un ap vainu civiltiesībās dalībnieki, kur šo autoru izteiktie viedokļi tikuši iestrādāti arī tiesu nolēmumu argumentācijās. Attiecībā uz izmantoto Latvijas tiesu praksi jānorāda, ka šajā darbā pamatā izmantoti Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumi un to apelācijas instanču tiesu nolēmumi, kuri stājušies likumīgā spēkā (piemēram, kasācijas instances tiesai atsakot ierosināt kasācijas tiesvedību, tādējādi atstājot šos nolēmumus negrozītus).

1. Vainas jēdziens un ar to saistītā problemātika Latvijas civiltiesībās

1.1. Ar vainas jēdzienu saistītās problemātikas definēšana Latvijas civiltiesībās

Vairums Eiropas valstu nacionālo privāttiesību sistēmu vainu atzīst kā civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu. Ja ne kā patstāvīgu, tad vismaz kā vienu no vērtēšanas elementiem, lai piemērotu atbildību.⁴¹ Tomēr vienlaikus jāteic, ka faktiski nekad nav pastāvējusi izteikta vienprātība (pat vienas privāttiesību sistēmas ietvaros) par precīzu vainas jēdziena saturu un tā novietojumu atbildības uzbūvē. Attiecīgi katrai privāttiesību sistēmai iezīmējās savas nianse vainas izpratnes kontekstā. Šajā ziņā Latvijas civiltiesības nav izņēmums gan attiecībā uz šīs vienprātības nepastāvēšanu, gan attiecībā uz šī jēdziena izpratnes, zināmā mērā var pat teikt, unikālajām niansēm, salīdzinot ar citu Eiropas valstu nacionālajām privāttiesībām.⁴²

Kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas vainas izpratne civiltiesībās izteiktas pārmaiņas sāka piedzīvot ap 2003.–2005. gadu, šīs izpratnes attīstībai kulmināciju sasniedzot 2015.–2017. gadā. Attiecīgi vainas izpratnes attīstību Latvijas civiltiesībās var nosacīti iedalīt trīs posmos: 1) 1990.–2005. gads; 2) 2005.–2015. gads; 3) 2015. gads–šis brīdis.

Pirms šo vainas izpratnes attīstības posmu tālākas aprakstīšanas nepieciešams paskaidrot, kāpēc turpmākajās rindkopās šajā apakšnodaļā autors pamatā operē tieši ar prof. K. Torgāna un prof. Jāņa Kārklīņa paustajiem viedokļiem. Nešaubīgi, ka ne tikai minētie autori piedalījušies diskusijās par vainas jēdzienu civiltiesībās. Tomēr tieši minētie autori, kā jau norādīts iepriekš, ir bijuši sevišķi aktīvi šīs zinātniskās diskusijas dalībnieki, kur šo autoru izteiktie viedokļi tikuši iestrādāti arī tiesu nolēmumu argumentācijās. Turklāt, aplūkojot vien šo divu autoru zinātnisko diskusiju par vainu, redzama vainas izpratnes attīstības straujā dinamika, laika gaitā no kopīga redzējuma izveidojoties pat divām pretnostatītām koncepcijām, kur katrai vēlāk pievienojušies klāt savi “atbalstītāji”.

Attiecīgi, atgriežoties pie minētajiem vainas izpratnes attīstības posmiem, līdz aptuveni 2005. gadam valdīja viedoklis, ka vaina (līdztekus prettiesiskai rīcībai, cēloņsakarībai un kaitējumam (tā apmēram)) atzīstama par atsevišķu, patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu – kā līgumtiesībās, tā arī deliktu tiesībās.⁴³ Minētais viedoklis lielā mērā tika akceptēts arī tiesu praksē.

⁴¹ Sk. sīkāk 5.2. apakšnodaļu “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi”.

⁴² Sk. sīkāk 5.1. apakšnodaļu “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika”.

⁴³ *Bitāns A.* 1997, 97. lpp.; *sal.: Līcis A., Filoboks L.* Vispārīgais tiesību kurss. Civiltiesību un darba tiesību pamati. Mācību līdzeklis. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 1990, 31. lpp.

Vēlāk, pievienojoties prof. K. Torgāna⁴⁴ un prof. J. Kārklīņa⁴⁵ paustajiem viedokļiem par vainu kā atbildības priekšnoteikumu, tiesu praksē pamazām sāka nostiprināties ievadā jau ieskicētais uzskats par to, ka vaina tomēr nav izdalāma kā patstāvīgs atbildības priekšnoteikums, bet gan tā jāvērtē kopsakarā ar prettiesisku rīcību.⁴⁶ Tātad 2005. gadā līdzšinējo četru atbildības priekšnoteikumu vietā tika piedāvāti trīs priekšnoteikumi (divus no šiem četriem “sakausējot” kopā vienā priekšnoteikumā), vienlaikus Latvijas civiltiesībās pirmo reizi izvirzot attaisnojumu koncepciju.

Šajā ziņā, raksturojot attaisnojumu koncepcijas piemērotību Latvijas civiltiesībām, prof. K. Torgāns tolaik norādīja uz šādiem galvenajiem apsvērumiem: **1)** “pretēji daudzās publikācijās apgalvotajam, ka vaina ir atbildības priekšnoteikums (izņemot dažus īpašus gadījumus), Civillikumā tādas tiesas norādes nav. CL 1635. pantā, ko piesauc šajā sakarā, rakstīts par vainojamību [...]. Vainojamība un vaina ir atšķirīgi jēdzieni, un var izrādīties, ka jau 1937. gada CL sastādītāji ir bijuši piesardzīgi”; **2)** neraugoties uz vainas pakāpju diferenciāciju daudzos CL pantos un citos normatīvajos aktos, praksē tiem ir maza nozīme; **3)** “var iztikt bez vainas kā psihiskās attieksmes rādītāja⁴⁷ un jārunā par likumā paredzētiem attaisnojumiem tiesību aizskārums gadījumos, par kuru esamību spriež pēc rīcības”; **4)** “vainas jautājumu nevajag atšķelt no tiesību pārkāpuma jēdziena un uzskaitīt kā ceturto atbildības priekšnoteikumu”; **5)** “respektīvi, kaut likumā vaina nav definēta, un arī zinātnieki to nespēj pārliecinoši aprakstīt, praksē personu atzīst par vainīgu, ja viņa nepierāda savu nevainojamību ar likumā aprakstītiem noteiktiem attaisnojumiem. “Vainojamība” ir līdzvērtīga apzīmējumam “neattaisnojama rīcība””; **6)** “CL 1635. panta būtību varam izteikt šādi: Persona, kurai ir kaitējusi neatļauta darbība, ir tiesīga prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņa darbība nav attaisnojama.” Savukārt jēdziens “vaina”, “vainīgs” var pastāvēt tiesu praksē un pat likumā, lai

⁴⁴ *Torgāns K.* The Concept of Fault in Latvian Contract Law Requires Adjustment. Grām.: Humanities and Social Sciences. Latvia: Current Topics in Latvian Law. Rīga: University of Latvia, 2003, Nr. 3 (40), p. 96–109; *Torgāns K.* Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. *Jurista Vārds*, 31.05.2005., Nr. 20 (375) (turpmāk – *Torgāns K.* 2005).

⁴⁵ *Kārklīņš J.* Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. *Jurista Vārds*, 26.04.2005., Nr. 15 (370) (turpmāk – *Kārklīņš J.* 2005).

⁴⁶ *Torgāns K.* 2013, 106. lpp.

⁴⁷ Par vainu kā psihiskās attieksmes rādītāju prof. K. Torgāns sīkāk izteicās 2018. gadā: “Latvija, pieņemot 1937.gadā Civillikuma, balstījās uz tajā laikā Rietumeiropā un Krievijā atzītu koncepciju, kurā vērojama arī romiešu tiesību ietekme. Tā būtība ir šāda: nevar uzlikt atbildību, tātad sodīt personu, kura nav vainīga. Šāda pieeja neapšaubāmi der krimināltiesībās, turpretim civiltiesībās iezīmējas problēmas, no kurām viena attiecas uz atbildības atšķirīgajiem mērķiem krimināltiesībās un civiltiesībās. [...] Vainas pakāpju iedalīšana ļaunā nolūkā un neuzmanībā romiešu tiesībās sekmēja priekšstatu par vainu kā psihisko attieksmi izplatību Rietumeiropā. [...] Taču civiltiesiskajai atbildībai, salīdzinot ar atbildību krimināltiesībās, sodīšanas funkcija nav galvenā, priekšplānā ir mantiskā stāvokļa aizsardzība un atjaunošana. Svarīga, protams, ir arī civiltiesiskās atbildības preventīvā iedarbība. Sakarā ar to pasaulē aizvien populārākas kļuva koncepcijas, kurās vainas nozīme civiltiesībās ir mazināta vai vispār izslēgta.” *Sk.: Torgāns K.* 2018, 160. lpp.

ar to apzīmētu (raksturotu) tiesību aizskārēja rīcības vērtējumu pēc objektīviem kritērijiem, attaisnojumu neesamību.”⁴⁸

Arī prof. (tolaik vēl pasniedzējs, doktorantūras students) J. Kārklīšs pauda līdzīgu argumentāciju: **1)** “līdz šim brīdim vienots vainas definējums, līdzīgi kā atbildības definējums, civiltiesību teorijā nav izstrādāts. Tas ir izskaidrojams ar pretrunām, kas saistītas ar vainas objektīvās un subjektīvās interpretācijas pastāvēšanu. [...] Tā kā civiltiesībās vainas jēdziens un tā konstatēšana saistīta ar objektīviem apstākļiem, ir grūti nošķirt vainu no cita, tāpat objektīvi konstatējama priekšnoteikuma – prettiesiskas rīcības”; **2)** “abas – gan vainas, gan bezvainas – sistēmās ir vieni un tie paši pierādījumi par to, vai personai iestājas atbildība vai ne. [...] Bezvainas sistēmā tos dēvē par “attaisnojumiem”, vainas sistēmā – par “nevainīgumu”, kas nozīmē, ka abu sistēmu atšķirības ir formas, ne satura ziņā”; **3)** “nosakot, vai persona ir rīkojusies prettiesiski vai ne, tiek meklēti likumā norādītie gadījumi (izņēmumi), kad personas rīcība nav uzskatāma par prettiesisku. [...] tāpēc prasīt apmierinājumu no aizskārēja var tiktāl, ciktāl viņu par šo darbību var vainot jeb, citiem vārdiem, ciktāl kaitējumu radījusi personas prettiesiskā (ar likumu neattaisnotā) rīcība”; **4)** “lai arī Civillikumā ir atrodams vainas institūts, tomēr arī pašreizējās civiltiesību normas ļauj risināt civiltiesiskās atbildības problēmas ar jauniem paņēmieniem, nemainot esošās normas. [...] Tas ļauj secināt, ka Latvijas civiltiesībās arī ir piemērojama bezvainas atbildības doktrīna, nemainot Civillikuma normu saturu. Tomēr vēlāmāk, protams, būtu bezvainas sistēmas doktrīnu Civillikumā normās izteikt skaidrāk un nepārprotamāk.”⁴⁹

Tādējādi 2005. gadā tika piedāvāta pieeja, atbilstoši kurai uzsvars liekams uz attaisnojumu (izņēmumu no prettiesiskas rīcības) meklēšanu, vainas jēdziena vietā piedāvājot lietot vainojamības jēdzienu, ar ko saprot attaisnojumu neesamību. Šajā ziņā arī norādīts, ka CL neesot tiešas norādes uz vainu, bet gan uz vainojamību. Attiecīgi, ja persona nespēj uzrādīt derīgu attaisnojumu, tās rīcība traktējama kā prettiesiska. Secīgi, vainojamība (attaisnojumu neesība) tika skaidrota kā prettiesiskas rīcības vērtēšanas elements, uzsverot, ka vainojamību nevajadzētu uzskatīt par patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu. Tāpat akcentēts šāds ieguvums – atsakoties no vainas jēdziena lietošanas, tiek atrisināta problēma ar vainas kā psihiskās attieksmes interpretāciju. Tomēr, skaidrojot attaisnojumu koncepcijas pamatotību, salīdzinoši maza uzmanība veltīta attaisnojumu jēdzienam un, kas ir vēl būtiskāk, arī prettiesiskas rīcības jēdzienam (tā saturam). Šajā sakarā galvenais jautājums, kas tolaik palika neatbildēts, autora ieskatā, ir šāds: kurā tieši brīdī iespējamajam tiesību aizskārējam jāsāk uzrādīt attaisnojumi, lai viņa rīcību neatzītu par prettiesisku un līdz ar to nepiemērotu atbildību? Kas ir atskaites punkts

⁴⁸ Sk. sīkāk: *Torgāns K.* 2005.

⁴⁹ Sk. sīkāk: *Kārklīšs J.* 2005.

jeb tas minimums, kas personas rīcībā ir jākonstatē, lai noteiktu, ka šai personai kaut kas jāsāk atspēkot, jāattaisno sava rīcība? Šo jautājumu autors padziļinātāk analizē 5.1. apakšnodaļā “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika”.

Katrā ziņā, doktrīnas līmenī neattīstoties iesāktajai diskusijai, turpmākajā dekādē izpratne par vainas jēdzienu un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem būtiski nemainījās, un tiesas attiecīgi piekopa atturīgu nostāju pret vainas un tās pakāpju konstatēšanu.⁵⁰ Proti, tiesas pamatā operēja ar prettiesiskas (un neattaisnojamas) rīcības jēdzienu, reizēm piesaucot vainojamību.⁵¹ Šādu tiesu pieeju noteikti veicināja apstākļi, ka atbilstoši tā laika valdošajai izpratnei vainu kā atsevišķu atbildības priekšnoteikumu nebija pamats vērtēt. Proti, atbilstoši (tolaik jaunajai) attaisnojumu koncepcijai bija jāvērtē attaisnojumi (izņēmumi) no prettiesiskas rīcības.

Jaunas vēsmas tiesību literatūrā uzjundīja 2014. gadā parādījušais viedoklis, atbilstoši kuram vismaz deliktu tiesībās vaina būtu jāuzskata tomēr par atsevišķu, patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, paužot aicinājumu atgriezties pie jau starpkaru perioda doktrīnā atzītās četru priekšnoteikumu pieejas (kur vaina un prettiesiska rīcība bija nošķirti jēdzieni).⁵² Precizitātes labad gan jāteic, ka šis jaunais viedoklis paredzēja citādu vainas vērtēšanas saturu, salīdzinot ar valdošo pieeju Latvijā pēc neatkarības atgūšanas līdz 2005. gadam, priekšplānā izvirzot objektīvu kritēriju – kaitējuma paredzamību kā neuzmanības elementu. Tomēr jāpiemin, ka minētajam viedoklim krietna kritikas deva tika veltīta jau nākamajā, 2015. gadā.

Attiecīgi, kā norādīts iepriekš, Latvijas civiltiesībās vainas izpratnes attīstība savu kulmināciju sasniedza 2015.–2017. gadā. Šajā laika posmā notika intensīvākā zinātniskā diskusija par vainu, kur nozīmīgāko ieguldījumu veikuši jau pieminētie prof. K. Torgāns un prof. J. Kārklīšs. Šo diskusiju maratonu abi profesori aizsāka ar 2015. gadā publicēto koprakstu “Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes”.⁵³ Minētajā rakstā tika vēlreiz pausts atbalsts attaisnojumu koncepcijai, to papildinot ar šādām galvenajām tēzēm: **1)** atsaucoties uz abu autoru 2005. gada publikācijām, autori atgādināja, ka toreiz tika piedāvāts “atbildības par vainu” sistēmu skatīt caur attaisnojumu prizmu, nevis vainas prizmu. Abas pieejas noved viena un tā paša rezultāta, taču pieejas atšķiras. “Atbildības par vainu” sistēmā neatļautas darbības nav tad, ja personas rīcībā nav saskatāma vaina, turpretim attaisnojumu modelī neatļautas rīcības nav, ja pārkāpējs spēj uzrādīt attaisnojumu [..]; **2)** “prettiesiskā rīcība ir cieši saistīta ar neuzmanības un nolūka jēdzieniem. [...] Savukārt runāt par attaisnojumiem ir

⁵⁰ Sk. sīkāk: *Torgāns K.* 2013, 106. lpp.

⁵¹ Sk. sīkāk 5.1. apakšnodaļu “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika”.

⁵² *Buls L.* Vainas nozīme deliktu tiesībās. Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 193.–198. lpp. (turpmāk – *Buls L.* 2014).

⁵³ *Torgāns K., Kārklīšs J.* 2015.

nepieciešams vienīgi tad, ja ir noticis tiesību aizskārums. Prettiesiska rīcība ir konstatējama vienīgi tad, ja persona ir veikusi tiesību aizskārumu un tai nav likumā minētu attaisnojumu šāda aizskāruma veikšanai”; 3) ““atbildības par vainu” sistēmā atslēgas vārdi ir: “rūpības trūkums”, “neuzmanība”, “nolūks”, “krietns un rūpīgs saimnieks”. To analīze noslēdzas ar secinājumu, ka konkrētā gadījumā ir attiecīgās personas vaina un par to iestājas atbildība. Savukārt attaisnojumu modelī persona nav atbildīga, ja spēj uzrādīt jebkādu apstākļu, kas pierāda neuzmanības neesamību, prasītās rūpības ievērošanu, rīcību atbilstoši krietna un rūpīga saimnieka klauzulai, arī, piem., paša cietušā griba, nejaušs šķērslis u.tml. To analīze noslēdzas ar secinājumu par to, vai ir vai nav pietiekami attaisnojumi, un atbildība iestājas, ja tie nav pietiekami, bet bez rezolūcijas par vainas esamību”; 4) šī raksta noslēgumā tā autori pamatoja, kāpēc attaisnojumu modelis tomēr ir racionālāks un tā īstenošana saskatāma arī Eiropas privāttiesību attīstības tendencēs, secinot: “Tātad izšķirošais ir attaisnojumu novērtējums, ja tie pārlicina, tad prasījums nav pamatots un diskusija par vainu nav nepieciešama. Tāpēc attaisnojumu novērtējuma kvalificēšana par vainas esamības vai neesamības pierādījumiem faktiski ir “lieka greznība”, attaisnojumu izvērtēšanas rezumējums, bez kura var iztikt.”⁵⁴

Kā redzams minētajā rakstā tā autori piedāvājuši pilnveidotāku attaisnojumu koncepcijas versiju, tajā vietu atrodot arī vainas pakāpēm, piemēram, norādot, ka attaisnojums var būt arī neuzmanības neesība, proti, personas izdarītās rīcības atbilstība prasītās rūpības standartam. Tomēr arī šeit rodas iepriekš jau pie 2005. gada publikācijām ieskicētais jautājums, proti, kas ir atskaites punkts jeb tas minimums, kas personas rīcībā ir jākonstatē, lai noteiktu, ka šai personai jāsaņem attaisnot sava rīcība, tostarp norādīt uz neuzmanības neesību? Daļēju atbildi sniedz autoru (diemžēl izvērstāk nepaskaidrotā) tēze par to, ka runāt par attaisnojumiem ir nepieciešams vienīgi tad, ja ir noticis tiesību aizskārums, savukārt prettiesiska rīcība ir konstatējama vienīgi tad, ja persona ir veikusi tiesību aizskārumu un tai nav likumā minētu attaisnojumu šāda aizskāruma veikšanai. Tātad varētu izdarīt pirmšķietamu secinājumu, ka attaisnojumu koncepcijā prettiesiskas rīcības jēdzienu veido tiesību aizskārums un attaisnojumu neesības kumulatīvs konstatējums, kur papildu jautājumu vēl rada tiesību aizskārums jēdziena saturs. Pie šī aspekta autors atgriezīsies 5.2. apakšnodaļā “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi”. Katrā ziņā šo rakstu tā autori noslēguši ar tēzi, ka pamatotāka ir tieši attaisnojumu, nevis vainas koncepcija, jo izšķirošais faktors atbildības piemērošanai ir iespējamā tiesību aizskārēja uzrādīto attaisnojumu novērtējums. Jāatzīmē, ka uz minēto rakstu sastopamas atsauces arī atsevišķos tiesu nolēmumos, kas aplūkoti pārējās darba nodaļās.

⁵⁴ Sk. sīkāk: *Torgāns K., Kārklīņš J.* 2015.

Tomēr pavisam neilgu laiku pēc iepriekš aplūkotā kopraksta publicēšanas abu profesoru viedokļos iezīmējās ievērojamas atšķirības. Ja laika gaitā prof. K. Torgāna viedoklis par vainas izpratni un lomu atbildības piemērošanā kopumā ir bijis visai konsekvents (tiesa gan, ar atsevišķām niansēm), nemainīgi uzsvāru liekot uz attaisnojumu koncepciju,⁵⁵ tad prof. J. Kārkliņa viedoklis par vainas jēdzienu evolucionēja līdz vainas koncepcijai kā pamatotākai pieejai, attiecīgi prettiesiskas rīcības un attaisnojumu jēdzienu vietā īpaši izceļot vainu (un tās centrālo jēdzienu “neuzmanība”) kā patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu.⁵⁶

Attiecīgi prof. J. Kārkliņš 2015. gadā publicētajā rakstā “Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās” (kas tika publicēts vien pāris mēnešus pēc iepriekš aplūkotā prof. K. Torgāna un prof. J. Kārkliņa kopraksta publicēšanas), analizējot to pašu CL 1635. panta pirmo daļu, norādīja tostarp uz šādiem apsvērumiem: **1)** “lai atklātu “vainojamas darbības”, “rūpības trūkuma” un “neuzmanības” saturu, kas būtībā veido vienu un to pašu civiltiesiskās atbildības konceptu, jāņem vērā CL regulētās vainas pakāpes un to saturs. CL 1640., 1645., 1646. pants kopsakarā ar 1635. pantu norāda, ka minimāli veicamais vainojamības tests, neņemot vērā atsevišķus specifiskus likumā minētus izņēmumus, ir krietna un rūpīga saimnieka tests”; **2)** “šis prasītais obligātais rūpības standarts ir atrodams tieši tiesību normās vai arī izriet no tiesību principiem, sistēmas. Mēraukla šim rūpības standartam saskaņā ar CL 1646. pantu ir krietna un rūpīga saimnieka standarts. [...] vainojamība un rūpības trūkums ir līdzvērtīgi termini, savukārt vainas pakāpes – neuzmanība vai nolūks – ir šo jēdzienu tālāka konkretizēšana jeb vainojamības (rūpības trūkuma) izpausmes veidi”; **3)** “personas rīcības iedalīšana vieglā un rupjā neuzmanībā ir nepieciešama, lai atsevišķos gadījumos konstatētu, vai pastāv viens no civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem – neatļauta darbība, kas nozīmē, ka vainas pakāpes konstatēšana saskaņā ar CL ir nepieciešama atsevišķos gadījumos vainojamas un nevainojamas rīcības robežšķirtnes noteikšanai”; **4)** “pareizāk ir apgalvot, ka CL 1635. pantā ir ietverta “rezultāta teorija”, kas nozīmē, ka prettiesiskas rīcības konstatēšanas priekšnoteikums ir tiesību aizskārums. Vienlaikus jāatceras, ka vainojama rīcība ir rīcība, ar kuru tiek pieļauta neuzmanība vai nolūks. Līdz ar to, šajā konstrukcijā (“rezultāta teorijā”)⁵⁷ ietverot vainas jēdzienu, rodas secinājums, ka prettiesiska rīcība ir ar vainojamu darbību veikts tiesību aizskārums. Šis secinājums liek apšaubīt pieeju, ka prettiesiska rīcība ir atsevišķs civiltiesiskās atbildības

⁵⁵ *Sal.: Torgāns K.* 2018, 157.–168. lpp.

⁵⁶ *Sk., piemēram, Kārkliņš J.* Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 8. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015, 154.–175. lpp. (turpmāk – *Kārkliņš J.* 2015); *Kārkliņš J.* Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā. I. 2016. gada 16.–17. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 410.–421. lpp. (turpmāk – *Kārkliņš J.* 2016).

⁵⁷ Prof. J. Kārkliņš t.s. “rezultāta teoriju” vēlreiz pieminēja 2017. gadā publicētajā rakstā “Idea of Strict Liability in Private Law”. *Sk. sīkāk: Kārkliņš J. Idea of Strict liability in Private Law.* 2017.

priekšnoteikums, ko var konstatēt atsevišķi, nevērtējot vainu un tiesību aizskārumsa esamību. Patiesībā prettiesiska rīcība civiltiesiskās atbildības vērtēšanā ir gala secinājums, bet ne tajā ietilpstošs priekšnoteikums”; 5) CL 1635. panta pirmās daļas kontekstā minētā raksta autors norādīja, ka “[..] pants būtu veiksmīgāks, ja tas skanētu šādi: “Katrs neatļauts tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi vainojama darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja””; 6) Attiecīgi šī raksta beigās tā autors secināja, ka “civiltiesiskā atbildība iestājas, ja tiek konstatēti šādi priekšnoteikumi: 1) personas vainojama darbība (bezdarbība); 2) kaitējums un tā apmērs; 3) cēloņsakarība starp vainojamo darbību (bezdarbību) un radīto kaitējumu. [..] dominējošais kritērijs civiltiesiskās atbildības noteikšanā ir vainojama darbība.”⁵⁸

Iepriekš aplūkotajā rakstā ietvertās idejas prof. J. Kārklīšs vēl tālāk attīstīja 2016. gadā publicētajā rakstā “Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi”.⁵⁹ Šajā rakstā tā autors sīkāk izvērsa vainojamu darbību kā patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, izdalot to sīkākos kritērijos, kuru lokā ir gan vainas pakāpes, gan prettiesiskuma elementi (kas sīkāk analizēti 5.2. apakšnodaļā “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi”). Šī raksta ievadā prof. J. Kārklīšs izteica svarīgu norādi: “Tiesību zinātne nav nonākusi pie konsensa par to, vai vainas jēdziens būtu jāatmet. Uzreiz gan ir jānorāda, ka šāds konsenss nemaz nav iespējams, jo vainas jēdziena atmešana civiltiesībās nav iespējama.” Attiecīgi attaisnojumu koncepcijas kontekstā tika norādīts, ka “deliktu tiesībās attaisnojumu modelis nav atrodams [..]. Ņemot vērā līgumtiesību un deliktu tiesību atšķirības, vainas jēdziena pilnīga pazušana no civiltiesību teorijas tuvākajā laikā nav sagaidāma. Lielākais šķērslis ir tieši vainojamības elements c) – neuzmanība vai nolūks, kurš līgumtiesībās ir mazāk problemātisks nekā deliktu tiesībās.”⁶⁰ Jāpiebilst, ka šo vainojamības elementu “neuzmanība” prof. J. Kārklīšs sīkāk analizēja 2017. gadā publicētajā rakstā “Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās”⁶¹, kas sīkāk aplūkots 2.4. apakšnodaļā “Neuzmanības konstatēšanas kritēriji”.

Kā redzams, abos iepriekš aplūkotajos rakstos to autors pēc būtības atkāpjas no 2015. gadā publicētajā, ar prof. K. Torgānu izstrādātajā koprakstā paustajām tēzēm par attaisnojumu koncepciju kā pamatotāko pieeju atbildības piemērošanā, tā vietā norādot, ka pamatotāk tomēr būtu pieturēties pie vainas koncepcijas, šajā sakarā īpašu uzsvāru liekot uz vainas pakāpes neuzmanības pamatkritēriju – krietna un rūpīga saimnieka testu. Attiecīgi šo abu rakstu autors

⁵⁸ Sk. sīkāk: *Kārklīšs J.* 2015.

⁵⁹ *Kārklīšs J.* 2016.

⁶⁰ Turpat.

⁶¹ *Kārklīšs J.* Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 43.–53. lpp. (turpmāk – *Kārklīšs J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās.* 2017).

kā dominējošo atbildības priekšnoteikumu izceļ tieši vainojamu rīcību (vainu), savukārt prettiesisku rīcību uzskatot par gala secinājumu atbildības vērtēšanā, nevis patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu. Šeit arī vērojama principiāla atšķirība no iepriekš apskatītās attaisnojumu koncepcijas – ja attaisnojumu koncepcijā fokuss likts uz iespējamā tiesību aizskārēja uzrādītajiem attaisnojumiem kā izņēmumu meklēšanu no prettiesiskas rīcības, tad vainas koncepcijā izejas tēze ir prasītās rūpības standarta noskaidrošana, izmantojot krietna un rūpīga saimnieka testu. Savukārt slēdziens par rīcības prettiesiskumu seko tikai pašās beigās – pretēji tam, kā tas ir attaisnojumu koncepcijā.⁶²

Šīs tēzes prof. J. Kārklīšs uztur arī 2017. gadā publicētajā grāmatā “Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā”,⁶³ un konkrēti tās IX. nodaļā “Vispārējie noteikumi un novitātes deliktu tiesisko attiecību regulējumā”. Šajā grāmatas nodaļā tās autors koncentrētā veidā aprakstījis visus atbildības uz delikta pamata priekšnoteikumus, norādot, ka pirmais atbildības priekšnoteikums ir neatļauta vainojama darbība,⁶⁴ kur “[..] veicot personas vainojamas darbības testu, darbību pretēji standartam, t.i., rūpības trūkumu drīkst konstatēt tikai attiecībā uz kādas tiesību normas (plašākā nozīmē) pārkāpumu, un, otrkārt, šādas rūpības trūkuma rezultātā jākonstatē kādu personai piemītošu tiesisko labumu aizskārums.”⁶⁵ Attiecīgi “vainas modelī viegla neuzmanība saskaņā ar Civillikuma 1649. pantu ir obligāti konstatējams priekšnoteikums, lai personai iestātos atbildība par ārpuslīgumisku tiesību aizskārums.”⁶⁶

Savukārt prof. K. Torgāna viedoklis par vainas jēdzienu, kā jau norādīts iepriekš, laika gaitā kopumā ir bijis nemainīgs, turpinot uzsvaru likt uz attaisnojumu koncepciju, kur tiek meklēti izņēmumi no prettiesiskas rīcības. Tajā pašā 2017. gadā publicētajā grāmatā “Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā”, un konkrēti tās IV. nodaļā “Vainojamības izpratne civiltiesībās”⁶⁷ prof. K. Torgāns norādīja faktiski uz tiem pašiem apsvērumiem, uz kuriem tika balstīts profesora viedoklis 2005. gadā, akcentējot, ka “šīs nodaļas [citētās grāmatas IV. nodaļas – autora piebilde] mērķis ir parādīt, ka Eiropā par klasisko uzskatītā atbildības par vainu koncepcija arvien vairāk tiek aizstāta ar attaisnojumu koncepciju. [..] Tiesību normu iztulkošanas (interpretācijas) ceļā, pat negrozot Civillikuma 1635. pantu, ir iespējams nonākt pie tāda pat modeļa, kāds ir ELTP, proti, pie attaisnojumu koncepcijas. Kā jau norādīts, labāka

⁶² Autora viedokli šajā jautājumā sk. 5.2. apakšnodaļā “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi”.

⁶³ Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā. Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 260.–314. lpp. (turpmāk – Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. 2017).

⁶⁴ Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. 2017, 286. lpp.

⁶⁵ Turpat, 288. lpp.

⁶⁶ Turpat, 292. lpp.

⁶⁷ Turpat, 110.–131. lpp.

būtu panta beigu daļas izteikšana šādi “ir tiesīga prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņa darbība nav attaisnojama.”⁶⁸

Šī attaisnojumu koncepcija “neprasa izslēgt no Civillikuma, apdrošināšanas likumiem un citiem tiesību aktiem norādes par nepieciešamību konstatēt vai nu ļaunu nolūku, rupju neuzmanību, vai citu vainas formu. Šādas norādes ir vērstas uz jautājuma noskaidrošanu par attaisnojumiem. [...] Tātad var runāt par palīgnozīmi, kas vainas pakāpēm ir atbildības noteikšanā. Tādu gadījumu ir maz, un nākotnes Civillikuma veidotājiem jādomā, vai nevar bez tiem iztikt. Taču lielākā vairākuma strīdu izskatīšana sakarā ar līgumu neizpildīšanu vai nepienācīgu pildīšanu un deliktiem nav likumā saistīta ar vainas pakāpju noskaidrošanu.”⁶⁹ Attiecīgi prof. K. Torgāns secināja, ka “vainojamības noskaidrošana ir tāda procesa sastāvdaļa, kurā noskaidro, vai aizskārēja rīcība ir bijusi prettiesiska, ļaujot pārkāpējam uzrādīt attaisnojumus savai uzvedībai un tikai pēc to izvērtēšanas izdarot secinājumus. [...] Nav pamata runāt par četriem atbildības pamatiem, tādi ir tikai trīs: prettiesiska vainojama rīcība (ietver arī vainojamības vai attaisnojumu neesamības noskaidrošanu), kaitējuma esamība, cēloniskais sakars starp prettiesisko rīcību un kaitējumu.”⁷⁰

Ievērojot minēto, vērojams, ka prof. K. Torgāna viedoklis par vainas jēdzienu un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem kopš 2003. gada nebija būtiski mainījies arī 2017. gadā⁷¹, uzsvāru joprojām liekot uz attaisnojumu koncepciju, savukārt vainas pamatformām – neuzmanībai un ļaunam nolūkam – piedēvējot palīgnozīmi, proti, ka vairumā gadījumu vainas pakāpes nebūtu jāanalizē (nedz deliktu tiesībās, nedz līgumtiesībās), pie tam piedāvājot apsvērt pat ideju atteikties no tām pavisam. Turpretī prof. J. Kārklīšs, kā norādīts iepriekš, vainas pakāpju kontekstā vairākkārt uzsvēra, ka neuzmanības pamatkritērija – krietna un rūpīga saimnieka testa – analīze pēc vispārējā principa būtu veicama ikvienā gadījumā, vērtējot atbildības piemērošanu. Turklāt prof. K. Torgāns norādīja, ka pirmais uzdevums atbildības priekšnoteikumu vērtēšanā ir tieši neatļautas darbības konstatēšana,⁷² savukārt prof. J. Kārklīšs prettiesisku rīcību jeb neatļautu darbību uzskata par atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdzienu jeb secinājumu, ka izpildījušies visi atbildības priekšnoteikumi.

Apkopojot šajā apakšnodaļā izklāstīto, secināms, ka šobrīd Latvijas civiltiesībās pastāv divas pieejas kā aplūkot vispārējo atbildības modeli: attaisnojumu koncepcija un vainas

⁶⁸ Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. 2017, 111., 115. lpp.

⁶⁹ Turpat, 117.–118. lpp.

⁷⁰ Turpat, 132. lpp.

⁷¹ Šīs idejas prof. K. Torgāns vēlreiz uzsvēra savā grāmatā “Saisību tiesības. Otrais papildinātais izdevums”. Sk. sīkāk: Torgāns K. 2018, 145.–168. lpp.

⁷² Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. 2017, 124. lpp.

konceptija, kur pirmajai atbalstu paudis arī *Dr. iur.* Jānis Kubilis,⁷³ bet pēdējai – *Mag. iur.* Lauris Buls, kā arī *Mag. iur.* Ģirts Strazdiņš.⁷⁴ Šajā ziņā prof. K. Torgāna un prof. J. Kārkliņa 2015. gadā publicētajā koprakstā norādīts, ka faktiski abu koncepciju piemērošana parasti novedot pie viena un tā paša tiesiskā rezultāta. Tātad varētu teikt, ka abas koncepcijas atšķiras tikai teorijas līmenī. Tomēr, ievērojot, ka pēc šī kopraksta prof. J. Kārkliņa attīstītā vainas koncepcija tiek faktiski pretnostatīta attaisnojumu koncepcijai, pēdējai veltot ievērojamu kritiku, jāsecina, ka abas koncepcijas ir atšķirīgas ne tikai teorētiskā, bet arī praktiskā līmenī, ko, cita starpā, apstiprina arī autora veiktā analīze 5.1. apakšnodaļā “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika”. Šķiet ne mazāk svarīgi pieminēt, ka autora izpētītajā mūsdienu Latvijas tiesu praksē nav atrodamas atsauces uz tām publikācijām, kas pauž atbalstu vainas koncepcijai (lai gan patiesībā vairāki tiesu nolēmumi pēc būtības satur vainas koncepcijai tuvāku strīda risinājumu⁷⁵).

Kā norādīts darba ievadā, vainas koncepts ir pietiekami komplikēts, un, ņemot vērā šajā apakšnodaļā citētās tiesību literatūras atziņas, jāsecina, ka šis koncepts nepakļaujas, ja tā var teikt, “kārtīgam, konkrētam tvērienam”. Minētā vainas koncepta “netveramā” īpašība galvenokārt skaidrojama ar citētajās tiesību literatūras atziņās vairākkārt piesauktajiem, saturiski plašajiem jēdzieniem, kas pirmšķietami ir nesaraujami saistīti ar vainas jēdzienu. Tie ir: tiesību aizskārums, neatļauta darbība, vainojamība, prettiesiska rīcība, attaisnojumi, prasītās rūpības standarts, neuzmanība, krietns un rūpīgs saimnieks u.c. Vēl sarežģītāku vainas jēdziena analīzi padara apstākļi, ka vainas un attaisnojumu koncepcijās šie ar vainu pirmšķietami saistītie jēdzieni apskatīti no atšķirīgiem skatupunktiem. Piemēram, prettiesiska rīcība kā pirmais atbildības priekšnoteikums attaisnojumu koncepcijā (kur vainas jēdziens principā netiek lietots) un prettiesiska rīcībā kā gala slēdziens atbildības priekšnoteikumu analīzei vainas koncepcijā (kur galvenais uzsvars ir likts tieši uz neuzmanības (vainas) jēdzienu).

Turklāt no iepriekš citētajām atziņām abu koncepciju ietvaros redzams, ka vairāki no minētajiem juridiskajiem jēdzieniem pirmšķietami varētu būt ar līdzīgu (ja ne identisku) nozīmi. Piemēram, vainas koncepcijas kontekstā tika citēta atziņa, ka vainojama darbība, rūpības trūkums un neuzmanība būtībā veido vienu un to pašu civiltiesiskās atbildības konceptu. Taču šajā brīdī bez dziļākas analīzes drošus secinājumus par to līdzību liedz izdarīt tostarp abās koncepcijās vērojamais konsekvences trūkums šo jēdzienu lietojumā un izpratnē.

⁷³ *Sal.: Kubilis J.* Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016, 51. lpp. (turpmāk – *Kubilis J.* 2016).

⁷⁴ *Sal.: Buls L.* 2014; *Strazdiņš Ģ.* Civillikuma 1635. panta atbildības priekšnoteikumi. *Jurista Vārds*, 30.10.2018., Nr. 44 (1050) (turpmāk – *Strazdiņš Ģ.* *Civillikuma 1635. panta atbildības priekšnoteikumi.* 2018).

⁷⁵ *Sk.* sīkāk tiesu praksi 2. nodaļā “Neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji” un 3. nodaļā “Rupja neuzmanības un ļauna nolūka jēdziens, to konstatēšanas kritēriji”.

Piemēram, attiecībā uz jau minēto prettiesiskas rīcības izpratni kā pirmo atbildības priekšnoteikumu attaisnojumu koncepcijā vai prettiesisku rīcību kā atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdzienu vainas koncepcijā. Vai arī attiecībā uz neuzmanības izpratni kā būtiskāko vainojamas darbības izpausmi vainas koncepcijā vai kā vienu no attaisnojumiem (izņēmumiem rīcības prettiesiskumam) attaisnojumu koncepcijā.

Līdz ar to, lai pēc iespējas pilnīgāk izprastu šo iepriekš uzskaitīto jēdzienu sasaisti ar vainu, šo jēdzienu savstarpējo mijiedarbību, kā arī to saturu, vispirms nepieciešams aplūkot relevantās CL normas (to tekstu). Jo sevišķi uz CL normu analīzi mudina šāda no iepriekš citētajām atziņām: “Pretēji daudzās publikācijās apgalvotajam, ka vaina ir atbildības priekšnoteikums (izņemot dažus īpašus gadījumus), Civillikumā tādas tiešas norādes nav. CL 1635. pantā, ko piesauc šajā sakarā, rakstīts par vainojamību [..].”⁷⁶ Šeit jāpiebilst, ka bez minētā vainojamības jēdziena tiesību literatūrā plaši analizētā CL 1635. panta pirmā daļa *expressis verbis* satur arī tiesību aizskārums un neatļautas darbības jēdzienu (bet ne prettiesiskas rīcības vai attaisnojumu jēdzienu).

Tādējādi, ņemot vērā, ka vaina ir pirmšķietami nesaraujami saistīta ar iepriekš uzskaitītajiem, saturiski plašajiem juridiskajiem jēdzieniem, kā arī ievērojot iespējamību, ka daļa no šiem jēdzieniem ir ar līdzīgu nozīmi, tad, aplūkojot minēto jēdzienu lietojumu CL normās, pamatotāk būtu vispirms koncentrēties uz kopīgo iezīmju meklēšanu, no kurām varētu mēģināt izdarīt tālākus secinājumus. Proti, atklājot vainas koncepta “anatomiju”, autora ieskatā, pamatotāk būtu vispirms identificēt šī koncepta “pamatšūnas” un tad pāriet pie lielākām kopsakarībām (tādām kā tiesību aizskārums, neatļauta darbība u.c.). Pārfrāzējot atbilstoši loģikā zināmajai “kopu teorijai”⁷⁷, aplūkojot vainas konceptā ietilpstošās kopas (tiesību aizskārums kopu, neatļautas darbības kopu u.c. saistītās kopas), autora ieskatā, pamatotāk būtu vispirms identificēt šo kopu piederības pazīmi, kas sasaista visu kopu (vainas koncepta) elementus. Attiecīgi uz atsevišķiem šajā apakšnodaļā identificētajiem jautājumiem autors savu viedokli sniedz 5. nodaļā “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, prettiesiskas rīcības jēdziena un vainas pakāpju iedalījuma nozīme civiltiesiskās atbildības sistēmā”.

1.2. Vainas jēdziens Civillikumā

Identificējot CL ietvertos civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus, vainas un vainas pakāpju izpratnes un lomas noskaidrošana nav vienkāršs uzdevums vairāku iemeslu dēļ. Vispirms šo uzdevumu sarežģītu padara apstākļi, ka vainas jēdziena lietojums CL Saistību

⁷⁶ Torgāns K. 2005.

⁷⁷ Vedīns I. Loģika. Rīga: Avots, 1998, 220. lpp.

tiesību daļas trešās nodaļas pirmajā apakšnodaļā “Neatļauta darbība un vainas pakāpes” tik tiešām nav acīmredzams. Šajā ziņā mazāk problemātiskas ir vainas pakāpes, kuras CL regulē *expressis verbis*. Bez tam, kā norādīts iepriekšējā apakšnodaļā, vaina ir pirmšķietami cieši saistīta ar citiem juridiskiem jēdzieniem, piemēram, ar tiesību aizskārumu, neatļautu darbību un vainojamību, kur šī saistība (vismaz pēdējo trīs minēto jēdzienu kontekstā) visspilgtāk atklājas CL 1635. panta pirmās daļas saturā.⁷⁸ Tieši minētā, (un uzreiz jāteic) neskaidri regulētā sakarība šo jēdzienu starpā vienmēr ir bijusi centrālais diskusiju objekts. Tā ir sīkāk analizēta arī šajā darbā, attiecīgi turpmākajās rindkopās sākot ar CL 1635. panta pirmās daļas teksta “izķidāšanu” (un nobeidzot to 5.2. apakšnodaļā “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi”). Minētās tiesību normas sakarā prof. K. Torgāns norādīja, ka “šis pants satura ziņā ir ļoti ietilpīgs un ietver vairākus terminus [..]. Citētais pants noteicis arī Civillikuma turpmāko sistēmu, izceļot pārkāpēja atbildību (kādas sekas iestājas nodarītājam) [..].”⁷⁹

CL 1635. panta pirmā daļa noteic: “Katrs tiesību aizskārumš, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot.” Rūpīgi lasot citēto tiesību normu, nākas sastapties ar pirmo šķērsli tās iztulkošanas gaitā. Normas teksts ļauj vismaz divējādi uztvert jau pirmo juridisko jēdzienu, proti, tiesību aizskārumu. Pirmkārt, ar tiesību aizskārumu varētu saprast neatļautas darbības apzīmējumu, proti, ka abi jēdzieni ir sinonīmi. Otrkārt, ar tiesību aizskārumu varētu saprast visu civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu vienlaicīgu izpildīšanos. Atbilstoši pēdējai izpratnei CL 1635. panta pirmā daļa saturētu legāļdefinīciju tiesību aizskārumam, kas rada pamatu cietušā tiesībām prasīt atlīdzinājumu no tiesību aizskārēja. Šeit nevar nepamanīt, ka pēdējā pieeja zināmā mērā atgādina vainas koncepcijā piedāvāto tēzi, atbilstoši kurai prettiesiska rīcība ir atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdziens, attiecīgi piedāvājot CL 1635. panta pirmo daļu iesākt ar jēdzienu “katrs neatļauts tiesību aizskārumš”. Iepriekš norādīto iztulkošanas variantu esība izskaidrojama ar normas gramatiskās uzbūves īpatnību – aiz pirmajiem trim vārdiem “katrs tiesību aizskārumš” seko paskaidrojoša tipa iespraudums “tas ir”, aiz kā savukārt seko vārdkopa “katra pati par sevi neatļauta darbība”. Tātad, no vienas puses, varētu teikt, ka tiesību aizskārumš ir tas pats, kas pati par sevi neatļauta darbība, tomēr, no otras puses, viennozīmīgi

⁷⁸ Šeit jāpiebilst, ka līdz 2006. gada 1. martam CL 1635. pants sastāvēja tikai no vienas daļas un tam sekojošās piezīmes: “Katrs tiesību aizskārumš, t.i. katra pati par sevi neatļauta darbība, dod tam, kam tā kaitējusi, tiesību prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot. P i e z ī m e. Darbība šeit pieņemta plašākā nozīmē, aptverot nevien darbību, bet arī atturēšanos no tās, t.i. bezdarbību.”

⁷⁹ Torgāns K. 2018, 143. lpp.

to apgalvot neļauj pārējais normas teksts, kura tikpat labi vārētu arī turpināt iesākto tiesību aizskāruma jēdziena skaidrojumu.

Tiesību aizskāruma un vainojamības jēdzienu vienlaikus lieto ne tikai CL 1635. panta pirmā daļa, bet arī CL 1637.⁸⁰ un 1638. pants⁸¹, abos izmantojot izteiksmes formu “par tiesību aizskārumu nav vainojamas”, tādējādi raksturojot pie noteiktām tiesību subjektu grupām piederošu personu atbildības īpatnības. Ievērojot, ka abu šo pantu kontekstā vainojamības neesība neizslēdz tiesību aizskāruma esību (izejot no lietotās izteiksmes formas “par tiesību aizskārumu nav vainojamas” – citādāk varētu spriest, ja tiktu izmantots formulējums “tiesību aizskārums nav, tas ir, nav vainojami”), varētu izdarīt sākotnēju pieņēmumu, ka tiesību aizskārums CL 1635. panta pirmajā daļā drīzāk apzīmē neatļautas darbības jēdzienu jeb ir tā sinonīms. Ja CL 1635. panta pirmā daļa saturētu tiesību aizskāruma legāļdefinīciju (kas ikvienā gadījumā rada pamatu cietušā tiesībām prasīt atlīdzinājumu no tiesību aizskārēja), tad rastos pretruna ar CL 1637. un 1638. pantā paredzēto, atbilstoši kam noteiktos gadījumos civiltiesiskā atbildība par tiesību aizskārumu tomēr neiestājas (“par tiesību aizskārumu nav vainojamas”). Proti, nevarētu būt tā, ka tiesību aizskāruma priekšnoteikuma – vainojamība – iztrūkums neliegtu konstatēt pašu tiesību aizskārumu, par ko atbildība iestājas vienmēr. Tādēļ sākotnēji pamatotāks varētu šķist tāds CL 1635. panta pirmās daļas traktējums, atbilstoši kuram tiesību aizskārums ir vien neatļautas darbības sinonīms.

Tomēr zināmu neskaidrību vēl rada CL 1636. pants: “Tiesību aizskārums nav, ja kāds tikai izlieto sev piederošu tiesību, vai darbojas pēc aizskartās personas gribas, vai arī ar pēdējās nelikumīgu darbību piespiests uz atļautu pašizstāvību.” Šo normu var iztulkot gan atbilstoši pieejai, ka tiesību aizskārums ir neatļautas darbības sinonīms (attiecīgi normā tiesību aizskāruma jēdziena vietā varētu lietot arī neatļautas darbības jēdzienu un no tā normas saturs nemainītos), gan atbilstoši pieejai, ka tiesību aizskārums ir atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdziens (proti, ka atbildība neiestājas, jo nav paša tiesību aizskārums, lai gan normai neprecizējot, kurš tieši tiesību aizskārums elements iztrūkst sakarā ar, piemēram, sev piederošas tiesību izlietošanu). Ņemot vērā pēdējo niansi, no normu sistēmiskā viedokļa pagaidām vairāk jāsliecas uz pieeju, ka tiesību aizskārums drīzāk ir neatļautas darbības sinonīms.

⁸⁰ CL 1637. panta pirmā daļa: “Par tiesību aizskārumu nav vainojami bērni līdz septiņiem gadiem, kā arī personas ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem, kas nav spējušas saprast savas darbības nozīmi vai nav spējušas vadīt savu darbību”; CL 1637. panta otrā daļa: “Par tiesību aizskārumu nav vainojamas rīcībspējīgas personas, kas to izdarījušas nesamaņas stāvoklī vai nespējot saprast savas darbības nozīmi vai nespējot vadīt savu darbību. Par tiesību aizskārumu ir vainojamas personas, kas pašas sevi novedušas šādā stāvoklī ar alkoholiskiem dzērieniem vai citiem līdzekļiem.”

⁸¹ CL 1638. pants: “Par tiesību aizskārumu, ko izdarījis apakšnieks pēc priekšnieka pavēles, pirmais nav vainojams, ja darbība nav pati par sevi noziedzīga.”

Katrā ziņā minētā īpatnība attiecībā uz tiesību aizskāruma jēdziena iespējamo izpratni, autora ieskatā, neliedz šajā brīdī loģiski izvērst CL 1635. panta pirmās daļas tekstu un vismaz pirmšķietami izvirzīt nominālus civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus. Proti, ja tiesību aizskārums apzīmē atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdzienu, tad loģisku apsvērumu dēļ tas nevar tikt uzskatīts par atbildības priekšnoteikumu kā tādu (tā vietā tiesību aizskārums principā apzīmē to, ka piemērojama civiltiesiskā atbildība). Savukārt, ja tiesību aizskārums ir neatļautas darbības sinonīms, tad nebūtu nepareizi kā atbildības priekšnoteikumu izvirzīt tikai vienu no abiem sinonīmiem (piemēram, neatļautu darbību, kā to dara arī autors), tādējādi izvairoties no liekvārdības. Līdz ar to CL 1635. panta pirmā daļa varētu tikt sākotnēji strukturēta šādā veidā:

- 1) darbība,
 - a) kura pati par sevi ir neatļauta, un
 - b) ciktāl tiesību aizskārēju par šo darbību var vainot,
- 2) kuras rezultātā nodarīts
- 3) kaitējums.

Kā redzams CL 1635. panta pirmās daļas pēdējā teikuma daļa “ciktāl viņu par šo darbību var vainot” šobrīd novietota pie pirmā, t.s. “darbības priekšnoteikuma”, ievērojot, ka gramatiski tiesību aizskārēja “vainošana” – *vainojamība* (attaisnojumu koncepcijā lietotais termins) un *vainojama darbība* (vainas koncepcijā lietotais termins) normā attiecināta tieši uz darbības momentu. Tātad atbilstoši CL 1635. panta pirmajai daļai atbildības piemērošanai nepieciešams konstatēt gan darbības neatļautuma, gan darbības “vainošanas” dimensiju. Vienlaikus šāda CL 1635. panta pirmās daļas “saskaldīšana” tomēr nepaskaidro tuvāk, kā būtu jāizprot neatļautas darbības (tiesību aizskārums) un vainojamības (vainojamas darbības) jēdziens, proti, kāds ir šo jēdzienu juridiskais saturs. Pie tam, CL 1635. panta pirmās daļas teksts neatklāj arī to, kurš no šiem jēdzieniem (un kādā veidā tie) sasaucas ar vainu un vainas pakāpēm.

Jau iepriekš tika norādīts, ka vainas pakāpes, atšķirībā no vainas jēdziena, CL ir *expressis verbis* regulētas.⁸² CL 1640. pants noteic: “Vainas pakāpes ir dažādas, raugoties pēc tam, vai darbība izdarīta ļaunā nolūkā, vai tikai aiz neuzmanības.” Tātad vainas pamatformas ir divas – neuzmanība un ļauns nolūks. Ļauns nolūks skaidrots nākamajā, CL 1641. pantā: “Ar ļaunu nolūku jāsaprot katrs tīšs kaitējums.” Savukārt CL 1644. panta otrā daļa noteic, ka “neuzmanība ir rupja un viegla.” Attiecīgi CL 1645. panta pirmā daļa definē rupju neuzmanību: “Neuzmanība ir rupja, ja kāds rīkojas augstākā mērā vieglprātīgi un nevērīgi, vai mazāk rūpējas par viņam uzticētām svešām lietām un darīšanām nekā par savām paša, vai arī uzsāk tādu darbību, kuras

⁸² Šeit skaidrības labad jāpiebilst, ka vietām CL tomēr lieto vainas jēdzienu, taču, atšķirībā no vainas pakāpju jēdziena, vainas jēdziena saturu CL teksts tuvāk neatklāj. *Sk.*, piemēram, CL 1647. pantu, 1649. panta otro daļu.

kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi.” Turpretī nākamais, CL 1646. pants definē vieglu neuzmanību: “Par vieglu neuzmanību atzīstams tās rūpības un čaklības trūkums, kāda vispār jāievēro krietnam un rūpīgam saimniekam.” Šeit vērojams, ka iepriekšējā apakšnodaļā norādītie jēdzieni “neuzmanība”, “krietns un rūpīgs saimnieks” un “prasītās rūpības standarts” izriet no vainas pakāpes viegla neuzmanība. Tāpat iepriekš citēto tiesību normu teksts ļauj secināt, ka vainas pakāpes raksturo pirmo, t.s. “darbības priekšnoteikumu”, par ko liecina šādas vārdkopas: “darbība izdarīta”; “tīšs kaitējums”; “kāds rīkojas augstākā mērā”; “mazāk rūpējas”; “uzsāk tādu darbību”; “rūpības un čaklības trūkums”. Proti, katra vainas pakāpe raksturo tiesību aizskārēja veiktās darbības īpašības. Tomēr šīs normas vienlaikus nedod atbildi uz jautājumu, ar kuru tieši darbības dimensiju – tās neatļautumu vai “vainošanu” ir vairāk saistāmas iepriekš minētās vainas pakāpes.

Vismaz daļēju atbildi uz šo jautājumu sniedz turpmākās CL normas. CL 1647. pants noteic: “Neuzmanība nav atzīstama par vainu zināmos, attiecīgā vietā norādītos gadījumos, kad kāds svešām lietām un darīšanām piegriezis tikai tādu rūpību, kādu viņš mēdz piegriezt savām pašā, ja vien šī neuzmanība nav bijusi rupja.” Secīgi CL 1649. panta pirmā daļa noteic: “Prasījumos, kas izriet vienīgi no tiesību aizskārumiem un neskar jau pastāvošas saistību attiecības, tiesību aizskārējs atbild par katru, pat vieglu neuzmanību.” Savukārt CL 1649. panta otrā daļa noteic: “Noteikumi par to, kāda neuzmanības pakāpe atzīstama par vainu no līguma izrietošās attiecībās vai svešu lietu pārvaldībā, kā arī ceļot prasības pret kādu personu sakarā ar svešu lietu valdījumu, norādīti attiecīgās vietās.”

No CL 1647. un 1649. panta satura izriet, ka var būt gadījumi, kuros iespējamā tiesību aizskārēja rīcībā būs konstatējama kāda no vainas pakāpēm, piemēram, viegla neuzmanība, taču tajā pašā laikā vainu tam pārņem nevarēs,⁸³ un attiecīgi nevarēs arī piemērot atbildību. Attiecīgi jau šobrīd var secināt, ka starp vainu un vainas pakāpēm nevar likt vienādības zīmi, par ko, cita starpā, liecina CL 1647. panta vārdkopa “neuzmanība nav atzīstama par vainu” un CL 1649. panta otrās daļas vārdkopa “kāda neuzmanības pakāpe atzīstama par vainu”. Šajā ziņā, ievērojot to, ka CL Saistību tiesību daļas trešās nodaļas pirmā apakšnodaļa nosaukta kā “Neatļauta

⁸³ Sk., piemēram, CL 1664. panta pirmo daļu: “Ja nokavējis kreditors, tad risks par priekšmeta nejašu bojā eju (1661. p.) pāriet uz viņu, bet parādnieks atbild tikai par to zaudējumu, ko viņš pats nodarījis ļaunprātīgi vai aiz rupjas neuzmanības”; CL 1917. panta otro daļu: “Par dāvinātās lietas bojā eju vai pasliktināšanos, kā arī par tās attiesājumu vai trūkumiem dāvinātājs atbild tikai tad, ja viņš noteikti to uzņēmis vai arī pielaidis ļaunprātību vai rupju neuzmanību”; CL 1957. pantu: “Ja patapinājuma līgums noslēgts abām pusēm par labu, tad patapinājuma ņēmējs atbild tikai samērā ar to rūpību, kādu viņš mēdz ievērot savās pašā lietās; bet ja darījuma mērķis ir vienīgi patapinātāja labums, tad patapinājuma ņēmējs atbild tikai par ļaunu nolūku un rupju neuzmanību”; CL 1972. panta otro daļu: “Ja glabātājs uzņemas lietu glabāt bez atlīdzības, tad viņš atbild tikai par ļaunprātību vai rupju neuzmanību”; CL 2022. pantu: “Abām pusēm savstarpēji cieši jāievēro savi pienākumi; sevišķi pārdevējam līdz pārdotās lietas nodošanai tā jāglabā ar lielāko rūpību un jāatbild šajā ziņā arī par katras neuzmanības sekām. Bet ja pircējs vilcinās pirkto lietu saņemt, tad pārdevējs atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību”; CL 2333. panta otro daļu: “Ja lietvedība bijusi uzsākta ļoti spaidīgos apstākļos, tad lietvedis atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību.”

darbība un vainas pakāpes”, varētu izdarīt pieņēmumu, ka vainas pakāpes raksturo neatļautu darbību (jeb minēto darbības neatļautuma, nevis “vainošanas” dimensiju). Paturpinot šo domu kontekstā ar iepriekš konstatēto, ka ne katras vainas pakāpes pieļāvums ļauj konstatēt vainu un secīgi piemērot atbildību, attiecīgi būtu arī jāizšķir atļauta un neatļauta vainas pakāpe, jo tikai pēdējā gadījumā var būt pamats runāt par atbildības piemērošanu uz vispārējā atbildības modeļa pamata. Līdz ar to gan neatļautas darbības jēdziens, gan vainas jēdziens ir plašāks nekā vainas pakāpju jēdziens. Citiem vārdiem, vainas pakāpes raksturo abus šos jēdzienus. Savukārt šāds secinājums, autora ieskatā, pamatoti liek uzdot jautājumu, vai gadījumā neatļautas darbības (un līdz ar to arī tiesību aizskārums) jēdziens un vainas jēdziens CL nav lietots ar līdzīgu juridisko nozīmi.

Kā minēts iepriekš, aplūkojot CL 1637. un 1638. pantu (abi panti lieto vārdkopu “par tiesību aizskārums nav vainojamas”), vainojamības neesība neizslēdz tiesību aizskārums esību, kas ļāva izdarīt sākotnēju secinājumu, ka tiesību aizskārums tomēr ir neatļautas darbības sinonīms. Sekojot šai pieejai, būtu jāsecina, ka vainojamības neesība neizslēdz arī tiesību aizskārums sinonīma – neatļautas darbības (un, iespējams, arī vainas) esību, kur pēdējos divus jēdzienus raksturo minētās vainas pakāpes. Tātad pirmšķietami vainojamības (vainojamas darbības) jēdziens nav CL lietots kā līdzīgs tiesību aizskārums, neatļautas darbības un vainas jēdzienam, kur pēdējie trīs jēdzieni turpretī varētu būt lietoti ar līdzīgu juridisko nozīmi, ievērojot, ka tos visus raksturo vainas pakāpes. Savukārt šāds konstatējums ļauj izdarīt sākotnēju slēdzienu, ka CL 1635. panta pirmās daļas saturs sevī ietver arī vainu un vainas pakāpes, lietojot neatļautas darbības (un tiesību aizskārums) jēdzienu. Vienlaikus secināms, ka vaina un vainas pakāpes pirmšķietami ir mazāk saistītas ar vainojamības (vainojamas darbības) jēdzienu, neraugoties uz to, ka no gramatiskā viedokļa šiem jēdzieniem ir viena un tā pati vārda sakne.

Vēl no CL normu perspektīvas neaplūkots palicis iepriekšējā apakšnodaļā citētājās tiesību literatūras atziņās bieži lietotais prettiesiskas rīcības jēdziens. Šeit jānorāda, ka CL 1635. panta pirmā daļa (un visa CL Saistību tiesību daļas trešās nodaļas pirmā apakšnodaļa “Neatļauta darbība un vainas pakāpes”) neoperē ar prettiesiskas rīcības jēdzienu. Taisnības labad gan jāteic, ka tas ir sastopams citā CL apakšnodaļā, t.i., CL astotās nodaļas pirmajā apakšnodaļā “Zaudējumu veidi”. CL 1773. pants noteic: “Zaudējums ir tiešs, kad tas ir prettiesīgas darbības vai bezdarbības dabiskās un nepieciešamās sekas, netiešs - kad tas cēlies sagadoties sevišķiem apstākļiem vai attiecībām, nejaušs - kad tā cēlonis ir nejaušs notikums vai nepārvaramā vara.” Arī CL astotās nodaļas trešās apakšnodaļas “Zaudējumu atlīdzības pienākums” 1784. pants satur prettiesiskas rīcības jēdzienu: “Ja ārpus līgumiskām attiecībām kādam nodarīts zaudējums ar otras personas prettiesīgu darbību, tad zaudējuma nodarītājs atbild par visiem zaudējumiem

(1772. un 1773. p.)” Zīmīgi, ka abas citētās tiesību normas nesatur norādes nedz uz tiesību aizskāruma, nedz uz neatļautas darbības, nedz uz vainas, nedz uz vainas pakāpju, nedz arī uz vainojamības (vainojamas darbības) jēdzienu, kas palīdzētu noskaidrot prettiesiskas rīcības nozīmi. Iespējams, ka tieši CL 1773. pants, lietojot tikai prettiesiskas rīcības jēdzienu, apstiprina vainas koncepcijā izvirzīto prettiesiskā rezultāta teoriju, šai normai netieši norādot, ka prettiesiska rīcība ir civiltiesiskās atbildības (zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma) priekšnoteikumu analīzes gala slēdziens.

Un vēl sarežģītāku šo juridisko terminu kalambūru padara apstākļi, ka CL astotās nodaļas trešās apakšnodaļas “Zaudējumu atlīdzības pienākums” CL 1779. pants nesatur pat šo prettiesiskas rīcības jēdzienu: “Katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis.” Taču, ievērojot, ka CL astotās nodaļas otrās apakšnodaļas “Tiesība prasīt zaudējumu atlīdzību” 1776. panta otrā daļa satur tiesību aizskāruma jēdzienu (“[...] izņemot gadījumu, kad tiesību aizskārums izdarīts ļaunā nolūkā”), un, ka CL astotās nodaļas trešās apakšnodaļas “Zaudējumu atlīdzības pienākums” 1781. pants satur neatļautas darbības jēdzienu (“kas uzdevis otrai personai izdarīt tādu neatļautu darbību [...]”), proti, tos pašus jēdzienus, kurus pazīst pieminētā CL 1635. panta pirmā daļa, varētu secināt, ka ar līdzīgu juridisku nozīmi CL varētu būt lietots ne tikai neatļautas darbības, tiesību aizskāruma un vainas jēdziens, bet arī prettiesiskas rīcības jēdziens.

Šādu tēzi par minēto jēdzienu līdzīgo juridisko nozīmi paudis arī Augstākās tiesas Civillietu departaments: “[...] termini “vainojama darbība”, “prettiesiska darbība”, “neatļauta darbība” un “neattaisnojama darbība” ietver vērtējumu gan no formālās atbilstības likumam (aizliegumiem, atļautajam), gan no tiesību aizskārēja rīcības attaisnojāmības vai vainojāmības viedokļa [...]. Tātad no zaudējumu atlīdzināšanas viedokļa **minētie termini faktiski ir ar vienādu nozīmi** un to konstatēšanai katrā atsevišķā gadījumā nepieciešams atbildētāja rīcības plašs vērtējums no vairākiem aspektiem [autora izcēlums].”⁸⁴ Līdzīga atziņa faktiski pausta arī citā lietā, norādot, ka atbilstoši CL 1635. pantam “vispirms jākonstatē, vai ir noticis tiesību aizskārums, t.i., vai ir izdarīta neatļauta darbība. Savukārt, lai noskaidrotu darbības (bezdarbības) neatļauto raksturu jeb prettiesiskumu, ir jāpārlicinās, vai katrs no atbildētājiem ir izpildījis likumā noteiktos pienākumus.”⁸⁵ Paturpinot šo pieeju kopsakarā ar iepriekš minēto, varētu secināt, ka arī prettiesisku rīcību raksturo vainas pakāpes. Un arī šādu tēzi apstiprina mūsdienu tiesu praksē ietverta atziņa: “Ar prettiesisku rīcību saprot darbošanos ļaunā nolūkā

⁸⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–108/2017, 7.4 punkts.

⁸⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 12. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–191/2021, 9. punkts.

jeb tīšu kaitējumu vai aiz vieglas vai rupjas neuzmanības.”⁸⁶ Līdzīga atziņa pausta arī tiesību literatūrā, norādot, ka prettiesiska rīcība ir cieši saistīta ar neuzmanības un nolūka jēdzieniem.⁸⁷

Apkopojot šajā apakšnodaļā izklāstīto CL normu gramatiskā un sistēmiskā skatījumā, var diezgan droši apgalvot, ka, no vienas puses, civiltiesiskās atbildības koncepts CL ir izteikts visai juceklīgā veidā, kas galvenokārt saistāms ar šo daudzo, pirmšķietami līdzīgas juridiskas nozīmes jēdzienu (un vietumis arī nekonekventu) lietojumu normās. Autora ieskatā, minētais apstāklis ir viens no būtiskajiem cēloņiem tam, ka mūsdienu tiesību zinātnē joprojām nav izstrādāta vienota pieeja šo CL normu iztulkošanā, kas likumsakarīgi novedis arī pie tā, ka šobrīd dažādi tiek traktēti atbildības priekšnoteikumi, piedāvājot atšķirīgas koncepcijas. Tomēr, no otras puses, nevarētu teikt, ka atbildības kontekstā CL vispār nesaturētu nekādu sistēmu.⁸⁸ Šobrīd autors izdarījis sākotnēju secinājumu, ka no CL normu perspektīvas ar līdzīgu juridisko nozīmi varētu būt lietots tiesību aizskārums, neatļautas darbības, vainas un prettiesiskas rīcības jēdziens, kur visus raksturo vainas pakāpes. Vienlaikus vaina un vainas pakāpes pirmšķietami ir mazāk saistītas ar vainojamības (vainojamas darbības) jēdzienu, neraugoties uz to, ka no gramatiskā viedokļa šiem jēdzieniem ir viena un tā pati vārda sakne.

Paturpinot par šo daudzo, pirmšķietami līdzīgas juridiskas nozīmes jēdzienu lietojumu CL, jāatzīmē, ka tas nav nekas neierasts. Proti, CL daudzos jautājumos vienu un to pašu institūtu mēdz apzīmēt ar atšķirīgiem juridiskiem terminiem, kas nešaubīgi apgrūtina CL normās lietoto jēdzienu iztulkošanu. Autora ieskatā, lielā mērā šo CL īpatnību izskaidro CL tapšanas apstākļi. Vairums 1937. gada CL normu pārņemtas no 1864. gada Baltijas vietējo likumu kopojuma III daļas jeb Baltijas vietējo civillikumu kopojuma⁸⁹ (turpmāk – BVCK). Bez tam CL “saknes” meklējamas krietni dziļāk nekā BVCK. BVCK sastādītājs prof. Frīdrihs Georgs fon Bunge ir izmantojis, tostarp romiešu digestas, uz kurām liktas atsauces pie attiecīgām BVCK normām.⁹⁰ Atsauces uz avotiem zem BVCK pantiem liecina, ka ap 2800 no 4600 pantiem bija tieši vai

⁸⁶ Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 16. oktobra spriedums civillietā Nr. C23056217 (stājies likumīgā spēkā).

⁸⁷ *Torgāns K., Kārklīņš J.* 2015.

⁸⁸ *Sk. sīkāk 5.2. apakšnodaļu “Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi”.*

⁸⁹ Baltijas vietējo civillikumu kopojums krievu valodā: Сводъ мѣстныхъ указонений губерний остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864; Baltijas vietējo civillikumu kopojums vācu valodā: Liv-, Est- un Curlaendisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg: In der Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Seiner Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei, 1864; Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928. Šajā promocijas darbā autors galvenokārt izmanto latviešu valodā pieejamo BVCK versiju.

⁹⁰ *Švarcs F.* Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 164. lpp. (turpmāk – *Švarcs F.* 2011); *Būmanis A.* Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu. Grām.: Prezidenta Ulmaņa Civillikums. Rakstu krājums. Rīga: Pagalms, 1938, 98. lpp.

netieši pārņemti no romiešu tiesībām.⁹¹ BVCK tiek uzskatīts par vienu no veiksmīgākajām romiešu tiesību kodifikācijām un juridisku pamatu Latvijas civiltiesību attīstībā un pilnveidošanā.⁹² Secīgi, nebūtu pārspīlēti teikt, ka zināmā mērā saturiski CL ir viena no vecākajām šobrīd spēkā esošajām civiltiesību kodifikācijām pasaulē.

Šajā ziņā noteikti jāmin, ka BVCK sastādītājs prof. F. G. fon Bunge ir izmantojis ne tikai romiešu digestas, bet arī citus tiesību avotus. Tā, piemēram, prof. F. G. fon Bunge CL 1635. – 1650. pantam atbilstošo vēsturisko BVCK normu izstrādē ir plaši atsaucies uz Igaunijas bruņniecības un zemes tiesībām,⁹³ kā arī Vidzemes bruņniecības tiesībām.⁹⁴ Tāpat, kā tas faktiski izriet no Baltijas tiesību pētnieka, prof. Aleksandra Noldes norādītā,⁹⁵ prof. F. G. fon Bunge šo normu izstrādē ir plaši izmantojis arī pandektistu darbus, jo sevišķi prof. Kristiāna Frīdriha Mīlenbruha 1844. gada mācību grāmatu par pandektu tiesībām.⁹⁶

Līdz ar to nav šaubu, ka veidojot BVCK un balstoties, tostarp uz romiešu digestām ir bijis sarežģīti ievērot precīzu terminoloģijas lietojumu. Tā kā ievērojama daļa no BVCK (un līdz ar to arī CL) satura faktiski atbilst romiešu tiesību recepcijai, CL normu interpretācijā ir jo sevišķi vēlams izmantot vēsturisko iztulkošanas metodi. Citādi, ignorējot attiecīgo CL normu vēsturisko tapšanas gaitu, nevar izslēgt iespējamību, ka attiecīgo CL normu iztulkojums, piemēram, vien Eiropas privāttiesību attīstības tendenču gaismā var izrādīties neharmonisks ar CL saknēs jau iestrādāto civiltiesiskās atbildības sistēmas uzbūvi.⁹⁷ Ne velti atzīts, ka no tiesību normu iztulkošanas metodēm CL kontekstā vispiemērotākā ir tieši vēsturiskā metode, nevis, piemēram, gramatiskā vai sistēmiskā iztulkošanas metode.

⁹¹ Kalniņš V. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture. 1.daļa. Rīga: Zvaigzne, 1972, 303.–304. lpp.

⁹² *Autoru kolektīvs prof. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā.* Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga: fonds “Latvijas Vēsture”, 2000, 41. lpp.

⁹³ Des Herzogthums Ehsten Ritter- und Landrechte. Sechs Bücher. Erster Druck. Mit erläuternden Urkunden und ergänzenden Beilagen herausgegeben durch Johann Philipp Gustav Ewers. Dorpat: in der Meinshausenschen Buchhandlung, 1821.

⁹⁴ Par Igaunijas bruņniecības un zemes tiesību, kā arī Vidzemes bruņniecības tiesību plašo izmantošanu BVCK normu izstrādē sk., piemēram, Сводъ мѣстных указонений губерний остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 523.–525.

⁹⁵ *Sal.: Нольде А. Е.* Очерки по исторіи кодификаціи мѣстныхъ гражданскихъ законовъ при графѣ Сперанскомъ. Выпускъ II. Кодификація мѣстнаго права прибалтійскихъ губерній. С.-Петербургъ: Сенатская типографія, 1914, с. 607. (turpmāk – *Нольде А. Е.* 1914).

⁹⁶ *Mühlenbruch C. F.* Lehrbuch des Pandekten-Rechts. Nach der Doctrina Pandectarum deutsch bearbeitet. Vierte verbesserte Auflage. Zweiter Theil. Halle: Schwetschke und Sohn, 1844 (turpmāk – *Mühlenbruch C. F.* 1844).

⁹⁷ Šeit jāpiebilst, ka mūsdienās Latvijas Republikas Augstākās tiesas (Senāta) Civillietu departaments, piemērojot CL normas, krietni biežāk atsauca uz starpkaru perioda Latvijas tiesību doktrīnu un tiesu praksi, salīdzinot, piemēram, ar Eiropas privāttiesību attīstības tendencēm.

1.3. Vainas jēdziena vēsturiskā attīstība

Salīdzinot iepriekšējā apakšnodaļā apskatītās CL normas ar tām korespondējošām **BVCK normām**, vērojams, ka būtisku saturisku atšķirību to starpā nav. Tomēr ir atsevišķas, it sevišķi terminoloģiska rakstura nianšes, kuras noteikti jāņem vērā, analizējot vainu un vainas pakāpes civiltiesiskās atbildības kontekstā. Tā, piemēram, CL 1635. pantam atbilstošais BVCK 3284. pants⁹⁸ vārdkopas “ciktāl viņu par šo darbību var vainot” vietā saturēja vārdkopu “ciktāl šo darbību var **pieskaitīt viņam par vainu**”. Šāda terminoloģiska atšķirība vērojama arī citās normās: CL 1637. pantam atbilstošais BVCK 3286. pants⁹⁹ vārdkopas “nav vainojami” vietā saturēja vārdkopu “nepieskaita par vainu”. Līdzīgas izmaiņas vērojamas arī CL 1638. un 1644. pantam atbilstošajā BVCK 3287.¹⁰⁰ un 3294. pantā.¹⁰¹ Turklāt CL 1640. pantā regulētās vainas pakāpes atbilstošajā BVCK 3289. pantā¹⁰² bija nosauktas par pieskaitāmības pakāpēm. Pie tam, CL 1647. pantam atbilstošais BVCK 3299. pants¹⁰³ vārdkopas “neuzmanība nav atzīstama par vainu” vietā saturēja vārdkopu “neuzmanība nav pieskaitāma par vainu”. Līdzīgi arī CL 1649. panta otrajai daļai atbilstošais BVCK 3302. pants¹⁰⁴ vārdkopas “kāda neuzmanības pakāpe atzīstama par vainu” vietā saturēja vārdkopu “kāda neuzmanības pakāpe pieskaitāma par vainu”.

No šī salīdzinājuma izriet būtisks secinājums. Un proti, CL šobrīd lietoto vainas un vainojamības jēdzienu BVCK faktiski apvienoja zem vienota jēdziena “vaina”, kura tiesību aizskārējam bija “jāpieskaita”, lai piemērotu civiltiesisko atbildību. Ar šo jēdzienu aptvēra arī vainas pakāpes, tās tolaik dēvējot par pieskaitāmības pakāpēm. Ņemot vērā, ka šajās normās nav konstatējamās citas vērā ņemamas, tekstuālas izmaiņas, varētu pieņemt, ka arī CL šiem jēdzieniem “vaina” un “vainojamība” būtu pamats piešķirt vienotu nozīmi. Tādējādi, tā kā iepriekšējā apakšnodaļā tika piesardzīgi secināts, ka ar līdzīgu juridisku nozīmi CL varētu būt lietots tiesību aizskārums, neatļautas darbības, vainas, kā arī prettiesiskas rīcības jēdziens, tad pie šiem jēdzieniem kā juridiski līdzvērtīgs varētu tikt atzīts arī vainojamības jēdziens, kur visus šos jēdzienus raksturotu vainas pakāpes. Šeit vēlreiz atzīmējama Augstākās tiesas Civillietu departamenta atziņa par to, ka “[..] no zaudējumu atlīdzināšanas viedokļa minētie termini

⁹⁸ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 378. lpp.

⁹⁹ Turpat.

¹⁰⁰ Turpat.

¹⁰¹ Turpat, 379. lpp.

¹⁰² Turpat, 378. lpp.

¹⁰³ Turpat, 379. lpp.

¹⁰⁴ Turpat.

faktiski ir ar vienādu nozīmi [..]”, identisko jēdzienu vidū iekļaujot arī vainojamu darbību un neattaisnojamo darbību.¹⁰⁵

BVCK 3284. pants noteica: “Ikviens tiesību aizskārums, t. i. ikviena pati par sevi neatļauta darbība, dod tam, kam tā kaitējusi, tiesību prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl šo darbību var pieskaitīt viņam par vainu. Piezīme. Darbība šeit pieņemta plašākā nozīmē, aptverot ne vien apstiprinošu, bet arī noliedzošu darbību, t. i. bezdarbību.” Loģiski izvēršot BVCK 3284. panta tekstu, pirmšķietami varētu izvirzīt šādus nominālus civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus:

- 1) darbība, kura a) pati par sevi ir neatļauta, un b) ciktāl šo darbību aizskārējam var pieskaitīt par vainu, un kura
- 2) kaitējusi (tātad darbība, kas radījusi kaitējumu).

Šāds vainas jēdziena lietojums BVCK 3284. pantā, autora ieskatā, nešaubīgi izskaidro to, kāpēc starpkaru perioda Latvijas tiesību doktrīnā faktiski valdīja vienprātība par to, ka atbildības piemērošanas neatņemama sastāvdaļa ir vainas konstatējums. Vairāki starpkaru perioda tiesību zinātnieki nereti akcentēja tā laika vainas principa pretnostatījumu nodarījuma principam. Tā, piemēram, prof. Konstantīns Čakste norādīja: “Cilvēku sabiedrības veidošanās sākuma posmos dominēja atbildība par nodarījuma faktu, nepētot vainu [..], necenšoties uzklaut attaisnojumu vai meklēt vainas esamību vai neesamību. [..] Tad pietika tikai tūri ārēja sakarība – zaudējumu nodarīšanas fakts [..] vainas princips neapmierinās ar tādu ārēju sakarību.” Prof. K. Čakste jau CL kontekstā attiecīgi uzsvēra, ka “tagadnes literatūrā valda vainas princips [..] vainas princips rada taisnīgāku atbildību [..] Latvijas Civillikums un ārzemes civilkodeksi atzīst vainas principu.”¹⁰⁶ Šādu tēzi vairākkārt pauda arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments: “Mūsu Civillikums vispār nepazīst tā saucamo nodarījuma principu (Veranlassungsprinzip), un pieturas vienīgi pie vainas principa (Schuldprinzip) (sal. CKD 32/1759).”¹⁰⁷ Jāpiekrīt gan prof. K. Čakstem, ka “šie divi principi

¹⁰⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–108/2017, 7.4 punkts.

¹⁰⁶ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 191.–193. lpp. (turpmāk – Čakste K. 2011).

¹⁰⁷ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 25. novembra / 16. decembra spriedums, Hausmaņa prasībā pret Latvijas valsti, Finanču min. personā. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936 / 1937, 479. lpp.; sal.: Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 27. janvāra spriedums, Ķepara prasībā pret Satiksmes min., Šoseju un zemes ceļu departamenta personā. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 348. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1932. gada 26. februāra spriedums, Mizroch prasībā pret Liebmani, Butti u.c. Grām.: VIII Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VII. turpinājums līdz 1932. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas

literatūrā nesen un arī vēl tagad izcīna savu cīņu” (nodarījuma principu tolaik izprotot kā mūsdienās pazīstamo stingrās atbildības modeli¹⁰⁸).

Šajā ziņā autors nevar piekrist mūsdienu Latvijas tiesību literatūrā norādītajam, ka “minētās pieejas maldinoši norāda uz vainas lomu atbildības noteikšanā, un tās atspoguļo tikai atšķirīgas rīcības prettiesiskuma izpratnes, jo teoriju pamatā ir apsvērums, vai persona ir atbildīga par kaitīgas sekas izraisītu rīcību, proti, personas tiesību, tiesisko interešu vai labumu aizskārumu, vai arī par normatīvā akta pārkāpumu.”¹⁰⁹ Kā aprakstīts iepriekš, abas teorijas operē ar vainas, nevis prettiesiskuma jēdzienu, turklāt šo teoriju pamatā ir jautājums par to, kādi ir nepieciešamie atbildības priekšnoteikumi, ņemot vērā, ka atbilstoši vainas principam juridiska nozīme bez zaudējumu nodarīšanas fakta ir arī iespējamā tiesību aizskārēja vainai un / vai atbildību izslēdzošajiem apstākļiem.

Arī citos starpkaru perioda Latvijas tiesību doktrīnas avotos tika uzsvērts, ka tagadējās tiesībās valda apmierināšanas princips, kamēr agrāk valdīja atmaksas (atdarīšanas) ideja, un tieši vainīgums ir galvenais pamatnoteikums atbildības konstrukcijai.¹¹⁰ Šajā ziņā prof. V. Sinaiskis rakstīja, ka “pēc zaudējumu nodarīšanas principa nevainīga persona nes atbildību līdzīgi vainīgai personai par nodarītajiem zaudējumiem. Saprotot, ka pie šāda jautājuma nostādīšanas tiek aizskarts taisnības likums, vairums zinātnieku un likumdevēju neuzdrošinājās atteikties no vainas principa, kā vispārējā principa, kā tiesību pārkāpuma (delicta) būtiska momenta, pielietošanas.”¹¹¹

Turpinot par terminoloģijas lietojumu BVCK, jānorāda, ka arī CL 1779. panta (“katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis”) priekštecis – BVCK 3444. pants¹¹² nesaturēja atsauci ne uz vienu no BVCK 3284. pantā

loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 47.–49. lpp.; Latvijas Senāta Civīlā kasācijas departamenta 1938. gada 29. septembra / 28. oktobra / 25. novembra spriedums, Riekstiņa prasībā pret Jakoviču. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civīlā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 602.–603. lpp.

¹⁰⁸ “Par nodarījuma principu izteikušies tādi izcili juristi kā Gierke Vācijā, Saleilles un Josserands Francijā, neminot vēl nemaz daudzus citus, kuri aizstāv nodarījuma principu.” Sk.: Čakste K. 2011, 191. lpp.; Francijā tieši atbildība par risku, kuru 19. gadsimta beigās izstrādāja Raymond Saleilles un vēlāk attīstīja Louis Josserand, bija pamats stingrās atbildības modeļa tālākai attīstībai. Sk.: van Dam C. European Tort Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 61 (turpmāk – van Dam C. 2013).

¹⁰⁹ Kubilis J. 2016, 55. lpp.

¹¹⁰ Cīviltiesības. Sastādīts pēc Latv. ūniv. jur. fakult. valsts eksāmeņu programmas. Rīga: A.Vilka izdevniecība, 1934, 49. lpp.

¹¹¹ Sinaiskis V. Tiesību pārkāpuma ideja senātnes un tagādnes civiltiesiskā sabiedrībā. Jurists, 1928, Nr. 5, 143.–150. lpp. (turpmāk – Sinaiskis V. 1928).

¹¹² BVCK 3444. pants: “Katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, kurus viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis. No šā pienākuma neatsvabina pat tāda darbība, kura pati par sevi ir atļauta (3285. p.), ja piemēram kāds, nepieciešamā kārtā aizstāvēdamies, pārkāpis atļautās robežas, vai kaut ko izdarījis ar tiešu nolūku nodarīt otram zaudējumu.” Sk.: Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa.

ietvertajiem tiesību jēdzieniem (nedz uz tiesību aizskārumu, nedz uz neatļautu darbību, nedz uz vainu). Šajā ziņā varētu mēģināt apgalvot, ka atbildība par nodarītajiem zaudējumiem – kā uz CL 1779. panta, tā uz BVCK 3444. panta pamata – iestājas par zaudējumu nodarīšanas faktu. Citiem vārdiem, varētu teikt, ka BVCK 3444. pantā iestrādāts iepriekš minētais nodarījuma princips. Tomēr arī šajā kontekstā starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments vairākkārt atzina: “Senāts ir jau paskaidrojis (Sen. CKD 32/1759), ka atbildības nodibināšanai par zaudējumiem pēc CL 3444. panta ir vajadzīgs, lai darbība vai bezdarbība principā būtu tāda, lai to varētu pieskaitīt zaudējumu nodarītājam par vainu. [...] vaina, kas, kā to Senāts augšminētā spriedumā jau ir paskaidrojis, ir priekšnoteikums atbildības nodibināšanai par zaudējumiem pēc CL 3444. panta.”¹¹³ Tātad, lai arī BVCK 3444. pants nelieto vainas jēdzienu, ir pamats secināt, ka šīs normas piemērošanas gaitā tomēr vaina ir jāvērtē. Attiecīgi šāds secinājums būtu vienlīdz attiecināms arī uz CL 1779. pantu.

Senāta Civilais kasācijas departaments vēl vienu būtisku tēzi BVCK 3444. panta kontekstā izteica kādā lietā, kurā tika vērtēta atbildības piemērošana par kustoņa nodarītu kaitējumu: “[...] atbildība par zaudējumiem pamatojama netiek vien uz **tiešu vainu, t.i. uz pašu par sevi neatļautu darbību**, bet arī uz zināmu stāvokli, kuru atbildīga persona ieņem attiecībā uz priekšmetu (piem. mājkušoni), kas tieši zaudējumu nodarījis [autora izcēlums] [...]”¹¹⁴ Šajā ziņā iepriekšējā apakšnodaļā, aplūkojot CL normas, autors piesardzīgi izvirzīja jautājumu, vai gadījumā neatļautas darbības, tiesību aizskāruma un vainas jēdziens CL nav lietots ar līdzīgu juridisko nozīmi. Citētā Senāta Civilā kasācijas departamenta tēze liek domāt, ka atbilde uz šo jautājumu varētu būt drīzāk apstiprinoša.

Vēl jo vairāk, iepriekšējā apakšnodaļā, aplūkojot CL normas, autors izvirzīja arī domu, ka ar līdzīgu juridisku nozīmi CL varētu būt lietots ne tikai neatļautas darbības, tiesību

Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 397.–398. lpp.

¹¹³ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 23. septembra spriedums, Rīgas pilsētas prasībā pret Joginu. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936 / 1937, 19. lpp.; sk. arī: Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 21. februāra spriedums, Aronsona un Gureviča prasībā pret Dzelzceļu virsv. un Kalniņu. Grām.: (XII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. XI. turpinājums. Ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1935 / 1936, 508. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1937. gada 27. maija spriedums, Aronsona un Gurēviča prasībā pret Cīruli. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936 / 1937, 619. lpp.

¹¹⁴ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 26. marta spriedums, Saulītena prasībā pret Steinbakiem. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. Par laiku no 1919. g. līdz 1. jūlijam 1925. g. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. II. izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1929, 45. lpp.

aizskāruma un vainas jēdziens, bet arī prettiesiskas rīcības jēdziens. Šīs domas pamatotību varētu apstiprināt šāda Senāta Civilā kasācijas departamenta tēze: “3449., 3450. p. p., runājot par atlīdzības pienākuma apjomu, paredz tikai zaudējumus, a) kādi nodarīti ar otras personas **pretlikumīgu darbību**, ārpus līgumiskām attiecībām (3449. p.) un b) kādi izriet no kādas līgumiskas attiecības pārkāpšanas (3450. p.); tātad arī **šie panti neparedz bez vainas nodarītos zaudējumus** [autora izcēlums]. [...] Tālāk, kā pareizi aizrāda kasācijas sūdzības iesniedzēja, 3444. p. un 3284. p. (no kuriem tieši pēdējais pants runā par **tiesību aizskārumu, t.i., neatļautu darbību**) citē vienu un to pašu avotu [autora izcēlums].”¹¹⁵ Līdzīgi par tiesību aizskārumu, neatļautu darbību un vainu Senāta Civilais kasācijas departaments izteicies arī citās lietās.¹¹⁶

Turklāt ar neatļautu darbību un prettiesisku rīcību Senāta Civilais kasācijas departaments apzīmējis arī noteiktu vainas pakāpju konstatāciju: “Šai ziņā kalpotāja **“neatļautie darbi”** attiecināmi uz **culpa lata, rupju nolaidību**, kura pēc priv. lik. 3296. p. var pastāvēt arī iekš tam, ka **vainīgais** izdara šādus darbus, kuru kaitīgumu viņš varēja paredzēt [autora izcēlums].”¹¹⁷ Kādā citā lietā Senāta Civilais kasācijas departaments norādīja: “Kā tādā zaudējumā var ietilpt tikai zaudējums, kas pašam cietušam cēlies, ciktāl pēdējais pats nebija rīkojies **pretlikumīgi, t.i. neuzmanīgi** (CL 3441. p.) [autora izcēlums] [...]”¹¹⁸ Arī šie Senāta Civilā kasācijas departamenta secinājumi varētu apstiprināt autora iepriekšējā apakšnodaļā izvirzītās sākotnējās domas, ka tiesību aizskāruma, neatļautas darbības, vainas un prettiesiskas rīcības jēdzienu raksturo vainas pakāpes – pamatotību.

¹¹⁵ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1932. gada 26. februāra spriedums, Mizroch prasībā pret Liebmani, Butti u.c. Grām.: VIII Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VII. turpinājums līdz 1932. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 47.–49. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 29. septembra / 28. oktobra / 25. novembra spriedums, Riekstiņa prasībā pret Jakoviču. Grām.: Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 602.–603. lpp.

¹¹⁶ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 18. decembra spriedums, Millas prasībā pret Oldbergiem. Grām.: (XIII) Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936 / 1937, 212.–213. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 18. decembra spriedums, Zaula prasībā pret Dzelzceļa virsvaldi. Grām.: Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palātas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 179.–180. lpp.

¹¹⁷ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 28. septembra spriedums, Katenbacha prasībā pret Latvijas valsts ierēdņu kooperatīvu. Grām.: Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palātas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 55.–56. lpp.

¹¹⁸ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 23. maija / 14. jūnija spriedums, Firksera prasībā pret Sniķeri. Grām.: (XII) Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. XI. turpinājums. Ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1935 / 1936, 16. lpp.

Apkopojot šajā apakšnodaļā līdz šim izklāstīto, secināms, ka ar līdzīgu juridisku nozīmi – gan CL, gan BVCK kontekstā – varētu būt lietots ne tikai tiesību aizskārums, neatļautas darbības un vainas jēdziens, bet arī prettiesiskas rīcības jēdziens. Turklāt ar vainas pakāpēm pirmšķietami tiek raksturoti visi iepriekš minētie jēdzieni, ko autors faktiski vēroja jau iepriekš, pie attiecīgo CL normu aplūkošanas. Neskaidrības vēl rada vainojamības jēdziens CL, kas BVCK tika apzīmēts ar vienoto vainas jēdzienu, kas katrā ziņā izskaidro to, kāpēc starpkaru perioda Latvijas tiesību doktrīnā faktiski valdīja vienprātība par to, ka civiltiesiskās atbildības piemērošanas neatņemama sastāvdaļa ir vainas konstatējums. Bez tam, nedz CL, nedz BVCK normas tuvāk neskaidro šo tiesību jēdzienu saturu. Kā arī bez ievērības nevar atstāt iepriekš aprakstīto izpratni CL 1779. panta (BVCK 3444. panta) piemērošanā, kura saturā tika “ielasīts” vainas jēdziens (lai gan normā *expressis verbis* tas nav lietots). Tas savukārt liek uzdot jautājumu, vai šāda pieeja nevarētu būt pamatota arī citu CL normu aplūkošanā, proti, “ielasīt” tajos tādus juridiskus jēdzienus, kuri normu tekstos netiek tiešā veidā lietoti. Minētais apstāklis liek “rakt dziļāk”, lai precīzāk izprastu šo jēdzienu savstarpējo mijiedarbību un to kopīgās iezīmes civiltiesiskās atbildības sistēmā, proti, lai vispirms atklātu vispārējā atbildības modelī pastāvošā vainas koncepta “anatomiju”, identificējot šī koncepta “pamatšūnas”.

Kā norādīts 1.2. apakšnodaļā, BVCK sastādīšanā prof. F. G. fon Bunge ir izmantojis, tostarp **romiešu digestas**, uz kurām liktas atsauces pie attiecīgām BVCK normām. Secīgi ievērojama daļa no BVCK (un līdz ar to arī CL) satura faktiski atbilst romiešu tiesību recepcijai. Izņēmums nav arī tās CL normas, kas šobrīd regulē civiltiesisko atbildību un tās priekšnoteikumus. Voldemārs Kalniņš grāmatā “Romiešu civiltiesību pamati” norādīja, ka svarīga loma deliktu tiesību izveidošanā bija likumam *Lex Aquilia* (latīņu val.) (Akvīlija likums) (287. g. p. m. ē.), kura teksts saglabājies klasiskā laika juristu (Ulpiāna, Gaja, Paula, Pomponija u.c.) atstāstījumos.¹¹⁹ Uz Akvīlija likumu nereti atsaucies arī BVCK sastādītājs prof. F. G. fon Bunge, pie BVCK pantiem liekot atsauces uz attiecīgām romiešu digestām.

Tā, piemēram, pie CL 1635. panta priekšteča – BVCK 3284. panta – prof. F. G. fon Bunge atsaucās uz D. 9, 2, 5.¹²⁰ Šajā digestā Ulpiāns norādīja, ka persona nav rīkojusies prettiesiski, ja tā paš aizstāvoties nonāvējusi citu personu, kura uzbrukusi ar ieroci. Līdzīgi persona neatbildēs par zagļa nonāvēšanu, ja tas ticis izdarīts bailēs par savu dzīvību. Vienlaikus Ulpiāns piebilda, ka personai tomēr varētu iestāties atbildība par zagļa nonāvēšanu, ja tai bija iespēja

¹¹⁹ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 43. lpp. (turpmāk – Kalniņš V. 1977).

¹²⁰ Сводъ мьестныхъ указонений губерний остзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 523.

zagli aizturēt.¹²¹ Būtiski atzīmēt, ka uz šo pašu Ulpiāna digestu D. 9, 2, 5 ir likta atsauce arī pie BVCK 3444. panta,¹²² kas ir CL 1779. panta priekštecis. Šo momentu pamanīja arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments, norādot, ka “[..] 3444. p. un 3284. p. (no kuriem tieši pēdējais pants runā par tiesību aizskārumu, t.i., neatļautu darbību) citē vienu un to pašu avotu.”¹²³ Minētais apstākļi izskaidro to, kāpēc Senāta Civilā kasācijas departamenta (kā arī starpkaru perioda Latvijas tiesību zinātnieku) ieskatā atbildība par nodarīto kaitējumu – kā uz BVCK 3284., tā arī uz 3444. panta pamata – iestājas tikai tad, ja ir konstatējama iespējamā tiesību aizskārēja vaina, neraugoties uz to, ka BVCK 3444. pants tādu jēdzienu nemaz nelieta.

Līdzīgi pie CL 1636. panta priekšteča – BVCK 3285. panta – likta atsauce, tostarp uz Paula digestu D. 9, 2, 45, 4¹²⁴: ja persona nodara kaitējumu citai personai, jo citādāk tā nevarēja sevi aizstāvēt, šai personai atbildība neiestājas. Jebkurš likums ļauj pret spēku aizstāvēties ar spēku. Savukārt, ja tiks mestis akmens pretiniekam ar mērķi aizstāvēt sevi, taču akmens trāpīs garāmgājējam, tad akmens sviedējam iestāsies atbildība uz Akvīlija likuma pamata. Persona, realizējot paš aizstāvību, ir tiesīga vērsties tikai pret to personu, kura tai uzbrūk, un turklāt tikai tādā veidā, lai aizstāvētu sevi, nevis, lai uzbruktu tikai atriebības pēc.¹²⁵

Savukārt pie CL 1644. panta priekšteča – BVCK 3294. panta – prof. F. G. fon Bunge licis atsauces uz vairākām digestām.¹²⁶ Viena no tām ir D. 9, 2, 31,¹²⁷ kas apraksta klasisko (un šajā darbā turpmāk vairākkārt piesaukto) piemēru par zaru zāģēšanu – ja persona, kas zāģē zarus, no koka nomet tos lejā un tie trāpa garāmgājējam, tā atbildēs, ja zari nomesti lejā publiskā vietā, ar saucieniem nebrīdinot garāmgājēju, lai tas varētu izvairīties no nelaimes gadījuma. Vienlaikus šajā digestā iekļauta norāde arī uz Mūciusa viedokli, atbilstoši kuram zaru zāģētājs atbildēs par

¹²¹ D. 9, 2, 5. *Sk.: Кофанов Л. Л.* (отв. ред.) Дигесты Юстиниана. Перевод с латинского. Том II. 2-е издание, исправленное. Москва: Статут, 2008, с. 393.–394. (turpmāk – *Кофанов Л. Л.* 2008).

¹²² Сводъ мѣстныхъ указоний губерний остзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографии Второго Отдѣления Собственной Е.И.В. Канцеларии, 1864, с. 550.

¹²³ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1932. gada 26. februāra spriedums, Mizroch prasībā pret Liebmani, Butti u.c. Grām.: VIII Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VII. turpinājums līdz 1932. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 47.–49. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 29. septembra / 28. oktobra / 25. novembra spriedums, Riekstiņa prasībā pret Jakoviču. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 602.–603. lpp.

¹²⁴ Сводъ мѣстныхъ указоний губерний остзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографии Второго Отдѣления Собственной Е.И.В. Канцеларии, 1864, с. 523.

¹²⁵ D. 9, 2, 45, 4. *Sk.: Кофанов Л. Л.* 2008, с. 429.

¹²⁶ Сводъ мѣстныхъ указоний губерний остзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографии Второго Отдѣления Собственной Е.И.В. Канцеларии, 1864, с. 524.

¹²⁷ D. 9, 2, 31. *Sk.: Кофанов Л. Л.* 2008, с. 421.

vainu (neuzmanību¹²⁸) arī tad, ja zari nomesti privātīpašumā. Vaina (neuzmanība) ir konstatējama, ja netika paredzēts tas, ko varēja paredzēt rūpīgs cilvēks, vai arī, ja par kaitējuma briesmām tika izteikts brīdinājums jau brīdī, kad no briesmām vairs nevarēja izbēgt. Atbilstoši šai pieejai nav būtiskas nozīmes tam, vai zari zāgēti pie publiska vai privāta ceļa, jo vairumā gadījumu ceļi šķērso privātīpašumus. Tomēr, ja šāda ceļa nav, tad zāgētājs atbildēs tikai par ļaunu nolūku. Atbildība par vainu (neuzmanību) neiestājas, jo zāgētājs tādā gadījumā nevarēja iedomāties, ka kāda persona ies pa šo vietu. Turpretī pie CL 1649. panta priekštečiem – BVCK 3301. un 3302. panta – likta atsauce, tostarp uz D. 9, 2, 44,¹²⁹ kurā Ulpiāns rakstīja, ka saskaņā ar Akvīlija likumu ir jāņem vērā arī vieglākā neuzmanība (*culpa levissima* – latīņu val.).¹³⁰

Apkopojot šajā apakšnodaļā līdz šim izklāstīto, secināms, ka šo izmantoto digestu teksti šajā brīdī nesniedz skaidrojumu, kā tieši mijiedarbojas tiesību aizskārums, neatļautas darbības, vainas un prettiesiskas rīcības jēdziens, kā arī nedod atbildi uz jautājumu, kā F. G. fon Bunge nonācis pie BVCK 3284. panta formulējuma, kas faktiski pārņemts CL 1635. panta pirmajā daļā (paturot prātā iepriekš jau pieminēto terminoloģiskā rakstura niansi par “var pieskaitīt viņam par vainu” un “var vainot”). Šajā ziņā V. Kalniņš delikta kā saistību izcelšanās pamata kontekstā norādījis, ka “[..] katra prettiesiska darbība dod tam, kam tā kaitējusi, tiesību prasīt zaudējumu atlīdzību no aizskārēja, ciktāl šo darbību var pieskaitīt viņam par vainu (Ulp. D. 9, 4, 2). Šī darbība tiek saprasta plašā nozīmē, ietverot savā jēdzienā arī nedarīšanu (Paulus D. 45, 1, 91).”¹³¹ Tomēr, apskatot V. Kalniņa norādīto Ulpiāna digestu D. 9, 4, 2,¹³² redzams, ka tā attiecināma uz t.s. “noksālo atbildību”¹³³. Katrā ziņā šī digesta nesatur jebkādas norādes, kas līdzinātos BVCK 3284. panta formulējumam.

Norādes, kas līdzinātos šai BVCK normai, autoram izdevies atrast pieminētā pandektista prof. K. F. Mīlenbruha 1844. gada mācību grāmatā par pandektu tiesībām, uz ko faktiski savulaik jau norādīja Baltijas tiesību pētnieks prof. A. Nolde.¹³⁴ Proti, kā norādīja prof. K. F. Mīlenbruhs, lai iestātos kaitējuma atlīdzināšanas pienākums, nepieciešams konstatēt, pirmkārt, tiesību aizskārums, t.i., kādu pašu par sevi neatļautu rīcību, ar ko kādam nodarīts kaitējums, un,

¹²⁸ Atsevišķos avotos šeit norādīts neuzmanības jēdziens, kas skaidrojams ar to, ka romiešu tiesībās vainas (*culpa* – latīņu val.) jēdziens tā šaurākajā izpratnē atbilda neuzmanības jēdzienam. To apstiprina arī BVCK 3295. pants: “Neuzmanība (*culpa*) ir divējāda: rupja un viegla.” *Sk.* Baltijas vietējo civillikumu kopojuums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 379. lpp.

¹²⁹ Сводъ мѣстныхъ указоній губерній остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 525.

¹³⁰ D. 9, 2, 44. *Sk.*: Кофанов Л. Л. 2008, с. 429.

¹³¹ Kalniņš V. 1977, 163. lpp.

¹³² D. 9, 4, 2. *Sk.*: Кофанов Л. Л. 2008, с. 446.–447.

¹³³ Mūsdienās ar noksālo atbildību saprot personas atbildību par kustoņa nodarītu kaitējumu. *Sk.* CL Saistību tiesību daļas deviņpadsmitās nodaļas ceturto apakšnodaļu “Atlīdzība par kustoņu nodarītiem zaudējumiem”.

¹³⁴ Нольде А. Е. 1914, с. 607.

otrkārt, ka aizskārējām viņa rīcību var pieskaitīt par vainu.¹³⁵ Tātad prof. F. G. fon Bunge, visticamāk, ir “sakausējis” šos abus prof. K. F. Mīlenbruha izceltos atbildības elementus, izveidojot BVCK 3284. pantu.

Jebkurā gadījumā jāatzīmē, ka digesta D. 9, 2, 31,¹³⁶ kas apraksta iepriekš aplūkoto “zaru zāģēšanas” piemēru, sevī iesakņo vainas koncepta pamatideju, proti, ka atbildība pēc vispārējā principa iestājas tikai par vainu (neuzmanību vai nolūku), kuras noteikšanai tiek izmantots abstraktas personas tests, iekļaujot sevī kaitējuma paredzamības kritēriju. Faktiski šī digesta iemieso sevī vispārējā atbildības modeļa fundamentu, kas būtiski ietekmēja daudzu Eiropas valstu nacionālo (arī Latvijas) privāttiesību regulējumus atbildības jautājumā un kas detalizētāk izvērsti 2.4. apakšnodaļā “Neuzmanības konstatēšanas kritēriji”. Savukārt digesta D. 9, 2, 5 skaidro, ka atļauta pašai aizstāvība ir izņēmums no prettiesiskuma jēdziena, kas arī noved pie tā, ka atbildība neiestājas. Līdz ar to varētu izdarīt pieņēmumu, ka atbilstoši romiešu digestām atbildības nav, ja nav konstatējama vaina un / vai prettiesiskums.

Ne velti romiešu tiesībām veltītajā tiesību literatūrā atzīts, ka civiltiesiskā atbildība tika būvēta uz vainas principa pamata: ir vaina – ir atbildība, nav vainas – nav atbildības.¹³⁷ Šī tēze tika uzturēta arī līgumtiesību kontekstā.¹³⁸ Kā tēlaini izteicās vēsturiskās tiesību skolas pārstāvis, romānists Rūdolf fon Jērings (*Rudolph von Jhering*), romiešu tiesībās ne jau zaudējumu nodarīšanas fakts radīja atbildību, bet gan vaina – tas ir tikpat vienkārši kā ķīmiķim saprast, ka ne jau gaisma ir tas, kas deg, bet gaisā esošais skābeklis.¹³⁹ Romiešu tiesībās ar vainu (*culpa* – latīņu val.) saprata personas izdarītās rīcības neatbilstību noteiktai uzvedības mērauklai.¹⁴⁰ Šajā sakarā tiesību literatūrā, atsaucoties uz Paula digestu D. 9, 2, 30, 3, norādīts, ka nav vainas, ja ievēro visu, kas tiek prasīts.¹⁴¹ Turklāt vainas jēdziens tika lietots divās nozīmēs. Plašākajā nozīmē ar *culpa* saprata abas vainas pamatformas (neuzmanību un nolūku), savukārt šaurākajā nozīmē – tikai neuzmanību.¹⁴²

¹³⁵ *Mühlenbruch C. F.* 1844, S. 306.

¹³⁶ D. 9, 2, 31. *Sk.: Кофанов Л. Л.* 2008, с. 421.

¹³⁷ *Подопригора А. А.* Основы Римского гражданского права. Киев: Выща Школа, 1990, с. 181. (turpmāk – *Подопригора А. А.* 1990); *sal.: Борисевич М. М.* Римское гражданское право. Учебное пособие. Москва: МНЕПУ, 1995, с. 57. (turpmāk – *Борисевич М. М.* 1995); *Барон Ю.* Система римского гражданского права. В шести книгах. Предисловие кандидата юридических наук В. В. Байбака. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2005, с. 599. (turpmāk – *Барон Ю.* 2005).

¹³⁸ *Иоффе О. С., Мусин В. А.* Основы римского гражданского права. [В.в.]: Издательство Ленинградского Университета, 1974, с. 108. (turpmāk – *Иоффе О. С., Мусин В. А.* 1974).

¹³⁹ *von Jhering R.* Das Schuldmoment im Römischen Privatrecht. Giessen: Verlag Von Emil Roth, 1867, S.40.

¹⁴⁰ *Новицкий И. Б., Перетерский И. С.* (ред.) Римское частное право. Учебник. Москва: Новый Юрист, 1997, с. 326. (turpmāk – *Новицкий И. Б., Перетерский И. С.* 1997).

¹⁴¹ D. 9, 2, 30, 3. *Sk.: Кофанов Л. Л.* 2008, с. 421.

¹⁴² *Новицкий И. Б., Перетерский И. С.* 1997, с. 326.

Romiešu tiesībās vainas pamatforma “neuzmanība” iedalījās vairākās kategorijās. Pirmā no tām bija rupja neuzmanība (*culpa lata* – latīņu val.), ar ko, kā norādīja Ulpiāns, saprata tādas rūpības trūkumu, kuras ievērošanu varētu prasīt no ikvienas parastas personas. Proti, kā tas norādīts avotā D. 50, 16, 213, 2, pieļaut rupju neuzmanību ir tāpat kā nesaprast to, ko saprot visi, ikviens vidusmēra cilvēks,¹⁴³ parasts saimnieks.¹⁴⁴ Tā, piemēram, ikviena parasta persona apzinās, ka šķūnī nevajadzētu kurināt ugunsgrēku, kaut arī kurināšanas mērķis būtu ēdiena sagatavošana.¹⁴⁵

Nākamā neuzmanības kategorija bija viegla neuzmanība (*culpa levis* – latīņu val., reizēm apzīmēta tāpat kā vaina (šaurākajā nozīmē), proti, ar terminu *culpa*). Lai noteiktu, vai persona rīkojusies aiz vieglas neuzmanības, kā mēraukla tika izmantota tāda rūpība, kāda piemita ikvienam krietnam saimniekam, rūpīgai ģimenes galvai (*bonus paterfamilias, diligens paterfamilias* – latīņu val.). Ņemot vērā, ka minētā mēraukla ir abstrakta rakstura, šai vainas izpausmei radās apzīmējums *culpa (levis) in abstracto* (latīņu val.).¹⁴⁶ Tā bija vieglas neuzmanības pirmā apakškategorija. Tā, piemēram, persona pieļauj *culpa in abstracto*, ja tā atstāj neaizvērtu vīna mucu, lai arī muca atrodas slēgtās telpās.¹⁴⁷ Savukārt vieglas neuzmanības otrā apakškategorija bija *culpa (levis) in concreto* (latīņu val.), t.i., vaina, kuru noteica pēc konkrētas mērauklas. Šo vainas izpausmi piemēroja, ja personai bija jāievēro tā rūpība, kādu tā ievēro savās lietās (*diligentia quam suis rebus* – latīņu val.).¹⁴⁸ Šī konkrētā vaina faktiski ir atrodama arī mūsdienu CL, kura 1647. pants noteic: “Neuzmanība nav atzīstama par vainu zināmos, attiecīgā vietā norādītos gadījumos, kad kāds svešām lietām un darīšanām piegriezis tikai tādu rūpību, kādu viņš mēdz piegriezt savām pašā, ja vien šī neuzmanība nav bijusi rupja.” Tomēr šāda rūpība tika izvirzīta vien atsevišķos gadījumos, piemēram, noteiktos bezatlīdzības darījumos. Savukārt abstraktā mēraukla (krietna un rūpīga saimnieka klauzula) bija vispārējais noteikums.¹⁴⁹ Šeit jāatzīmē, ka tiesību literatūrā atrodamas kritiskas piezīmes par konkrēto mērauklu. Tā, piemēram, kā valdošais viedoklis norādīts, ka mācība par konkrēto vainu romiešu tiesībās ir “jaunievedums” (turklāt neveiksmīgs) no Justiniāna komisijas, kura savus uzskatus “pierakstīja” klasiskās ēras romiešu juristiem.¹⁵⁰ Jebkurā gadījumā jāuzsver, ka gan ikviena

¹⁴³ Подопригора А. А. 1990, с. 181.; *sal.*: Борисевич М. М. 1995, с. 57.

¹⁴⁴ Омельченко О. А. Римское право. Учебник. Издание третье, исправленное в дополнение. Москва: Эксмо, 2005, с. 216. (turpmāk – Омельченко О. А. 2005).

¹⁴⁵ Омельченко О. А. 2005, с. 216.

¹⁴⁶ Подопригора А. А. 1990, с. 182.

¹⁴⁷ Омельченко О. А. 2005, с. 216.

¹⁴⁸ Новицкий И. Б., Перетерский И. С. 1997, с. 327.–328.

¹⁴⁹ Иоффе О. С., Мусин В. А. 1974, с. 109.

¹⁵⁰ Новицкий И. Б., Перетерский И. С. 1997, с. 328.

parasta persona (ko vērtēja rupjas neuzmanības kontekstā), gan rūpīgs saimnieks (ko vērtēja vieglas neuzmanības kontekstā) bija abstrakti jēdzieni.¹⁵¹

Vēl jāpiebilst, ka romiešu digestās tiek pieminēta arī vieglākā vaina (*culpa levissima* – latīņu val.) (D. 9, 2, 44¹⁵²), taču vienlaikus pausts viedoklis, ka tā ir tā pati viegla neuzmanība (*culpa levis*), tikai ar konkrētāku izteiksmi. Tomēr citā romiešu tiesību pētījumā norādīts, ka ar šo vainas izpausmi saprata tādu visaugstākās rūpības, uzmanības un piesardzības trūkumu, kuru nevar prasīt ievērot kuram katram un kas ir jāievēro tikai specifiskās tiesiskās attiecībās.¹⁵³ No terminoloģijas viedokļa tiesību literatūrā norādīts, ka romiešu digestās daudziem jēdzieniem patiesībā piešķirama viena un tā pati nozīme. Tā, piemēram, vieglai neuzmanībai pielīdzināmi tādi termini kā neuzmanība (*imprudencia*,¹⁵⁴ *neglegentia* – latīņu val.) un pieredzes trūkumus (*imperitia* – latīņu val.),¹⁵⁵ kā arī *diligentia exactissima*, *exactior*, *exacta*, *diligentia diligentissimi patris familias* (visi latīņu val.).¹⁵⁶ Tajā pašā laikā tiesību literatūrā arī atzīmēts, ka neraugoties uz romiešu digestu nozīmīgumu Eiropas nacionālo privāttiesību sistēmu attīstībā, to teksts ir pretrunu pilns, ko lielā mērā var skaidrot ar šo romiešu juristu tekstu tapšanu dažādos laika periodos.¹⁵⁷

Apkopojot šajā apakšnodaļā līdz šim izklāstīto, secināms, ka atslēga uz civiltiesiskās atbildības fundamentu meklējama vainas pakāpēs, un konkrēti neuzmanības jēdzienā. Proti, atbildība pēc vispārējā principa iestājas tikai par vainu neuzmanības vai nolūka veidā. Attiecīgi atbildības pamatdoma atrodama tēzē, ka šī atbildība uz vispārējā pamata iestājas tikai tad, ja personas kaitējumu nodarījusī rīcība neatbilst noteiktai uzvedības mērauklai, ko nosaka, izmantojot abstrakto krietna un rūpīga saimnieka klauzulu. Šajā ziņā autors nevar piekrist mūsdienu Latvijas tiesību literatūrā norādītajam, ka “[..] lai arī romiešu tiesību avotos atrodamas norādes uz culpa, vainas kā delikttiesiskās atbildības priekšnoteikuma konstatēšanas nepieciešamības argumentēšanā būtu nepamatoti atsaukties uz romiešu tiesībām kā pamatojumu minētajam.”¹⁵⁸ Kā tas izriet no līdzšinējā izklāsta, atbildības kontekstā romiešu tiesībās uzsvars tika likts tieši uz vainas jēdzienu kā galvenokārt objektīvu kategoriju, kas

¹⁵¹ Борисевич М. М. 1995, с. 58.; sal.: Watkin T. G. An Historical Introduction to Modern Civil Law. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited, Ashgate Publishing Ltd, 1999, p. 291 (turpmāk – Watkin T. G. 1999).

¹⁵² D. 9, 2, 44. Sk.: Кофанов Л. Л. 2008, с. 429.

¹⁵³ Омельченко О. А. 2005, с. 216.

¹⁵⁴ Дождев Д. Б. Римское частное право. Учебник для вузов. Москва: Инфра М-Норма, 1996, с. 449. (turpmāk – Дождев Д. Б. 1996).

¹⁵⁵ Новицкий И. Б., Перетерский И. С. 1997, с. 328.

¹⁵⁶ Барон Ю. 2005, с. 602.

¹⁵⁷ Zimmermann R. Roman Law and the Harmonization of Private Law in Europe. Grām.: Hartkamp A. S., Hesselink M. W., Hondius E. H., Mak Ch., du Perron C. E. (eds.) Towards a European Civil Code. Fourth Revised and Expanded Edition. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2011, p. 32.

¹⁵⁸ Kubilis J. 2016, 88. lpp.

saistāma ar jautājumu, vai iespējamais tiesību aizskārējs ir ievērojis prasīto rūpības standartu. Vienlaikus romiešu tiesībās tika atzīti arī atbildību izslēdzoši apstākļi (jeb attaisnojumi), taču šis tiesību institūts jau romiešu tiesībās tika nodalīts no vainas pakāpēm (piemēram, atļauta paš aizstāvība kā atbildību izslēdzošs apstākļis). Attiecīgi nav pamatota norāde, ka romiešu tiesībās vaina tika saistīta drīzāk ar attaisnojumu meklēšanu.

Minētā krietna un rūpīga saimnieka klauzula tika nostiprināta gan BVCK 3298. pantā,¹⁵⁹ gan tā pēctecī, šobrīd spēkā esošajā CL 1646. pantā, kur pēdējais noteic: “Par vieglu neuzmanību atzīstams tās rūpības un čaklības trūkums, kāda vispār jāievēro krietnam un rūpīgam saimniekam.” Tātad neuzmanības jēdzienā ietilpstošā krietna un rūpīga saimnieka klauzula, ar ko noskaidro nosakāmo uzvedības mērauklu – prasīto rūpību (tās standartu) – ir meklētā vainas koncepta “anatomijas pamatšūna”.

¹⁵⁹ Сводъ мѣстныхъ указоній губерній остзеискихъ. Часть Третия. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 525.

2. Neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji

2.1. Neuzmanības jēdziena un tās konstatēšanas kritēriju vispārīgs raksturojums

Neuzmanība civiltiesībās ir viens no centrālajiem jēdzieniem, kas nošķir rīcību, par kuras sekām iestājas civiltiesiskā atbildība, no rīcības, par kuru tiesisku seku nav.¹⁶⁰ Neuzmanības jēdziens fokusējas uz jautājumu, vai iespējamais tiesību aizskārējs savā rīcībā ir ievērojis pietiekamu rūpību iepretim cietušajam. Šajā ziņā jautājums par to, vai faktiski izdarītā rīcība atbilst prasītājai rūpībai (tās standartam) pats par sevi nav sarežģīts, proti, ja konstatējama kaut mazākā atkāpe no noteiktās uzvedības mērauklas, konstatējama neuzmanība. Sarežģīts ir pašas mērauklas – prasītās rūpības standarta – noteikšanas process.¹⁶¹ Tāpēc neuzmanība nevar tikt asociēta tikai ar faktu. Neuzmanības secinājums drīzāk ir uzskatāms par slēdzieni, kas ietver sevī ne tikai faktiskos, bet arī tiesiskos aspektus, ņemot vērā, ka personas faktiski veiktā rīcība tiek salīdzināta ar normatīvu mērauklu, t.i., prasītās rūpības standartu.¹⁶²

No 1.2. apakšnodaļā aplūkotā CL 1649. panta izriet, ka gan delikta gadījumā,¹⁶³ gan līgumpārkāpuma gadījumā¹⁶⁴ atbildības piemērošanai uz vispārējā atbildības pamata¹⁶⁵ vienmēr ir nepieciešams konstatēt neuzmanību. Turklāt, kā secināts 1.3. apakšnodaļā, jau romiešu tiesībās neuzmanības jēdziens tika saistīts ar noteiktu uzvedības mērauklu – rūpības (*diligentia* – latīņu val., *Sorgfalt* – vācu val., *понежение, заботливость* – krievu val.¹⁶⁶) standartu, kas tika izmantots abās neuzmanības kategorijās. Vienlaikus romiešu digestās tika uzsvērts, ka vainas nav tad, ja ievēro visu, kas tiek prasīts.¹⁶⁷ Tātad atbildība iestājas tieši par prasītās rūpības neievērošanu (nevis, piemēram, par vēlamās vai ieteicamās rūpības neievērošanu). Šo tēzi paudis arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments: “[..] tiesai vispirms jānoskaidro, vai prasītāja darbībā ir saskatāms nolūks vai saprātīgas personas rūpības trūkumus, kas izpaudies neuzmanības veidā. Turklāt jāņem vērā, ka persona

¹⁶⁰ Kārklīšs J. *Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās*. 2017.

¹⁶¹ Bussani M., Werro F. 2009, p. 309.

¹⁶² Ibid., p. 310.

¹⁶³ CL 1649. panta pirmā daļa: “Prasījumos, kas izriet vienīgi no tiesību aizskārumiem un neskar jau pastāvošas saistību attiecības, tiesību aizskārējs atbild par katru, pat vieglu neuzmanību.”

¹⁶⁴ CL 1649. panta otrā daļa: “Noteikumi par to, kāda neuzmanības pakāpe atzīstama par vainu no līguma izrietošās attiecībās vai svešu lietu pārvaldībā, kā arī ceļot prasības pret kādu personu sakarā ar svešu lietu valdījumu, norādīti attiecīgās vietās.”

¹⁶⁵ Vēlreiz jāatgādina, ka šajā darbā ar vispārējo atbildības pamatu jeb vispārējo atbildības modeli autors apzīmē vainā balstītu atbildību (*fault based liability* – angļu val.) un pretnostata to citiem atbildības modeļiem, tostarp stingrās atbildības modelim.

¹⁶⁶ Būmanis A. *Civiltiesību terminoloģijas vārdnīca*. Pielikums pie Tieslietu Ministrijas Vēstneša Nr. 3. Rīga: [b.i.], 1937, 61. lpp. (turpmāk – Būmanis A. 1937).

¹⁶⁷ D. 9, 2, 30, 3. *Sk.: Кофанов Л. Л.* 2008, c. 421.

nav atbildīga arī tad, ja spēj uzrādīt jebkādu apstākļu, kas pierāda prasītās rūpības ievērošanu.”¹⁶⁸

Šī jau romiešu tiesībās atzītā tēze par prasītās rūpības standartu sasauca gan ar CL, gan ar vēsturiskajām BVCK normām. Kā norādīts 1.2. apakšnodaļā, atbilstoši CL 1647. pantam un 1649. panta otrajai daļai jāizšķir atļauta un neatļauta vainas pakāpe, jo tikai pēdējā gadījumā var būt pamats runāt par civiltiesiskās atbildības piemērošanu uz vispārējā atbildības modeļa pamata.¹⁶⁹ Attiecīgi, tā kā ne vienmēr atbildības piemērošanai pietiek ar vieglas neuzmanības konstatēšanu,¹⁷⁰ tad secināms arī tas, ka atbildības piemērošanai nepietiek ar kuras katras rūpības neievērošanu. Tāpēc uzsvars liekams uz neatļautas vainas pakāpes konstatēšanu, kas idejiski atbilst prasītās rūpības neievērošanai. BVCK 3284. panta (CL 1635. panta priekšteča) komentārā prof. Vladimirs Bukovskis tieši akcentēja, ka vainas konstatēšanai pietiek ar prasītās rūpības neievērošanu no tiesību aizskārēja puses.¹⁷¹ Līdz ar to **turpmāk šajā nodaļā neuzmanības jēdziens galvenokārt lietots neatļautas neuzmanības, attiecīgi neatļautas vainas pakāpes izpratnē** (tādējādi galvenokārt apzīmējot vieglu neuzmanību), ja vien par pretējo nav izteiktas atbilstošas piebildes (atsevišķi par rupju neuzmanību sk. 3.1. apakšnodaļu “Rupjas neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji”).

Tātad viegla neuzmanība (*culpa levis* – latīņu val., *leichtes Versehen* – vācu val., *легкая неосмотрительность* – krievu val.¹⁷²) ir “zemākā latīņa, kas jāpārvar”, lai piemērotu atbildību. Tomēr, kā jau norādīts iepriekš, reizēm (piemēram, noteiktos gadījumos līgumiskās atbildības kontekstā) vajadzēs “pārvarēt augstāku latīņu”, t.i., būs jākonstatē vismaz rupja neuzmanība, lai piemērotu atbildību. Secīgi, turpinot šo loģisko ķēdi, var teikt, ka atbildības piemērošanai

¹⁶⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–164/2017, 11. punkts.

¹⁶⁹ Šajā kontekstā Lords Edmunds Deiviss (*Lord Edmund Davies*) norādīja, ka “vairumā situāciju ir labāk būt uzmanīgam nekā neuzmanīgam, taču tā ir pavisam cita lieta katru neuzmanību atzīt par deliktu. Atbildībai jābūt bāzētai uz juridisku pienākumu būt uzmanīgam.” *Sk.: van Dam C.* 2013, p. 103.

¹⁷⁰ *Sk.*, piemēram, CL 1664. panta pirmo daļu: “Ja nokavējis kreditors, tad risks par priekšmeta nejašu bojā eju (1661. p.) pāriet uz viņu, bet parādnieks atbild tikai par to zaudējumu, ko viņš pats nodarījis ļaunprātīgi vai aiz rupjas neuzmanības”; CL 1917. panta otro daļu: “Par dāvinātās lietas bojā eju vai pasliktināšanos, kā arī par tās attiesājumu vai trūkumiem dāvinātājs atbild tikai tad, ja viņš noteikti to uzņēmis vai arī pielaidis ļaunprātību vai rupju neuzmanību”; CL 1957. pantu: “Ja patapinājuma līgums noslēgts abām pusēm par labu, tad patapinājuma ņēmējs atbild tikai samērā ar to rūpību, kādu viņš mēdz ievērot savās paša lietās; bet ja darījuma mērķis ir vienīgi patapinātāja labums, tad patapinājuma ņēmējs atbild tikai par ļaunu nolūku un rupju neuzmanību”; CL 1972. panta otro daļu: “Ja glabātājs uzņemas lietu glabāt bez atlīdzības, tad viņš atbild tikai par ļaunprātību vai rupju neuzmanību”; CL 2022. pantu: “Abām pusēm savstarpēji cieši jāievēro savi pienākumi; sevišķi pārdevējam līdz pārdotās lietas nodošanai tā jāglabā ar lielāko rūpību un jāatbild šajā ziņā arī par katras neuzmanības sekām. Bet ja pircējs vilcinās pirkto lietu saņemt, tad pārdevējs atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību”; CL 2333. panta otro daļu: “Ja lietvedība bijusi uzsākta ļoti spaidīgos apstākļos, tad lietvedis atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību.”

¹⁷¹ *Буковский В.* (сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1298. (turpmāk – *Буковский В.* 1914).

¹⁷² *Būmanis A.* 1937, 73. lpp.

uz vispārējā atbildības pamata vienmēr būs jākonstatē vismaz viegla neuzmanība. Proti, ja personas rīcībā tiek konstatēts rupjas neuzmanības pieļāvums, tad vēl jo vairāk šādā rīcībā konstatējama viegla neuzmanība. Līdz ar to katrā gadījumā, vērtējot atbildības piemērošanu, kā minimums tiks vērtēts tas prasītās rūpības standarta noteikšanas pamatkritērijs, kas attiecināms uz viegļu neuzmanību – krietna un rūpīga saimnieka klauzula (CL 1646. pants) (*diligentia diligentis patris familias* – latīņu val., *Sorgfalt, die ein tüchtiger un sorgsamer Hausvater anzuwenden pflegt* – vācu val., *заботливость, которую должен иметь каждый хороший у рачительный хозяинь* – krievu val.¹⁷³). Attiecīgi, personas veiktajā rīcībā konstatējot kaut mazāko atkāpi no noskaidrotā prasītās rūpības standarta, ir pamats neuzmanības pieļāvuma konstatēšanai.¹⁷⁴

Mūsdienās krietna un rūpīga saimnieka klauzulu satur ne tikai CL, bet arī citi normatīvie akti. Tā, piemēram, Komerclikuma¹⁷⁵ (turpmāk – KCL) 169. panta pirmā daļa noteic, ka “valdes un padomes locekļiem savi pienākumi jāpilda kā krietnam un rūpīgam saimniekam.” Attiecīgi šī panta trešā daļa noteic: “Valdes un padomes loceklis neatbild saskaņā ar šā panta otro daļu, ja pierāda, ka rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks.” Tāpat šādu klauzulu satur Koncernu likums¹⁷⁶, proti, minētā likuma 27. panta otrā daļa noteic: “Ja valdošā uzņēmuma likumiskie pārstāvji pārkāpj šā panta pirmajā daļā noteikto pienākumu, viņiem kā kopparādniekiem ir pienākums atlīdzināt atkarīgajai sabiedrībai radušos zaudējumus. Ja ir strīds par to, vai norādījumi doti ar kārtīga un apzinīga vadītāja rūpību, pierādīšanas pienākums ir valdošā uzņēmuma izpildinstitūcijas locekļiem.”

Lai gan šobrīd spēkā esošais CL un citi normatīvie akti lieto minēto klauzulu faktiski tādā pat formulējumā, kā to pazina romiešu tiesībās, tomēr jāteic, ka mūsdienās šīs klauzulas apzīmējums ir novecojis. Kā tas ar zināmu humora devu, bet vienlaikus pamatoti norādīts tiesību literatūrā, “kaut arī klasiskās lauku viensētas CL pieņemšanas laikā bija vairāk izplatītas nekā šodien, nav nekāda pamata pieņemt, ka likumdevējs ir domājis šādas lauku viensētas saimnieku. Pretējā gadījumā no jurista neko vairāk par meistarīgu cūkas nokaušanu un vistas noplūkšanu prasīt nevarētu. Tāpēc ar krietnu un rūpīgu saimnieku ir jāsaprot krietns un rūpīgs attiecīgās nozares speciālists [...]”¹⁷⁷ Arvien biežāk šo arhaisko, abstraktās uzvedības jēdziena nosaukumu apzīmē ar rūpību, kāda piemīt ikvienai saprātīgai personai (*reasonable person* –

¹⁷³ *Būmanis A.* 1937, 61. lpp.

¹⁷⁴ *Widmer P.* (ed.) *Unification of Tort Law.* European Center of Tort and Insurance Law. Research Unit for European Tort Law. Hague: Kluwer Law International, 2005, p. 69 (turpmāk – *Widmer P.* 2005).

¹⁷⁵ Komerclikums: LR likums. Pieņemts 13.04.2000. Publicēts 04.05.2000., Latvijas Vēstnesis, Nr. 158/160; 01.06.2000., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 11.

¹⁷⁶ Koncernu likums: LR likums. Pieņemts 23.03.2000. Publicēts 13.04.2000., Latvijas Vēstnesis, Nr. 131/132; 04.05.2000., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 9.

¹⁷⁷ *Straziņš Ģ. Civillikuma 1635. panta atbildības priekšnoteikumi.* 2018.

angļu val.). Mūsdienās šāds minētā testa apzīmējums ir vispāratzīts,¹⁷⁸ un saprātīgas personas jēdziens (neraugoties uz krietna un rūpīga saimnieka jēdziena lietojumu CL) sāk parādīties ne tikai mūsdienu Latvijas tiesību literatūrā, bet arī Augstākās tiesas (Senāta) Civillietu departamenta nolēmumos.¹⁷⁹

Neuzmanības pamatkritērija “krietns un rūpīgs saimnieks” kontekstā jāuzsver, ka tā ir ģenerālklausula.¹⁸⁰ Arī prof. V. Bukovskis pie BVCK 3298. panta (CL 1646. panta priekšteča) komentāra norādīja, ka krietna un rūpīga saimnieka klausula var mainīties atkarībā no laika, vietas un individuālajiem apstākļiem, kuras izvērtēšana prasa lielu piesardzību, lai nenodotu tiesas rokās izvērtēšanas patvaļu.¹⁸¹ Līdzīgu domu paudusi *Dr. iur.* Evija Novicāne, uzsverot, ka krietna un rūpīga saimnieka koncepts nav statisks vai absolūts, jo tā saturiskais tvērums atrodas nemitīgā transformācijā, pielāgojoties aktuālajiem ekonomiskajiem, tiesiskajiem un sociālajiem apstākļiem.¹⁸² Tāpat arī prof. K. F. Mīlenbruhs akcentēja, ka jebkuras neuzmanības konstatēšanai nepieciešams ņemt vērā konkrētās situācijas apstākļus.¹⁸³ Jau romiešu tiesībās tika atzīta pieeja – konkrēta rīcība konkrētā laikā un vietā var būt vainojama, bet citā laikā un vietā – var nebūt.¹⁸⁴

Šajā sakarā būtisku atziņu izteicis Augstākās tiesas Civillietu departaments: “[..] jēdzieni kā “krietns un rūpīgs saimnieks” ir atklāti (nenoteikti juridiskie) jēdzieni jeb ģenerālklausulas, kuru satura konkretizācija atstāta tiesību piemērotāja ziņā. Tiesību normas atvērtība ļauj meklēt individuālas lietas taisnīgāko risinājumu. Tādējādi situācijā, kad piemērojami šādi jēdzieni, tiesas uzdevums ir papildīt tos ar juridiski nozīmīgu saturu, spriedumā atspoguļojot izdarīto secinājumu pamatojumu. Citiem vārdiem, tiesai jāargumentē, kādi tiesību palīgavoti (ārpus tiesību normām esoši avoti, piemēram, morāle, sociālās vērtības, lietu dabiskā kārtība u.tml.) ņemti vērā, konkretizējot normā ietvertā jēdziena saturu, un jāatklāj, kā tas ietekmējis nodibināto strīda apstākļu juridisko kvalifikāciju [..].”¹⁸⁵ Līdzīgi kādā citā lietā Augstākās tiesas Civillietu departaments norādījis, ka “krietna un gādīga saimnieka pazīme ir formulēta kā

¹⁷⁸ *van Dam C.* 2013, p. 9.

¹⁷⁹ *Sk.*, piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–164/2017, 11. punkts.

¹⁸⁰ *Sk.*, piemēram, *Bērziņš J.* Komercsabiedrības amatpersonu civiltiesiskās atbildības aspekti. Jurista Vārds, 12.05.2009., Nr. 19 (562).

¹⁸¹ *Букковский В.* 1914, c. 1306.; *sal.: Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* Tort Law. Fifth Edition. Oxford: Clarendon Press, 2003, p. 74 (turpmāk – *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* 2003).

¹⁸² *Novicāne E.* Valdes locekļa atbildība par kapitālsabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020, 126. lpp.

¹⁸³ *Mühlenbruch C. F.* 1844, S. 311.

¹⁸⁴ *Lawson F. H., Markesinis B. S.* 1982, p. 23.

¹⁸⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 27. maija spriedums lietā Nr. SKC–102/2014, 10. punkts; *sk.* arī: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 20. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC–0002/2016, 9.3 punkts.

atklāts juridisks jēdziens, kas piepildāms ar saturu katru reizi no jauna (no gadījuma uz gadījumu).”¹⁸⁶ Šajā ziņā atzīts, ka arī neatļautas darbības jēdziens kā CL 1635. panta pirmās daļas tiesiskā sastāva pazīme “[..] ir atklāts juridisks jēdziens, kura saturs jānoskaidro tiesību normas piemērotājam likuma un konkrētā gadījuma kontekstā.”¹⁸⁷ Attiecīgi neuzmanības konstatēšanai katrā atsevišķā gadījumā nepieciešams atbildētāja rīcības plašs vērtējums no vairākiem aspektiem.¹⁸⁸

Te varētu rasties jautājums, kāpēc ikvienā situācijā, kurā jāvērtē civiltiesiskās atbildības piemērošana uz vispārējā atbildības pamata, būtu jāoperē tieši ar ģenerālklausulu kā pamatkritēriju. Šeit vietā būtu šāda prof. J. Kārklīņa norāde: “Taču ne visas dzīves situācijas ir iespējams likumā aprakstīt, tāpēc vainojamība vienmēr būs aktuāls un nepieciešams priekšnoteikums civiltiesiskās atbildības piemērošanai.”¹⁸⁹ Proti, “deliktu tiesības nav veidotas tā, ka katrs neatļautās darbības gadījums ir aprakstīts likumā. Personas veicamo darbību aizliegums nav *expressis verbis* paredzēts normās, bet dažreiz izriet no saprātīgas personas rīcības standarta, jo nav iespējams aprakstīt visu, ko personas nedrīkst darīt. [..] Kritērijs, lai personas darbības pasludinātu par tiesiskām vai prettiesiskām, ir ģenerālklausula “krietns un rūpīgs saimnieks” jeb “vidusmēra saprātīga persona”, no kuras izriet saprātīgas rīcības standarts.”¹⁹⁰ Tādējādi, izmantojot šādu ģenerālklausulu, tiek iegūts universāls līdzeklis iespējamā tiesību aizskārēja atbildības vērtēšanā – līdzeklis, kas ir derīgs kā ar tiesību normām regulētā,¹⁹¹ tā arī neregulētā situācijā. Tā, piemēram, Anglijā prasītās rūpības institūts radās 20. gadsimta 30-tajos gados, saprotot, ka likumdevējs nevar noregulēt pilnīgi visas dzīves situācijas. Tā radās t.s. “kaimiņu princips”. Atbilstoši tam personai jā rūpējas par sev apkārt esošajiem cilvēkiem, kas izsauc saprātīgas personas testu.¹⁹² Laika gaitā minētais “kaimiņu princips” tika konkretizēts ar dažādiem kritērijiem, lai nospraustu pieņemamas robežas un tādējādi izvairītos no “prasību plūdiem”.¹⁹³

¹⁸⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 27. septembra spriedums lietā Nr. SKC–169/2018, 9. punkts.

¹⁸⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–159/2018, 8.1 punkts.

¹⁸⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–108/2017, 7.4 punkts.

¹⁸⁹ Kārklīņš J. 2016.

¹⁹⁰ Torgāns K., Kārklīņš J., Bitāns A. 2017, 289. lpp.

¹⁹¹ Sk. sīkāk 2.4.4. apakšnodaļu “Tiesību normas pārkāpums”.

¹⁹² Markesinis B. S., Deakin S. F. 1999, p. 71.; kaimiņu principa autors ir Lords Diks Atkins (*Lord Dick Atkins*), kurš to attīstīja 1932. gadā lietā *Donoghue v. Stevenson*. Sk.: van Dam C. 2013, p. 103; sk. arī: Madden S. (ed.) *Exploring Tort Law*. New York: Cambridge University Press, 2005, p. 144; Deakin S., Johnston A., Markesinis B. 2003, p. 76.

¹⁹³ Giliker P., Beckwith S. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2000, p. 21.

Šajā ziņā, aprakstot minētās ģenerālklausulas nepieciešamību, tiesību literatūrā nereti tiek citēts amerikāņu politologs, ekonomists Frēnsiss Fukujama (*Francis Fukuyama*), kurš rakstīja, ka sabiedrība balstās uz savstarpēju uzticību. Šāda uzticība ir sagaidāma no sabiedrības, kurā cilvēku uzvedība ir konsekventa, godīga, vērsta uz savstarpēju sadarbošanos, bāzēta uz kopīgām tiesību normām, turklāt šīm normām jābūt apveltītām ne tikai ar dziļiem jābūtības jautājumiem kā Dieva daba vai taisnīgums, bet tām jāsaturs arī laicīgas kategorijas – kā profesionālie standarti un uzvedības kodeksi. Tāpēc mēs uzticamies ārstam, ka viņš ievēros Hipokrāta zvērestu un medicīnas profesionālos standartus.¹⁹⁴ Secīgi tiesību literatūrā norādīts, ka rūpības pienākums, pienākums nenodarīt kaitējumu citiem attiecināms uz visiem cilvēkiem, un nepieciešamība pēc šādas rūpības ievērošanas ir atrodama jebkurā civilizētā sabiedrībā.¹⁹⁵ Šajā ziņā tiesību literatūrā arī izteikta atziņa, ka minētais rūpības pienākums sakņojas dabisko tiesību skolas attīstītajā pienākuma konceptā.¹⁹⁶

Tiešākā valodā būtībā šo pašu ideju aprakstīja *Mag. iur.* Ģ. Strazdiņš: “problēmas sākas tad, kad mūsu relatīvi paredzamajā ikdienas notikumu gaitā iejaucas visai nekontrolējams un neparedzams faktors – citi cilvēki. Un mūsdienu realitāte ir tāda, ka mēs gribot negribot atrodamies pastāvīgā mijiedarbībā ar citiem cilvēkiem. Tāpēc ir nepieciešami spēles noteikumi, kas mums ļauj prognozēt citu uzvedību (paļauties uz noteiktu uzvedību) un attiecīgi pieskaņot savējo. Un šie spēles noteikumi skan šādi: visiem ir jāievēro pienācīga rūpība, un visi var paļauties, ka citi ievēros pienācīgu rūpību. Un, ja kāds šos spēles noteikumus neievēro, tad var būt pamats atkāpties no vispārējā principa, ka katram pašam jānes savi zaudējumi. Vaina dod šo īpašo pamatu novelt zaudējumus uz cita pleciem. Tas ir arī visu deliktu tiesību priekšmets – atbildēt uz jautājumu, kad izcēlušos zaudējumus jācieš pašam cietušajam un kad tos var novelt uz cita pleciem.”¹⁹⁷ Protams, deliktu tiesību sistēma kā tāda nebūtu nepieciešama, ja radušos zaudējumus ikkatrā gadījumā būtu jāuzņemas ciest pašam cietušajam, tomēr ir pašsaprotami, ka šāda “beztbildības” sistēma būtu kritizējama. No otras puses, varētu paredzēt iespēju pēc katra negadījuma jebkuram cietušajam saņemt apdrošināšanas atlīdzību, taču arī tāda sistēma nozīmētu jau to, ka vairs nebūtu nepieciešami deliktu tiesību principi, kas tiktu iedzīvināti ar tiesu varas palīdzību.¹⁹⁸

¹⁹⁴ *Fukuyama F.* Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press, 1995, p. 27.

¹⁹⁵ *Markesinis B. S., Unberath H.* The German Law of Torts. A Comparative Treatise. Fourth Edition, Entirely Revised and Updated. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2002, p. 81 (turpmāk – *Markesinis B. S., Unberath H.* 2002).

¹⁹⁶ *Bussani M., Werro F.* 2009, p. 306.

¹⁹⁷ *Strazdiņš Ģ.* *Civillikuma 1635. panta atbildības priekšnoteikumi.* 2018.

¹⁹⁸ *Franklin M. A., Rabin R. L.* Cases and Materials on Tort Law and Alternatives. Fourth edition. New York: The Foundation Press, Inc., 1987, p. 1.

Tajā pašā laikā minētais universālais līdzeklis atbildības noteikšanai – krietna un rūpīga saimnieka klauzula – jāieliek zināmos rāmjos, lai novērstu prof. V. Bukovska savulaik uzsvērtos tiesas izvērtēšanas patvaļas iespējamību. Attiecīgi jau romiešu tiesības tika atzīti sīkākā neuzmanības vērtēšanas kritēriji jeb neuzmanības pamatkritērija “krietns un rūpīgs saimnieks” apakškritēriji, kas laika gaitā tika vēl tālāk attīstīti (sk. 2.4. apakšnodaļu “Neuzmanības konstatēšanas kritēriji”).

Pievēršoties neuzmanības kritērijiem vēsturiskā perspektīvā, jānorāda, ka jau romiešu tiesībās neuzmanības pamatkritērijs jeb *bonus pater familia* tests bija šāds: 1) vai caurmēra romiešu saimnieks potenciālā tiesību aizskārēja vietā būtu saprātīgi paredzējis iespēju, ka viņa rīcība nodarīs kaitējumu citai personai; 2) vai caurmēra romiešu saimnieks potenciālā tiesību aizskārēja vietā būtu veicis atbilstošas saprātīgas darbības, lai izsargātos no šāda notikuma; 3) vai potenciālais tiesību aizskārējs veica šādas darbības.¹⁹⁹ Šī testa sakarā uzreiz jāatzīmē uz tā formulējuma īpatnību, proti, prasītās rūpības standarts, kas pēc tam tiek salīdzināts ar potenciālā tiesību aizskārēja faktiski veikto rīcību, netiek noteikts atrauti no paša tiesību aizskārēja. Kā redzams, šis caurmēra romiešu saimnieks tiek ievietots tiesību aizskārēja “kurpēs”, kā rezultātā tiek noteikts minētais prasītās rūpības standarts. Līdz ar to sākotnēji var pieņemt, ka šis krietna un rūpīga saimnieka tests nav absolūti objektīvs, jo zināmā mērā tiek ņemti vērā ar pašu potenciālo tiesību aizskārēju saistīti apstākļi, ko apliecina arī tālāk veiktā neuzmanības kritēriju sīkākā analīze (sk. 2.4. apakšnodaļu “Neuzmanības konstatēšanas kritēriji”).

Tāpat neuzmanības kritēriji, kas ietilpa krietna un rūpīga saimnieka testā, bija divi: 1) *kaitējuma paredzamība*; 2) *kaitējuma novēršamība*. Tie abi ir lieliski saredzami 1.3. apakšnodaļā aprakstītajā, klasiskajā “zaru zāģēšanas” piemērā (D. 9, 2, 31²⁰⁰), un šī digesta kā atsauce norādīta pie CL 1644. panta priekšteča – BVCK 3294. panta: ja persona, kas zāģē zarus, no koka nomet tos lejā un tie trāpa garāmgājējam, tā atbildēs, ja zari nomesti lejā publiskā vietā, ar saucieniem nebrīdinot garāmgājēju, lai tas varētu izvairīties no nelaimes gadījuma. Tā kā zaru zāģētājs varēja saprātīgi paredzēt, ka zaru mešana publiskā vietā varētu nodarīt kaitējumu kādam garāmgājējam (paredzamības kritērijs), turklāt pie zaru nomešanas pat nebrīdinot garāmgājējus (novēršamības kritērijs), tad zaru zāģētājam atbildība iestājas. Kā norādīja Mūciuss, vaina (neuzmanība) ir konstatējama, ja netika paredzēts tas, ko varēja paredzēt rūpīgs cilvēks, vai arī, ja par kaitējuma briesmām tika izteikts brīdinājums jau brīdī, kad no briesmām vairs nevarēja izbēgt.

¹⁹⁹ Grueber E. The Roman Law of damage to property. A commentary of the Title of the Digest Ad Legem Aquiliam (IX. 2) with an introduction to the study of the Corpus iuris civilis. Oxford: Clarendon press, 1886, p. 128–129.

²⁰⁰ D. 9, 2, 31. Sk.: Кофанов Л. Л. 2008, с. 421.

Attiecinot šo tēzi uz pieminēto “zaru zāgēšanas” piemēru, Mūciuss secināja, ka nav nozīmes tam, vai zari zāgēti pie publiska vai privāta ceļa, jo vairumā gadījumu ceļi šķērso privātīpašumus. Tātad arī pēdējā gadījumā ir pamats runāt par to, ka izpildās paredzamības kritērijs. Tomēr, ja šāda celiņa nav, tad atbildība par vainu (neuzmanību) neiestājas, jo zāgētājs tādā gadījumā nevarēja iedomāties, ka kāda persona ies pa šo vietu (neizpildās paredzamības kritērijs). Ievērojot, ka šie neuzmanības kritēriji ir jākonstatē kumulatīvi, attiecīgi, neizpildoties paredzamības kritērijam, nav vairs jāanalizē novēršamības kritērijs. Šeit jāpiebilst, ka minētais Mūciusa izteikums tiek uzskatīts par ievērojamāko mēģinājumu sniegt vainas definīciju romiešu tiesību avotos, kas sniedz labu ieskatu par objektīvo kritēriju pieeju, ņemot vērā, ka personas rīcība bija jāsalīdzina ar abstraktu mērauklu. Šī Mūciusa formula vairākiem tiesību zinātniekiem likusi ticēt, ka romiešu juristi vainas jēdzienu pielīdzināja neuzmanībai, kā krietna un rūpīga saimnieka rūpības neievērošanu, paredzamību izvirzot kā galveno kritēriju.²⁰¹

Secīgi, neuzmanības pieļāvums var būt konstatējams tikai tad, ja, pirmkārt, krietns un rūpīgs saimnieks potenciālā tiesību aizskārēja vietā būtu varējis saprātīgi paredzēt kaitējuma briesmas (tā rašanās iespējamību), un otrkārt, krietns un rūpīgs saimnieks tiesību aizskārēja vietā būtu veicis saprātīgas darbības, lai novērstu kaitējuma briesmas, taču potenciālais tiesību aizskārējs šādas darbības neveica. Šeit svarīgi ievērot minēto kritēriju secību, jo novērst var tikai to, ko var saprātīgi paredzēt. Citiem vārdiem, saprātīgi neparedzamas kaitējuma briesmas nav nevienam jānovērš.

Vēl uzmanība jāpievērš tam, ka krietna un rūpīga saimnieka testa otrais solis – novēršamības kritērijs – neparedz absolūtu pienākumu izslēgt kaitējuma rašanās iespēju vai pilnībā novērst šo kaitējumu. Tā, piemēram, ja “zaru zāgēšanas” piemērā zāgētājs būtu laikus ar uzsaucienu brīdinājis garāmgājēju, ka tūlīt zemē kritīs zari, savukārt pēdējais, nepaklausījis uzsaucienam, būtu turpinājis iet pa ceļu un attiecīgi guvis savainojumu, tad zāgētājam atbildība neiestātos, jo nav neuzmanības. Te drīzāk būtu apsverama paša cietušā neuzmanība. Attiecīgi tā vietā akcents likts tieši uz saprātīgu darbību veikšanu. Ja potenciālais tiesību aizskārējs veicis šīs nepieciešamās saprātīgās darbības, atzīstams, ka šīs personas faktiski veiktā rīcība atbilst pienākumam ievērot prasītās rūpības standartu, neraugoties uz to, ja cietušajam tomēr nodarīts kaitējums, ko krietns un rūpīgs saimnieks iespējamā tiesību aizskārēja vietā būtu varējis saprātīgi paredzēt.

Bez tam paredzamības kritērijs ir sastopams ne tikai neuzmanības, bet arī ar neuzmanības jēdzienu saistītā tiesību institūtā, kas tipiski kalpo kā atbildību izslēdzošs apstāklis gan vispārējā

²⁰¹ *Winiger B., Karner E., Oliphant K. (eds.) Digest of European Tort Law. Volume 3: Essential cases on Misconduct. Berlin / Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2018, p. 406–407 (turpmāk – Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018).*

atbildības modelī, gan stingrās atbildības modelī, proti, nejauša šķēršļa jēdzienā, kam attiecīgi veltīta nākamā apakšnodaļa.

2.2. Paredzamība un novēršamība kā neuzmanības un nejauša šķēršļa kritēriji

Kaitējuma paredzamības un novēršamības kritēriji tika atzīti arī starpkaru perioda Latvijas civiltiesībās, kas tiešā veidā saistīts ar 1.3. apakšnodaļā aplūkoto romiešu tiesību recepciju BVCK normās. Jāatzīmē, ka šos abus neuzmanības kritērijus pazina ne tikai deliktu tiesībās, bet arī līgumtiesībās, uz ko, piemēram, norādījuši prof. Igors Tjutrumovs²⁰² un prof. Karls Erdmans.²⁰³

Šajā ziņā starpkaru perioda tiesību doktrīnā atzīts, ka jebkuru civiltiesisku aizskārumu rada gadījums (*casus* – latīņu val.), kas iedalās divās grupās: vienkāršs gadījums un kvalificēts gadījums. Kā norādījis ievērojamais starpkaru perioda tiesību zinātnieks Nikolajs Vīnzarājs 1932. gada publikācijā “Gadījuma loma savstarpējos (sinallagmatiskos) līgumos”, “vienkāršs gadījums ir imputabls (pieskaitāms) notikums, proti, notikums, kas vedams sakarā ar parādnieka vainu.”²⁰⁴ Vērtējot parādnieka vainu, tiek vērtēts, vai konstatējams prasītās rūpības trūkums. Konstatējot prasītās rūpības trūkumu (vismaz vieglas neuzmanības veidā), personai iestājas atbildība par vienkāršo gadījumu. Savukārt kvalificēts gadījums ir *casus* apakškategorija, kas aptver nejaušus gadījumus (notikumus) (*casus fortuitus* – latīņu val.) un nepārvaramas varas gadījumus (*vis maior* – latīņu val.). N. Vīnzarājs secināja, ka abi kvalificētie gadījumi izslēdz parādnieka vainu,²⁰⁵ jo kvalificēts *casus* ir tāds notikums, kas konkrētajos apstākļos nav bijis saprātīgi paredzams un novēršams. Līdzīgi norādījis arī prof. V. Bukovskis, proti, ka vainu neuzmanības vai nolūka formā nevar konstatēt, ja šādu notikumu (*casus*) persona nevarēja paredzēt un novērst, ievērojot rūpību, kāda nepieciešama saistību izpildē.²⁰⁶

No iepriekš minētā varētu secināt, ka starpkaru perioda doktrīnā paredzamības kritērija neizpildīšanās faktiski atbilda nejauša šķēršļa jēdzienam. Te vēlreiz jāatzīmē, ka paredzamības kritērija neizpildīšanās izslēdz novēršamības kritērija vērtēšanas nepieciešamību, ievērojot, ka saprātīgi neparedzamas briesmas nav nevienam jānovērš. Taču, ja izpildās paredzamības

²⁰² Тютрюмов И. Гражданское право. Второе, исправленное и значительно дополненное издание. Тарту: Типография Г. Лаакмань, 1927, с. 366. (turpmāk – Тютрюмов И. 1927).

²⁰³ Эрдман К. Обязательственное Право Губерний Прибалтийскихъ. [В.в.]: Издание почетного мирового судьи Ф. Э. Камкина, 1908, с. 194. (turpmāk – Эрдман К. 1908).

²⁰⁴ Vīnzarājs N. Gadījuma loma savstarpējos (sinallagmatiskos) līgumos. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. 1932, Nr.7/8, 243.–256. lpp. (turpmāk – Vīnzarājs N. 1932).

²⁰⁵ Vīnzarājs N. 1932.

²⁰⁶ Буковский В. 1914, с. 1299., 1390.–1391.

kritērijs, bet neizpildās novēršamības kritērijs (piemēram, paredzamais kaitējums nebija novēršams ar saprātīgām darbībām), tad nejaušs šķērslis tomēr nav konstatējams, jo nejaušu šķērslis raksturo tikai tāds notikums, kuru nevarēja nedz paredzēt, nedz novērst. Proti, kā norādījis starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments: “Priv. lik. 3438. pantā minētie divi nejauša notikuma momenti, proti, neparedzamība un tā nenovēršamība, gan ir pievesti konjunktīvi (kumulatīvi), bet ne disjunktīvi (alternatīvi) [...]”²⁰⁷ Secīgi, ja notikums bija saprātīgi paredzams, bet ne novēršams, tad tas nevar tikt traktēts kā nejaušs. Līdz ar to būtu nepareizi vainu (neuzmanību) pretnostatīt nejaušam šķērslim tādā izpratnē, ka katras neuzmanības neesība automātiski atbilst nejauša šķēršļa esībai. Ja neizpildās tikai novēršamības kritērijs, tad nav neuzmanības, bet tas vienlaikus liedz izdarīt secinājumu par nejauša šķēršļa pastāvēšanu. Vienlaikus pamatoti būtu teikt, ka nejaušs šķērslis izslēdz vainu (neuzmanību), jo, ja kaitējums nebija nedz paredzams, nedz novēršams, tad par neuzmanību nevar būt runas.²⁰⁸

Jāteic gan, ka ir saredzama zināma loģika kaitējumu, kas nav nodarīts aiz neuzmanības, saukt par nejaušu. Minētais gadījumu (*casus*) dalījums radies jau romiešu tiesībās. *Casus* romiešu tiesībās izmantoja kā speciālu juridisku terminu, lai apzīmētu, piemēram, lietas nejaušu bojāeju vai citu saistību izpildes neiespējamību, pie kā parādnieks nav vainojams. To mēdza dēvēt arī par apstākļu sakritību, kur nav parādnieka vainas, taču saistību izpildīt vairs nebija iespējams. Šajā sakarā reizēm tika izdarīta atsauce uz tēzi, ka par kvalificētu gadījumu neviens neatbild jeb *casus a nullo praestatur* (latīņu val.).²⁰⁹ Mūsdienās šī tēze ir atrodama CL 1774.pantā: “Nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina. [...]”.

Šeit jāatgriežas pie CL normu un korespondējošo BVCK normu aplūkošanas. Tātad, kā minēts iepriekš, CL nejauša notikuma un nepārvaramas varas jēdzienus apvieno zem nejauša šķēršļa jēdziena.²¹⁰ Nejauša šķēršļa jēdzienu lieto gan CL 1774. pants, gan tā priekštecis –

²⁰⁷ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1930. gada 30. janvāra spriedums, sabiedrības “S. Instone un Co, Ltd, London” prasībā pret Latvijas dzelzceļa virsv. Grām.: VI Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. V. turpinājums līdz 1930. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1930, 137.–138. lpp.

²⁰⁸ Šajā ziņā prof. K. Čakste bija kategoriskāks: “[...] nejaušība sākas tur, kur beidzas vaina. Ja nav vainas, tad var runāt par nejaušību vai par nepārvaramu varu”, vienlaikus gan piebilstot: “Kur nav vainas, tur pēc Latvijas civ. lik. nevar būt atbildības – var būt tikai atbildība uz likuma pamata [šādi apzīmējot stingro atbildību – autora piebilde]. [...] Šī atbildība nav tomēr pārāk smaga, jo tie ir tikai izņēmumi no vispārējā principa – vainas principa, un te var izlīdzēties ar apdrošināšanu.” Sk.: Čakste K. 2011, 193. lpp.; jāpiebilst, ka šādi stingro atbildību apzīmēja arī prof. V. Sinaiskis. Sk.: Синайский В. И. Основы гражданского права. В связи с частью III Свода указонений, действующих в Латвии и Эстонии. Выпуск II. Рига: издание акц. о-ва Вальтерс и Рапа, 1926, с. 283. (turpmāk – Синайский В. И. 1926).

²⁰⁹ Подопригора А. А. 1990, с. 185.

²¹⁰ Torgāns K. Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju. Zinātnisks pētījums. Rīga, 2007. Pieejams: <http://petijumi.mk.gov.lv/node/2704> [aplūkots 18.01.2021.]

BVCK 3439. pants.²¹¹ Savukārt nejauša šķēršļa apakšjēdzienus: nejauša notikuma un nepārvaramas varas jēdzienus, kurus mūsdienās lieto, piemēram, CL 1773. pants²¹² (“zaudējums ir [...] nejaušs - kad tā cēlonis ir nejaušs notikums vai nepārvaramā vara”), tā priekštecis – BVCK 3438. pants nelieto. Tā vietā minētais BVCK pants saturēja vārdkopu “kurus nav bijis iespējams ne paredzēt ar cilvēka prātu, ne novērst ar cilvēka spēkiem”,²¹³ tādējādi faktiski abiem nejaušā šķēršļa apakšjēdzieniem izvirzot vienādus kritērijus. Kā to atzinis starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments: “Saskaņā ar priv. lik. 3438. p. (beigas), privātlikumus neizšķir sevišķi nejaušu gadījumu no force majeure, un dēļ nejauša gadījuma esamības prasa netikvien, ka gadījums būtu nenovēršams ar cilvēka spēkiem, bet arī ka nejaušs gadījums nebūtu paredzams ar cilvēka garu.”²¹⁴ Prof. V. Sinaiskis šajā sakarā trāpīgi norādīja, ka šeit acīmredzami sajaucas parastā gadījuma un kvalificētā gadījuma izpratnes, BVCK 3438. pantu nosaucot par neveiksmīgi formulētu.²¹⁵ Tātad tieši BVCK 3438. pants izskaidro, kāpēc tā laika tiesību zinātnieki gan nejaušu notikumu, gan nepārvaramu varu skaidroja ar notikumu, kas nav bijis ne saprātīgi paredzams, ne novēršams ar saprātīgām darbībām. Vienlaikus šī norma izskaidro arī to, kāpēc tā laika tiesību zinātnieki vainu pretnostatīja nejauša šķēršļa jēdzienam, ievērojot, ka abos tiesību jēdzienos ir jāizvērtē faktiski vieni un tie paši kritēriji.

Šajā ziņā tomēr jāatzīmē, ka mūsdienu tiesību literatūrā²¹⁶ un tiesu praksē²¹⁷ abiem nejaušā šķēršļa apakšjēdzieniem tiek izvirzīti nedaudz citādāki, stingrāki kritēriji (piemēram, izvirzot vēl arī *nekontrolējamības* kritēriju), pie tam tos vairāk saistot ar cēloņsakarības

²¹¹ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 397. lpp.

²¹² *Sal.* ar CL 1657. pantu un tā priekštecī – BVCK 3311. pantu, kur pirmais lieto nepārvaramas varas jēdzienu, bet pēdējais vārdkopu “aiz tādiem apstākļiem, kuri pēc cilvēka apsvērumiem nav bijuši ne paredzami, ne novēršami”. *Sk.*: Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 381. lpp.

²¹³ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 397. lpp.

²¹⁴ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 26. marta spriedums, Saulītena prasībā pret Steinbakiem. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. Par laiku no 1919. g. līdz 1. jūlijam 1925. g. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. II. izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1929, 45. lpp.

²¹⁵ *Синайский В. II.* 1926, c. 284.

²¹⁶ *Kārklīņš J.* Nejaušs notikums, vainojamība un civiltiesiskā atbildība. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. 2014. gada 10.–11. novembris. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 502.–511. lpp.

²¹⁷ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija kādā lietā atzina, ka “[...] nav jāatbild tikai par nejaušu zaudējumu, kura cēlonis ir nejaušs notikums un nepārvarama vara, t.i., tādi apstākļi, kuri atrodas ārpus tās kontroles un kurus tā, ievērojot pienācīgu rūpību, nav spējīga novērst.” *Sk.*: Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 11. aprīļa spriedums civillietā Nr. C29459809, 13.2 punkts (stājies likumīgā spēkā); *sal.*: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 11. februāra spriedums lietā Nr. SKC–30/2009; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 6. marta spriedums civillietā Nr. C30424617 (stājies likumīgā spēkā).

priekšnoteikumu,²¹⁸ par ko liecina arī CL 1773. pants, kas zaudējumus iedala pēc to cēloņa. Šai izpratnei par nejauša šķēršļa jēdziena sasaisti ar cēloņsakarību pirmie aizmetņi vērojami jau romiešu tiesībās, aprakstot abus nejaušā šķēršļa apakšjēdzienus. Romiešu tiesībās nejauša notikuma (*casus fortuitus*) radīts kaitējums bija tāds kaitējums, kas radies neatkarīgi no parādnieka gribas vai trešās personas rīcības dēļ, piemēram, parastas dabas parādības (karstums, sals, vētra, sniegš), dzīvnieki (peles), nepieskaitāmas personas. Valdošais viedoklis pie nejauša notikuma pieskaitīja arī trešo personu nodarītu kaitējumu, taču šādu viedokli mēdza kritizēt.²¹⁹ Savukārt nepārvarama vara (*vis maior*) tika pieskaitīta pie nepārvaramiem gadījumiem, piemēram, nepārvaramas dabas stihijas (ugunsgrēks, vētra, zemestrīce), cilvēku vardarbīga rīcība (laupītāju, pirātu uzbrukumi).²²⁰ Katrā ziņā romiešu tiesību avotos pastāv vienprātība, ka persona, kas cieš kaitējumu no nejauša atgadījuma, šis kaitējums ir “jātur uz saviem pleciem”. Šajā sakarā tiesību literatūrā nereti tiek piesaukts liktenis vai neveiksme.²²¹ Līdzīgi arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments izvirzīja tēzi, ka “nejaušs gadījums būs taisni tikai tāds, kādu nevar novērst ar cilvēka spēku (CL 3438. p.), t.i., no cilvēka neatkarīgs gadījums.”²²² Tā, piemēram, BVCK 3439. panta (CL 1774. panta priekšteča) piemērošanai par pamatu tika atzīti kara apstākļi, kuru dēļ izspriestajā lietā atbildētājs nevarēja pildīt alimentu maksāšanas pienākumu.²²³

Līdz ar to klasiski nejauša šķēršļa jēdziens vairāk bija saistīts ar kaitējumu izraisošā cēloņa paredzēšanu / novēršamību, kas nav tiešā veidā saistāms ar paša tiesību aizskārēja rīcību. Tā šo jēdzienu saprot arī mūsdienās. Savukārt neuzmanības kritērijs kaitējuma paredzamība faktiski attiecināts uz pašu kaitējumu (sekām), ko var saskatīt arī 1.3. apakšnodaļā aprakstītajā “zaru zāģēšanas” piemērā. Tādējādi izšķirama būtu kaitējuma (seku) paredzamība kā vainas (neuzmanības) kritērijs un cēloņa paredzamība kā nejauša šķēršļa kritērijs. Šo korelāciju starp nepārvaramas varas, nejauša notikuma un vainas (neuzmanības) jēdzieniem trāpīgi aprakstījis prof. K. Čakste 1937. gada publikācijā “Nejaušība un nepārvarama vara Latvijas Civillikumos”,

²¹⁸ *McKendrick E.* Force Majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London: LLOYD's of London Press Ltd, 1995, p. 79.

²¹⁹ *Барон Ю.* 2005, с. 605.

²²⁰ *Ibid.*

²²¹ *Jansen C.* Accidental Harm Under (Roman) Civil Law. Grām.: *Landsman K., van Wolde E.* (eds.) The Challenge of Chance. A Multidisciplinary Approach from Science and the Humanities. Cham: Springer Nature, 2016, p. 238.

²²² Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 30. augusta spriedums, Švarca un Zeidlera darinājuma līguma lieta. Grām.: (XII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. XI. turpinājums. Ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1935 / 1936, 70. lpp.

²²³ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1921. gada 8. decembra spriedums, Dzērves prasībā pret Sproģi. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 37.–38. lpp.

norādot, ka nejaušs notikums rada relatīvu nespēju pretoties tādiem apstākļiem, kad arī *bonus pater familia* nebūtu varējis novērst kaitējumu, bet to būtu gan varējusi kāda izcili uzmanīga, ātra un droša persona.²²⁴ Savukārt nepārvarama vara rada absolūtu nespēju pretoties, un tad notikumu nespēj novērst neviens cilvēks.²²⁵

Tas, ka nejauša šķēršļa gadījumā arī kaitīgās sekas parasti ir neparedzamas, ir tikai loģisks secinājums pirmajai testa daļai, ievērojot, ka paredzams un attiecīgi novēršams nav pats ārējais notikums / šķērslis / apstāklis, tātad cēlonis. Neparedzot pēkšņo, ārkārtējo cēloni, nevar paredzēt arī negatīvo kaitējumu (sekas). Autora domu uzskatāmāk varētu atainot ar jau vairākkārt pieminēto “zaru žāgēšanas” piemēru. Ja persona liktenīgo zaru nozāgē kokam, kurš atrodas šai personai piederošā, ar sētu norobežotā privātīpašumā, tad personas radītais tiešais kaitējums svešai personai (piemēram, mestajiem zariem uzkrītot virsū zaglim, kā rezultātā pēdējam nodarīts kaitējums) būtu vērtējams kā krietnam un rūpīgam saimniekam saprātīgi neparedzams. Tātad prasītās rūpības standarta neievērošanu šai personai pārmest nevarēs. Taču tas vienlaikus nebūs *casus fortuitus* gadījums, kas izslēgs personas civiltiesisko atbildību, bet gan kaitējuma (seku) neparedzamība, t.i., neuzmanības neesība. Jau iepriekš tika norādīts, ka *casus fortuitus* (līdzīgi kā *vis maior*) pamatā ir ārējs, neparedzams, nenovēršams un arī nekontrolējams šķērslis jeb cēlonis. Minētajā piemērā apstāklis vien, ka koks atradās norobežotā privātīpašumā, nav *casus fortuitus* gadījums, jo tas nekādi neietekmē personas izdarītās rīcības cēlonisko sakaru ar kaitējumu. Ja persona būtu zāgējusi zarus publiskā vietā (piemēram, blakus kokam veda gājēju iemīta taciņa), tad persona nevarēs apgalvot, ka kaitējums nebija saprātīgi paredzams un līdz ar to nav neuzmanības.

Taču, ja zaru zāgētājam pēkšņi uztrauktos virsū neparasti satrakojies putnu bars, kura rezultātā šai personai, lai gan līdz tam ievērojusi visus nepieciešamos piesardzības pasākumus (jeb ievērojusi prasīto rūpību), no rokām izkristu zāģis un tas trāpītu zem koka garāmejošajai personai, tad šāds kaitējums gan varētu būt vērtējams kā *casus fortuitus* gadījums. Kaitējums kādam garāmgājējam, nometot zāģi publiskā vietā, iespējams, bija pat saprātīgi paredzams (kaitējuma (seku) paredzamība), taču ārējais cēlonis – pēkšņi satrakojušies putni – nebija (un tas atbilstu arī pārējiem *casus fortuitus* kritērijiem – nebija paredzams, novēršams un bija ārpus personas kontroles), kas ir pamats atbildības nepiemērošanai. Izmantojot prof. K. Čakstes retoriku, šis nejaušais notikums radīja relatīvu nespēju pretoties šiem apstākļiem, kad arī *bonus pater familia* nebūtu varējis novērst kaitējumu, bet to būtu gan varējusi kāda izcili uzmanīga,

²²⁴ Čakste K. Nejausība un nepārvarama vara Latvijas Civillikumos. Jurists. 1937, Nr.71/72, 12.–16. lpp. (turpmāk – Čakste K. 1937).

²²⁵ Čakste K. 1937.

ātra un droša persona.²²⁶

Svarīgi atzīmēt, ka kaitējuma (seku) paredzamība kā vainas (neuzmanības) kritērijs un ārējā cēloņa paredzamība kā nejauša šķēršļa kritērijs nav precīzi nošķirami koncepti, uz ko arī norādīts Latvijas tiesību literatūrā.²²⁷ Ņemot vērā, ka atbilstoši iepriekš citētajām tiesību doktrīnas atziņām nejaušs šķērslis pēc vispārējā principa izslēdz personas vainu, tad pamatoti būtu teikt, ka kaitējuma (seku) paredzamība un ārējā cēloņa paredzamība ir katrā ziņā radniecīgi koncepti, jo abu fenomenu neparedzēšana (nejauša šķēršļa sakarā izpildoties vēl arī pārējiem priekšnoteikumiem) pēc vispārējā principa liedz piemērot atbildību.²²⁸

Patiesībā paredzamības kritērijs ir sastopams ne tikai vainas (neuzmanības) un nejauša šķēršļa jēdzienā, bet arī cēloņsakarības priekšnoteikumā, proti, kaitējuma attālinātības testā un adekvātās cēloņsakarības teorijā. Būtiski uzsvērt, ka, līdzīgi kā nejauša šķēršļa jēdziens, arī adekvātās cēloņsakarības teorija ir piemērojama kā vispārējā atbildības modelī, tā arī stingrās atbildības modelī, analizējot cēloņsakarības priekšnoteikumu.²²⁹ Paredzamības kritērija sasaistei ar cēloņsakarības priekšnoteikumu attiecīgi veltīta atsevišķa, nākamā apakšnodaļa,²³⁰ ievērojot, ka tiesību literatūrā un tiesu praksē abi (vainas un cēloņsakarības) paredzamības koncepti nereti tiek savstarpēji sajaukti.

2.3. Paredzamības kritērijs kā kaitējuma attālinātības testa un adekvātās cēloņsakarības teorijas sastāvdaļa

Latvijas tiesību literatūrā norādīts, ka ar kaitējuma attālinātību “[...] apzīmē situācijas, kad cēlonība filozofiskā nozīmē nerada lielus iebildumus, bet izraisa šaubas par to, vai pareizi uzlikt atbildību par zaudējumiem, kurus gan izraisījis konkrētais pārkāpums, bet kuri ir netipiski lietu parastā norisē vai arī izrādās tikai sākotnējais impulss garai notikumu ķēdei, kas noveda pie zaudējumiem.”²³¹ Kaitējuma attālinātības testa sasaisti ar paredzamības kritēriju, pēc autora domām, vislabāk raksturo kaitējuma attālinātības koncepta pirmsākumi anglo-sakšu tiesību

²²⁶ Čakste K. 1937.

²²⁷ Kārklīšs J. 2015.

²²⁸ CL 1774. pants: “Nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina. Tādēļ, ja nejaušs šķērslis kavē kādu izpildīt uzņemto saistību, jāatzīst, it kā viņš būtu to izpildījis, ja vien viņš līgumā nav uzņēmis nejaušības risku.”

²²⁹ Torgāns K., Kārklīšs J. 2015.

²³⁰ 2.3. apakšnodaļa “Paredzamības kritērijs kā kaitējuma attālinātības testa un adekvātās cēloņsakarības teorijas sastāvdaļa” izstrādāta, balstoties uz autora 2015. gadā aizstāvēto maģistra darbu “Zaudējumu paredzamības princips Latvijas privāttiesībās”. Sk.: Brants E. Zaudējumu paredzamības princips Latvijas privāttiesībās. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015; sal.: Brants E. Role of Foreseeability in Imposition of Civil Liability. Socrates. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls. Rīga: RSU, 2021, Nr. 2 (20), 268.–286. lpp.

²³¹ Torgāns K. 2013, 203. lpp.

sistēmā. Savukārt adekvātās cēloņsakarības sasaisti ar paredzamības kritēriju, autora ieskatā, vislabāk raksturo adekvātās cēloņsakarības teorijas pirmsākumi romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā, jo sevišķi līgumtiesību kontekstā.

2.3.1. Paredzamība kā kaitējuma attālinātības testa kritērijs līgumtiesībās

Anglo-sakšu tiesību sistēmas kontekstā var tikai piekrist Latvijas tiesību literatūrā norādītajam, ka Anglijas tiesas skatītā lieta *Hadley v. Baxendale* (1854) ir uzskatāma par hrestomātisku prakses piemēru kaitējuma attālinātības jautājumā.²³² Pirmkārt, tā tiek uzskatīta par pirmo tiesu lietu anglo-sakšu tiesību sistēmā, kurā tika aplūkots paredzamības princips,²³³ un, otrkārt, tas, ļoti iespējams, ir visbiežāk citētais tiesu prakses piemērs tiesību literatūrā, aprakstot kaitējuma atlīdzināšanas pienākuma ierobežojumus.²³⁴ *Hadley v. Baxendale* lietā prasītāja dzirnavām salūza vārpsta, un attiecīgi dzirnavas nedarbojās. Atbildētājs apņēmas salūzušo vārpstu nogādāt izgatavotājam kā paraugu, taču atbildētāja vainojamas rīcības dēļ vārpstas piegāde kavējās un dzirnavas uzsāka darbu vēlāk nekā būtu iespējams, līdz ar ko prasītājs zaudēja papildu peļņu. Anglijas tiesa cietušā prasību par atrautās peļņas atlīdzību noraidīja, pamatojot, ka atbildētājs nezināja, ka vārpstas nepiegādāšana aizkavēs dzirnavu darbu.²³⁵ Tiesību literatūrā norādīts, ka prasība tika noraidīta arī dēļ tā apsvēruma, ka zaudējumi neradās kā dabiskās sekas līguma pārkāpumam, jo pasūtītājam varēja būt arī rezerves vārpsta.²³⁶ No *Hadley v. Baxendale* lietas tika izsecinātas divas patstāvīgas kaitējuma attālinātības testa daļas: 1) atlīdzināms ir tāds kaitējums, kas radies dabiski, t.i., ierastā lietu ritēšanas gaitā no līguma pārkāpuma fakta; vai 2) atlīdzināms ir tāds kaitējums, kuru puses līguma noslēgšanas brīdī bija iedomājušās kā iespējamās kaitīgās sekas līguma pārkāpumam.²³⁷ Citos tiesību literatūras avotos norādīts, ka šīs abas daļas veido tomēr vienotu kaitējuma attālinātības testu,²³⁸ ievērojot, ka robežšķirtne starp abām šīm daļām ir vērtējama kā “dūmakaina”.²³⁹

²³² *Torgāns K.* 2013, 232. lpp.

²³³ *McKendrick E.* Contract Law. Text, Cases, and Materials. Fourth Edition. Oxford: University Press, 2010, p. 876 (turpmāk – *McKendrick E.* 2010).

²³⁴ *McKendrick E.* 2010, p. 876; *sal.:* *Smith J.* The Law of Contract. Fourth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2002, p. 218.

²³⁵ *Ансон В.* Договорное право. Москва: ЮЛ, 1984, с. 348. Citēts pēc: *Bitāns A.* 1997, 71. lpp.

²³⁶ *McKendrick E.* 2010, p. 876.

²³⁷ *Stone R.* Principles of Contract Law. Third Edition. London: Cavendish Publishing Limited, 1997, p. 298 (turpmāk – *Stone R.* 1997).

²³⁸ *Stone R.* 1997, p. 299.

²³⁹ *Peel E.* The Law of Contract. Thirteenth edition. London: Sweet & Maxwell, Thomson Reuters, 2011, p. 1053 (turpmāk – *Peel E.* 2011).

Par tikpat klasisku tiesu prakses piemēru kā iepriekš aplūkotā *Hadley v. Baxendale* lieta uzskatāma arī lieta *Victoria Laundry (Windstor) Ltd v. Newman Industries Ltd* (1949).²⁴⁰ Anglijas tiesa 1949. gadā izskatīja lietu, kurā atbildētāja pienākums bija pārdot un piegādāt ūdens boileri prasītājam. Atbildētājs zināja, ka prasītājs vēlējās nekavējoties uzstādīt minēto boileri savā veļas mazgātuvē. Boileris tika piegādāts ar piecu mēnešu nokavēšanos atbildētāja vainojamas rīcības dēļ. Prasītājs lūdza tiesu no atbildētāja piedzīt negūto peļņu kā novēlotās piegādes rezultātu. Anglijas tiesa apmierināja prasību tiktāl, ciktāl tā bija saistīta ar negūto peļņu, kura radās dabiski pēc līguma pārkāpuma (*which flowed naturally from their breach of contract* – angļu val.), jo atbildētājs bija informēts tikai par faktu, ka prasītājam precī bija nepieciešams iegūt precīzi pielīgtajā termiņā. Savukārt pārējā daļā prasība tika noraidīta, jo atbildētājam nav jāatbild par negūto peļņu no “sevišķi ienesīgiem līgumiem” (*exceptionally lucrative agreements* – angļu val.), kurus prasītājs bija noslēdzis ar Anglijas valdību. Atbildētājs par šiem darījumiem nebija informēts, un tādēļ vērienīgi negūtā peļņa bija ārpus atbildētāja saprātīgā nodoma, t.i., zaudējumi nebija paredzami.²⁴¹

Bez iepriekš aprakstītajām tiesu lietām par ievēribas cienīgām anglo-sakšu tiesībās tiek izceltas arī *The Achilleas* un *Parsons (Livestock Ltd v. Littley Ingham & Co Ltd)* (1978) lietas. *The Achilleas* (2008, 2009) (tā tiek dēvēta lieta *Transfield Shipping Inc. v. Mercator Shipping Inc.*²⁴²) lietā atbildētāja (nosūtītāja) nolīgtie pārvadātāji nogādāja kravas kuģi prasītājam (saņēmējam), kurš attiecīgi bija šī kuģa īpašnieks, ar deviņu dienu nokavēšanos. Minētā līguma pārkāpuma rezultātā (nesaņemot kravas kuģi pielīgtajā laikā) prasītājs zaudēja tiesības veikt pārvadājumus ar attiecīgo kravas kuģi par iepriekš norunātu atlīdzību – \$ 39 500,00 / dienā, un tā vietā bija spiests pieņemt zemāku pārvadājuma atlīdzības likmi no sava potenciālā darījuma partnera – \$ 31 500,00 / dienā. Tas izskaidrojams ar apstākli, ka šeit deviņu dienu laikā strauji kritās kuģu pārvadājumu tirgus cenas. Atbildētājs atzina, ka ir atbildīgs par prasītāja negūto peļņu minēto deviņu dienu periodā, bet nepiekrita atlīdzināt to negūto peļņu, kuru prasītājs turpinātu nesaņemt par attiecīgo laika periodu (ko veidotu potenciālā, sevišķi izdevīgā darījuma darbības laiks) pēc šīm deviņām dienām, un šādi zaudējumi, pēc atbildētāja ieskatiem, uzskatāmi par pārāk attālinātiem. Apelācijas instances tiesā Lordu starpā pastāvēja atšķirīgi

²⁴⁰ *Major W. T., Taylor Ch. Law of Contract. Ninth edition. London: M&E Pitman Publishing, 1996, p. 279* (turpmāk – *Major W. T., Taylor Ch. 1996*); *McKendrick E. 2010, p. 874*; *Beale H. G., Bishop W. D., Furmston M. P. Contract. Cases and Materials. Second edition. London: Butterworths & Co Ltd, 1990, p. 475.*

²⁴¹ *Voganauer S., Kleinheisterkamp J. Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). Oxford: University Press, 2009, p. 886–887* (turpmāk – *Voganauer S., Kleinheisterkamp J. 2009*).

²⁴² *McKendrick E. 2010, p. 874.*

viedokļi par lietas pareizu juridisko atrisinājumu,²⁴³ kas rezultātā tomēr noveda pie viena un tā paša faktiskā rezultāta – prasība daļā par negūto peļņu periodā pēc minētajām deviņām dienām tika noraidīta, jo zaudējumi šajā daļā bija pārāk attālināti, proti, tie radušies ārpus lietu ierastās ritēšanas gaitas. Īpatnēji, ka atšķirībā no *Victoria Laundry (Windstor) Ltd v. Newman Industries Ltd* lietas, šajā lietā atbildētājs bija informēts par prasītāja potenciālo “superdarījumu”.²⁴⁴ Turklāt, salīdzinot ar *Hadley v. Baxendale* lietu, *The Achilles* lietas iznākums radīja pamatu izsecināt nedaudz atšķirīgas kaitējuma attālinātības testa daļas (kuras mūsdienās uzskata par aktuālo kaitējuma attālinātības testa izpratni anglo-sakšu tiesību sistēmā): 1) atlīdzināms ir kaitējums, kas radies ierastā lietu ritēšanas gaitā; vai 2) atlīdzināms ir kaitējums, kas ir radies kā rezultāts kādam īpašam apstāklim (ārpus lietu ierastās ritēšanas gaitas), un kuru puses ir akceptējušas līguma noslēgšanas brīdī.²⁴⁵

Kā pēdējo anglo-sakšu tiesu lietu līgumtiesību kontekstā, kuras popularitāte ir vērojama arī tiesību literatūrā,²⁴⁶ autors aplūko *Parsons (Livestock Ltd v. Littlely Ingham & Co Ltd)* (1978) lietu. Prasītājs šajā lietā bija lauksaimnieks, kurš nodarbojās ar cūkkopību, un viņam bija nepieciešamas krātuves riekstu uzglabāšanai. Attiecīgi tika nolīgts atbildētājs, kurš par noteiktu atlīdzību apņēmas piegādāt un uzstādīt piltuves tipa krātuvi. Līguma puses pielīga, ka piltuvei ir nepieciešams ierīkot speciālu ventilācijas ietaisi. Krātuve tika uzstādīta pienācīgi, taču ventilācijas ietaise tika atstāta neatvērta. Atbilstoši lietas faktiem, minētais apstāklis nebija prasītājam saprātīgi pamanāms. Tā rezultātā krātuvē novietotie riekstu krājumi sapelēja, kas savukārt izraisīja retu zarnu infekcijas slimību. Šī slimība izplatījās visā lauksaimnieka fermā, un divsimt piecdesmit lauksaimniekam piederušās cūkas gāja bojā. Pirmās instances tiesa noraidīja prasību daļā par bojā gājušām cūkām, jo zaudējumi bija pārāk attālināti, savukārt apmierināja to daļā par sabojātajiem riekstu krājumiem. Turpretī apelācijas instances tiesa prasību apmierināja pilnībā, proti, atbildētājam tika piemērota civiltiesiskā atbildība par visiem

²⁴³ Lords Rodžers (*Lord Rodger*) uzskatīja, ka konkrētais kuģu pārvadājumu tirgus bija ārkārtīgi nestabils. Viņš arī norādīja, ka prasītājs tirgus apstākļu dēļ bija panācis sev īpaši izdevīgu darījumu (*particularly lucrative agreement* – angļu val.). Savukārt Lords Hofmans (*Lord Hoffmann*) un Lords Houps (*Lord Hope*) atzīmēja, ka šeit jāņem vērā kaitējuma attālinātības testa pamattēzi, proti, ka līguma pārkāpējs ir atbildīgs vienīgi par to kaitējumu, attiecībā par kuru puses bija iecerējušas līguma noslēgšanas brīdī, ka atbildību nesīs tieši atbildētājs, vai arī par to kaitējumu, kuri izriet no līguma pārkāpēja galvenā līgumiskā pienākuma rakstura. *The Achilles* lietā, pēc Lordu Hofmana un Houpa ieskatiem, atbildētājs nebija atbildīgs par nekontrolētiem, neprognozējamiem un apmēru nenosakāmiem zaudējumiem, jo šāda veida risku atbildētājs uz sevi nebija attiecinājis, lai arī bija spējis tos paredzēt. *Sk.: Peel E.* 2011, p. 1056–1057.

²⁴⁴ *Peel E.* 2011, p. 1056–1057.

²⁴⁵ *Ibid.*, p. 1053.

²⁴⁶ *Giliker P., Beckwith S. Tort.* 4th edition. London: Sweet & Maxwell, Thomson Reuters, 2011, p. 196 (turpmāk – *Giliker P., Beckwith S.* 2011).

zaudējumiem, ieskaitot par bojā gājušajām cūkām.²⁴⁷ Par šo lietas iznākumu joprojām mūsdienās pastāv asas diskusijas tiesību zinātnieku vidū.²⁴⁸

Šeit jāatzīmē, ka tiesību zinātnieku vidū joprojām pastāv plašas diskusijas par visiem četriem minētajiem tiesu prakses piemēriem, tajos piedāvātajām juridiskajām konstrukcijām kaitējuma attālinātības kontekstā,²⁴⁹ tai skaitā arī par apsvērumu, vai paredzamības tests (*the test of foreseeability* – angļu val.) ir vai nav atsevišķi izdalāms no attālinātības testa (*the test of remoteness* – angļu val.). Katrā ziņā no visiem četriem iepriekš aplūkotojām tiesu prakses piemēriem var izsecināt principu, ka no cēloniskā sakara viedokļa nav atlīdzināms tāds kaitējums, ka nav radies ierastā (dabiskā) lietu ritēšanas gaitā un līdz ar to nav bijis saprātīgi paredzams. Tā arī ir principā kaitējuma attālinātības testa esence līgumtiesībās. Attiecīgi tiesību literatūrā norādīts, ka paredzamības testa pamatojums cēloņsakarībā atrodams tēzē, ka līguma noslēgšanas brīdī parādnieks nav attiecinājis uz sevi riskus, kuri atrodas ārpus paredzamības robežām.²⁵⁰ Šis tests noteic, ka persona nevar atbildēt par zaudējumiem, kuri neattiecas uz līguma darbības sfēru,²⁵¹ t.i., personai ir pienākums atlīdzināt tikai tos zaudējumus, kādus otra puse ciestu ierastā lietu ritēšanas gadījumā.²⁵² Parādniekam saistības rašanās brīdī ir iespēja ierobežot savu atbildību attiecībā uz paredzamiem zaudējumiem, taču ne par neparedzamiem zaudējumiem.²⁵³ Cietušais nevar atsaukties uz kādu īpaši subjektīvi ienesīgu darījumu, norādot, ka līgumpārkāpēja pienācīgi nesniegtais saistības izpildījums liedzis cietušajam gūt iecerēto peļņu.²⁵⁴ Šajā ziņā prof. K. Torgāns trāpīgi norādījis, ka paredzamības jautājums bieži vien

²⁴⁷ Major W. T., *Taylor Ch.* 1996, p. 281.

²⁴⁸ Piemēram, tiesību zinātnieks Stouns (*Stone*) norādīja, ka atbildība atbildētājam iestājas pilnā apmērā, jo “zināma veida kaitējums” cūkām bija saprātīgi paredzams kā rezultāts no defektīvas ventilācijas ietaises instalācijas, lai arī konkrētā veida slimība nebija paredzama. *Sk.: Stone R.* 1997, p. 300; citā tiesību literatūras avotā atrodamas norādes, ka saprātīgi paredzama bija pelējuma izraisīta slimība kā nozīmīgais zaudējumus izraisošais cēlonis. *Sk.: Giliker P., Beckwith S.* 2011, p. 196; tāpat pastāv viedoklis, ka *Parsons* lieta tika atrisināta ar t.s. “egg – shell skull” (angļu val.) doktrīnas palīdzību. *Sk.: Giliker P., Beckwith S.* 2011, p. 197; par lietas neviennozīmīgo atrisinājumu *sk. arī: Cooke J.* *Law of Tort. Second edition.* London: Pitman Publishing, 1995, p. 96 (turpmāk – *Cooke J.* 1995).

²⁴⁹ *Giliker P., Beckwith S.* 2011, p. 196.

²⁵⁰ *Zimmermann R.* *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition.* Johannesburg: Juta & Co, Ltd, 1992, p. 829 (turpmāk – *Zimmermann R.* 1992).

²⁵¹ *Розенберг М. Г.* *Контракт международной купли – продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров.* 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Междунар. центр финансово-экон. развития, 1996, с. 85.

²⁵² *Peel E.* 2011, p. 1052; *McKendrick E.* 2010, p. 874.

²⁵³ *von Bar C., Clive E.* (eds.) *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group).* New York: Oxford University Press, 2010, p. 947 (turpmāk – *von Bar C., Clive E.* 2010).

²⁵⁴ *Lando O., Beale H.* (eds.) *Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by The Commission of Contract Law.* The Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 442 (turpmāk – *Lando O., Beale H.* 2000).

rodas tad, ja viena līguma izpildes rezultāts ir priekšnoteikums kāda cita līguma sekmīgai noslēgšanai vai izpildei.²⁵⁵

Iepriekš aplūkotā paredzamības kritērija izpausme kā cēloņsakarības elements ir atrodams arī CL – 1779.¹ pantā, kas noteic: “Zaudējumu nodarītājs atlīdzina zaudējumus tādā apmērā, kādu varēja saprātīgi paredzēt darījuma noslēgšanas laikā kā neizpildīšanas sagaidāmās sekas, ja vien neizpildīšana nav notikusi ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ.” Šī norma CL tika ieviesta ar 2009. gada 4. jūnija grozījumiem CL Saistību tiesību daļā, kuri stājās spēkā 2009. gada 1. jūlijā.²⁵⁶ Kā norādīts likumprojekta anotācijā, minētā norma tika ieviesta nolūkā tuvināt CL citu Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālajiem privāttiesību regulējumiem, to harmonizējot ar Eiropas līgumtiesību unifikācijas dokumentu projektiem.²⁵⁷ Cītētās normas teksts lieku reizi apliecina, ka pants runā tieši par cēloņsakarības paredzamību, nevis vainas (neuzmanības) paredzamību, ievērojot, ka tajā ietverta šāda atruna – minētā paredzamība netiek vērtēta, ja līguma neizpildīšana notikusi līgumpārkāpēja ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ, tātad īpašu vainas formu konstatēšanas gadījumā.

Apkopojot iepriekš aplūkotos tiesu prakses piemērus, jāsecina, ka paredzamībai kā klasiskam vainas (neuzmanības) kritērijam un paredzamībai kā cēloņsakarības teorijā atzītā kaitējuma attālinātības testa sastāvdaļai līgumtiesībās ir gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Kopīgā ir tā, ka abos paredzamības kritērijos tiek izmantots saprātīgas personas institūts, no kuras skatupunkta tiek vērtēta kaitējuma iestāšanās paredzamība. Tomēr tas vienlaikus neļauj apgalvot, ka šie paredzamības kritēriji ir identiski savās izpausmēs. Kā secināts 2.1. apakšnodaļā, paredzamībai kā vainas (neuzmanības) kritērijam ir nesaraujama sasaiste ar otru neuzmanības kritēriju “kaitējuma novēršamība”. Savukārt paredzamība kā kaitējuma attālinātības testa sastāvdaļa līgumtiesībās tiek izvērtēta tikai pēc tam, kad jau ir konstatēts neuzmanības pieļāvums (un likumsakarīgi izvērtēts tā ietvaros vērtējamais paredzamības un novēršamības kritērijs). Tātad otrajā paredzamības kritērijā pēc būtības tiek analizēts jau cits civiltiesiskās atbildības priekšnoteikums – cēloņsakarība,²⁵⁸ vērtējot, tostarp to, vai radušais kaitējums kā tāds atbilst ierastajai lietu ritēšanas gaitai. Citiem vārdiem, kaitējuma attālinātības testa ietvaros, vērtējot cēloņsakarību līgumtiesībās, līgumpārkāpēja vaina (neuzmanība) ir jau tikusi konstatēta. Faktiski šis otrais paredzamības kritērijs tiek izmantots kā atlīdzināmā

²⁵⁵ *Torgāns K.* Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 214. lpp.

²⁵⁶ Grozījumi Civillikumā: LR Likums. Pieņemts 04.06.2009. Publicēts 17.06.2009., Latvijas Vēstnesis, Nr. 94.

²⁵⁷ Likumprojekta “Grozījumi Civillikumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/F6A7D8A3C318EE1DC2257386004EF3D8?OpenDocument> [aplūkots 21.12.2020.]

²⁵⁸ *Sal.: von Bar C., Clive E.* 2010, p. 947; *Schneider E. C.* Measuring damages under the CISG. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/text/cross/cross-74.html> [05.01.2021.]

kaitējuma apmēra korektīvs, kur vairs nav runas par to, vai vispār personai iestājas vai neiestājas civiltiesiskā atbildība, ievērojot, ka vaina jau ir tikusi konstatēta. Tā vietā diskusija ir jau par atlīdzināmā kaitējuma apmēru, ievērojot taisnīguma apsvērumus (piemēram, vai pieviltajam līgumpartnerim būtu jāatlīdzina līgumpārkāpuma rezultātā negūtā peļņa no cita, sevišķi ienesīgā darījuma²⁵⁹). Ievērojot, ka Latvijas līgumtiesībās šis korektīvs ir ieviests *expressis verbis* CL 1779.¹ pantā, ir pamats secināt, ka Latvijas līgumtiesībās pastāv trīs paredzamības kritēriji: 1) viens kā vainas (neuzmanības) elements (sk. 2.1. apakšnodaļu); 2) otrs kā nejauša šķēršļa elements (sk. 2.2. apakšnodaļu); 3) trešais kā cēloņsakarības elements kaitējuma attālinātības testa kontekstā.

2.3.2. Paredzamība kā kaitējuma attālinātības testa kritērijs deliktu tiesībās

Nodibinot līgumiskās attiecības, puses ir brīvas nodrošināties pret neparastiem riskiem. Taču šādas iespējas nav delikta gadījumā,²⁶⁰ šeit kaitējums tiek nodarīts negaidīti bez iepriekšējas pušu vienošanās, un parasti cietušajiem nav bijusi iespēja veikt zināmus priekšdarbus, lai aizsargātu savas intereses kaitējuma nodarīšanas gadījumā.²⁶¹ No vienas puses, tiesību literatūrā uzsvērts, ka pieeja “viss radītais kaitējums ir kompensējams” atbilst civiltiesiskās atbildības efektivitātes principam, pretējā gadījumā samazinātos atbildības kompensējošās un arī preventīvās funkcijas nozīme.²⁶² No otras puses, nebūtu taisnīgi un samērīgi likt personai neuzmanības gadījumā atbildēt par tādu kaitējumu, kāds attiecīgajās situācijās parasti nerodas un tādēļ nav paredzams.²⁶³ Attiecīgi arī deliktu tiesībās cēloņsakarības kontekstā radās kaitējuma attālinātības koncepts, kura ietvaros attīstījās paredzamības kritērijs. Ar šī kaitējuma attālinātības testa palīdzību deliktu tiesībās tiek noskaidrots, vai konkrētās negatīvās sekas ir tiesību aizskārēja rīcības tiešs vai tūlītējs rezultāts, vai tām nav nejaušības raksturs, un vai tās nav pārāk attālinātas.²⁶⁴ Kaitējuma attālinātības testa pamatdoma balstās jautājumā, vai taisnīgums noraidīs šādu kaitējuma atlīdzinājuma prasījumu, ja kaitējums ir vērtējams kā neparasts rezultāts tiesību aizskārēja rīcībai.²⁶⁵ Likumsakarīgi, kaitējuma

²⁵⁹ Tiesību literatūrā norādīts, ka fakts vien, ka negūtā peļņa ir lielāka nekā ierasti paredzētā, nevar radīt pamatu atzīt zaudējumus par neparedzamiem. Sk.: *Voganauer S., Kleinheisterkamp J.* 2009, p. 887.

²⁶⁰ *Major W. T., Taylor Ch.* 1996, p. 279.

²⁶¹ *Bitāns A.* 1997, 118. lpp.; *Peel E.* 2011, p. 1055.

²⁶² *Palmer V., Bussani M.* Pure Economic Loss. New Horizons in Comparative Law. New York: Routledge-Cavendish, 2009, p. 23.

²⁶³ *Torgāns K.* Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 408., 437. lpp.

²⁶⁴ *Abbott K. R., Pendlebury N.* Business Law. 6th edition. London: DP Publications Ltd, 1993, p. 116. Citēts pēc: *Bitāns A.* 1997, 69. lpp.

²⁶⁵ *Giliker P., Beckwith S.* 2011, p. 190.

attālinātības testu caurvij dažādi tiesībpolitiski apsvērumi, ievērojot, ka ne vienmēr tiesas vēlas uzlikt pārāk smagu atbildības nastu tiesību aizskārējam un viņa apdrošinātājam.²⁶⁶

Līdzīgi kā līgumtiesībās, arī deliktu tiesībās anglo-sakšu tiesību sistēmā pastāv vadoši tiesu prakses piemēri, kuri tālāk tiek analizēti neskaitāmās tiesību zinātnieku izstrādātās monogrāfijās. Paredzamības kritērija kontekstā nozīmīgākās ir *Re Polemis* un *The Wagon Mound* lietas. *Re Polemis* (*Re Polemis and Furness, Withy & Co*) (1921) lietā ostā pietauvots kuģis tika uzkrauts ar degvielas mucām. Nevienam nezinot, zināms daudzums degvielas no šīm mucām iztecēja. Tas radīja degvielas tvaiku uz kuģa klāja. Kuģa darbinieka neuzmanīgas rīcības dēļ koka dēlis iekrita kādā no konteineriem, kas savukārt kritiena brīdī radīja dzirksteli. Dzirkstele saskarē ar degvielas tvaiku radīja pēkšņu eksploziju un kuģa aizdegšanos, attiecīgi tika bojāti arī citi, blakus pietauvotie kuģi. Tiesa secināja, ka atbildētājs ir atbildīgs par nodarītajiem zaudējumiem. Lai arī minētais darbinieks nevarēja saprātīgi paredzēt, ka krītošais dēlis varētu radīt uguni, tomēr, tiesas ieskatā, viņam vajadzēja paredzēt, ka dēlis varēja radīt “zināmu kaitējumu” kuģim (piemēram, skrambu vai nobružātu krāsu). Tādējādi atbildētājs tika noteikts par atbildīgu par visiem zaudējumiem, kuri bija tiešā cēloniskā sakarā ar darbinieka neuzmanību.²⁶⁷

Tiesību literatūrā *Re Polemis* lietā sniegtais tiesas skaidrojums tiek raksturots kā visai mulsinošs, jo deliktu tiesībās tika pavērtas durvis diviem interpretācijas ceļiem: 1) šaurākā izpratne: tiesību aizskārējs ir atbildīgs par visu tiešo kaitējumu, ja viņš spēja paredzēt “noteikta veida kaitējumu” (šajā gadījumā bojājumu īpašumam, kas izpaudās kā skramba kuģim, un šāda veida mantisks kaitējums jānošķir no tīrajiem ekonomiskajiem zaudējumiem (*pure economic loss* – angļu val.) un personiskā kaitējuma); 2) plašākā izpratne: tiesību aizskārējs ir atbildīgs par visu tiešo kaitējumu, ja viņš spēja paredzēt vispār “kaut kādu kaitējumu”. Plašākās izpratnes kontekstā tiesību aizskārējs būtu atbildīgs arī par “cita veida kaitējumu”, tātad arī par personisku kaitējumu vai tīrajiem ekonomiskajiem zaudējumiem, ko tiesību aizskārējs nespēja paredzēt kā sekas savai rīcībai. Šajā ziņā ne velti *Re Polemis* lietu mēdz dēvēt par stūrakmeni konceptam “atbildība par visām tiešajām sekām”.²⁶⁸

Re Polemis lietā attīstītais virziens līdzīgos deliktu gadījumos tika saglabāts līdz pat 1961. gadam, kad *The Wagon Mound No. 1 (Overseas Tankship (UK) Ltd v. Morts Dock & Engineering Co Ltd)* lietā tiesa veica pagrieziena punktu “atbildībai par visām tiešajām sekām”.²⁶⁹ Sidnejas ostā *Wagon Mound* kuģa apkalpe aiz neuzmanības izlēja naftas eļļu no

²⁶⁶ *Cooke J.* 1995, p. 95.

²⁶⁷ *Giliker P., Beckwith S.* 2011, p. 191.

²⁶⁸ *Shapo M. S.* Tort and Injury Law. Second Edition. [B.v.]: Lexis Publishing, 2000, p. 517 (turpmāk – *Shapo M. S.* 2000).

²⁶⁹ *Shapo M. S.* 2000, p. 517.

vertnes. Eļļa zināmu laika periodu dreifēja pa jūru līdz molam, aptuveni 200 metrus no kuģa *Wagon Mound*. Eļļa samaisījās ar kokvilnas atkritumiem, kuri peldēja turpat jūrā. Jūrā izlija arī neliels daudzums kausēta metāla, jo krastmalā, kā ierasts, notika metināšanas darbi. Kausētajam metālam samaisoties ar eļļu un kokvilnas atkritumiem, notika pēkšņa aizdegšanās. Ugunsgrēka rezultātā tuvumā pietauvotie kuģi tika bojāti. Tiesa atzina, ka tikai eļļas nodarītais kaitējums jūras krastmalai bija paredzams.²⁷⁰ Tiesību literatūrā bieži tiek citēta šāda tiesneša Viskonta Simonda (*Viscount Simonds*) motivācija: “Neatbilstoša pašreizējām taisnīguma idejām vai morālei ir tāda izpratne, ka par neuzmanības pieļāvumu, vieglu vai rupju, kas rezultējas ar it kā triviāli paredzamiem zaudējumiem (to veidu), personai jāatbild par visiem zaudējumiem, lai arī pēc būtības neparedzamiem un vienlaikus vērējamiem, un atbildība iestāsies tiktāl, kamēr zaudējumus var uzskatīt par “tiešiem”. Tas ir civiltiesiskās atbildības princips, ka personai ir jāatbild par saprātīgi iespējamām sekām viņa rīcībai [nevis neparastām – autora piebilde]. Vairāk prasīt būtu pārāk skarbs noteikums [..].”²⁷¹ Šis tiesu prakses piemērs lieliski ilustrē to, ka ne vienmēr ir taisnīgi piemērot civiltiesisko atbildību “par visām tiešajām sekām”. Ja tiesa būtu pieturējusies pie *Re Polemis* lietā nodibinātās izpratnes, tad, kā norādīts tiesību literatūrā, šeit varētu izvirzīt tēzi, ka atbildētājam bija saprātīgi paredzams eļļas “kaut kāds nodarīts kaitējums” prasītājiem,²⁷² un atbildība iestātos “par visām tiešajām sekām”. Ne velti *The Wagon Mound No. 1* tiesu lieta tika saukta par “jauno likumu deliktu tiesībās”, iepretim “vecajam likumam”, kas iedibināta ar spriedumu *Re Polemis* lietā.²⁷³

Līdzīgi lietā *Cameron v. Hamilton's Auction Marts Ltd SLT* (1955) par civiltiesiski atbildīgu neatzina lopu tirgotāju, kura neuzmanības dēļ viena govys izbēga no tirgotāja aploka, aizskrēja līdz pilsētai, iekļuva kādā noliktavā un uzkāpa pa kāpnēm uz pirmo stāvu. Govys paklupa, atsitoties pret ūdensvadu. Ūdensvads pārplīsa, savukārt noliktava, kurā glabājās pārdodamā prece, tika sabojāta. Zaudējumi tika novērtēti kā pārāk attālināti, jo šādu kaitējumu savai neuzmanīgajai rīcībai lopu tirgotājs nevarēja paredzēt.²⁷⁴ Risinot šo kāzusu atbilstoši CL normām, kas regulē kustoņu nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu, un abstrahējoties no zaudējumu attālinātības jautājuma, papildu uzmanība šeit būtu pievēršama vainas (neuzmanības) aspektam, ievērojot, ka atbilstoši CL 2636. pantam darbojas kustoņa turētāja vainas prezumpcija.²⁷⁵

²⁷⁰ *von Bar C.* The Common European Law of Torts. Volume Two. Damage and Damages, Liability for and without Personal Misconduct, Causality, and Defences. Oxford: Clarendon Press, 2000, p. 476 (turpmāk – *von Bar C.* 2000).

²⁷¹ *Giliker P., Beckwith S.* 2011, p. 192; *Cooke J.* 1995, p. 95.

²⁷² *Giliker P., Beckwith S.* 2011, p. 192.

²⁷³ *Heuston R. F. V., Buckley R. A.* Law of Torts. Twenty first edition. London: Sweet & Maxwell, 1996, p. 516.

²⁷⁴ *von Bar C.* 2000, p. 476.

²⁷⁵ CL 2363. pants: “Par mājas kustoņa vai meža dzīvnieka nodarītiem zaudējumiem atbild kustoņa vai dzīvnieka turētājs, ja viņš nepierāda, ka viņš spēris visus pēc apstākļiem nepieciešamos drošības soļus, vai ka zaudējums būtu noticis, neraugoties uz visiem drošības soļiem.”

Attiecīgi konkrētajos apstākļos govs īpašniekam būtu jāpierāda, ka viņš bija spēris visus nepieciešamos drošības soļus (piemēram, ka viņš ir pienācīgi nodrošinājis ganāmpulka uzraudzību un kontroli).

Vēl komplicētāka kaitējuma attālinātības testa izpausme ir vērojama personiska kaitējuma (*personal injury* – angļu val.) gadījumos. Tā, piemēram, lietā *Hughes v. Lord Advocate* (1963) pasta komersants, pārkāpjot savu rūpības pienākumu (*duty of care* – angļu val.), uz ielas atstāja atvērtu pazemes lūku, jo tur dienas laikā notika telefonkomunikāciju remontdarbi. Lūka tika pārklāta tikai ar telti. Vakarā lūku neviens neapsargāja, bet tā vietā tika atstātas brīdinājuma parafīna lampas. Cietušais bija astoņus gadus vecs zēns, kurš, paņemot kādu no minētajām parafīna lampām, pa atvērtu lūku ielīda tunelī. Specifisku, neparastu ķīmisku reakciju rezultātā pazemē radās sprādziens, radot zēnam nopietnus apdegumus. Tiesa nolēma, ka pasta komersants ir civiltiesiski atbildīgs, pat ņemot vērā to apstākli, ka komersants nevarēja saprātīgi paredzēt, ka kāds varētu tikt apdedzināts sprādziena rezultātā. Taču vienlaikus tiesa secināja, ka bija pietiekams pamats attiecināt atbildību uz pasta komersantu, jo komersants varēja saprātīgi paredzēt, ka “kāds varētu tikt apdedzināts ar parafīna lampas radīto liesmu”. Tādējādi tiesa secināja, ka “kaitējums no uguns”, nevis “kaitējums no sprādziena” bija izšķirošais paredzamības objekts jeb kaitējuma veids.²⁷⁶ Savukārt citā tiesību literatūras avotā skaidrots, ka pasta komersanta atbildība iestājas tādēļ, ka saprātīgi paredzama bija “kāda bērna ar parafīna lampu iekļūšana tunelī”, līdz ar to varēja saprātīgi paredzēt, ka bērns cietīs zināmus apdegumus.²⁷⁷ Līdzīga pieeja atrodama tiesu lietā *Bradford Corp v. Robinson Rentals Ltd* (1967), kurā cietušais darbinieks, kurš devās komandējumā ar neapsildāmu mikroautobusu, guva ķermeņa apsaldējumus. Lai arī tika secināts, ka Lielbritānijā gūts apsaldējums ir ļoti neparasts gadījums, tomēr tiesa motivēja, ka “zināma veida personisks kaitējums veselībai” darba devējam bija saprātīgi paredzams.²⁷⁸

Ievērojot minēto, anglo-sakšu tiesību sistēmā nemantiska kaitējuma gadījumā tiesām pietiek konstatēt, piemēram, saprātīgi paredzamu “personisku kaitējumu veselībai kā tādu”, savukārt mantiska kaitējuma gadījumā tiesas izdala specifiskākus paredzamības objektus, proti, noteiktus mantiskā kaitējuma veidus. Tiesību literatūrā skaidrots, ka paredzamības objekta atšķirības ir skaidrojamas ar tiesību politiku. Pirmkārt, tiesības daudzkārt vairāk rūpējas par cilvēka dzīvības un veselības, nevis īpašuma aizsardzību. Otrkārt, ja arī mantiska kaitējuma gadījumā kaitējuma paredzamības objekts tiktu izdalīts tikai kaitējums īpašumam kā vienots

²⁷⁶ Giliker P., Beckwith S. 2011, p. 193.

²⁷⁷ Cooke J. 1995, p. 95.

²⁷⁸ Giliker P., Beckwith S. 2011, p. 193.

tiesību aizskārēja atbildības risks, tad tiesību aizskārēji varētu tikt noteikti par atbildīgiem par ļoti plaša mēroga kaitējumu,²⁷⁹ radot t.s. “*crushing liability*” (angļu val.) rezultātu. Tā, piemēram, persona A, viesojoties pie personas B mājās, aiz neuzmanības nogāž uz parasta kafijas galdiņa atrodošos vāzi, kura attiecīgi saplīst. Taču vēlāk izrādās, ka šī vāze ir ļoti vērtīga Mingu dinastijas laika vāze, ar milzīgu vēsturisko vērtību, par ko A nebija pat nojautis. Šādā, īpaši īpatnējā gadījumā nebūtu taisnīgi piemērot A atbildību par pilnu vāzes vērtību, jo A nevarēja saprātīgi paredzēt “zaudējumu (bojājumu) nenovērtējamam, antīkam objektam”, bet varēja paredzēt “zaudējumu (bojājumu) mājsaimniecības piederumam”. Uz kafijas galdiņa parasti neatrodas tādas vērtīgas lietas.²⁸⁰ Turklāt paredzamības objekta šaurāka pieeja mantiska kaitējuma gadījumos tiek attaisnota ar apsvērumu, ka cietušais visbiežāk ir apdrošinājies pret šādiem zaudējumiem.²⁸¹

Apkopojot iepriekš aplūkotos tiesu prakses piemērus deliktu tiesību kontekstā, izdarāmi līdzīgi secinājumi kā iepriekšējā apakšnodaļā attiecībā uz līgumtiesībām. Proti, paredzamības kritērijs kā kaitējuma attālinātības testa sastāvdaļa deliktu tiesībās tiek izvērtēta tikai pēc tam, kad jau ir konstatēts vainas (neuzmanības) pieļāvums (un likumsakarīgi izvērtēts tā ietvaros vērtējamais paredzamības un novēršamības kritērijs). Tātad arī šeit otrajā paredzamības kritērijā pēc būtības tiek analizēts jau cits civiltiesiskās atbildības priekšnoteikums – cēloņsakarība, vērtējot tostarp to, vai radušais kaitējums kā tāds nav pārāk attālināts.²⁸² Citiem vārdiem, kaitējuma attālinātības testa ietvaros, vērtējot cēloņsakarību deliktu tiesībās, tiesību aizskārēja vaina (neuzmanība) ir jau tikusi konstatēta. Tomēr, atšķirībā no līgumtiesībām, Latvijas deliktu tiesībās šāds paredzamības kritērijs kā kaitējuma attālinātības testa sastāvdaļa cēloņsakarības kontekstā nav *expressis verbis* ieviests CL. Šajā ziņā Latvijas tiesību literatūrā piedāvāts šādu paredzamības kritēriju piemērot arī deliktu tiesībās, izmantojot analogiju ar CL 1779.¹ pantu, kas piemērojams tikai līgumtiesībās,²⁸³ vai arī attiecīgi papildinot CL 1779.¹ pantu. Tomēr jāatzīmē, ka šis paredzamības kritērijs deliktu tiesībās Latvijā faktiski pastāv caur adekvātās cēloņsakarības teoriju, kura analizēta nākamajā apakšnodaļā.

²⁷⁹ Giliker P., Beckwith S. 2011, p. 194.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Cooke J. 1995, p. 100.

²⁸² Jāatzīmē, ka Austrijas civiltiesībās kaitējuma attālinātības testu, kas atzīta adekvātās cēloņsakarības teorijā, attiecina arī uz vainas kritēriju, ievērojot, ka pamatojoties uz šo testu netiek piemērota atbildība par netipisku kaitējumu, kas rodas kombinējoties dažādiem nejausiem, iepriekš neparedzamiem apstākļiem. Tā kā kaitējums ir pārāk attālināts, tas nevarēja tikt kontrolēts no tiesību aizskārēja perspektīvas jeb nevar tikt attiecināts uz tā pašnoteikšanos (vainas kritērijs). Sk.: Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 411.

²⁸³ Kubilis J. Kaitējuma paredzamība Latvijas deliktu tiesībās. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. 2014. gada 10.–11. novembris. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, velīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 541.–550. lpp.; Kubilis J. 2016, 192. lpp.

Katrā ziņā jāpiekrīt *Dr. iur. J. Kubiļa* norādītajam, ka “tas, vai saprātīga persona būtu varējusi paredzēt citas personas tiesību aizskārumu tās rīcības rezultātā, ir nošķirams no kaitējuma paredzamības kā cēloniskā sakara ierobežojoša līdzekļa taisnīguma apsvērumu dēļ un tiesisko attiecību līdzsvara starp cietušo un atbildīgo personu nodrošināšanas nolūkos. Šajā gadījumā vērtējama vienīgi tiesiski aizsargātas tiesības vai tiesiskās intereses aizskāruma paredzamība, kā rezultātā var rasties juridiski būtisks jeb kompensējams kaitējums.”²⁸⁴

2.3.3. Paredzamības kritērijs adekvātās cēloņsakarības teorijā

Romāņu-ģermāņu tiesību sistēmas vispilgtākais piemērs paredzamības kritērija attīstībai adekvātās cēloņsakarības teorijas ietvaros ir Vācijas līgumtiesības. Šeit jāņem vērā, ka mūsdienās romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā (it sevišķi Vācijā) cēloņsakarības bāzi veido vispārārstātais *conditio sine qua non* (latīņu val.) princips. *Conditio sine qua non* principa ietvaros attīstījusies minētā adekvātās cēloņsakarības teorija (*the doctrine of adequate causation* – angļu val.), kura paredz, ka rīcība ir cēlonis kaitējumam tikai tad, ja tas pats objektīvi spēj izraisīt rezultējošo kaitējumu. Šī teorija laika gaitā aptvēra arī paredzamības kritēriju (gan līgumtiesībās, gan deliktu tiesībās).

19. gadsimta pirmajā pusē Vācijā vēl netika formulēta precīza teorija par civiltiesiskās atbildības ierobežošanu līgumiska pārkāpuma gadījumā. Skaidrāks redzējums parādījās ar ievērojamā vācu tiesību zinātnieka, Nobela prēmijas literatūrā laureāta Teodora Momzena (*Theodor Mommsen*) secinājumiem par paredzamības kritērija noraidīšanu, pamatojot tā pretrunu ar līgumtiesību teorijas pamatnostādņēm (tostarp civiltiesiskās atbildības efektivitātes principam), lai gan vienlaikus pastāvēja arī pretēji, Momzenu kritizējoši viedokļi.²⁸⁵ Tāpēc tiesību zinātnieks Gunters Treitels (*Guenter Treitel*) norādīja, ka nav nekāda pārsteiguma – Vācijas Civillikuma (turpmāk – BGB) tapšanas vēsture un BGB sākotnējie komentāri paredzamības kritēriju apdomīgi un piesardzīgi neatzina, vienlaikus pieņemot šobrīd atzīto adekvātās cēloņsakarības teoriju (*die Adäquanztheorie* – vācu val.).²⁸⁶ Šajā ziņā Vācijas piemēram laika gaitā sekoja Austrija, Grieķija, Portugāle, Slovākija un Zviedrija.²⁸⁷

²⁸⁴ *Kubilis J.* 2016, 70. lpp.

²⁸⁵ *Zeller B.* *Damages under the Convention on Contracts for the International Sale of Goods.* New York: Oceana Publications, Dobbs Ferry, 2005, p. 54 (turpmāk – *Zeller B.* 2005).

²⁸⁶ *Брагинский М. И., Витрянский В. В.* Договорное право: общие положения. Москва: Статут, 1997, с. 714.; *Brox H., Walker W. D.* *Allgemeines Schuldrecht.* 29., aktualisierte Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2003, S. 314.

²⁸⁷ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 950.

Secīgi Vācijas likumdevējs izvēlējās noraidīt atlīdzināmā kaitējuma apmēra ierobežojumus, uzskatot, ka līgumiskajās attiecībās (it sevišķi komersantu starpā) saistību pārkāpšajai pusei jāatlīdzina radītais kaitējums pilnā apmērā,²⁸⁸ kuri cēloniski saistāmi ar līguma pārkāpumu (adekvātās cēloņsakarības teorijas būtība). Taču tas vēl nedod pamatu atzīt, ka paredzamības kritērijs Vācijas līgumtiesībās tiek ignorēts pilnībā. Tiesību literatūrā norādīts, ka tiesību piemērotājam būtu jāizvērtē fakts, vai konkrētais kaitējums ir personas līguma pārkāpuma rezultāts, pieņemot, ka līguma pārkāpējs ir pieredzējis līdzējs.²⁸⁹ Minētā konstrukcija esot kreditoram labvēlīgāka, jo pieredzējis līdzējs var paredzēt vairāk nekā saprātīga persona saistības pārkāpšanas brīdī. Minētā pieeja tiek balstīta uz vainas principu, kurš ir Vācijas līgumtiesību pamatā (sk. sīkāk 4. nodaļu “Vaina un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā”).²⁹⁰

Šāds civiltiesiskās atbildības modelis, kurā paredzamības kritērijs tiek noraidīts, Vācijā saglabājās aptuveni astoņus gadsimtus, un vēl joprojām tā uzskatāma par valdošo teoriju. Neraugoties uz minēto, Vācijas līgumtiesībās adekvātās cēloņsakarības teorijas kontekstā ir saglabājusies radniecīga frazeoloģija ar anglo-sakšu tiesību sistēmā atzīto kaitējuma attālinātības testu: vispārējā cilvēces pieredze (*the common experience of mankind* – angļu val.), ierastā lietu ritēšanas gaita (*ordinary course of business* – angļu val.), saprātīga persona. Visi iepriekš minētie juridiskie termini bieži sastopami anglo-sakšu tiesībās atzītā kaitējuma attālinātības testa raksturojumā, kas iztirzāts iepriekš. Attiecīgi Vācijas tiesību zinātnieki šos terminus piesardzīgi sāka attiecināt uz kaitējuma attālinātību (*weit entfernt* – vācu val.), kas tiek uzskatīts par adekvātās cēloņsakarības teorijas sekundāro elementu.²⁹¹ Tiesību zinātnieks Žans Karboniērs (*Jean Carbonnier*) attiecīgi secināja, ka adekvātās cēloņsakarības teorija un kaitējuma attālinātības testa paredzamības kritērijs ir savstarpēji nenošķirami koncepti.²⁹² Arī tiesību zinātnieks Bruno Cellers (*Bruno Zeller*) atzina, ka abu konceptu nošķiršana ir kļuvusi faktiski neiespējama, jo abu teoriju kontūras ir saplūdušas.²⁹³ Tāpat arī G.Treitels pievienojās šādam viedoklim.²⁹⁴

²⁸⁸ Vācijas civiltiesībās tas tiek dēvēts par totālās reparācijas principu (*Der Grundsatz der Totalreparation* – vācu val.). Sk.: *Schlechtriem P.* Schuldrecht. Allgemeiner Teil. Vierte, neubearbeitete Auflage. Mohr Siebeck. Tübingen: Mohr, 2000, S. 121 (turpmāk – *Schlechtriem P.* 2000).

²⁸⁹ *Lando O., Beale H.* 2000, p. 443.

²⁹⁰ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 949.

²⁹¹ *Schlechtriem P.* 2000, S. 121.

²⁹² *Zeller B.* 2005, p. 55.

²⁹³ *Ibid.*, p. 57.

²⁹⁴ *Markesinis B., Unberath H., Johnston A.* The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Second Edition. Oxford, Portland and Oregon: Hart Publishing, 2006, p. 474–475 (turpmāk – *Markesinis B., Unberath H., Johnston A.* 2006).

19. gadsimta 70-tajos gados Vācijas tiesību zinātnieku rindās sākās aktīva diskusija par to, vai ir nepieciešams pieņemt paredzamības kritēriju līgumiskās atbildības kontekstā, ievērojot, ka Vācijas tiesas sāka piemērot paredzamības kritēriju atsevišķiem līgumu veidiem.²⁹⁵ Jautājuma kodols bija par to, vai adekvātās cēloņsakarības teorijas piemērošanas gala rezultāts ir tāds pats, kā piemērojot kaitējuma attālinātības testa paredzamības kritēriju, kurš jau tika atzīts vairumā anglo-sakšu tiesību sistēmas valstu. Attiecīgi adekvātās cēloņsakarības teorijas kontekstā tiek izvirzīts objektīvā novērotāja tests, kur minētais novērotājs atrodas kaitējuma nodarīšanas brīdī (*im Zeitpunkt des Schadensereignisses* – vācu val.), un kurš ir informēts par visiem lietas faktiskajiem apstākļiem.²⁹⁶ Pie tam, vācu tiesību zinātnieks Dīters Medikuss (*Dieter Medicus*) norādīja, ka adekvātās cēloņsakarības teorija sakņojas idejā par lietu ierasto ritēšanas gaitu (*im regelmässigen Laufe der Dingen liegen* – vācu val.), proti, tā pati pamattēze, kas atspoguļojas anglo-sakšu sistēmas slavenajā *Hadley v. Baxendale* lietā, kā arī citos tiesu prakses piemēros. Turklāt arī D. Medikuss šeit atzina nepieciešamību piemērot “optimālā novērotāja” testu, aplūkojot to no tā brīža skatupunkta, kad norisinājās kaitējuma izraisījusi rīcība, kā arī ievērojot kaitējuma nodarītājam zināmos apstākļus.²⁹⁷ Tādējādi secināms, ka adekvātās cēloņsakarības teorija faktiski aptver to pašu paredzamības kritēriju, ko pielieto kaitējuma attālinātības testā anglo-sakšu tiesību sistēmai piederošajās valstīs. Šeit jāpiebilst, ka adekvātās cēloņsakarības teorija Vācijā tiek piemērota arī deliktu tiesībās, lai gan tā ir tikusi kritizēta kā neskaidra.²⁹⁸

Šajā ziņā ir būtiski ņemt vērā to, ka *conditio sine qua non* principa ietvaros attīstītā adekvātās cēloņsakarības teorija ir šobrīd valdošā pieeja ne tikai Vācijas, bet arī Latvijas civiltiesībās (gan deliktu tiesībās, gan līgumtiesībās).²⁹⁹ Kā norādījis prof. K. Čakste: “Ņemsim piemēru: kāda persona uz ielas bļauj, garām iet kāda dāma ar vāju sirdi, izdzird kliedzienu un ar trieku nomirst. Arī šinī gadījumā var teikt, ka bļāvējs ir vainīgs dāmas nāvē. Saprotams, ja dāma nebūtu sirdsslima, bļāviens nāvi nesagādātu. Te vajag robežas. Literatūrā par šo robežu novilkšanu domājuši daudzi. Tagad valdošā literatūrā un praksē ir t.s. adekvātā teorija. Tā saka,

²⁹⁵ *Schneider E. C.* Consequential Damages in the International Sale of Goods: Analysis of Two Decision. *Journal of International Business Law*. 1995, Volume 16, Issue 4, p. 615–668. Pieejams: [https://www.law.upenn.edu/journals/jil/articles/volume16/issue4/Schneider16U.Pa.J.Int'lBus.L.615\(1995\).pdf](https://www.law.upenn.edu/journals/jil/articles/volume16/issue4/Schneider16U.Pa.J.Int'lBus.L.615(1995).pdf) [aplūkots 21.12.2020.]

²⁹⁶ *Schlechtriem P.* 2000, S. 122.

²⁹⁷ *Medicus D.* Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. 11., neubearbeitete Auflage. München: C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999, S. 278–279.

²⁹⁸ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 408.

²⁹⁹ Sk. sīkāk: *Torgāns K., Kārklīņš J., Bitāns A.* 2017, 260.–314. lpp.; *Strazdiņš Ģ.* Ieskats cēloniskā sakara vērtēšanas pamatos. *Jurista Vārds*, 02.05.2017., Nr. 19 (973) (turpmāk – *Strazdiņš Ģ.* 2017); *Mantrovs V.* Cēloniskā sakara izpratnes jautājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, 29.03.2016., Nr. 13 (916); *Mantrovs V.* Cēloniskā sakara problēmjautājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, 19.04.2016., Nr. 16 (919).

ka darbība vai bezdarbība uzskatāma vai atzīstama par zaudējuma cēloni tad, ja parasti pie konkrētiem apstākļiem šādai darbībai seko konkrēti zaudējumi. Piem., tā kā parasti blāvienam vai tracim neseko cilvēka nāve – pēc adekvātās teorijas trača cēlājs nav vainojams pie nāves sagādāšanas, jo adekvātā teorija šo gadījumu neatzīst par nāves cēloni.”³⁰⁰ Tiesību literatūrā norādīts, ka atbilstoši adekvātās cēloņsakarības teorijai objektīva sasaiste starp rīcību un sekām ir izšķiroša, ja tiesību aizskārējs zināja vai arī tam vajadzēja zināt par rīcības – seku sasaistes nozīmīgumu.³⁰¹ Kā norādījis ievērojamais delikttiesību speciālists Helmut Koziols (*Helmut Koziol*), adekvātas sekas ir tādas, kuras ir tipiskas jeb ierastas attiecīgai rīcībai, turklāt nav nepieciešams, lai šādas sekas iestātos vienmēr.³⁰² Savukārt rīcība nav adekvāts kaitējuma rašanās cēlonis, ja tā varētu radīt attiecīgo kaitējumu tikai sagadoties īpašiem, neticamiem apstākļiem, kuriem nebūtu nozīmes, ja notikumi risinātos ierastajā veidā.³⁰³

Apkopojot iepriekš aplūkotās teorētiskās atziņas par adekvātās cēloņsakarības teoriju, secināms, ka paredzamības kritērijs adekvātās cēloņsakarības teorijā, kas valda romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā (Vācija, Šveice, Austrija), ir faktiski analogs koncepts paredzamības kritērijam kaitējuma attālinātības testā, kas valda anglo-sakšu tiesību sistēmā. Līdz ar to, lai arī, atšķirībā no līgumtiesībām (CL 1779.¹ pants), Latvijas deliktu tiesībās šāds paredzamības kritērijs cēloņsakarības priekšnoteikuma ietvaros nav *expressis verbis* ieviests CL, Latvijas deliktu tiesībās tāds faktiski pastāv caur adekvātās cēloņsakarības teoriju, kas Latvijas tiesību doktrīnā tiek atzīta kā attiecībā uz līgumtiesībām, tā arī deliktu tiesībām. Tādējādi var secināt, ka arī Latvijas deliktu tiesībās (tāpat kā līgumtiesībās) pastāv trīs paredzamības kritēriji:³⁰⁴ 1) viens kā vainas (neuzmanības) elements; 2) otrs kā nejauša šķēršļa elements; 3) trešais kā cēloņsakarības elements adekvātās cēloņsakarības teorijas kontekstā.³⁰⁵

2.4. Neuzmanības konstatēšanas kritēriji

No līdzšinējā nodaļas izklāsta izriet, ka neuzmanības jēdziena kodolu veido krietna un rūpīga saimnieka klauzula jeb saprātīgas personas tests, kas sastāv no divām, secīgām pakāpēm jeb neuzmanības kritērijiem: 1) kaitējuma paredzamības kritērija; 2) kaitējuma novēršamības

³⁰⁰ Čakste K. 2011, 196. lpp.

³⁰¹ von Bar C., Clive E. 2010, p. 3431.

³⁰² Koziol H., Steininger B. C. (eds.) European Tort Law 2008. Tort and Insurance Law Yearbook. Vienna: Springer – Verlag, 2009, p. 516.

³⁰³ von Bar C., Clive E. 2010, p. 3432.

³⁰⁴ Par paredzamību deliktu tiesībās un līgumtiesībās sīkāk: *McDowell B.* Foreseeability in Contract and Tort: The Problems of Responsibility and Remoteness. *Case Western Reserve Law Review*. Vol. 36, Issue 2, 1985.

³⁰⁵ Arī Austrijas, Šveices, Čehijas un Horvātijas deliktu tiesībās paredzamības kritērijs funkcionē gan adekvātās cēloņsakarības teorijas ietvaros, gan kā vainas (neuzmanības) kritērijs. *Sk.: Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 411–412, 466, 473; savukārt Lietuvā paredzamību parasti vērtē tikai pie otrā atbildības priekšnoteikuma – cēloņsakarības kontekstā. *Sk.: Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 460.

kritērija (sk. 2.1. apakšnodaļu). Tāpat 2.2. apakšnodaļā tika secināts, ka abi šie kritēriji tiek saistīti arī ar nejausa šķēršļa jēdzienu, kas klasiski tiek pretnostatīts vainas jēdzienam, vienlaikus paturot prātā, ka abos šajos konceptos paredzamība un novēršamība tiek aplūkoti no atšķirīgiem skatupunktiem, proti, neuzmanības jēdzienā no iespējamā tiesību aizskārēja rīcības skatupunkta, savukārt nejausības jēdzienā no ārējā cēloņa skatupunkta. Turklāt, kā tas tika secināts 2.3. apakšnodaļā, paredzamības kritērijs ir sastopams arī cēloņsakarības priekšnoteikumā (kaitējuma attālinātības testa un adekvātās cēloņsakarības teorijas ietvaros). Un arī šeit atzīmējams, ka paredzamība kā vainas (neuzmanības) elements un paredzamība kā cēloņsakarības elements ir radniecīgi, bet tomēr atšķirīgi koncepti, kur būtiskākās atšķirības aprakstītas iepriekšējā apakšnodaļā.

Atgriežoties pie neuzmanības konstatēšanas kritērijiem vēlreiz jāatzīmē, ka kaitējuma paredzamība un kaitējuma novēršamība kā neuzmanības kritēriji tika atzīti jau romiešu tiesībās, un ka laika gaitā minētie kritēriji tika tālāk attīstīti. Kritēriju kā tādu izvirzīšana neuzmanības konstatēšanai ir vitāli nepieciešama, lai, kā norādīja prof. V. Bukovskis, nenodotu tiesību piemērotajām izvērtēšanas patvaļas iespēju, piemērojot civiltiesisko atbildību. Šeit jānorāda, ka jau romiešu tiesībās izvirzītie **paredzamības un novēršamības** kritēriji mūsdienās faktiski tiek attiecināti uz diviem aspektiem: **risku** (kas jāparedz) un **rūpību** (kas jāievēro, lai novērstu vai mazinātu šo risku). Tādējādi, veicot saprātīgas personas testu, katrā konkrētajā situācijā faktiski tiek meklēts līdzsvars starp risku un rūpību, kas sasaucas ar darba ievadā norādīto tēzi, ka ar vainas koncepta palīdzību tiek meklēts taisnīgs balanss starp vienas personas privātautonomiju jeb rīcības brīvību, no vienas puses, un otras personas tiesisko labumu aizsardzību, no otras puses. Proti, jo lielāks un nopietnāks kaitējuma iestāšanās risks konstatējams, jo vairāk var paredzēt, un secīgi jo lielāka rūpība (nopietnāki piesardzības pasākumi) personai jāievēro savā uzvedībā.

Iepriekš tika secināts, ka neuzmanības jēdzienā paredzamības un novēršamības kritēriji tiek aplūkoti no iespējamā tiesību aizskārēja rīcības skatupunkta. To mēdz arī apzīmēt kā neuzmanības **ārējo** aspektu. Savukārt neuzmanības **iekšējais** aspekts tiek saistīts ar saprātīgas personas personiskajām īpašībām (piemēram, ar saprātīgai personai konkrētajos apstākļos izvirzāmajām zināšanām un prasmēm). Tādējādi, analizējot neuzmanību, būtu jāmeklē atbildes uz šādiem jautājumiem: 1) vai tiesību aizskārējs ir uzvedies tāpat kā saprātīga persona būtu uzvedusies konkrētajos apstākļos (**rūpīga rīcība**, ārējā rūpība (*äußere Sorgfalt* – vācu val.)); 2) kādām zināšanām un prasmēm saprātīgajai personai būtu bijis jāpiemīt (**rūpīga persona**, iekšējā rūpība (*innere Sorgfalt* – vācu val.)) un vai paša tiesību aizskārēja psihiskie un garīgie

veselības traucējumi varētu kalpot par izņēmumu no atbildības piemērošanas³⁰⁶ (piemēram, atbilstoši CL 1637. pantam par tiesību aizskārumu nav vainojami bērni līdz septiņiem gadiem, kā arī personas ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem, kas nav spējušas saprast savas darbības nozīmi vai nav spējušas vadīt savu darbību). Jānorāda, ka šie abi neuzmanības aspekti (ārējā un iekšējā neuzmanība) caurvij pašus neuzmanības kritērijus. Piemēram, jo labākām zināšanām konkrētajos apstākļos par konkrētā kaitējuma veida iestāšanās varbūtību būtu bijis jāpiemīt saprātīgajai personai, jo labākas būtu saprātīgās personas spējas paredzēt kaitējuma iestāšanās risku (kas attiecīgi izsauc lielākas rūpības ievērošanas pienākumu). Pēc līdzīga principa, jo labākām prasmēm konkrētajos apstākļos būtu bijis jāpiemīt saprātīgajai personai, jo labāk tā spētu novērst vai mazināt kaitējuma iestāšanās risku. Citiem vārdiem, kaitējuma paredzamības un novēršamības kritērijs satur kā ārējo, tā arī iekšējo neuzmanības dimensiju.

Mūsdienās gan anglo-sakšu tiesību sistēmas valstīs, gan romāņu-ģermāņu tiesību sistēmas valstīs dominē pieeja, ka personas rīcības vainojamība (neuzmanīgums) ir nosakāms, izmantojot iepriekš iezīmēto riska un rūpības līdzsvarošanas pieeju.

Riska līmenis tiek noteikts pēc:

- 1) sagaidāmā kaitējuma nopietnības (smaguma);
- 2) iespējamības, ka kaitējums iestāsies.

Savukārt rūpības līmenis tiek noteikts pēc:

- 3) personas izdarītās rīcības rakstura un labuma;
- 4) veicamo piesardzības pasākumu nastas.³⁰⁷

Kā norādīts iepriekš, šie līmeņi jeb neuzmanības kritēriji tiek izvērtēti pēc balansēšanas (līdzsvarošanas) metodes,³⁰⁸ ievērojot, ka brīvības un tiesības nevar tikt vienlaikus pilnībā nodrošinātas, proti, pilna brīvība padarītu sabiedrību par ekstremāli bīstamu, savukārt pilna tiesību aizsardzība sabiedrību paralizētu.³⁰⁹ Kā redzams, romiešu tiesībās atzītie paredzamības (riskā) un novēršamības (rūpības) kritēriji mūsdienās faktiski ir tikuši izdalīti sīkākos apakškritērijos, tiem saglabājot to pašu ideju.

Kā ilustrācija šai “četrus kritēriju” pieejai var kalpot Anglijas tiesas izskatītā *Bolton v. Stone* (1951) lieta. Kriketa spēles laikā bumbiņa tika izsista ārpus spēles laukuma, tai trāpot pa ielu ejošai sievietei. Iepriekšējo turpat trīsdesmit gadu laikā bumbiņa tika izsista uz ielas tikai sešas reizes. Cietušās prasība tika noraidīta, tiesai argumentējot, ka kaitējuma iestāšanās risks

³⁰⁶ *van Dam C.* 2013, p. 235.

³⁰⁷ *van Dam C.* 2013, p. 235; *Bussani M., Werro F.* 2009, p. 305; *Rogers W. V. H.* 2002, p. 199, 201.

³⁰⁸ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 269.

³⁰⁹ *van Dam C.* 2013, p. 220.

kā tāds bija paredzams, taču šis risks bija tik neliels, ka tas nerasniedza neuzmanības robežu. Kā norādīja Lords Rīds (*Lord Reid*): “Šeit piemērojamais tests ir tāds, vai kaitējuma iestāšanās risks bija tik mazs, ka saprātīga persona atbildētāju vietā, ņemot vērā drošības apsvērumus, būtu uzskatījusi par pareizu atturēties no attiecīgu soļu veikšanas briesmu novēršanai.”³¹⁰ Aplūkojot šo gadījumu no šo “četrus kritēriju” pieejas skatupunkta, no riska līmeņa viedokļa sagaidāmā kaitējuma nopietnību raksturoja personisks kaitējums (1), taču iespējamība, ka šāds kaitējums iestāsies, bija ļoti niecīga (2). Savukārt no rūpības viedokļa risks (tā iespējamība un nopietnība) neatsvērta piesardzības pasākumu izdevumus, piemēram, augstāka žoga uzcelšanu (4). Turklāt kriketa spēlēšana tiek atzīta par noderīgu aktivitāti (3), lai gan šeit jānorāda, ka personas izdarītās rīcības raksturs un labums var būt atbildību izslēdzošs pamats tikai izņēmuma gadījumos.³¹¹ Jāatzīmē, ka citāds iznākums bija divdesmit sešus gadus vēlāk izskatītajā *Miller v. Jackson* (1977) lietā, kurā tika konstatēta ievērojami lielāka kriketa bumbiņas izsišanas ārpus laukuma iespējamība (neraugoties uz uzslieto 4,57 m augsto žogu). Prasītāji pierādīja, ka pēdējo trīs gadu laikā notika trīspadsmit incidenti, tostarp bumbiņām trāpot prasītāju pagalmā, sabojājot logus, jumtu u.tml.³¹²

Tiesību literatūrā norādīts, ka šie *Bolton v. Stone* lietā analizētie kritēriji tika “iekapsulēti” vēl agrāk, amerikāņu tiesneša *Learned Hand* vārdos, kas fiksēti lietā *United States v. Carroll Towing Co* (1947): “ja kāda notikuma iestāšanās iespējamība ir P, radītais kaitējums ir L, un adekvātās piesardzības nasta ir B, tad atbildība ir atkarīga no tā, vai B ir mazāks par L reizināts ar P, proti, vai $B < P \times L$.” Šajā ziņā jāpiebilst, ka tiesību literatūrā tikušas analizētas arī šīs formulas papildinātās versijas, piemēram, iekļaujot tajā arī tādu parametru kā “izdevumi tiesību aizskārēja rūpības trūkuma pierādīšanai”,³¹³ kā arī “tā labuma zudums, kas konstatējams, ja attiecīgo aktivitāti veikt nevar”.³¹⁴ Jebkurā gadījumā, lai arī šī t.s. “*Learned Hand*” formula nekad nav tikusi citēta Anglijas tiesu spriedumos, šī formula tiek atzīta kā noderīga Anglijas tiesību zinātnē.³¹⁵ ASV *Learned Hand* formula ieguva dominējošu nozīmi deliktu tiesībās, un tā pat tika pārņemta līgumtiesībās, ieviešot izdevumu-ieguvumu principu (*cost-benefit principle* – angļu val.), lai gan attiecībā uz līgumtiesībām šī pieeja ir tikusi kritizēta.³¹⁶ Līgumtiesību kontekstā šajā ziņā atsaucas uz *pacta sunt servanda* principu, atbilstoši kuram līdžējam ir

³¹⁰ *van Dam C.* 2013, p. 236–237.

³¹¹ *Ibid.*, p. 237.

³¹² *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 225, 430.

³¹³ *Sk.*, piemēram, *Gómez F.* Burden of Proof and Strict Liability: An Economic Analysis of a Misconception. 2001. Pieejams: https://indret.com/wp-content/themes/indret/pdf/040_en.pdf [aplūkots 21.12.2020.]

³¹⁴ *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* 2003, p. 80.

³¹⁵ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 224.

³¹⁶ *Sk.*: *Epstein R. A.* The Many Faces of Fault in Contract Law: Or How to Do Economics Right, without Really Trying. *Michigan Law Review*, Vol. 107, No. 8, Symposium: Fault in American Contract Law, 2009, p. 1462.

jāpilda saistība, neraugoties uz to, ka saistības izpildījums kļuvis mazāk ienesīgs vai lielākus izdevumus radošs nekā tas tika sākotnēji plānots.³¹⁷ Savukārt Zviedrijas deliktu tiesībās atzīts, ka minētā pieeja nav pārlicinoša. Pat, ja cietušā kaitējums no ekonomiskā viedokļa ir mazāks par piesardzības pasākumu izdevumiem, šāds apsvērumus visai reti var tikt ņemts vērā, proti, ka tiesību aizskārējs ir tiesīgs upurēt potenciāli cietušo intereses, ja pats tiesību aizskārējs gūst peļņu uz šo interešu rēķina.³¹⁸ Vēl citos tiesību literatūras avotos atzīmēts, ka šajā formulā īsti nav iespējams ievietot precīzus, izmērāmus lielumus, tāpēc jebkurā gadījumā viss reducēsies uz izvēli par svarīgāko interesi.³¹⁹ Turklāt sarežģījumi šīs formulas piemērošanā var rasties, ja jāizsver arī pašam cietušajam saprātīgi izvirzāmie piesardzības pasākumi.³²⁰

Tāpat riska apjoma (*the magnitude of the risk* – angļu val.) noteikšanā jāveic sagaidāmā kaitējuma nopietnības (*smaguma*) (*the seriousness of the expected loss; the anticipated gravity of harm* – angļu val.) un kaitējuma iestāšanās iespējamības (*the probability that a loss will be caused* – angļu val.) analīze. Kā minēts iepriekš, šis kaitējuma iestāšanās riska kritērijs ir faktiski romiešu tiesībās jau atzītā paredzamības kritērija apzīmējums (sinonīms). Secīgi, kad riska apjoms ir noteikts, tad tas ir jāsamēro (jālīdzsvaro) ar veicamo piesardzības pasākumu nastu (*burden of precautionary measures* – angļu val.), tostarp izdevumiem, pūlēm un laiku. Šī neuzmanības analīzes daļa ietver jautājumu, kādā apjomā šādi pasākumi ir veicami, proti, vai ir nepieciešams novērst kaitējuma iestāšanās risku pilnībā, vai arī ir pietiekami tikai mazināt šo risku, piemēram, brīdinot vai arī nodrošinot informāciju. Attiecīgi šajā analīzes daļā jānoskaidro arī personas izdarītās rīcības raksturs un labums (*character and benefit of the conduct* – angļu val.).³²¹ Kā minēts iepriekš, šis rūpības kritērijs ir faktiski romiešu tiesībās jau atzītā novēršamības kritērija apzīmējums (sinonīms). Bez tam šo (risku un rūpības) kritēriju analīzes gaitā nedrīkst aizmirst iepriekš piesaukto neuzmanības iekšējo dimensiju (nepieciešamās zināšanas un prasmes; bērni; personas ar psihiskiem un garīgiem veselības traucējumiem).

Neuzmanības kritēriji iestrādāti arī vadošajos Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projektos. Nozīmīgākais no tiem deliktu tiesību jomā ir Eiropas deliktu tiesību

³¹⁷ Petrovych K. B. Fault in tort law: moral justification and mathematical explication. 2018 (turpmāk – Petrovych K. B. 2018); *sal.*: Eiropas līgumtiesību principu (*Principles of European Contract Law* – angļu val.) 6:111. panta pirmā daļa angļu val.: “A party is bound to fulfil its obligations even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of the performance it receives has diminished.” Pieejams: https://www.trans-lex.org/400200/_pecl/#head_101 [aplūkots 26.01.2021.]

³¹⁸ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 241.

³¹⁹ Deakin S., Johnston A., Markesinis B. 2003, p. 168.

³²⁰ Ibid., p. 178.

³²¹ van Dam C. 2013, p. 238–239.

principi³²² (*Principles of European Tort Law* – angļu val.) (turpmāk – EDTP). EDTP 4:101. pants noteic, ka “persona ir atbildīga **uz vainas pamata par apzinātu vai neuzmanīgu prasītās rīcības standarta pārkāpumu** [autora izcēlums].”³²³ Attiecīgi sekojošā 4:102. panta pirmā daļa uzskaita neuzmanīga prasītās rūpības standarta pārkāpuma jeb neuzmanības jēdziena kritērijus: “Prasītās rīcības standarts ir tāds, ko veiktu saprātīga persona attiecīgajos apstākļos, un ir atkarīgs, jo īpaši, no aizsargātās intereses dabas un vērtības, aktivitātes bīstamības, zināšanām, kas tiek sagaidītas no personas, veicot attiecīgās aktivitātes, kaitējuma paredzamības, iesaistīto personu attiecību tuvuma vai īpašās uzticēšanās (paļaušanās), kā arī no piesardzības un alternatīvo metožu pieejamības un to izdevumiem.”³²⁴ Kā norādīts tiesību doktrīnā, liela daļa no šiem neuzmanības kritērijiem tika atzīta jau romiešu dīgestās,³²⁵ un faktiski liela daļa ir atzīta arī vairumā mūsdienu Eiropas valstu nacionālo privāttiesību sistēmu.³²⁶ Latvijas tiesību literatūrā izteikts, autora ieskatā, pamatots ierosinājums vadīties no šajā EDTP normā iestrādātajiem kritērijiem, piepildot ar saturu krietna un rūpīga saimnieka ģenerālklausulu Latvijas civiltiesībās.³²⁷

Savukārt Kopējā modeļa projekta³²⁸ (*Draft of Common Frame of Reference* – angļu val.) (turpmāk – DCFR) VI. grāmatas 3:102. pants noteic, ka “persona nodara juridiski nozīmīgu kaitējumu **aiz neuzmanības**, kad šī persona nodara kaitējumu ar rīcību, kas [...] neatbilst tādai rūpībai, kādu varētu sagaidīt no saprātīgi rūpīgas personas konkrētā gadījuma apstākļos [autora izcēlums].”³²⁹ DCFR komentāros norādīts, ka jautājums par to, kādai jābūtu saprātīgi

³²² Eiropas deliktu tiesību principi (*Principles of European Tort Law* – angļu val.). Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 28.12.2020.]

³²³ EDTP 4:101. pants angļu val.: “A person is liable on the basis of fault for intentional or negligent violation of the required standart of conduct.” Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 28.12.2020.]

³²⁴ EDTP 4:102. panta pirmā daļa angļu val.: “The required standard of conduct is that of the reasonable person in the circumstances, and depends, in particular, on the nature and value of the protected interest involved, the dangerousness of the activity, the expertise to be expected of a person carrying it on, the foreseeability of the damage, the relationship of proximity or special reliance between those involved, as well as the availability and the costs of precautionary or alternative methods.” Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 28.12.2020.]

³²⁵ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 203.

³²⁶ *Ibid.*, p. 269.

³²⁷ *Kubilis J.* 2016, 67. lpp.; *Kārklis J.* *Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās.* 2017.

³²⁸ Kopējā modeļa projekts (*Draft of Common Frame of Reference* – angļu val.). Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 28.12.2020.]

³²⁹ DCFR VI. grāmatas 3:102. pants angļu val.: “A person causes legally relevant damage negligently when that person causes the damage by conduct which either [...] does not otherwise amount to such care as could be expected from a reasonably careful person in the circumstances of the case.” Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 28.12.2020.]; DCFR līdzautors, prof. Kristians fon Bārs (*Christian von Bar*) norādījis, ka šajā pamata noteikumā (*basic rule* – angļu val.) “mēs esam apzināti izvairījušies no jēdzieniem vaina un stingrā atbildība. Abi jēdzieni būtu bijuši mūsaprāt maldinoši, jo neuzmanība nepieprasa vainu morāles ziņā un tajā pašā laikā atbildība, tiklīdz tā izceļas, ir vienmēr stingra pēc savas dabas.” Citēts pēc: *De Tavernier P., van der Weide J.* *Harmonising tort law. Exploring the concept of fault.* BW – krant Jaarboek. Vol. 30, issue 1, 2016, p. 132 (turpmāk – *De Tavernier P., van der Weide J.* 2016).

uzmanīgai rīcībai, ir jārisina katra konkrētā gadījuma apstākļos, kas ir atkarīgs no vairākiem faktoriem. Tas attiecīgi izslēdz iespēju izstrādāt izsmeļošu faktoru klāstu. Šāds izsmeļošs saraksts ir neiespējams.³³⁰ Tomēr svarīgi atzīmēt, ka DCFR komentāros ir atrodamas norādes uz vairākiem tiem pašiem neuzmanības kritērijiem, kas norādīti iepriekš citētajā EDTP 4:102. panta pirmajā daļā.³³¹

Vienlaikus tiesību doktrīnā uzsvērts, ka arī EDTP uzskaitītie faktori nav izsmeļoši, jo ne katrs no šiem faktoriem spēlēs juridisku lomu atbildības noteikšanā. Pie tam, katrs no šiem faktoriem atšķirīgās privāttiesību sistēmās var tik izprasts citādāk. Tā, piemēram, valstu starpā sagaidāmais zināšanu līmenis no ārsta var atšķirties, tāpat kā izpratne par balansu starp aizsargājamās intereses vērtību un piesardzības pasākumu izdevumiem. Līdz ar to tiesas var salīdzinoši viegli pielāgot saprātīgās personas testu.³³² Šajā ziņā arī Beļģijas civiltiesībās atzīts, ka vainas konstatēšanas kritēriju starpā nepastāv konkrēta hierarhija.³³³ Tātad, nosakot prasītās rūpības standartu, visi konkrētās situācijas apstākļi ir jāņem vērā,³³⁴ lai nonāktu pie secinājuma, kuri faktori ir juridiski relevanti un kuri nav, par ko liecina EDTP 4:102. panta pirmajā daļā un DCFR VI. grāmatas 3:102. pantā norādītais attiecībā uz konkrētā gadījuma apstākļiem. Šāda tēze ir atzīta arī Nīderlandes Augstākās tiesas praksē, norādot, ka tikai tā var nonākt pie secinājuma, kāds ir kaitējuma iestāšanās risks un kādi attiecīgi ir nepieciešamie piesardzības pasākumi (jeb rūpība, kas jāievēro).³³⁵ Tā arī Spānijas Augstākā tiesa šajā ziņā norādījusi, ka visi konkrētās situācijas apstākļi ir jāņem vērā attiecībā uz iesaistītajām personām, notikuma laiku un vietu.³³⁶

Jebkurā gadījumā, lai arī kā neformulētu neuzmanības konstatēšanas kritērijus, šie kritēriji var tikt izmantoti kā vadlīnijas, taču tie katrā ziņā nebūtu uztverami tā, ka pietiktu vien iztikt ar “sausu, matemātisku kalkulāciju”, kā rezultātā varētu nonākt pie gala slēdziena par atbildības piemērošanas jautājumu. Kā norādījis Lords Kuks (*Lord Cooke*): “Rezultātā šis vērtēšanas uzdevums var būt tikai balansējoša rakstura, un svarīgi ir tas, ka tiek izsvērti visi relevantie faktori. Nevar izbēgt no patiesības, ka, lai arī kādu formulu izmantotu, iznākamam “pelēka laukuma” [neskaidrā – autora piebilde] lietā jābūt noteiktam ar tiesas spriedumu. Formula var palīdzēt organizēt domāšanu, taču tā nevar sniegt atbildes.”³³⁷ Līdzīgi arī Lords Roskils (*Lord Roskill*) norādījis, ka nepastāv tādas vienkāršas formulas, ar kuras palīdzību

³³⁰ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3406.

³³¹ *Ibid.*, p. 3407.

³³² *van Dam C.* 2013, p. 234–235.

³³³ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 215.

³³⁴ *Bussani M., Werro F.* 2009, p. 309.

³³⁵ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 215–216.

³³⁶ *Ibid.*, p. 219.

³³⁷ *van Dam C.* 2013, p. 237.

varētu rast ātru risinājumu katrā konkrētajā situācijā. Tādi jēdzieni kā, piemēram, paredzamība, taisnīgums un saprātīgums tiks izmantoti dažādās situācijās, tomēr tās nav precīzas definīcijas.³³⁸

Paturpinot šo domu, tiesību literatūrā atzīmēts, ka formula var dot tiesnesim instrumentus kā noteikt lietas iznākumu, un tā ir formulas funkcija. Ar šādas formulas palīdzību tiesnesis var izskaidrot savus motīvus, kas arī ir šādas formulas nepieciešamības attaisnojums.³³⁹ Šajā kontekstā tiesību literatūrā arī atzīmēts, ka neraugoties uz labi artikulētiem un izstrādātiem kritērijiem, tik un tā tiesas parasti nonāk līdz sava veida intuitīvam spriedumam, lai pēc tam šos kritērijus attiecinātu uz faktiem.³⁴⁰ Katrā ziņā “[..] tas būtu kā “sasniegt Mēnesi”...sagaidīt, ka katru situāciju, kas rodas, varētu ievietot vienā, īsā un abstraktā formulā.”³⁴¹

Šajā ziņā vēl interesanti atzīmēt Francijas civiltiesībās, kurās ir visai grūti identificēt konkrētākus vainas (neuzmanības) kritērijus. Šo fenomenu tiesību literatūrā skaidro, pirmkārt, ar Francijas Kasācijas tiesas (*Cour de cassation* – franču val.) nolēmumu veidošanas stilu. Tiesa parasti piedāvā vairāk formāla rakstura pamatojumu, nesniedzot argumentus pēc būtības. Otrkārt, lai arī Francijas tiesību zinātnē ir bijušas slavenas debates par vainas konceptu, tomēr tiek atzīmēts, ka tādas nav bijušas par konkrētākiem kritērijiem, lai secinātu, vai personas rīcība bijusi saprātīga. Vienmēr tika izvirzīta tēze, ka vaina principā nozīmē neatbilstošu rīcību, taču skaidri kritēriji šādai neatbilstošai rīcībai faktiski nekad netiek izvirzīti. Minētajā kontekstā tiek skaidrots, ka vaina Francijā tiek vairāk uzlūkota kā atbildību izslēdzošs apstāklis, jo vairumā gadījumu atbildētājiem ir bijusi apdrošināta civiltiesiskā atbildība. Attiecīgi tiesas, kuras ir vairāk orientētas uz cietušo interešu aizsardzību, ir tendētas atbildētāja vainu konstatēt bez sevišķām problēmām, ievērojot, ka atbildētājam kaitējums nebūs jāatlīdzina no “savas kabatas”.³⁴²

Šeit jānorāda uz vēl divām būtiskām niansēm neuzmanības kritēriju analīzē. Pirmā no tām ir saistīta ar (rakstītas un nerakstītas) tiesību normas nozīmi prasītās rūpības standarta noteikšanā. Šajā ziņā iepriekš minētais EDTP 4:102. pants satur arī trešo daļu, kas noteic: “Noteikumi, kas regulē vai aizliedz noteiktu rīcību ir jāņem vērā, nosakot prasītās rīcības standartu.”³⁴³ Līdzīgi arī DCFR VI. grāmatas 3:102. pants noteic, ka persona nodara juridiski

³³⁸ Rogers W. V. H. Winfield & Jolowicz on Tort. Sixteenth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2002, p. 113 (turpmāk – Rogers W. V. H. 2002).

³³⁹ van Dam C. 2013, p. 237.

³⁴⁰ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 401.

³⁴¹ van Dam C. 2013, p. 108.

³⁴² Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 212–214.

³⁴³ EDTP 4:102. panta trešā daļa angļu val.: “Rules which prescribe or forbid certain conduct have to be considered when establishing the required standard of conduct.” Pieejams: <http://www.egt.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 28.12.2020.]

nozīmīgu kaitējumu **aiz neuzmanības arī tad**, kad tās rīcība “[..] neatbilst noteiktam rūpības standartam, kas noteikts ar normatīvu noteikumu, kuras mērķis ir aizsargāt cietušo personu no attiecīgā kaitējuma”.³⁴⁴ Šo aspektu autors analizē 2.4.4. apakšnodaļā “Tiesību normas pārkāpums”. Otra nianse ir saistīta ar neuzmanību, kuru raksturo bezdarbība. Gan CL 1635. pants, gan tā priekštecis – BVCK 3284. pants – satur piezīmi, ka darbība saprotama plašākā nozīmē, aptverot ne vien darbību, bet arī atturēšanos no tās, t.i., bezdarbību. Šajā ziņā EDTP 4:103. pants noteic pienākumu aizsargāt citus no kaitējuma: “Pienākums veikt aktīvu rīcību, lai aizsargātu citus no kaitējuma var rasties, ja likums tā paredz, vai, ja persona rada vai kontrolē bīstamu situāciju, vai, ja pastāv īpašas attiecības starp pusēm, vai arī, ja kaitējuma nopietnība, no vienas puses, un kaitējuma izvairīšanās vieglums, no otras puses, norāda uz šādu pienākumu.”³⁴⁵ Šo bezdarbības kā vainas izpausmes aspektu autors analizē 2.4.3. apakšnodaļā “Bezdarbība kā neuzmanība”.

Noslēdzot, pirms šo neuzmanības kritēriju detalizētākas aplūkošanas jānorāda uz būtiskākajām šo kritēriju kopīgajām iezīmēm, kas spilgti atspoguļojas turpmākajā analizē. Pirmkārt, neuzmanības kritērijiem piemīt **objektīvs raksturs**, kas mūsdienās principā ir vispārātzīta tēze. To nodrošina neuzmanības pamatkritērijs – saprātīgas personas tests (krietna un rūpīga saimnieka klauzula) –, ar kura palīdzību tiek noteikta uz visu sabiedrību orientēta mēraukla. Taču šeit uzreiz jānorāda, ka saprātīgas personas tests nebūt neizslēdz pilnībā jebkādu subjektīvu elementu vērtēšanu (uz ko autors attiecīgi turpmāk norādīs). Otrkārt, šie objektīvie kritēriji **jāvērtē ex ante perspektīvā**, t.i., delikta izdarīšanas (līguma pārkāpuma) brīdī. Treškārt, minētajiem kritērijiem piemīt arī **mainīguma īpašība**, kas izskaidrojama galvenokārt ar jau pieminēto pamatkritēriju “saprātīga persona”, kas ir ģenerāklauzula. Kā zināms, ģenerāklauzulu saturs jau pēc definīcijas laika gaitā ir pakļauts izmaiņu iespējai.³⁴⁶ Ceturtkārt, neuzmanības kritēriji var pārklāties, kas savukārt nozīmē to, ka neuzmanības kritēriji ne vienmēr var būt strikti viens no otra atdalāmi.³⁴⁷ Attiecīgi katrā konkrētajā gadījumā

³⁴⁴ DCFR VI. grāmatas 3:102. pants angļu val.: “A person causes legally relevant damage negligently when that person causes the damage by conduct which [...] does not meet the particular standard of care provided by a statutory provision whose purpose is the protection of the person suffering the damage from that damage”. Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 28.12.2020.]

³⁴⁵ EDTP 4:103. pants angļu val.: “A duty to act positively to protect others from damage may exist if law so provides, or if the actor creates or controls a dangerous situation, or when there is a special relationship between parties or when the seriousness of the harm on the one side and the ease of avoiding the damage on the other side point towards such a duty.” Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 28.12.2020.]

³⁴⁶ Par ģenerāklauzulām amizanti izteicies Latvijas Universitātes docents, *Dr.iur.* Jānis Pleps: “Ja jūs gribat redzēt vizuālu piemēru izmaiņām ģenerāklauzulā “tikumība” / “morāle”: novērtējiet peldkostīmu modes attīstību pa desmitgadiem.” *Sk.: Rumpa A. LU JF pasniedzēju atziņas: Noslēdzosā daļa. Jurista Vārds, 29.06.2016.* Pieejams: <https://juristavards.lv/mikrofon/106-lu-jf-pasniedzēju-atzinas-nosledzosa-dala/> [aplūkots 16.12.2020.]

³⁴⁷ *van Dam C. 2013, p. 225.*

tie ir **jāanalizē kompleksi**.³⁴⁸ Piektkārt, nepieciešamība neuzmanības kritērijus analizēt kompleksi izriet arī no principa, ka neuzmanības vērtējums faktiski reducējas uz riska un rūpības **balansēšanu (līdzsvarošanu)**.

Ņemot vērā minēto, neuzmanības kritēriji apkopoti un aplūkoti secīgi šādās apakšnodaļās: “Kaitējuma iestāšanās risks” (2.4.1.); “Piesardzības pasākumi” (2.4.2.); “Bezdarbība kā neuzmanība” (2.4.3.); “Tiesību normas pārkāpums” (2.4.4.); “Zināšanas un prasmes, objektīvais un subjektīvais tests, atšķirīgie prasītās rūpības standarti” (2.4.5.).

2.4.1. Kaitējuma iestāšanās risks

Daudzas sociālas un ekonomiskas aktivitātes (piemēram, automašīnu vadīšana, bīstamu lietu izgatavošana) ir riskantas, taču tās ir tikušas sociāli akceptētas. Attiecīgi, personai veicot šādas aktivitātes kā tādas, nevar automātiski uzskatīt, ka persona rīkojas neuzmanīgi.³⁴⁹ Kā norādīts iepriekš, kaitējuma iestāšanās riska līmenis tiek noteikts pēc: **1) sagaidāmā kaitējuma nopietnības (smaguma); 2) iespējamības, ka kaitējums iestāsies**. Turpmāk abus šos kritērijus autors apzīmē arī kā **kaitējuma iestāšanās risku**, kas principā atbilst klasiskajam **kaitējuma (seku) paredzamības** kritērija idejai. Itālijas civiltiesībās šis paredzamības kritērijs tiek atzīts par centrālo jautājumu delikttiesiskās neuzmanības jēdzienā, ievērojot, ka neuzmanība tiek definēta, cita starpā, kā tā notikuma neparedzēšana, kas bija jāparedz, kā arī attiecīga nerīkošanās. Līdzīgi centrālā loma paredzamības kritērijam piešķirta arī Spānijā³⁵⁰ un Norvēģijā, jo šajās valstīs pirmais jautājums, kas atbildības piemērošanas gaitā tiek analizēts, ir: cik ticami, ka šī rīcība konkrētajos apstākļos novedīs līdz kaitējumam?³⁵¹ Arī EDTP komentāros norādīts, ka paredzamība, iespējams, ir pats svarīgākais un praksē visvairāk piemērotais faktors,³⁵² un šāda atziņa tiek pausta arī citos tiesību literatūras avotos.³⁵³

Kā norādīts iepriekš, jo nopietnāks sagaidāmais kaitējums un jo lielāka iespējamība, ka šāds kaitējums iestāsies, attiecīgi jo lielāks ir kaitējuma iestāšanās risks un tādējādi arī iespēja šādu kaitējumu paredzēt. Piemēram, jo ātrāk persona brauc pa dzīvojamo zonu, jo ticamāk un paredzamāk, ka notiks negadījums un ka jo nopietnākas būs negatīvās sekas.³⁵⁴ Šeit der vēlreiz atcerēties 1.3. apakšnodaļā aprakstīto “zaru zāģēšanas” piemēru. Tajā kaitējuma rašanās

³⁴⁸ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 269.

³⁴⁹ van Dam C. 2013, p. 240.; Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 354.

³⁵⁰ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 421.

³⁵¹ Ibid., p. 447.

³⁵² *European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. Text and Commentary.* Vienna: Springer – Verlag, 2005 (turpmāk – *European Group on Tort Law.* 2005).

³⁵³ Koziol H. *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective.* Vienna: Stramek Verlag Kg, 2012, p. 189.

³⁵⁴ van Dam C. 2013, p. 239.

iespējamību raksturo apstākļi, ka zari tika zāgēti zem celiņa, pa kuru mēdza pārvietoties cilvēki, savukārt sagaidāmā kaitējuma nopietnību raksturo potenciāls kaitējums personu veselībai, nomestajiem zariem trāpot garām esošajiem cilvēkiem. Līdz ar to zaru zāgētājam šāda veida kaitējuma iestāšanās risks bija saprātīgi paredzams, kas izsauca nepieciešamību veikt attiecīgus piesardzīgus pasākumus (jeb ievērot attiecīgu rūpību).

Analoģiska rakstura apsvērumus par kaitējuma iestāšanās risku izmantoja arī Čehijas Republikas Augstākā tiesa lietā, kurā prasītājs cēla prasību pret meža valdītāju sakarā ar to, ka prasītāja meitai, braucot ar riteni pa meža celiņu, uzkrita virsū koks, kā rezultātā iestājās meitenes nāve. Atbildētājs argumentēja, ka tam bija limitēta iespēja iejaukties meža resursos, ievērojot, ka daļa no meža atradās dabas rezervātā. Augstākā tiesa noraidīja šos argumentus. Atbildētāja arguments tika akceptēts vien tajā ziņā, ka meža īpašniekam tik tiešām ir neiespējami pārmest visa meža (katra atsevišķa koka) nekontrolēšanu. Tomēr konkrētajā situācijā negadījums notika nevis pārvietojoties pa pašu mežu, bet gan pa celiņu, kuru izmantoja cilvēki. Pie tam šis celiņš tika atzīmēts kā veloceļiņš. Attiecīgi atbildētājam tika pārmesta bezdarbība, nepārbaudot koku stāvokli celiņa tuvumā, kā arī tika izmantots apstākļi, ka pats atbildētājs bija profesionāls meža pārvaldītājs – tātad tika ņemtas vērā arī paša tiesību aizskārēja zināšanas un prasmes.³⁵⁵

Tiesību literatūrā norādīts, ka sagaidāmā kaitējuma nopietnības (smaguma) kontekstā izraisīts personisks kaitējums reizēm vienkārši atsver pārējos neuzmanības kritērijus, proti, neuzmanība var tikt konstatēta pat tad, ja kaitējuma iestāšanās iespējamība bijusi zema, vai arī, ja piesardzības pasākumu nasta bijusi smaga. Tādējādi tikai personas nāves vai cita veida personiska kaitējuma fakts vien var novest pie secinājuma, ka kaitējums nodarīts aiz neuzmanības.³⁵⁶ Austrijas civiltiesībās atzīts, ka, ja zem apdraudējuma riska ir dzīvība, veselība, cieņa, tad pastāv augstāks rūpības pienākums, salīdzinot, piemēram, ar īpašuma tiesībām.³⁵⁷ Arī Nīderlandes civiltiesībās atzīta tēze, ka augstāka ranga aizsargājamā interese pieprasa augstāku rūpības standartu.³⁵⁸ Patiesībā šī tēze ir atzīta gandrīz visās Eiropas valstu nacionālajās privāttiesību sistēmās,³⁵⁹ un to apliecina arī EDTP 4:102. panta pirmajā daļā nostiprinātais neuzmanības vērtēšanas faktors **“aizsargātās intereses daba un vērtība”** (*the nature and value of the protected interest involved* – angļu val.). Jāteic gan, ka pat personiska kaitējuma gadījumos tomēr ir jāpastāv arī zināmai kaitējuma iestāšanās iespējamībai, ko labi

³⁵⁵ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 470.

³⁵⁶ van Dam C. 2013, p. 239.

³⁵⁷ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 279.

³⁵⁸ Ibid., p. 290.

³⁵⁹ Ibid., p. 337.

raksturo šāds piemērs: četri jaunieši pastaigājās pa mežu; viens no kompānijas iespēra sev priekšā guļošajam zaram bez jebkāda mērķa nodarīt kaitējumu citam; zars atleca atpakaļ, trāpot acī personai, kas gāja aiz zaru spērušās personas; atbildība zara spērējam šajā lietā netika piemērota.³⁶⁰ Autora ieskatā pats personiska kaitējuma nodarīšanas fakts kā tāds, ignorējot pārējos faktoros (tostarp personiska kaitējuma iestāšanās risku), nedrīkstētu novest pie automātiska secinājuma, ka persona ir rīkojusies neuzmanīgi. Vienlaikus autors var tikai pievienoties tēzei, ka jo augstāka ranga aizsargātā interese ir pakļauta kaitējuma iestāšanās riskam, jo nopietnāki piesardzības pasākumi (rūpība) ir jāievēro.

Svarīgi atzīmēt, ka kaitējuma iestāšanās iespējamības pakāpe ir nosakāma no attiecīgās aktivitātes veikšanas brīža perspektīvas, tieši mirkli pirms kaitīgā notikuma. Proti, šī iespējamības pakāpe, tāpat kā citi neuzmanības kritēriji, ir jāvērtē *ex ante* perspektīvā.³⁶¹ Tomēr, tiklīdz tiesnesis ir uzklusījis lietas faktus, tam var kļūt vilinoši raudzīties uz lietu no otras puses, proti, *ex post* perspektīvā.³⁶² Tā, piemēram, lietā *Haley v. London Electricity Board* (1965) tika vērtēta situācija, kurā akls vīrietis iekrita bedrē, kas atradās uz ietves, kritiena rezultātā zaudējot dzirdi. Strādnieks šo bedri bija atzīmējis tikai ar āmura rokturi. Tiesa secināja, ka kaitējums aklai personai bija sagaidāms ar saprātīgu iespējamības pakāpi, atsaucoties uz statistiku, kas liecināja, ka liels skaits bez pavadības esošu aklu cilvēku mēdz pārvietoties pa ietvēm.³⁶³ Kā norādījis Lords Dunedīns (*Lord Dunedin*), “cilvēkiem ir jāargājas no saprātīgām iespējamībām, taču tiem nav pienākums sargāties no fantastiskām iespējamībām.”³⁶⁴ Šī atziņa sasaucas ar iepriekš norādīto, ka kaitējuma iestāšanās risks principā atbilst klasiskajam kaitējuma (seku) paredzamības kritērijam, atbilstoši kam saprātīgi neparedzamas kaitējuma briesmas nav nevienam jānovērš.

Spilgti piemēri kaitējuma iestāšanās iespējamībai atrodami starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta praksē. Tā, piemēram, kādā civilstrīdā tika konstatēta paša cietušā rupja neuzmanība, kā rezultātā tika noraidīta prasītāja prasība: “Šai gadījumā tika noslēgts pasažiera pārvadājuma līgums un kā blakus līgums – bagāžas nodošana līdzpaņemšanai (uzdevuma līgums) uz pasažiera riska, novietojot uz autobusa jumtiņa, t.i., pilnīgi nedrošā vietā, kur bagāža padota visdažādākajām briesmām un nekāda uzraudzība nav izvedama un par ko nekāda sevišķa atlīdzība kā vedumaksa nav paredzēta. Ja pasažieris uztic savu mantu šoferim līdzpaņemšanai un novietošanai tai nedrošā vietā, tad pasažieris pats

³⁶⁰ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 126.

³⁶¹ *Ibid.*, p. 209.

³⁶² *van Dam C.* 2013, p. 240.

³⁶³ *Ibid.*

³⁶⁴ *Ibid.*, p. 241.

pielaidis rupju neuzmanību un atlīdzību par zaudējumiem nevar prasīt (L. civ. lik. 3441. p.).³⁶⁵ Šajā tiesu prakses piemērā vērojams, kā deliktu tiesībās atzītie faktori (konkrēti šajā gadījumā “kaitējuma iestāšanās iespējamība”) neuzmanības vērtēšanā tiek piemēroti arī attiecībā uz līgumiskajām attiecībām.

Līdzīgs risinājums tika rasts kādā mūsdienu tiesu prakses piemērā, kurā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija secināja: “No lietai pievienotās Prasītāja sūdzības Rīgas pilsētas Centra rajona prokuratūrai [...] redzams, ka viņš savu somu ar personīgajām mantām atstājis uz krēsla konferenču zālē, no kurienes tā pazudusi. No tā izriet secinājums, ka Prasītājs nav uzticējies savas mantas Atbildētājam un nav nodevis tās glabāšanā, bet pats nav rīkojies tā, kā tas būtu bijis jādara rūpīgam saimniekam, proti, atstājis mantas bez pienācīgas uzraudzības.”³⁶⁶ Pēc līdzīga principa mūsdienu tiesu praksē tika noraidīta kāda prasītāja kā darbinieka prasība par apdrošināšanas atlīdzības piedziņu sakarā ar prasītāja gūtajiem miesas bojājumiem nelaimes gadījumā darbā, tiesai argumentējot, ka prasītājs neievēroja drošības instrukciju, uzsāka darbu ārpus viņam norādītās un sagatavotās darba vietas, kas attiecīgi vērtējama kā labprātīga sevis pakļaušana ārkārtējām briesmām, tādējādi pašam cietušajam pieļaujot rupju neuzmanību.³⁶⁷ Lai gan šajos tiesu prakses piemēros tika vērtēta paša cietušā neuzmanība, tomēr šīs tiesu prakses atziņas lieliski ilustrē, ka neuzmanības vērtēšanā nozīme ir arī radītajam kaitējuma iestāšanās riskam.

Citās mūsdienu Latvijas tiesu lietās kaitējuma iestāšanās risks ticis konstatēts, norādot, piemēram, uz apsvērumu, ka “atbildētājam, kuras saimnieciskā darbība ir saistīta ar viesnīcas pakalpojumu sniegšanu un viesu uzņemšanu, nevarēja būt nezināmas sekas, kas var rasties, nenodrošinot pietiekamu teritorijas tīrību no ledus.”³⁶⁸ Līdzīgi, kādā citā lietā tika izmantots šāds arguments: “Ņemot vērā, ka veikals ir sabiedriska iestāde, kas tiek izmantota komercdarbībā un kuru apmeklē liels daudzums cilvēku, atbildētājam kā īpašnieci jānodrošina, lai ēka atbilstu būvnormatīvu un drošības prasībām un lai tās lietošana neapdraudētu apmeklētājus.”³⁶⁹ Tāpat kaitējuma iestāšanās risks kādā lietā ticis raksturots arī ar šādu

³⁶⁵ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 22. marta spriedums, Cimmera prasībā pret Grigaiti. Grām.: (XI) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1934, 508. lpp.

³⁶⁶ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 2. septembra spriedums civillietā Nr. C27197314 (stājies likumīgā spēkā).

³⁶⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 16. maija spriedums lietā Nr. SKC-99/2018, 6.4 punkts.

³⁶⁸ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 7. marta spriedums civillietā Nr. C28304714 (stājies likumīgā spēkā).

³⁶⁹ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 27. decembra spriedums civillietā Nr. C22030714, 10.–11.2 punkts (stājies likumīgā spēkā).

apsvērumu: “Vispārzināms ir fakts, ka avārijas sakarā ar ūdensvadu plīsumu notiek samērā bieži, līdz ar to avārijas cēloniskajā pamatojumā nav tāds ārpuslīgumisks ārkārtējs dabas notikums, kuru atbildētāja, kuras valdījumā atrodas ūdensvadu caurules, saprātīgi nevar paredzēt.”³⁷⁰ No šīm tiesu prakses atziņām izriet, ka kaitējuma iestāšanās riska identificēšanā nozīme var būt atbildētāja veiktās aktivitātes īpašībām kontekstā ar to potenciālo cietušo skaitu, kurus varētu skart attiecīgā aktivitāte (piemēram, bīstamā veidā regulāri sniedzot pakalpojumus ievērojamam cilvēku skaitam), kā arī šāda veida kaitējuma iestāšanās regularitātei ikdienā (piemēram, dzīvokļa nopludināšana, kas, jāteic, ir samērā bieža parādība). Šīs divas kaitējuma iestāšanās riska pazīmes sasaucas ar iepriekš aplūkoto piemēru ar kritiena rezultātā dzirdi zaudējušo aklo vīru, kurā tika izmantota statistika, kas liecināja, ka liels skaits bez pavadības esošu aklu cilvēku mēdz pārvietoties pa ietvēm.

Kaitējuma iestāšanās riska analizē tāpat jāizvērtē, kādā apjomā iespējamajam tiesību aizskārējam ir jāņem vērā, ka citas personas, t.i., potenciālais cietušais ne vienmēr rīkosies ar attiecīgu rūpību savu pašu interesēs, kas attiecīgi rada jautājumu, ciklāl šajā ziņā šīs personas ir jāpasargā pret viņu pašu kļūdām. Šis aspekts parasti kļūst aktuāls gadījumos, kad cietušajam nav pietiekamu zināšanu par kaitējuma iestāšanās risku; kad cietušais ir tendēts nenovērtēt šo risku; kad cietušais nevar pietiekami efektīvi izvairīties no šī riska, piemēram, dēļ impulsivitātes, bezrūpības, ieradumiem, laika vai alternatīvu trūkuma. Klasiski šis aspekts izpaužas gadījumos, kad cietušais ir bērns, vai arī, ja tā lomā ir nokļuvis patērētājs.³⁷¹ Šāda veida neuzmanības vērtēšanas aspekts faktiski atrodams arī mūsdienu Latvijas tiesu praksē, kur kādā lietā cietušā bērna likumiskā pārstāve (māte) cēla prasību tiesā par morālā kaitējuma atlīdzības piedziņu pret atbildētāju kā mēbeļu veikala īpašnieku sakarā ar to, ka attiecīgajā veikalā bērnam uzkrīta virsū skapis ar stikla vitrīnām. Bērnam tika konstatēti viegli miesas bojājumi. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas secināja: “Ja atbildētāja ar pienācīgu rūpību būtu pārbaudījusi pircēju apskatei izvietotās sekcijas drošību apmeklētājiem, lai tā būtu nostiprināta un neradītu draudus apmeklētāju drošībai un veselībai pie to apskates, tad nebūtu iespējama situācija, ka no durvju atvēršanas apskatei izliktās sekcijas vidējā sekcija – skapis atdalās no pārējās sekcijas un uzkrīt apmeklētājam, konkrētajā gadījumā trīs gadus vecam bērnam. Vērtējot šādu situāciju, tiesas kolēģija pilnībā pievienojas prasībā norādītajam par to, ka laimīgas apstākļu sakrītības dēļ, jo krītošais apmēram divus metrus augstais skapis bija

³⁷⁰ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 6. marta spriedums civillietā Nr. C30424617 (stājies likumīgā spēkā).

³⁷¹ *van Dam C.* 2013, p. 241.

nofiksējies pret tuvumā stāvošo dīvanu, bērns guva vieglus miesas bojājumus. [...] atbildētāja ir pieļāvusi nevērīgu rīcību, kuras rezultātā bērnam nodarīti viegli miesas bojājumi.”³⁷²

Vēl Latvijas tiesu praksē kaitējuma iestāšanās risks no visnotaļ interesantas perspektīvas tika ņemts vērā kādā darba strīdā, kurā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija nepiemēroja atbildētājam kā darbiniekam civiltiesisko atbildību sakarā ar preču iztrūkumiem tirdzniecības vietā, “ņemot vērā proporcionālo risku starp tā laika pārdevējas algu un iespēju nodarīt zaudējumus, darba devējam kā krietnam un rūpīgam saimniekam vajadzēja nodrošināt to, lai veikals tiktu aprīkots ar pienācīgu signalizāciju un, piemēram, magnētiem, kas piestiprināti pie preces un neļauj to prettiesīgi piesavināties. Tādējādi pārdevēja varētu pilnvērtīgi veikt savus tiešos darba pienākumus pie kases vai citur un tai nebūtu jāpilda arī apsarga funkcija. Šajā situācijā, kurā pārdevējas ir visvājākais ķēdes posms, viņām ir uzlikta neproporcionāli liela atbildība, un spriežot pēc lietas materiāliem nevienam no vadītājiem, kuriem arī būtu jāuzņemas atbildība, tā nav noteikta.”³⁷³ No šīs apelācijas instances tiesas argumentācijas varētu izdarīt arī vispārīgāka rakstura secinājumu, ka darbiniekam izvirzāmā prasītās rūpības standarta noteikšanā nozīme varētu būt arī darbinieka noteiktajam atalgojumam iepretim konkrētajam kaitējuma iestāšanās riskam. Proti, ja darbiniekam noteiktais atalgojums, piemēram, ir nesamērīgi mazs iepretim konkrētajam kaitējuma iestāšanās riskam, tad tādā gadījumā darbiniekam nevarētu izvirzīt tādu rūpības pienākumu (pienākumu veikt noteiktus piesardzības pasākumus), lai pilnībā izslēgtu attiecīgo kaitējuma iestāšanās risku. Secīgi tādos gadījumos pašam darbam devējam būtu jānodrošina attiecīgo piesardzības pasākumu veikšana. Šeit jāpiebilst, ka minētā ideja nav sveša arī kapitālsabiedrību amatpersonu atbildības sistēmā. Tā, piemēram, tiesību literatūrā tiek pausts viedoklis, ka sabiedrības valdes loceklim izvirzāmā prasītās rūpības standarta noteikšanā būtu jāņem vērā arī viņa atalgojums konkrētajā sabiedrībā.³⁷⁴

Kaitējuma iestāšanās riska analīzē jāņem vērā arī veiktās **aktivitātes bīstamība** (*the dangerousness of the activity* – angļu val.), kas kā kritērijs minēts EDTP 4:102. panta pirmajā daļā. Šis kritērijs tika atzīts arī romiešu digestās. Tā, piemēram, Paula digestā D. 9, 2, 28 tika minēts piemērs, kurā atbildētājs raka bedres, lai nometītu lāčus un briežus. Kādā no bedrēm

³⁷² Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 6. novembra spriedums civillietā Nr. C28279215 (stājies likumīgā spēkā).

³⁷³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 2. marta spriedums civillietā Nr. C29475210 (stājies likumīgā spēkā).

³⁷⁴ *Novicāne E.* Jēdziens “krietns un rūpīgs saimnieks” – no valdes locekļa sagaidāmās rūpības mēraukla. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 111.–112. lpp. (turpmāk – *Novicāne E.* 2017). Tomēr pretēju viedokli paudis Sergejs Rudāns: *Rudāns S.* Valdes locekļa atbildība par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Grām.: Komerctiesību aktuālie jautājumi Latvijā un Eiropā. Komercedarījumi. Atbildība. Komerctrīdi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 205. lpp.

iekrita vergs, kā rezultātā tas guva savainojumus. Pauls uzskatīja, ka atbildētājs atbild tad, ja bedres tika raktas gar gājēju ceļu, savukārt neatbild, ja tās raktas medību zonā, vai arī, ja vergs tika brīdināts vai arī kā citādi tas varēja paredzēt briesmas.³⁷⁵ Līdzīgi arī Ulpiāna digestā D. 9, 2, 9, 4 šķēpa metēja atbildība tika padarīta atkarīga no tā, vai šķēpa mešana veikta treniņu laukumā, vai arī publiskā vietā.³⁷⁶ Savukārt digestā D. 9, 2, 11 tika analizēts piemērs, kurā frizieris iekārtoja savu darba vietu vietā, kur tuvumā cilvēki spēlēja bumbu. Frizierim, skujot bārdu vergam, pa roku trāpīja kāda bumba, tādējādi pārgriežot vergam rīkli. Prokulus uzskatīja, ka tā bija friziera vaina (neuzmanība). Ulpiāns savukārt uzskatīja, ka atbildībai būtu jāiestājas tikai tad, ja šajā vietā cilvēki regulāri spēlēja bumbu, tāpat var argumentēt, ka tā bija paša cietušā vaina, ja viņš izlēma noskūt bārdu pie friziera, kurš savu nodarbi veic bīstamā vietā.³⁷⁷ Šeit vērojama aktivitātes bīstamības ciešā sasaiste ar klasisko kaitējuma paredzamības kritēriju, kas minēts šķēpu mešanai un bedru rakšanai analogiskajā, iepriekš vairākkārt pieminētajā “zaru zāģēšanās” piemērā.

Aktivitātes bīstamības kontekstā Vācijas Federālā Augstākā tiesa izskatīja kādu lietu, kurā sešarpus gadus vecs zēns spēlējoties iekrita dīķī, kura ūdens tika izmantots ugunsdzēsšanas vajadzībām. Zēns tika izglābts, tomēr viņš guva smagus smadzeņu bojājumus, kā rezultātā pēc negadījuma atradās pastāvīgā veģetatīvā stāvoklī, un pēc sešiem gadiem nomira. Dīķis tika projektēts bez žoga, un šādi tas tika arī izrakts, lai gan piemērojamās industrijas normas noteica, ka ap šādiem dīķiem jābūt uzslietam vismaz pusotru metru augstam žogam. Prasība tika celta pret zemes gabala īpašnieku, arhitektu un būvdarbu veicēju. Visi trīs atbildētāji tika noteikti par atbildīgiem, jo visiem bija noteikts rūpības pienākums (*Verkehrssicherungspflicht* – vācu val.) veikt saprātīgus piesardzības pasākumus attiecībā uz briesmām, kas draudēja tuvumā esošajiem bērniem. Arhitekts un būvdarbu veicējs tika atzīti par atbildīgiem, jo tie principā atstāja aiz sevis nedrošu vietu, kas bija ne tikai bīstama bērniem, bet arī tā bija bērnu pievilinoša. Tiem bija pienākums informēt zemes gabala īpašnieku, ka tam ir jāveic attiecīgi briesmu novēršanas pasākumi. Jo lielākas briesmas un jo vilinošāki ir šādu briesmu avoti bērniem, jo stingrāks ir piesardzības pasākumu veikšanas pienākums. Rezultātu neietekmēja apstākļi, ka zēns nebija tiesīgs ienākt blakus esošajā, kaimiņiem piederošajā īpašumā.³⁷⁸ Līdzīgi Francijas Kasācijas tiesa atcēla apelācijas instances tiesas spriedumu, ar kuru tika noraidīta kāda pusaudža prasība pret ēkas īpašnieku un tā apdrošinātāju sakarā ar to, ka prasītājs uzrāpās uz neapdzīvotas ēkas jumta un iekrita ēkā caur plastmasas pārvalku, gūstot savainojumus.³⁷⁹ Kā redzams, šajos abos

³⁷⁵ D. 9, 2, 28. Sk.: Кофанов Л. Л. 2008, с. 417.

³⁷⁶ D. 9, 2, 9, 4. Sk.: Кофанов Л. Л. 2008, с. 399.

³⁷⁷ D. 9, 2, 11. Sk.: Кофанов Л. Л. 2008, с. 399.

³⁷⁸ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 342–343.

³⁷⁹ Ibid., p. 352–353.

tiesu prakses piemēros tiesību aizskārēja atbildību neizslēdza apstākļi, ka pats cietušais, iespējams, rīkojies neuzmanīgi. Vienlaikus nevar nepamanīt, ka abos gadījumos cietušie ir bijuši bērni, attiecībā uz kuriem kā cietušajiem ne visas tiesību sistēmas piemēro tādu pašu saprātīgas personas testu kā tas ir attiecībā uz tiesību aizskārējiem.

Šajā ziņā Austrijas Augstākā tiesa izskatīja lietu, kurā bērnam spēlējoties uzkrīta virsū futbola vārti, kas sākotnēji tika pienācīgi nostiprināti, taču laika gaitā šie stiprinājumi tika izņemti un vārti tika laiku pa laikam pārvietoti. Augstākā tiesa atzina, ka ikvienai personai, kas rada vai saglabā bīstamības avotu savā kontroles sfērā, ir pienākums aizsargāt citas personas, ciktāl tas ir saprātīgi iepretim riskam. Attiecīgi atbildētājam vajadzēja ievērot piesardzības pasākumus attiecībā uz nenostiprinātajiem vārtiem, jo tā kontroles sfērā atradās šis bīstamības avots. Paredzama briesmu iespējamība ir pietiekama, lai radītu pienākumu rīkoties, ciktāl šie piesardzības pasākumi ir saprātīgi. Pie tam pienākums rīkoties var pastāvēt pat tad, ja briesmu avotu radīja trešo personu rīcība.³⁸⁰ Līdzīgos faktiskajos apstākļos Portugāles Augstākā tiesa apmierināja kāda bērna kā cietušā prasību, tostarp atsaucoties uz Civilkodeksa 493. panta pirmo daļu, kurā nostiprināta vainas prezumpcija personām, kuras valda vai kurām jāuzrauga kāda lieta. Futbola klubs nespēja atspēkot šo prezumpciju. Pie tam Augstākā tiesa norādīja, ka atbildētāja vainu nemazinātu apstākļi, ja bērns pats būtu uzrāpies uz vārtiem, jo ir paredzami, ka bērns varētu šādu uzvesties.³⁸¹ Pakavējoties pie minētā Austrijas tiesu prakses piemēra, ir svarīgi izcelt **kontroles (atbildības) sfēras kritēriju**, kas ir viens no neuzmanības noteikšanas būtiskajiem kritērijiem, ievērojot, ka nepietiekamu piesardzības pasākumu veikšanu (prasītās rūpības neievērošanu) var pārmest tikai tam, kura kontroles sfērā vispār ietilpst šādu pasākumu veikšana vai attiecīgais kaitējuma iestāšanās risks. Sevišķi būtisks minētais aspekts ir bezdarbības kontekstā, kad, atšķirībā no aktīvas rīcības, ir grūtāk identificēt personu, kurai var kaut ko pārmest.

Rezumējot par aktivitātes bīstamību, nereti tiesību literatūrā tiek citēta lietā *Becket v. Newalls Insultation Co Ltd* (1953) izteikta frāze: “Likums sagaida, ka persona pieliks lielākas rūpes nesot mārciņu smagu dinamītu, nekā nesot mārciņu smagu sviestu.”³⁸² Bīstamības pakāpe, kas radīta ar noteiktu aktivitāti, ir atkarīga no tā, kur atrodas šis bīstamības avots, kad tas rodas, un cik ilgi tas turpinās. Reizēm arī situāciju, kas ietver mazu risku, var uzskatīt par bīstamu dēļ tās ilgstošuma.³⁸³ Vairākās Eiropas valstu nacionālajās privāttiesību sistēmās

³⁸⁰ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 344.

³⁸¹ *Ibid.*, p. 362–363.

³⁸² *Ibid.*, p. 365.

³⁸³ *Ibid.*, p. 404–405.

noteiktas pakāpes bīstamība rada stingro atbildību, vai vismaz apgrieztu pierādīšanas pienākumu jeb noteic prezumpciju.³⁸⁴

Jāteic, ka Latvijas CL atrodams stingrās atbildības regulējums attiecībā uz paaugstinātas bīstamības avotu.³⁸⁵ Līdz ar to, veiktajai aktivitātei sasniedzot noteiktu bīstamības pakāpi, vairs nebūs nozīmes šī avota valdītāja ievērotajai rūpībai jeb veiktajiem piesardzības pasākumiem, ievērojot, ka būs piemērojams stingrās atbildības režīms. Tādējādi ir būtiski katrā konkrētajā gadījumā spēt nošķirt paaugstinātas bīstamības avotu CL 2347. panta otrās daļas izpratnē no jebkura citas bīstamības avota, jo no tā būs atkarīgs ne tikai tas, vai būs juridiski nozīmīgi pierādījumi par šī avota valdītāja veiktajiem piesardzības pasākumiem (ievēroto rūpību), bet arī tas, kādus atbildību izslēdzošus apstākļus avota valdītājs varēs uzrādīt (CL 2347. panta otrā daļa šajā ziņā noteic izsmelošu atbildību izslēdzošu apstākļu klāstu).

2.4.2. Piesardzības pasākumi

Lords Gofs (*Lord Goff*) savulaik atzīmēja, ka var būt ļoti vilinoši mēģināt atrisināt visus strīdus, kas saistāmi ar iespējamu neuzmanības pieļāvumu, atsaucoties tikai uz paredzamības jeb kaitējuma iestāšanās riska kritēriju. Tomēr tikai ar paredzamības kritērija analīzi vien nav pietiekami, lai konstatētu neuzmanības pieļāvumu.³⁸⁶ Kā norādīts iepriekšējā apakšnodaļā, jo lielāks kaitējuma iestāšanās risks konstatējams, jo vairāk var paredzēt, un secīgi jo lielāka rūpība un tādējādi arī nopietnāki piesardzības pasākumi personai ir jāievēro savās aktivitātēs. Attiecīgi **piesardzības pasākumi** ir pēc būtības tas pats klasiskais **novēršamības kritērijs**, kas tika atzīts romiešu tiesībās. Nešaubīgi piesardzības pasākumi nav bezmaksas, proti, tie prasa laiku, pūles un finanšu līdzekļus.

Nereti veicamie piesardzības pasākumi ir noteikti rakstūtajās tiesību normās, kur likumdevējs jau ir izsvēris, tostarp ekonomiskos apsvērumus, proti, vai uz personu uzliekamais finansiālais slogs, lai nodrošinātu attiecīgo piesardzības pasākumu ieviešanu dzīvē, ir adekvāts un samērīgs iepretim tam kaitējuma iestāšanās riskam, kuru attiecīgajam piesardzības pasākumam būtu jāmazina vai arī jāizslēdz pilnībā. Tādos gadījumos atbildības noteikšana parasti problēmas nesagādā, jo tad ir salīdzinoši vienkārši identificēt to, vai iespējamais tiesību

³⁸⁴ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 405.

³⁸⁵ CL 2347. panta otrā daļa: "Tam, kura darbība saistīta ar paaugstinātu bīstamību apkārtējiem (transporta, uzņēmums, būvniecība, bīstamas vielas u.tml.), ir jāatbildina zaudējumi, ko nodarījis paaugstinātas bīstamības avots, ja viņš nepierāda, ka zaudējums radies nepārvaramas varas dēļ, ar paša cietušā nodomu vai viņa rupjas neuzmanības dēļ. Ja paaugstinātas bīstamības avots izgājis no īpašnieka, glabātāja vai lietotāja valdījuma bez viņa vainas, bet citas personas prettiesisku darbību rezultātā, par nodarīto zaudējumu atbild šī persona. Ja valdītājs (īpašnieks, glabātājs, lietotājs) arī uzvedies neattaisnojoši, atbildību par nodarīto zaudējumu var prasīt kā no personas, kas lietojusi paaugstinātas bīstamības avotu, tā arī no tā valdītāja, ievērojot, cik katrs vainīgs."

³⁸⁶ Deakin S., Johnston A., Markesinis B. 2003, p. 80.

aizskārējs ir veicis visus nepieciešamos piesardzības pasākumus. Tomēr citāda situācija rodas gadījumos, kad šie veicamie piesardzības pasākumi piemērojamās tiesību normās nav noteikti, vai arī tie ir noteikti abstraktā veidā. Tad nav acīmredzami, kādi piesardzības pasākumi (to apjoms) personai būtu jāveic, lai kaitējums nerastos (vai arī lai tiktu saprātīgi mazināts tā iestāšanās risks). Tādos gadījumos piemērojams minētais saprātīgas personas tests, kas analizējams atsevišķi katrā konkrētajā gadījumā, ievērojot visus relevantos faktiskos apstākļus. Šo vērtējamo apstākļu lokā ir arī ekonomiska rakstura apsvērumi, kuri ilustrēti turpmākajās rindkopās aprakstītajos tiesu prakses piemēros.

Izdevumi, pūles un laiks. Piesardzības pasākumi var tikt iedalīti *nepārtrauktajos* un *vienreizējos*. Vienreizējie pasākumi tipiski tiek atsvērti ar kaitējuma iestāšanās risku. Proti, ja piesardzības pasākums bija vienreizēja rakstura, t.i., tāds, kuru pietiek ieviest tikai vienreiz, lai novērstu vai mazinātu iespējamo kaitējuma risku, tad tā neieviešana parasti noved pie neuzmanības konstatēšanas. Tā, piemēram, kādai sievietei hokeja spēles laikā, kura sēdēja laukuma garajā malā, tika trāpīts pa seju ar hokeja ripu, gūstot nopietnu savainojumu. Vācijas Federālā Augstākā tiesa nolēma, ka organizētājam bija jāaizsargā ne tikai skatītāji, kas sēž laukuma īsajās malās (respektīvi, aiz vārtiem), bet arī tie skatītāji, kas sēž laukuma garajās malās, uzbūvējot caurspīdīgu sienu. Šādas sienas aptuvenās izmaksas 67 000 EUR apmērā tika uzskatītas par organizētāju pārāk neapgrūtinām. Šajā ziņā Augstākā tiesa noraidīja kā nepamatotu organizētāju argumentu, ka cietusī pati pieļāvusi neuzmanību, nepieliecoties laikus, lai izvairītos no ripas.³⁸⁷

Faktisko apstākļu ziņā ļoti līdzīgu lietu izskatīja Portugāles Augstākā tiesa, secinot, ka hokeja arēnas īpašniekam piemērojama civiltiesiskā atbildība sakarā ar nepieciešamo piesardzības pasākumu neveikšanu (aizsargtīkli tika izvietoti tikai laukuma īsajās malās, respektīvi, aiz vārtiem). Interesanti atzīmēt, ka šāds aizsargtīklu izvietojums atbilda piemērojamām tiesību normām, tomēr Augstākās tiesas ieskatā atbildētājam vajadzēja veikt nopietnākus piesardzības pasākumus, jo bija saprātīgi paredzams, ka konkrētie pasākumi būs nepietiekami. Tāpat tika izmantots dzīvē gūto novērojumu arguments, proti, ka hokeja ripas uzbūve piešķir tai rikošeta īpašību, līdz ar ko bija saprātīgi paredzams, ka ripa pēc trāpījuma pa vārtu pārliktni varētu trāpīt arī tajās vietās, kurās nav izvietoti attiecīgi aizsargtīkli.³⁸⁸ Līdzīgos faktiskajos apstākļos arī Somijas Augstākā tiesa atzina, ka ar hokeja ripu trāpījušajam cietušajam ir tiesības uz apmierinājumu.³⁸⁹

³⁸⁷ *van Dam C.* 2013, p. 242.

³⁸⁸ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 221–222.

³⁸⁹ *Ibid.*, p. 449–450.

Citāds rezultāts bija kādā lietā, kurā skatītājam volejbola spēles laikā trāpīja bumba, kā rezultātā tas zaudēja redzi. Somijas Augstākā tiesa secināja, ka šāds kaitējums bija saprātīgi neparedzams. Kā skaidrots tiesību literatūrā, atšķirība ir tajā, ka hokeja ripa kā sporta inventārs ir daudz bīstamāka par volejbola bumbu, proti, ripa ir mazāka un smagāka, tā pārvietojas daudz ātrāk. Ir visai maza iespējamība nodarīt nopietnu kaitējumu ar volejbola bumbu, turpretī hokeja ripas īpašību dēļ spēlētāji lieto īpašu aizsargapģērbu, kā arī spēļu organizētājiem ir jāpielieto noteikti piesardzības pasākumi, lai aizsargātu skatītājus.³⁹⁰ Savukārt Šveices Federālā Augstākā tiesa apmierināja kādas veļas mazgātavas darbinieka prasību pret darba devēju sakarā ar to, ka darbiniekam centrifūgā tika norauta roka (tā nebija nosepta ar attiecīgu vāku). Rezultātu neietekmēja apstākļi, ka vadošais darbinieks vairākkārt brīdināja prasītāju netuvoties pārāk tuvu centrifūgai. Augstākā tiesa atzina, ka darba devējam piesardzības pasākumos nav jāinvestē vairāk nekā tas spēj atļauties. Konkrētajā gadījumā pietika ar parasta vāka instalāciju, lai novērstu kaitējuma briesmas.³⁹¹

Vienreizēja piesardzības pasākuma neievērošana tika konstatēta kādā starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta izskatītā lietā, kurā glabājuma devējs cēla prasību pret glabātāju sakarā ar glabājumā nodotās mantas nozaudēšanu: “[glabātājai – autora piebilde] bija jāpārbauda pati marka; šo pienākumu aptver *omnis diligentiae* (kā *levis culpa correlata*) ievērošanu un tiesai šinī gadījumā bija jāapsver jautājums kā par to, vai atbildētāja kā garderobes turētāja ir pietiekoši pārbaudījusi markas īstenību, tā arī par to, vai garderobes turētājas izdotās oriģinālmarkas pietiekoši nodrošina publiku pret viltojumiem; Tiesu Palāta šo pienākumu ir izpildījusi un starp citu, konstatējusi, ka no atbildētājas izdotā marka nav bijusi apmierinoša: tādā gadījumā uzspiežot marku publikai, garderobes turētāja ar to vien jau pielaidusi, ne tikai *levis culpa* [vieglu neuzmanību – autora piebilde], bet pat *culpa lata* [rupju neuzmanību – autora piebilde], un viņai bija jānes viltojuma risks, pat arī tad, ja viņai konkrētos apstākļos izdodot garderobi nebūtu bijis iespējams pietiekoši pārbaudīt marku viltojuma ziņā.”³⁹² Proti, ja atbildētāja būtu ieviesusi markas, kas pietiekami nodrošinātu potenciālos glabājuma devējus pret marku viltojuma risku, tad, iespējams, ka atbildības piemērošana atbildētājai varētu tikt pamatota tikai ar nepienācīgu uzrādītās markas pārbaudi. Un arī šajā tiesu prakses piemērā vērojams, kā deliktu tiesībās atzītie faktori (konkrēti šajā gadījumā “piesardzības un alternatīvo metožu pieejamība un to izdevumi” (*the availability and the costs*

³⁹⁰ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 450.

³⁹¹ *Ibid.*, p. 346–347.

³⁹² Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 27. februāra spriedums, Kolpaka prasībā pret Strausu. Grām.: IV Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. III. turpinājums līdz 1928. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju un rādītāju pievestiem spriedumiem. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Otrais izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 42.–43. lpp.

of precautionary or alternative methods – angļu val.)) neuzmanības vērtēšanā tiek piemēroti arī attiecībā uz līgumiskajām attiecībām.

Tāpat vienreizēja piesardzības pasākuma neievērošana tika konstatēta kādā mūsdienu Latvijas tiesu prakses piemērā, Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijai apmierinot prasītājas kā cietušās prasību par zaudējumu atlīdzības un morālā kaitējuma atlīdzības piedziņu sakarā ar to, ka prasītāja, dodoties mājās caur pagalmiem starp dzīvojamām ēkām, iekrita atvērtā kanalizācijas lūkā. Tā bija pārklāta tikai ar kokskaidu plāksni, kas bija atradies uz lūkas visu ziemu un vizuāli neatšķīrās, proti, tā saplūda ar zemi, turklāt ziemas un pavasara periodā šī plāksne izmirka un sadrupa. Notikuma rezultātā prasītāja guva miesas bojājumus. Attiecīgi Civillietu tiesas kolēģija secināja: “[..] 2012. gadā aizsedzot lūku /adrese A/, ar nedrošu materiālu, kas ziemas un pavasara periodā izmirka un sadrupa, pienācīgi nepārbaudot lūkas drošību, SIA “Loras nami” kā nekustamā īpašuma pārvaldnieks ir pieļāvuši bezdarbību Civillikuma 2347. panta pirmās daļas izpratnē. Šai sakarā atbildētāja ir ignorējusi drošības pasākumus, ko nevar uzskatīt par krietna un rūpīga saimnieka attieksmi.” Civillietu tiesas kolēģija nonāca pie slēdziena, ka konstatējama atbildētājas rupja neuzmanība. Šajā sakarā tika noraidīts atbildētājas arguments, ka pati prasītāja pieļāva rupju neuzmanību, jo viņa izvēlējās netradicionālu mājupceļu, tai laikā, kad varēja izmantot gājēju ietvi, turklāt prasītāja pārvietojās pa svešu un nezināmu teritoriju. Civillietu tiesas kolēģija šajā sakarā norādīja: “[..] no paša atbildētāja paskaidrojumiem redzams, ka pagalma teritorija nav iežogota, tajā nav zīmes, ka ieeja privātteritorijā ir aizliegta. Arī pārstāvis nenoliedza, ka pagalmā ir iestaigāts celiņš, ko izmanto vietējie iedzīvotāji.”³⁹³ Šeit acīmredzami vērojamas paralēles ar klasisko, iepriekš vairākkārt pieminēto “zaru zāģēšanas” piemēru, kur romiešu jurists Mūciuss secināja, ka nav nozīmes tam, vai zari zāģēti pie publiska vai privāta ceļa, jo vairumā gadījumu ceļi šķērso privātipašumus. Šādi netiešā veidā apelācijas instances tiesa faktiski izmantojusi arī kaitējuma iestāšanās riska kritēriju, konstatējot atbildētāja rupju neuzmanību. Šāds risks attiecīgi izsauca nepieciešamību veikt noteiktus piesardzības pasākumus, kurus atbildētāja neveica pienācīgā veidā.

Var būt situācijas, kad konkrētie piesardzības pasākumi ir efektīvi un pietiekami, tomēr kādā brīdī vēlāk kļūst pieejami vēl efektīvāki pasākumi. Šāda situācija tika risināta kādā Vācijas tiesu prakses piemērā, kurā cietušais bankas foajē tika nosprostots starp automātiski aizveramajām durvīm, kā rezultātā tas cieta divu pirkstu savainojumu. Aizvēršanas mehānisms atbilda tiem drošības standartiem, kad durvis tika instalētas 1996. gadā. Šis standarts mainījās 2005. gadā, pēc kā banka šo durvju mehānismu tomēr nenomaiņāja. Augstākā tiesa nolēma, ka

³⁹³ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 3. novembra spriedums civillietā Nr. C30667413 (stājies likumīgā spēkā).

tas, vai bija nepieciešams sekot līdz jaunākajiem drošības standartiem, ir atkarīgs no konkrētās situācijas apstākļiem. Jo lielākas briesmas un jo nopietnākas potenciālās negatīvās sekas, jo steidzamāka kļūst modernizācijas nepieciešamība. Tāpat ir būtiski, vai potenciālais cietušais varēja atpazīt kaitējuma risku. Konkrētajā situācijā Augstāka tiesa uzskatīja, ka cietušā prasība par kompensācijas piedziņu nav pamatota.³⁹⁴ Autora ieskatā šādās situācijās būtu jāizšķir divi gadījumi: 1) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums tiek noteikts ar tiesību normu, tad atbildība būtu piemērojama (ja vien jaunās normas aizsardzības mērķī ietilpst pasargāt cietušo no šāda veida kaitējuma³⁹⁵); 2) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums nav noteikts ar tiesību normu, tad jāvērtē, vai iepretim konkrētajam kaitējuma iestāšanās riskam saprātīga persona būtu veikusi efektīvākus piesardzības pasākumus (citiem vārdiem, šeit būtu jāveic saprātīgas personas testa analīze). Līdz ar to nešaubīgi būtu jāņem vērā arī, piemēram, apstākļi, cik finansiāli apgrūtināošs ir jaunais piesardzības pasākums, salīdzinot to ar līdz tam pieejamo piesardzības pasākumu.

Bieži vien piesardzības pasākumiem ir ilgstošs, nepārtraukts raksturs (piemēram, izpētes, uzturēšanas un uzraudzības aktivitātēm). Tipiski šādi pasākumi izdevumu ziņā ir krietni apgrūtināšāki, salīdzinot ar vienreizējiem pasākumiem. Secīgi šādi pasākumi krietni vienkāršāk atsvērs kaitējuma iestāšanās risku. Tā, piemēram, publisko autoceļu uzturētājam ir jāpārbauda, vai uz ceļiem gadījumā nav gruvešu, eļļas noplūdes, vai arī sakrituši koki. Protams, risks autovadītājiem kļūtu krietni mazāks, ja autoceļu uzturētājs pārbaudītu ceļus divas reizes stundā, nevis divas reizes nedēļā. Jebkurā gadījumā izdevumi par papildus uzturēšanu ir jālīdzsvaro ar zemo risku, lai atrastu atbilstošu rūpības līmeni.³⁹⁶ Latvijas tiesu praksē šāds ilgstoša rakstura uzraudzības pienākuma kā piesardzības pasākuma pārkāpums tika konstatēts kādā lietā, kur atbildētājs ar pienācīgu rūpību nebija “pietiekami regulāri” pārbaudījis kanalizācijas aku vāku stāvokli,³⁹⁷ apelācijas instances tiesai sīkāk nepaskaidrojot šādu “pietiekami regulāru” pārbaudīšanu tvērumu.

Juridiskā un ekonomiskā pieeja šajā līdzsvarošanas procesā fokusējas uz piesardzības pasākumu radītājiem izdevumiem, no vienas puses, un ar negadījumiem saistītajiem izdevumiem, no otras puses. Novērst visus negadījumus par katru cenu ir uzskatāma par neefektīvu pieeju. Tā vietā efektīvi ir veikt tādus piesardzības pasākumus, ciktāl šo pasākumu izdevumi ir zemāki par kaitējuma iestāšanās risku, proti, kaitējuma varbūtību reizinot ar

³⁹⁴ *van Dam C.* 2013, p. 242–243.

³⁹⁵ *Sk.* sīkāk 2.4.4. apakšnodaļu “Tiesību normas pārkāpums”.

³⁹⁶ *van Dam C.* 2013, p. 242–243.

³⁹⁷ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 1. novembra spriedums civillietā Nr. C27175312 (stājies likumīgā spēkā).

sagaidāmajiem zaudējumiem, kas rastos no šāda negadījuma. Te jāpiemin iepriekš apskatītā, 20. gadsimta vidū radītā “*Learned Hand*” formula: “ja kāda notikuma iestāšanās iespējamība ir P, radītais kaitējums ir L, un adekvātās piesardzības nasta ir B, tad atbildība ir atkarīga no tā, vai B ir mazāks par L reizināts ar P, proti, vai $B < P \times L$.”³⁹⁸ Minētās formulas mērķis ir mazināt neskaidrības prasītās rūpības standarta noteikšanā.³⁹⁹ Šīs ekonomiskās pieejas piekritēji norādījuši, ka sabiedrība var akceptēt zināmu negadījumu līmeni, izmantojot šādu ekonomiski izsvērtu noteikumu.⁴⁰⁰ Šo ideju ilustrē vēl viens Vācijas tiesu prakses piemērs, kurā autovadītājs sadūrās ar ceļu šķērsojošu dzīvnieku. Autovadītājs uzskatīja, ka ceļu uzturētājam vajadzēja ierīkot žogu gar ceļu. Augstākā tiesa esošās brīdinājuma zīmes uzskatīja par pietiekamām un secīgi uzskatīja prasību par nepamatotu. Heins Kēcs (*Hein Kötz*) un Hanss Bernds Šēfers (*Hans Bernd Schäfer*) kritizēja šo nolēmumu, argumentējot, ka novēršot piecdesmit līdz sešdesmit negadījumus gadā, tiktu atsvērti ikgadējā nolietojuma un uzturēšanas izdevumi žogam par aptuveni 30 500 EUR.⁴⁰¹

Riska mazināšana. Daudzos gadījumos ir finansiāli pārlietu dārgi vai pat neiespējami pilnībā izslēgt risku. Galvenokārt tas izpaužas tad, kad riska izslēgšana padarītu pašas aktivitātes veikšanu par neiespējamu. Tad ir pietiekami šādu risku mazināt. Tā, piemēram, var iedomāties pienākumu izslēgt savainojumu risku tādā sporta veidā kā futbolā, ko mēdz dēvēt par “sporta karali”. Ja to varētu realizēt, tad pašu aktivitāti (futbola spēlēšanu) vairs nevarētu realizēt normālā veidā. Tāpat ir ar tādu lietderīgu aktivitāti kā autovadīšanu. Riska izslēgšana ceļu satiksmē principā nozīmētu atļautā ātruma reducēšanu līdz pieciem kilometriem stundā, taču tad tiktu atņemts pats aktivitātes labums, proti, pārvietošanās ātrums. Līdzīgi arī medikamentu ražošanā pilnībā izslēgt risku nav iespējams, ievērojot, ka daudziem medikamentiem ir blakus efekti, un pat tad, ja tie tiek korekti lietoti. Šo risku varētu izslēgt ar medikamentu pārstāšanu laist apgrozībā, kas, protams, nav vēlams.⁴⁰²

Šajā ziņā tiesas reizēm uzliek tik lielu piesardzības pasākumu nastu, ka šis pienākums no zināmas rūpības ievērošanas ir kļuvis drīzāk par pienākumu garantēt noteiktu rezultātu, t.i., ka kaitējums neradīsies vispār, izslēgt kaitējuma risku pilnībā. Minētajos gadījumos, kā atzīmēts tiesību literatūrā, var apgalvot, ka veiktajiem piesardzības pasākumiem ir visai maza juridiska nozīme, un ka patiesībā “stingrā atbildība ir nomaskējusi sevi vainas (neuzmanības) drēbēs”.⁴⁰³ Šāda pienākuma garantēt noteiktu rezultātu attaisnojums reizēm tiek balstīts tēzē, ka šāda veida

³⁹⁸ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 224.

³⁹⁹ *Bussani M., Werro F.* 2009, p. 310.

⁴⁰⁰ *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* 2003, p. 168.

⁴⁰¹ *van Dam C.* 2013, p. 243.

⁴⁰² *Ibid.*, p. 244.

⁴⁰³ *Ibid.*, p. 242.

atbildība jāuzņemas tam, kurš no attiecīgās aktivitātes gūst noteiktu labumu, piemēram, peļņu. Minētais princips bija pazīstams jau starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta praksē: “[..] kā to jau paskaidrojis Kr. Sen. civ. kas. dep. savā spriedumā Turka lietā (1902. g. Nr. 74) – pludināmā koku materiāla īpašnieki, kuriem, kā to Kr. Senāts uzsver, jāatlīdzina ikkatrs ar pludināšanu izsauktais zaudējums, pilnīgi neatkarīgi no tā, vai materiālu īpašnieki pie tam pielaiduši kādu neuzmanību vai nolaidību, jo viņi iegūst pludināšanas operācijas peļņu, kādēļ viņiem jānes arī ar šo operāciju saistītie, citām personām nodarītie zaudējumi [..]; koku materiālu īpašnieku atbildības atzīšanu par visiem zaudējumiem, kuri cēlušies no pludināšanas, likums atradis par vajadzīgu, lai pilnīgi nodrošinātu piekrastu īpašniekus, kuri bieži nesaņemtu atlīdzību par zaudējumiem, ja par tiem atbildētu tikai materiālu pludinātāji šā vārda šaurā nozīmē, kuri tehniski izdara pludināšanu; koku materiālu īpašnieku vaina šīnī jautājumā tādēļ arī nespēlē lomu un viņiem tādēļ arī jāatlīdzina visi zaudējumi, ja arī viņi paši nemaz nebūtu vainojami neuzmanībā vai nolaidībā, bet tādu būtu pielaidušas citas personas, to starpā pludinātāji šaurā nozīmē [..].”⁴⁰⁴

Tāds piesardzības pasākums, kas vairāk iederētos stingrās atbildības modelī, ir ticis izsecināts arī mūsdienu Latvijas tiesu praksē: “Izskatāmajā gadījumā SIA “Rīgas ūdens” bija iespēja paredzēt un kontrolēt savā valdījumā esošo ūdensvadu tehnisko stāvokli, un tai bija pienākums izdarīt visu iespējamo, lai novērstu ūdensvada plīšanas iespējas. Atbildētāja ir rīkojusies neattaisnojami, jo nav pienācīgi izpildījusi savus pienākumus apsekot un remontēt tās valdījumā esošos ūdensvadus.”⁴⁰⁵ Šeit jāpiebilst, ka lai arī veicamo piesardzības pasākumu kontekstā tiesas argumentācija vairāk atgādina stingrās atbildības režīma piemērošanu, tomēr šeit nevar nepamanīt, ka tiesa ņēmusi vērā arī kaitējuma iestāšanās risku (paredzamības kritēriju) attiecībā uz ūdensvada tehnisko stāvokli. Līdzīga rakstura piesardzības pasākums, kas vairāk iederētos stingrās atbildības modelī, ir ticis izsecināts arī kādā citā tiesu prakses piemērā: “Tiesa atzīst, ka tas apstākļi vien, ka atbildētāja bija noslēgusi līgumu par teritorijas sakopšanu, neatbrīvo atbildētāju no atbildības par prasītājam nodarīto kaitējumu, jo, kā jau norādīts iepriekš, prasītājam, veicot teritorijas tīrīšanu no sniega un ledus, bija jāsasniedz noteikts rezultāts, lai asfalta segums nav slidens. Kaut gan atbildētāja bija pielikusi zināmas pūles, lai tīrītu

⁴⁰⁴ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1930. gada 28. novembra spriedums, Elstiņa prasībā pret Rīgas ostas kuģniecības biedrības enkurnieku sekciju. Grām.: VII Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VI. turpinājums līdz 1931. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1931, 19.–20. lpp.

⁴⁰⁵ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 6. marta spriedums civillietā Nr. C30424617 (stājies likumīgā spēkā).

autostāvvietu, tomēr stāvvietā nav bijusi pietiekami notīrīta un apkaisīta ar pretslīdes materiālu.”⁴⁰⁶

Autora ieskatā, faktiski piemērojot stingro atbildību gadījumos, kad šādu atbildības modeli tiešā veidā neparedz attiecināmās tiesību normas, tiesām būtu īpaši jāpamato, kāpēc juridiska nozīme nebūtu piešķirama iespējamā tiesību aizskārēja veiktajiem piesardzības pasākumiem. Citādi nepamatoti tiek radītas situācijas, kurās personai, lai izvairītos no civiltiesiskās atbildības, ir jāinvestē nesamērīgi lieli finanšu līdzekļi, lai nodrošinātu konkrētu rezultātu, proti, kaitējuma iestāšanās riska pilnīgu izslēgšanu.

Pienākums brīdināt un informēt. Pienākuma brīdināt un informēt neesība ir attaisnojama tad, kad ir pamatoti uzskatīt, ka potenciālais cietušais ir pietiekami informēts par risku, apzinās to, un ir spējīgs attiecīgi uzvesties. Tas aptver vispārzināmus faktus, piemēram, ka ir iespējams nokrist, ejot pa kāpnēm. Pienākums informēt var būt aktuāls tikai tad, ja risks nevar tikt mazināts citādā (piemēram, fiziskā) veidā. Šādos gadījumos pienācīgas informācijas nodrošināšana var samazināt attiecīgo risku. Tā, piemēram, pastāv pienākums informēt telpu apmeklētājus, teritoriju un ceļu lietotājus par nenovēršamiem riskiem, tāpat kā ražotājiem ir pienākums informēt patērētājus par preču radītajiem, nenovēršamajiem riskiem. Pēc vispārējā principa pienākums informēt pastāv gadījumos, kad eksistē t.s. “informācijas plaisa” – ja kāds (ražotājs) zina risku, par kuru nezina citas personas (patērētāji), vai arī tās nepietiekami šo risku apzinās.⁴⁰⁷ Arī šeit der atcerēties 1.3. apakšnodaļā aprakstīto “zaru zāģēšanas” piemēru. Tā kā zaru zāģētājam iespējamais kaitējums citu cilvēku veselībai bija saprātīgi paredzams, tas izsauca nepieciešamību veikt attiecīgus piesardzīgus pasākumus, kuru lokā ietilpa garāmgājēja brīdināšana. Pašā digestas tekstā kā viens no argumentiem atbildības piemērošanai tika norādīts apstākļi, ka zaru zāģētājs ar saucieniem nebrīdināja garāmgājēju, lai tas varētu izvairīties no nelaimes gadījuma.⁴⁰⁸ Vēl informēšanas pienākums var pastāvēt gadījumos, kad starp potenciālo cietušo un potenciālo tiesību aizskārēju pastāv īpašas tiesiskās attiecības.⁴⁰⁹

Latvijas tiesu praksē šādus brīdināšanas un informēšanas pienākumus galvenokārt atrod normatīvajos aktos. Šajā ziņā Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija izskatīja kādu darba strīdu, kurā darbinieks cēla prasību pret savu darba devēju par morālā kaitējuma atlīdzības piedziņu sakarā ar to, ka darba vietā prasītājam, braucot atpakaļgaitā, uzbrauca autoiekrāvējs, kā rezultātā prasītājs nokrita uz grīdas, zaudēja samaņu un guva zināmus miesas bojājumus. Konkrētajā lietā Civillietu tiesas kolēģija konstatēja, ka gan prasītājs, gan atbildētājs nebija

⁴⁰⁶ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 7. marta spriedums civillietā Nr. C28304714 (stājies likumīgā spēkā).

⁴⁰⁷ *van Dam C.* 2013, p. 245.

⁴⁰⁸ *Sal.: Lawson F. H., Markesinis B. S.* 1982, p. 24.

⁴⁰⁹ *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* 2003, p. 152.

ievērojuši noteiktus piesardzības pasākumus. Konkrēti atbildētājam kā darba devējam Civillietu tiesas kolēģija pārmeta to, ka tas nebija izvietojis attiecīgas drošības zīmes, nebija nodalījis gājēju un transportlīdzekļu ceļu ar attiecīgu apzīmējumu, nebija izstrādājis attiecīgas instrukcijas, kā arī nebija ievērojis vēl vienu piesardzības pasākumu. Darba devējs bija norīkojis darbiniekus veikt savus pienākumus ar normatīvajiem aktiem neatbilstošu aprīkojumu. Attiecīgi Civillietu tiesas kolēģija secināja: “[..] atbildētājas kā darba devējas vainojamība ir konstatēta. Nav šaubu, ka arī pats prasītājs pārkāpis darba drošības prasības [prasītājs neievēroja prasību pārvietoties tikai pa iekšējo rūpnīcas ceļu kreiso pusi – autora piebilde], ko viņš nenoliedz un norāda savā prasībā. Taču prasītāja pieļautais pārkāpums nevar izslēgt un neizslēdz atbildētājas atbildību par prettiesisku darbību, liedzot prasīt kompensāciju.”⁴¹⁰

Kādā citā darba strīdā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija konstatēja atbildētāja vainu, tam kā darba devējam neizstrādājot plānu sastatņu montāžai, demontāžai un lietošanai. Konkrētajā gadījumā prasītājs kā darbinieks darba vietā nokrita no piecu metru augstuma un guva smagas traumas pēc tam, kad prasītājs pārgāja uz blakus sastatni siltumtrases posma izolēšanai, kam sekoja sastatņu stiprinājuma atvienošana un konstrukciju sabrukšana.⁴¹¹ Vēl kādā citā darba strīdā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija konstatēja atbildētāja kā darba devēja rupju neuzmanību sakarā ar to, ka prasītājs kā darbinieks, veicot zemes rakšanas darbus nenostiprinātā tranšejā, tika apbērts ar nogruvušu zemi, kā rezultātā guva smagus veselības traucējumus, ievērojot, ka atbildētājs nebija veicis darbinieku instruēšanu normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.⁴¹² Tāpat šāds informēšanas pienākums sastopams ārstniecības personu nodarīto kaitējumu lietās. Tā, piemēram, kādā lietā, kur prasība tika celta pret ārstniecības personu, tika konstatēta atbildētājas rupja neuzmanība, “[..] neizpildot normatīvo aktu prasības, nenodrošinot visas nepieciešamās izmeklēšanas un speciālistu konsultācijas un pienācīgi neinformējot prasītāju kā savu pacienti par grūtniecības procesu, īpaši par iespējamām sekām un sarežģījumiem.”⁴¹³

Brīdināšanas kontekstā vēl jāatzīmē, ka vietās, kurās ir daudz potenciālo cietušo (stadioni, pazemes stacijas) risku izslēgšana ir vēlāmāka nekā brīdinājumu izvietošana vien. Tādās vietās cilvēki ir mazāk uzmanīgi un tādējādi mazāk apzinās izvietotos brīdinājumus. Turklāt sevišķi būtiska ir bērnu brīdināšana – sniegtajai informācijai ir atbilstoši jānorāda uz drošāko uzvedības

⁴¹⁰ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 28. jūlija spriedums civillietā Nr. C12217214 (stājies likumīgā spēkā).

⁴¹¹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 13. septembra spriedums civillietā Nr. C28357212 (stājies likumīgā spēkā).

⁴¹² Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 14. februāra spriedums civillietā Nr. C33450412 (stājies likumīgā spēkā).

⁴¹³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 15. oktobra spriedums civillietā Nr. C29813411 (stājies likumīgā spēkā).

veidu. Pie tam, kā tas atzīmēts tiesību literatūrā, mazus bērnus vēlāmāk informēt ar bildēm, nekā ar tekstu.⁴¹⁴ Tādējādi brīdināšana vienmēr ir jāveic atbilstošā veidā, uz ko norādīja jau romiešu jurists Mūciuss pie vairākkārt minētā “zaru zāģēšanas” piemēra, proti, ka atbildība par neuzmanību (vainu) zaru zāģētājam iestājas arī tad, ja par kaitējuma briesmām tika izteikts brīdinājums jau brīdī, kad no briesmām vairs nevarēja izbēgt. Šāda atziņa sastopama arī mūsdienu Latvijas tiesu praksē, kādā lietā Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijai norādot: “Nevar atzīt, ka atbildētāja nodrošināja ēkas kāpņu drošību, uzliekot par pienākumu pārdevējai katru rītu pārbaudīt, vai kāds no bruģakmeņiem nav izkustējies, izņemt tos akmeņus, kas kustas un mutiski brīdināt veikala pircējus par kāpņu nedrošību. Šādi pasākumi neatbilst ne ēku ekspluatācijas drošības noteikumiem, ne arī saprātīgai īpašnieka attieksmei pret bojātām ēkas kāpnēm, kuras katru dienu izmanto pietekami liela cilvēku plūsma – pircēji.”⁴¹⁵

Vairums Eiropas valstu nacionālo privāttiesību sistēmu atzīst piesardzības pasākumu un alternatīvo metožu pieejamības un to izdevumu kritēriju prasītās rūpības standarta noteikšanā. Galvenokārt šis kritērijs ir pamatots ar ideju, ka ir jāņem vērā gan citu personu aizsargājamās intereses, gan veiktās aktivitātes sociālā vērtība. Attiecīgi katrai šādai aktivitātei citu personu aizsardzības nolūkos ir sociāla rakstura izdevumi. Savukārt attiecībā uz tām privāttiesību sistēmām, kuras neatzīst šo kritēriju prasītās rūpības standarta noteikšanā, tiesību doktrīnā pausts aicinājums ņemt vērā šādu piemēru – ceļu satiksmes negadījumu skaits tiktu būtiski samazināts, ja maksimālais atļautais braukšanas ātrums būtu četri kilometri stundā, un autovadītājiem stāvētu priekšā gājēji ar sarkaniem karogiem un zvanošiem zvaniņiem. Attiecīgi tiek uzdots retorisks jautājums – vai tiešām šāda veida būtiska riska mazināšana ir tā, kas ir saprātīgi prasāma?⁴¹⁶

2.4.3. Bezdarbība kā neuzmanība⁴¹⁷

Bezdarbību (*omission* – angļu val.) kā neuzmanības izpausmes veidu paredz CL 1635. panta piezīme, atbilstoši kurai neatļauta darbība “[..] jāsaprot plašākā nozīmē, aptverot ne vien darbību, bet arī atturēšanos no tās, tas ir, bezdarbību.” Kā norādīts iepriekš, šādu piezīmi saturēja arī CL 1635. panta priekštecis – BVCK 3284. pants –, kura sakarā starpkaru perioda

⁴¹⁴ *van Dam C.* 2013, p. 245.

⁴¹⁵ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 27. decembra spriedums civillietā Nr. C22030714, 10.–11.2 punkts (stājies likumīgā spēkā).

⁴¹⁶ *Winger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 618–620.

⁴¹⁷ 2.4.3. apakšnodaļa “Bezdarbība kā neuzmanība” izstrādāta, balstoties uz autora 2021. gadā publicēto rakstu “Bezdarbība kā vainojamas rīcības izpausme deliktu tiesībās”. *Sk.: Brants E.* Bezdarbība kā vainojamas rīcības izpausme deliktu tiesībās. *Jurista Vārds*, 22.06.2021., Nr. 25/26, 47.–52. lpp.

Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments atzina, ka vainīgai personai pienākums atlīdzināt zaudējumus uzliekams par visiem pārkāpumiem “[..] neatkarīgi no tā, vai pēdējie pastāv no “pozitīviem” vai no “negatīviem” darbiem (t.i. no izlaidības “Unterlassungen”), kā to tieši uzsver priv. lik. 3284. p. piez., 3444. p. (sk. arī priv. lik. 2919. p.).”⁴¹⁸ Šeit jāatzīmē, ka prasītās rūpības standarta pārkāpšana bezdarbības veidā var izpausties ne tikai kā neuzmanība, bet arī kā ļauns nolūks.⁴¹⁹ Tā, piemēram, tiesu praksē atzīts, ka “maldināja ļauns nolūks ir viltus obligāts priekšnoteikums tāpēc, ka viltus vienmēr izpaužas apzinātā, mērķtiecīgā darbībā vai bezdarbībā. Pievilt otru personu aiz neuzmanības nav iespējams.”⁴²⁰

Šajā ziņā tiesību literatūrā izteikta būtiska piebilde, ka ir ļoti sarežģīti novilkt skaidru robežlīniju starp darbību un bezdarbību, ievērojot, ka nereti vienā un tajā pašā situācijā tiesību aizskārējam var pārņemt neuzmanību gan no darbības, gan bezdarbības viedokļa.⁴²¹ Lai skaidrāk iezīmētu šo problemātiku, nepieciešams aplūkot pāris tiesu prakses piemērus, kas minēti jau iepriekš. Te der atzīmēt iepriekš apskatīto “mēbeļu veikala” piemēru, kurā atbildētāja neuzmanība varēja tikt traktēta gan kā aktīva rīcība (kļūdu pieļaušana noteiktu piesardzības pasākumu veikšanā, piemēram, nepietiekami pārbaudot sekcijas drošību), gan arī kā bezdarbība (neveicot noteiktus piesardzības pasākumus vispār, piemēram, nepārbaudot sekcijas drošību, ko faktiski atbildētājam pārmeta arī tiesa). Tāpat šeit var atzīmēt iepriekš apskatīto “kanalizācijas lūkas” piemēru, kurā apelācijas instances tiesa nonāca pie slēdziena, ka konstatējama atbildētājas rupja neuzmanība, kas izpaudusies bezdarbības veidā. Autora ieskatā, šeit teorētiski atbildētājai varēja pārņemt arī neuzmanību kā aktīvu rīcību, proti, kļūdu pieļaušanu, veicot noteiktus piesardzības pasākumus, t.i., aizsedzot kanalizācijas lūku ar kokskaidu plāksni, kas izrādījās nepietiekami kaitējuma iestāšanās riska mazināšanai. Jebkurā gadījumā abos iepriekš minētajos tiesu prakses piemēros nevar runāt par “pilnīgu bezdarbību”, bet gan kā minimums par kļūdām, veicot zināmus piesardzības pasākumus.

⁴¹⁸ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 28. maija spriedums, Jāņa Kapa prasībā pret Krasilņikovu. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 60. lpp.

⁴¹⁹ Sk. arī: *Schulze R.* (Schriftleitung) *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar.* 4. Auflage. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2005, S. 1041.; *von Bar C., Clive E.* (eds.) *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law.* Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, p. 3265.

⁴²⁰ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 19. oktobra spriedums civillietā Nr. C33293814 (stājies likumīgā spēkā); *sal.*: Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 26. augusta spriedums civillietā Nr. C30546914 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 28. novembra spriedums civillietā Nr. C04327207 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 20. decembra spriedums civillietā Nr. C30344514 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 13. jūnija spriedums civillietā Nr. C30425515 (stājies likumīgā spēkā).

⁴²¹ *van Dam C.* 2013, p. 246.

Kā redzams no iepriekš minētajiem tiesu prakses piemēriem, darbības un bezdarbības nošķirums kļūst sarežģīts tad, ja tiek pārņemta nevis pilnīga, absolūta bezdarbība, bet gan zināmu kļūdu pieļaušana, veicot piesardzības pasākumus, vai arī piesardzības pasākumu veikšana nepietiekamā apjomā. Šajā ziņā tiesību literatūrā norādīts, ka daudzās tiesu lietās pārņemtā bezdarbība patiesībā ir vairāk saistāma ar kļūdām rīkoties noteiktās aktivitātēs, kurās potenciālais tiesību aizskārējs ir iesaistījies, piemēram, autoceļu, ēku, stadionu atvēršana publiskai lietošanai, bērnu audzināšana, dzīvnieku uzturēšana, bīstamu vielu ražošana u.tml. Šādās situācijās pienākumu aktīvi rīkoties ir vieglāk identificēt, un šādu pienākumu uzlikšana nav tik dramatiskā.⁴²² Tā, piemēram, kādā lietā starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments konstatēja atbildēja vainu bezdarbībā, tam nepareizi labojot ceļus.⁴²³

Vienlaikus jānorāda, ka zināmam darbības un bezdarbības dalījuma ir būtiska nozīme, ievērojot, ka pilnīgai bezdarbībai kā neuzmanībai ir nepieciešami pārlicinošāki argumenti atbildības piemērošanai, salīdzinot ar aktīvu darbību kā neuzmanību, kas tiešā mērā saistāma ar tiesībpolitikas jautājumiem. Visai spilgti šie tiesībpolitikas jautājumi iezīmējās *Stovin v. Wise* (1996) lietā, kurā autoceļa uzturētājs plānoja uzlabot krustojumu, uzliekot blakus ceļam esošā zemes gabala īpašniekam pienākumu novākt smilšu valni, kas aizsedza skatu autovadītājiem. Tomēr uzturētājs šo plānu nerealizēja. Šajā krustojumā notika ceļu satiksmes negadījums, kas varēja tikt novērsts, ja uzturētājs būtu rīkojies aktīvāk. Ar nelielu pārsvaru lordi tomēr nosprieda noraidīt negadījumā cietušā prasību. Lords Hofmans (*Lord Hoffmann*) ieņēma konservatīvu pozīciju jautājumā par bezdarbību kā neuzmanību: “Ir viena lieta likumam paredzēt, ka personai, kas veic noteiktas aktivitātes, ir pienākums ievērot saprātīgu rūpību, lai citiem nerastos kaitējums. Savukārt cita lieta ir likumam pieprasīt, ka personai, kas neko nedara, ir jāveic aktīvas darbības, lai novērstu citu ciešanas no trešo personu rīcības...vai dabiskajiem cēloņiem.”⁴²⁴

Kā norādīts tiesību literatūrā, Lorda Hofmana pirmais arguments bija politiska rakstura, proti, uzlikt pienākumu aktīvi rīkoties ierobežo indivīda brīvību. Šāds ierobežojums ir ievērojamāks, salīdzinot ar pienākumu atturēties no kaut kā, veicot noteiktas aktivitātes. Otrs Lorda Hofmana apsvērumi bija morāla rakstura – būtu netaisnīgi pasīvu atbildētāju padarīt par atbildīgu. Kad ir vairākas līdzās esošas personas, no kurām visas varēja iejaukties, lai palīdzētu,

⁴²² *van Dam C.* 2013, p. 247.

⁴²³ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 15. jūlija spriedums, Laša prasībā pret Zemkopības ministriju. Grām.: Izvilumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 523. lpp.

⁴²⁴ *van Dam C.* 2013, p. 247; par Lorda Hofmana viedokli bezdarbības kontekstā sk. arī: *Rogers W. V. H.* 2002, p. 135.

atbildētājs varētu teikt: “Kāpēc izvēlēties mani?” Tiesību literatūrā gan norādīts, ka šāds arguments vairāk attiecināms uz t.s. “glābšanas lietām”.⁴²⁵ Trešais Lorda Hofmana arguments bija ekonomiska rakstura – cilvēkiem vajadzētu atbildēt par pašu veikto darbību izmaksām, citādi nebūtu nekāda ekonomiska stimula tiem rīkoties efektīvāk. Savukārt likt maksāt blakus esošai personai nozīmētu efektivitātes un atturēšanas funkcijas zaudēšanu.⁴²⁶

Šeit izkristalizējas, ka nepieciešams nošķirt *bezdarbību*, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir iesaistījies noteiktās aktivitātēs (un attiecīgi nav veicis zināmus piesardzības pasākumus, vai arī tie veikti nepietiekami vai kļūdaini – pēdējā gadījumā šķistu pat pareizāk lietot “kvazi-bezdarbības” jēdzienu), no “*tūrās*” *jeb pilnīgas bezdarbības* (angļu valodā tiek lietots termins *pure omission*), kur potenciālais tiesību aizskārējs ir bijis pasīvs, attiecīgi tas nav bijis iesaistījies itin nekādās noteiktās aktivitātēs pirms kaitējuma rašanās. Šajā ziņā Latvijas tiesību literatūrā izteikta tēze, ka “bezdarbība kā neuzmanība izpaužas tad, ja personai pastāv tiesību normā vai līgumā noteikts juridisks pienākums rīkoties, taču tā to ignorē. Tieši juridisks pienākums rīkoties ir kritērijs, kas jākonstatē, lai personu vainotu par bezdarbību, t.i., “nepieciešams konstatēt neatļautu darbību objektīvā nozīmē, t.i., tiesību normu pārkāpumu”. Par bezdarbību, kuru tiesību norma neprasa pārtraukt, atbildība nevar iestāties, jo trūkst rūpības standarta pārkāpuma.”⁴²⁷ Faktiski identiska tēze izteikta arī citā Latvijas tiesību literatūras avotā: “Tieši ar normu uzlikts pienākums rīkoties ir kritērijs, kas jākonstatē, lai personai pārņemtu vainojamību, kas izpaudusies bezdarbībā. Pretējā gadījumā ikvienai personai, redzot pārrautus elektrovadus, būtu jāsteidzas tos labot, redzot bedres uz ceļa, būtu jāsteidzas tās aizbērt, redzot agresīvu braucēju, būtu jāsteidzas to apturēt u.tml. Šādā situācijā, kad bezdarbību varētu pārņemt ikvienam, kurš teorētiski varēja novērst tiesību aizskārumu, bet to nedarīja, mēs nonāktu pie tiesību sistēmas, kurā visi būtu atbildīgi par visu, un civiltiesiskā apgrozība tādējādi faktiski būtu neiespējama.”⁴²⁸

Šīs tiesību literatūras atziņas autora ieskatā ir pamatotas un tikai atbalstāmas, taču nevar nepamanīt, ka tajās norādītie piemēri attiecināmi uz pilnīgu bezdarbību. Nevienā no tiem persona nebija iesaistīta noteiktā aktivitātē, bet gan bija vai nu “līdzās stāvoša persona” vai arī “nejaušs garāmgājējs”. Tā, piemēram, ja pārrautos elektrovadus nelabotu šo vadu operators, kura kontroles (atbildības) sfērā tie atrodas un gūst no to ekspluatēšanas peļņu (tātad ir

⁴²⁵ *van Dam C.* 2013, p. 247; tā, piemēram, ASV tiesas izskatītajā *Osterlind v. Hill* (1928) lietā netika piemērota atbildība atbildētājam, kurš iznomāja kanoe laivu kādai personai. Atbildētājs krastā noskatījās, kā šī persona noslīkst pēc kanoe laivas apgrīšanās. Atbildība netika piemērota pat neraugoties uz to, ka atbildētājs (laivas iznomātājs) bija spēcīgs peldētājs un ka atbildētājs atradās līgumiskās attiecībās ar noslīkušo personu. Sk.: *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* 2003, p. 150.

⁴²⁶ *van Dam C.* 2013, p. 248.

⁴²⁷ *Torgāns K., Kārklīšs J.* 2015; *sal.: Kubilis J.* 2016, 80. lpp.

⁴²⁸ *Kārklīšs J.* 2015.

iesaistīties noteiktā aktivitātē), tad tam noteiktos apstākļos varēs pārnest neuzmanību par bezdarbību, arī nekonstatējot tiešu tiesību normās ierakstīta pienākuma veikt aktīvu rīcību pārkāpumu. Attiecīgi šīs tiesību literatūras atziņas nevar attiecināt uz ikvienu bezdarbības gadījumu, bet gan uz tikai uz pilnīgas bezdarbības gadījumiem. Pretējā gadījumā ikviens, kurš ir iesaistīties noteiktā aktivitātē, bet nav veicis attiecīgus piesardzības pasākumus, vai arī ir tos veicis nepietiekamā apmērā vai kļūdaini, varēs salīdzinoši viegli izvairīties no atbildības piemērošanas, apgalvojot, ka nepastāv konkrētas tiesību normas, kas uzliktu par pienākumu pārtraukt bezdarbību. Pie tam, šāda pieeja noteikti neatbilstu efektīvai cietušo interešu aizsardzībai.

Pilnīgas bezdarbības kontekstā šķistu pašsaprotami, ka ne katrai personai ir pienākums glābt katru cilvēku no visām iespējamām briesmām (šajā ziņā Latvijas tiesību sistēmā pastāv zināmi izņēmumi⁴²⁹). Tāpat fakts, ka personai ir eksperta zināšanas konkrētā jomā pats par sevi nerada tai pienākumu pret visu pasauli pielietot šīs zināšanas un risināt tās problēmas. Šajā ziņā tiesību literatūrā atzīmēts, ka nepastāv tāds rūpības pienākums pret pasauli kopumā (abstrakta neuzmanība).⁴³⁰ Proti, pamata noteikums ir ievērot tādu rūpību, lai citam nerastos kaitējums, tomēr nepastāv tāds vispārējs pienākums rīkoties citu labā, piemēram, glābt kādu.⁴³¹ Atslēgas moments slēpjas jautājumā, kam pieskaitīt šo pienākumu novērst vai mazināt kaitējuma risku? Šajā ziņā ir svarīgi izcelt iepriekš minēto **kontroles (atbildības) sfēras** kritēriju, kas ir viens no neuzmanības noteikšanas galvenajiem kritērijiem, ievērojot, ka nepietiekamu piesardzības pasākumu veikšanu (rūpības neievērošanu) var pārnest tikai tam, kura kontroles (atbildības) sfērā vispār ietilpst šādu pasākumu veikšana vai attiecīgais kaitējuma iestāšanās risks.

Šajā ziņā tiek atzīts princips, ka persona, kas ir iesaistīta noteiktās aktivitātēs, tai radot attiecīgu kaitējuma iestāšanās risku, ir atbildīga par zināmu piesardzības pasākumu veikšanu. Taču, ja kaitējuma risku ir radījis kāds cits (cietušais, trešā persona) vai arī to ir radījusi daba vai kādas lietas stāvoklis, tad parasti nav acīmredzams, kurai personai būtu uzliekams šāds pienākums pārtraukt bezdarbību. Iepriekš minētajā kontekstā privāttiesību sistēmās iezīmējušās noteiktas indikācijas, kas liecina, ka personai ir pienākums aktīvi rīkoties (un tādējādi pārtraukt bezdarbību): 1) īpaša saikne ar notikuma vietu; 2) īpaša saikne ar lietu, kas nodarījusi kaitējumu; 3) īpašas attiecības ar cietušo. Šīs īpašās saiknes / attiecības norāda uz to, ka kādam

⁴²⁹ Tā, piemēram, Krimināllikuma 141. panta pirmā daļa noteic: "Par nepieciešamas un acīm redzami neatliekamas palīdzības nesniegšanu cilvēkam, kas atrodas dzīvībai bīstamā stāvoklī, ja vainīgais apzinājies, ka varējis to sniegt bez nopietnām briesmām sev un citām personām, un ja palīdzības nesniegšana izraisījusi cilvēka nāvi vai citas smagas sekas,— soda ar piespiedu darbu vai ar naudas sodu." Krimināllikums: LR likums. Pieņemts 17.06.1998. Publicēts 08.07.1998., Latvijas Vēstnesis, Nr. 199/200; 04.08.1998., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 15.

⁴³⁰ *Bussani M., Werro F.* 2009, p. 307.

⁴³¹ *Rogers W. V. H.* 2002, p. 134.

ir īpašas zināšanas par konkrēto risku (vai arī tādām zināšanām šai personai vajadzētu būt), un ka šai personai ir pienākums šo risku novērst vai mazināt. Savukārt cietušajam parasti nav šādu zināšanu par attiecīgajiem riskiem.

Būtiski atzīmēt, ka pienākuma pārtraukt bezdarbību (piemēram, sakarā ar personas īpašo saikni ar lietu) rašanās iespēju atzina jau starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments: “Bezdarbība izteicas zināmu pienākumu neizpildīšanā, kuri izriet arī no zināmā vainīgās personas stāvokļa vai attiecībām pret savu mantu, ja šai personai bija pēc likuma jā rūpējas par mantas, piem., imobiļa, vasarnīcas attiecīgo stāvokli; mantas īpašnieks – principā – nevar atsvabināties no atbildības par zaudējumiem, kuri trešām personām cēlušies no pienākuma neizpildīšanas attiecībā pret cietušo ar to, ka viņš savu pienākumu izpildīšanu uzlicis kādai citai personai, kā savam kontrahentam uz līguma pamata (priv. lik. 3288., 4051. un c.), ja nebūtu nodibināts, ka šādam līgumam iepriekš būtu piekritis pats cietušais.”⁴³² Tiesa gan, šeit pienākumu pārtraukt bezdarbību Senāta Civilais kasācijas departaments sasaistīja ar no likuma normas izrietošu vispārēju personas pienākumu rūpēties par savu īpašumu.

Šāds pienākums pārtraukt bezdarbību sakarā ar personas īpašo saikni ar lietu tika izsecināts arī mūsdienā Latvijas tiesu praksē, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijai kādā lietā norādot: “bezdarbība ir viena no vainas formām, proti, tā ir Civillikuma 1635. pantā minētā neatļautā darbība, kas dod tiesību prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot. Ja atbildētāja ar pienācīgu rūpību regulāri būtu pārbaudījusi, kādā stāvoklī ir kanalizācijas aku vāki Jūrmalas gatvē, šāda negadījuma iespējamība būtu mazāka vai nepastāvētu nemaz.”⁴³³ Te arī der vēlreiz atzīmēt iepriekš apskatīto “kanalizācijas lūkas” piemēru. Šeit varētu saskatīt indikāciju “īpaša saikne ar notikuma vietu”, tiesai konstatējot atbildētāja kā nekustamā īpašuma īpašnieka bezdarbību, kā arī “mēbeļu veikala” piemēru. Pēdējā piemērā varētu saskatīt indikāciju “īpaša saikne ar kustamu lietu, kas nodarīja kaitējumu” (ar tirdzniecībā izvietotajām mēbelēm), kā arī “īpašas attiecības ar cietušo” (ar bērnu kā veikala apmeklētāju).

Pakavējoties pie gadījumiem, kad kaitējuma iestāšanās risku radījusi kāda trešā persona, daba vai arī lietas stāvoklis, jānorāda, ka tādos gadījumos ir īpaši rūpīgi jāanalizē saprātīgas personas tests. Proti, var iztēloties gadījumu, kurā nakts vidū divi zagļi nozog kanalizācijas lūkas vāku un pēc piecām minūtēm šajā lūkā ie brauc automašīna, kā rezultātā automašīnas

⁴³² Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1928. gada 31. janvāra spriedums, Jankevič prasībā pret Volfšmidt. Grām.: IV Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. III. turpinājums līdz 1928. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju un rādītāju pievestiem spriedumiem. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Otrais izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 40. lpp.

⁴³³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 1. novembra spriedums civillietā Nr. C27175312 (stājies likumīgā spēkā).

vadītājs gūst kaitējumu veselībai, kā arī tikusi bojāta automašīna. Šādā gadījumā atbildība ceļa īpašniekam (vai tā uzturētājam), visticamāk, neiestātos sakarā ar nejaušību kā atbildību izslēdzošu apstākli. Šajā situācijā nebūtu saprātīgi likt ceļa īpašniekam (vai tā uzturētājam) novērst šādu kaitējuma iestāšanās risku pilnībā. Vienlaikus šeit rastos jautājums – cik ilgi te varētu runāt par nejaušību kā atbildību izslēdzošu apstākli? Šeit attiecīgi parādās jēdziens “nejaušības elements laikā”, proti, ritot sekundēm, varētu teikt, ka nejaušība kā iespējams atbildību izslēdzošs apstāklis arvien vairāk “izdziest”. Proti, jo ilgāks laiks paiet, jo mazākas iespējas ceļa īpašniekam (vai tā uzturētājam) šeit būtu atsaukties uz nejaušību. Secīgi varētu rasties jautājums – kā novilkt robežu? Autora ieskatā, šeit, tāpat kā ikvienā citā dzīves gadījumā, būtu jāņem vērā visi faktiskie apstākļi, veicot saprātīgas personas testa analīzi un risinot jautājumu par civiltiesiskās atbildības piemērošanu. Jebkurā gadījumā minētais piemērs uzskatāmi demonstrē civiltiesiskās atbildības institūta dinamisko raksturu, kur mijiedarbojas vaina un atbildību izslēdzošie apstākļi.

Anglijas tiesībās pienākums aktīvi rīkoties pastāv gadījumos, kad: 1) iespējamais tiesību aizskārējs pats ir radījis risku (piemēram, izrokot bedri ietvē, ir jāuzstāda žogs vai arī jāizvieto brīdinājuma zīmes); 2) iespējamais tiesību aizskārējs ir uzņēmis atbildību par cietušā labklājību; 3) tiesību aizskārēja statuss rada šādu pienākumu (piemēram, ieslodzījumu vietu pienākums rūpēties par ieslodzīto veselību, ieskaitot pienākumu novērst ieslodzīto pašnāvību); 4) tiesību aizskārēja kontrole rada šādu pienākumu (piemēram, personas atbildība par dzīvnieka nodarītu kaitējumu).⁴³⁴ Vācijas tiesībās pienākuma veikt aktīvu rīcību identificēšana savulaik radīja zināmas grūtības, ievērojot, ka BGB nesaturēja normatīvu bezdarbības regulējumu (piemēram, neparedzot līdzīgu noteikumu kā Latvijas CL 1635. panta piezīmi). Attiecīgi Vācijas Augstākā tiesa laika gaitā izsecināja, ka atbildība var iestāties arī par bezdarbību, radot t.s. “drošības pienākumus” (*Verkehrspflichten* – vācu val.). Vairumā gadījumu šie drošības pasākumi ir balstīti uz personas attiecībām ar ēkām, zemi, ar kustamu lietu, vai ar potenciālo cietušo. Tā, piemēram, šādi drošības pienākumi tiek izvirzīti farmaceitiem, ķīmiķiem, arhitektiem, ārstiem, peldbaseiniem, dzelzceļiem, viesnīcām, bāriem, medniekiem, veikaliem, sporta spēļu organizētājiem, ceļu būvētājiem u.c.⁴³⁵

Bezdarbības kontekstā EDTP 4:103. pants noteic pienākumu aizsargāt citus no kaitējuma: “Pienākums veikt aktīvu rīcību, lai aizsargātu citus no kaitējuma var rasties, ja likums tā paredz, vai, ja persona rada vai kontrolē bīstamu situāciju, vai, ja pastāv īpašas attiecības starp pusēm, vai arī, ja kaitējuma nopietnība, no vienas puses, un kaitējuma izvairīšanās vieglums, no otras

⁴³⁴ *van Dam C.* 2013, p. 250–251.

⁴³⁵ *Ibid.*, p. 252.

pusēs, norāda uz šādu pienākumu.”⁴³⁶ Attiecībā uz pēdējo bezdarbības pārtraukšanas pienākuma pamatu jāpiekrīt *Dr.iur. J. Kubiļa* norādītajam, ka “pozitīva pienākuma noteiktos gadījumos novērst un nepieļaut tiesību, tiesisko interešu vai labumu apdraudējumu, ja šāda iespēja pastāv un ja tā nav saistīta ar pārmērīgām grūtībām vai risku pašai personai, ietveršana Latvijas tiesībās būtu drosmīgs un progresīvs solis [..],” kas veicinātu cietušā interešu aizsardzību, kā arī radītu zināmu sociāli vēlamu solidaritāti.⁴³⁷

Noslēdzot autors vēlas atzīmēt, ka atbildības piemērošana ar tiesību normām neregulētos dzīves gadījumos, kur persona ir iesaistījusies noteiktā aktivitātē, bet, iespējams, nav veikusi attiecīgus piesardzības pasākumus, vai arī ir tos veikusi nepietiekamā apmērā, prasa augstu tiesību izpratnes līmeni, lai pareizi piemērotu atbildību. Šeit faktiski ir vērojama šaura robeža starp tiesību jaunradi un atbildības pareizu piemērošanu. Šajā ziņā, autora ieskatā, no CL 1. panta vai bezdarbības analīzes nevarētu izsecināt jaunus vispārējus pienākumus (kā tiesību normu). Minētais tāpat būtu attiecināms uz gadījumiem, kad konkrēto situāciju regulē tiesību norma, kura precīzi noteic veicamos piesardzības pasākumus un to apmēru. Piemēram, ja norma noteic, ka pirms atvērtas kanalizācijas akas ir jānovieto konkrēta izmēra un materiāla aizsargbarjera, konkrētā atstatumā, un tas tiek izdarīts, tad kaitējuma iestāšanās gadījumā nevarētu nonākt pie secinājuma, ka ar to nebija pietiekami un ka tādējādi bija jādara vairāk, nekā paredzēja norma.

Apkopojot šajā apakšnodaļā izklāstīto, secināms, ka ir nepieciešams nošķirt bezdarbību, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir iesaistījies noteiktās aktivitātēs (un attiecīgi nav veicis zināmus piesardzības pasākumus, vai arī tie veikti nepietiekami vai kļūdaini), no “tūrās” jeb pilnīgas bezdarbības, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir bijis pilnīgi pasīvs, attiecīgi tas nav bijis iesaistījies itin nekādās noteiktās aktivitātēs pirms kaitējuma rašanās. Šajā ziņā tiesību literatūrā paustās atziņas par to, ka pienākums pārtraukt bezdarbību un attiecīgi atbildība par bezdarbību var iestāties tikai tad, ja tiesību norma tieši pieprasa to pārtraukt – nevar tikt attiecinātas uz ikvienu bezdarbības gadījumu, bet gan tikai uz pilnīgas jeb “tūrās” bezdarbības gadījumiem. Pretējā gadījumā ikviens, kurš ir iesaistījies noteiktā aktivitātē, bet nav veicis attiecīgus piesardzības pasākumus, vai arī ir tos veicis nepietiekamā apmērā vai kļūdaini, varēs salīdzinoši viegli izvairīties no atbildības piemērošanas, apgalvojot, ka nepastāv konkrētas tiesību normas, kas uzliek par pienākumu pārtraukt bezdarbību. Turklāt šāda pieeja noteikti neatbilstu efektīvai cietušo interešu aizsardzībai.

⁴³⁶ EDTP 4:103. pants angļu val.: “A duty to act positively to protect others from damage may exist if law so provides, or if the actor creates or controls a dangerous situation, or when there is a special relationship between parties or when the seriousness of the harm on the one side and the ease of avoiding the damage on the other side point towards such a duty.” Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 28.12.2020.]

⁴³⁷ *Kubilis J.* 2016, 82. lpp.

Persona, kas ir iesaistīta noteiktās aktivitātēs, tai radot attiecīgu kaitējuma iestāšanās risku, ir atbildīga par zināmu piesardzības pasākumu veikšanu. Taču, ja kaitējuma risku ir radījis kāds cits (cietušais, trešā persona) vai arī to ir radījusi daba vai kādas lietas stāvoklis, tad parasti nav acīmredzams, kurai personai būtu uzliekams šāds pienākums pārtraukt bezdarbību. Šādos gadījumos pienākumu pārtraukt bezdarbību var palīdzēt identificēt vairākas indikācijas: 1) tiesību aizskārēja īpašā saikne ar notikuma vietu; 2) tiesību aizskārēja īpašā saikne ar lietu, kas nodarījusi kaitējumu; 3) tiesību aizskārēja īpašās attiecības ar cietušo (tātad ne tikai tiesību normās noteikts pienākums pārtraukt bezdarbību). Būtiski, ka šīs indikācijas faktiski ir atzītas arī Latvijas tiesu praksē. Jebkurā gadījumā šādam pienākumam pārtraukt bezdarbību būtu jo sevišķi jāattiecas uz personu, kura, veicot noteiktu aktivitāti, ir radījusi attiecīgo kaitējuma risku, kas atrodas šīs personas kontroles (atbildības) sfērā. Savukārt, ja kaitējuma iestāšanās risku radījusi kāda trešā persona, daba vai arī lietas stāvoklis, jānorāda, ka tādos gadījumos ir īpaši rūpīgi jāanalizē saprātīgas personas tests, jo, iespējams, atbildības piemērošanu varētu liegt nejaušs šķērslis kā atbildību izslēdzošs apstāklis.

2.4.4. Tiesību normas pārkāpums

Tiesību normā (tipiski rakstītas) (*statutory rule, statutory provision* – angļu val.) noteiktas uzvedības mērauklas pārkāpumam var būt juridiskas sekas deliktu tiesībās. Ja netiek ievērota šāda tiesību norma, kā rezultātā personai tiek nodarīts kaitējums, cietušais var prasīt radītā kaitējuma kompensāciju. Kā norādīts tiesību literatūrā, “ja rakstītās drošības normas ir brīdinājuma zīmes un barjeras klīns malā, deliktu tiesības var tikt uzskatītas par ātro palīdzību, kas gaida lejā”,⁴³⁸ tādējādi uzsverot tiesību normu primāro nozīmi atbildības noteikšanā. Šajā ziņā jānorāda, ka pastāv privāttiesību sistēmas, kurās rakstītas tiesību normas pārkāpums ir atsevišķs, no neuzmanības jēdziena nodalīts deliktatbildības pamats (Anglija). Tāpat pastāv privāttiesību sistēmas, kurās rakstītas tiesību normas pārkāpums norāda tieši uz neuzmanības, un secīgi arī vainas esību (Francija, Itālija, Beļģija).⁴³⁹ Vēl pastāv tiesību sistēmas, kurās rakstītas tiesību normas pārkāpums norāda uz rīcības prettiesiskumu.⁴⁴⁰ Kontinentālās Eiropas valstīs nereti tas pat tiek ierakstīts likumā (Vācija, Austrija, Nīderlande, Portugāle, Igaunija).⁴⁴¹ Šajā sakarā EDTP 4:102. panta trešā daļa noteic: “Noteikumi, kas regulē vai aizliedz noteiktu

⁴³⁸ *van Dam C.* 2013, p. 279.

⁴³⁹ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 697.

⁴⁴⁰ *van Dam C.* 2013, p. 279.

⁴⁴¹ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 697.

rīcību ir jāņem vērā, nosakot prasītās rūpības standartu.”⁴⁴² Līdzīgi arī DCFR VI. grāmatas 3:102. pants noteic, ka persona nodara juridiski nozīmīgu kaitējumu aiz neuzmanības arī tad, kad tās rīcība “[..] neatbilst noteiktam rūpības standartam, kas noteikts ar normatīvu noteikumu, kuras mērķis ir aizsargāt cietušo personu no attiecīgā kaitējuma”.⁴⁴³ Ņemot vērā, ka abi Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projekti lieto neuzmanības (un EDTP arī vainas jēdzienu), secināms, ka šo dokumentu kontekstā rakstītas tiesību normas (tajās noteiktā uzvedības mēraukla) jāņem vērā, nosakot prasītās rūpības standarta iespējamo saturu, un secīgi arī nosakot iespējamās vainas (neuzmanības) pieļāvumu. Tā arī tiesību literatūrā norādīts, ka abi Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projekti aizstāv Vācijas pieeju, kur rakstītās tiesību normas pārkāpums vienmēr izsauc atbildību par neuzmanību.⁴⁴⁴

Rakstītās tiesību normas tiek uzskatītas par līdzsvarošanas (starp personu rīcības brīvību, no vienas puses, un tiesību un likumīgo interešu aizsardzību, no otras puses) procesa rezultātu, ko veicis likumdevējs. Šis process zināmā mērā ir salīdzināms ar to, ko dara tiesas, veicot neuzmanības analīzi, lai noteiktu prasītās rūpības standartu neregulētā dzīves gadījumā (izsverot kaitējuma iestāšanās risku un veicamos piesardzības pasākumus).⁴⁴⁵ Tādējādi teorētiski varētu izvirzīt sākotnēju apgalvojumu, ka šādas normas pārkāpuma izvērtējumā saprātīgās personas testa veikšana nemaz nebūtu nepieciešama. Tomēr šāds secinājums būtu pārsteidzīgs vairāku iemeslu dēļ.

Pirmkārt, pastāv dažādas abstrakcijas pakāpes tiesību normas. Tā, piemēram, **rakstītā tiesību norma var saturēt noteikumu, ka personai ir jārīkojas ar saprātīgu rūpību, proti, ka tai ir jāveic tādi piesardzības pasākumi, kas ir atbilstoši konkrētajai situācijai. Šādā gadījumā faktiski runa ir par vainu (neuzmanību),**⁴⁴⁶ kuru būtu nepieciešams analizēt sīkāk. Kā tas pamatoti norādīts tiesību literatūrā, “[..] pastāv nepieciešamās rīcības priekšraksti, kas var būt nepilnīgi un nekonkrēti noteikti likumā, un šādā gadījumā personai, ja un ciktāl tiesību normā nostiprinātais rīcības standarts to pieļauj, jārīkojas atbilstoši saprātīgas personas rīcības

⁴⁴² EDTP 4:102. panta trešā daļa angļu val.: “Rules which prescribe or forbid certain conduct have to be considered when establishing the required standard of conduct.” Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 28.12.2020.]

⁴⁴³ DCFR VI. grāmatas 3:102. pants angļu val.: “A person causes legally relevant damage negligently when that person causes the damage by conduct which [...] does not meet the particular standard of care provided by a statutory provision whose purpose is the protection of the person suffering the damage from that damage”. Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 28.12.2020.]

⁴⁴⁴ *van Dam C.* 2013, p. 296.

⁴⁴⁵ *Ibid.*, p. 280.

⁴⁴⁶ Itālijā tiek nošķirta vispārējā neuzmanība (*colpa generica* – itāļu val.) no speciālās neuzmanības (*colpa specifica* – itāļu val.), kur pirmajā gadījumā tiek pārkāpti vispārējie rūpības pienākumi, bet pēdējā – tiesību normās noteiktie pienākumi. *Sk.: Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 40.

standartam.”⁴⁴⁷ Attiecīgi tiesību literatūrā secināts, ka rakstītā tiesību norma atvieglo prasītās rūpības standarta pārkāpuma identificēšanu, tā var būt vainas indikators.⁴⁴⁸ Šeit jāpiebilst, ka prasītās rūpības standartu var ietekmēt ne tikai rakstītās tiesību normas⁴⁴⁹ (normatīvo aktu noteikumi, publisko, kvazi – publisko subjektu izdotie akti, privātas institūcijas izdoti saistošie noteikumi u.c.), bet arī nerakstītās tiesību normas⁴⁵⁰ (vispārējie tiesību principi, paražu tiesības, tehniskie / profesionālie standarti, profesionālās ētikas normas u.c.).

Tāpat rakstītā tiesību norma var saturēt noteikumu, ka personai ir jāgarantē noteikts rezultāts (sīkāk neaprakstot konkrētus personai veicamos pasākumus šī rezultāta sasniegšanā), kas principā atbilst stingrās atbildības idejai,⁴⁵¹ proti, personai var iestāties juridiska atbildība pat tad, ja tā ir rīkojusies tāpat kā saprātīga persona būtu rīkojusies konkrētajos apstākļos.

Normas, kas paredz pienākumu ievērot precīzu uzvedības modeli (piemēram, aizliedzošās normas) tipiski sastopamas tajās dzīves sfērās, kuras ir detalizēti regulētas, piemēram, ceļu satiksme, būvniecība, darba tiesības u.c. (lai gan arī šajās jomās sastopamas normas, kas paredz kādu saprātīgas rūpības pienākumu jeb tādu piesardzības pasākumu veikšanu, kas būtu atbilstoši konkrētajai situācijai).⁴⁵² Tomēr, kā tas atzīmēts tiesību literatūrā, “likumdevējs var būt arī tikai daļēji pozitīvizējis personas rīcības priekšrakstu, normatīvajos aktos nosakot vienīgi atsevišķas prasības, kuru izpilde jāņem vērā, vērtējot personas rīcības neatbilstību nepieciešamās rīcības priekšrakstam.”⁴⁵³ Šī tēze saskan ar jau iepriekš pausto domu, ka rakstītā tiesību norma atvieglo prasītās rūpības standarta pārkāpuma identificēšanu, tā var būt vainas indikators.

Otrkārt, daudzās Eiropas valstu nacionālajās privāttiesību sistēmās, tostarp Anglijā un Vācijā atbildības noteikšanā svarīgs ir pārkāptās **tiesību normas aizsardzības mērķis**.⁴⁵⁴ Tā, piemēram, Vācijas BGB 823. paragrāfa otrā daļa paredz, ka persona rīkojas prettiesiski un ir atbildīga par radīto kaitējumu, ja tā pārkāpj likuma normu, kuras mērķis ir aizsargāt cietušo no radītā kaitējuma (*Schutzgesetzverstoß* – vācu val.).⁴⁵⁵ Mērķa noskaidrošanas procesā tiek

⁴⁴⁷ Kubilis J. 2016, 74. lpp.

⁴⁴⁸ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 699.

⁴⁴⁹ Widmer P. 2005, p. 92.

⁴⁵⁰ European Group on Tort Law. 2005, p. 82.

⁴⁵¹ Francijā 20. gadsimta vidū Boriss Starks (*Boris Starck*) attīstīja *la theorie de la garantie* (franču val.), uzsvāru liekot uz ideju, ka persona, kas ir apdrošināta, būtu jānes negadījumu izdevumu risks. Sk.: *van Dam C.* 2013, p. 61.

⁴⁵² European Group on Tort Law. 2005, p. 81.

⁴⁵³ Kubilis J. 2016, 74. lpp.

⁴⁵⁴ *van Dam C.* 2013, p. 283–285; *Widmer P.* 2005, p. 81.

⁴⁵⁵ BGB 823. paragrāfa otrā daļa vācu val.: “Die gleiche Verpflichtung trifft denjenigen, welcher gegen ein den Schutz eines anderen bezweckendes Gesetz verstößt. Ist nach dem Inhalt des Gesetzes ein Verstoß gegen dieses

meklētas atbildes uz šādiem jautājumiem: kurš ir aizsargāts; kādu kaitējumu normai būtu jānovērš; pret kādiem kauzāliem notikumiem persona ir pasargāta.⁴⁵⁶ Nereti likumdevēja noteikts rīcības priekšraksts varētu būt saistīts ar attiecīgajā situācijā prezumējami būtiskāko un paredzamāko personas tiesību aizskāruma risku samazināšanu vai novēršanu, kā arī tas var būt saistīts ar likumdevēja tiesībpolitisku izšķiršanos par noteiktas personas grupas aizsardzību vai noteiktas rīcību novēršanu kopumā.⁴⁵⁷ Šveices civiltiesībās aizsardzības mērķa mācība (*Schutzzwecklehre* – vācu val.) tiek attiecināta kā uz rakstītām, tā arī uz nerakstītām tiesību normām.⁴⁵⁸ Nīderlandē, vērtējot normas aizsardzības mērķi atbilstoši Civilkodeksa 6:163. pantam,⁴⁵⁹ tiek ņemts vērā šāds neuzmanības vērtēšanas faktors – aizsargājamās intereses daba un vērtība,⁴⁶⁰ līdz ar to normas aizsardzības mērķa noskaidrošana savā ziņā līdzinās neuzmanības analīzei. Savukārt Francijā, kā norādīts iepriekš, rakstītas tiesību normas pārkāpums konstituē vainu (*faute* – franču val.), pat, ja attiecīgās normas mērķis nav vērsts uz cietušā aizsardzību no tā kaitējuma, ko tas cietis. Francijā katra tiesību norma tiek uzskatīta par tādu, kurai piemīt absolūts tvērums tādā nozīmē, ka norma aizsargā personas no jebkura kaitējuma, kas rodas, pārkāpjot attiecīgo normu. Līdzīgā veidā atbildība iestājas arī par nerakstītas tiesību normas pārkāpumu, kas nosaka iepriekš pastāvošu pienākumu (*pre-existing duty* – angļu val.) un kuras tiek izsecinātas no morāles, paražām un tehniskajiem standartiem.⁴⁶¹

Lai arī nereti tiesību normas aizsardzības mērķa mācību mēdz aplūkot cēloņsakarības kontekstā (kā tas nereti tiek darīts arī Latvijas civiltiesībās⁴⁶²), tomēr jāpiekrīt *Dr. iur.* J. Kubiļa norādītajam, ka pamatotāk normas mērķi būtu vērtēt, nosakot personas rīcības brīvības ierobežojumus un radot noteiktas rīcības priekšrakstu vai aizliegumu,⁴⁶³ t.i., vērtējot personas vainu. Tā, piemēram, atkarībā no tā, kādā mērā normas mērķi ietilpst potenciālā cietušā tiesību un interešu aizsardzību, ir atkarīgs iespējamajam tiesību aizskārējam izvīzāmais pienākums veikt zināmus piesardzības pasākumus. Atsevišķos gadījumos normas mērķis var būt pat izslēgt jebkāda kaitējuma nodarīšanas risku jeb sasniegt noteiktu rezultātu, kas savukārt nozīmē to, ka faktiski jau sāk darboties stingrās atbildības režīms. Līdz ar to secināms, ka normas aizsardzības mērķis ne tikai ir nesaraucjami saistīts ar neuzmanību (piemēram, veicamo piesardzības

auch ohne Verschulden möglich, so tritt die Ersatzpflicht nur im Falle des Verschuldens ein.” Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_823.html [aplūkots 29.12.2020.]

⁴⁵⁶ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 698.

⁴⁵⁷ Kubilis J. 2016, 76. lpp.

⁴⁵⁸ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 281, 117.

⁴⁵⁹ Nīderlandes Civilkodeksa 6:163. pants angļu val.: “There is no obligation to repair the damage on the ground of a tortious act if the violated standard of behaviour does not intend to offer protection against damage as suffered by the injured person.” Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook066.htm> [aplūkots 20.01.2021.]

⁴⁶⁰ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 290.

⁴⁶¹ van Dam C. 2013, p. 57.

⁴⁶² Strazdiņš Ģ. 2017.

⁴⁶³ Kubilis J. 2016, 76. lpp.

pasākumu kontekstā), bet arī var noteikt to, kurš no atbildības modeļiem (vainas vai stingrais) vispār konkrētajā situācijā ir piemērojams.

Latvijas tiesu praksē jautājums par rakstītās tiesību normas aizsardzības mērķi faktiski tika risināts kādā Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas izskatītā lietā, kurā apdrošināšanas sabiedrība cēla prasību pret kādu personu par zaudējumu atlīdzības piedziņu sakarā ar to, ka naktī, iestājoties atkusnim, no atbildētājam piederošās ēkas jumta, krītot sniega un ledus masai, tika sabojāta daļa no apdrošinātajam kaimiņam piederošā žoga. Atbildētājs šajā lietā izvirzīja argumentu, ka pirmās instances tiesa paplašināti tulkojusi Mārupes novada domes saistošo noteikumu Nr. 11/2010 "Par nekustamo īpašumu uzturēšanu un sabiedrisko kārtību Mārupes novadā"⁴⁶⁴ 6. punktu, tajā noteiktos nosacījumus attiecinot arī uz apdraudējumiem personu īpašumam, jo atbilstoši šai tiesību normai atbildētājam ir pienākums veikt noteiktu darbību savā īpašumā – tikai lai novērstu apdraudējumu cilvēka dzīvībai un veselībai, bet ne kaitējumu kaimiņa mantai. Šajā sakarā Civillietu tiesas kolēģija nepiekrīta šādam atbildētāja argumentam, norādot, ka "[..] ēkas īpašniekam jāapzinās sekas, kas var iestāties savlaicīgi nenotīrot vai nenorobežojot uz jumta sakrājušos sniegu, novērojot un apzinoties valdošos laika apstākļus. Turklāt, kā minēts atbildētāja paskaidrojumos, tad viņam piederošajā nekustamā īpašumā uz apdrošināšanas gadījuma iestāšanās brīdi darbojās privāts bērnudārzs [..]. Līdz ar to ledus un sniega notīrīšana varēja apdraudēt cilvēka dzīvību un veselību."⁴⁶⁵ Šajā kontekstā Civillietu tiesas kolēģija atsaucās arī uz CL 1084. panta pirmo daļu.⁴⁶⁶

Kā redzams, šajā motivācijā tiešā veidā nav saskatāms apelācijas instances tiesas vērtējums attiecībā uz minētajos saistošajos noteikumos ietvertās normas aizsardzības mērķi (proti, nesniedzot atbildi uz jautājumu, kāpēc šajā gadījumā atbildībai būtu jāiestājas par kaitējumu īpašumam). Tomēr apelācijas instances tiesas argumentācija vedina domāt, ka atbildētājam atbildība, pat neraugoties uz rakstītās tiesību normas aizsardzības mērķi, jebkurā gadījumā iestātos uz vispārējiem deliktatbildības noteikumiem, t.i., par neuzmanību, ievērojot, ka tika radīts ievērojams kaitējuma iestāšanās risks attiecībā uz tik augstu aizsargājamu interesi kā bērnu dzīvību un veselību. Šāda pieeja zināmā mērā atgādina Francijas pieeju, atbilstoši kurai katra tiesību norma tiek uzskatīta par tādu, kurai piemīt absolūts aizsardzības tvērums. Jebkurā gadījumā jāatzīmē, ka Latvijas tiesību literatūrā pastāv ievērojams atbalsts tiesību

⁴⁶⁴ Mārupes novada domes saistošie noteikumi Nr. 11/2010 "Par nekustamo īpašumu uzturēšanu un sabiedrisko kārtību Mārupes novadā": Mārupes novada domes saistošie noteikumi. Pieņemti 18.08.2010. Publicēti 07.09.2010., Mārupes Vēstis, Nr. 9.

⁴⁶⁵ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 28. oktobra spriedums civillietā Nr. C33361414 (stājies likumīgā spēkā).

⁴⁶⁶ CL 1084. panta pirmā daļa: "Katram būves īpašniekam, lai aizsargātu sabiedrisko drošību, jātur sava būve tādā stāvoklī, ka no tās nevar rasties kaitējums ne kaimiņiem, ne garāmgājējiem, ne arī tās lietotājiem."

normas aizsardzības mērķa mācības pielietošanai arī Latvijas civiltiesībās,⁴⁶⁷ un šādam viedoklim pievienojas arī autors.

Kā norādīts iepriekš, rakstītās tiesību normas tiek uzskatītas par līdzsvarošanas (starp rīcības brīvību, no vienas puses, un tiesību un likumīgo interešu aizsardzību, no otras puses) procesa rezultātu, ko veicis likumdevējs. Šis process zināmā mērā ir salīdzināms ar to, ko dara tiesas, veicot neuzmanības analīzi, lai noteiktu prasītās rūpības standartu neregulētā dzīves gadījumā (izsverot kaitējuma iestāšanās risku un veicamos piesardzības pasākumus). Šeit varētu rasties jautājums, vai šie piesardzības pasākumi, kas personai jāveic, izpildot tiesību normās aprakstītās aktivitātes, rada sava veida tiesisko paļāvību, proti, vai normā nostiprinātās rūpības (piesardzības pasākumu) ievērošana visos gadījumos izslēgs atbildības piemērošanas risku – pat, ja tomēr šo aktivitāšu pienācīgas veikšanas rezultātā radīsies kaitējums citai personai? Šajā ziņā Latvijas tiesību literatūrā norādīts, ka pretējas pieejas atbalstīšanas gadījumā civiltiesiskajā sabiedrībā tiktu izjaukta tiesiskā stabilitāte, proti, personai faktiski tiktu uzlikts pienākums katru reizi pārvērtēt tiesību normas saprātīgumu, pirms uzsākt konkrētu rīcību.⁴⁶⁸ Citā tiesību literatūras avotā norādīts: “Prezumējams, ka likumdevējs, pozitīvizējot noteiktu uzvedības priekšrakstu, jau ir šādā veidā norādījis, kā saprātīgai personai jārikojas noteiktos gadījumos. Starp likumdevēja īpaši noteikto un vispārējo personas rīcības priekšrakstu nepastāv konceptuālu saturisku atšķirību, jo tie ir vērsti uz personas rīcības brīvības samērīgu ierobežošanu, iespējami apdraudēto personu aizsardzību un aizskāruma riska samazināšanu vai izslēgšanu.”⁴⁶⁹

Tomēr šajā kontekstā pastāv arī citāds viedoklis, saskaņā ar kuru atsevišķās situācijās personai jāvelta lielākas pūles (tātad jāievēro ievērojamāks rūpības līmenis, jāveic nopietnāki piesardzības pasākumi) nekā tas paredzēts attiecīgajās tiesību normās, kas lielākoties saistāms ar tehniskā progresa ideju.⁴⁷⁰ Tāpat šāda atbildība izņēmuma gadījumos var tikt noteikta uz vispārējiem delikttiesību principiem, neraugoties uz to, ka persona ir ievērojusi tiesību normā noteiktās prasības. Tā, piemēram, Austrijā kādam viesnīcniekam tika piemērota atbildība sakarā ar to, ka kāds viesis pārkrita pār balkona margām, lai gan margu augstums bija atbilstošs piemērojamām tiesību normām. Šajā ziņā tika secināts, ka normās noteiktā prasība bija nepietiekama. Līdzīgu apsvērumu dēļ Francijā kādā lietā tika noteikta atbildība saistībā ar pesticīdu lietošanu, lai gan persona ievēroja visas normatīvās drošības prasības.⁴⁷¹ Šeit arī der atcerēties iepriekš aplūkoto Portugāles Augstākās tiesas nolēmumu, kur tika piemērota atbildība

⁴⁶⁷ Sk., piemēram, *Strazdiņš G.* 2017; *Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A.* 2017, 303. lpp.

⁴⁶⁸ *Torgāns K., Kārklīšs J.* 2015.

⁴⁶⁹ *Kubilis J.* 2016, 74. lpp.

⁴⁷⁰ *European Group on Tort Law.* 2005, p. 82.

⁴⁷¹ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 699.

hokeja arēnas īpašniekam sakarā ar nepieciešamo piesardzības pasākumu neveikšanu, neraugoties uz to, ka konkrētais aizsargtīklu izvietojums atbilda piemērojamām tiesību normām. Tomēr Augstākās tiesas ieskatā atbildētajam vajadzēja veikt nopietnākus piesardzības pasākumus, jo bija paredzams, ka konkrētie pasākumi būs nepietiekami.

Šajā ziņā Latvijas tiesību literatūrā⁴⁷² pastāvēja disputs par to, vai būtu piemērojama atbildība personai, kuras sakurinātais ugunskurs dienā, kad pūta neparasti stiprs vējš, pārvērtās nekontrolētā liesmā, kā rezultātā izcēlās meža ugunsgrēks. Šī piemēra strīdīgais moments parādījās apstākļi, ka persona bija ievērojusi likumā noteiktu aizliegumu nekurt uguni tuvāk par 300 m no meža. Vispirms jāteic, ka šis piemērs oriģināli ticis aplūkots DCFR komentāros,⁴⁷³ kuros norādīts, ka ugunscura kūrējam atbildība iestājas uz neuzmanības pamata, savukārt rīkošanās atbilstoši aizliedzošajai normai neatbrīvo kūrēja pienākumu ievērot vispārējo rūpības standartu. Turklāt, izpētot romiešu digestas, redzams, ka DCFR komentāru autori iedvesmojušies no Paula digestas D. 9, 2, 30, 3, kurā aplūkota faktiski identiska situācija.⁴⁷⁴ Jebkurā gadījumā, kā tas sīkāk paskaidrots DCFR komentāros, ja saprātīga persona konkrētajos apstākļos varēja paredzēt, ka specifisku normu prasību ievērošana ir nepietiekama un kur konkrētā norma atstāj zināmu rīcības brīvību, tad personai konkrētajā situācijā ir jāpielieto šī rīcības brīvība tā, kā to darītu saprātīga persona.⁴⁷⁵

Autora ieskatā, ir drīzāk jāpiekrīt tiesību literatūrā norādītajam un DCFR komentāru autoru viedoklim, ka šajā gadījumā atbildība ugunscura kūrējam tomēr iestātos. Šeit gluži nebūtu vietā arguments, ka pretējas pieejas atbalstīšanas gadījumā civiltiesiskajā sabiedrībā tiktu izjaukta tiesiskā stabilitāte, proti, ka personai faktiski tiktu uzlikts pienākums katru reizi pārvērtēt tiesību normas saprātīgumu, pirms uzsākt konkrētu rīcību. Konkrētajā gadījumā regulējošā norma noteica aizliegumu kurt ugunscuru *tuvāk* par 300 m. Šajā normā tādējādi bija noteikta rīcības brīvība kūrējam to darīt *arī tālāk* par 300 m. Šajā rīcības brīvības robežā (300 un vairāk metru) piemērojams saprātīgas personas tests (principā analizējama neuzmanība). Un ņemot vērā neparasti stipro vēju, kūrējam bija jāņem vērā šādas aktivitātes bīstamība un secīgi kaitējuma iestāšanās risks, un attiecīgi bija jāveic piemēroti piesardzības pasākumi, piemēram, izvēloties drošāku iecerētā ugunscura attālumu no meža.

Vienlaikus autors uzsver, ka šāda veida atbildība par tiesību normās noteiktā uzvedības modeļa (ārēju) ievērošanu būtu nosakāma, ārkārtīgi piesardzīgi analizējot visus relevantos apstākļus, tostarp saprātīgas personas spēju paredzēt to, ka normatīvi regulētie piesardzības pasākumi nebūs pietiekami, kā arī to, ka norma satur attiecīgu rīcības brīvības ietvaru, attiecībā

⁴⁷² Sk.: *Buls L.* 2014; *Torgāns K., Kārklīšs J.* 2015.

⁴⁷³ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3277.

⁴⁷⁴ D. 9, 2, 30, 3. Sk.: *Кофанов Л. Л.* 2008, с. 446.–447.

⁴⁷⁵ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3277.

uz kuru būtu piemērojams saprātīgas personas tests. Kā norādījis *Dr. iur. J. Kubilis*, “būtiska nozīme situācijās, kurās likumdevējs ir pilnīgi vai daļēji normatīvajā aktā ietvēris noteiktu personas rīcības priekšrakstu, ir šīs rīcības priekšraksta robežām, proti, ciktāl tas izslēdz personas vispārējā rīcības priekšraksta piemērošanu.”⁴⁷⁶ Bez tam šajā piemērā, autora ieskatā, vēl varētu būt svarīgi, vai likumdevēja mērķis, nosakot tieši 300 m minimālo distanci, ir bijis aptvert arī šādus laika apstākļus, proti, neparasti stipro vēju. Tas spilgti parāda to, kāda juridiska nozīme var piemist normas aizsardzības mērķim.

Kā norādīts iepriekš, rakstītā tiesību norma var saturēt noteikumu, ka personai ir jārīkojas ar saprātīgu rūpību, proti, ka tai ir jāveic zināmi piesardzības pasākumi, kas ir atbilstoši konkrētajai situācijai. Šādā gadījumā faktiski runa ir par vainu (neuzmanību). Tāpat rakstītā tiesību norma var saturēt noteikumu, ka personai ir jāgarantē noteikts rezultāts (sīkāk neaprunājot konkrētus personai veicamos pasākumus šī rezultāta sasniegšanā), kas principā atbilst stingrās atbildības idejai. Turklāt rakstītās tiesību normas var saturēt arī precīzu un nepārprotamu personas uzvedības modeli (piemēram, aizliedzošās normas). Turpmākajās rindkopās aplūkoti vairāki Latvijas tiesu prakses piemēri, kas raksturo minēto tiesību normu iedalījumu Latvijas civiltiesībās no atbildības piemērošanas viedokļa.

Tā, piemēram, starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments kādā lietā atzina, ka “Tiesu Palāta pareizi iztulkojusi runā stāvošo 1903. g. 6. oktobra obligatorisko noteikumu 3, 6 §§, pēc kuriem namīpašnieka pienākums ir par laiku no 1. septembra līdz 1. martam trotuārus apkaisīt ar smiltīm tikai ne vēlāk kā līdz plkst. 9 rītā, t.i. namsaimnieks minētos noteikumus nepārkāpj, ja tas naktī vai agrākā rītā trotuāru ar smiltīm neapkaisa; **prasītājs nepieved kādu vispārējo principu vai likuma noteikumu**, pēc kura namsaimniekam būtu jānes atbildība par gājēju veselības bojājumiem caur kritienu uz trotuāra, kas nebūtu ar smiltīm apkaisīts ārpus aprādītā laika naktī, nav arī likuma, kas nodibinātu namsaimnieka atbildību, līdzīgu piem. dzelzceļam, par visiem zaudējumiem, kas neceļas ar force majeure gadījumiem; [...] šāda atbildība atkrīt, kad gājējs staigā pa ielām naktī vai agrā rītā, kad minētā norma nepietiekoši nodrošina viņu pret varbūtējiem veselības bojājumiem, neprasot trotuāra apkaisīšanu ar smiltīm naktī vai agrā rītā, šai ziņā pats gājējs pielaiž neuzmanību, ja tas nerēķinās ar to, ka aprādītās stundās trotuāri nav obligatoriski apkaisāmi ar smiltīm [autora izcēlums].”⁴⁷⁷ Varētu teikt, ka šajā lietā aplūkotā tiesību norma paredzēja precīzu personas uzvedības modeli, vienlaikus Senāta Civilajam kasācijas departamenta

⁴⁷⁶ *Kubilis J.* 2016, 74.–75. lpp.

⁴⁷⁷ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1931. gada 31. janvāra spriedums, Musso prasībā pret Kaltu. Grām.: VIII Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VII. turpinājums līdz 1932. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 189. lpp.

norādot uz hipotētisku iespējamību pierādīt atbildības iestāšanos uz vispārējo tiesību principu pamata.

Tomēr pretējs iznākums bija kādā faktisko apstākļu ziņā analogiskā, mūsdienu tiesu prakses piemērā, kur prasītāja kā cietusī cēla prasību par morālā kaitējuma atlīdzības piedziņu sakarā ar to, ka prasītāja kritusi uz atbildētājas, no sniega nenotīrītas ietves un attiecīgi guvusi kājas traumu, kas izraisīja fiziskas un morālas ciešanas. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija, cita starpā, par nepamatotiem atzina atbildētājas iebildumus, ka “notikuma laikā sniga un nodrošināt nemainīgi tīru ietvi nav iespējams, ka negadījums notika ap plkst. 13.00, bet ietve bija jānotīra līdz plkst. 8.00 un tā kā bija pagājušas piecas stundas, pēc ietves notīrīšanas snigšanas laikā izveidojās jauna sniega kārtā, kuru notīrīt nekavējoties nav iespējams, jo kā izriet no Rīgas domes 2008. gada 8. jūlija saistošo noteikumu Nr. 125 “Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas un būvju uzturēšanas noteikumi”⁴⁷⁸ 4.3. un 4.4. punkta, [...] nodrošina nekustamā īpašuma un piegulošajā teritorijā esošo gājēju ietvju, izņemot sabiedriskā transporta pieturvietas, attīrīšanu no sniega un ledus līdz ietves segumam, pretslīdes materiālu kaisīšanu, kā arī pagalma celiņu tīrīšanu un kaisīšanu katru dienu līdz plkst. 8.00 **un, ja nepieciešams, visas dienas laikā** [...] [autora izcēlums].”⁴⁷⁹ Izmantojot starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta retoriku, prasītāja šajā lietā bija “pievedusi likuma noteikumu, pēc kura atbildētājai būtu jānes atbildība par gājēju veselības bojājumiem caur kritienu uz ietves, kas nebūtu notīrīts ārpus aprādītā laika dienā”. Šis “likuma noteikums” ir citētā saistošo noteikumu punkta piebilde “un, ja nepieciešams, visas dienas laikā”, kas tādējādi noteiktos gadījumos var izsaukt papildu piesardzības pasākumu veikšanas pienākumu (ietvju attīrīšanu no sniega un ledus līdz ietves segumam, pretslīdes materiālu kaisīšanu visas dienas laikā), kas principā atbilst vainas (neuzmanības) analīzei (piemēram, vērtējot arī snigšanas intensitāti u.c. apstākļus). Šajā tiesu prakses piemērā aplūkotā tiesību norma, atšķirībā no iepriekšējā tiesu prakses piemēra, saturēja tostarp noteikumu, ka personai ir jārīkojas ar saprātīgu rūpību, proti, ka tai ir jāveic tādi piesardzības pasākumi, kas ir atbilstoši konkrētajai situācijai.

Faktisko apstākļu ziņā analogiskā piemērā līdzīgs iznākums, bet ar vēl citādāku juridisko argumentāciju tika panākts lietā, kurā tika piemērota civiltiesiskā atbildība viesnīcas īpašniekam un reizē tās apsaimniekotājam sakarā ar to, ka prasītāja, pārvietojoties pa viesnīcas automašīnu stāvvietas teritoriju, paslīdēja uz apledojušas stāvvietas virsmas un nokrita, kā rezultātā guva noteiktus miesas bojājumus. Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija secināja: “Prasītājas apelācijas sūdzībā pamatoti norādīts, ka **vārda “nodrošina” lietošana**

⁴⁷⁸ Rīgas domes saistošie noteikumi Nr. 125 “Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas un būvju uzturēšanas noteikumi”: Rīgas domes saistošie noteikumi. Pieņemti 08.07.2008. Publicēti 06.08.2008., Latvijas Vēstnesis, Nr. 120.

⁴⁷⁹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 19. februāra spriedums civillietā Nr. C29676111, 9. punkts (stājies likumīgā spēkā).

minētajā normā norāda uz to, ka atbildētājam bija jāsasniedz noteikts rezultāts, proti, viesnīcas teritorijas tīrība no sniega un ledus, nodrošinot drošu un neslidenu virsmu [autora izcēlums]. [..] Tiesa atzīst, ka tas apstākļi vien, ka atbildētāja bija noslēgusi līgumu par teritorijas sakopšanu, neatbrīvo atbildētāju no atbildības par prasītājam nodarīto kaitējumu, jo, kā jau norādīts iepriekš, prasītājam, veicot teritorijas tīrīšanu no sniega un ledus, bija jāsasniedz noteikts rezultāts, lai asfalta segums nav slidens. Kaut gan atbildētāja bija pielikusi zināmas pūles, lai tīrītu autostāvvietu, tomēr stāvvietā nav bijusi pietiekami notīrīta un apkaisīta ar pretslīdes materiālu. [..] Izvērtējot atbildētājas vainas pakāpi, lai noteiktu atbildētājas civiltiesiskās atbildības apmēru, tiesa atzīst, ka atbildētājas darbības ir kvalificējama kā rupja neuzmanība, un minētais atbilst Civillikuma 1645. pantā noteiktajam [..].”⁴⁸⁰

Šajā tiesu prakses piemērā apelācijas instances tiesa *expressis verbis* secinājusi, ka atbildētājam bija pienākums sasniegt noteiktu rezultātu, tādējādi konkrēto strīdu atrisinot uz stingrās atbildības pamata (par ko liecina arī tas, ka atbildētāja netika atbrīvota no atbildības sakarā ar tās nolīgtās personas nepienācīgu teritorijas sakopšanu⁴⁸¹). Turklāt, lai gan apelācijas instances tiesa secināja, ka konstatējama atbildētājas rupja neuzmanība, tas nemaina būtību, ka faktiski atbildētājas veiktie piesardzības pasākumi netika ņemti vērā, šajā ziņā arī norādot: “Kaut gan atbildētāja bija pielikusi zināmas pūles, lai tīrītu autostāvvietu, tomēr stāvvietā nav bijusi pietiekami notīrīta un apkaisīta ar pretslīdes materiālu.” Šeit faktiski iederas iepriekš jau pieminētā tiesību literatūras atziņa, atbilstoši kurai šādās situācijās var apgalvot, ka veiktajiem piesardzības pasākumiem ir visai maza juridiska nozīme, un ka patiesībā “stingrā atbildība ir nomaskējusi sevi vainas (neuzmanības) drēbēs”.⁴⁸² Faktiski līdzīga pieeja pausta kādā Čehijas Augstākās tiesas izspriestajā lietā, kurā no Čehijas Ceļu likumā nostiprinātā pienākuma zemes gabala īpašniekam uzturēt ceļus drošā stāvoklī tika izsecināta stingrā atbildība.⁴⁸³

Pakavējoties pie iepriekš aplūkotojām trīs Latvijas tiesu prakses piemēriem, kuros tika analizētas faktisko apstākļu ziņā ļoti līdzīgas situācijas un vienlaikus kuros tiesas izmantoja atšķirīgu juridisko argumentāciju, jāatzīmē, ka šeit spilgti iezīmējas princips – vainas jautājums ir analizējams katrā dzīves gadījumā atsevišķi, ievērojot katras situācijas nianses, tostarp piemērojamās tiesību normas.

Šajā ziņā vēl jānorāda uz Igaunijas civiltiesībās rasto risinājumu līdzīga tipa lietās. Tā, piemēram, kādā lietā Tallinas apgabaltiesa apmierināja pastnieka prasību pret zemes gabala

⁴⁸⁰ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 7. marta spriedums civillietā Nr. C28304714 (stājies likumīgā spēkā).

⁴⁸¹ CL 1782. pants: “Ja kāds nepiegrīž vajadzīgo uzmanību izvēloties kalpotājus un citus darbiniekus un nepārlicinās papriekš par viņu spējām un noderību izpildīt viņiem uzliekamās pienākumus, tad viņš atbild par zaudējumiem, ko viņi ar to nodarījuši trešai personai.”

⁴⁸² *van Dam C.* 2013, p. 242.

⁴⁸³ *Winger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 248–250.

īpašnieku sakarā ar to, ka pastnieks, pildot savus profesionālos pienākumus, paslīdēja uz apledojušā gājēju ceļa, kas atradās atbildētājam piederošajā zemesgabalā. Apgabaltiesa šajā lietā uzskatīja, ka atbildētājs pārkāpis vispārēju pienākumu nodrošināt drošību, taču jāuzsver, ka šāds pienākums neizrietēja no īpašumu uzturēšanu regulējošajām tiesību normām. Ievērojot, ka šāds kaitējuma iestāšanās risks bija paredzams, atbildētājam vajadzēja veikt saprātīgi nepieciešamos, piemērotus piesardzības pasākumus. Šajā ziņā, atsaucoties uz tiesību literatūru, apgabaltiesa norādīja, ka jo nopietnāks ir sagaidāmais kaitējums, jo ticamāk, ka šāds kaitējums iestāsies, un jo zemākas ir objektīvi nepieciešamās pūles un izdevumi, lai novērstu kaitējumu, jo lielāka ir ticamība, ka atbildētājam bija pienākums nodrošināt drošību, ievērojot attiecīgus piesardzības pasākumus, lai izslēgtu vai mazinātu briesmas.⁴⁸⁴ Šo tēzi par vispārēju pienākumu nodrošināt drošību kādā citā lietā pēc tam akceptēja arī Igaunijas Augstākā tiesa.⁴⁸⁵

Vēl izteiktāka stingrās atbildības piemērošana par pienākuma garantēt noteiktu rezultātu pārkāpumu saskatāma kādā lietā, kurā prasītājs cēla prasību pret AS “Sadales tīkls” par zaudējumu atlīdzības piedziņu sakarā ar to, ka prasītāja pagalmā stāvošajai automašīnai uzkrīta elektrības vadu balsts, kā rezultātā tika sabojāta prasītāja automašīna. Attiecīgi, arī šeit atsaucoties uz CL 1084. pantu, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija secināja, ka “[..] atbildētājam kā elektrolīnijas īpašniekam ir jānodrošina tās droša ekspluatācija, ko pēdējais nav ievērojis. Kā izriet no atbildētāja paskaidrojumiem lietā, tad elektrolīnijas balsts nav izturējies tam paredzēto slodzi, uzkrītot atbildētāja automašīnai, jo trešai personai piederošs koks uzkrītis uz elektrolīnijas vadiem, nolaužot balstu. Kolēģijas ieskatā minētie apstākļi nevar būt pamats atbildētāja atbrīvošanai no likumā paredzētās atbildības, jo atbildētājam kā elektrolīnijas īpašniekam vajadzēja nodrošināt elektrolīnijas tādu ekspluatāciju, lai tā neapdraudētu, šajā gadījumā ne prasītāju kā kaimiņu, ne arī viņa mantu. Lietā nav strīds, ka elektrolīnijas balsts nav nogāzies nepārvaramas varas apstākļos, tādējādi atzīstams, ka atbildētājs nav ievērojis būves īpašnieka piesardzību un nodrošinājis tās drošu ekspluatāciju.”⁴⁸⁶ Kā redzams, šajā lietā apelācijas instances tiesa pat secināja, ka trešai personai piederoša koka uzkrīšana atbildētājam piederošajam elektrības vadu balstam, to secīgi nolaužot, netika uzskatīta par nepārvaramas varas gadījumu, kas atbrīvotu atbildētāju no stingrās atbildības piemērošanas. CL 1084. panta kontekstā norādāms, ka šī tiesību norma, atbilstoši tiesību literatūrā paustajam viedoklim, paredz atbildību par vainu, nevis stingro atbildību.⁴⁸⁷ Tomēr tiesu prakse (ne tikai šajā piemērā,

⁴⁸⁴ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 242.

⁴⁸⁵ *Ibid.*, p. 382–383.

⁴⁸⁶ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 18. jūnija spriedums civillietā Nr. C30702312 (stājies likumīgā spēkā), 10., 11. punkts.

⁴⁸⁷ Kā norādīts tiesību literatūrā: “Ja ēkas vai būves īpašnieka vainas dēļ radušies zaudējumi ēkas īrniekam, nomniekam un trešam personām (tai skaitā kaimiņiem un garāmgājējiem), tie atlīdzināmi saskaņā ar

bet arī citos šajā darbā aplūkotajos piemēros, kas satur CL 1084. panta piemērošanu) liecina par pretējo.

Kā zināmā mērā mulsināšana šajā ziņā varētu šķist bagātīgā mūsdienu Latvijas tiesu prakse t.s. “dzīvokļu nopludināšanas” lietās, kas faktiski ir tiesu ikdiena. Lai gan pamatā šajās lietās sabojāto dzīvokļu īpašnieku un apdrošināšanas sabiedrību celtās prasības tiek apmierinātas, var teikt, ka tiesu juridiskā argumentācija atšķiras gandrīz vai no “lietas uz lietu”. Šajos gadījumos atbildība galvenokārt faktiski pamatota ar dzīvokļa īpašnieka pienākuma garantēt noteiktu rezultātu pārkāpšanu, lai gan reizēm tiek piesaukta arī prasītā rūpība un nepieciešamie piesardzības pasākumi, kas tādējādi diezgan pamatīgi apgrūtina uzdevumu saprast, par kādu atbildības modeli (vainas vai stingrās) konkrētajā gadījumā ir runa.

Tā, piemēram, Augstākās tiesas Civillietu departaments kādā lietā norādīja: “Tiesa, secinādama, ka lokanā pievada plīsums ir nejaušs notikums, nav izvērtējusi atbildētājas kā dzīvokļa īpašnieces **pienākumu nodrošināt dzīvoklī esošās komunikācijas, kas ir atsevišķā īpašuma elements, apsekošanu un uzturēšanu tādā stāvoklī, kas izslēgtu ūdens noplūdi uz stāvu zemāk esošo dzīvokli**, turklāt situācijā, kad lokanais pievads atradās brīvi pieejamā vietā, kur to viegli regulāri vizuāli pārbaudīt [autora izcēlums].” Tāpat Civillietu departaments piemētināja: “Ja dzīvokļa īpašuma īpašniekam ir pienākums rūpēties par dzīvojamās mājas uzturēšanu, viņam ir pienākums rūpēties arī par dzīvokļa kā atsevišķa īpašuma uzturēšanu atbilstoši normatīvo aktu prasībām un šajā pienākumā ietilpst atsevišķā īpašuma elementu, tostarp iekārtu un komunikāciju apsekošana, tehniskā apkope un kārtējais remonts.”⁴⁸⁸ Minētajām Civillietu departamenta atziņām sekojušas arī apelācijas instances tiesas.⁴⁸⁹ Turklāt “minētais pienākums nebeidz pastāvēt un nepāriet citai personai, pamatojoties uz noslēgto līgumu par remontdarbu veikšanu un šajā līgumā pielīgto trešās personas pienākumu apdrošināt savu civiltiesisko atbildību. Iepriekš minētais dzīvokļa īpašnieka pienākums katram dzīvokļa īpašnieka saglabājas visu laiku, kamēr dzīvokļa īpašums viņam pieder.”⁴⁹⁰

CL 1779. panta noteikumiem.” Sk.: *Grūtups A., Kalniņš E.* Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 299. lpp.; *sal.: Torgāns K., Kārklīns J.* 2015.

⁴⁸⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 29. februāra spriedums lietā Nr. SKC–37/2016.

⁴⁸⁹ Sk.: Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 1. novembra spriedums civillietā Nr. C24154915, 7.4 un 7.4.3 punkts (stājies likumīgā spēkā); Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 13. janvāra spriedums civillietā Nr. C29682115 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 20. decembra spriedums civillietā Nr. C29536117 (stājies likumīgā spēkā); *sal.:* Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 1. oktobra spriedums civillietā Nr. C32334512 (stājies likumīgā spēkā); Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 12. decembra spriedums civillietā Nr. C12235314 (stājies likumīgā spēkā).

⁴⁹⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 29. marta spriedums lietā Nr. SKC–119/2019, 8.1 punkts. Ja šeit tiktu vērtēta neuzmanība, iespējams, atbildētājs varētu norādīt uz CL 1782. pantu: “Ja kāds nepiegiež vajadzīgo uzmanību izvēloties kalpotājus un citus darbiniekus un nepārliecinās papriekš

Kā redzams, arī šajos tiesu prakses piemēros tiek operēts ar noteikta nekustamā īpašuma stāvokļa “nodrošināšanas pienākumu”, kas vedina domāt, ka arī šeit tikusi piemērota stingrā atbildība. Par to liecina arī Augstākās tiesas Civillietu departamenta norāde, ka šim īpašuma stāvoklim ir jābūt tādām, kas izslēgtu ūdens noplūdi uz stāvu zemāk esošo dzīvokli. Tātad nevis lai mazinātu noplūdes risku, bet lai izslēgtu to pilnībā. Attiecīgi dzīvokļa īpašnieka veiktajiem piesardzības pasākumiem, ciktāl tie nav nodrošinājuši minēto īpašuma stāvokli, atbilstoši šai pieejai nav nekādas juridiskas nozīmes, jo nav nodrošināts vajadzīgais nekustamā īpašuma stāvoklis. Šajā ziņā varētu piekrist tiesību doktrīnā norādītajam, ka Latvijā dzīvokļa īpašnieka atbildība līdzinās atbildībai par risku,⁴⁹¹ kas nepieprasa konstatēt īpašnieka vainu (neuzmanību).⁴⁹²

Nedaudz atšķirīga juridiskā argumentācija tika pausta lietā, kurā tika celta analogiska zaudējumu atlīdzības piedziņas prasība sakarā ar to, ka atbildētājam piederošā dzīvokļa tualetē pārplīsa lokanais pievads, kā rezultātā tika nopludināts prasītājas dzīvoklis. Šajā lietā Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija secināja: “Kā redzams no akta, apliešanas cēlonis bija lokanā ūdens pievada plīsums, ko nevar iepriekš paredzēt un kas, vadoties no dzīvē gūtiem novērojumiem, var notikt dažādu apstākļu dēļ (nolietojums, ražošanas brāķis, nepastāvīgs ūdens spiediens pievados u.c.). Tomēr atbildētājam kā dzīvokļa īpašnieci ir **pienākums uzturēt savu īpašumu tādā stāvoklī, lai no tā netiktu nodarīts kaitējums citiem un, atrodoties prombūtnē, jāveic pasākumi, lai maksimāli samazinātu risku, ko var radīt dzīvoklī esošās komunikācijas (piemēram noslēgt ūdens padevi dzīvoklī) vai arī nodrošināt dzīvoklī esošā aprīkojuma pastāvīgu uzraudzību** [autora izcēlums]. Līdz ar to viņas atbildības pamats ir netieša bezdarbība, kad viņai **vajadzēja paredzēt iespējamus riskus**, kādi varētu rasties viņas īpašumā esošajās tehniskajā iekārtās un maksimāli samazināt šī riska iespējamību [autora izcēlums].”⁴⁹³ Šajā lietā Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija bija mazāk kategoriska nekā Augstākās tiesas Civillietu departaments, norādot, ka pilnīga noplūšanas riska izslēgšanas vietā īpašnieka pienākums ir maksimāli samazināt šī riska iespējamību, uzskaitot arī noteiktus piesardzības pasākumus, ko atbildētāja varēja veikt. Līdz ar to, vismaz no šī tiesu prakses piemēra viedokļa raugoties, varētu teikt, ka noteiktos gadījumos var tikt ņemti vērā arī dzīvokļa īpašnieka veiktie piesardzības pasākumi, vērtējot atbildību. Tāpat jāpiebilst, ka šajā lietā apelācijas instances tiesa ir vērtējusi arī kaitējuma iestāšanās riska (kaitējuma paredzamības)

par viņu spējām un noderību izpildīt viņiem uzliekamus pienākumus, tad viņš atbild par zaudējumiem, ko viņi ar to nodarījuši trešai personai”, proti, ka nav konstatējama atbildētāja vaina kalpotāja izvēlē.

⁴⁹¹ Francijā tieši atbildība par risku, kuru 19. gadsimta breigās izstrādāja *Raymond Saleilles* un vēlāk attīstīja *Louis Josserand*, bija pamats stingrās atbildības modeļa tālākai attīstībai. Sk.: *van Dam C.* 2013, p. 61.

⁴⁹² *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 458.

⁴⁹³ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 14. februāra spriedums civillietā Nr. C12113513 (stājies likumīgā spēkā).

kritēriju. Abi minētie apsvērumi liek domāt, ka Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija tomēr vadījās no vispārējā atbildības modeļa, analizējot vainu.

Jāatzīmē, ka šajā ziņā pastāv arī tādi tiesu nolēmumi, kuros atbildība par dzīvokļa nopludināšanu visdrīzāk piemērota uz vispārējā atbildības modeļa pamata, vērtējot vainu. Tā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija kādā lietā secināja: “[..] atbildētājam bija **jārūpējas par savā īpašumā esošo dzīvokli kā rūpīgam saimniekam**, ko atbildētāja nedarīja, līdz ar ko likumsakarīgi atbildētājam jāuzņemas atbildība par applūšanas rezultātā nodarītajiem zaudējumiem [autora izcēlums].”⁴⁹⁴ Jāpiebilst gan, ka šajā lietā bija vienkāršāk konstatēt atbildētāja neuzmanību, ievērojot, ka ūdens noplūdes iemesls konkrētajā lietā bija sarūsējuma dēļ zem virtuves izlietnes pārtrūkušais dzeramā ūdens filtra cauruļvadu savienojums. Tāpat kādā citā lietā Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija atzina: “Dzīvokļa **īpašniekam kā rūpīgam saimniekam ir pienākums sekot**, lai viņam piederošajā dzīvoklī uzstādītās ierīces atrastos tādā tehniskā stāvoklī, kas nerada zaudējumu nodarīšanas draudus pārējiem mājā esošo dzīvokļu īpašniekiem [autora izcēlums]. Minētais izriet no likuma “Par dzīvokļa īpašumu”,⁴⁹⁵ kas bija spēkā līdz 2011. gada 1. janvārim (laikā, kad notika dzīvokļa appludināšana), 13. panta pirmās daļas, kur noteikts dzīvokļa īpašnieka pienākums saudzīgi izturēties pret kopīpašumā esošo daudzdzīvokļu mājas daļu, kā arī ievērot telpu lietošanas noteikumus, sanitārās un ugunsdrošības normas.”⁴⁹⁶ Līdzīga atziņa izteikta kādā citā, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas izspriestajā lietā: “Atbildētāja rīcība, neuzraugot dzīvokļa inženierkomunikācijas, tajā skaitā ūdensvada caurules (kas jānodrošina katram rūpīgam saimniekam), tādējādi pieļaujot apakšējā dzīvokļa appludināšanu, turklāt kā uzskata pats Atbildētājs ilgstošu laiku, **atzīstama par vieglu neuzmanību Civillikuma 1646. panta izpratnē** [autora izcēlums].”⁴⁹⁷

Šis dzīvokļa īpašnieka rūpības pienākuma tvērums tika sīkāk paskaidrots citā, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas izskatītajā lietā: “Savukārt pienākums rūpēties par komunikāciju uzturēšanu **ietver sevī ne tikai pienākumu novērst komunikāciju bojājumus to rašanās gadījumā, bet arī regulāri pārbaudīt komunikāciju stāvokli, savlaicīgi veikt to nomaiņu vai labošanu piesardzības apsvērumu dēļ, gādājot, lai komunikācijas pastāvīgi**

⁴⁹⁴ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 28. oktobra spriedums civillietā Nr. C17089410 (stājies likumīgā spēkā).

⁴⁹⁵ Likums “Par dzīvokļa īpašumu”: LR likums. Pieņemts 28.09.1995. Publicēts 12.10.1995., Latvijas Vēstnesis, Nr. 157; 11.01.1996., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 1.

⁴⁹⁶ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 26. februāra spriedums civillietā Nr. C30581715 (stājies likumīgā spēkā).

⁴⁹⁷ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 25. aprīļa spriedums civillietā Nr. C30772816, 13. punkts (stājies likumīgā spēkā); *sal.*: Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 26. oktobra spriedums civillietā Nr. C12100714, 7. punkts (stājies likumīgā spēkā).

būtu tādā tehniskā stāvoklī, lai pēc iespējas samazinātu avārijas situāciju risku un no tā izrietošus bojājumus savam un citiem dzīvokļu īpašniekiem piederošajai mantai [autora izcēlums].”⁴⁹⁸ Kā redzams, šeit apelācijas instances tiesa no “pienākuma pilnībā izslēgt noplūšanas risku” un “pienākuma maksimāli samazināt noplūšanas risku” ir samazinājusi šo pienākumu līdz “pienākumam pēc iespējas samazināt noplūšanas risku”, kas attiecīgi pieļauj nedaudz plašāku veikto piesardzības pasākumu klāstu, ko dzīvokļa īpašnieks var uzrādīt kā iespējamu neuzmanības neesības pierādījumu.

Šāds prasītās rūpības trūkums tika konstatēts arī kādā Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas izspriestajā lietā: “Tā kā konstatētā noplūde radās, jo nebija pilnībā aizskrūvēts karstā ūdens aizbīdnis atbildētājam piederošajā dzīvokļa īpašumā, kur ir konstatēta iekšējo komunikāciju nepareiza ekspluatācija, prasītāja pamatoti norāda, ka **atbildētājs ir pieļāvis neuzmanību Civillikuma 1646. panta izpratnē**, jo ar pienācīgu rūpību nav izturējies pret saviem, kā nekustamā īpašuma īpašnieka, pienākumiem rūpēties par nekustamā īpašumā esošo komunikāciju un iekārtu uzturēšanu labā tehniskā stāvoklī un pareizu to ekspluatāciju [autora izcēlums].”⁴⁹⁹ Vēl kādā Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas izskatītajā lietā tika konstatēta atbildētāja neuzmanība, jo “[..] plīsums bija ūdens caurulēs starpstāvu pārsedzē vai zem grīdas, kur to nevarēja konstatēt apskatēs, bet izskatāmajā lietā tā ir paša atbildētāja uzstādīta ierīce viņam zināmā vietā.”⁵⁰⁰

Katrā ziņā “dzīvokļu nopludināšanas” lietās dzīvokļa īpašnieks netiek atbrīvots no civiltiesiskās atbildības tad, ja noplūde notikusi brīdī, kad dzīvoklī tikuši izmitināti īrnieki: “No CL 1646. un 1649. panta izriet, ka **civiltiesiskā atbildība par deliktu (neatļautu darbību) iestājas pat par vieglu neuzmanību, tas ir, par rūpības vai čaklības trūkumu, kāda vispār jāievēro krietnam un rūpīgam saimniekam**, šajā gadījumā, kad dzīvokļa īpašniekam attiecībā uz dzīvokļa īpašumu ir pilnīgas varas tiesības, tai skaitā iemitināt dzīvoklī īrniekus, Atbildētājam bija pienākums **paredzēt riska iestāšanos** un veikt dzīvokļa apsekošanu, lai konstatētu, vai tas tiek lietots pienācīgi un neapdraud citu dzīvokļu īpašniekus [autora izcēlums].”⁵⁰¹ Kā redzams, arī šajā lietā neuzmanības konstatēšanai tika ņemts vērā kaitējuma iestāšanās riska (kaitējuma paredzamības) kritērijs, konstatējot vainu. Faktiski identiskas

⁴⁹⁸ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 15. jūnija spriedums civillietā Nr. C32244717 (stājies likumīgā spēkā).

⁴⁹⁹ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 28. aprīļa spriedums civillietā Nr. C26105815 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁰⁰ Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 20. oktobra spriedums civillietā Nr. C30606315 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁰¹ Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 6. februāra spriedums civillietā Nr. C40112416 (stājies likumīgā spēkā).

atziņas paustas arī citās apelācijas instanču tiesu izskatītajās lietās,⁵⁰² piemēram, nosakot dzīvokļa īpašniekam atbildību arī tad, ja īrnieks ir atstājis atvērtu ūdens krānu.⁵⁰³

Jāpiebilst, ka no minētās īpašnieka pilnīgās varas tiesības attiecībā uz īpašuma objektu tiesas reizēm atvasina vispārīgus īpašnieka pienākumus, tajā pašā laikā pēc būtības neatsaucoties uz jebkādiem citiem tiesību avotiem: “[..] kad dzīvokļa īpašniekam attiecībā uz dzīvokļa īpašumu ir pilnīgas varas tiesības, šo pienākumu pienācīga neveikšana ir uzskatāma par bezdarbību, kas veido vienu no obligāto zaudējumu piedziņas priekšnoteikumiem.”⁵⁰⁴ Kādā citā lietā šo apsvērumu par īpašnieka pilnīgas varas tiesībām Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija stiprināja ar argumentu, ka “atbildētājam ir pienākums ekspluatēt un remontēt savā valdījumā esošos ūdensvadus, kas ietver arī tāda tehniskā stāvokļa nodrošināšanu, lai neradītu zaudējumus trešajām personām, jo saskaņā ar Civillikuma 863. pantu, tas, kas bauda vai vēlas baudīt kādas lietas labumus, tam arī jānes ar šo lietu saistītie pienākumi, kā arī trešās personas šai lietai vai tās dēļ taisītie izdevumi.”⁵⁰⁵

Noslēdzot par “dzīvokļu nopludināšanas” lietām, jānorāda, ka vien retos gadījumos tiesas atteikušās piemērot civiltiesisko atbildību dzīvokļu īpašniekiem. Viens no šādiem gadījumiem bija saistīts ar nejauša šķēršļa konstatēšanu: “[..] starp pusēm pastāv strīds par to, vai dzīvoklim /adrese A/ nodarītie zaudējumi sakarā ar tā appludināšanu ir cēloniskā sakarā ar atbildētāja neattaisnojamu darbību, proti, vai atbildētājam iestājas pienākums atlīdzināt šādus zaudējumus, respektīvi, vai viņš, nezinot par santehnikas cauruļu, kas bija iebetonētas betona grīdā, montāžas defektiem, varēja un viņam vajadzēja paredzēt šādus zaudējumus. Līdz ar to tiesai bija jāizlemj jautājums par netiešu zaudējumu nošķiršanu no nejaušiem zaudējumiem (Civillikuma 1773. un 1774. pants).”⁵⁰⁶ Šajā lietā Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments vērsa uzmanību uz šādiem apstākļiem, kas apelācijas instances tiesai bija jāņem vērā: 1) atbildētājs nopirka dzīvokli jaunuzbūvētā daudzdzīvokļu mājā, kurā izpildītajiem būvdarbiem bija noteikts garantijas termiņš divdesmit četri mēneši no pirkuma līguma parakstīšanas brīža; 2) četrus mēnešus pēc dzīvokļa iegādes notika noplūde, savukārt, lai atrastu ūdens noplūdes vietu, tika uzlauzta betona grīda un demontēta tajā iebetonēta bojātā ūdens caurules savienojuma vieta; 3)

⁵⁰² Sk., piemēram, Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 21. februāra spriedums civillietā Nr. C40129616 (stājies likumīgā spēkā); Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 22. maija spriedums civillietā Nr. C29343016 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁰³ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 7. jūnija spriedums civillietā Nr. C12347116 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁰⁴ Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2019. gada 14. janvāra spriedums civillietā Nr. C29426916, 8.3. punkts (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁰⁵ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 6. marta spriedums civillietā Nr. C30424617 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁰⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. SKC-318/2013, 7.2 punkts.

apslēptos dzīvojamās mājas celtniecības defektus viņš nevarēja nedz savlaicīgi paredzēt, nedz veikt pasākumus to novēršanai, vēl jo vairāk attiecībā uz celtniecības laikā grīdā apslēptu (iebetonētu) ūdens cauruli.⁵⁰⁷

2.4.5. Zināšanas un prasmes, objektīvais un subjektīvais tests, atšķirīgie prasītās rūpības standarti

Kā norādīts iepriekš, neuzmanības jēdzienam piemīt ārējais (ar uzvedību saistīts) un iekšējais (ar personu saistīts) aspekts. Iekšējais aspekts ir saistīts ar saprātīgās personas personiskajām īpašībām (piemēram, ar saprātīgai personai konkrētajos apstākļos izvirzāmajām zināšanām un prasmēm). Turklāt abi neuzmanības aspekti (ārējā un iekšējā neuzmanība) caurvij pašus neuzmanības kritērijus. Piemēram, jo labākām zināšanām konkrētajos apstākļos par konkrētā kaitējuma veida iestāšanās risku būtu jāpiemīt saprātīgajai personai, jo labākas būtu saprātīgās personas spējas paredzēt šāda kaitējuma iestāšanās iespējamību, kas savukārt izsauc nopietnāku piesardzības pasākumu veikšanas pienākumu.⁵⁰⁸ Pēc līdzīga principa, jo labākām prasmēm konkrētajos apstākļos būtu jāpiemīt saprātīgajai personai, jo labāk tā spētu novērst vai mazināt kaitējuma iestāšanās risku. Citiem vārdiem, kaitējuma iestāšanās riska (kaitējuma paredzamības) un piesardzības pasākumu (kaitējuma novēršamības) kritērijs satur kā ārējo, tā arī iekšējo neuzmanības dimensiju. Līdz šim galvenokārt aplūkots neuzmanības ārējais (ar uzvedību saistītais) aspekts. Šajā apakšnodaļā aplūkots neuzmanības iekšējais (ar personu saistītais) aspekts.

Neuzmanības iekšējais aspekts satur divus elementus: **zināšanas** un **prasmes**. Šis galvenokārt nav subjektīvs jautājums (proti, ko tieši iespējamais tiesību aizskārējs zināja vai arī kādas bija viņa prasmes aizskāruma nodarīšanas brīdī), bet gan objektīvs jautājums (kādam zināšanām un prasmēm iespējamajam tiesību aizskārējam, ievietojot viņa vietā saprātīgo personu, bija jāpiemīt). Tas norāda uz to, ka persona var būt atbildīga par neuzmanību arī tad, kad pats tiesību aizskārējs nezināja kaitējuma iestāšanās risku un nevarēja novērst vai mazināt to. Šeit jāatgādina, ka tieši saprātīgai personai ir jāvar paredzēt kaitējuma iestāšanās risku, lai iespējamajam tiesību aizskārējam varētu pārņemt neuzmanību. Protams, zināmu juridisku lomu var spēlēt arī fakts, ka pats iespējamais tiesību aizskārējs zināja par konkrēto risku, vai arī, ka viņa spējās faktiski ietilpa novērst vai mazināt šo risku (par ko tālāk autors atsevišķi norādījis).

⁵⁰⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. SKC-318/2013, 7.2 punkts.

⁵⁰⁸ *Winger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 420.

Katrā ziņā, nosakot prasīto zināšanu un prasmju līmeni, kas attiecināms uz saprātīgo personu iespējamā tiesību aizskārēja vietā, arī šeit ir jāņem vērā brīdis tieši pirms notikuma, proti, jāraugās *ex ante* perspektīvā. Protams, ikdienā ir ļoti vilinoši spriest par personas rīcību pēc notikuma – “pēc kara visi gudri”. Šajā ziņā lietā *Roe v. Minister of Health* (1954) tika izteikta šāda trāpīga tēze: “Mums nav jāraugās uz 1947. gada negadījumu ar 1954. gada brillēm.”⁵⁰⁹ Līdz ar to, nosakot prasīto zināšanu un prasmju līmeni, ir jāņem vērā tostarp tā zinātniskā un tehnoloģiskā attīstība, kāda tā bija īsi pirms kaitīgo seku izraisošā notikuma.

Zināšanas. Nepieciešamajām zināšanām jāattiecas uz kaitējuma iestāšanās risku (tā nopietnību un iespējamību). Turklāt šīs zināšanas jāattiecina vispārējā veidā, proti, prasītajām zināšanām nav jāattiecas uz notikumu secību, kas radīja kaitējumu, bet gan uz kaitējuma veidu. Nevienam nav jāparedz noteikta notikumu secība. Kā norādījis *Lord Aitchison*: “Neuzmanības jēdziena vēsture ir stāsts par negaidīto. Grāmatas ir pilnas ar savādiem notikumiem, dīvainām sagādīšanām un neparedzamām nejaušībām.”⁵¹⁰ Zināšanas attiecināmas ne tikai uz pašu kaitējuma iestāšanās risku, bet arī uz drošības noteikumiem (piesardzības pasākumiem). Maksima ir tāda, ka katrai personai būtu jāzina likumi (ne tikai rakstītie, bet arī nerakstītie). Šāda tēze izteikta arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta praksē: “[...] neviens nevar atrunāties ar likumu nezināšanu un tādēļ nevien atbildētājam, bet arī prasītājam bija jāzina, ka priekšmetus ar zemo provi nevar laist pārdošanā [...] un ka viņai draud priekšmetu konfiskācija, ja tie izrādītos ar nepareizu provi [...]”⁵¹¹ Secīgi, tā kā drošības noteikumi (piesardzības pasākumi) parasti ir mērķēti uz noteiktu risku novēršanu vai to mazināšanu, attiecīgi šādu drošības noteikumu zināšana norāda vienlaikus uz attiecīgo risku zināšanu. Reizēm kaitējuma iestāšanās risks var būt neskaidrs, vai arī neskaidrs var būt tas, vai vispār šāds risks pastāv. Šaubas pēc vispārējā principa pieprasa izpēti un izmeklēšanu, un izmeklēšanas neiespējamība pati par sevi nav neuzmanību izslēdzošs apstāklis. Ja izmeklēšana nav iespējama, ir jārikojas piesardzīgi. Šajā ziņā tiesību literatūrā atrodams izteiciens – jo mazāk var redzēt, jo vairāk ir jāparedz.⁵¹²

Prasmes. Prasmes tiek attiecinātas uz saprātīgās personas spējām iespējamā tiesību aizskārēja vietā izvairīties no kaitējuma iestāšanās riska (vai mazināt to), un ir cieši saistītas ar piesardzības pasākumu nastu (prasmes attiecināmas uz tādiem piesardzības pasākumiem, kas

⁵⁰⁹ *van Dam C.* 2013, p. 262.

⁵¹⁰ *Ibid.*, p. 260.

⁵¹¹ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1929. gada 28. februāra spriedums, Bergholc prasībā pret Liebrechtu. Grām.: V Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. IV. turpinājums līdz 1929. g. jūlijam. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Otrais izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 31.–32. lpp.

⁵¹² *van Dam C.* 2013, p. 261.

var tikt realizēti no indivīda puses). Arī prasmēm, tāpat kā zināšanām, ir jābūt attiecinātām vispārējā veidā, proti, nevis uz iespējām izvairīties no konkrētā kaitējuma iestāšanās riska vai mazināt to, bet tikai uz iespējām izvairīties no negadījuma kā tāda.⁵¹³

Objektīvais un subjektīvais tests. Zināšanas un prasmes var tikt aplūkotas no objektīvās un subjektīvās perspektīvas. Ja piemēro objektīvo testu, tad tiek vērtēts, ko saprātīgai personai iespējamā tiesību aizskārēja vietā vajadzēja zināt par kaitējuma iestāšanās risku un kādām prasmēm tai bija jāpiemīt, lai izvairītos no šī riska (vai mazinātu to). Savukārt subjektīvais tests liek vērtēt to, ko pats tiesību aizskārējs zināja par kaitējuma iestāšanās risku un vai viņam pašam piemita prasmes izvairīties no šī riska (vai mazināt to). Proti, subjektīvā testa gadījumā tiek noskaidrots, vai pašu tiesību aizskārēju var vainot par viņa rīcību. Šeit ir būtiski norādīt, ka pēc vispārējā principa Eiropas valstu nacionālajās privāttiesību sistēmās galvenokārt izmanto objektīvo testu, subjektīvo testu pielietojot vien izņēmuma gadījumos.⁵¹⁴ Šajā ziņā norādāms uz vairākiem apsvērumiem, kas pamato objektīvā testa pamatotību.

Pirmkārt, subjektīvais tests rada praktiskas problēmas, jo tiesnesim ir jāizvērtē tas, ko iespējama tiesību aizskārējs zināja un kādas bija viņa prasmes, veicot attiecīgās aktivitātes. Šajā ziņā jānorāda uz diviem Latvijas tiesu prakses piemēriem. Latvijas tiesu praksē atsevišķos gadījumos tiesām ir izdevies konstatēt arī to, ko par kaitējuma iestāšanās risku zinājušas pašas puses, it sevišķi, ja puses šādu faktu ir pašas atzinušas. Tā kādā lietā starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments prasītājam kā cietušajam pārmeta neuzmanīgu rīcību, tam nepārtraucot īres līgumu un attiecīgi neatstājot dzīvokli, jo cietušais pats manīja, ka dzīvokļa trūkumu dēļ viņam tiek nodarīts kaitējums veselībai un darba spējām.⁵¹⁵ Savukārt kādā citā mūsdienu tiesu prakses piemērā saredzams objektīvā un subjektīvā testa sajaukums. Kāda cietušā darbinieka rīcībā, kurš darba vietā guva smagus miesas bojājumus, tika konstatēta rupja neuzmanība, ievērojot, tostarp šādus apstākļus: “[..] prasītājs ir elektrotehniķis ar 38 gadu pieredzi šajā arodā, līdz ar to, Civillietu tiesas kolēģijas ieskatā, prasītājs atzīstams par pieredzējušu speciālistu attiecīgajā jomā un darbā ar paaugstinātas bīstamības avotu, proti, elektrību, viņam viennozīmīgi bija jāapzinās visi riski un jāparedz smagās sekas, kas iestājas neievērojot visus darba drošības noteikumus, it sevišķi, uzsākot darbu vietā, kas nav viņam

⁵¹³ *van Dam C.* 2013, p. 261.

⁵¹⁴ Pat Francijas ciltiesībās, kur vaina tiek izvirzīta par patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, subjektīvais tests tiek noliegts, un arī šeit tiek vērtēta personas veiktā rīcība caur krietna un rūpīga saimnieka prizmu. Līdzīgi arī Anglijā neuzmanība tiek saistīta ar prasītās rūpības neievērošanu, un tā tiek noteikta ar saprātīgās personas testa palīdzību. *Sk.: van Dam C.* 2013, p. 230, 233.

⁵¹⁵ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 17. aprīļa spriedums, Jureviča prasībā pret Šteinbergu. Grām.: X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradī un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Jūrists, 1933, 431.–432. lpp.

ierādīta un nav attiecīgi apzīmēta ar norobežojošajām lentām un drošības zīmēm. [...] Ņemot vērā minēto, Civillietu tiesas kolēģija uzskata, ka prasītāja rīcība [...] viennozīmīgi vērtējama kā labprātīga sevis pakļaušana ārkārtējām briesmām un rupja neuzmanība, jo prasītājam kā elektrotehnikam ar ilggadēju darba pieredzi nevarēja un nedrīkstēja palikt nezināma šādu darbību bīstamība un iespējamās sekas.”⁵¹⁶ No vienas puses, apelācijas instances tiesa šeit ņēmusi vērā, ka cietušais pieder pie konkrētas personas grupas (pieredzējis speciālists elektrotehnikas jomā), tomēr, no otras puses, vienlaikus tika ņemtas vērā paša cietušā spējas paredzēt kaitējuma iestāšanās risku.

Otrkārt, subjektīvais tests sajauc deliktu un noziedzīgu nodarījumu. Šeit jāatzīmē, ka vēsturiski romiešu tiesībās ārpuslīgumiska tiesību aizskārums un nozieguma jēdzieni sākotnēji netika nošķirti un abi tiesību pārkāpumu veidi tika pakļauti vienotai saistībai – deliktam (*delictum* – latīņu val.).⁵¹⁷ Deliktu tiesību mērķis sākotnēji bija ne tikai kompensēt cietušajam kaitējumu, bet arī sodīt nodarītāju,⁵¹⁸ kur pēdējā funkcija mūsdienās raksturīga vairs tikai krimināltiesībām. Minētais apsvērums izskaidro to, kāpēc arī Krimināllikumā ietvertas līdzīga nosaukuma (bet saturā tomēr atšķirīgas) vainas formas.⁵¹⁹

Treškārt, pēc vispārējā principa civiltiesiskā atbildība neietver morālu spriedumu par tiesību aizskārējā rīcību. Tā ir bāzēta uz sociālu atbildību. Iebildumi pret subjektīvo testu reducējas uz to, ka šis tests pārāk lielu uzsvaru liek uz iespējamo tiesību aizskārēju un tā rīcības brīvību, un ka attiecīgi ir grūti pienācīgā veidā ņemt vērā cietušā intereses.⁵²⁰ Tāpēc netiek ņemti vērā tādi apstākļi kā iespējamā tiesību aizskārēja nogurums, piemēram, ārstam strādājot bez pārtraukuma divdesmit darba stundas pirms kaitējuma nodarījušās neuzmanības pieļāvuma.⁵²¹ Šajā ziņā trāpīgi izteicās prof. V. Sinaiskis: “[...] civiltiesības nav tikai konkrētu attiecību rezultāts, viņas ir nevis konkrētu personu, bet civiltiesiskās sabiedrības tiesības. Pēdējā

⁵¹⁶ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 24. februāra spriedums civillietā Nr. C31459814 (stājies likumīgā spēkā).

⁵¹⁷ *Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A.* 2017, 293. lpp.; *Schwenzer I., Hachem P., Kee C.* Global Sales and Contract Law. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 592 (turpmāk – *Schwenzer I., Hachem P., Kee C.* 2012).

⁵¹⁸ *Mousourakis G.* Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition. Cham: Springer, 2014, p. 159.

⁵¹⁹ Krimināllikuma 9. panta otrā daļa: “Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar tiešu nodomu, ja persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu un to apzināti veikusi vai pieļāvusi vai arī apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un vēlējusies to iestāšanos”; 9. panta trešā daļa: “Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar netiešu nodomu, ja persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un, kaut arī šīs sekas nav vēlējusies, tomēr apzināti pieļāvusi to iestāšanos”; 10. panta otrā daļa: “Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu aiz noziedzīgas pašpalāvības, ja persona ir paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tomēr vieglprātīgi palāvusies, ka tās varēs novērst”; 10. panta trešā daļa: “Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu aiz noziedzīgas nevērības, ja persona nav paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, kaut gan pēc nodarījuma konkrētajiem apstākļiem tai vajadzēja un tā varēja minētās kaitīgās sekas paredzēt”.

⁵²⁰ *van Dam C.* 2013, p. 263–264.

⁵²¹ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 210.

tādēļ nevar palikt vienaldzīga pret taisnības likuma pārkāpumu. [...] vainīgs tiesību pārkāpums nevar tikt uzskatīts civiltiesībās vienīgi kā konkrēta, tikai zaudējumu nesoša parādība. Arī civiltiesībās vainīgs tiesību pārkāpums jāuzskata kā sociāls ļaunums, kaut arī nesodāms ar soda likumiem.”⁵²²

Attiecīgi dominējošais ir objektīvais tests, kura centrālā figūra ir saprātīgā persona (krietns un rūpīgs saimnieks). Objektīvais tests skaidri norāda, ka deliktu tiesības nav tendētas uz tiesību aizskārēja sodīšanu. Deliktu tiesību mērķis ir aizsargāt sabiedrības saprātīgās drošības ekspektācijas attiecībā uz tās mantiskajām un nemantiskajām interesēm. Cilvēki var sagaidīt no citiem cilvēkiem, ka tie uzvedīsies objektīvi rūpīgi, un, ja šis standarts netiek sasniegts, tad ir pamats kompensēt radīto kaitējumu.⁵²³ Tā arī EDTP komentāros norādīts, ka konkrētās personas uzvedība tiek salīdzināta ar saprātīgas personas rīcību konkrētajos apstākļos, neatkarīgi no pašas personas individuālajām īpašībām, tādējādi jau principiāli norādot, ka vaina ir objektīvs lielums. Līdzīga pieeja iestrādāta DCFR.⁵²⁴ Izteikts vairākums Eiropas valstu nacionālo privāttiesību sistēmu atzīst objektīvo pieeju, neatzīstot nekādus izņēmumus, piemēram, nemazina prasītās rūpības standartu tāpēc, ka pašai personai iztrūkst nepieciešamās zināšanas un prasmes⁵²⁵ (izņemot Igauniju un Austriju). Reizēm kompetences trūkums tieši norāda uz lielākas rūpības ievērošanas pienākumu.⁵²⁶ Tas attiecas arī uz fizisko spēju trūkumu,⁵²⁷ bet ne uz mentālo spēju trūkumu, uz ko norādīja jau romiešu jurists Ulpiāns digestā D.9.2.5.2, ka garīgi slimam cilvēkam nevajadzētu atbildēt par nodarīto kaitējumu.⁵²⁸

Līdz ar to šeit jāuzsver, ka subjektīvais tests nav pilnībā ignorējams. Te vēlreiz jāatzīmē bērni un personas ar psihiskiem un garīgiem traucējumiem (piemēram, bērni, lai gan jau iemācījušies uzvesties, tie ne vienmēr spēj pielietot zināšanas savas impulsivitātes dēļ, savukārt personas ar psihiskiem un garīgiem traucējumiem nespēj pienācīgi kontrolēt savu uzvedību). Uz šiem subjektiem nevar attiecināt objektīvo saprātīgās personas testu, jo tās gluži vienkārši nevar sasniegt šo prasītās rūpības standartu. Šeit faktiski nākas saskarties ar dilemmu starp emocionāliem iebildumiem uzlikt atbildību bērniem un personām ar psihiskiem un garīgiem traucējumiem, no vienas puses, un sociālas nepieciešamības pēc atbildības, lai aizsargātu cietušos, no otras puses.

⁵²² *Sinaiskis V.* 1928.

⁵²³ *van Dam C.* 2013, p. 265.

⁵²⁴ *European Group on Tort Law.* 2005.

⁵²⁵ *Bussani M., Werro F.* 2009, p. 309.

⁵²⁶ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 868.

⁵²⁷ *Ibid.*, p. 969.

⁵²⁸ D. 9, 2, 5, 2. Sk.: *Кофанов Л. Л.* 2008, с. 393.

Tomēr vainas jēdziens pieprasa, ka tiesību aizskārējam ir jābūt spējīgam saprast savas rīcības nozīmi un vadīt to, lai attiecīgi tas spētu uzvesties citādāk.⁵²⁹ Citiem vārdiem, tiesību aizskārējs idejiski atbild par paša veiktu brīvu izvēli.⁵³⁰ Attiecīgi tiesību literatūrā atzīmēts, ka šajā ziņā nav iespējams novilkt skaidru robežšķirtni starp vainas koncepta objektīvajām un subjektīvajām iezīmēm.⁵³¹ Katrā ziņā tas, kādā mērā personas subjektīvās īpašības, spējas un pazīmes ir jāņem vērā, nosakot atbildību, ir arī likumdevēja tiesībpolitiska izšķiršanās.⁵³² Attiecīgi privāttiesību sistēmās ir rasti atšķirīgi risinājumi. Tā, piemēram, dažās paredzēta vecāku stingrā atbildība par noteiktu vecumu nesasniegušu bērnu izdarītiem deliktiem, citās bērna uzvedība tiek salīdzināta ar “bērnu uzvedību tajā pašā vecumā”, vai arī, piemēram, kombinējot šo pielāgoto testu ar vecāku stingro atbildību (vai prezumējot to, dodot iespēju vecākiem pierādīt, ka tie veikuši pienācīgu uzraudzību – kā tas ir, piemēram, Latvijā).⁵³³ Izņēmums ir Francijas civiltiesības, kur personas atbild neatkarīgi no vecuma un neatkarīgi no psihiskajiem un garīgajiem traucējumiem.⁵³⁴

Atšķirīgie prasītās rūpības standarti. Saprātīgā persona tiek “veidota” atkarībā no personas izdarītās rīcības rakstura. Ikdienā cilvēki ieņem dažādas lomas. Viens un tas pats cilvēks var būt autovadītājs, dažreiz eksperts un profesionālis, tad amatieris, un, visbeidzot, arī nelietpratējs. Tātad šī standarta noteikšanā liela nozīme ir konkrētā brīdī ieņemtajai sociālajai lomai, kas izskaidro, kāpēc vienā situācijā ir nepieciešamas labākas zināšanas un prasmes nekā citā situācijā. Šī standarta adaptīvā īpašība nozīmē to, ka cilvēki var paļauties uz to, ka neviens neuzsāks tādu aktivitāti, par kuru tam nebūs atbilstošu zināšanu un prasmju.⁵³⁵ Idejiski fokuss ir likts uz to, ka veiktā rīcība tiek salīdzināta ar saprātīgu dalībnieku no attiecīgās grupas. Tāpēc to mēdz dēvēt arī kā objektīvi – tipizētu standartu.⁵³⁶ Tas pamatā piemērojams attiecībā uz noteiktu jomu profesionāļiem, jo īpaši ārstiem, notāriem, advokātiem, būvdarbu veicējiem, inženieriem, bīstamu preču tirgotājiem u.c.

Šeit ir svarīgi atzīmēt, ka minētais standarts piemērojams tikai uz tām aktivitātēm, kuras pieprasa šādas attiecīgās grupas profesionāla zināšanas un prasmes. Turklāt svarīgi ir arī tas, vai konkrētā persona uzstājas (prezentē sevi) kā attiecīgās jomas speciālists vai arī tā uzņemas attiecīgā speciālista aktivitāšu veikšanu, nevis, ka persona faktiski ir attiecīgās jomas speciālists. Tā, piemēram, Austrijā kāds būvdarbu veicējs, kurš uzņēmās veikt arī arhitekta

⁵²⁹ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 944.

⁵³⁰ Lawson F. H., Markesinis B. S. 1982, p. 142.

⁵³¹ Ibid., p. 26.

⁵³² Kubilis J. 2016, 97. lpp.

⁵³³ van Dam C. 2013, p. 269–270.

⁵³⁴ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 944, 1018.

⁵³⁵ van Dam C. 2013, p. 266.; sal.: Kārklis J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās. 2017.

⁵³⁶ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 825.

darbus, neraugoties uz to, ka būvdarbu veicējam nav šādas kompetences, tika vērtēts pēc tām prasmēm un zināšanām, kādām jāpiemīt arhitektam.⁵³⁷ Šeit jānorāda, ka apbruņojot saprātīgo personu ar nepieciešamajām zināšanām un prasmēm tiesību aizskārēja vietā, var tikt radīts vēl viens mehānisms kā principā tiesa var noteikt stingrās atbildības režīmu, piemēram, izvirzot tik augstu nepieciešamo zināšanu un prasmju līmeni, kas noved pie tā, ka faktiski nepastāv nekādas “iespējas kļūdīties”.

Šajā ziņā Lietuvas civiltiesībās ārstiem izvirzītais augstais prasītās rūpības standarts tiek skaidrots ar šādiem apsvērumiem: 1) iesaistītās, aizsargājamās intereses dabu un vērtību (dzīvību un veselību kā pašām nozīmīgākajām vērtībām); 2) no ārsta, kas sniedz medicīniskus pakalpojumus, sagaidāmajām zināšanām un prasmēm; 3) kaitējuma paredzamību (vidusmēra ārsts spēj paredzēt sekas savai rīcībai atbilstoši medicīniskās zinātnes sniegtajiem statistikas datiem); 4) iesaistīto personu attiecību tuvumu, īpašo uzticēšanos (paļaušanos), kas pastāv starp ārstu un pacientu.⁵³⁸ Citās privāttiesību sistēmās kā nozīmīgi faktori minēti arī trešo personu ekspektācijas attiecībā uz šādu grupas dalībnieku, kā arī peļņas gūšanas nolūks.⁵³⁹ Minētajā kontekstā īpatnēju secinājumu ir paudis Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments: “[..] lai gan atlīdzinājuma izmaksa no Ārstniecības riska fonda nav saistāma ar ārsta vainu, tā ir izmaksājama tikai tad, ja ārstniecībā ir konstatējama ārstniecības personas neprofesionāla rīcība vai neatbilstoši apstākļi ārstniecības laikā”,⁵⁴⁰ ievērojot, ka neprofesionāla rīcība vai neatbilstošu apstākļu nodrošināšana faktiski ietilpst pašā vainas (neuzmanības) analīzē.

Vācijas Federālā Augstākā tiesa izskatīja kādu lietu, kurā prasītājs cēla prasību pret notāru sakarā ar to, ka notārs likumā noteiktajā kārtībā neapliecināja citas personas izdotu pēdējās gribas rīkojumu, tādējādi par mantiniekiem tika atzīti likumiskie mantinieki, bet ne prasītājs, kuru tika iecerēts iecelt par testamentāro mantinieku. Notārs paskaidroja, ka pieļāva minēto kļūdu sakarā ar to, ka pēdējās gribas rīkojuma apstiprināšanas brīdī ēkā atskanēja trauksme saistībā ar iespējamiem spridzināšanas draudiem. Attiecīgi notārs sekoja trauksmes norādījumiem, pameta savas darba telpas un vēlāk nepārbaudīja savu paraksta esību, kā arī šajā sakarā norādīja uz savu cienījamo vecumu (71 gads). Augstākā tiesa uzskatīja, ka notāram pamatoti tikusi piemērota civiltiesiskā atbildība, jo atbildētājam kā notāram ir pienākums rīkoties īpaši rūpīgi, un šādai personai ir jāapzinās, ka dramatiskās situācijās var radīties kļūdas,

⁵³⁷ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 826–827.

⁵³⁸ *Ibid.*, p. 246.

⁵³⁹ *Ibid.*, p. 826.

⁵⁴⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2020. gada 24. marta spriedums lietā Nr. SKA–790/2020, 9. punkts.

kas ir pamats pārbaudīt savu rīcību pēc tam, kad situācija ir nomierinājusies. Šādas pārbaudes neveikšana atzīta par neuzmanīgu rīcību. Jāatzīmē, ka šis spriedums Vācijā nereti tiek citēts kā viens no vadošajiem neuzmanības kontekstā.⁵⁴¹

Te varētu rasties jautājums, kāds būtu attiecīgās joma profesionālim izvirzāmais prasītās rūpības standarts – vai tam jābūt izcilam, labam, godīgam, vidējam vai ierastam? Lords Makneirs (*Lord McNair*) lietā *Bolam v. Friern Hospital Management Committee* (1957) izteica šādu tēzi: “Personai nav jābūt apveltītai ar augstākā eksperta prasmēm [..]. Tas ir nodibināts tiesībās, ka ir pietiekami, ja šī persona realizē ierastas prasmes, kādas piemīt ierasti kompetentai personai, realizējot noteikto amatu.”⁵⁴² Viljams Loids Prossers (*William Lloyd Prosser*) un Peidžs Kītons (*Page Keeton*) uzskata, ka profesionālim jābūt labam: “Dažreiz tās tiek sauktas par ierasta profesijas biedra prasmēm, taču tas ir maldinoši, ievērojot, ka tiek ņemti vērā tikai labie profesionāļi.”⁵⁴³ Lietā *Hunter v. Hanley* (1955) skaidrots, ka atšķirība starp ierastu jeb vidēju un labu profesionāli ir, piemēram, tajā, ka ierasts jeb vidējs profesionālis ne vienmēr lasīs savas nozares literatūru, turpretī labs profesionālis to darīs regulāri.⁵⁴⁴ Šajā ziņā no profesionāļa tiek arī sagaidīts, ka tas interesējas par nozares aktualitātēm, attiecīgi pilnveido savas prasmes un zināšanas, kā arī nekavējoties pieprasa nepieciešamo informāciju.⁵⁴⁵

Autora ieskatā iepriekš apskatītās teorijas atziņas par ierastu un labu profesionāli ir visnotaļ attiecināmas arī uz, piemēram, KCL 393. pantā komersantam izvirzīto rūpības pienākumu (“komercdarījumu attiecībās komersanta pienākums ir rīkoties ar krietna un kārtīga komersanta rūpību”) un KCL 169. panta pirmajā daļā kapitālsabiedrības valdes un padomes loceklim izvirzīto rūpības pienākumu (“Valdes un padomes loceklim savi pienākumi jāpilda kā krietnam un rūpīgam saimniekam”), ievērojot, ka šie rūpības standarti uzskatāmi par paaugstinātiem, iepretim vispārējām standartam (CL 1646. pants).⁵⁴⁶ Kā norādījis Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments, krietns un rūpīgs valdes loceklis vispārpieņemtā nozīmē ir tāds, kas labi un apzinīgi veic savu darbu, izpilda savus pienākumus, ir kārtīgs, precīzs, kam ir apzinīga attieksme pret darbu, pienākumiem.⁵⁴⁷ Tiesību literatūrā šajā sakarā norādīts, ka kapitālsabiedrību valdes un padomes loceklim jāievēro “[..] tāda rūpība, kāda attiecīgajā situācijā un apstākļos ir saprātīgi sagaidāma no personas, kas vada pēc apjoma

⁵⁴¹ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 204–205.

⁵⁴² *van Dam C.* 2013, p. 267.

⁵⁴³ *Ibid.*, p. 268.

⁵⁴⁴ *Ibid.*

⁵⁴⁵ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 828.

⁵⁴⁶ *Kārklīšs J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās.* 2017.

⁵⁴⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 27. maija spriedums lietā Nr. SKC–102/2014, 11.1 punkts.

un darbības veida līdzīgu sabiedrību. [...] Piemēram, no bankas valdes locekļa sagaidāma lielāka rūpība nekā no neliela ģimenes uzņēmuma valdes locekļa.”⁵⁴⁸

Latvijas tiesu praksē paaugstināts prasītās rūpības standarts tiek faktiski izvirzīts arī pilnvarniekiem. Tā, piemēram, vērtējot pilnvarnieka iespējamo civiltiesisko atbildību par pilnvarotājam nodarītajiem zaudējumiem, Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments atzina, ka ir jāņem vērā arī tas, kā attiecīgā gadījumā, domājams, rīkotos pats pilnvarotājs, lai lietu visizdevīgāk nobeigtu.⁵⁴⁹ Šāds kritērijs pamatojas idejā, ka pilnvarojuma līgums ir sevišķas uzticības līgums,⁵⁵⁰ tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka pilnvarniekam izvirzāmi striktāki kritēriji, nosakot prasītās rūpības standartu pilnvarotāja lietu vešanā. Attiecīgi Senāta Civillietu departaments kādā citā lietā atzina, ka apelācijas instances tiesa ir nepareizi attiecinājusi CL 1776. pantu uz strīda apstākļiem, jo tiesa nav ņēmusi vērā pilnvarojuma tiesisko attiecību esību – “[..] savu lietu vešanas uzticēšanu citai personai un to, ka pilnvara izdota, lai, pilnvarotājam atrodoties ārpus Latvijas Republikas, pilnvarnieks īstenotu pilnvarā doto uzdevumu.”⁵⁵¹ Jāpiebilst, ka šī ideja ir sastopama arī kapitālsabiedrību valdes locekļu atbildības jomā, ievērojot, ka valdes loceklis pēc būtības ir sabiedrības pilnvarnieks.⁵⁵² Bez tam, šajā tiesu prakses piemērā kārtējo reizi spilgti vērojams, kā deliktu tiesībās atzītie faktori (konkrēti šajā gadījumā “iesaistīto personu attiecību tuvums vai savstarpējā īpašā uzticēšanās (paļaušanās)” (*the relationship of proximity or special reliance between those involved* – angļu val.)) neuzmanības vērtēšanā tiek piemēroti arī attiecībā uz līgumiskajām attiecībām.

⁵⁴⁸ *Novicāne E.* 2017.

⁵⁴⁹ CL 2301. panta pirmā daļa: “Ja nav noteiktu norādījumu, pilnvarniekam, kaut tas arī būtu pat universālpilnvarnieks (2291. p.), jārīkojas nevis vienīgi pēc savas iegribas, bet tā, kā attiecīgā gadījumā, domājams, rīkotos pats pilnvarotājs, lai lietu visizdevīgāki nobeigtu; ģenerāl- un speciālpilnvarnieki drīkst uzsākt tikai tādu darbību, ko prasa viņiem uzdotās lietas raksturs un kas stāv ar to nepieciešamā sakarā.”

⁵⁵⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 18. decembra spriedums lietā Nr. SKC–329, 8. punkts.

⁵⁵¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 17. jūlija spriedums lietā Nr. SKC–203/2020, 14. punkts.

⁵⁵² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 10. marta spriedums lietā Nr. SKC–70/2016, 6.1, 6.2 un 6.5 punkts.

3. Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdziens, to konstatēšanas kritēriji

3.1. Rupjas neuzmanības jēdziens un tās konstatēšanas kritēriji

Kā norādīts iepriekš, reizēm (piemēram, noteiktos gadījumos līgumiskās atbildības kontekstā) vajadzēs “pārvarēt augstāku latīņu”, t.i., būs jākonstatē vismaz rupja neuzmanība, lai piemērotu civiltiesisko atbildību. Attiecīgi CL 1645. panta pirmā daļa definē rupju neuzmanību: “Neuzmanība ir rupja, ja kāds rīkojas augstākā mērā vieglprātīgi un nevērīgi, vai mazāk rūpējas par viņam uzticētām svešām lietām un darīšanām nekā par savām paša, vai arī uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi.” Tāpat jau iepriekš tika norādīts, ka rupjas neuzmanības (*culpa lata* – latīņu val.) jēdziens bija pazīstams jau romiešu tiesībās, ar ko, kā norādīja Ulpiāns, saprata tādas rūpības trūkumu, kuras ievērošanu varētu prasīt no ikvienas parastas personas. Proti, kā tas norādīts avotā D. 50, 16, 213, 2, pieļaut rupju neuzmanību ir tāpat kā nesaprast to, ko saprot visi, ikviens vidusmēra cilvēks,⁵⁵³ parasts saimnieks.⁵⁵⁴ Tā, piemēram, ikviena parasta persona apzinās, ka šķūnī nevajadzētu kurināt ugunsgrāku, kaut arī kurināšanas mērķis būtu ēdiena sagatavošana.⁵⁵⁵ Tāpat rupju neuzmanību var pārņemt līdzējam, kurš neievēro to nepieciešamo rūpību, kuru būtu ievērojies katrs, kas būtu attiecīgā līguma dalībnieks.⁵⁵⁶ Šo rūpību prof. Augusts Lēbers dēvēja par viselementārāko rūpību.⁵⁵⁷ Arī padomju Latvijas civiltiesībās rupja neuzmanība tika traktēta kā elementāru, katram zināmu piesardzības noteikumu neievērošana.⁵⁵⁸ Šajā ziņā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments norādījis, ka rupja neuzmanība “[..] apzīmē tādas pienācīgas rūpības pakāpes neesamību, kuru nepieļautu pat neuzmanīga un neapdomīga persona [..].”⁵⁵⁹ Turklāt ikviena parasta persona (ko vērtē rupjas neuzmanības kontekstā), tāpat kā iepriekš analizētais krietnais un rūpīgais saimnieks (ko vērtē viegļas neuzmanības kontekstā) ir abstrakti jēdzieni.⁵⁶⁰ Tādējādi arī rupjas neuzmanības jēdziens saistīts ar ģenerālklausulas piemērošanu.

⁵⁵³ Подопригора А. А. 1990, с. 181.; sal.: Борусевич М. М. 1995, с. 57.

⁵⁵⁴ Омельченко О. А. 2005, с. 216.

⁵⁵⁵ Ibid.

⁵⁵⁶ Иоффе О. С., Мусин В. А. 1974, с. 109.

⁵⁵⁷ Loebers A. Ziwiltiesības un ziwilprozess. Kara juridiskosursos lasīto lekciju konspekts. Manuskripta weeta. [B.v.]: [b.i.], 1921, 38. lpp. (turpmāk – Loebers A. 1921).

⁵⁵⁸ Vēbers J., Torgāns K., Šulcs V. Padomju civiltiesības. II daļa. Saistību tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1986, 70. lpp.

⁵⁵⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 16. maija spriedums lietā Nr. SKC–99/2018, 6.3 punkts.

⁵⁶⁰ Борусевич М. М. 1995, с. 58.; sal.: Watkin T. G. 1999, p. 291.

Izejot no citētās Augstākās tiesas Civillietu departamenta atziņas, faktiski rupja neuzmanība ir saistāma ar ievērojamāku vai acīmredzamāku personas faktiski izdarītās rīcības (darbības vai bezdarbības) atkāpi no prasītās rūpības standarta, salīdzinot ar vieglu neuzmanību.⁵⁶¹ No gramatiskā viedokļa aplūkojot CL 1645. panta pirmo daļu, konstatējams, ka šī norma satur trīs alternatīvas pazīmes, kas liecina par šo ievērojamo vai acīmredzamo neatbilstību: 1) ja kāds rīkojas augstākā mērā vieglprātīgi un nevērīgi; 2) ja kāds mazāk rūpējas par viņam uzticētām svešām lietām un darīšanām nekā par savām paša; 3) ja kāds uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi. Šāda dalījuma pamatotību apliecina, tostarp apstākļi, ka minētajā normā šīs pazīmes tiek atdalītas ar sakārtojuma saikli “vai”.

Trešā pazīme ir cieši saistīta ar iepriekšējā nodaļā analizēto kaitējuma iestāšanās riska kritēriju, kas aptvēra arī izdarītās rīcības bīstamības un sagaidāmā kaitējuma nopietnības (smaguma) aspektu. Jo potenciāli kaitīgāka un bīstamāka veiktā rīcība, jo lielāks kaitējuma iestāšanās risks, kas izsauc nopietnāku piesardzības pasākumu veikšanas pienākumu. Tomēr šeit jāatzīmē, ka pirmšķietami varētu būt pārprotams⁵⁶² CL 1645. panta pirmās daļas formulējums “uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi” tādā izpratnē, ka par rupju neuzmanību *per se* būtu atzīstama tādas rīcības uzsākšana, kuru raksturo normā minētais kaitīgums un bīstamība. Tā tas nebūtu jāsaprot. Kā norādīts iepriekš, daudzas sociālas un ekonomiskas aktivitātes (piemēram, automašīnu vadīšana, bīstamu lietu izgatavošana) ir riskantas, taču tās ir tikušas sociāli akceptētas. Attiecīgi, personai veicot šādas aktivitātes kā tādas, nevar uzskatīt, ka persona automātiski rīkojas neuzmanīgi.⁵⁶³ Par rupju neuzmanību var runāt tikai tad, ja iepretim šīm ievērojamajām kaitējuma briesmām persona neievēro attiecīgu rūpību, neveic vajadzīgos piesardzības pasākumus. Citiem vārdiem, rupju neuzmanību raksturo ievērojamāks disbalanss starp kaitējuma iestāšanās risku un personas veikto rīcību prasītās rūpības kontekstā, salīdzinot ar vieglu neuzmanību.

Šajā ziņā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments visai trāpīgi atzīmējis, ka “[..] rupju neuzmanību var konstatēt tad, ja tiesību aizskārējs ne tikai nav izrādījis krietna un rūpīga saimnieka rūpību un čaklību un tāpat nav veicis apstākļiem **parasti atbilstošus pasākumus**, lai nerastos tiesību pārkāpums, **bet nav vispār neko darījis vai veicis tikai dažus nebūtiskus, formālus pasākumus, lai pārkāpums nenotiktu, vai, kaut arī**

⁵⁶¹ Sal.: Schwenger I., Hachem P., Kee C. 2012, p. 593.

⁵⁶² Par normas maldinošo raksturu sk. arī: Kubilis J. 2016, 93.–94. lpp.

⁵⁶³ van Dam C. 2013, p. 240.

nevēlēdamies negatīvas sekas, tomēr ignorējis drošības pasākumus [autora izcēlums].⁵⁶⁴

Tā, piemēram, pilnīga šādu, no tiesību normām izrietošu drošības pasākumu ignorēšana tika konstatēta kādā lietā, kurā prasītāja cēla prasību pret tirdzniecības centra īpašnieku sakarā ar to, ka prasītāja šī tirdzniecības centra telpās kritusi uz trepēm, ieejas durvju laukumā, t.i., vietā, kur, atbilstoši tiesību normām, bija jābūt kāpņu margām. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija secināja, ka ir konstatējama atbildētāja atbildība, “savukārt atbildētāja arguments, ka par telpu stāvokli un drošību bija atbildīgs to nomnieks SIA “187” nav ņemams vērā, jo Civillikuma 1084. panta izpratnē atbildība par būves atbilstību drošības noteikumiem gulstas uz tās īpašnieku, savukārt līgumā ietverts noteikums par tās deleģēšanu nomniekam nevar mainīt šo likumā noteikto kārtību.”⁵⁶⁵

Šeit jāpiemin daži no iepriekšējās nodaļās aplūkotojām Latvijas tiesu prakses piemēriem:

1) starpkaru perioda tiesu prakses “nozaudētās bagāžas” lieta, kurā tika konstatēta cietušā rupja neuzmanība, tam savu bagāžu “[..] novietojot uz autobusa jumtiņa, t.i., pilnīgi nedrošā vietā, kur bagāža padota visdažādākajām briesmām un nekāda uzraudzība nav izvedama [..]”;⁵⁶⁶ **2)** mūsdienu tiesu prakses lieta, kurā prasītājs kā cietušais neievēroja drošības instrukciju un uzsāka darbu ārpus viņam norādītās un sagatavotās darba vietas, kas attiecīgi tika novērtētā kā labprātīga sevis pakļaušana ārkārtējām briesmām, tādējādi pašam cietušajam pieļaujot rupju neuzmanību;⁵⁶⁷ **3)** starpkaru perioda tiesu prakses “nozaudētās garderobes” lieta, kurā “[..] atbildētājas izdotā marka nav bijusi apmierinoša: tādā gadījumā uzspiežot marku publikai, garderobes turētāja ar to vien jau pielaidusi, ne tikai levis culpa, bet pat culpa lata [rupju neuzmanību – autora piebilde], un viņai bija jānes viltojuma risks, pat arī tad, ja viņai konkrētos apstākļos izdodot garderobi nebūtu bijis iespējams pietiekoši pārbaudīt marku viltojuma ziņā”;⁵⁶⁸ **4)** mūsdienu tiesu prakses “kanalizācijas lūkas” lieta, kurā tika konstatēta atbildētājas rupja neuzmanība, tai “[..] 2012. gadā aizsedzot lūku /adrese A/, ar nedrošu materiālu, kas

⁵⁶⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 16. maija spriedums lietā Nr. SKC–99/2018, 6.3 punkts.

⁵⁶⁵ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 6. aprīļa spriedums civillietā Nr. C31481713 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁶⁶ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 22. marta spriedums, Cimmera prasībā pret Grigaiti. Grām.: (XI) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1934, 508. lpp.

⁵⁶⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 16. maija spriedums lietā Nr. SKC–99/2018, 6.4 punkts; *sal.*: Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 24. februāra spriedums civillietā Nr. C31459814 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁶⁸ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 27. februāra spriedums, Kolpaka prasībā pret Strausu. Grām.: IV Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. III. turpinājums līdz 1928. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju un rādītāju pievestiem spriedumiem. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Otrais izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 42.–43. lpp.

ziemas un pavasara periodā izmirka un sadrupa, pienācīgi nepārbaudot lūkas drošību [...]”;⁵⁶⁹ 5) starpkaru perioda tiesu prakses lieta, kurā tika secināts, ka “[...] kalpotāja “neatļautie darbi” attiecināmi uz culpa lata, rupju nolaidību, kura pēc priv. lik. 3296. p. var pastāvēt arī iekš tam, ka vainīgais izdara šādus darbus, kuru kaitīgumu viņš varēja paredzēt.”⁵⁷⁰ Kā redzams, vairumā gadījumu tiesas rupjas neuzmanības pamatošanai izmantojušas pazīmi “uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi”.

Latvijas tiesu praksē rupja neuzmanība nereti tiek konstatēta t.s. “ceļu satiksmes negadījumu” lietās. Piemēram, noteiktos apstākļos par rīkošanos aiz rupjas neuzmanības tiek atzīta transportlīdzekļa vadīšana alkohola reibumā, kā rezultātā tiek izraisīts ceļu satiksmes negadījums un tiek sabojāta, piemēram, darba devējam piederošā kravas automašīna.⁵⁷¹ Tāpat kā rupja neuzmanība tiek atzīta braukšana pie sarkanā gaismas signāla, kā rezultātā noticis ceļu satiksmes negadījums.⁵⁷² Savukārt kādā citā lietā tika konstatēta apdrošinātā transportlīdzekļa vadītāja rupja neuzmanība, tam pārsniedzot atļauto braukšanas ātrumu par 24-36,65 km/h, šajā ziņā neizvēloties ceļa brauktuves asfaltbetona seguma sliktajam stāvoklim atbilstošu braukšanas ātrumu. Šajā lietā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija atzina: “[...] vadoties no tiesiskās apziņas, kas balstīta uz loģikas likumiem un dzīvē gūtiem novērojumiem, transportlīdzekļa vadītājam nevarēja būt nezināma šādas rīcības bīstamība un iespējamā sekas.”⁵⁷³ Vēl kādā citā lietā, kurā no juridiskā viedokļa tika analizēts ceļu satiksmes negadījums, kas notika diennakts tumšajā laikā, līkumotā grants seguma ceļa posmā, tika konstatēta kravas automašīnas vadītāja rupja neuzmanība, jo viņš, atbilstoši piemērojamām tiesību normām, neizvērtēja pieņemamos braukšanas apstākļus un izvēlējās nepareizu ātrumu, lai, kā norādījusi Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija, samazinātu avārijas risku līdz minimumam.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 3. novembra spriedums civillietā Nr. C30667413 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁷⁰ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 28. septembra spriedums, Katenbacha prasībā pret Latvijas valsts ierēdņu kooperatīvu. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 55.–56. lpp.

⁵⁷¹ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2013. gada 23. oktobra spriedums civillietā Nr. C26109412 (stājies likumīgā spēkā); *sal.*: Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 17. novembra spriedums civillietā Nr. C29578014 (stājies likumīgā spēkā); Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 29. novembra spriedums civillietā Nr. C30650815 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁷² Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 19. novembra spriedums civillietā Nr. C29684913 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁷³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 16. septembra spriedums civillietā Nr. C30403910 (stājies likumīgā spēkā).

⁵⁷⁴ Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 8. februāra spriedums civillietā Nr. C39071416 (stājies likumīgā spēkā).

Noslēdzot jāatzīmē, ka atsevišķi rupjas neuzmanības aspekti analizēti arī 3.4. apakšnodaļā “Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdzienu nošķiruma nepieciešamība”, kā arī 5.3. apakšnodaļā “Vainas pakāpju iedalījuma nozīme”.

Apkopojot šajā apakšnodaļā izklāstīto, secināms, ka pirmšķietami varētu būt pārprotams CL 1645. panta pirmās daļas formulējums “uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi” tādā izpratnē, ka par rupju neuzmanību *per se* būtu atzīstama tādas rīcības uzsākšana, kuru raksturo normā minētais kaitīgums un bīstamība. Tā tas nebūtu jāsaprot. Daudzas sociālas un ekonomiskas aktivitātes (piemēram, automašīnu vadīšana, bīstamu lietu izgatavošana) ir riskantas, taču tās ir tikušas sociāli akceptētas. Attiecīgi, personai veicot šādas aktivitātes kā tādas, nevar uzskatīt, ka persona automātiski rīkojas neuzmanīgi. Par rupju neuzmanību var runāt tikai tad, ja iepretim šīm ievērojamajām kaitējuma briesmām persona neievēro attiecīgu rūpību, neveic vajadzīgos piesardzības pasākumus. Citiem vārdiem, rupju neuzmanību raksturo ievērojamāks disbalanss starp kaitējuma iestāšanās risku un personas veikto rīcību prasītās rūpības kontekstā, salīdzinot ar vieglu neuzmanību.

Kā atzīts mūsdienu Latvijas tiesu praksē, rupju neuzmanību var konstatēt tad, ja tiesību aizskārējs ne tikai nav izrādījis krietna un rūpīga saimnieka rūpību un čaklību un tātad nav veicis apstākļiem parasti atbilstošus pasākumus, lai nerastos tiesību pārkāpums, bet nav vispār neko darījis vai veicis tikai dažus nebūtiskus, formālus pasākumus, lai pārkāpums nenotiktu, vai, kaut arī nevēlēdamies negatīvas sekas, tomēr ignorējis drošības pasākumus. Aplūkojot Latvijas tiesu praksi, secināms, ka vairumā gadījumu tiesas rupjas neuzmanības pamatošanai izmantojušas pazīmi “uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi”, piemēram, konstatējot tiesību normās nostiprinātu drošības pasākumu pilnīgu ignorēšanu (kas tipiski vērojams darba strīdos).

3.2. Ļauna nolūka jēdziena vispārīgs raksturojums⁵⁷⁵

Gandrīz vai par dogmu ir kļuvusi izpratne, ka ļauna nolūka jēdziens faktiski vienmēr ir saistāms ar personas psihisko attieksmi, motīviem, intelektuālajiem vai gribas aspektiem u.tml.

⁵⁷⁵ 3.2. apakšnodaļa “Ļauna nolūka jēdziena vispārīgs raksturojums” un 3.3. apakšnodaļa “Ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji” izstrādātas, balstoties uz autora 2019. gadā publicēto rakstu “Ļauna nolūka koncepts un tā konstatēšanas priekšnoteikumi saistību tiesībās”. Sk.: Brants E. Ļauna nolūka koncepts un tā konstatēšanas priekšnoteikumi saistību tiesībās. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 215.–226. lpp.

apsvērumiem.⁵⁷⁶ Minēto tēzi izmanto kā argumentu secinājumam, ka faktiski nav iespējams izstrādāt vienotu un visaptverošu vainas definīciju,⁵⁷⁷ jo ļauns nolūks vienmēr ir analizējams caur dažādu subjektīvu kritēriju prizmu, turpretī neuzmanība jurisprudencē funkcionē kā objektīva kategorija, par ko šobrīd, ja tā var teikt, valda vienprātība. Attiecīgi tiesību literatūrā izteikta atziņa, ka neuzmanība un ļauns nolūks ir nešaubīgi atšķirīgi koncepti.⁵⁷⁸ Līdz ar to varētu secināt, ka ļauna nolūka izvērtēšana prasa izsvērt dažādus subjektīvus kritērijus, kuriem pirmšķietami ar kādām konkrētām un objektīvām, citiem vārdiem, “taustāmām” mērauklām ir visai maz sakara. Tomēr šīs un nākamās apakšnodaļas izklāsts liecina par pretējo, proti, ka arī ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji pēc būtības ir objektīva rakstura.

Vienlaikus jāatzīmē princips, atbilstoši kuram civiltiesiskā atbildība par ļaunā nolūkā nodarītu kaitējumu nav apdrošināma, tāpēc šāda veida juridiskā atbildība tiešā veidā un reizēm, kā norādīts tiesību literatūrā, pat “postošā veidā”⁵⁷⁹ ietekmē tiesību aizskārēju. Šeit arī jāpiebilst, ka ļauns nolūks (tāpat kā krietns un rūpīgs saimnieks vieglas neuzmanības kontekstā un ikviena parasta persona rupjas neuzmanības kontekstā) ir ģenerālklausula. Tā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments pievienojās Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas sniegtajai CL 2043. panta interpretācijai, norādot, ka “Civillikuma 2043. pantā lietotais jēdziens “rīkojies ļaunprātīgi” ir nenoteikta satura juridisks jēdziens jeb ģenerālklausula, jo likumā nav konkretizēts, kas saprotams ar šādu rīcību, tiesai, piemērojot tiesību normu, katrā konkrētajā situācijā atbilstoši Civillikuma 2., 4. pantam (par likuma piemērošanu un iztulkošanu) ir pienākums iztulkošanas ceļā konkretizēt minēto jēdzienu, tādējādi precizējot šā likuma 2042.-2043. panta piemērošanas robežas.”⁵⁸⁰

CL 1641. pants noteic, ka “ar ļaunu nolūku jāsaprot katrs tīšs kaitējums.” CL 1641. panta priekštecis – BVCK 3290. pants – noteica, ka “ar ļaunu nolūku, ļaunu gribu jeb sirdsapziņas trūkumu (dolus) jāsaprot ikviens tīšs kaitējums.”⁵⁸¹ Faktiski identiski ļaunu nolūku definēja prof. K. F. Mīlenbruhs, piebilstot, ka šāda veida kaitējumam vienmēr jābūt gribētam.⁵⁸² Prof. A. Lēbers ļaunu nolūku skaidroja kā tādu vainu, kad vainīgā persona tīši grib padarīt kaut kādu

⁵⁷⁶ Sal.: *Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā*. Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Rīga: Mans īpašums, 1998, 148. lpp. (turpmāk – *Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā*. 1998); *Torgāns K., Kārklīšs J.* 2015; *Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A.* 2017, 121. lpp.; *Torgāns K.* 2018, 166. lpp.

⁵⁷⁷ *Torgāns K., Kārklīšs J.* 2015.

⁵⁷⁸ *Bussani M., Werro F.* 2009, p. 297.

⁵⁷⁹ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3264.

⁵⁸⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 29. marta spriedums lietā Nr. SKC-105/2019, 6.1 punkts.

⁵⁸¹ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 378. lpp.

⁵⁸² *Mühlenbruch C. F.* 1844, S. 310.

nelikumīgu darbu jeb izsaukt nelikumīgas sekas.⁵⁸³ Kā redzams, vēsturiskā norma paralēli ļaunam nolūkam saturēja atsauci arī uz tādiem jēdzieniem kā ļauna griba un sirdsapziņas trūkums, kā arī uz romiešu tiesību jēdzienu *dolus* (latīņu val.), kur pēdējais, domājams, aptvēra visus iepriekš pantā uzskaitītos jēdzienus. Līdz ar to pirmšķietami BVCK 3290. pants⁵⁸⁴ šķiet saturiski plašāks nekā mūsdienu CL 1641. pants.

Šajā ziņā Latvijas starpkaru perioda laikā J. Grīnbergs ļaunam nolūkam veltītajā publikācijā “Par ļaunā nolūka jēdzienu CL. 1641. pantā” norādīja, ka “1641. pants savā būtībā nav uzskatāms par saskanošu ar līdzšinējo 3290. pantu. Galvenām kārtām tas sakāms tādēļ, ka jaunais Civīllikums šinī pantā atteicies no ļaunā nolūka pielīdzinājuma pandektu tiesību “dolus’am”. Līdz ar to jaunais Civīllikums ir šinī vietā apzinīgi pārtraucis romiešu tiesību konstrukciju recepciju kontinuitāti un, kaut gan, šķiet, ka teksta ziņā nav ievestas diez cik manāmas pārmaiņas, tas nostājies uz pilnīgi patstāvīgas bāzes, kas, tuvodamies krimināltiesiskajam jēdzienam “nodoms” (Lsl. 46. p.), vairāk pieskaņota tagadnes civiltiesiskai uztverei. [...] CL. 1641. pants [...] nostājas uz jaunas uztveres ceļa, proti, ka ļauns nolūks konstatējams vienīgi tīšuma gadījumā.”⁵⁸⁵

Šajā sakarā mūsdienu Latvijas tiesību literatūrā norādīts amizants salīdzinājums, un proti, ka “[...] “ļaunumu” veido “tīšums” – tas, ka persona apzinās un grib kaitējumu. Un tā jau ir paša nolūka definīcija – nolūks ir tīšums. Tātad “nolūks” CL izpratnē jau ietver sevī “ļaunumu”. Tāpēc šeit vārdu salikums “ļauns nolūks” ir salīdzināms ar vārdu salikumu “auksts saldējums” – nekāds “ļaunums” nav jākonstatē.”⁵⁸⁶ Šeit gan jāpiekrīt, ka tik tiešām varētu arī iztikt tikai ar “nolūku”, par ko liecina arī Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projektos (EDTP, DCFR) lietotais termins *intention* (angļu val.), vienlaikus nezaudējot šīs vainas pakāpes jēdzienisko nozīmi.

Romiešu tiesībās atbildība par ļaunu nolūku iestājās vienmēr, un šis noteikums saturēja imperatīvu, principiālu raksturu, un attiecīgi šo noteikumu puses nevarēja izmainīt līgumiskā ceļā, ko arī paredzēja romiešu digesta D. 50, 17, 23.⁵⁸⁷ Šajā ziņā citā romiešu digestā D. 16, 3, 1, 7 tika norādīts, ka šāda vienošanās ir pretrunā labai ticībai, un tāpēc tā nav spēkā (šobrīd CL

⁵⁸³ *Loebers A.* 1921, 38. lpp.

⁵⁸⁴ Šajā sakarā vēl jāpiebilst, ka BVCK sastādītājs prof. F. G. fon Bunge pie 3290. panta ir norādījis vien divas romiešu digestas, kuras, diemžēl, pēc būtības nepaskaidro tuvāk ļaunu nolūku. *Sk.: Сводъ мѣстныхъ указонений губерний остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 524.*

⁵⁸⁵ *Grīnbergs J.* Par ļaunā nolūka jēdzienu CL. 1641. pantā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.03.1937., Nr. 3.

⁵⁸⁶ *Strazdiņš Ģ.* *Civillikuma 1635. panta atbildības priekšnoteikumi.* 2018.

⁵⁸⁷ *Новицкий И. Б., Петерский И. С.* 1997, с. 326.

šis imperatīvais noteikums iestrādāts 1643. pantā⁵⁸⁸). Tā, piemēram, ja pārdevējs pārdeva pircējam citai personai par labu jau iekļātu vergu, tad, neraugoties uz to, ka līgumiski pārdevējs šajā sakarā neuzņēmās nekādu atbildību, tomēr pārdevējs atbildēs par ļaunu nolūku.⁵⁸⁹

Tiktāl būtu skaidrs, ka no CL skatupunkta tīšums šķiet ir neatņemams ļauna nolūka konstatēšanas kritērijs, tomēr CL 1641. panta gramatiskais teksts tiešā veidā nepalīdz izsecināt konkrētākas ļauna nolūka izpratnes aprises un tā konstatēšanas kritērijus. Tomēr, izpētot Latvijas tiesu praksi, iezīmējas viens izteikts ļauna nolūka izpausmes veids, un proti, personai piemītošu tiesību izlietošana vai pienākuma pildīšana kaitēšanas nolūkā. Līdz ar to neizbēgami ļauna nolūka jēdziens analizējams tostarp CL 1. panta kontekstā.

CL 1. pants noteic, ka “tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības.” Ar citētajā normā nostiprinātā labas ticības principa palīdzību, cita starpā, tiek “[..] apkarota formālo tiesību netaisnprātīga izlietošana, pēc likuma vai tiesiskā darījuma burta, bet pretēji to īstiem mērķiem.”⁵⁹⁰ Šajā sakarā jānorāda, ka arī labas ticības kontekstā figurē jau iepriekš piesauktais romiešu tiesību jēdziens *dolus*. Kā norādījis starpkaru perioda Latvijas tiesību zinātnieks Mīrons Krons, “par *dolus* uzskata subjektīvi netaisnu tiesību izlietošanu, piem., akas rakšanu savā nekustamā īpašumā nolūkā apdraudēt kaimiņa būves (D. 39. 2. 24. 12.). Ļaunprātības jēdziens tika tomēr iztulkots atsevišķos gadījumos diezgan plaši, pielīdzinot tai nerēķināšanos ar svešām interesēm, ko pieprasa, piem., no mūža lietotāja [..]. Dažos gadījumos *exemptio doli* piešķirta pat tad, kad nav pierādāma subjektīva ļaunprātība, bet **ricība pati par sevi uzskatāma par netaisnu** [autora izcēlums].”⁵⁹¹

Šajā kontekstā CL 1. pantu M. Krons salīdzinājis tostarp ar Vācijas BGB 226. paragrāfu, kas *expressis verbis* satur tā saucamo “šikanas” aizliegumu: “tiesības izlietošana nav pieļaujama, ja tās vienīgais mērķis ir kaitējuma nodarīšana citam.”⁵⁹² Kā norādījis M. Krons, “tā [BGB 226. paragrāfa – autora piebilde] piemērošanas nosacījums ir, ka tiesību izlietošanai nevar būt cita mērķa, nekā kaitēt citam. Tā tad tiesību netaisnprātīgas izlietošanas kritērijs ir subjektīvs – kaitēšanas mērķis, bet **ši mērķa mēraukla ir objektīva** [autora izcēlums]. **Jāpierāda nevis kaitēšanas nolūks, bet gan, bez jebkādas psiholoģiskas analīzes, tikai, ka**

⁵⁸⁸ CL 1643. pants: “Vienošanās par to, lai ar ļaunā nolūkā izdarītu darbību nodarīts zaudējums nebūtu jāatlīdzina, nav spēkā. Bet var atteikties no prasījuma par jau izdarītu ļaunprātīgu darbību, kad aizskartais pietiekoši zina tiklab savu prasību, kā arī tās pamatu.”

⁵⁸⁹ Новицкий И. Б., Перетерский И. С. 1997, с. 326.

⁵⁹⁰ Krons M. Civillikuma pirmais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. 01.04.1937., Nr. 2. (turpmāk – Krons M. 1937).

⁵⁹¹ Krons M. 1937.

⁵⁹² Vācijas BGB 226. paragrāfs vācu val.: “Die Ausübung eines Rechts ist unzulässig, wenn sie nur den Zweck haben kann, einem anderen Schaden zuzufügen.” Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/226.html> [aplūkots 04.01.2021.]

zināmai rīcībai pēc objektīviem lietas apstākļiem nevar būt cita mērķa, kā nodarīt citiem zaudējumus [autora izcēlums].”⁵⁹³

Līdzīgs “šikanēs” aizliegums sastopams Šveices Civilkodeksa 2. panta otrajā daļā – tiesības atklāta netaisnprātīga izlietošana nebauda tiesisku aizsardzību (tā saucamais *Rechtsmissbrauch* – vācu val.).⁵⁹⁴ Kā klasisks piemērs “šikanei” Šveices tiesību literatūrā praktiski vienmēr tiek minēta jau romiešu tiesībās pazīstamā t.s. “skaudības / naida būve”, piemēram, kad kaimiņš ierīko augstu mūri tikai ar mērķi, lai kaimiņam aizsegtu skatu.⁵⁹⁵ Šī panta tvērumā pieskaita arī bezmērķīgu un nevajadzīgu tiesību izlietošanu.⁵⁹⁶ Būtībā “šikane” nozīmē tiesības izlietošanu bez objektīvi aizsargājamas intereses.⁵⁹⁷ Tāpēc nav obligāti jākonstatē tieši kaitēšanas nolūks.⁵⁹⁸ Šādi izlietotu tiesību doktrīnā mēdz dēvēt arī par “netiesību” (*Nichtrecht* – vācu val.).⁵⁹⁹ Lai arī Latvijas CL *expressis verbis* nesatur minēto “šikanēs” aizliegumu, tomēr tas varētu izrietēt no jau minētā CL 1. panta, kas civiltiesisko attiecību dalībniekiem izvirza prasību rīkoties labā ticībā.⁶⁰⁰ Šādas pieejas pamatotību apstiprina arī citi Latvijas starpkaru perioda autori.⁶⁰¹

Kā jau minēts iepriekš, Latvijas tiesu praksē nereti sastopams ļauna nolūka izpaušmes veids ir tiesību izlietošana vai pienākumu pildīšana kaitēšanas nolūkā. Šajā ziņā ir jāņem vērā šāda Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta atziņa: “Nevar liegt personai subjektīvo tiesību izlietošanu, ja tā savas tiesības izlieto labā ticībā. Prasības celšanu tiesā par kopīpašuma dalīšanu, nespējot kopīpašniekiem vienoties par kopējās lietas lietošanu un rīcību ar to, nevar uzskatīt par tiesību izmantošanu neattaisnojamu mērķu sasniegšanai. Turpretī, ja civiltiesību subjekts šo tiesību izlieto netaisnprātīgi, viņš nebauda tiesisku aizsardzību.”⁶⁰²

⁵⁹³ *Krons M.* 1937.

⁵⁹⁴ Šveices ZGB 2. panta otrā daļa vācu val.: “Der offenbare Missbrauch eines Rechtes findet keinen Rechtsschutz.” Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19070042/index.html> [aplūkots 04.01.2021.]

⁵⁹⁵ *Sk.: Hausheer H., Jaun M.* Die Einleitungsartikel des ZGB (Art. 1–10 ZGB). Bern: Stämpfli Verlag AG Bern, 2003, S. 137; *Riemer H. M.* Die Einleitungsartikel des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Art. 1–10 ZGB). Eine Einführung. 2. Auflage. Bern: Stämpfli Verlag AG Bern, 2003, S. 123 (turpmāk – *Riemer H. M.* 2003); *Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Rumo-Jungo A.* Das Schweizerische Zivilgesetzbuch. Zürich: Schulthess Juristische Medien AG, 2002, S. 58 (turpmāk – *Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Rumo-Jungo A.* 2002).

⁵⁹⁶ *Riemer H. M.* 2003, S. 123.

⁵⁹⁷ *Ibid.*

⁵⁹⁸ *Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Rumo-Jungo A.* 2002, S. 58.

⁵⁹⁹ *Ibid.*

⁶⁰⁰ Šādu tēzi būtībā atbalsta arī prof. K. Balodis. *Sk.: Balodis K.* Labas ticības principa loma mūsdienu Latvijas civiltiesībās. *Likums un Tiesības*, 2002, Nr. 9, 281. lpp.

⁶⁰¹ “Atlīdzība par kaitējumu jānes arī tad, kad persona darbojusies savu tiesību robežās, bet nodarīdama citai personai ar to zaudējumu. Nevar realizēt savas tiesības ar vienīgo nolūku nodarīt citam zaudējumu, piem., kaimiņam izrokot savā sētā bedri ar nolūku atvilkt kaimiņam ūdeni.” *Sk.: Cīviltiesības. Sastādīts pēc Latv. ūniv. jur. fakult. valsts eksāmeņu programmas. Rīga: A. Vilka izdevniecība, 1934, 54. lpp.*

⁶⁰² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 17. decembra spriedums lietā Nr. SKC–259/2019, 7.2 punkts.

Kādā citā lietā prasītājs kā cietušais cēla prasību par zaudējumu atlīdzības piedziņu sakarā ar to, ka atbildētājs demontēja un sagrieza metāllūžņos atbildētāja zemesgabalā iebetonētu reklāmas stendu, kuru prasītājs ieguvis atsavināšanas darījuma ceļā. Prasītājs norādīja, ka šāda atbildētāja rīcība ir vērtējama kā neatļauta darbība ar ļaunu nolūku jeb tīšs kaitējums. Atbildētājs savas rīcības tiesiskumu mēģināja pamatot ar faktu, ka prasītājs nepiekrita noslēgt zemes nomas līgumu sakarā ar sveša reklāmas stenda atrašanos uz atbildētāja zemes gabala. Apelācijas instances tiesa noraidīja celto prasību, atsaucoties uz CL 1036., 1038. un 1039. pantu. Izskatot lietu kasācijas tiesvedības kārtībā, Augstākās tiesas Civillietu departaments, atsaucoties uz tiesību doktrīnā paustajām atziņām, norādīja, ka “interpretējot Civillikuma 1038. pantu, [...] īpašnieka rīcību, kuras rezultātā varētu tikt radīti zaudējumi citai personai, pirmām kārtām būtiski ierobežo īpašuma izlietošanas vispārējās robežas un jo īpaši Civillikuma 1. pantā ietvertais labas ticības princips [...] īpašniekam, izlietojot savu īpašumu, jāņem vērā dažādas (arī tehniskas) iespējamības, lai izvairītos kaitēt citām personām. Ja ir kāda iespējamība un īpašnieks to neizmanto, viņš nerīkojas atbilstoši labai ticībai.”⁶⁰³ Vienlaikus Augstākās tiesas Civillietu departaments būtībā piekrita prasītāja pozīcijai, ka atbildētāja rīcība, demontējot un sagriežot reklāmas stendu, vērtējama kā svešas mantas tīša bojāšana, neraugoties uz to, ka šajā spriedumā tomēr nav atrodams vērtējums apstāklim, vai prasītājs ir uzskatāms par minētā stenda kā patstāvīga īpašuma objekta īpašnieku.

Savukārt vēl kādā citā lietā maksātnespējas procesa administrators cēla prasību pret maksātnespējīgās sabiedrības bijušajiem valdes locekļiem par zaudējumu atlīdzības solidāru piedziņu sakarā ar sabiedrības mantas un dokumentu nenodošanu pēc maksātnespējas procesa pasludināšanas. Apelācijas instances tiesa noraidīja celto prasību tostarp norādot, ka nav pierādīts apgalvotais zaudējumu apmērs. Augstākās tiesas Civillietu departaments, izskatot lietu kasācijas tiesvedības kārtībā, šajā sakarā norādīja: “atbildētāju iespējami ļaunprātīga rīcība, nenododot administratoram normatīvajos aktos paredzētos dokumentus, kas objektīvi liedz pēdējam iesniegt pierādījumus savu prasījumu pamatojumam, balstoties uz šiem dokumentiem, nevar būt iemesls prasības noraidīšanai. Civillikuma 1. pants noteic, ka tiesības izmantojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības. No šī panta izriet, ka ļaunprātīga rīcība nevar pretendēt uz tiesisku aizsardzību, jo ļaunprātības gadījumā nav labas ticības. Līdz ar to apstākļos, kad valdes locekļu kā pilnvarnieku krietna saimnieka rūpības pienākumā ietilpst arī

⁶⁰³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 10. marta spriedums lietā Nr. SKC-70/2016, 6.1, 6.2 un 6.5 punkts.

norēķinu došana un lietu nodošana [...], tad šā pienākuma neizpildes gadījumā valdes loceklis atbild par zaudējumiem, kas no tā cēlušies.”⁶⁰⁴ Faktiski identiska atziņa izteikta vēl citā lietā.⁶⁰⁵

Arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments analizēja labas ticības principu iepriekš minētā “šikanas” aizlieguma kontekstā: “Likums aizsargā tikai likumīgu interesi un aizsargā prasījumu tikai tad, kad tas dibinās uz likumīgu interesi, bet ne tad, kad kontrahents to izved, vai vienīgi šikanas dēļ (CL 3444. p. beigās), vai kad kontrahents izmanto līguma noteikumu (27. §) un tā sankciju (44. §) kā juridisku cilpu (lai, le cas etant donné [dotajā gadījumā (tulkojumā no franču val.) – autora piebilde], izlietotu viņu kā ieroci) pret pretkontrahenta likumīgiem prasījumiem.”⁶⁰⁶

Apkopojot šajā apakšnodaļā izklāstīto, secināms, ka izplatīts ļauna nolūka izpaušmes veids ir tiesību izlietošana un pienākumu pildīšana kaitēšanas nolūkā (tātad pretēji labai ticībai), taču arī šeit jāpatur prātā, ka ne jebkura tiesību izlietošana pretēji labai ticībai, kas nebauda tiesisku aizsardzību, automātiski pieskaitāma ļaunam nolūkam. No otras puses, kā tas atzīts arī tiesu praksē, ļaunprātības gadījumā nav labas ticības. Bez tam, no iepriekš izklāstītā izriet, ka vismaz tiesību izlietošanas kontekstā ļauna nolūka kritērija “kaitēšanas mērķis” mēraukla ir objektīva. Piemēram, kaitēšanas mērķi ir iespējams konstatēt gadījumā, ja persona savu tiesību izlieto bez jebkādas objektīvi aizsargājamas intereses, proti, ja ir iespējams pierādīt, ka zināmai rīcībai pēc objektīviem lietas apstākļiem nevar būt cita mērķa kā vien nodarīt citam kaitējumu.

Nākamajā apakšnodaļā autors aprakstīs ļauna nolūka konstatēšanas kritērijus CL 1641. panta izpratnē, kā arī pamatos, ka pēc būtības objektīvi konstatējami ir visi ļauna nolūka kritēriji (tātad ne tikai tiesību izlietošanas kontekstā), kas tādējādi rada pamatu secinājumam, ka patiesībā neuzmanības un ļauna nolūka jēdzieni nav nemaz tik savstarpēji attālināti kā tas varētu šķist.

3.3. Ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji

CL 1641. pants ar vainas pakāpi “ļauns nolūks” saprot katru tīšu kaitējumu. Kā jau iepriekš tika norādīts, CL 1641. panta gramatiskais teksts tiešā veidā nepalīdz izsecināt konkrētus ļauna nolūka konstatēšanas kritērijus. Neraugoties uz to, norma tomēr operē ar

⁶⁰⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 21. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–163/2016, 10. punkts.

⁶⁰⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. septembra spriedums lietā Nr. SKC–297/2016, 8. punkts.

⁶⁰⁶ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 10. aprīļa spriedums, Feldmaņa prasībā pret AS “Daugava”. Grām.: (XI) Izvilumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1934, 652. lpp.

juridiskiem jēdzieniem “tīšums” un “kaitējums”. Loģiskā veidā izvērsot CL 1641. panta tekstu (līdzīgi kā tas iepriekš tika darīts attiecībā uz atbildības priekšnoteikumiem), varētu izvirzīt šādus nominālus ļauna nolūka konstatēšanas kritērijus:

- 1) personas apzināta (tīša) rīcība,
- 2) kuras rezultātā radies
- 3) gribēts kaitējums.

Minētais kritēriju uzskaitījums atbilst mūsdienu tiesību literatūrā sniegtajam skaidrojumam, proti, ka ļauns nolūks aptver gan gribas, gan apzināšanās elementus attiecīgajā rīcībā.⁶⁰⁷ Tāpat šis kritēriju uzskaitījums zināmā mērā atgādina 1.2. un 1.3. apakšnodaļā aprakstītos civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus. Tomēr iepriekš nosauktie ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji nebūtu vēl uztverami kā pilnīgi. Tiesību literatūrā atzīts, ka ar ļaunu nolūku CL izprot kā tiešo, tā netiešo nolūku (*dolus directus* un *dolus eventualis* – abi latīņu val.), lai arī CL normas tādu dalījumu neparedz (un vēsturiski tāds nav pastāvējis arī BVCK). Tā, piemēram, komentējot BVCK 3290. pantu⁶⁰⁸ (CL 1641. panta priekštecī), prof. V. Bukovskis norādīja, ka gadījumā, ja neatļautas darbības prettiesiskais rezultāts ir gribēts, vai arī kā minimums, ja tika gribētas citas sekas, bet persona apzinājās reāli iestājušos seko iespējamību, tad ir pamats runāt par ļaunu nolūku civiltiesību izpratnē.⁶⁰⁹ Šo dalījumu tiešā un netiešā nolūkā atzina arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments: “Pie pastāvošās šī likuma panta redakcijas turpretim jāpieņem, ka īrnieks izliekams tikai tad, ja ir konstatēts, ka viņš bojā, t.i. nekārtīgi lieto ieņemtās telpas ļaunprātīgi priv. lik. 3290. p. nozīmē, t.i. vai nu ar tiešu nolūku padarīt izīrētajam zaudējumus, vai arī bez tieša nolūka padarīt tādus zaudējumus, bet tomēr apzinoties, ka par viņa rīcības sekām var būt tādi zaudējumi.”⁶¹⁰

Bez tam šāds ļauna nolūka dalījums sastopams arī Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projektos. DCFR VI. grāmatas 3:101. pants noteic: “Persona nodara juridiski nozīmīgu kaitējumu ar nodomu, ja šī persona to nodara: a) ar domu nodarīt šāda veida kaitējumu⁶¹¹ vai b) ar tādu apzinātu rīcību, zinot, ka šāds kaitējums vai šāda kaitējuma veids iestāsies vai arī visticamāk iestāsies.”⁶¹² Principā šeit saredzams iepriekš minētais ļauna nolūka

⁶⁰⁷ Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. 2017, 121. lpp.; Torgāns K. 2018, 166. lpp.

⁶⁰⁸ Сводъ мьестныхъ указонений губерний остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 524.

⁶⁰⁹ Буковский В. 1914, с. 1302.

⁶¹⁰ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 18. decembra spriedums, Zivcones prasībā pret Gersoni. Grām.: III Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. II. Turpinājums līdz 1927. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter, 67. lpp.

⁶¹¹ Līdzīga definīcija sniegta romiešu tiesībās. Sk.: Подонрузова А. А. 1990, с. 181.

⁶¹² DCFR VI. grāmatas 3:101. pants angļu val.: “A person causes legally relevant damage intentionally when that person causes such damage either: (a) meaning to cause damage of the type cause; or (b) by conduct which that

klasiskais dalījums *dolus directus* un *dolus eventualis*.⁶¹³ *Dolus eventualis* kontekstā DCFR komentāros norādīts, ka persona, kura izmisīgi cer, ka kaitējums neradīsies, bet kura zina, ka šī cerība ir pilnīgi nereālistiska konkrētajos apstākļos, minēto kaitējumu rada ļaunā nolūkā.⁶¹⁴ Līdz ar to kritērijs “gribēts kaitējums” būtu papildināms šādi: a) gribēts kaitējums, vai arī b) kaitējums, kura iestāšanās varbūtību šī persona paredzēja (pieļāva).

Būtiski atzīmēt, ka faktiski netiešais nolūks (*dolus eventualis*) iezīmē robežu starp vainas pakāpēm “ļauns nolūks” un “rupja neuzmanība”. Netieša nolūka gadījumā persona paredz seku iestāšanās varbūtību, savukārt rupjas neuzmanības gadījumā persona neparedzēja seku iestāšanās varbūtību, lai arī tai vajadzēja šīs sekas paredzēt, ko, cita starpā, apliecina arī CL 1645. pantā norādītais pie rupjas neuzmanības legāļdefinīcijas: “[..] vai arī uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi.” Šajā ziņā starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments ir skaidrojis ļauna nolūka un rupjas neuzmanības nošķirumu: “[..] uz parādnieka attiecībā pret vekselturētāju pamatotām ierunām pieder aizrādījums par vekselturētāja ļauno ticību; šī pēdējā – no civiltiesiskā viedokļa – izteicas netikvien ļaunā nodomā (*dolus*), bet arī rupjā nolaidībā, un proti, netikvien tiešā zināšanā par apstākļiem, kuri paši par sevi jau izslēgtu vekselturētāja prasības tiesību, bet arī tāda nezināšana par minētiem apstākļiem, kura izskaidrojama vienīgi ar rupju nolaidību (nolaidīga nezināšana) [..].”⁶¹⁵

Romiešu tiesībās kā kritēriji atbildībai par tīšu kaitējumu tika izvirzīti: 1) personas rīcība pretēji pilsoniskajai pieklājībai (visticamāk, ar to domājot labus tikumus mūsdienu izpratnē – autora piebilde), kas 2) kas iejaucas citas personas tiesiskajā statusā.⁶¹⁶ Ar ļaunu nolūku, t.i., rīcību pretēji labiem tikumiem romiešu tiesībās pazina tostarp gadījumus, kad parādnieka rīcība tiešā un nepastarpinātā veidā noveda pie saistības izpildīšanas neiespējamības (*factum debitoris* – latīņu val.). Piemēram, ja parādnieks nogalina vergu, kas bija konkrētās saistības priekšmets. Šādos gadījumos nebija nepieciešams, lai parādnieka nodoms būtu bijis tieši radīt konkrētās

person means to do, knowing that such damage, or damage of that type, will or will amolst certainly be caused.”
Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 28.12.2020.]

⁶¹³ *Widmer P.* 2005, p. 18; *sk. arī: Markesinis B. S., Unberath H.* 2002, p. 84; *van Dam C.* 2013, p. 227.

⁶¹⁴ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3266.

⁶¹⁵ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1931. gada 23. aprīļa spriedums, Rezovska prasībā pret krājaizdevu sabiedrību “Klints”. Grām.: VII Izvilkumi no Latvijas Senata Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VI. turpinājums līdz 1931. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1931, 177.–179. lpp.

⁶¹⁶ *Омельченко О. А.* 2005, с. 216.; *Иоффе О. С., Мусин В. А.* 1974, с. 108.

saistības izpildes neiespējamību. Pietika konstatēt faktu, ka šāda rīcība novedusi pie saistības izpildīšanas neiespējamības.⁶¹⁷

Šajā kontekstā ir svarīgi atzīmēt, ka iepriekš minētajiem **labiem tikumiem** ir būtiska nozīme arī mūsdienās, piemēram, Latvijas civiltiesībām radniecīgajās Vācijas civiltiesībās, un konkrēti, piemērojot Vācijas BGB 826. paragrāfu, kas noteic: “Persona, kura, pretēji labiem tikumiem, ar nodomu nodara kaitējumu citai personai, ir atbildīga pret šo citu personu ar pienākumu atlīdzināt kaitējumu.”⁶¹⁸ Minētā norma tiesību zinātnē tiek dēvēta par “trešo mazo ģenerālklausulu”,⁶¹⁹ un tās izvērtēšana nodota tiesu un tiesību zinātnes rokās.⁶²⁰ Tiesību doktrīnā uzsvērts, ka šīs normas plašais saturs demonstrē deliktu tiesību dinamisko raksturu, kas liedz ļaunprātīgiem tiesību aizskārējiem izvairīties no civiltiesiskās atbildības.⁶²¹ Vācijas BGB 826. paragrāfa piemērošanas būtisks kritērijs ir normā norādītā personas rīcība pretēji labiem tikumiem (*die guten Sitten* – vācu val.).⁶²² Šāda rīcība vāciski tiek apzīmēta ar terminu *Sittenwidrige Schädigung*. Rīcība ir pretēja labiem tikumiem, ja tā pēc sava kopējā rakstura ir “pret visu godīgo un taisnīgi domājošo krietnuma izjūtu”.⁶²³ Minēto izjūtu raksturo sabiedrībā dominējošā apziņa par to, kādas pozitīvas morāli ētiskas vērtības sabiedrības locekļiem ir jārespektē savstarpējā saskarsmē.⁶²⁴

Šajā ziņā tiesību literatūrā ir izteikta būtiska atziņa, ka tiesību piemērotājs nedrīkst vadīties pēc savas iekšējās krietnuma izjūtas. Tā vietā konkrētie apstākļi jāvērtē caur vidusmēra cilvēka prizmu.⁶²⁵ Tiesību aizskārējam ir jāzina tikai konkrētie faktiskie apstākļi, no kuriem izriet netikumība.⁶²⁶ Savukārt personas apzināšanās, ka viņa rīkojas netikumīgi, nav nepieciešama.⁶²⁷ Kā kritēriji atbildībai uz Vācijas BGB 826. paragrāfa pamata tiek izvirzīti: 1) tiesību aizskārējs zina par kaitējuma iestāšanās iespējamību (tātad aptver kā tiešo, tā netiešo nolūku); 2) pastāv cēloņsakarība starp tiesību aizskārēja rīcību un kaitējumu; 3) rīcība ir pretēja

⁶¹⁷ Дождев Д. Б. 1996, с. 449.

⁶¹⁸ Vācijas BGB 826. paragrāfs vācu val.: “Wer in einer gegen die guten Sitten verstoßenden Weise einem anderen vorsätzlich Schaden zufügt, ist dem anderen zum Ersatz des Schadens verpflichtet.” Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_826.html [aplūkots 04.01.2021.]

⁶¹⁹ Schulze R. (Schriftleitung) Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 4. Auflage. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2005, S. 1041 (turpmāk – Schulze R. 2005).

⁶²⁰ van Dam C. 2013, p. 227.

⁶²¹ Schulze R. 2005, S. 1041.

⁶²² Brox H., Walker W. D. Besonderes Schuldrecht. 40., aktualisierte Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2016, S. 565 (turpmāk – Brox H., Walker W. D. 2016); Schulze R. 2005, S. 1041.

⁶²³ Brox H., Walker W. D. 2016, S. 566.

⁶²⁴ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 221. lpp. (turpmāk – Balodis K. 2007).

⁶²⁵ Brox H., Walker W. D. 2016, S. 566.

⁶²⁶ Ibid., S. 569.

⁶²⁷ Looschelders D. Schuldrecht. Besonderes Teil. 11. Auflage. München: Verlag Franz Vahlen, 2016, S. 494 (turpmāk – Looschelders D. 2016).

labiem tikumiem.⁶²⁸ Attiecīgi labi tikumi ir tā ģenerālklausula, ar kuras palīdzību var nonākt pie slēdziena, ka persona ir rīkojusies ļaunā nolūkā. Autora ieskatā minētās tiesību literatūras atziņas būtu attiecināmas, vērtējot arī CL 1641. pantā paredzētā ļauna nolūka konstatēšanas kritēriju “apzināta (tīša) rīcība”, ievērojot, ka ļauna nolūka gadījumi nereti tiešā veidā saistāmi ar labu tikumu neievērošanu. Citiem vārdiem, apzinātas (tīšas) rīcības kritērijs var tikt konstatēts, secinot, ka persona ir rīkojusies pretēji labiem tikumiem.

Gribēta kaitējuma kritērija kontekstā jāuzsver, ka DCFR šajā ziņā ir likts uzsvars uz jēdzienu “juridiski nozīmīgs kaitējums”. Piemēram, persona A sabojā vai iznīcina citas personas lietu, būdama pārliecināta, ka minētais īpašuma objekts pieder cietušajam. Tomēr izrādās, ka šī lieta pieder pašam A. Šādā gadījumā nebūs konstatējams A ļauns nolūks, jo sava īpašuma iznīcināšana nekonstituē juridiski nozīmīgu kaitējumu.⁶²⁹ No otras puses, nav nepieciešams, lai tiesību aizskārējs apzinātos, ka tā rīcība izraisīs tieši juridiski nozīmīgu kaitējumu, raugoties no jurisprudences skatupunkta.⁶³⁰ Savukārt, ja persona ir maldījusies par faktiskajiem apstākļiem (pieļāvusi tā saucamo “kļūdu”) vai zināmos gadījumos par rīcības neatļauto dabu, juridiskās atbildības pamats (ja atbildība vispār iestājas) visdrīzāk būs personas neuzmanība, nevis ļauns nolūks.⁶³¹

Apzinātas (tīšas) rīcības kritērija kontekstā norādāms, ka ar rīcību jāsaprot kā tīša darbība, tā arī bezdarbība,⁶³² kas idejiski atbilst arī CL 1635. panta piezīmei. Līdzīga tēze sastopama arī Latvijas tiesu praksē, analizējot viltus jēdzienu: “Maldinātāja vaina ļauna nolūka veidā ir viltus priekšnoteikums, kaut gan Civillikumā tas tieši nav minēts. Maldināja ļauns nolūks ir viltus obligāts priekšnoteikums tāpēc, ka viltus vienmēr izpaužas apzinātā, mērķtiecīgā darbībā vai bezdarbībā. Pievilt otru personu aiz neuzmanības nav iespējams.”⁶³³ Kā norādīts DCFR komentāros, ja kādai personai ir juridisks pienākums aktīvi rīkoties, bet tā šo pienākumu nepilda, tad tā rīkojas ļaunā nolūkā, kamēr vien šī persona paliek neaktīva, zinot, ka attiecīgais kaitējums var iestāties.⁶³⁴ Piemēram, kāda persona nakts laikā nolūkā nobiedēt

⁶²⁸ *Habersack M., Wagner G.* Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 6. Schuldrecht – Besonderer Teil IV. §§ 705-853. 7. Auflage. München: Partnerschaftsgesellschaftsgesetz Produkthaftungsgesetz, 2017, Rn. 25.

⁶²⁹ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3264.

⁶³⁰ *Ibid.*

⁶³¹ *Ibid.*

⁶³² *Sk. arī: Schulze R.* 2005, S. 1041.

⁶³³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 19. oktobra spriedums civillietā Nr. C33293814 (stājies likumīgā spēkā); *sal.:* Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 26. augusta spriedums civillietā Nr. C30546914 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 28. novembra spriedums civillietā Nr. C04327207 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 20. decembra spriedums civillietā Nr. C30344514 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 13. jūnija spriedums civillietā Nr. C30425515 (stājies likumīgā spēkā); *sk. arī: Balodis K.* 2007, 266.–269. lpp.

⁶³⁴ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3265.

ceļa malā esošos gājējus pēkšņi pagriež automašīnas stūri šo gājēju virzienā, taču šīs rīcības rezultātā automašīnas vadītājs tomēr notriec šos gājējus. Automašīnas vadītājs atbildēs par minēto gājēju nāvi, kas izraisīta ļaunā nolūkā, ja automašīnas vadītājs, zinot, ka gājēji ir smagi ievainoti un šajā naktī stundā neviena trešā personā, visticamāk, tiem nepalīdzēs, atstās tos bez palīdzības notikuma vietā.⁶³⁵

Aplūkojot Latvijas tiesu praksi ļauna nolūka jautājumā, kādā lietā Augstākās tiesas Civillietu departaments vērtēja sabiedrības valdes locekļa un vienlaikus tās dalībnieka rīcību, kurš, tostarp sabiedrības vārdā izsniedza vekseli citai sabiedrībai, kurā šī pati persona bija vienīgais dalībnieks un valdes loceklis. Vekselī tika norādīts, ka brīdinājums par vekseļa nodošanu bezstrīdus piespiedu izpildei nav nepieciešams. Sabiedrība cēla prasību, tostarp par atbildētāja izslēgšanu no dalībnieku skaita un kapitāla daļu nodošanu. Šajā lietā Civillietu departaments norādīja: “vērtējot turpmāka kaitējuma nodarīšanas iespējamību, jāņem vērā arī atbildētāja rīcības raksturs, proti, vai kaitējuma nodarīšana ir bijis atsevišķs, izolēts incidents, kam pamatā ir nejauša apstākļu sakritība vai neuzmanība, vai arī tā radīta ar tīšu, sistemātisku atbildētāja rīcību, kuras kaitīgumu sabiedrībai tās veicējs nevarēja neapzināties. Sabiedrībai kaitējumu nodarījusī rīcība ir bijusi tīša, veikta ilgākā laika posmā un ietver sevī vairākas uz vienu mērķi vērstas saskaņotas aktīvas darbības.”⁶³⁶

Minēto tēzi līdzīgā veidā Senāta Civillietu departaments uzturēja kādā citā lietā, kurā darba devējs cēla prasību pret darbinieku par zaudējumu atlīdzības piedziņu, tostarp sakarā ar apstākli, ka atbildētājs bija nepamatoti izmaksājis komisijas maksas citai sabiedrībai, kuras vienīgā dalībniece ir atbildētāja laulātā, bet valdes priekšsēdētājs – atbildētāja svainis. Arī šajā lietā Senāta Civillietu departaments norādīja: “Apelācijas instances tiesai vajadzēja dot vērtējumu atbildētāja rīcības raksturam, proti, vai kaitējuma nodarīšana prasītājam ir bijis atsevišķs, izolēts incidents, kam pamatā ir nejauša apstākļu sakritība vai neuzmanība, vai arī tā ir radīta ar tīšu, sistemātisku atbildētāja rīcību. Turklāt nav vajadzīgs tīšs nolūks kaitēt sabiedrībai, pietiek ar to, ka kaitējums ir nodarīts ar apzinātu rīcību, ko tās izdarītājs nevarēja neapzināties. [...] Atbildētāja tīša, ar nolūku veikta sistemātiska plānveida rīcība, kas vērsta uz būtisku zaudējumu nodarīšanu sabiedrībai ar mērķi gūt no tā personisku labumu, vienmēr uzskatāma par nopietnu lojalitātes pārkāpumu pret sabiedrību ar augstu atkārtotās iespējamības risku.”⁶³⁷

⁶³⁵ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3265.

⁶³⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 31. janvāra spriedums lietā Nr. SKC–34/2018, 7.1, 7.2 punkts.

⁶³⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 25. janvāra spriedums lietā Nr. SKC–19/2019, 7.7 punkts.; *sal.*: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 28. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–195/2018, 14.2 punkts.

Šāda tēze atrodama arī vairākos apelācijas instances tiesu nolēmumos.⁶³⁸ Tā, piemēram, kādā lietā Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija konstatēja, ka “[..] sabiedrībai kaitējumu nodarījušās rīcības ir bijušas tīšas, veiktas noteiktajā laika posmā un ietver sevī vairākas uz vienu mērķi vērstas saskaņotas aktīvas darbības, piemēram, – fiktīvu sapulču vairākkārtēja noturēšana, kas konstatēta ar spēkā stājušos tiesas spriedumu; pieteikuma iesniegšana Uzņēmumu reģistram par fiktīvajās sapulcēs pieņemto lēmumu reģistrāciju komercreģistrā; pretiesiski iegūtā valdes locekļa statusa izmantošana, slēdzot vairākus līgumus uz sabiedrībai neizdevīgiem noteikumiem; vairāku civiltiesisko strīdu ierosināšana pret prasītāju, kuros pieņemti lēmumi par nodrošinājumiem, bloķējot prasītāja komercdarbību.”⁶³⁹ Turklāt šeit jāpiemin kāda starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta atziņa: “Katrā atsevišķā lietā jāpārbauda visi līguma noslēgšanu pavadošie apstākļi, vai tajos nebūtu ieraugāmi tādi pircēju lietoti paņēmieni, no kuriem varētu slēgt par kopēju pircēja un pārdevēja ļaunprātīgu rīcību.”⁶⁴⁰

Vēl kādā citā lietā Augstākās tiesas Civillietu departaments secināja: “Kā redzams no pārsūdzētā sprieduma argumentācijas, tiesa nekonstatēja pamatu Civillikuma 1635. panta piemērošanai, aprobežojoties ar norādi, ka īsziņu sūtīšana nav pretiesiska rīcība. Tātad būtībā tika atzīts, ka jēdziena “neatļautā darbība” saturu veido tikai darbība un, ja tā pati par sevi nav pretiesiska, tad neatkarīgi no tā, uz kādu mērķi tā ir vērsta, kādi ir darītāja patiesie motīvi u.c. ar konkrēto gadījumu saistītie apstākļi, arī konkrētā darbība nav uzskatāma par neatļautu. Šādai formālai pieejai nevar piekrist, jo darbība var arī nebūt pretiesiska pati par sevi, bet tās mērķis un darītāja motīvi gan var būt pretiesiski. Augstākās tiesas ieskatā tas vien, ka darbība (šajā gadījumā īsziņu un vēstuļu nosūtīšana) pati par sevi nav uzskatāma par pretiesisku, nav pietiekams pamats izslēgt neatļautās darbības Civillikuma 1635. panta izpratnē pastāvēšanu. Vērtējot darbību izolēti no citiem konkrētā gadījuma faktiskajiem apstākļiem, nav iespējams izdarīt pareizus secinājumus par īstenoto darbību dabu. Neatļautā darbība ir jāsaista ne tikai ar

⁶³⁸ *Sk.*: Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 18. aprīļa spriedums civillietā Nr. C28302316 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 15. novembra spriedums civillietā Nr. C30577216 (stājies likumīgā spēkā).

⁶³⁹ Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 27. septembra spriedums civillietā Nr. C30641016 (stājies likumīgā spēkā).

⁶⁴⁰ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 26. februāra spriedums, Jāņa Kajaka prasībā pret Amaliju Rozentali un Jāni Svikuli. Grām.: Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 28.–29. lpp.; *sal.*: Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1932. gada 3. jūnija spriedums, Liģera prasībā pret Liģeri un Mieriņu. Grām.: VIII Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VII. turpinājums līdz 1932. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 29. lpp.

darbību pašu par sevi, bet arī ar tās mērķi, darītāja motīviem u.c. konkrētā gadījuma apstākļiem, jo tas var būtiski ietekmēt priekšstatu par darbību patieso dabu. Tādējādi, lai arī īsziņu un vēstuļu nosūtīšana pati par sevi nebūtu uzskatāma par neatļautu darbību, gadījumā, ja darītāja vienīgais nolūks ir kaitēt otra indivīda psiholoģiskajam vai fiziskajam stāvoklim, piemēram, ja saziņa tiek īstenota vienpusēji, nosūtītās īsziņas un vēstules satur aizskaroša rakstura izteikumus, to apjoms un intensitāte sasniedz noteiktu nopietnības pakāpi, nevarētu piekrist, ka šādā situācijā neatļautā darbība nav saskatāma.”⁶⁴¹

Iepriekš citētajās Latvijas tiesu prakses atziņās, lai gan tiešā veidā nenosauktas, būtībā ir saredzamas Vācijas tiesību literatūrā atzītās objektīvās pazīmes, kuru izvērtēšanas rezultātā ir iespējams nonākt līdz secinājumam, ka izpildās visi nepieciešamie ļauna nolūka kritēriji. Šajā sakarā nozīmīgu lomu ļauna nolūka noteikšanā var ieņemt rīcības mērķis (*Zweck / Ziel* – vācu val.) un pielietotais līdzeklis (*Mittel* – vācu val.).⁶⁴² Reizēm par ļaunu nolūku var liecināt personas mērķis kopsakarā ar pielietoto līdzekli.⁶⁴³ Ar līdzekli šajā kontekstā saprot, tostarp maldināšanu, draudus, spaidus.⁶⁴⁴ Autora ieskatā, izmantojot kopsakarā šīs divas pazīmes, par ļaunu nolūku var atzīt, piemēram, rīcību, ar kuru meža īpašnieks novilcis trosi pār meža ceļu, ievērojot, ka pa to mēdz braukt citi cilvēki ar, piemēram, kvadricikliem. Katrā ziņā Latvijā šādas troses meža ceļos tiek novilkta ik pa laikam, un, diemžēl, ir bijuši arī letāli gadījumi.⁶⁴⁵

Tāpat nozīme ļauna nolūka konstatēšanai var būt arī tiesību aizskārēja panāktajām sekām,⁶⁴⁶ piemēram, tiesību aizskārēja iegūtajam labumam, vienlaikus aizskarot cietušā likumīgās intereses.⁶⁴⁷ Civiltiesībās ļauna nolūka konstatēšanai juridiska nozīme var piemist arī subjektīviem elementiem, piemēram, motīvam.⁶⁴⁸ Kā norādīts tiesību literatūrā, iepriekš minētās pazīmes nesastāv savstarpējā hierarhijā, tās nedrīkst skatīt izolēti vienu no otras. Tās jāskata savstarpējā kopsakarībā, jo tā var nonākt pie situācijas kopainas,⁶⁴⁹ tostarp pie

⁶⁴¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. SKC – 159/2018, 8.1, 8.2 punkts.

⁶⁴² *Palandt O.* (Begr.) *Bürgerliches Gesetzbuch*. 65. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2006, S. 1278–1279 (turpmāk – *Palandt O.* 2006).

⁶⁴³ *Brox H., Walker W. D.* 2016, S. 566–567.

⁶⁴⁴ *Schulze R.* 2005, S. 1042.

⁶⁴⁵ “Kā liecina ieraksti sociālajā tīklā “Facebook”, arī citviet mežos novērotas pār ceļu pārvilkta troses. Nesenākais gadījums novērots Ropažu novadā.” *Sk.*: “Iebraucot pār ceļu novilkta trosē, Madonas pusē gājis bojā kvadricikla vadītājs”. Pieejams: <https://skaties.lv/degpunkta/noziedziba/iebraucot-par-celu-novilkta-trose-madonas-puse-gajis-boja-kvadricikla-vaditajs/> [aplūkots 21.01.2021.]

⁶⁴⁶ *Schulze R.* 2005, S. 1042.

⁶⁴⁷ Vērtējot CL 1328. panta piemērošanas aspektus, kādā lietā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija secināja: “Ja nav pierādījumu par pārdošanas vērtību, nevar arī konstatēt, vai pārdodot ķīlu atbildētāja ir vai nav rīkojusies pretēji prasītājas interesēm jeb ļaunā nolūkā.” *Sk.*: Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2013. gada 2. oktobra spriedums lietā Nr. C27128309 (stājies likumīgā spēkā).

⁶⁴⁸ *Looschelders D.* 2016, S. 493.

⁶⁴⁹ *Schulze R.* 2005, S. 1042.

secinājuma, ka persona rīkojusies ar ļaunu nolūku.⁶⁵⁰ Līdzīgu domu satur arī iepriekš citētās Latvijas tiesu prakses atziņas, kā arī 2.4. apakšnodaļas izklāsts attiecībā uz neuzmanības kritērijiem, kas jāizvērtē kompleksi, ņemot vērā visus relevantos faktiskos apstākļus. Līdz ar to nevar piekrist mūsdienu Latvijas tiesību literatūrā norādītajam, ka “personas vainas formas nodoma veidā pierādīšana var būt komplicēta psihiskās attieksmes izziņas grūtību dēļ, kas praksē var izrādīties gandrīz neiespējami un nesamērīgi apgrūtināši prasītājam.”⁶⁵¹

Bez tam reizēm izšķirīgs faktors ļauna nolūka konstatēšanai ir tiesību aizskārēja pozitīva zināšana jeb informētība par noteiktiem, juridiski būtiskiem apstākļiem. Piemēram, DCFR komentāros norādīts šāds piemērs: ja būvniecības uzņēmums uz svešai personai piederoša zemesgabala veic rakšanas darbus, zinot, ka šajā salīdzinoši mazajā zemes gabalā kaut kur ir iebūvēts kabelis, tas nodara kaitējumu ar ļaunu nolūku, ja uzņēmuma darbinieks šo kabeli būvniecības darbu laikā pārrauj, pieņemot, ka netika veikti nekādi pasākumi, lai noskaidrotu precīzu kabeļa atrašanās vietu, kā arī ņemot vērā ekskavatora kausa izmērus attiecībā pret mazo zemesgabalu. Šādā situācijā faktiski neiespējami būtu “netrāpīt” minētajā kabelī.⁶⁵² Savukārt, ja persona nezina par šāda kabeļa esamību minētajā zemes gabalā, tā rīkojusies neuzmanīgi.⁶⁵³ Šajā kontekstā jāatzīmē CL 2397. pants: “Lieta jāparāda tajā vietā, kur tā atrodas ceļot pret atbildētāju prasību; bet ja atbildētājs to ļaunprātīgi aizgādājis prom, tad viņam tā uz savu rēķinu atkal jānogādā uz šo vietu.” Pie citētā panta zinātniskā komentāra prof. K. Torgāns norādīja, ka “par ļaunprātību var liecināt nepamatota lietas pārvietošana pēc tam, kad atbildētājam ir kļuvis zināms par prasības celšanu par lietas parādīšanu.”⁶⁵⁴ Arī šī CL panta kontekstā vērojams minētais atslēgas punkts ļauna nolūka konstatēšanai, proti, informētība jeb zināšana par juridiski būtiskiem apstākļiem.

Apkopojot šajā un iepriekšējā apakšnodaļā izklāstīto, secināms, ka ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji ir:

- 1) personas apzināta (tīša) rīcība (kas aptver kā a) darbību, tā b) bezdarbību),
- 2) kuras rezultātā
- 3) citai personai radies a) gribēts juridiski nozīmīgs kaitējums vai arī b) tāds juridiski nozīmīgs kaitējums, kura iestāšanās varbūtību šī persona apzinājās jeb paredzēja (pieļāva).

Ar apzinātu (tīšu) rīcību saprot kā darbību, tā arī bezdarbību, taču bezdarbības gadījumā būtisks ļauna nolūka konstatēšanas kritērijs ir tiesību aizskārēja juridisks pienākums pārtraukt bezdarbību. Apzinātas (tīšas) rīcības kritēriju šeit var konstituēt arī personas rīcība pretēji

⁶⁵⁰ *Palandt O.* 2006, S. 1279.

⁶⁵¹ *Kubilis J.* 2016, 91. lpp.

⁶⁵² *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3266.

⁶⁵³ *Ibid.*

⁶⁵⁴ *Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā.* 1998, 672. lpp.

labiem tikumiem, un šādos gadījumos, līdzīgi kā neuzmanības kontekstā, par pamatu jāņem saprātīgās personas tests attiecīgos faktiskajos apstākļos. Tiesību piemērotājs nevar vadīties pēc savas iekšējās krietnuma pārlicības. Savukārt gribēta kaitējuma kritērija sakarā svarīgi atzīmēt, ka jākonstatē ir tieši juridiski nozīmīgs kaitējums.

Apzinātu (tīšu) rīcību (tāpat kā kaitējuma gribēšanu) raksturo objektīvi konstatējami apstākļi. Visbiežāk par personas ļaunu nolūku liecina tās informētība par kādiem juridiski būtiskiem apstākļiem, kas ir kaitējuma nodarīšanas pamatā, taču, neraugoties uz šiem apstākļiem, persona rīkojas. Līdz ar to ļauna nolūka jēdziens šādā izpratnē tuvinās lietu tiesībās zināmajam ļaunticības jēdzienam, kas koncentrētā veidā definējams kā personas zināšana (vai kurai vajadzēja zināt) par noteiktiem tiesiskiem šķēršļiem vai trūkumiem. Tāpat par personas ļaunu nolūku var liecināt tādas objektīvas pazīmes kā tiesību aizskārēja izmantotie līdzekļi, paņēmieni, rīcības sistemātiskums (plānveidīgums), tās saskaņotība, kā arī šīs personas mērķis. Reizēm par ļaunu nolūku liecina tiesību aizskārēja panāktais rezultāts, piemēram, tiesību aizskārēja iegūtais labums. Minētās objektīvās pazīmes vienmēr jāskata savstarpējā kopsakarībā, jo tā var nonākt pie situācijas kopainas, tostarp pie secinājuma, ka persona rīkojusies ar ļaunu nolūku. Šo tēzi būtībā apstiprina arī pastāvošā Latvijas judikatūra.

3.4. Rupjas neuzmanības un ļauna nolūka jēdzienu nošķiruma nepieciešamība

Tiesu praksē dažreiz vērojama tendence rupju neuzmanību pielīdzināt ļaunam nolūkam, proti, ka tas ir būtībā viens un tas pats jēdziens. Pirmšķietami varētu teikt, ka šāds uzskats ir pamatots, jo Civillikuma 1645. panta otrā daļa noteic, ka “zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisku seku ziņā rupja neuzmanība pilnīgi pielīdzināma ļaunam nolūkam.” Tiesību literatūrā norādīts, ka šī norma Latvijas tiesībās samazina nodoma pierādīšanas nepieciešamību un vainas formu nošķiruma nozīmi.⁶⁵⁵

Tā, piemēram, kādā lietā, kurā darba devējs cēla maza apmēra prasību pret darbinieku par zaudējumu atlīdzības piedziņu sakarā ar to, ka atbildētājs, strādājot ar elektrokāru, neuzmanīgi veica pagrieziena manevru, ar tukšu paleti aizķerot citu paleti un saplēšot durvju stiklu. Šajā lietā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija secināja, ka, “[..] vērtējot rupju neuzmanību, tiesas uzdevums ir vērtēt tiesību aizskārēja **subjektīvo attieksmi** [autora izcēlums].” Attiecīgi Civillietu tiesas kolēģija konstatēja: “Pie apstākļiem, kad atbildētājs faktiski ir atzinis, ka redzēja paleti, Civillietu tiesu kolēģija atzīst, ka atbildētājs, strādājot ar elektrokāru, pārkāpis minētās instrukcijas, taču **atbildētāja rīcībā, pēc definīcijas, nav saskatāma rupja**

⁶⁵⁵ Kubilis J. 2016, 91. lpp.

neuzmanība Civillikuma 1645. panta izpratnē, tā kā nav konstatējams atbildētāja ļauns nolūks – subjektīvā attieksme pret nodarīto zaudējumu [autora izcēlums]. Ņemot vērā minēto, Civillietu tiesu kolēģija atzīst par nepamatotu apelācijas sūdzības apgalvojumu, ka atbildētāja rīcība būtu kvalificējama kā rupja neuzmanība, tādējādi konkrētā strīdā izšķiršanā nav piemērojami Civillikuma 2347. panta noteikumi, kas saistīti ar zaudējumu nodarīšanu ar paaugstinātas bīstamības avotu.”⁶⁵⁶

Līdzīgs rupjas neuzmanības pielīdzinājums ļaunam nolūkam saskatāms kādā apdrošināšanas atlīdzības piedziņas strīdā: “Civillietu tiesas kolēģija nevar piekrist atbildētāja uzskatam, ka konkrētā gadījumā prasītāja rīcība, neievietojot visas dārglietas pa nakti seifā bija rupja neuzmanība, kas pielīdzināma ļaunam nolūkam. **Civillikuma 1641. pantā ietvertais “ļauna nolūka” jēdziens saistīts ar tīšu kaitējumu, tātad, lai prasītāja pieļautu bezdarbību atzītu par “rupju neuzmanību” pēc analogijas ir jākonstatē tīšs kaitējums, proti, apzināta vēlēšanās veikt tiesību aizskārumu** [autora izcēlums].”⁶⁵⁷ Precizitātes labad gan norādāms, ka konkrētajā lietā tika nozagts tieši seifs ar tajā atrodošajiem juvelierizstrādājumiem, savukārt tie juvelierizstrādājumi, kas neatradās seifā, bet gan bija izvietoti veikala vitrīnās – savādā kārtā nozagti netika. Tāpat rupjas neuzmanības pielīdzinājums ļaunam nolūkam faktiski saredzams kādā Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas izskatītā lietā: “[..] piekabes bojāšana nodarīta nevis ar nepareizu tilta (ceļa pārvada) augstuma izvērtēšanu, bet ar pabraukšanu zem tilta. Tas, ka piekabe tika bojāta zem tilta, pierāda to, ka atbildētājs pabraucis zem tilta ar transportlīdzekli, kura gabarīti neļāva to darīt. Tiesai nav pamata apšaubīt atbildētāja apgalvojumu, ka pie tilta nebija ceļa aizlieguma zīmes ar augstuma ierobežojumu transportlīdzekļiem, jo lietā nav datu par tilta aprīkošanu ar šo ceļa zīmi [..]. Līdz ar to tiesa konstatē, ka **atbildētājs, iebraucot zem tilta, nav apzināti pieļāvis aizliegtas darbības – ceļa aizlieguma zīmes par augstuma ierobežojumu transportlīdzekļiem pārkāpšanu**, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi [autora izcēlums]. Ievērojot minēto, tiesa uzskata, ka atbildētājs, pabraucot zem tilta ar uzticēto transportlīdzekli, nerīkojās augstākā mērā vieglprātīgi un nevērīgi, rūpējās par viņam uzticētām svešām lietām kā par savām paša, nevarēja paredzēt savas rīcības iestājušās sekas (piekabes bojāšanu).”⁶⁵⁸

Nevar nepamanīt, ka šajos piemēros tiesas nevis tikai vienkārši “pielīdzināja” šīs vainas pakāpes vienu otrai, bet arī faktiski atmeta rupjas neuzmanības kritērijus, attiecīgi vadoties tikai

⁶⁵⁶ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 10. jūnija spriedums civillietā Nr. C30441514 (stājies likumīgā spēkā).

⁶⁵⁷ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 1. novembra spriedums civillietā Nr. C30669411, 10.1 punkts (stājies likumīgā spēkā).

⁶⁵⁸ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 2. jūnija spriedums civillietā Nr. C12118715 (stājies likumīgā spēkā), 10.1 punkts.

pēc ļauna nolūka pazīmēm. Tomēr, kā tas atzīts tiesību literatūrā, ļauna nolūka jēdziens nevar aptvert zemāko vainas pakāpju pazīmes.⁶⁵⁹ Izdarot loģisku slēdzienu par pretējo, būtu jāsecina, ka arī zemāko vainas pakāpju – vieglas un rupjas neuzmanības – jēdzieni nevar aptvert ļauna nolūka pazīmes.

Šajā kontekstā spilgts piemērs rupjas neuzmanības pielīdzinājumam ļaunam nolūkam ir atrodams arī Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta praksē, izskatot t.s. “bijušo AS “Parex banka” akcionāru” lietu, kurā tika celta zaudējumu atlīdzības piedziņas prasība pret bijušajām sabiedrības amatpersonām par vairāk nekā EUR 85 000 000 solidāru piedziņu. Prasītājs šajā lietā pārmeta bijušajiem sabiedrības pārvaldes institūciju vadītājiem, kuri savulaik vienlaikus bijuši arī sabiedrības akcionāri, tirgus noteikumiem neatbilstošu darījumu slēgšanu savās personiskās interesēs, kas savukārt sabiedrībai radījuši zaudējumus. Tā, piemēram, sabiedrības darījumi, kas tika noslēgti ar kādu no atbildētājiem vai ar viņiem saistītām personām, netika iekļauti klientu datu bāzē, līgumu izpildes kontroles sistēmā vai darījumu izpildes un reģistrācijas sistēmā. Informācija par šiem darījumiem esot atradusies atsevišķā seifā, kas esot bijis pieejams vien pašiem atbildētājiem vai arī viņu uzticības personām. Minētie aizdevuma līgumi tika noslēgti par ievērojamām summām, kuri sabiedrībai bija ekonomiski neizdevīgi, bija vērsti uz ievērojama apjoma finansiālā labuma gūšanu uz sabiedrības rēķina, kā arī neatbilda objektīviem tirgus kritērijiem (par to liecināja nesamērīgas procentu likmes, nenoteikti termiņi un nefiksēts pamatsummas apmērs u.c. apstākļi). Attiecīgi apgalvotos zaudējumus veidoja reāli izmaksāto noguldījuma procentu un objektīviem tirgus noteikumiem atbilstošo procentu starpība. Pirmās un apelācijas instances tiesas celto prasību apmierināja daļēji.

Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments vienpadsmit senatoru sastāvā analizēja tostarp jautājumu par sabiedrības akcionāru pilnsapulces lēmumu, ar kuru no atbildības tika atbrīvoti sabiedrības valdes locekļi: “Šajā sakarā tiesa balstījusi uz Civillikuma 1643. pantā ietvertu principu, kuram atbilstoši noteikts imperatīvs aizliegums iepriekš vienoties par atbrīvošanu no atbildības par darbību, kas izdarīta ļaunā nolūkā. Tiesa Senāta ieskatā pamatoti atzinusi, ka aizdevuma līgumu noslēgšanā likumā tieši noteiktu prasību neievērošana Civillikuma 1645. panta pirmās daļas izpratnē ir kvalificējama kā rupja neuzmanība, kas atbilstoši šā panta otrajai daļai pielīdzināma ļaunam nolūkam. Līdz ar to vienošanās, ka ar ļaunā nolūkā izdarītu darbību nodarīts zaudējums nav jāatlīdzina, ir spēkā neesoša no tās noslēgšanas brīža. Tādējādi juridiskas sekas nerada akcionāru sapulces lēmums par iepriekšēju atbrīvošanu no atbildības, ja zaudējumi nodarīti ļaunā nolūkā. Pretējs secinājums neatbilstu valdes locekļa

⁶⁵⁹ Dekerts K. Dāvināšanas līguma atcelšana. Rīga: Gaisma, 1934, 16. lpp.

atbildības institūta mērķim.”⁶⁶⁰ Šeit gan uzreiz jāatzīmē, ka tas nebija vienīgais arguments, lai secinātu, ka atbildētāji nav tikuši atbrīvoti no atbildības par konkrētajiem zaudējumiem. Tāpat tika izmantots apsvērums par to, ka minētais akcionāru pilnsapulces lēmums bija pārāk vispārīgs, abstrakts, proti, ar konkrēto lēmumu valdes locekļi tika atbrīvoti no vispārējas atbildības par sabiedrības vadīšanu, attiecīgi šajā atbrīvojumā no atbildības nav norādīti konkrēti atbildības pamati. Tā vietā atbrīvošana no atbildības varēja izpausties tikai uz pastāvošu atbildību, kuras pamats jau ir radies un zināms akcionāriem. Autora ieskatā, izmantojot iepriekšējā apakšnodaļā aprakstītās ļauna nolūka konstatēšanas kritēriju objektīvās pazīmes (rīcības mērķis, sistemātiskums, plānveidība, panāktais rezultāts u.c.), kas atzītas arī Latvijas tiesu praksē, šajā lietā varēja arī secināt, ka konstatējams ir ļauns nolūks, tādējādi iztiekot bez šī vainas pakāpju “pielīdzināšanas” soļa.

Ievērojot iepriekš aprakstīto tiesu praksi, varētu pirmšķietami izvirzīt apgalvojumu, ka rupjas neuzmanības un ļauna nolūka savstarpējam dalījuma nav itin nekādas juridiskas nozīmes, jo tur, kur būs konstatējama rupja neuzmanība, būs konstatējams arī ļauns nolūks (un otrādi). Tomēr šāds apgalvojums būtu nepamatots. Šeit vispirms varētu rasties loģisks jautājums – kādam mērķim kalpo CL (un vēsturiski arī BVCK) ietvertais īpatnējais vienādojums, ka zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisku seku ziņā rupja neuzmanība pilnīgi pielīdzināma ļaunam nolūkam? Apskatot CL 1645. panta otrās daļas priekštecī – BVCK 3297. pantu –, redzams, ka prof. F. G. fon Bunge pie šīs normas licis, tostarp atsauci uz digestu D. 44, 7, 1, 5,⁶⁶¹ kurā minēts piemērs par bezatlīdzības glabātāja atbildību, kurš atbild tikai par vieglu neuzmanību, bet ne ļaunu nolūku. Likumsakarīgi šajā avotā seko piebilde, ka tādā ziņā rupja neuzmanība ietilpst ļauna nolūka jēdzienā. Šī ideja atrodama arī mūsdienu CL 1972. panta otrajā daļā.⁶⁶² Šajā ziņā kādā romiešu tiesībām veltītajā monogrāfijā atrodama atziņa, ka neraugoties uz to, ka atlīdzības darījumos atbildība iestājas par katru vainas pakāpi, savukārt bezatlīdzības darījumos pēc vispārējā principa atbildība iestājas tikai par ļaunu nolūku, tomēr arī rupja neuzmanība bija pamats prasīt zaudējumu atlīdzību kā atlīdzības, tā arī bezatlīdzības darījumos, izejot tieši no principa, ka rupjai neuzmanībai bija piešķirama tieši tāda pati nozīme kā ļaunam nolūkam.⁶⁶³ Vēl kādā citā romiešu tiesībām veltītajā monogrāfijā norādīts, ka atbildība kā par rupju neuzmanību, tā arī par ļaunu nolūku pēc vispārējā principa iestājas

⁶⁶⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 24. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-46/2019, 9.6 punkts.

⁶⁶¹ Сводъ мѣстныхъ указоній губерній остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 524.

⁶⁶² CL 1972. panta otrā daļa: “Ja glabātājs uzņemas lietu glabāt bez atlīdzības, tad viņš atbild tikai par ļaunprātību vai rupju neuzmanību.”

⁶⁶³ Иоффе О. С., Мусин В. А. 1974, с. 109.

vienmēr.⁶⁶⁴ Šeit jānorāda, ka vēl pie BVCK 3297. panta⁶⁶⁵ prof. F. G. fon Bunge licis atsauci uz digestu D. 11, 6, 1, 1,⁶⁶⁶ kurā norādīts, ka *lata culpa plane dolo comparabitur* (latīņu val.) jeb rupja neuzmanība pielīdzināma nolūkam, tomēr vienlaikus jāatzīmē, ka jau romiešu juristu vidū par šo vienādojumu pastāvēja diskusijas.⁶⁶⁷ Tā, piemēram, romiešu jurists Nerva rakstīja, ka tikai “pārāk rupja neuzmanība” pielīdzināma nolūkam.⁶⁶⁸

Iepriekš minētais izskaidro to, kāpēc vairākās CL normās rupja neuzmanība un ļauns nolūks tiesisko seku ziņā tiek nostādīti līdzvērtīgās kategorijās (CL 1917. panta otrā daļa⁶⁶⁹; CL 1957. pants⁶⁷⁰; 2022. pants⁶⁷¹, 2128. pants⁶⁷², 2333. panta otrā daļa⁶⁷³ u.c. CL normas). Turpretī, ja kāda CL norma paredz, ka, izmantojot CL 1645. panta otrās daļas retoriku, “civiltiesisko seku ziņā” būtiska ir viena konkrēta vainas pakāpe (piemēram, ļauns nolūks CL 1642., 1643. panta un 1776. panta otrās daļas kontekstā), tad gan šāds nošķīrums starp minētajām vainas pakāpēm kļūst vitāli nepieciešams. Līdz ar to šis CL 1645. panta otrajā daļā ietvertais vienādojums ir attiecināms tikai uz tiem gadījumiem, ja CL normās rupja neuzmanība un ļauns nolūks tiesisko seku ziņā tiek nostādīti līdzvērtīgās kategorijās. Tādējādi šeit nav pamata runāt par šo vienādojumu kā vispārēju principu. Attiecīgi arī nevar piekrist tiesību literatūrā paustajam piedāvājumam, tostarp CL 1776. panta kontekstā: “Tādējādi līdzīgi kā normās, kurās likumdevējs norādījis uz rupju neuzmanību un ļaunu nolūku kā atbildības ierobežojumu piemērošanu izslēdzošu apstākli, norādi uz paaugstinātu atkāpi no nepieciešamās rīcības standarta, proti, būtiski prettiesisku rīcību, būtu iespējams ietvert arī minētajās normās, kurās atrodamas atsauces vienīgi uz aizskārēja ļaunu nolūku.”⁶⁷⁴

⁶⁶⁴ Подопригора А. А. 1990, с. 182.

⁶⁶⁵ Сводъ мѣстныхъ указонений губерний остзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 524.

⁶⁶⁶ D. 11, 6, 1, 1. Sk.: Кофанов Л. Л. 2008, с. 591.

⁶⁶⁷ Новицкий И. Б., Перетерский И. С. 1997, с. 327.

⁶⁶⁸ D. 16, 3, 32. Uz šo digestu ir atsaucies arī prof. F. G. fon Bunge pie BVCK 3297. panta. Sk.: Сводъ мѣстныхъ указонений губерний остзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 524.

⁶⁶⁹ CL 1917. panta otrā daļa: “Par dāvinātās lietas bojā eju vai pasliktināšanos, kā arī par tās attiesājumu vai trūkumiem dāvinātājs atbild tikai tad, ja viņš noteikti to uzņēmis vai arī pielaidis ļaunprātību vai rupju neuzmanību. [..]”

⁶⁷⁰ CL 1957. pants: “Ja patapinājuma līgums noslēgts abām pusēm par labu, tad patapinājuma ņēmējs atbild tikai samērā ar to rūpību, kādu viņš mēdz ievērot savās paša lietās; bet ja darījuma mērķis ir vienīgi patapinātāja labums, tad patapinājuma ņēmējs atbild tikai par ļaunu nolūku un rupju neuzmanību.”

⁶⁷¹ CL 2022. pants: “Abām pusēm savstarpēji cieši jāievēro savi pienākumi; sevišķi pārdevējam līdz pārdotās lietas nodošanai tā jāglabā ar lielāko rūpību un jāatbild šajā ziņā arī par katras neuzmanības sekām. Bet ja pircējs vilcinās pirktu lietu saņemt, tad pārdevējs atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību.”

⁶⁷² CL 2128. pants: “Abām pusēm jāpiegriež no līguma izrietošām saistībām visa tā rūpība, kādu pēc taisnības var no viņām prasīt, it sevišķi lietas glabāšanas ziņā. Tādēļ viņas atbild viena otrai par katru zaudējumu, kas noticis viņu ļaunprātības vai neuzmanības dēļ, un tikai nejauši zaudējumi nevienam nav jāatlīdzina.”

⁶⁷³ CL 2333. panta otrā daļa: “Ja lietvedība bijusi uzsākta ļoti spaidīgos apstākļos, tad lietvedis atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību.”

⁶⁷⁴ Kubilis J. 2016, 101. lpp.

Šādu autora pieeju apstiprina arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta judikatūra. Tā, piemēram, CL 1776. panta otrās daļas⁶⁷⁵ priekšteča – BVCK 3441. panta⁶⁷⁶ – sakarā Senāta Civilais kasācijas departaments kādā lietā norādīja: “Jautājumā par 1864. g. CL 3441. p. piemērošanu, apgabaltiesa atsaucas uz to, ka 3441. p. nav attiecināms uz prasītāju tādēļ, ka rupja neuzmanība pēc 1864. g. CL 3297. p. [CL 1645. panta priekštecis – autora piebilde] pēc savām sekām esot pielīdzināma ļaunprātībai. **Šis apgabaltiesas viedoklis nav pareizs, jo 3441. p. otrais teikums izslēdz no panta noteikuma iedarbības tikai tīšu tiesību aizskārumu, bet ne rupjas neuzmanības gadījumus** [autora izcēlums].”⁶⁷⁷ Kādā citā lietā Senāta Civilais kasācijas departaments pauda faktiski identisku nostāju: “Pretēji apgabaltiesas uzskatam CL 3441. p. pēdējā daļa piemērojama tikai tīša tiesību pārkāpuma gadījumā. Kā jau nodibināts agrākā tiesu praksē (sk. komentārus pie 3297. p., Bukovska CL izdevumā, 1305. un 1306. lp. a, b, un g pkt.), **3441. p. pēdējā daļa, bez šaubām, paredz ļaunu nolūku un nav attiecināma uz rupjas neuzmanības gadījumiem** [autora izcēlums]. Tādu ļaunu nolūku tiesa konkrētā gadījumā nav konstatējusi, kas tomēr 3441. p. pēdējās daļas piemērošanai bija nepieciešams. Apgabaltiesa tādēļ rīkojusies nepareizi, pamatojot atbildētāja atbildību par visiem zaudējumiem uz CL 3444. un 3441. p. pēdējo daļu.”⁶⁷⁸ Šī tēze, ka BVCK 3441. pants nav attiecināms tikai uz gadījumu, kad kaitējumu nodarījusī persona rīkojusies ļaunā nolūkā, uzturēta arī citos Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumos.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ CL 1776. panta otrā daļa: “Tiesību aizskārējs var prasīt atlīdzināmo zaudējumu apmēra samazinājumu tādā apmērā, kādā cietušais, ievērojot pienācīgu rūpību (1646. p.), varēja zaudējumus novērst, izņemot gadījumu, kad tiesību aizskārumus izdarīts ļaunā nolūkā”; CL 1776. panta analogs atrodams DCFR VI. grāmatas 5:102. panta pirmajā daļā: “Where the fault of the person suffering the damage contributes to the occurrence or extent of legally relevant damage, reparation is to be reduced according to the degree of such fault.” Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 13.01.2021.]

⁶⁷⁶ Сводъ мѣстныхъ указоній губерній острзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 706.

⁶⁷⁷ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 28. aprīļa spriedums, Ceberga prasībā pret Aniņu. Grām.: Izvilki no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 293. lpp.

⁶⁷⁸ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 25. maija spriedums, Ivanovska prasībā pret Aniņu. Grām.: Izvilki no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 449.–450. lpp.

⁶⁷⁹ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1931. gada 21. maija spriedums, Ronnimoiša prasībā pret Bērziņu. Grām.: VII Izvilki no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VI. turpinājums līdz 1931. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1931, 41. lpp.

Līdzīga Senāta Civilā kasācijas departamenta judikatūra bija jautājumā par BVCK 3291. panta⁶⁸⁰ – CL 1642. panta⁶⁸¹ priekšteča, kas sevī iemieso *ex turpi* (latīņu val.) principu, piemērošanu. Kādā lietā Senāta Civilais kasācijas departaments, atsaucoties arī uz iepriekšējā rindkopā jau aplūkotajiem Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem, norādījis: “Kasācijas sūdzības iesniedzējas pilnvarnieks ir pareizi norādījis, ka attiecībā uz pienākumu atlīdzināt zaudējumus, likums nešķiro neuzmanību pēc pakāpēm, bet 3291. p. piemērojams tikai tad, ja zaudējumi nodarīti ļaunā nolūkā, par ko nav runa konkrētā gadījumā. Jau agrākā tiesu praksē nodibināts (sk. pask. pie 3297. p. “g.” pk. un 3441. p. “d.” pk., V. Bukovska 1864. g. CL izdevumā), ka, **lai gan pēc 3297. p. rupja neuzmanība pielīdzināta ļaunam nolūkam, šāds noteikums nav uzskatāms par vispārēju principu** [autora izcēlums].”⁶⁸² Tiešāks skaidrojums šādai BVCK 3441. un 3291. panta interpretācijai atrodams šādā Senāta Civilā kasācijas departamenta tēzē: “[..] attiecībā uz zaudējumu atlīdzināšanu: tajos paredzētā atbildība palielinājās, ja pielaists ļauns nodoms (sk. pr. lik. 3441. p. pēdējo daļu un 3291. p.”⁶⁸³ Kā redzams, šeit tika uzsvērta doma, ka tieši ļauna nolūka gadījumā tiesību aizskārējam piemērojamā civiltiesiskā atbildība faktiski netiek ierobežota.

Savukārt kādā citā lietā Senāta Civilais kasācijas departaments secināja: “[..] ja P. neskatoties uz šādu neskaidrību zemesgrāmatās, obligācijas tomēr ieguvis uz risku, tad Tiesu palāta šādā viņa rīcībā ir saskatījusi rupjas neuzmanības pazīmes, kas pēc savām sekām līdzinās ļaunam nolūkam (sal. 1864. g. CL 3296., 3297. p.). Tādā kārtā Tiesu palāta no lietā nodibinātiem apstākļiem varēja nākt pie slēdziena, ka pie runā esošo obligāciju iegūšanas P. ir rīkojies ļaunā nolūkā.”⁶⁸⁴ Ņemot vērā, ka šajā lietā pušu starpā nepastāvēja strīds par, piemēram, BVCK 3291. panta vai BVCK 3441. panta piemērošanu (kuras kā juridiski nozīmīgu vainas pakāpi izšķir tikai ļaunu nolūku), Senāta Civilais kasācijas departaments pamatoti

⁶⁸⁰ Pie BVCK 3291. panta F. G. fon Bunge lika atsauci, tostarp uz digestu D. 4, 3, 36, kurā Marciānus rakstīja, ka gadījumā, kur divas personas ir vainojamas par ļaunu nolūku, tās nevar celt uz tā pamata viena pret otru prasības. Sk.: Сводъ мѣстныхъ указонений губерний остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 524.

⁶⁸¹ CL 1642. pants: “Ja abas puses darbojušās ļaunā nolūkā, vienā un tajā pašā virzienā un attiecībā uz to pašu priekšmetu, tad viena puse nevar vērst pret otru uz šā pamata nekādu prasību. Bet ja ļauns nolūks bijis tikai no vienas puses, tad tam, kam ar to kaitēts, ir tiesība prasīt no tās apmierinājumu, pat ja arī viņš būtu vainīgs neuzmanībā.”

⁶⁸² Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta kopsēdes 1940. gada 29. marta spriedums, Rīgas pilsētas prasībā pret Krastiņu. Grām.: Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumu izvilcumi. Sastādījuši: Senāta Civilā kasācijas departamenta priekšsēdētājs, senators O. Ozoliņš un senators P. Leitāns. Spriedumu biroja materiāli. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1940, Nr. 1, 282. lpp.

⁶⁸³ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1922. gada 9. novembra spriedums, Jaunpetera prasībā pret Grinpauku. Grām.: Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. julijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 30. lpp.

⁶⁸⁴ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1939. gada 27. oktobra spriedums, Karlivāna prasībā pret Auzenbergu un Preisu. Grām.: Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumu izvilcumi. Sastādījuši: Senāta Civilā kasācijas departamenta priekšsēdētājs, senators O. Ozoliņš un senators P. Leitāns. Spriedumu biroja materiāli. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1940, 28.–29. lpp.

norādīja, ka šeit pastāvēja iespēja piemērot šo vienādojumu starp rupju neuzmanību un ļaunu nolūku, ko paredzēja CL 1645. panta otrās daļas priekštecis – BVCK 3297. pants.

Pie tam, šajā aspektā vēl jāatzīmē CL 1650. pants: “ja divas personas savstarpēji vainīgas neuzmanībā, no tam izrietošie prasījumi savstarpēji ieskaitāmi tādā mērā, ciktāl tie viens otru sedz”, kurš savā ziņā turpina CL 1642. pantā ietverto domu: “ja abas puses darbojušās ļaunā nolūkā, vienā un tajā pašā virzienā un attiecībā uz to pašu priekšmetu, tad viena puse nevar vērst pret otru uz šā pamata nekādu prasību. Bet, ja ļauns nolūks bijis tikai no vienas puses, tad tam, kam ar to kaitēts, ir tiesība prasīt no tās apmierinājumu, pat ja arī viņš būtu vainīgs neuzmanībā.” Ja ikkatru rupju neuzmanību pielīdzinātu ļaunam nolūkam, tad būtu arī jāsecina, ka CL 1650. pants pieļauj savstarpēju prasījumu ieskaitu tikai tad, ja abas personas rīkojušās aiz viegla neuzmanības. Attiecīgi, tiklīdz kāda no tām pieļāvusi rupju neuzmanību, šāda rīcība būtu pielīdzināma ļaunam nolūkam, kas savukārt, atbilstoši CL 1642. pantam, liedz izmantot savstarpēju prasījumu ieskaitu. Prasījumu tad varēs izvirzīt tikai vieglu neuzmanību pieļāvusī persona. Savukārt, ja abi ir rīkojušies aiz rupjas neuzmanības, tad būtu jāsecina, ka automātiski iestājas CL 1642. pantā noteiktās sekas, proti, aizliegums abām pusēm vienai pret otru izvirzīt jebkādas prasījumus. Minētie apsvērumi skaidri parāda, ka nav pamatoti rupjas neuzmanības un ļauna nolūka “vienādošanu” padarīt par vispārēju principu.

Šajā ziņā Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija kādā lietā, pamatojoties uz CL 1650. pantu, sadalīja radītos zaudējumus “uz pusēm”, jo kā prasītājs, tā arī atbildētājs rīkojās aiz rupjas neuzmanības. Prasītājs uzticēja vadīt transportlīdzekli alkohola ietekmē esošai personai, savukārt atbildētājs vadīja transportlīdzekli alkohola ietekmē, turklāt braucot agresīvi, kā rezultātā notika ceļu satiksmes negadījums un tika sabojāta prasītājam piederošā automašīna.⁶⁸⁵ Šajā lietā, kā redzams, apelācijas instances tiesa pareizi interpretējusi CL 1650. pantu.

Apkopojot šajā apakšnodaļā izklāstīto, secināms, ka Latvijas tiesu praksē dažreiz vērojama tendence rupju neuzmanību pielīdzināt ļaunam nolūkam, proti, ka tas ir būtībā viens un tas pats jēdziens. Pirmšķietami varētu teikt, ka šāds uzskats ir pamatots, jo Civillikuma 1645. panta otrā daļa noteic, ka “zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisku seku ziņā rupja neuzmanība pilnīgi pielīdzināma ļaunam nolūkam.” Turklāt atsevišķos tiesu prakses piemēros tiesas nevis tikai vienkārši “pielīdzina” šīs vainas pakāpes vienu otrai, bet arī faktiski atmet rupjas neuzmanības kritērijus, attiecīgi vadoties tikai pēc ļauna nolūka pazīmēm.

Tomēr šāda pieeja nav pamatota. Ja kāda CL norma paredz, ka, izmantojot CL 1645. panta otrās daļas retoriku, “civiltiesisko seku ziņā” būtiska ir viena konkrēta vainas pakāpe

⁶⁸⁵ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 25. septembra spriedums civillietā Nr. C16088712 (stājies likumīgā spēkā).

(piemēram, ļauns nolūks CL 1642., 1643. panta un 1776. panta otrās daļas kontekstā), tad šāds nošķīrums starp rupju neuzmanību un ļaunu nolūku kļūst vitāli nepieciešams. Līdz ar to šis CL 1645. panta otrajā daļā ietvertais vienādojums ir attiecināms tikai uz tiem gadījumiem, kur CL normās rupja neuzmanība un ļauns nolūks tiesisko sekus ziņā tiek nostādīti līdzvērtīgās kategorijās. Šādu autora pieeju apstiprina arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta judikatūra. Attiecīgi CL 1645. panta otrā daļa ir formulēta neveiksmīgi un zināmā mērā pat pirmšķietami maldina. Šī CL norma būtu viennozīmīgāka, ja tās noslēgumā sekotu piebilde “attiecīgā vietā norādītos gadījumos”, līdzīgi kā CL 1647. pantā.

4. Vaina un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā⁶⁸⁶

4.1. Ar vainu un vainas pakāpēm saistītā problemātika līgumiskās atbildības piemērošanā, līgumiskās atbildības pamats

Kā tas redzams no 2.4. apakšnodaļa izklāsta, Latvijas tiesu praksē neuzmanības kritēriju analīze vispilnīgāk vērojama tieši deliktu tiesībās, kas arī nav nekāds pārsteigums, ievērojot, tostarp Latvijā pastāvošos viedokļus par to, ka līgumtiesībās dominējot stingrās atbildības režīms (kur savukārt neuzmanības pieļāvums nav nepieciešams rekvizīts atbildības piemērošanai).⁶⁸⁷

Attiecīgi šajā nodaļā autors mēģina rast atbildes šādiem jautājumiem:

1) Vai un kādos gadījumos līgumiskās atbildības piemērošanā varētu būt nozīme līgumslēdzēja neuzmanības pieļāvumam (vainai)?

2) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir apstiprinoša – vai tādā gadījumā līgumtiesībās varētu būt pamats runāt par vispārēju principu vai tomēr tikai izņēmuma gadījumiem, kuros būtu analizējama līgumslēdzēja neuzmanība (vaina)? Šeit ir būtiski uzsvērt, ka deliktu tiesībās neuzmanības pieļāvums ir atbildības piemērošanas fundamenti.⁶⁸⁸

3) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir apstiprinoša – kādi elementi un kritēriji veido neuzmanības (vainas) jēdziena saturu līgumtiesībās? Vai neuzmanības jēdziena saturs līgumtiesībās un deliktu tiesībās atšķiras? Te jānorāda uz praksē dažreiz vērotām situācijām, kurās tiek mēģināts deliktu tiesībās atzītos neuzmanības kritērijus tiešā un nepastarpinātā veidā piemērot arī līgumtiesībās.

Noskaidrot atbildes uz iepriekš izvirzītajiem jautājumiem ir svarīgi arī citu apsvērumu dēļ, tostarp **prasījumu konkurences** kontekstā, jo reizēm izveidojas situācijas, kurās cietušajam (līgumslēdzējam) pieder prasījums kā uz līguma, tā arī uz delikta pamata.⁶⁸⁹ Pēc vispārējā principa abi prasījumu veidi viens otru savstarpēji neizslēdz (jeb pastāv t.s. “brīvā

⁶⁸⁶ 4. nodaļa “Vaina un vainas pakāpes līgumiskās atbildības piemērošanā” izstrādāta, balstoties uz autora 2020. gadā publicēto rakstu “Vainas elementi līgumiskās atbildības piemērošanā”. Sk.: *Brants E.* 2020.

⁶⁸⁷ *Strazdiņš Ģ.* Vispārējais zaudējumu atlīdzības prasījuma pamats delikta un saistības pārkāpuma gadījumā. Jurista vārds, 06.02.2018., Nr. 6 (1012) (turpmāk – *Strazdiņš Ģ. Vispārējais zaudējumu atlīdzības prasījuma pamats delikta un saistības pārkāpuma gadījumā.* 2018). Tāpat tiesību literatūrā parādās arī termins “kvazistingrā atbildība”, mīkstinot iepriekš minēto pieeju un uzsverot, ka zināmos gadījumos neuzmanības jēdzienam var būt nozīme arī līgumtiesībās, vērtējot personas civiltiesisko atbildību par līguma neizpildes rezultātā nodarīto kaitējumu. Sk.: *Kārklīšs J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās.* 2017.

⁶⁸⁸ *Kārklīšs J.* 2016.

⁶⁸⁹ Sk.: *Burrows A.* Remedies for Torts and Breach of Contract. Third edition. Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 5.

konkurence”⁶⁹⁰), līdz ar to cietušajam (līgumslēdzējam) pieder izvēles tiesība attiecībā uz kuru no šiem diviem juridiskajiem pamatiem balstīt izvirzāmo prasījumu. Šajā ziņā visai trāpīga ir bijusi šāda prof. K. Čakstes tēze: “Ja ir šie četri nepieciešamie rekvizīti, kas vajadzīgi, lai iestātos atbildība, tad ir atbildība uz tiesību pārkāpuma [delikta – autora piebilde] pamata, bet, ja kāds no tiem no tiem iztrūkst, tad nav atbildības, vismaz uz tiesību pārkāpuma [delikta – autora piebilde] pamata nē (varbūt ir pietiekoši rekvizīti atbildībai uz līguma pamata).”⁶⁹¹ Prasījumu konkurences aspekts var kļūt būtisks, ja vainas (tās pamatformas neuzmanības) saturs un tās konstatēšanas kritēriji deliktu tiesībās un līgumtiesībās atšķiras, jo tādā gadījumā cietušajam (līgumslēdzējam) varētu būt (piemēram, no pierādīšanas viedokļa) izdevīgāk celt prasību, balstot savu prasījumu uz vienu no šiem diviem juridiskajiem pamatiem.

Kā norādīts šī darba ievadā, civiltiesiskā atbildība ir tikai viena no civiltiesisko aizsardzības līdzekļu grupām. Tā, piemēram, **civiltiesiskā atbildība** būtu jānošķir no cita civiltiesiskā aizsardzības līdzekļa – **līguma izpildes prasījuma**.⁶⁹² Šis nošķirums ir būtisks, jo tiesību literatūrā abus minētos civiltiesiskās aizsardzības līdzekļus reizēm mēdz aplūkot vienlaikus, tos sevišķi neizdalot, kas savukārt var novest pie nepareizas vainas izpratnes kādā konkrētā atbildības jautājumā. Šeit autors vēlas konkretizēt minēto tēzi, un proti, kontekstā ar CL 1776. panta noteikumu piemērošanu. Proti, šī tiesību norma attiecas tikai un vienīgi uz civiltiesiskās atbildības jautājumu, precīzāk, uz zaudējumu atlīdzināšanas jautājumu. Tomēr tā nav piemērojama attiecībā uz līguma izpildes prasījumiem. Šo ideju *expressis verbis* paudis arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments: “Turklāt attiecībā uz Civillikuma 1776. panta piemērošanu Civillietu departaments norāda, ka minētā tiesību norma regulē zaudējumu atlīdzināšanu, savukārt prasības priekšmets ir nevis zaudējumu atlīdzināšana, bet parāda piedziņa.”⁶⁹³

Līguma izpildes prasījumos jebkāda kreditora (kā cietušā līgumpartnera) darbība vai bezdarbība, kas hipotētiski varētu neatbilst prasītajai rūpībai, var ietekmēt kreditora prasījuma tiesības uz līguma izpildi tikai likumā vai līgumā īpaši noteiktos gadījumos. Tā, piemēram, CL 1668. pantā (redakcijā līdz 2009. gada 4. jūnijam) bija noteikts, ka “ja nokavēto izpildījumu pretinieks bez piebilda pieņem [...], tad arī ar nokavējumu nevar pamatot nekādas prasības.” Kā redzams, agrāk kreditors nedrīkstēja vilcināties ar pretenziju izteikšanu, ja parādnieks sniedzis novēlotu saistības izpildījumu. Taču, aplūkojot šo tiesību normu šā brīža redakcijā,

⁶⁹⁰ Grieķijas civiltiesībās prasījumu brīvo konkurenci sauc par *cumul* principu. Sk.: Winiger B., Karner E., Oliphant K., 2018, p. 283.

⁶⁹¹ Čakste K. 2011, 194. lpp.

⁶⁹² Kārklīņš J. 2006, 55.–56. lpp.; Bitāns A. 1997, 49. lpp.

⁶⁹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 27. janvāra spriedums lietā Nr. SKC–47/2016, 12. punkts.

redzams, ka tā ir izmainīta un ir labvēlīgāka kreditoram: “Ja otra puse bez iebildumiem pieņem nokavētu izpildījumu, tad tas neatņem tiesības vēlāk izvirzīt citus ar nokavējumu saistītus prasījumus, ja vien viņa no šādiem blakus prasījumiem nav noteikti atteikusies.” Šī doma pamatojas tēzē, ka pēc vispārējā principa kreditora tiesības prasīt līguma saistības izpildi nevar tikt revidētas no tiesas puses, meklējot “trūkumus” kreditora (kā cietušā līgumpartnera) darbībās. Vienīgais vispārējo normu gadījums CL, kas var apturēt līguma saistošo spēku par sliktu kreditoram, ir CL 1591. pants,⁶⁹⁴ kas paredz līguma neizpildīšanas ierunas tiesību. Taču arī tad šāda ieruna var tikt izmantota tikai tad, ja kreditors nepilda kādu savu pienākumu, nevis izmanto tiesības.

Vispārējais kaitējuma atlīdzināšanas pienākuma pamats noteikts iepriekš analizētajā CL 1635. un 1779. pantā. Abas CL normas piemērojamas kā deliktu tiesībās, tā arī līgumtiesībās.⁶⁹⁵ Savukārt tieši līgumiskās atbildības kontekstā būtisks ir CL 1785. pants: “Ja zaudējumu atlīdzības pienākums izriet no līgumiskas saistības pārkāpuma, tad atlīdzības apmēru noteic šā līguma saturs.” Tātad no CL viedokļa kaitējuma atlīdzināšanas pienākuma priekšnoteikums līgumtiesībās ir **līgumiskas saistības pārkāpums**. Tomēr, kā tas atzīmēts tiesību literatūrā, ne jebkura neizpilde konstituē līgumiskas saistības pārkāpumu.⁶⁹⁶

Attiecīgi šeit varētu rasties jautājums: kurā brīdī, vērtējot līgumslēdzēja iespējamo atbildību par līgumiskas saistības pārkāpumu, “dienas gaismu ierauga” vainas pamatforma “neuzmanība”? Šeit palīgā nāk iepriekš apskatītā CL 1649. panta otrā daļa: “Noteikumi par to, kāda neuzmanības pakāpe atzīstama par vainu no līguma izrietošās attiecībās [...] norādīti attiecīgās vietās.” Attiecīgi varētu rasties nākamais jautājums: vai šī “neuzmanības pakāpe, kas atzīstama par vainu no līguma izrietošās attiecībās”, vērtējama tikai CL īpaši noteiktajos gadījumos? Par to varētu liecināt iepriekš citētajā normā iekļautā vārdkopa “norādīti attiecīgās vietās”, uz ko norādīts arī tiesību literatūrā.⁶⁹⁷ Šo aspektu autors aplūko nedaudz vēlāk. Taču šeit jāatzīmē, ka iepriekš citētā CL 1649. panta otrā daļa apstiprina: arī līgumtiesībās (tāpat kā deliktu tiesībās) vainas pakāpes neuzmanības konstatējums ne vienmēr automātiski nozīmē arī līdzēja vainu. Tā, piemēram, viegli neuzmanīga rīcība no glabātāja puses bezatlīdzības

⁶⁹⁴ CL 1591. pants: “Ja ceļ prasību par divpusēja līguma izpildīšanu, prasītājam vai nu jāpiesola pienācīgs izpildījums, vai jāpierāda, ka viņš no savas puses līgumu jau izpildījis. Pretējā gadījumā pret viņu var celt līguma neizpildīšanas ierunu, ja vien no pašas līgumiskās attiecības rakstura neizriet, ka atbildētājam pienākas papriekš izpildīt.”

⁶⁹⁵ Pretējs viedoklis, proti, ka CL 1635. pants attiecas uz deliktatbildību, bet CL 1779. pants – uz līgumisko atbildību, pausts: *Strazdiņš Ģ. Vispārējais zaudējumu atlīdzības prasījuma pamats delikta un saistības pārkāpuma gadījumā*. 2018.

⁶⁹⁶ *McKendrick E. Contract Law. Text, Cases, and Materials*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 936 (turpmāk – *McKendrick E.* 2005).

⁶⁹⁷ *Strazdiņš Ģ. Vispārējais zaudējumu atlīdzības prasījuma pamats delikta un saistības pārkāpuma gadījumā*. 2018; *Kārklīšs J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās*. 2017.

glabājuma gadījumā nerada pamatu civiltiesiskajai atbildībai, jo šādu vainas pakāpi par atļautu faktiski pasludina likums.⁶⁹⁸ Secīgi tādā gadījumā nav arī pamata runāt par tādu līgumiskas saistības pārkāpumu, kas varētu būt par pamatu atbildības piemērošanai. Citiem vārdiem, arī līgumtiesībās būtu jāizšķir jēdzieni atļauta vainas pakāpe un neatļauta vainas pakāpe.⁶⁹⁹ Jau romiešu tiesībās tika atzīta pieeja, ka nepietiek konstatēt tikai līgumpārkāpuma faktu, proti, atbildības piemērošanai bija nepieciešams konstatēt arī parādnieka vainu.⁷⁰⁰ Neuzmanība varēja tikt pārņemta tādām parādniekiem, kurš nav ievērojis to rūpību, lai nodrošinātu pienācīgu saistības izpildi.⁷⁰¹

Arī starpkaru perioda Latvijas tiesību doktrīnā faktiski valdīja vienprātība, ka līgumiskas saistības pārkāpuma jēdziens sevī ietver vainas dimensiju. Tā, piemēram, prof. V. Sinaiskis visai kategoriskā formā norādījis, ka “parādnieks atbild tikai tad, ja viņš ir vainīgs (vainas princips). Tikai izņēmuma gadījumos parādnieks atbild arī par nejaušu gadījumu [..].”⁷⁰² Tāpat arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta judikatūrā, piemērojot BVCK 3450. pantu⁷⁰³ (CL 1785. panta priekštecī), tāpat kā deliktu tiesībās, īpaši tika uzsvērts vainas princips, nereti pat izmantojot Vācijas civiltiesībās lietoto jēdzienu *Schuldprinzip* (vācu val.).⁷⁰⁴ Kādā lietā Senāta Civilais kasācijas departaments īpaši uzsvēra, ka “priv. lik. 3440., 3444. p. p. piemērojami netiek vien vainīgā pretlikumīgā darbiem [deliktiem – autora piebilde],

⁶⁹⁸ Civillikuma 1972. panta otrā daļa: “Ja glabātājs uzņemas lietu glabāt bez atlīdzības, tad viņš atbild tikai par ļaunprātību vai rupju neuzmanību.”

⁶⁹⁹ Sal.: Kārklis J. *Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās*. 2017.

⁷⁰⁰ Иоффе О. С., Мусин В. А. 1974, с. 108.

⁷⁰¹ Ibid.

⁷⁰² Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1996, 142. lpp. (turpmāk – Sinaiskis V. 1996).

⁷⁰³ Сводъ мѣстныхъ указонений губерний остзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 551.

⁷⁰⁴ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1932. gada 26. februāra spriedums, Mizroch prasībā pret Liebmani, Butti. Grām.: VIII Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VII. turpinājums līdz 1932. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 47.–49. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 25. novembra / 16. decembra spriedums, Hausmaņa prasībā pret Latvijas valsti, Finanču min. personā. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936 / 1937, 479. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 27. janvāra spriedums, Ķepara prasībā pret Satiksmes min., šoseju un zemes ceļu departamenta personā. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 348. lpp.

bet arī gadījumā, kad parādnieks pielaiž vainu neizpildot vai nekārtīgi izpildot līgumu.”⁷⁰⁵ Pēdējo gadījumu mēdza arī apzīmēt kā “pretlīgumīgu darbību”.⁷⁰⁶

Bez CL 1785. panta uzmanība būtu veltāma arī CL 1657. pantam, kas regulē konkrētu saistības pārkāpuma veidu, proti, **parādnieka nokavējumu** jeb saistības neizpildi laikā. CL 1657. pants noteic, ka “tiesa var atsvabināt parādnieku no viņam neizdevīgām nokavējuma sekām arī citos gadījumos, kad viņu nevar vainot ne uzmanības trūkumā, ne vispār vieglprātībā vai nolaidībā, vai kad izpildīšana nav notikusi nepārvaramas varas dēļ.” Uzreiz jāatzīmē, ka CL ar nokavējuma sekām saprot arī zaudējumu atlīdzināšanas pienākumu.⁷⁰⁷ Analogu normu CL 1657. pantam saturēja arī tā priekštecis – BVCK 3311. pants⁷⁰⁸ –, kas, tāpat kā CL 1657. pants, paredzēja tiesas tiesības noteiktos gadījumos atsvabināt parādnieku no tam nelabvēlīgām nokavējuma sekām. Lai arī CL 1657. pants operē ar tiesas tiesībām, nevis pienākumu, īpatnēji, ka starpkaru perioda tiesību doktrīnā tika īpaši uzsvērts, ka par nokavējuma sekām atbild tikai vainīgs parādnieks.⁷⁰⁹ Tā, piemēram, prof. V. Sinaiskis, tāpat kā par līguma pārkāpumu vispār, tā arī nokavējuma kontekstā atzīmējis, ka “bez vainas nav nokavējuma”.⁷¹⁰ Līdzīgi arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments bija atzinis, ka “nokavējums kā tāds paredz parādnieka vainu, kā tas redzams jau no pašas nokavējuma definīcijas 3305. pantā, pēc kura nokavējums ir pretlikumīga prasības izpildīšanas aizkavēšana [...]”⁷¹¹ Kādā citā lietā tieši

⁷⁰⁵ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 22. oktobra spriedums, Klajuma prasībā pret Megni. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 38. lpp.

⁷⁰⁶ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 27. septembra spriedums, Finanču min. prasībā pret Matuzēli. Grām.: X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Jūrists, 1933, 3.–4. lpp.

⁷⁰⁷ Civillikuma 1662. pants: “Nokavējums uzliek parādniekam pienākumu pilnā mērā atlīdzināt kreditoram visus zaudējumus. Ja jāatdod priekšmeta vērtība, tad tā aprēķināma pēc viņa augstākās cenas kopš nokavējuma laika”; sk. arī: Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 28. februāra spriedums, Kociņa prasībā pret Zvirgzdu. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 53. lpp.

⁷⁰⁸ Сводъ мѣстныхъ указоний губерний острезскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографии Второго Отдѣления Собственной Е.И.В. Канцеларии, 1864, с. 527.

⁷⁰⁹ Tartu Universitātes profesors I. Tjutrjumovs gan piezīmējis, ka vaina nokavējuma gadījumā tiek prezumēta, un attiecīgi parādnieks šo prezumpciju var atspēkot. Sk.: *Тютрюмов И.* 1927, с. 333.; arī prof. K. Torgāns, analizējot CL 1657. pantu, norādījis, ka gadījumā, ja parādnieks šādus normā norādītos attaisnojumus uzrāda, parādnieku nokavējumā vainot nevar. Sk.: *Torgāns K.* 2018, 190. lpp.

⁷¹⁰ *Sinaiskis V.* 1996, 241. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 30. septembra spriedums, firmas “Stilling-Andersen” prasībā pret Hoziosku. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 44. lpp.

⁷¹¹ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 30. aprīļa spriedums, Stamma prasībā pret Fogelbergu. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. Par laiku no 1919. g. līdz 1. jūlijam 1925. g. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. II. izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1929, 41. lpp.

BVCK 3311. panta kontekstā tika pausta šāda atziņa: “[..] saskaņā ar priv. lik. 3311. pantu šādai prasībai jāatkrīt, ja nokavējums ir noticis nenovēršamu apstākļu dēļ [..].”⁷¹² Lai arī starpkaru perioda tiesību zinātnieki un Senāta Civilais kasācijas departaments īpaši izcēla vainas nozīmi parādnieka nokavējuma konstatēšanā, vienlaikus kā šie tiesību zinātnieki, tā arī Senāta Civilais kasācijas departaments reizēm aprobežojās tikai ar piebildi, ka ikkatrā gadījumā tās ir tikai tiesas tiesības izlemt – atsvabināt vai neatsvabināt pie konkrētajiem apstākļiem parādnieku no nokavējuma sekām. Līdzīgi norādījis arī pandektists prof. Karls Ludvigs Arndts fon Arnesbergs,⁷¹³ kura atziņas izmantotas pie BVCK 3311. panta izstrādes.⁷¹⁴ Šajā kontekstā vēl mulsinošāka varētu šķist tikai prof. V. Bukovska tēze, ka pēc Baltijas tiesībām vainai ir tāda pati nozīme kā pie saistības izpildes nokavējuma, tā arī pie jebkura cita veida līguma neizpildes.⁷¹⁵

Likumsakarīgi varētu rasties jautājums, kāpēc nokavējuma gadījumā CL 1657. pantā ir (un attiecīgi tā priekštecī – BVCK 3311. pantā – bija) paredzētas tiesas tiesības atbrīvot parādnieku no nokavējuma sekām – tā vietā, lai šādi apstākļi parādnieku automātiski atbrīvotu no kaitējuma atlīdzināšanas pienākuma? Būtu nelogiski vēl vērtēt, vai parādnieks būtu vai nebūtu atbrīvojams no kaitējuma atlīdzināšanas pienākuma, ja nav konstatēta parādnieka neuzmanība, jo tādā gadījumā parādnieks par nodarīto kaitējumu gluži vienkārši neatbild, ievērojot, ka nav iestājušies visi nepieciešamie atbildības priekšnoteikumi.

Paturpinot par CL 1657. panta saturu, jānorāda uz šī darba ievadā minēto, ka arī pienākums maksāt līgumsodu ir viena no civiltiesiskas atbildības izpausmēm, turklāt līgumsodam kā viena no funkcijām tiek piedēvēta tieši zaudējumu atlīdzināšana. Taču vienlaikus starp līgumsoda samaksas pienākumu un kaitējuma atlīdzināšanas pienākumu pastāv būtiska nianse, proti, pienākuma maksāt līgumsodu konstatēšanai, atšķirībā no kaitējuma atlīdzināšanas pienākuma, pēc vispārējā principa nav nepieciešams konstatēt nodarītā kaitējuma apmēru un cēloņsakarību starp parādnieka līguma pārkāpumu un nodarīto kaitējumu. Turklāt tiesību literatūrā atrodams uzskats, ka līgumsoda samaksas pienākuma konstatēšanai nav nepieciešama arī parādnieka vaina.⁷¹⁶ No tāda viedokļa raugoties varētu teikt, ka būtu tikai loģiski, ka parādnieka vainas neesība pie saistības izpildes kavējuma pati par sevi neatbrīvo

⁷¹² Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1928. gada 29. septembra spriedums, Kasparson-Ezīt prasībā pret Gerke mantojuma masu. Grām.: V Izvilcumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. IV. turpinājums līdz 1929. g. jūlijam. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Otrais izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 29.–30. lpp.

⁷¹³ *Arndts von Arnesberg K. L.* Lehrbuch der Pandekten. Dritte Auflage. München: J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1859, S. 410.

⁷¹⁴ *Нольде А. Е.* 1914, с. 607.

⁷¹⁵ *Буковский В.* 1914, с. 1319.

⁷¹⁶ *Torgāns K.* 2013, 135. lpp.

parādnieku no pienākuma maksāt līgumsodu, bet katrā ziņā tiesai ir piešķirtas tiesības šādā gadījumā atsvabināt parādnieku no minētajām nokavējuma sekām. No otras puses, nejausa šķēršļa gadījumā, atbilstoši CL 1774. pantam, “[..] jāatzīst, **it kā viņš būtu to** [saistību – autora piebilde] **izpildījis**, ja vien viņš līgumā nav uzņēmis nejausības risku [autora izcēlums].” Līdz ar to iepriekš minētā doma par līgumsoda samaksas pienākuma pastāvēšanu būtu attiecināma tikai uz vainas šaurākajā izpratnē (proti, neuzmanības) neesību, bet ne vainas plašākajā izpratnē⁷¹⁷ (kurā ietilpst arī tādi atbildību izslēdzoši apstākļi kā nepārvarama vara un nejaus notikums) neesību, ievērojot, ka nejausa šķēršļa gadījumā saistība tiek uzskatīta par izpildītu, līdz ar to arī līgumsoda maksāšanas pienākums atkrīt.

Vēl, pakavējoties pie CL 1657. panta, acīs duras šīs normas kolīzija ar iepriekš jau pieminēto CL 1774. pantu, kura pirmais teikums paredz, ka nejaus zaudējums nevienam nav jāatlīdzina. Proti, ja kaitējumu kreditoram izraisījis parādnieka nokavējums, kura iemesls ir, piemēram, nepārvarama vara, tad atbilstoši CL 1657. pantam šādā gadījumā parādnieks par šādu kaitējumu būs atbildīgs, ja vien tiesa no šīm nelabvēlīgajām nokavējuma sekām parādnieku neatbrīvos, savukārt atbilstoši CL 1774. pantam parādnieks par šādu kaitējumu neatbild automātiski (paturot prātā, ka nepārvarama vara tipiski kalpo par atbildību izslēdzošu apstākli arī stingrās atbildības modelī). Turklāt šo divu normu kolīzija var būt aktuāla ne tikai gadījumā, kad parādnieks ir kavējis saistības izpildīšanu. Šajā ziņā nozīmīga ir šāda tiesību literatūrā izteikta atziņa: “Var rasties grūtības nošķirt saistības neizpildīšanu vispār no nokavējuma vai nepienācīgas izpildīšanas.”⁷¹⁸ Ja šo kolīziju risinātu pēc tiesību teorijā atzītajām juridiskajām metodēm,⁷¹⁹ būtu jāsecina, ka CL 1774. pants ir speciālā tiesību norma iepretim CL 1657. pantam, jo CL 1774. pants īpaši regulē kaitējuma atlīdzināšanas jautājumu, savukārt CL 1657. pants regulē dažādas nelabvēlīgas nokavējuma sekas, tostarp minēto kaitējuma atlīdzināšanas jautājumu. Lai novērstu šo normu iespējamo kolīziju un secīgi jebkādas šaubas šo divu tiesību normu piemērošanā, te būtu vēlamas attiecīgas izmaiņas CL, un konkrēti, CL 1657. pantā būtu nepieciešams precizējums attiecībā uz “neizdevīgo nokavējuma seku” saturu, izslēdzot no tā kaitējumu atlīdzināšanas pienākumu. Šāds regulējums saskanētu, cita starpā, ar iepriekš aplūkotojām tiesību literatūras atziņām, kas reducējas uz tēzi, ka kaitējuma atlīdzināšanas pienākums var iestāties tikai vainīgam parādniekam.

⁷¹⁷ Par vainas šaurāko un plašāko izpratni sk. sīkāk 5.1. apakšnodaļu “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika”.

⁷¹⁸ *Kārklīņš J., Buls L.* Līgumsoda reforma. Jurista Vārds, 03.12.2013., Nr. 49 (800); *Torgāns K.* 2018, 96. lpp.

⁷¹⁹ Kolīzijas risināšanā būtu jāapstājas pie soļa *lex specialis derogat legi generali* (latīņu val.) jeb vispārējās tiesību normas (CL 1657. pants) kolīzijas gadījumā ar speciālo tiesību normu (CL 1774. pants) jāpiemēro vispārējā tiesību norma, ciktāl to neierobežo speciālā tiesību norma. *Neimanis J.* Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 167. lpp.

Ievērojot minēto, secināms, ka no CL un tiesību literatūras viedokļa arī līgumtiesībās, līdzīgi kā deliktu tiesībās, vainas pamatformai “neuzmanība” ir nozīmīga loma, vērtējot līgumiskas atbildības piemērošanu (precīzāk to, kā un kad šī neuzmanība būtu vērtējama, autors analizē nākamajā apakšnodaļā). Taču vienlaikus norādāms, ka Latvijas līgumtiesībās no teorētiskā viedokļa visai maz ir analizēts neuzmanības jēdziena saturs. Attiecīgi turpmākajās rindkopās autors sniedz pārskatu par Latvijas civiltiesībām radniecīgo Vācijas un Šveices civiltiesību regulējumiem līgumiskās atbildības kontekstā, kā arī dod savu vērtējumu par šo valstu līgumtiesību atziņu iespējamo izmantojamību, tostarp analizējot neuzmanības saturu līgumtiesībās no CL viedokļa.

Vācijā kā iepriekš aplūkotojās deliktu tiesībās, tā arī līgumtiesībās pēc vispārējā principa civiltiesiskā atbildība iestājas par vainojamu rīcību jeb vainu, proti, jākonstatē vismaz neuzmanība (*Fahrlässigkeit* – vācu val.), kas, tāpat kā deliktu tiesībās, ir objektīva kategorija. Tikai izņēmumu gadījumos atbildība iestājas bez vainas.⁷²⁰ Tā arī romiešu tiesībās tika atzīts, ka paaugstināta, stingrāka atbildība bija gadījumos, kad atbildība iestājas bez vainas, piebilstot, ka atbildība par vainu tomēr ir dabiska, savukārt atbildība bez vainas – grūti aptverama, šķietama netaisnīga un pārlietu strikta.⁷²¹ Taču vienlaikus jāatzīmē, ka Vācijas līgumtiesībās parādnieka neuzmanības (un līdz ar to vainas) pieļāvums tiek prezumēts, kas netieši izriet no Vācijas BGB 280. paragrāfa pirmās daļas teksta.⁷²² Attiecīgi parādnieks šādu **vainas prezumpciju** var atspēkot, pierādot, ka tas ievērojis visu prasīto rūpību, proti, nav pieļāvis neuzmanību.

Stingrāku vai, tieši pretēji, mazāk stingru atbildību puses var paredzēt līgumā (tieši vai netieši, proti, to var izsecināt līguma noteikumu interpretācijas ceļā⁷²³), vai arī šāda veida vispārējā atbildības modeļa maiņa izriet no likuma, kā arī tā var izrietēt no uzņemtās līgumiskās saistības rakstura.⁷²⁴ Latvijas judikatūrā šajā ziņā izteikta atziņa, ka “paaugstinātas atbildības klauzulu nevar atzīt par nodibinātu bez noteikti pausta gribas izteikuma [..]”.⁷²⁵

⁷²⁰ Brox H., Walker W. D. Allgemeines Schuldrecht. 43., aktualisierte Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2019, S. 209 (turpmāk – Brox H., Walker W. D. 2019); Looschelders D. Schuldrecht. Allgemeiner Teil. 16., neu bearbeitete Aufl. Academia Iuris. Lehrbücher der Rechtswissenschaft. München: Verlag Franz Vahlen, 2018, S. 181 (turpmāk – Looschelders D. 2018); Medicus D., Lorenz S. Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. Ein Studienbuch. 21., neu bearbeitete Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2015, S. 153 (turpmāk – Medicus D., Lorenz S. 2015); Schulze R. (Schriftleitung) Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 10. Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2019, S. 66 (turpmāk – Schulze R. 2019).

⁷²¹ Подонпузоп А. А. 1990, с. 184.

⁷²² Looschelders D. 2018, S. 181; Medicus D., Lorenz S. 2015, S. 154; Schulze R. 2019, S. 366.

⁷²³ Kötz H. European Contract Law. 2nd ed. Translated from the German by G. Mertens, G. Weir. Oxford: Oxford University Press, 2017, p. 246 (turpmāk – Kötz H. 2017).

⁷²⁴ Brox H., Walker W. D. 2019, S. 214; Looschelders D. 2018, S. 181, 185, 188; Schulze R. 2019, S. 370; Lawson F. H., Markesinis B. S. 1982, p. 26.

⁷²⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 4. marta spriedums lietā Nr. SKC-77/2021, 7.3 punkts.

Atbildības pastiprināšanas ziņā Vācijas līgumtiesībās īpaša nozīme ir līgumiskajai garantijai, kas *expressis verbis* pieminēta arī Vācijas BGB 276. paragrāfā.⁷²⁶ Šādas garantijas sevišķi izplatītas ir pirkuma, nomas un uzņēmuma (būvniecības) līgumos, piemēram, pirkuma darījumā pārdevējam sniedzot garantiju (apliecinājumu), ka pirkuma objektam piemīt noteiktas īpašības. Ja šāda garantija sniegta, tās devējs atbild neatkarīgi no vainas. Tāpat parādnieka pienākums rīkoties ar atbilstošu rūpību var izrietēt no t.s. “drošības pienākumiem” (vācu val. – *Verkehrspflicht*), kas atzīti iepriekš 2.4.3. apakšnodaļā analizētajās deliktu tiesībās bezdarbības kontekstā un kam ir īpaša nozīme, ja likums un līguma noteikumi attiecīgo strīdīgo situāciju neregulē. Jāatzīmē, ka šī ideja par pušu privātautonomiju bija pazīstama jau romiešu tiesībās, kur puses varēja gan pastiprināt, gan mīkstināt likumā noteikto atbildību, ievērojot tostarp noteikumu, ka puses nevar vienoties, ka nebūs jāatlīdzina ļaunā nolūkā nodarīts kaitējums vai arī, ka nebūs jāatlīdzina tāds kaitējums, ko būs radījusi nepārvarama vara (*vis maior*).⁷²⁷ Citi tiesību zinātnieki gan norādīja, ka romiešu tiesībās persona varēja uzņemties atbildību par jebkādu kvalificētu *casus*, arī *vis maior*,⁷²⁸ ko apstiprina arī CL 1774. pants, kas ļauj līdzējam uzņemties nejaušības risku.⁷²⁹

To apstiprina arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta paustās atziņas kādā lietā, kurā prasītājs lūdza piedzīt no sava līgumpartnera 1000 latus, ko pēdējais prasītāja ieskatā neatļauti ieturējis kā līgumsodu, norādot, ka līguma neizpilde – mencu nepiegādāšana februāra un marta mēnešos – notikusi bez prasītāja vainas, jo tai laikā zveja esot bijusi vāja, turklāt cenas bijušas augstas un kooperatīva biedri nav devuši prasītājam mencas par līgumā norādīto cenu. Šajā sakarā tika secināts, ka “[..] prasītājam, kā piedzīvojušam zvejniekam un zivju tirgotājam, esot bijis jāzina, ka pēc janvāra mēneša, proti, no februāra līdz aprīlim, mencu zveja ir vāja, un ka taisni tāpēc prasītājam laikā, t.i. tūlī pēc līguma slēgšanas, bijis jāzagādā pietiekošs mencu krājums, lai nepārtrauktu mencu piegādāšanu armijai laikmetā no februāra līdz aprīlim. [..] prasītāja izsauktais mencu piegādāšanas pārtraukumus nav attiecināms uz tiem “sevišķiem izņēmuma gadījumiem (force majeure)”, kuri vien pēc līguma 10. § piez. atsvabinātu prasītāju no atbildības par līguma neizpildīšanu, un ka tie, Apgabaltiesas

⁷²⁶ Vācijas BGB 276. paragrāfs vācu val.: “(1) Der Schuldner hat Vorsatz und Fahrlässigkeit zu vertreten, wenn eine strengere oder mildere Haftung weder bestimmt noch aus dem sonstigen Inhalt des Schuldverhältnisses, insbesondere aus der Übernahme einer Garantie oder eines Beschaffungsrisikos zu entnehmen ist. Die Vorschriften der §§ 827 und 828 finden entsprechende Anwendung. (2) Fahrlässig handelt, wer die im Verkehr erforderliche Sorgfalt außer Acht lässt.” Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_276.html [aplūkots 04.01.2021.]

⁷²⁷ Иоффе О. С., Мусин В. А. 1974, с. 110.; *sal.*: Дернбургъ Г. Пандекты. Томъ второй. Выпускъ третій русскаго перевода. Обязательственное право. Третье русское издание. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1911, с. 97. (turpmāk – Дернбургъ Г. 1911).

⁷²⁸ Борисевич М. М. 1995, с. 58.; Барон Ю. 2005, с. 606.

⁷²⁹ CL 1774. pants: “Нежаушс заудėjумс невиенам нав jāatlīdzина. Тādēļ, ја нежаушс шкєрслис kavє kādu izpildīt узņemто саистību, jāatzīst, it kā viņš būtu то izpildījis, ја vien viņš лīgumā нав узņemтис нежауштис рїску”.

pievestie, iemesli piegādes pārtraukumam esot attiecināmi uz paša prasītāja vainu (L. civ. lik. 3441. p.). Atbildētāja pie tam atsaucas uz to, ka **pēc līguma taisni prasītājs uzņēmiens uz sevi risku par piegādāšanas faktisko iespējamību** [...] [autora izcēlums].⁷³⁰

Atgriežoties pie neuzmanības jēdziena satura, Vācijas līgumtiesībās neuzmanības konstatēšanas pamatkritēriji ir līdzīgi kā deliktu tiesībās: **kaitējuma paredzamība** un **novēršamība**. Tos pašus neuzmanības kritērijus būtībā pazīst arī Latvijas deliktu tiesības. Minēto kritēriju izvērtēšanā Vācijā tiek izmantots faktiski tas pats deliktu tiesībās vispārārtzītais saprātīgās personas tests, kurš līgumtiesībās tiek reducēts uz **vidusmēra parādnieku konkrētajā situācijā**,⁷³¹ piemēram, tiek analizēts, kādas prasmes un zināšanas piemīt vidusmēra amatniekam, vidusmēra tirgotājam utt. Secīgi no šāda vidusmēra parādnieka attiecīgajā jomā kreditors ir tiesīgs sagaidīt arī attiecīgas **prasmes** un **zināšanas**.⁷³² Subjektīvam spēju un zināšanu trūkumam nav nozīmes. Reizēm neuzmanības vērtēšanā nozīme var būt **situācijas īpašajiem apstākļiem** un **noslēgtā darījuma tipam**.⁷³³ Katrā ziņā ir svarīgi atzīmēt, ka šādus neuzmanības konstatēšanas kritērijus līgumtiesībās – kaitējuma paredzamību un novēršamību – atzina arī prof. I. Tjutrumovs un prof. K. Erdmans.⁷³⁴ Vienīgi no CL viedokļa šeit uzreiz jāpiebilst, ka Latvijā paredzamības kritērijs līgumtiesībās ir plašāks nekā deliktu tiesībās, uz ko autors norādīja jau 2.3. apakšnodaļā.

Šajā sakarā vēl jānorāda uz dažiem iepriekšējās nodaļās apskatītajiem līgumtiesību strīdiem. Tā, piemēram, kā tas tika norādīts 2.4.5. apakšnodaļā, Latvijas tiesu praksē paaugstināts prasītās rūpības standarts tiek faktiski izvirzīts arī pilnvarniekiem. Attiecīgi Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments atzina, ka ir jāņem vērā arī tas, kā attiecīgā gadījumā, domājams, rīkotos pats pilnvarotājs, lai lietu visizdevīgāk nobeigtu.⁷³⁵ Šāds kritērijs pamatojas idejā, ka pilnvarojuma līgums ir sevišķas uzticības līgums,⁷³⁶ tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka pilnvarniekam izvirzāmi striktāki kritēriji, nosakot prasītās rūpības standartu pilnvarotāja lietu vešanā. Šajā tiesu prakses piemērā spilgti vērojams, kā deliktu tiesībās atzītie

⁷³⁰ Latvijas Senāta Civillietu departamenta 1934. gada 25. janvāra spriedums, Vanaga prasībā pret Zvejnieku biedrību apvienības kooperatīvu. Grām.: X Izvilcumi no Latvijas Senāta Civillietu departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Jūrists, 1933, 287.–288. lpp.

⁷³¹ *Looschelders D.* 2018, S. 183, 184; *Medicus D., Lorenz S.* 2015, S. 157; *Schulze R.* 2019, S. 366.

⁷³² *Stadler A.* im: Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. Herausgegeben von Stürner R. 17. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018, S. 332.

⁷³³ *Ibid.*

⁷³⁴ *Тютрюмов И.* 1927, с. 366.; *Эрдман К.* 1908, с. 194.

⁷³⁵ CL 2301. panta pirmā daļa: “Ja nav noteiktu norādījumu, pilnvarniekam, kaut tas arī būtu pat universālpilnvarnieks (2291. p.), jārikojas nevis vienīgi pēc savas iegribas, bet tā, kā attiecīgā gadījumā, domājams, rīkotos pats pilnvarotājs, lai lietu visizdevīgāk nobeigtu; generāl- un speciālpilnvarnieki drīkst uzsākt tikai tādu darbību, ko prasa viņiem uzdotās lietas raksturs un kas stāv ar to nepieciešamā sakarā.”

⁷³⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 18. decembra spriedums lietā Nr. SKC–329, 8. punkts.

faktori (konkrēti šajā gadījumā “iesaistīto personu attiecību tuvums vai savstarpējā īpašā uzticēšanās (paļaušanās)”) neuzmanības vērtēšanā tiek piemēroti arī attiecībā uz līgumiskajām attiecībām. Tāpat vēlreiz jāatzīmē starpkaru perioda tiesu prakses “nozaudētās bagāžas” lieta, kurā tika konstatēta cietušā rupja neuzmanība, tam savu bagāžu “[..] novietojot uz autobusa jumtiņa, t.i., pilnīgi nedrošā vietā, kur bagāža padota visdažādākajām briesmām un nekāda uzraudzība nav izvedama [..]”,⁷³⁷ kā arī starpkaru perioda tiesu prakses “nozaudētās garderobes” lieta, kurā “[..] atbildētājas izdotā marka nav bijusi apmierinoša: tādā gadījumā uzspiežot marku publikai, garderobes turētāja ar to vien jau pielaidusi, ne tikai levis culpa, bet pat culpa lata [rupju neuzmanību – autora piebilde], un viņai bija jānes viltojuma risks, pat arī tad, ja viņai konkrētos apstākļos izdodot garderobi nebūtu bijis iespējams pietiekoši pārbaudīt marku viltojuma ziņā”.⁷³⁸ Šajās lietās tika ņemta vērā attiecīgi darbības bīstamība un pieejamie piesardzības pasākumi. Prof. V. Sinaiskis šajā ziņā norādījis, ka attiecībā uz līgumtiesībām piemērojami vispārējie noteikumi par deliktatbildību, ciktāl tie nerunā pretim speciālajiem noteikumiem, kas attiecināmi uz līgumtiesībām, tādējādi līgumtiesībām un deliktu tiesībām panākot vienotu izpratni par neatļautu darbību, vai nu tā būtu saistīta ar deliktu vai tomēr līgumpārkāpumu.⁷³⁹

Ņemot vērā minētās līgumtiesību teorijas atziņas, varētu rasties maldīgs priekšstats, ka atbilstoši Vācijas līgumtiesībām parādnieks varētu samērā viegli “ekskulpēties” no atbildības par līguma pārkāpumu, vien uzrādot, ka tas rīkojies, ievērojot visu nepieciešamo rūpību, ko varētu prasīt no attiecīga vidusmēra parādnieka konkrētajā situācijā. Tā, piemēram, uzņēmējs varētu norādīt pasūtītājam, ka tas ir pielicis visas saprātīgās pūles, ko varētu prasīt no vidusmēra uzņēmēja konkrētajā situācijā, tomēr tam galu galā nav izdevies izgatavot pasūtīto iekārtu, kas nepieciešama pasūtītāja rūpnīcai, jo, kā izrādījies vēlāk pēc līguma noslēgšanas, šādas iekārtas izgatavošana un savietošana ar pasūtītāja rūpnīcu prasa tādu tehnoloģiju iestrādi izgatavojamā iekārtā, kādas līguma izpildes laikā vēl nemaz tirgū nebija objektīvi pieejamas. Attiecīgi uzņēmējam nebūtu jāatbild par pasūtītāja zaudējumiem (negūto peļņu) saistībā ar rūpnīcas dīkstāvi. Taču šāda pieeja būtu atzīstama par nepamatotu. Tieši tāpēc Vācijas līgumtiesību doktrīnā attīstījusies atziņa, ka saistība izgatavot noteiktu priekšmetu ietilpst **stingrās**

⁷³⁷ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 22. marta spriedums, Cimmera prasībā pret Grigaiti. Grām.: (XI) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1934, 508. lpp.

⁷³⁸ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 27. februāra spriedums, Kolpaka prasībā pret Strausu. Grām.: IV Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. III. turpinājums līdz 1928. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju un rādītāju pievestiem spriedumiem. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Otrais izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1933, 42.–43. lpp.

⁷³⁹ *Синайский В. И.* 1926, с. 285.

atbildības grupā,⁷⁴⁰ un tas savukārt nozīmē, ka uzņēmējs nevarēs atsaukties uz savas neuzmanības neesību. Līdzīga atziņa radusies arī maksāšanas saistību sakarā, kur “maksāšanas saistības” jēdziens tiek tulkots plaši.⁷⁴¹ Ne velti tiesību doktrīnā radās izteiciens “naudai ir jābūt” (vācu val. – *Geld muss man haben*).⁷⁴² Šādā veidā, bez jau minētās vainas prezumpcijas vēl arī radot vairākas t. s. “stingrās atbildības grupas” saistības, Vācijas līgumtiesībās ir krietni sašaurināta nepieciešamība vērtēt parādnieka neuzmanības pieļāvumu, lemjot par līgumiskās atbildības piemērošanu.

Šveices līgumtiesībās līgumiskā atbildība funkcionē līdzīgi kā Vācijā, proti, pēc vispārējā principa parādnieka atbildība iestājas par vainojamu rīcību (vainu), kas arī tiek prezumēta, ja vien noslēgtais līgums vai likums neparedz citādu atbildības modeli.⁷⁴³ Atbildībai bez vainas ir izņēmuma raksturs (piemēram, pusēm pielīgstot garantiju). Tāpat kā Vācijā, arī Šveices līgumtiesībās neuzmanība ir objektīva kategorija, kur neuzmanības kritēriji konkrētajos apstākļos tiek analizēti caur vidusmēra parādnieka prizmu.⁷⁴⁴

Autora ieskatā iepriekš aplūkotās Vācijas un Šveices līgumtiesību doktrīnas atziņas būtu ņemamas vērā, analizējot neuzmanības saturu līgumtiesībās no CL viedokļa. Ne tikai tāpēc, ka Latvijas, Vācijas un Šveices civiltiesību sistēmas ir ļoti radniecīgas,⁷⁴⁵ bet arī ievērojot to, ka neuzmanības pamatkritēriji ir būtībā tie paši, kādus pazīst Latvijā. Attiecīgi nākamajā un vienlaikus noslēdzošajā šīs nodaļas apakšnodaļā autors atgriezīsies pie šīs nodaļas iesākumā ieskicētā jautājuma: vai neuzmanība līgumiskās atbildības kontekstā ir vērtējama tikai CL īpaši noteiktajos gadījumos?

4.2. Vainas un vainas pakāpju vērtēšanas nepieciešamība līgumiskās atbildības piemērošanā

Salīdzinoši bieži parādnieks uzņemas nevis tādu saistību, kuras izpildīšana ir padarīta atkarīga, piemēram, no vidusmēra parādnieka spējām šo saistību izpildīt, bet gan uzņemas šo saistību vienkārši izpildīt jeb panākt noteiktu rezultātu.⁷⁴⁶ Ar minēto izejas tēzi tiesību literatūrā mēģina skaidrot līgumtiesību teorijā pazīstamo saistību dalījumu: 1) **pienākumu pielikt visas**

⁷⁴⁰ *Markesinis B., Unberath H., Johnston A.* 2006, p. 449; *Stadler A.* im: Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. Herausgegeben von Stürner R. 17. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018, S. 335.

⁷⁴¹ *Looschelders D.* 2018, S. 191; *Medicus D., Lorenz S.* 2015, S. 175; *Stadler A.* im: Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. Herausgegeben von Stürner R. 17. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018, S. 334.

⁷⁴² *Kötz H.* 2017, p. 245.

⁷⁴³ *Schwenzer I.* Schweizerliches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 7. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2016, S. 148, 151 (turpmāk – *Schwenzer I.* 2016).

⁷⁴⁴ *Schwenzer I.* 2016, S. 155.

⁷⁴⁵ *Švarcs F.* 2011, 164. lpp.

⁷⁴⁶ *Hogg M.* Promises and Contract Law. Comparative Perspectives. New York: Cambridge University Press, 2011, p. 376.

saprātīgās pūles (angļu val. – *duty of best efforts*); 2) **pienākumu sasniegt (nodrošināt) noteiktu rezultātu** (angļu val. – *duty to achieve a specific result*). Šis saistību dalījums nešaubīgi atgādina 2.4. apakšnodaļā aplūkoto piesardzības pasākumu un no tiesību normām izrietošo pienākumu iedalījumu, kas attiecīgi raksturo vispārējo (vainā balstīto) un stingrās atbildības modeli. Tā arī līgumtiesībās ar pienākumu pielikt visas saprātīgās pūles faktiski saprot atbildību par vainu (neuzmanību), jo šādu līgumisku pienākumu izpildē tiek vērtēta parādnieka rīcības atbilstība prasītajai rūpībai. Šāda tipa līgumiski pienākumi ir populāri anglo-sakšu tiesību sistēmas valstīs (tos dēvē par *non-absolute obligations* (angļu val.)),⁷⁴⁷ ievērojot, ka anglo-sakšu tiesību sistēmas valstīs līgumtiesībās izteikti dominē stingrās atbildības koncepcija.⁷⁴⁸ Šī pienākuma kontekstā zināmos gadījumos nozīme var būt arī labas ticības principam, piemēram, t.s. “sekundārajās saistībās”, tostarp pienākumā sniegt informāciju otrai pusei, pienākumā sadarboties ar otru pusi u.tml.⁷⁴⁹

Visvienkāršāk šo saistību pielikt visas saprātīgās pūles varētu raksturot ar ārstniecības pakalpojumu piemēru, kurā ārstam, veicot pacientam operāciju, ir pienākums ievērot visu no viņa prasīto rūpību. Ārsts parastos apstākļos civiltiesiski neatbildēs, ja, neraugoties uz šīs (klasiski paaugstinātās) rūpības ievērošanu, pacients operācijas rezultātā tomēr neizvesēļotos. Tāpat, piemēram, var iztēloties situāciju, kurā kāda populārzinātniskas izdevniecības žurnālistu grupa nolīgst profesionālu gidu nedēļu garai ekspedīcijai pa kalnu grēdas takām, lai atrastu un “iemūžinātu” tur mītošo, bet vienlaikus reti sastopamo kalna leopardu. Šāda gida saistība parastos apstākļos nozīmēs, ka gidam jāpieliek visas saprātīgās pūles, lai šo dzīvnieku atrastu. Ja minēto dzīvnieku ekspedīcijas noslēgumā atrast neizdotos, tad attiecīgā pakalpojuma pasūtītāji nevarēs pārņemt gidam, ka līgums nav izpildīts un sekojoši mēģināt apgalvot, ka ir pamats atbildības piemērošanai. Šajā ziņā tiesību literatūrā norādīts, ka gadījumos, ja saistības priekšmets ir tikai “tīra” pakalpojuma sniegšana (juristi, grāmatveži, ārsti u. tml.), tad pēc vispārējā principa darbosies iepriekš minētais parādnieka pienākums pielikt visas saprātīgās

⁷⁴⁷ Sk.: *Leng T. K.* Non – Absolute Obligations: Their Interpretation and Effect in Business Contracts. *International Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 5, No. 6 (1), 2015.

⁷⁴⁸ Sk.: *Hillman R. A.* The Future of Fault in Contract Law. Cornell Law Faculty Publications. 2014, Paper 1454. Pieejams:

https://scholarship.law.cornell.edu/facpub/1454/?utm_source=scholarship.law.cornell.edu%2Ffacpub%2F1454&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages [aplūkots 05.01.2021.]; *Scott R. E.* In (Partial) Defence of Strict Liability in Contract. November 2008, Working Paper No. 341; *Kötz H.* 2017, p. 252; tiesību literatūrā norādīts, ka arī anglo-sakšu līgumtiesībās pastāv “vainas kabatas”. Sk.: *Posner E. A.* Fault in Contract Law. *Michigan Law Review*, Vol. 107, No. 8, Symposium: Fault in American Contract Law, 2009, p. 1431 (turpmāk – *Posner E. A.* 2009); *Treitel G.* Frustration and Force Majeure. Second edition. London: Sweet & Maxwell, 2004, p. 4; tāpat tiesību literatūrā atzīmēts, ka anglo-sakšu līgumtiesībās valda stingrā atbildība, bet noteikti ne absolūtā. Sk.: *McKendrick E.* 2005, p. 937.

⁷⁴⁹ *Fauvarque – Cosson B., Mazeaud D.* (eds.) European Contract Law. Materials for a Common Frame of Reference. Terminology, Guiding Principles, Model Rules. Munich: Sellier, European Law Publishers, 2008, p. 187.

pūles jeb atbildības par vainojamu rīcību (vainas) modelis.⁷⁵⁰ Autors pie abiem iepriekš minētajiem piemēriem apzināti lieto piebildi par “parastiem apstākļiem”, jo šāda tipa saistības pakalpojumu līgumos, lai gan retos gadījumos, bet tomēr līdzēji privātautonomijas ietvaros (ciktāl to ļauj imperatīvās tiesību normas) var padarīt arī par stingrāka rakstura saistībām.

Savukārt ar pienākumu sasniegt (nodrošināt) noteiktu rezultātu faktiski saprot stingro atbildību, jo šādu pienākumu izpildē parasti nav juridiskas nozīmes parādnieka rīcības atbilstībai prasītajai rūpībai. Šāda tipa līgumiski pienākumi ir populāri kontinentālajā Eiropā, tostarp Vācijā un Šveicē, līgumos pielīgstot noteiktas garantijas,⁷⁵¹ ar kurām parādnieks apņemas nodrošināt noteiktu rezultātu (piemēram, ka pārdotajai lietai noteiktu laiku pēc līguma noslēgšanas un lietas nodošanas piemītīs noteiktas īpašības), ievērojot, ka, piemēram, Vācijā izteikti dominē vainas koncepcija. Protams, šāda atbildība nav absolūta un parādnieks pēc vispārējā principa kā uz saistības neizpildes attaisnojumu varēs norādīt nepārvaramas varas apstākļus.⁷⁵²

Tā, piemēram, var iztēloties gadījumu, kurā uzņēmējs, graudu uzglabāšanas rezervuāru ražotājs dod garantiju pasūtītājam, ka izgatavotajai graudu glabātuvei piecus gadus kopš tās nodošanas nepiemītīs nekādi faktiski trūkumi. Ja trešajā gadā graudu glabātuvei tomēr atklājas kāds faktiski trūkums, piemēram, pasūtītāja uzglabātajos graudos ieviesies pelējums, jo vēlāk izrādījies, ka uzņēmējs glabātuvē iestrādājis nekvalitatīvu ventilācijas sistēmu, kuras komponentus uzņēmējam savukārt piegādāja citas trešās personas, tādā gadījumā uzņēmējs nevarēs atsaukties uz savas neuzmanības (vainas) neesību, jo ir taču paļāvies uz trešo personu (ražotāju) izsniegtiem atbilstības sertifikātiem attiecībā uz minētajiem sistēmas komponentiem. Proti, šeit uzņēmējs pret pasūtītāju būs uzņēmies saistību nodrošināt noteiktu rezultātu, proti, lietas trūkumu neesamību pārdotajai lietai piecu gadu garumā.⁷⁵³ Varbūt uzņēmējs līguma izpildes gaitā būs pielietojis visas tās zināšanas un prasmes, ko attiecīgos apstākļos no tā varētu prasīt (proti, nebūs konstatējama uzņēmēja neuzmanība), taču ar to nepietiks, lai izvairītos no atbildības piemērošanas. Tāpat šajā saistības grupā ietilps iepriekš pieminētās maksāšanas saistības (aizdevuma atmaksas saistība, pirkuma cenas samaksas saistība utt.). Šķiet būtu lieki

⁷⁵⁰ *Treitel G.* The Law of Contract. 11th ed. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 840.

⁷⁵¹ Jāatzīmē, ka Francijas līgumtiesībās līdzās *obligation de moyens* (franču val.) un *obligation de resultat* (franču val.) atsevišķi izšķir *obligation de garantie* (franču val.), kas, atšķirībā no Vācijas un Šveices līgumtiesībām, faktiski paredz absolūtu atbildību, proti, parādnieks šādā gadījumā nevarēs atsaukties pat uz nepārvaramu varu kā saistību neizpildes attaisnojumu. *Sk.: Beatson J., Friedmann D.* (eds.) *Good Faith and Fault in Contract law*. Oxford: Oxford University Press, 1995, p. 339 (turpmāk – *Beatson J., Friedmann D.* 1995); *sk. arī: Kötz H.* 2017, p. 248.

⁷⁵² *Kötz H.* 2017, p. 249.

⁷⁵³ Šī piemēra modelēšanā autors ietekmējies no iepriekš aplūkotās *Parsons (Livestock Ltd v. Littlely Ingham & Co Ltd)* (1978) tiesu lietas.

piebilst, ka viens līgums var saturēt (un bieži vien arī satur) abu veidu saistības, tāpēc ir svarīgi, izmantojot līgumu iztulkošanas principus, prast nošķirt minētos saistības veidus.

Zīmīgi, ka šādu saistību dalījumu būtībā pazīst arī DCFR. Lai arī DCFR III. grāmatas 3:701. pants⁷⁵⁴, kas regulē līgumisko zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma pamatu, tik tiešām neoperē ar jēdzieniem “vaina” vai “neuzmanība” (tā vietā lietojot jēdzienu “attaisnojumi” (*excuses* – angļu val.)),⁷⁵⁵ tomēr šajā kontekstā ir būtiski norādīt uz šī panta komentāros minēto tēzi: ja parādnieks uzņēmis saistību sasniegt noteiktu rezultātu, tad šāda rezultāta nesasniegšana rada kreditora tiesības prasīt zaudējumu atlīdzināšanu neatkarīgi no tā, vai pie zaudējumu nodarīšanas ir konstatējama parādnieka vaina, ja vien šāda neizpilde nav attaisnojama (piemēram, nepārvaramas varas dēļ). Savukārt, ja parādnieks nav uzņēmis saistību sasniegt noteiktu rezultātu, bet gan tikai saistību pielikt saprātīgas rūpes un prasmes, tādā gadījumā parādnieks atbild tikai tad, ja šī saistība kā tāda nav izpildīta, t.i., ja parādnieks savā rīcībā nav ievērojis šo prasīto rūpību un prasmes. Tas ir ekvivalents parādnieka vainai.⁷⁵⁶ Turklāt arī UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principi⁷⁵⁷ (*UNIDROIT principles of international commercial contracts* – angļu val.) satur 5.1.4 pantu ar nosaukumu “*Duty to achieve a specific result. Duty of best efforts*” (angļu val.). Bez tam arī Vīnes 1980. gada ANO konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem,⁷⁵⁸ lai gan, kā norāda vācu tiesību zinātnieki, pēc noklusējuma modeļa paredz t.s. “garantijas tipa” atbildību jeb atbildību neatkarīgi no vainas,⁷⁵⁹ tomēr doktrinārā līmenī atzīst minēto saistību dalījumu un līdz ar to arī vainas nozīmi līgumiskās atbildības piemērošanā.⁷⁶⁰

Secīgi varētu izvirzīt jautājumu: vai caur šo divu terminu prizmu iespējams aplūkot Latvijas CL? Vismaz daļēju atbildi uz šo jautājumu varētu sniegt attiecīgu CL normu aplūkošana. Tā, piemēram, CL 2217. panta otrā daļa noteic: “Ja pasūtījums paliek vai nu pavisam neizpildīts vai vismaz nepabeigts, vai ir izpildīts slikti vai citādi nekā pasūtītājs

⁷⁵⁴ DCFR III. grāmatas 3:701. panta pirmā daļa angļu val.: “The creditor is entitled to damages for loss caused by the debtor’s nonperformance of an obligation, unless the non-performance is excused.” Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 05.01.2021.]

⁷⁵⁵ *Torgāns K.* 2018, 163. lpp.

⁷⁵⁶ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 934.

⁷⁵⁷ UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principi (*UNIDROIT principles of international commercial contracts* – angļu val.), 2016. Pieejams: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016> [aplūkots 05.01.2021.]

⁷⁵⁸ Vīnes 1980. gada ANO konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem (*The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods* – angļu val.); starptautisks līgums. Latvijā stājās spēkā 03.07.1997. ar likumu “Par Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par starptautiskajiem preču pirkuma – pārdevuma līgumiem”. Publicēts 03.07.1997., Latvijas Vēstnesis, Nr. 170 (885).

⁷⁵⁹ *Schlechtriem P.* Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG). Second edition (in translation). Oxford: University Press, 1998, p. 554–555.

⁷⁶⁰ *Liu C.* Remedies for non-performance. Perspectives from CISG, UNIDROIT Principles & PECL. September 2003. Part IV. Damages. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/chengwei-74.html> [aplūkots 05.01.2021.]; *Beatson J., Friedmann D.* 1995, p. 352.

norādījis, vai nav ticis laikā gatavs, kā arī ja apstrādāšanai doto lietu pēc darba pabeigšanas neatdod, tad uzņēmējam jāatlīdzina pasūtītājam nodarītie zaudējumi.” Savukārt minētā panta trešā daļa noteic, ka “uzņēmējam jāatlīdzina zaudējumi arī tad, kad vaina ir viņa paša neprašānā vai arī tajā apstākļi, ka viņš nodarbinājis nepratējus, vieglprātīgus vai ļaunprātīgus palīgus.” Šajās normās iestrādātā uzņēmēja saistība būtībā atbilst pienākumam sasniegt noteiktu rezultātu, ko apstiprina, cita starpā, arī šāda starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta atziņa CL 2217. panta priekšteču – BVCK 4234.–4236. pantu⁷⁶¹ kontekstā: “[..] viņam tikai jāizpilda darbs kā gatavs rezultāts un jānodod tas prasītājam attiecīgā kārtībā un laikā [..].”⁷⁶² Tātad te ir pamats runāt par uzņēmēja stingro atbildību, kas atbilst arī iepriekš apskatītajām Vācijas tiesību literatūras atziņām.

Te jāpiebilst, ka CL 2217. pants regulē līgumiskās attiecībās, iepretim CL 1782. pantam, kas regulē delikttiesiskās attiecības (*culpa in eligendo* – latīņu val., t.s. “vainā izvēlē”). Proti, 1782. pants noteic: “Ja kāds nepiegrīž vajadzīgo uzmanību izvēloties kalpotājus un citus darbiniekus un nepārlicinās papriekš par viņu spējām un noderību izpildīt viņiem uzliekamos pienākumus, tad viņš atbild par zaudējumiem, ko viņi ar to nodarījuši trešai personai.” Tātad CL 1782. pants satur noteikumu, ka persona (tostarp uzņēmējs) neatbild par nodarītajiem zaudējumiem, ja tas ievērojis prasīto rūpību (jeb nav pieļāvis neuzmanību), izvēloties kalpotājus. Attiecīgi CL 1782. pants satur pienākumu pielikt visas saprātīgās pūles. Savukārt CL 2217. pants nesatur šādu priekšnoteikumu civiltiesiskās atbildības piemērošanai. Tā vietā, kā jau tas tika minēts iepriekš, šis CL pants satur stingrās atbildības pamatu. Izšķirīgais kritērijs, lai noteiktu, kura no abām iepriekš minētajām tiesību normām būtu piemērojama, ir cietušais. CL 1782. panta kontekstā tā ir jebkura trešā persona (tātad runa ir par deliktu), savukārt CL 2217. panta sakarā tas var būt tikai speciālais tiesību subjekts, proti, pasūtītājs, kurš atrodas līgumiskajās attiecībās ar uzņēmēju. Kā redzams, šeit CL stiprina līgumisko attiecību nozīmi, nosakot stingro atbildību uzņēmējam iepretim savam līgumpartnerim – pasūtītājam.

Šo ideju uzsvēris arī starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilais kasācijas departaments: “Šai ziņā attiecībām starp uzņēmēju un viņa izvēlēto kalpotāju no vienas puses, un starp uzņēmēju un pasūtītāju no otras puses, jāpiemēro nevis vispārējais priv. lik. 3447. p. [CL 1782. panta priekštecis – autora piebilde], bet speciālais 4236. p. Šis pēdējais pants uzliek uzņēmējam atbildību arī par viņa ievēlēto kalpotāju vieglprātību, t.i. par viņu nolaidību. 4236. p., pretēji

⁷⁶¹ Сводъ мѣстныхъ указоній губерній остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 674–675.

⁷⁶² Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 24. marta spriedums, Dances prasībā pret Skudu. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. Par laiku no 1919. g. līdz 1. jūlijam 1925. g. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. II. izdevums. [B.v.]: autoru izdevums, 1929, 64. lpp.

3447. p., neuzliek cietušai personai par pienākumu pierādīt uzņēmēja vainu pie kalpotāja izvēlēšanās, t.i. pierādīt uzņēmēja culpa in eligendo tai ziņā, ka uzņēmējs iepriekš nav pārlicinājies par savu kalpotāju spēju un piemērojamību. 4236. pants turpretim nodibina uzņēmēja atbildību jau tad, ja attiecīga kalpotāja nolaidība kā tāda ir pierādīta [..].”⁷⁶³ Šeit vien vēl jāatzīmē, ka CL 1782. panta priekšteča – BVCK 3447. panta⁷⁶⁴ – kontekstā uzņēmēja neuzmanības pieļāvums tika prezumēts: “[..] apgabaltiesai, pretēji kasācijas sūdzības iesniedzēja domām, nebija nemaz jāprasa, lai prasītājs vēl pierādītu, ka firma vainojama neuzmanībā, pieņemot strādniekus. No šī momenta gan iestājas firmas ekskulpācijas pienākums. Tālāk jau firmai bija jāpierāda, ka, pieņemot strādniekus, viņa bija ievērojusi vajadzīgo uzmanību [..].”⁷⁶⁵

Jāaplūko vēl CL 2022. pantu: “Abām pusēm savstarpēji cieši jāievēro savi pienākumi; sevišķi pārdevējam līdz pārdotās lietas nodošanai tā jāglabā ar lielāko rūpību un jāatbild šajā ziņā arī par katras neuzmanības sekām. Bet ja pircējs vilcinās pirktu lietu saņemt, tad pārdevējs atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību.” Kā atzīmējis prof. I. Tjutrjumovs, pārdevējam lietas glabāšanas pienākuma izpildē jāievēro pilna rūpība.⁷⁶⁶ Šeit varētu arī teikt, ka pārdevējam lietas glabāšanā jāievēro visas saprātīgās pūles. Līdzīgs princips darbojas arī glabātāja atbildības jomā, ja noslēgts atlīdzības darījums, un šāda pieeja glabāšanas pienākuma kontekstā pazīstama arī Vācijas civiltiesībās.

Šādu saistību dalījumu var konstatēt arī mūsdienīgu Latvijas tiesu praksē. Tā, piemēram, kādā lietā tika analizēts iepriekš apskatītais CL 1785. pants. Lietas fabula šāda: pēc basketbola klubu “Barons/LU” un “Ventspils” finālspēles notika apbalvošana, un basketbolisti dāvanā

⁷⁶³ Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta 1923. gada 26. aprīļa spriedums, Gurska prasībā pret Grīvas pilsētas valdi. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palātas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 56. lpp.; *sal.*: Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta 1935. gada 12. aprīļa spriedums, AS “Latvijas Lioids” prasībā pret Muitas Arteli. Grām.: (XI) Izvilkumi no Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1934, 514. lpp.

⁷⁶⁴ Сводъ мѣстныхъ указоний губерний остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 550–551.

⁷⁶⁵ Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta 1939. gada 16. decembra spriedums, Ozoliņa prasībā pret Muitas arteli u.c. Grām.: Senāta Cīvilā kasācijas departamenta spriedumu izvilkumi. Sastādījuši: Senāta Cīvilā kasācijas departamenta priekšsēdētājs, senators O. Ozoliņš un senators P. Leitāns. Spriedumu biroja materiāli. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1940, Nr. 1, 117. lpp.; *sal.*: Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta Apvienotās sapulces 1937. gada 29. novembra spriedums. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 78.–79. lpp.; Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta 1938. gada 28. oktobra spriedums, Hercoga prasībā pret Mīlgrāvi. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Cīvilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 673.–674. lpp.

⁷⁶⁶ Тютрюмов И. 1927, с. 356.

saņēma arī šampanieti, kuru komandas un to pārstāvji arī atvēra; šampanietis svinību laikā zināmos apmēros izlija uz grīdas, attiecīgi grīda tika sabojāta; iznomātājs lūdza tiesu no nomnieka piedzīt zaudējumus, kas radušies sakarā ar grīdas sabojāšanu; nomnieks norādīja, ka tam atbildība neiestājas, jo CL 2129. pants izvirza prasību konstatēt nomnieka vainu. Šajā lietā Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments secināja, ka puses līgumiskā ceļā bija modificējušas CL 2129. pantā noteikto likumisko atbildības modeli, kas paredz nomnieka atbildību par vainu, proti, nomnieks par trešo personu rīcību atbild tikai tad, kad nomnieks pats devis iespēju tām šo zaudējumu nodarīt vai kad nomniekam bijuši līdzekļi to novērst (jeb tas nav pielicis visas saprātīgās pūles, t.i., ir pieļāvis neuzmanību). Konkrētajā gadījumā līgumslēdzēji līgumā iekļāva noteikumu, ka nomnieks atbild par ikvienas trešās personas darbībām nomas objektā, kuru rezultātā iznomātājam radušies zaudējumi.⁷⁶⁷ Šīs lietas kontekstā arī varētu teikt, ka atbilstoši pušu noslēgtajam līgumam te ir runa par nomnieka pienākumu nodrošināt noteiktu rezultātu attiecībā uz trešo personu rīcību nomas objektā. Secīgi šeit puses bija līgumiski mainījušas likumā noteikto pienākumu ievērot prasīto rūpību (jeb pielikt saprātīgas pūles) uz pienākumu nodrošināt noteiktu rezultātu, kas atbilst stingrās atbildības režīmam. Pienākums nodrošināt noteiktu rezultātu tika konstatēts arī kādā citā civilstrīdā: “lietā ir nodibināts līguma noteikumu pārkāpums, SIA “GRIFS AG” nenodrošinot mobilās grupas ierašanos objektā nekavējoties pēc trauksmes signāla saņemšanas.”⁷⁶⁸

Tāpat mūsdienā Latvijas tiesu praksē var atrast piemērus saistībai pielikt saprātīgas pūles. Tā, piemēram, kādā lietā pilnvarotājs cēla prasību tiesā pret pilnvarnieku, jo pēdējais pieļāva kļūdu, veicot muitas formalitātes, kā rezultātā pilnvarotājam radies nodokļa parāds. Minētais parāds no pilnvarnieka tika atprasīts kā zaudējumi. Apelācijas instances tiesa noraidīja pilnvarotāja celto prasību, ievērojot, ka tiesa nekonstatēja neatļautu rīcību, jo formāli pilnvarojuma līguma noteikumi tika izpildīti. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments šajā lietā secināja, ka “saskaņā ar Civillikuma 2295. pantu, uz kuru atsaucies kasators, pilnvarniekam jādarbojas, izpildot viņam doto uzdevumu, ar lielāko rūpību, un viņš atbild pilnvarotājam par katru neuzmanību. Šīs likuma normas izpratnē, ja pilnvarnieks nav ievērojis nepieciešamo rūpību, tad pilnvarotājs var prasīt visu ar to nodarīto zaudējumu atlīdzību. Tiesa šo likuma normu nav ievērojusi, lai gan prasītāja [...] uz to atsaukusies.”⁷⁶⁹ Proti, pilnvarniekam

⁷⁶⁷ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 11. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–259; sk. arī: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2018. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. SKC–209/2018.

⁷⁶⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 22. marta spriedums lietā Nr. SKC–21/2021, 8. punkts.

⁷⁶⁹ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2006. gada 20. septembra lēmums lietā Nr. SKC–484; sk. arī: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–248/2019, kura 7.2 punktā Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments

pēc vispārējā principa nav jāsasniedz noteikts rezultāts viņam dotā uzdevuma izpildē, bet jāievēro nepieciešamā rūpība jeb jāpieliek saprātīgas pūles šī uzdevuma izpildes gaitā.

Šo tēzi Senāta Civillietu departaments attīstīja tālāk citā lietā: “[..] pārvaldnieku no atbildības par dzīvojamās mājas komunikāciju bojājuma rezultātā radīto kaitējumu ir pamats atbrīvot, ja ir ievērota līgumā un likumā noteiktā kārtība un pārvaldnieks no savas puses ir veicis visas nepieciešamās darbības, bet dzīvokļu īpašnieki kopsapulcē ir nobalsojuši pret pārvaldnieka ierosinājumu. Proti, pārvaldniekam ir jāveic darbības, kas ir pamatoti sagaidāmas no pakalpojumu sniedzēja, kurš dzīvojamās mājas pārvaldīšanu un apsaimniekošanu uz pārvaldīšanas līguma pamata veic profesionāli.”⁷⁷⁰ Kā redzams, šeit faktiski ir runa par pārvaldnieka neuzmanības pieļāvuma prezumpciju, ietverot arī norādi, ka no pārvaldnieka sagaidāma profesionāla rīcība, kas idejiski atbilst Vācijas līgumtiesībās pazīstamajam vidusmēra parādniekam konkrētajam situācijā testam. Minēto ideju par pilnvarnieka pienākumu pielikt visas saprātīgas pūles varētu ilustrēt vēl ar šāda piemēra palīdzību: klients nevarētu pārvest savam advokātam, ka tam uzticēta tiesvedība ir noslēgusies ar klientam nelabvēlīgu tiesas nolēmumu (proti, advokāts nav panācis noteiktu rezultātu), ja vien advokāts, protams, būs pielicis visas saprātīgās pūles un prasmes, ko no viņa attiecīgajos apstākļos varētu prasīt.

Atgriežoties pie CL 1649. panta otrās daļas – “noteikumi par to, kāda neuzmanības pakāpe atzīstama par vainu no līguma izrietošās attiecībās [..] norādīti attiecīgās vietās” –, autors izvērta domu, ka parādnieka neuzmanības izvērtējums būtu veicams ne tikai CL īpaši noteiktos gadījumos. Nereti šādu izvērtējumu pieprasa pušu noslēgtais līguma saturs vai arī līgumiskās saistības priekšmeta juridiskā daba, jo sevišķi ņemot vērā, ka puses privātautonomijas ceļā var mainīt likumisko atbildības modeli (kas, piemēram, pēc noklusējuma principa paredz atbildību par neuzmanīgu rīcību), ciktāl šāda atbildības modificēšana nenonāk pretrunā imperatīvajām tiesību normām. Tāpēc apgalvot, ka parādnieka neuzmanība būtu analizējama tikai likumā noteiktos gadījumos (un ka secīgi vainas pakāpēm ir tikai palīgnozīme), būtu pat kļūdaini. Ne velti tiesību literatūrā norādīts, ka nav pārsteidzoši, ka vaina spēlē nozīmīgu lomu līgumtiesībās. Tieši otrādi, pārsteidzoši būtu, ja tā nebūtu.⁷⁷¹

secināja: “Kā iepriekš jau norādīts, pārvaldnieks būtu atbrīvots no atbildības, ja viņš no savas puses būtu rīkojies ar pienācīgu rūpību savu pielīgto pienākumu izpildē.”

⁷⁷⁰ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 16. marta spriedums civillietā Nr. SKC-146/2020, 8.4 punkts.

⁷⁷¹ Eisenberg M. A. The Role of Fault in Contract Law: Unconscionability, Unexpected Circumstances, Interpretation, Mistake, and Nonperformance. Michigan Law Review, Vol. 107, No. 8. Symposium: Fault in American Contract Law, 2009, p. 1430.

Apkopojot šajā nodaļā izklāstīto, secināms, ka Latvijas līgumtiesībās civiltiesiskā atbildība iestājas par parādnieka līgumiskas saistības pārkāpumu,⁷⁷² kas zināmos gadījumos pieprasa vainas (neuzmanības) izvērtēšanu, proti, analīzi, vai parādnieks rīkojies atbilstoši prasītās rūpības standartam. Minētais izvērtējums būtu veicams ne tikai CL 1649. panta otrajā daļā noteiktajos gadījumos (proti, kad to tieši nosaka likums), bet arī gadījumos, kad tas izriet no pušu pielīgtajiem līguma noteikumiem (tā satura) vai noslēgtā līguma (saistības priekšmeta) juridiskā rakstura (CL 1785. pants).

Šajā ziņā noderīgas ir Vācijas un Šveices līgumtiesību teorētiskās atziņas, kā arī anglosakšu un romāņu-ģermāņu tiesību sistēmās atzītā doktrīna par līgumisko saistību iedalījumu 1) pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles un 2) pienākumā sasniegt noteiktu rezultātu. Tā, piemēram, maksājumu saistībās, uzņēmēja saistībās izgatavot noteiktu lietu darbojas stingrās atbildības režīms. Jāatzīmē, ka šajā ziņā Vācijas līgumtiesības un Eiropas kopējās līgumtiesību tendences (attaisnojumu koncepcijas kontekstā) būtiski savstarpēji neatšķiras. Vācijas un Šveices līgumtiesību atziņu izmantojamību pamato ne tikai šo privāttiesību sistēmu savstarpējā radniecība ar Latvijas civiltiesībām, bet tostarp arī starpkaru perioda tiesību zinātnieku analogiskās atziņas un Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta judikatūra, kur bieži vien bija likta atsauce uz Vācijā tolaik (un mūsdienās joprojām) pastāvošo *Schuldprinzip* (vācu val.).

Būtiska loma ir pušu privātautonomijai, atbilstoši kurai līdzīgi definē izpildāmo saistību, no kuras savukārt izriet prasītās rūpības standarta saturs. Puses var līgumiski pastiprināt vai mīkstināt likumā noteikto atbildības modeli, tostarp pielīgt stingrās atbildības režīmu, ievērojot imperatīvo normu prasības. Šajā ziņā svarīga nozīme ir līgumiskās garantijas institūtam. Minēto apsvērumu dēļ nav un nevar būt sekmīga diskusija par to, vai līgumtiesībās no CL viedokļa valda stingrās atbildības modeļa koncepcija, vai tomēr vispārējā atbildības modeļa (vainas) koncepcija. Drīzāk jāatzīst, ka neviena no abām koncepcijām nedominē un tā vietā pastāv jaukta atbildības sistēma. Drīzāk diskusiju fokusā būtu jābūt līgumiskās neuzmanības kritērijiem.

Gadījumos, kad izvērtējama parādnieka vaina, darbojas saprātīgas personas tests, kas līgumtiesībās darbojas līdzīgi kā deliktu tiesībās, bet noteikti ne identiski. Līgumtiesībās izmanto ģenerālklausulu “vidusmēra parādnieks konkrētajā situācijā” (piemēram, vidusmēra glabātājs konkrētajos apstākļos, turklāt šajā ziņā svarīgi būtu arī noskaidrot, vai glabātājs konkrētajā situācijā ir vai nav komersants, ievērojot, ka komersantiem izvirzāms augstāks prasītās rūpības standarts). Neuzmanības pamatkritēriji ir līdzīgi kā deliktu tiesībās (kaitējuma paredzamība un novēršamība). Lai arī pamatkritēriji jēdzieniski ir tie paši, tomēr saturiski tie nav identiski. Šeit jāatzīmē, ka Latvijas tiesu praksē līgumtiesību strīdos mēdz ņemt vērā arī

⁷⁷² Čehijas Republikā un Slovākijā līgumiskas saistības pārkāpumu pielīdzina rakstītas tiesību normas pārkāpumam. *Sk.: Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 78, 83.*

tādus deliktu tiesībās atzītus neuzmanības vērtēšanas kritērijus kā darbības bīstamība, pieejamie piesardzības pasākumi, iesaistīto personu attiecību tuvums vai savstarpējā īpašā uzticēšanās (paļaušanās).

5. Vainas un attaisnojumu koncepcijas, prettiesiskas rīcības jēdziena un vainas pakāpju iedalījuma nozīme civiltiesiskās atbildības sistēmā

Šajā darba noslēdzošajā nodaļā, pirmkārt, autors vēlreiz atgriežas pie 1.1. apakšnodaļā ieskicētajām koncepcijām, kas pastāv Latvijas civiltiesībās, un proti, vainas un attaisnojumu koncepcijas, apskatot šo jautājumu arī no pierādīšanas pienākuma skatupunkta (5.1. apakšnodaļa). Otrkārt, autors koncentrētā veidā apraksta civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus, demonstrējot vainas un prettiesiskuma vietu atbildības uzbūvē (5.2. apakšnodaļa). Treškārt, autors sniedz pārskatu par vainas pakāpju dalījuma nozīmi civiltiesiskās atbildības kontekstā (5.3. apakšnodaļa).

5.1. Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika⁷⁷³

Darba 1.1. apakšnodaļā autors iezīmēja galveno problemātiku, kas saistīta ar vainas jēdzienu Latvijas civiltiesībās, ieskicējot divas paralēli pastāvošās koncepcijas: vainas un attaisnojumu koncepciju. Kā tika noskaidrots šajā apakšnodaļā, vainas koncepcija koncentrējas uz neuzmanības jēdzienu, proti, atbilstoši šai koncepcijai tiek analizēts jautājums, vai personas faktiski izdarītā rīcība atbilst prasītās rūpības standartam, kuru noskaidro, izmantojot saprātīgas personas (jeb krietna un rūpība saimnieka) testu. Savukārt attaisnojumu koncepcija fokusējas uz personas attaisnojumiem (t.s. “vainojamības elements rīcības prettiesiskumā”), kas izslēdz rīcības prettiesiskumu, tajā pašā laikā vainas pakāpēm, tostarp neuzmanībai piešķirot palīgnozīmes funkciju. Šajā ziņā attaisnojumu koncepcijas kontekstā uzsvērts arī šāds ieguvums – atsakoties no vainas jēdziena lietošanas, tiek atrisināta problēma ar vainas kā psihiskās attieksmes interpretāciju: “Minētā pieeja ir saistīta ar vainas kā personas psihiskās attieksmes izpratni, jo šādā gadījumā būtu apgrūtināta vainas konstatēšana juridisku personu atbildības gadījumos, kā arī vainas izziņas un pierādīšanas process varētu būt atsevišķos gadījumos neiespējams. Vainas kā personas psihiskās attieksmes analīzes vietā piedāvāts vērtēt, vai personas rīcībā nav konstatējami attaisnojumi.”⁷⁷⁴ Turklāt attaisnojumu koncepcijā pirmais uzdevums atbildības priekšnoteikumu vērtēšanā ir tieši neatļautas darbības jeb prettiesiskas rīcības konstatēšana, savukārt vainas koncepcijā prettiesisku rīcību jeb neatļautu darbību

⁷⁷³ 5.1. apakšnodaļa “Vainas un attaisnojumu koncepcijas, pierādīšanas pienākuma problemātika” izstrādāta, lielā mērā balstoties uz autora 2021. gadā publicēto rakstu “Pierādīšanas nasta atbildības par vainojamu rīcību piemērošanā”. Sk.: Brants E. Pierādīšanas nasta atbildības par vainojamu rīcību piemērošanā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 154.–166. lpp.

⁷⁷⁴ Kubilis J. 2016, 86.–87. lpp.

uzskata par atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdzienu jeb secinājumu, ka izpildījušies visi atbildības priekšnoteikumi (t.s. “rezultāta teorija”).

Tāpat, kā tika secināts 1.1. apakšnodaļā, viena no būtiskajām atšķirībām abu koncepciju starpā pastāv pierādīšanas pienākuma sadalē, kur vainas koncepcija norāda, ka tiesību aizskārēja vaina pēc vispārējā principa ir jāpierāda cietušajam, savukārt attaisnojumu koncepcija sagaida attaisnojumus tieši no tiesību aizskārēja (kā izņēmumus no rīcības prettiesiskuma), tādējādi faktiski norādot uz **vainas (attaisnojumu koncepcijā – vainojamības) prezumpciju**. Kā norādījis prof. K. Torgāns, raksturojot attaisnojumu koncepcijas ideju: “Ja strīda apstākļu izpēte parāda, ka tiesību aizskārums izdarīts bez ļauna nolūka, tad sāk darboties prezumpcija, ka aizskārējs pielaidis neuzmanību. Šo prezumpciju var atspēkot ar faktiem, kas pierāda, ka pārkāpējs ir rīkojies attaisnojami.”⁷⁷⁵ Proti, “princips, ka civiltiesiskā atbildība iestājas par vainu, ciktāl nav ierobežojoši izņēmumi, nozīmē, ka iespējamā tiesību aizskārēja rīcības novērtējumā vērā ņemams ir nevis viņa rīcības prettiesiskums no cietušā viedokļa, bet gan ievērojot nodarītāja izvirzītos attaisnojumus.”⁷⁷⁶ Attiecīgi norādīts, ka “[..] praksē personu atzīst par vainīgu, ja viņa nepierāda savu nevainojamību ar likumā aprakstītiem noteiktiem attaisnojumiem.”⁷⁷⁷

Turklāt no līdzšinējā izklāsta iepriekšējās nodaļās izriet, ka vainas koncepta “anatomijas pamatsūna” ir neuzmanības jēdzienā ietilpstošais saprātīgās personas (krietna un rūpīga saimnieka) tests, ar kura palīdzību noskaidro nosakāmo uzvedības mērauklu, proti, prasītās rūpības standartu. Tāpat, kā atzīmēts iepriekš, šo prasītās rūpības standartu var pārkāpt arī rupjas neuzmanības un ļauna nolūka veidā, proti, kad personas veiktā rīcība ievērojamāk neatbilst prasītās rūpības standartam. Šo civiltiesību pamattēzi par saprātīgās personas testu un prasītās rūpības standartu atbildības piemērošanā atzīst faktiski visās Eiropas valstu nacionālās privāttiesību sistēmās. Latvijas civiltiesībās attaisnojumu koncepcijā ir salīdzinoši maza

⁷⁷⁵ Torgāns K. 2005; šajā sakarā jāpiebilst, ka pēc desmit gadiem prof. K. Torgāns koprakstā ar prof. J. Kārkliņu norādījuši, ka “[..] attaisnojumu modelis nepārnēs pierādīšanas pienākumu [..], jo attaisnojumu modelis nav procesuāli tiesiskas dabas, bet gan materiāli tiesiskas, tas palīdz izprast CL 1635. panta atrunu “ciktāl viņu var vainot”, bet nerada jaunu modeli pēc būtības.” Sk.: Torgāns K., Kārkliņš J. 2015; tomēr turpmākajos darbos prof. K. Torgāns pieturējās pie pieejas, kas vairāk līdzinājās 2005. gadā paustajai, proti, ka attaisnojumu koncepcija principā paredz prezumpciju: “Ja atbildības par vainu koncepcijas ietvaros strīda apstākļu izpēte parāda, ka tiesību aizskārums izdarīts bez ļauna nolūka, tad šajā koncepcijā par ierastu, bet ne visai pārlicenošu, atzīta prezumpcija, ka aizskārējs, ja jau viņa darbība ir prettiesiska, pieļāvis vismaz neuzmanību. Šo prezumpciju var atspēkot ar faktiem, kas pierāda, ka pārkāpējs ir rīkojies attaisnojami.” Sk.: Torgāns K., Kārkliņš J., Bitāns A. 2017, 121. lpp.; pie tam, tajā pašā 2015. gada rakstā noslēgumā seko piebilde, ka pamatotākā ir attaisnojumu koncepcija, jo “[..] izšķirošais ir attaisnojumu novērtējums, ja tie pārliceno, tad prasījums nav pamatots un diskusija par vainu nav nepieciešama. Tāpēc attaisnojumu novērtējuma kvalificēšana par vainas esamības vai neesamības pierādījumiem faktiski ir “lieka greznība”, attaisnojumu izvērtēšanas rezumējums, bez kura var iztikt.” Sk.: Torgāns K., Kārkliņš J. 2015.

⁷⁷⁶ Torgāns K., Kārkliņš J., Bitāns A. 2017, 132. lpp.

⁷⁷⁷ Torgāns K. 2005.

uzmanība veltīta prettiesiskas rīcības (neatļautas darbības) saturam (fokusu tā vietā vēršot attaisnojumu virzienā), kur turpretī vainas koncepcijā neuzmanīgas rīcības saturam kā galvenajam atbildības kritērijam (vismaz deliktu tiesībās) ir veltīta krietni ievērojamāka uzmanība. Šīs apakšnodaļas vajadzībām autors izdara pieņēmumu, ka attaisnojumu koncepcijā ar prettiesisku rīcību saprot to pašu, ko saprot ar vainu vainas koncepcijā, proti, prasītās rūpības standarta neievērošanu⁷⁷⁸ (neuzmanības vai ļauna nolūka veidā). Taču attaisnojumu koncepcijā, atšķirībā no vainas koncepcijas, šī prasītās rūpības standarta neievērošana pēc vispārējā principa tiek prezumēta, kur tiek sagaidīts, ka iespējamais tiesību aizskārējs uzrādīs attaisnojumus (izņēmumus no prettiesiskas rīcības). Līdz ar to šeit būtu jānoskaidro, kur šai vispārējai prezumpcijai meklējamas “saknes”, ievērojot, cik liels uzsvars uz to ir likts attaisnojumu koncepcijā. Un šeit jo īpaši jāuzsver, ka runa ir par vispārējo principu – CL un citos normatīvajos aktos atsevišķās vietās *expressis verbis* ir noteikta šāda neuzmanības (vainas) prezumpcija, piemēram, CL 2636. pantā, KCL 169. panta trešajā daļā un citās speciālajās tiesību normās.

Šī iepriekš minētā tēze – “ja strīda apstākļu izpēte parāda, ka tiesību aizskārums izdarīts bez ļauna nolūka, tad sāk darboties prezumpcija, ka aizskārējs pielaidis neuzmanību. Šo prezumpciju var atspēkot ar faktiem, kas pierāda, ka pārkāpējs ir rīkojies attaisnojami”⁷⁷⁹ – ir tikusi pamatota ar **CL 1644. panta pirmo daļu**: “Kas otram nodara kaitējumu bez ļauna nolūka, ja viņš par šo kaitējumu ir vainojams, pielaiž neuzmanību.” Prof. K. Torgāns šo normu apzīmējis kā “īpatnēju noteikumu”, piebilstot, ka šī prezumpcija nav droša, jo nav tieši ierakstīta likumā.⁷⁸⁰ Šajā aspektā var tikai piekrist prof. K. Torgāna norādītajam, un šeit būtu vērā ņemama šāda Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta kādā lietā paustā tēze: “Lai atzītu, ka pastāv likumiska prezumpcija, šādam civillietā nozīmīga fakta esības pieņemumam ir jābūt tieši noteiktam likumā.”⁷⁸¹ Turklāt “prezumpciju paplašinoša piemērošana var novest pie viena procesa dalībnieka likumisko interešu aizskāruma.”⁷⁸² Arī prof. K. Čakste faktiski norādījis, ka vainas prezumpcija pastāv tikai likumā noteiktajos gadījumos (tāpat kā atbildība uz likuma pamata jeb stingrā atbildība).⁷⁸³

⁷⁷⁸ Sal.: Kubilis J. 2016, 62.–85. lpp.

⁷⁷⁹ Torgāns K. 2005.

⁷⁸⁰ Torgāns K. 2018, 162. lpp.; agrāk šajā ziņā prof. K. Torgāns norādīja: “Civillikumā nav norādes par šādu prezumpciju. Taču jāatzīst, ka pēc ilgstošiem un nesekmīgiem mēģinājumiem nodefinēt vainu citas iespējas arī nebija.” Sk.: Torgāns K. 2005.

⁷⁸¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 9. decembra spriedums lietā Nr. SKC–318/2019.

⁷⁸² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 15. janvāra spriedums lietā Nr. SKC – 101/2014, 7. punkts; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 2. septembra spriedums lietā Nr. SKC-215/2021, 6.3 punkts.

⁷⁸³ Sal.: Čakste K. 2011, 197. lpp.

Aplūkojot CL 1644. panta pirmo daļu gramatiski, jāteic, ka tā tiešām rada pirmšķietamu iespaidu par prezumpciju, proti, ja lietā nav konstatējams ļauns nolūks, tad sāk darboties prezumpcija, ka pieļauta neuzmanība, kuras neesība tad jāatspēko iespējamajam tiesību aizskārējam. CL sistēmiskā skatījumā vērojams, ka prezumpcijas ielasīšanai šajā normā var kalpot arī apsvērumi, ka CL Saistību tiesību daļas trešās nodaļas pirmajā apakšnodaļā “Neatļauta darbība un vainas pakāpes” vainas pakāpju definēšana tiek sākta vispirms ar ļaunu nolūku, tad pārejot pie rupjas neuzmanības un noslēdzot ar vieglu neuzmanību. Tas varētu vedināt domāt, ka ikvienā situācijā būtu jāveic situācijas novērtējums šādā secībā: ļauns nolūks, rupja neuzmanība, viegla neuzmanība. Tomēr zināmu mulsumu rada panta piebilde, ka par šo kaitējumu tiesību aizskārējam jābūt vainojamam.

Attiecīgi, neraugoties uz to, ka Latvijas tiesību literatūrā atrodams viedoklis, ka deliktu tiesībās pēc vispārējā principa tiesību aizskārēja vaina ir jāpierāda cietušajam,⁷⁸⁴ mūsdienu Latvijas tiesu praksē joprojām atrodami gadījumi, kuros šī vispārējā prezumpcija tiek piemērota, tiesām atsaucoties uz minēto CL 1644. panta pirmo daļu. Tā, piemēram, kādā lietā Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas secināja: “Tiesas kolēģija piekrīt pirmās instances tiesas secinājumam, ka konkrētais tiesību aizskārums izdarīts bez ļauna nolūka, tātad sāk darboties prezumpcija, ka aizskārējs pielaidis neuzmanību [...] vaina pierādāma, izejot no vainas prezumpcijas, jeb persona atzīstama par vainojamu, ja tā nepierāda savu nevainojamību.”⁷⁸⁵

Prof. J. Kārklīšs norādīja, ka šī viedokļa par vispārējo vainas prezumpciju civiltiesībās sakne meklējama **padomju laiku civiltiesībās**, kur šāda prezumpcija tika paredzēta Latvijas PSR Civilkodeksa 229. panta pirmajā daļā (līgumtiesību kontekstā) un 465. panta otrajā daļā (deliktu tiesību kontekstā).⁷⁸⁶ Attiecīgi Latvijas PSR Civilkodeksa 229. panta pirmā daļa noteica: “Persona, kas nav izpildījusi saistību vai izpildījusi nepienācīgā veidā, ir mantiski atbildīga tikai tad, ja viņa ir vainīga (nolūks vai neuzmanība), izņemot likumā vai līgumā paredzētos gadījumus. Vainas neesamība ir jāpierāda personai, kas saistību pārkāpusi.”⁷⁸⁷ Kā

⁷⁸⁴ *Torgāns K., Kārklīšs J.* 2015; *Ose D.* Pierādīšanas process un tā izņēmumi civilprocesā. Jurista Vārds, 15.12.2015., Nr. 49 (901).

⁷⁸⁵ *Sk.:* Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 18. maija spriedums civillietā Nr. C39119515 (stājies likumīgā spēkā). Autora ieskatā, šeit apelācijas instances tiesa varēja minēto strīdu atrisināt uz stingrās atbildības pamatiem, pamatojoties uz konkrētā sadarbības līguma raksturu, kas noslēgts starp cietušā bērna likumisko pārstāvi (vecāku) un pirmsskolas izglītības iestādi, proti, līgums paredzēja tostarp iestādes pienākumu nodrošināt bērna drošību. Neraugoties uz to, konkrētajā gadījumā notika nelaimes gadījums. Cietušais bērns, atrodoties uz sporta līdztekām un izpildot skolotājas norādījumu nokāpt no līdztekām, guva miesas bojājumus – tika daļēji izsisti priekšējie divi kaula zobi.

⁷⁸⁶ *Kārklīšs J.* *Idea of Strict Liability in Private Law.* 2017.

⁷⁸⁷ *Autoru kolektīvs P. Stučka Latvijas Valsts universitātes profesora, juridisko zinātņu doktora J. Vēbera vispārīgā redakcijā.* Latvijas PSR Civilkodeksa komentāri. Rīga: Liesma, 1979, 305. lpp. (turpmāk – *Autoru*

norādīts šī panta komentārā, “personas vaina ir viens no obligātajiem nosacījumiem, kas nepieciešams, lai rastos pienākums atlīdzināt zaudējumus (224. p.). [...] Vaina ir personas apzināta (psihiska) attieksme pret savu prettiesisko darbību un ar to saistītajām sekām. [...] 229. p. vadās no parādnieka vainas prezumpcijas, kas nozīmē, ka civiltiesiskajā atbildībā pretēji kriminālatbildībai prezumē parādnieka vainu, ja parādnieks nav saistību izpildījis.”⁷⁸⁸ Savukārt 465. panta otrā daļa noteica: “Kaitējuma nodarītājs atbrīvojas no tā atlīdzināšanas, ja pierāda, ka kaitējums nav nodarīts viņa vainas dēļ.”⁷⁸⁹ Šī panta komentārā norādīts: “Kaitējuma nodarītāja vaina arī ir kaitējuma atlīdzināšanas pienākuma priekšnoteikums. [...] Kaitējuma nodarītāja vaina tiek prezumēta. Lai atbrīvotos no kaitējuma atlīdzināšanas, kaitējuma nodarītājam jāpierāda, ka kaitējums nav nodarīts viņa vainas dēļ.”⁷⁹⁰ Kā tālāk to norādīja prof. J. Kārklīšs, pēc CL spēka atjaunošanas citi tiesību zinātnieki šo Latvijas PSR Civilt kodeksā nostiprināto pozīciju ir nekritiski pārņēmuši, lai arī iepriekš piesauktajām Latvijas PSR Civilt kodeksa normām līdzīgas normas CL nav iestrādātas.⁷⁹¹ Autora ieskatā arī padomju laikā valdošā izpratne par vainu kā psihisko attieksmi pret prettiesisko rīcību un ar to saistītajām sekām izskaidro to, kāpēc attaisnojumu koncepcijas aizstāvji asi kritizē vainu tieši kā psihiskās attieksmes rādītāju, kas nav saderīga ar mūsdienu izpratni par civiltiesisko atbildību, attiecīgi aicinot atteikties no vainas jēdziena. Taču šeit vēlreiz jāuzsver, ka pēc neatkarības atgūšanas tika atjaunota CL darbība, kur vaina (tāpat kā BVCK kontekstā) starpkaru perioda Latvijā tika traktēta kā objektīvā kategorija.

Atgriežoties pie attaisnojumu koncepcijas un vispārējās vainas (attaisnojumu koncepcijā – vainojamības) prezumpcijas, bez CL 1644. panta pirmās daļas un padomju civiltiesībās valdošās izpratnes par vainas prezumpciju jāatzīmē trešais iemesls šādai attaisnojumu koncepcijas pieejai, proti, **Eiropas līgumtiesību kopējās attīstības tendences**. Kā tika norādīts 1.1. apakšnodaļā, attaisnojumu koncepcijas piekritēji nereti atsaukušies uz UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principiem, Eiropas līgumtiesību principiem⁷⁹² (*Principles of European Contract Law* – angļu val.) (turpmāk – ELTP) un citiem starptautiskajiem līgumtiesību avotiem. Šeit uzreiz jāuzsver, ka minētie avoti attiecas uz līgumtiesībām, nevis deliktu tiesībām. Proti, kā norādījis prof. K. Torgāns: “Divos nozīmīgākajos privāttiesību

kolektīvs P. *Stučkas Latvijas Valsts universitātes profesora, juridisko zinātņu doktora J. Vēbera vispārīgā redakcijā*. 1979).

⁷⁸⁸ Autoru kolektīvs P. *Stučkas Latvijas Valsts universitātes profesora, juridisko zinātņu doktora J. Vēbera vispārīgā redakcijā*. 1979, 306.–307. lpp.

⁷⁸⁹ Turpat, 595. lpp.

⁷⁹⁰ Turpat, 597. lpp.

⁷⁹¹ Kārklīšs J. *Idea of Strict Liability in Private Law*. 2017.

⁷⁹² Eiropas līgumtiesību principi (*Principles of European Contract Law* – angļu val.). Pieejams: https://www.trans-lex.org/400200/pecl/#toc_0 [aplūkots 11.01.2021.]

unifikācijas projektos – UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principos un Eiropas līgumu tiesību principos (ELTP) vainai nav veltīti atsevišķi panti un tās nozīme vispārīgā veidā nav formulēta. Tajos tāpat kā angļu-amerikāņu tiesībās uzmanība ir koncentrēta uz attaisnojumiem.”⁷⁹³ Tāpat arī prof. J. Kārklīš savulaik konstatēja, ka “atteikšanās no vainas institūta ir vērojama arī nesen izdotajos Eiropas līgumtiesību principos (ELTP), 1980. gada ANO Vīnes konvencijā “Par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem”, UNIDROIT principos u.c.”⁷⁹⁴ Jāpiebilst, ka šīs Eiropas līgumtiesību kopējās attīstības tendences šajā ziņā tika attiecinātas uz Latvijas civiltiesībām kopumā, tātad arī uz deliktu tiesībām.

Līdz ar to nomināli spēcīgākais attaisnojumu koncepcijas arguments par vispārējo vainas prezumpciju pamatojas ar šobrīd spēkā esošo CL 1644. panta pirmo daļu, kas attiecināms kā uz deliktu tiesībām, tā arī uz līgumtiesībām. Minētais apsvērumš nešaubīgi liek atkal “rakt dziļāk”, meklējot šīs normas ideju. Aplūkojot CL 1644. panta pirmās daļas priekštecī – BVCK 3294. pantu –, redzams, ka attiecīgais BVCK pants saturēja šādu normu: “Ikviens nelikumīga darbība, kas izdarīta bez ļauna nolūka (3290. p.) atzīstama, ciktāl to var pieskaitīt tās izdarītājam par vainu, tikai par neuzmanību (culpa), neizšķirot, vai tā notikusi aiz draiskulības vai pārgalvības, bez ļauna nolūka, vai aiz vieglprātības, paviršības, slinkuma vai nepieskaitāmas nezināšanas.”⁷⁹⁵

Tiktāl varētu arī apgalvot, ka CL 1644. panta pirmā daļa pirmšķietami ir vienkārši neveiksmīgi formulēta, jo vēsturiskajā normā šāda prezumpcijas ielasīšana ir pat sarežģītāks uzdevums. Taču šāds secinājums varētu būt krietni pārsteidzīgs. Bez BVCK 3294. panta nodaļā “Neatļauta darbība vispār un vainas pakāpes” vēl bija atrodamas šādas normas: 1) BVCK 3293. pants: “Kas otru apsūdz par ļaunprātību, tam tā jāpierāda”;⁷⁹⁶ 2) BVCK 3304. pants: **“Pierādījumi par to, ka tiesību aizskārums vispār izdarīts, jāsniedz tam, kas kaitējumu cietis; bet pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrīt atbildētājam [autora izcēlums].”**⁷⁹⁷ Pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, varēja ar t.s. “ekskulpācijas pierādījumiem”.⁷⁹⁸ Abas šīs normas nav pārņemtas CL. Kā redzams, BVCK pierādīšanas

⁷⁹³ *Torgāns K.* 2005.

⁷⁹⁴ *Kārklīš J.* 2005.

⁷⁹⁵ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 379. lpp.

⁷⁹⁶ Turpat.

⁷⁹⁷ Turpat, 380. lpp.

⁷⁹⁸ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1922. gada 9. novembra spriedums, Ramiņa prasībā pret Dubultu fabrikas akciju sabiedrību. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palatas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: autoru izdevums, 1926, 15.–16. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 22. novembra spriedums,

pienākuma kontekstā saturēja daudz skaidrāku regulējumu, šķietami nosakot vispārējo vainas prezumpciju, kas darbojās kā deliktu tiesībās, tā arī līgumtiesībās.

Tomēr, neraugoties uz šo šķietami nepārprotamo vainas prezumpciju BVCK, starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta judikatūra šajā aspektā rada jautājumus par patieso šīs normas tvērumu. Tā, piemēram, BVCK 3304. panta kontekstā Senāta Civilais kasācijas departaments izteica šādu tēzi: “Pēc L. civ. lik. 3304. p., ja prasītājam piederošo tiesību neļāunprātīgs pārkāpums (aizskārums) ir pierādīts, tad atbildētājam ir jāpierāda, ka aizskārums ticis izsaukts bez viņa vainas vai neuzmanības. Tā tad, ja tiesību aizskārumu atbildētājs izdarījis pat ļaunprātīgi, tad vēl jo vairāk atbildētājam, kā vainīgai pusei, ekskulpācijas veidā jāpierāda, ka tiesību aizskārums noticis **bez viņa vainas, t.i., nejauši** (3443. p.) [autora izcēlums]. [...] Tādā kārtā, Tiesu Palāta, uzliekot cietušam par pienākumu pierādīt no sevis vainīgā ekskulpācijas iemeslu neesamību, nepareizi sadalījusi pierādīšanas nastu, ar to pārkāpjot Civ. pr. nol. 454. p.”⁷⁹⁹ Tāpat kādā lietā Senāta Civilais kasācijas departaments secināja, ka “**vaina nav prezumējama**, bet tā jāpierāda tam, kas uz to atsaucas. Tādēļ atbildētājas pienākums bija pierādīt prasītāja vainu [...] [autora izcēlums].”⁸⁰⁰ Līdzīgi kādā citā lietā Senāta Civilais kasācijas departaments norādīja, ka “[...] prasītājs šai lietā dibina savu prasību, līdz ar to gan **uzņemoties pierādīt taisni atbildētājas vainu** (L. c. l. 3444. p. [CL 1779. panta priekštecis – autora piebilde]), turpretim, ja prasība būtu pamatota ar Dzelzc. lik., tad dzelzceļiem savukārt būtu – ekskulpācijas veidā – jāpierāda tādu apstākļu esamība, kas atsvabinātu viņu no atbildības [...] [autora izcēlums].”⁸⁰¹

Amerika prasībā pret Eriņu. Grām.: X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Jūrists, 1933, 59.–60. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 27. septembra spriedums, Dauces prasībā pret Pļavnieku. Grām.: (XI) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1934, 210.–211. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta Apvienotās sapulces 1937. gada 29. novembra spriedums. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 77.–80. lpp.

⁷⁹⁹ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 22. novembra spriedums, Amerika prasībā pret Eriņu. Grām.: X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Jūrists, 1933, 59. lpp.

⁸⁰⁰ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta kopsēdes 1939. gada 26. aprīļa spriedums, Streipas prasībā pret biedrību “Muitas artelis”. Grām.: XV Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi, Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1939, 270.–271. lpp.

⁸⁰¹ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 26. oktobra spriedums, Tenesa prasībā pret Dzelzceļa virsvaldi. Grām.: X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Jūrists, 1933, 81. lpp.

Šo tēzi Senāta Civilais kasācijas departaments uzturēja arī pēc tam, kad tā laika Dzelzceļa likumā tika veikti grozījumi attiecībā uz pierādīšanas pienākuma jautājumu: “Tātad [Dzelzceļa likuma – autora piebilde] 97. p. savā tagadējā redakcijā vairs neuzliek dzelzceļam ekskulpācijas pierādīšanas pienākumu, bet šai ziņā neatkāpjas no **vispārējā CL pieņemtā principa, ka tam, kas prasa atlīdzību par zaudējumiem, jāpierāda atbildētāja vaina** (CL 3284., 3440. p.) [autora izcēlums]. Tāpēc arī konkrētajā gadījumā prasītājam bija jāpierāda dzelzceļa vaina ar prasītāja mantu notikušā nelaimes gadījumā.”⁸⁰² Attiecīgi, “[..] ciktāl **prasītājs** zaudējumu atlīdzinājuma pienākumu pamato ar CL. 3444. p. noteikumiem, viņš taisni **nevar apiet vainas jautājumu** [autora izcēlums].”⁸⁰³ Vēl uzskatāmāk šī doma pausta kādā citā Senāta Civilā kasācijas departamenta izspriestā lietā: “**Ekskulpācijas pierādījumu var uzlikt tikai vainīgam**; šajā ziņā CL 3304. p. tieši nosaka, ka, ja ir pierādīts tiesību aizskārums, kas nav izdarīts ļaunprātīgi, tad pierādīt, ka tas noticis bez atbildētāja vainas vai neuzmanības, piekrīt pēdējam [autora izcēlums]. Tātad pašam **prasītājam vispirms būtu jāpierāda pats tiesību “aizskārums”, t.i. atbildētāja pati par sevi neatļautā darbība** (CL 3284. p. beigās) [autora izcēlums]. Tātad, arī konkrētajā lietā prasītājam būtu bijis vispirms jāpierāda, ka atbildētājs, notārs J., apliecinot pilnvaras parakstītāja personību uz pases pamata, **nodarījis neatļautu darbību, kas būtu pieskaitāma viņam par vainu** [autora izcēlums].”⁸⁰⁴

Vēlreiz izlasot BVCK 3304. pantu un iepriekš citētās Senāta Civilā kasācijas departamenta atziņas, nebūtu pārspīlēti teikt, ka rodas neizpratne. Proti, BVCK 3304. pants, no vienas puses, paredzēja, ka pienākums “pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrīt atbildētājam”, savukārt Senāta Civilais kasācijas departaments, no otras puses, vairākkārt uzsvēris, ka “atbildētāja vaina nav prezumējama”; “prasītājam jāpierāda atbildētāja vaina”; “ekskulpācijas pierādījumu var uzlikt tikai vainīgam”. Jāteic, ka risinājums, lai kļiedētu šo neizpratni, nav acīmredzams, un te būtu jāņem vērā dažas tēzes, kas tika izvirzītas iepriekšējās nodaļās.

⁸⁰² Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1937. gada 27. janvāra spriedums, AS “Livonija” prasībā pret Dzelzceļa virsvaldi. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936 / 1937, 342.–343. lpp.

⁸⁰³ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 25. novembra / 16. decembra spriedums, Hausmaņa prasībā pret Latvijas valsti, Finanču min. personā. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936 / 1937, 479. lpp.

⁸⁰⁴ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1937. gada 28. septembra spriedums, Rīgas hipotēku biedrības prasībā pret Ansonu un c. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936 / 1937, 747.–748. lpp.

Vispirms šeit vietā būtu atcerēties 1.3. apakšnodaļā konstatētās terminoloģiskās nianse CL un BVCK. CL 1635. pantam atbilstošais BVCK 3284. pants⁸⁰⁵ vārdkopas “ciktāl viņu par šo darbību var vainot” vietā saturēja vārdkopu “ciktāl šo darbību var pieskaitīt viņam par vainu”. Šāda terminoloģiska atšķirība vērojama arī citās normās: CL 1637. pantam atbilstošais BVCK 3286. pants⁸⁰⁶ vārdkopas “nav vainojami” vietā saturēja vārdkopu “nepieskaita par vainu”. Līdzīgas izmaiņas vērojamas arī CL 1638. un 1644. pantam atbilstošajā BVCK 3287.⁸⁰⁷ un 3294. pantā.⁸⁰⁸ Turklāt CL 1640. pantā regulētās vainas pakāpes atbilstošajā BVCK 3289. pantā⁸⁰⁹ bija nosauktas par pieskaitāmības pakāpēm. No šī pantu salīdzinājuma izriet būtisks secinājums – CL šobrīd lietoto vainas un vainojamības jēdzienu BVCK faktiski apvienoja zem vienota jēdziena “vaina”, kura tiesību aizskārējam bija “jāpieskaita”, lai piemērotu civiltiesisko atbildību. Ar jēdzienu “vaina” BVCK aptvēra ne tikai vainas pakāpes, bet arī izņēmumus no atbildības piemērošanas, piemēram, tiesību aizskārumus, ko nodarījuši bērni līdz septiņu gadu vecumam vai personas ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem (CL 1637. panta pirmā daļa).

Otrs moments ir saistāms ar 2.2. apakšnodaļā secināto, ka starpkaru perioda tiesību doktrīnā vainas un nejauša šķēršļa (nejaušības) jēdzieni tika savstarpēji pretnostatīti, ievērojot, ka nejaušība bija tur, kur notikumu krietns un rūpīgs saimnieks nevarēja nedz paredzēt, nedz novērst – tur attiecīgi nav arī vainas. Šajā ziņā jāpatur prātā arī prof. V. Sinaiska atziņa, ka BVCK parastā gadījuma un kvalificētā gadījuma izpratnes tika sajauktas kopā.

Autora ieskatā, minētie divi apsvērumi liek pamatoti domāt, ka BVCK lietotais vainas jēdziens bija ārkārtīgi ietilpīgs, proti, tas aptvēra ne tikai klasisko (šaurāko) vainas izpratni, proti, ka atbildības piemērošanai bija jākonstatē tiesību aizskārēja neuzmanība vai nolūks, bet tas aptvēra arī atbildību izslēdzošus apstākļus, tostarp nejaušu šķēršli (nejaušu notikumu un nepārvaramu varu), sev piederošu tiesību izlietošanu u.tml. (tātad arī vainas plašāko izpratni). Minēto autora domu pamato arī apstākļi, ka attiecīgo BVCK normu izstrādē tika izmantotas⁸¹⁰ arī prof. F. K. Mīlenbruha pandektu tiesību mācību grāmatā ietvertās atziņas, tai skaitā faktiski arī par šīm abām vainas jēdziena izpratnēm.⁸¹¹ Izejot no šādas vainas jēdziena izpratnes BVCK, var izskaidrot to, ka patiesībā BVCK 3304. pants un šīs normas sakarā atrodamā Senāta Civilā

⁸⁰⁵ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 378. lpp.

⁸⁰⁶ Turpat, 378. lpp.

⁸⁰⁷ Turpat.

⁸⁰⁸ Turpat, 379. lpp.

⁸⁰⁹ Turpat, 378. lpp.

⁸¹⁰ *Нольде А. Е.* 1914, с. 607.

⁸¹¹ *Mühlenbruch C. F.* 1844, S. 306.

kasācijas departamenta prakse ir savstarpēji saskanīgi, un ka attiecīgi nerodas arī nekādas pretrunas.

Un proti, BVCK 3304. pants (“Pierādījumi par to, ka tiesību aizskārums vispār izdarīts, jāsniedz tam, kas kaitējumu cietis; bet pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrīt atbildētājam”) ir skaidrojams šādi: 1) cietušajam ir jāpierāda “tiesību aizskārums” (jeb, kā norādījis Senāta Civilais kasācijas departaments, neatļauta darbība), proti, tiesību aizskārēja vaina (neuzmanība vai nolūks) (tātad vaina šaurākajā izpratnē esība), kuras rezultātā nodarīts atlīdzināms kaitējums; kad tas izdarīts, 2) tiesību aizskārējam jāpierāda, ka “aizskārums nav tomēr pieskaitāms par vainu”, piemēram, sakarā ar nejaušu notikumu (tātad vainas plašākajā izpratnē neesību). Arī prof. I. Tjutrumovs zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma kontekstā ir norādījis, ka tieši prasītājam (cietušajam) ir jāpierāda, ka atbildētāja neatļautā rīcība notikusi ļauna nolūka vai neuzmanības formā, kur savukārt atbildētājam ir iespēja pierādīt, ka konkrētās sekas tas nevarēja novērst,⁸¹² piemēram, sakarā ar nejaušu šķērsli. Tā arī no Igaunijas bruņniecības un zemes tiesību piektās grāmatas trīsdesmit astotās nodaļas 8. panta, kas izmantots BVCK 3443. panta izstrādē,⁸¹³ izriet, ka tam, kas pieprasa zaudējumu atlīdzināšanu, jāpierāda ne tikai paši zaudējumi, bet arī tiesība prasīt to atlīdzināšanu.⁸¹⁴

Šāda izpratne izskaidro to, kāpēc Senāta Civilais kasācijas departaments vairākkārt uzsvēra, ka tiesību aizskārēja vaina (šaurākajā izpratnē) nav prezumējama – tā cietušajam ir jāpierāda, savukārt tiesību aizskārējs varēja pierādīt, ka nav konstatējama viņa vaina (plašākajā izpratnē) sakarā, piemēram, ar nejaušu šķērsli. Minētie atbildību izslēdzošie apstākļi arī ir šie “ekskulpācijas pierādījumi”, uz kuriem norādījis Senāta Civilais kasācijas departaments. Šie apsvērumi kopumā arī raksturo vainas principu, kas tika plaši atzīts starpkaru perioda tiesību doktrīnā un tiesu praksē, pretnostatot to nodarījuma principam: “[..] necenšoties uzklaut **attaisnojumu** [piemēram, nejaušu šķērsli – autora piebilde] vai meklēt **vainas esamību vai neesamību** [neuzmanību vai nodomu – autora piebilde] [autora izcēlums]. [..] Tad pietika tikai tīri ārēja sakarība – zaudējumu nodarīšanas fakts [..] vainas princips neapmierinās ar tādu ārēju sakarību.”⁸¹⁵ Līdz ar to nevar piekrist tiesību literatūrā norādītajam, ka BVCK 3304. pants ļauj secināt, ka BVCK ar vainu “[..] pēc būtības tiek saprasta attaisnojumu pierādīšanas nepieciešamība, neskatoties uz jēdziena “vaina” izmantojumu.”⁸¹⁶ Šī atziņa nav pat par sevi

⁸¹² Тютрюмов И. 1927, с. 139.

⁸¹³ Сводъ мьестныхъ указонений губерний остзеискихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864, с. 550.

⁸¹⁴ Des Herzogthums Ehsten Ritter- und Landrechte. Sechs Bücher. Erster Druck. Mit erläuternden Urkunden und ergänzenden Beilagen herausgegeben durch Johann Philipp Gustav Ewers. Dorpat: in der Meinshausenschen Buchhandlung, 1821, S. 455.

⁸¹⁵ Sk.: Čakste K. 2011, 191.–193. lpp.

⁸¹⁶ Kubilis J. 2016, 89. lpp.

nepamatota, bet tā ir nepietiekama, jo tā neaptver vainas šaurāko izpratni BVCK, proti, tiesību aizskārēja neuzmanību un ļaunu nolūku, kas ir jāpierāda cietušajam.

Rezumējot nupat minēto, izdarāms secinājums, ka CL 1644. panta pirmās daļas priekštecis – BVCK 3294. pants (un citas saistītās normas) – nesaturēja vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju, lai gan BVCK 3304. pants pirmšķietami vedināja domāt, ka BVCK šādu prezumpciju saturēja. Ņemot vērā, ka BVCK 3304. panta analogs CL nav atrodams, var secināt, ka CL sastādītāji vēlējušies vēl skaidrāk norādīt, ka šāda vispārēja prezumpcija CL netiek paredzēta (lai gan, kā redzams, Senāta Civilais kasācijas departaments neapjuka, piemērojot BVCK 3304. pantu). Katrā ziņā CL palikušī 1644. panta pirmā daļa joprojām ir maldinoša un tā prasa precizējumus, lai norma būtu viennozīmīgāka.

Šajā brīdī varētu rasties jautājums: ja CL neparedz vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju, tad vai būtu jāsecina, ka attaisnojumu koncepcija ir pašos pamatos nepareiza? Šāds apgalvojums būtu nepareizs, jo patiesībā attaisnojumu koncepcija varētu būt visai piemērota līgumtiesībām. Kā norādīts iepriekš, attaisnojumu koncepcijas piekritēji nereti atsaukušies uz UNIDROIT Starptautisko komercilīgumu principiem, ELTP un citiem starptautiskajiem līgumtiesību avotiem. Šeit vēlreiz jāuzsver, ka šie avoti attiecas uz līgumtiesībām, nevis deliktu tiesībām. Tajos fokuss tiešām likts uz līgumpārkāpēja attaisnojumiem (*excuses* – angļu val.). Un šeit būtu jāatceras 4.2. apakšnodaļā secinātais, ka Latvijas līgumtiesībām radniecīgajās Vācijas un Šveices līgumtiesībās, lai gan atzīts vainas princips, darbojas vainas prezumpcija, kuru parādnieks var atspēkot. Vienlaikus 4.2. apakšnodaļā tika secināts, ka vainas un vainas pakāpju jēdziens nav atmests arī Latvijas līgumtiesībās, tāpat skaidrojot, kādos gadījumos būtu jāvērtē līdzēja neuzmanības pieļāvums attiecībā uz visu saprātīgo pūļu pielikšanu. Attiecīgi nākamais jautājums, kas varētu rasties, ir šāds: vai šāda vispārēja vainas prezumpcija nebūtu ieviešama Latvijas līgumtiesībās?

Šeit nepieciešams vēlreiz iezīmēt deliktu tiesību un līgumtiesību būtisko atšķirību, proti, nodibinot līgumiskās attiecības, puses ir brīvas nodrošināties pret neparastiem riskiem. Taču šādas iespējas nav delikta gadījumā,⁸¹⁷ šeit kaitējums tiek nodarīts negaidīti bez iepriekšējas pušu vienošanās, un parasti cietušajiem nav bijusi iespēja veikt zināmus priekšdarbus, lai aizsargātu savas intereses kaitējuma nodarīšanas gadījumā.⁸¹⁸ No šīs aksiomas Šveices tiesību literatūrā tiek atvasināts princips, ka delikta gadījumā puses ir vienlīdzīgas, tās vienlīdz labi zina lietas apstākļus. Savukārt līgumtiesībās līguma pārkāpuma apstākļi atrodas parādnieka

⁸¹⁷ Major W. T., *Taylor Ch.* 1996, p. 279.

⁸¹⁸ *Bitāns A.* 1997, 118. lpp.; *Peel E.* 2011, p. 1055.

sfērā, nevis kreditora.⁸¹⁹ Līdzīga pieeja pastāv arī Vācijā⁸²⁰ un Austrijā.⁸²¹ Pakavējoties pie šī principa, jāatzīmē, ka autora ieskatā to nevarētu absolutizēt. Tā, piemēram, būvniecībā šie apstākļi mēdz atrasties vienlaikus abu līdzēju (pasūtītāja un būvdarbu veicēja) sfērā, kas pamato no CL 1.panta izrietošā abpusējas sadarbības pienākuma esību.⁸²² Nereti būvniecībā līguma pārkāpumu izraisa arī kreditora (pasūtītāja) bezdarbība, piemēram, būvlaukuma neierādīšana, kas dod būvdarbu veicējam tiesības izteikt līguma neizpildīšanas ierunu.

Jebkurā gadījumā jāteic, ka minētais kritērijs – kuras personas sfērā atrodas strīdīgie apstākļi – ir atzīts princips, pēc kā vadās, nosakot pierādīšanas nastas sadali. Tā, piemēram, idejiski šādu apsvērumu dēļ vainas prezumpcija ir noteikta arī kapitālsabiedrību valdes locekļiem (KCL 169. panta trešā daļa), ievērojot, ka tieši valdes loceklis vislabāk spēj pamatot, kāpēc konkrētajos apstākļos tika, piemēram, noslēgts zaudējumus nesošais darījums, tam uzrādot attiecīgus pierādījumus, kas apstiprina prasītās rūpības ievērošanu (piemēram, uzrādot pirms darījuma slēgšanas pasūtīto eksperta atzinumu, kas satur slēdzieni, ka sabiedrības manta pārdota par tirgus cenu). Līdzīgu apsvērumu dēļ šāda prezumpcija noteikta, piemēram, kustoņa vai dzīvnieka turētājam, jo tikai tas spēj pierādīt, ka rīkojies bez neuzmanības, t.i., “[..] ir spēris visus pēc apstākļiem nepieciešamos drošības soļus, vai ka zaudējums būtu noticis, neraugoties uz visiem drošības soļiem” (CL 2363. pants).

Anglo-sakšu tiesību literatūrā šī pieeja, ka pierādīšanas nasta jāuzliek tai pusei, kurai ir labāka pieeja nepieciešamajai informācijai, tikusi kritizēta. Proti, tiek uzskatīts, ka tā labi darbojas līgumtiesībās, bet ne deliktu tiesībās, proti, atbilstoši šai loģikai ir pamatoti uzlikt pierādīšanas nastu līgumpārkāpējam, taču delikta gadījumā ne jau cietušais labāk zinās par tiesību aizskārējam pieejamajiem piesardzības pasākumiem (to izdevumiem), bet gan pats tiesību aizskārējs.⁸²³ Neraugoties uz šo kritiku, deliktu tiesībās dominē princips, ka tiesību aizskārēja vaina pēc vispārējā noteikuma jāpierāda cietušajam, ja vien tiesību normās nav noteikta vainas prezumpcija (CL 2363. pants) vai stingrās atbildības modelis (CL 2347. panta otrā daļa). Jau romiešu tiesībās tika atzīta pieeja, ka deliktu tiesībās vaina pēc vispārējā principa bija jāpierāda cietušajam.⁸²⁴ Tā arī DCFR komentāros norādīts, ka delikta gadījumā cietušajam būtu jānorāda, un, ja nepieciešams, arī jāpierāda visi atbildības priekšnoteikumi.⁸²⁵ Attiecīgi mūsdienās prasītās rūpības standarta pārkāpums ir jāpierāda cietušajam, piemēram, Austrijā,

⁸¹⁹ Sk.: *Schwenzer I.* 2016, S. 155.

⁸²⁰ *Ernst W.* Im: *Krüger W.* (Red.). *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 2. Schuldrecht. Allgemeiner Teil I.* 8. Auflage. München: C. H. Beck, 2019, § 280, Rn. 32–34.

⁸²¹ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 27.

⁸²² *Kārklīņš J.* Daži jautājumi par uzņēmuma līguma izpratni. *Jurista Vārds*, 10.09.2019., Nr. 36 (1094).

⁸²³ *Posner E. A.* 2009.

⁸²⁴ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 20.

⁸²⁵ *von Bar C., Clive E.* 2010, p. 3407.

Šveicē, Grieķijā, Francijā, Beļģijā, Spānijā, Portugālē, Anglijā, Dānijā, Somijā, Polijā, Čehijā.⁸²⁶ Savukārt vainas prezumpcija deliktu tiesībās pastāv, piemēram, Lietuvā, Slovākijā, Horvātijā.⁸²⁷

Deliktu tiesību kontekstā mūsdienu Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta praksē ir atrodama tā pati pieeja, kas pastāvēja iepriekš aprakstīto BVCK normu sakarā, proti, ka tiesību aizskārēja vaina neuzmanības vai nolūka veidā (tātad šaurākā vainas izpratne) ir jāpierāda cietušajam. Tā, piemēram, kādā lietā cietušais (kāda hokeja kluba bijušais audzēknis) cēla prasību pret hokeja treneri, hokeja klubu un Latvijas valsti par solidāru morālā kaitējuma atlīdzināšanu saistībā ar veselībai nodarīto kaitējumu un sakropļojumu, prasītājam uzskatot, ka viņam tika piemērota veselības stāvoklim neatbilstoša treniņu programma un tehnika, kā arī tikuši pieļauti pārkāpumi ārstniecības procesā, kā rezultātā prasītājam sirds vairs nedarbojās bez EKS defibrillatora. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments norādīja: [..] lai noskaidrotu lietas apstākļus, kuri ietilpst pierādīšanas priekšmetā, tiesai bija jāņem vērā, ka vispārīgi prasījumos par zaudējumu atlīdzinājumu prasītājam jāpierāda:

1) **tiesību aizskārums**, ar ko viņam nodarīti zaudējumi (sk. Civillikuma **1635. pantu**);

2) ar šo tiesību aizskārumu nodarīto zaudējumu apmērs (sk. Civillikuma 1779. pantu) [autora izcēlums].

Savukārt atbildētājam jāpierāda:

1) ka viņš **nav vainojams** zaudējumu nodarīšanā (sk. Civillikuma **1636. un 1638. pantu**);

2) vai ka prasītājs pats vainīgs pie zaudējumu nodarīšanas, jo nav ievērojis pienācīgu rūpību (sk. Civillikuma 1646. un 1776. pantu);

3) vai ka prasītājs pats rīkojies ļaunā nolūkā (sk. Civillikuma 1642. pantu) [autora izcēlums].⁸²⁸

Savā ziņā ir pārsteidzoši, ka CL neesot tādai normai, kādu saturēja BVCK (3304. pants: “Pierādījumi par to, ka tiesību aizskārums vispār izdarīts, jāsniedz tam, kas kaitējumu cietis; bet pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrīt atbildētājam”), mūsdienu Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments savā praksē ir nonācis pie faktiski BVCK 3304. panta risinājuma. Citētajā pierādīšanas nastas sadalījumā sevišķa uzmanība pievēršama tam, ka attiecībā uz prasītāja pienākumā ietilpstošo pierādīšanas priekšmetu ietverta atsauce uz CL 1635. pantu, savukārt attiecībā uz atbildētāja pienākumā ietilpstošo pierādīšanas priekšmetu –

⁸²⁶ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 26, 29, 30, 34, 37, 45, 48, 50, 60, 66, 77, 79.

⁸²⁷ Ibid., p. 67, 73, 82, 87.

⁸²⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 17. decembra spriedums lietā Nr. SKC-251/2019, 8.2 punkts.

uz CL 1636. un 1638. pantu, kas uzskaita atbildību izslēdzošus apstākļus: sev piederošu tiesību izlietošanu; darbošanos pēc aizskartās personas gribas; atļautu pašai aizstāvību; apakšnieka nodarītu tiesību aizskārumu pēc priekšnieka pavēles. Kā redzams šeit Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments lieto vainojamības jēdzienu, ko agrāk BVCK (un attiecīgi Senāta Civilais kasācijas departaments) apzīmēja ar vienoto (plašo) vainas jēdzienu.

Tāpat mūsdienā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments deliktu tiesību kontekstā atzinis, ka prasītājam kā cietušajam, ceļot prasību uz CL 1635. panta pamata, ir jāpierāda visi civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi, tostarp neatļauta darbība.⁸²⁹ Šī tēze ir tikusi precizēta kādā citā lietā: “Lai piepildītu Civillikuma 1635. panta materiālo sastāvu, prasītājam tas līdz saprātīgas ticamības pakāpei jāpierāda, bet tiesas spriedumā jāiekļauj attiecīgā motivācija.”⁸³⁰ Šeit gan jāatzīmē, ka minētais tēzes precizējums tika izteikts lietā, kurā tika skatīts jautājums par saskarsmes tiesībām. Attiecīgi, tā kā cietušajam delikta gadījumā jāpierāda visi civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi, tad prasītājam kā cietušajam jāpierāda arī atbildētāja kā iespējamā tiesību aizskārēja vaina, piemēram, rupja neuzmanība kā neatļauta vainas pakāpe.⁸³¹ Kādā lietā Augstākās tiesas Civillietu departaments īpaši atzīmēja, ka “ceļu satiksmes noteikumu pārkāpuma fakts un ceļu satiksmes negadījuma izraisīšanas fakts pats par sevi nerada ne vieglas, ne rupjas neuzmanības prezumpciju. Ceļu satiksmes negadījumu iespējams izraisīt gan ar vieglu, gan rupju neuzmanību, un šo neuzmanības veidu nošķiršanai nepieciešams noskaidrot zaudējumus izraisījušās personas rīcību konkrētā negadījuma apstākļos un subsumēt to Civillikuma 1646., 1645. pantu normām.”⁸³² Līdzīgi kādā citā lietā Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments norādīja: “Kasācijas sūdzības arguments, ka atbildētāja rupju neuzmanību, izraisot ceļu satiksmes negadījumu, pierāda viņa saukšana pie administratīvās atbildības, ir kļūdains. Pirmkārt, saukšana pie administratīvās atbildības nerada civiltiesisku atbildību; otrkārt, atbildētājs atzinis, ka pieļāvis neuzmanību, bet tiesas pienākums ir noteikt neuzmanības veidu [...]”⁸³³

Pirms pievērsties līgumtiesībām, sākotnēji nepieciešamas atzīmēt, ka vainas jautājums līgumtiesībās parasti nav tik problemātisks kā deliktu tiesībās (deliktu tiesībās vaina (tās izpaušme “neuzmanība”) ir atbildības piemērošanas fundament). Kā jau tas tika iztirzāts 4.

⁸²⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–159/2018, 8. punkts.

⁸³⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 11. februāra spriedums lietā Nr. SKC–166/2020, 7. punkts.

⁸³¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 14. marta spriedums lietā Nr. SKC–110.

⁸³² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 20. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC–0105/2016, 12.3 punkts.

⁸³³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 31. maija spriedums lietā Nr. SKC–112/2019, 10. punkts.

nodaļā, līgumtiesībās atbildība principā tiek balstīta uz līguma noteikumiem, kas, privātautonomijas ietvaros, papildus likuma noteikumiem, detalizē un konkretizē pušu uzvedības modeli (nosaka prasītās rūpības standartu) (CL 1785. pants). Līdz ar to līgumattiecībās ir vieglāk identificēt vainu, proti, līdzēja izdarītās rīcības neatbilstību prasītās rūpības standartam. Pie tam, jāatzīmē, ka pastāv arī t.s. “stingrās atbildības grupas” saistības, piemēram, maksāšanas saistības, lietas izgatavošana saistība, kur parādnieka vainas (neuzmanības) vērtējumam nebūs izšķirīgas juridiskas nozīmes. Šāda tipa saistībās parādniekam ir pienākums nevis pielikt visas saprātīgās pūles, bet gan garantēt noteiktu rezultātu. Tāpat jāņem vērā, ka puses privātautonomijas ceļā bieži vien izmaina likumā noteikto atbildības modeli, tipiski paredzot stingrāka rakstura atbildību (piemēram, ietverot garantijas saistības).

Attiecīgi līgumtiesību kontekstā, izpētot Latvijas tiesu praksi, jāsecina, ka šeit reizēm vērojama tendence noteikt atbildētāja (līgumpārkāpēja) vainas prezumpciju. Šajā kontekstā jāpiemin šāda Senāta Civilā kasācijas departamenta paustā tēze: “[..] prasītājam, kā cietušam, jāpierāda savs zaudējums, un ka tas izcēlies atbildētāja darbībā, pie kam atbildētājs atsvabināms no pienākuma atlīdzināt zaudējumus tikai izņēmuma gadījumā, proti, ja zaudējums izcēlies nejauši, šāds atbildētāja aizrādījums uz minēto izņēmuma stāvokli, no procesa viedokļa, atzīstams par ierunu, kas jāpierāda atbildētājam.”⁸³⁴ Tā, piemēram, “[..] nomas priekšmeta pasliktināšanās gadījumā iznomātājam jāpierāda šī priekšmeta labākā kvalitāte tā nodošanas laikā [tātad jāpierāda zaudējumu apmērs – autora piebilde]; nomniekam šādā gadījumā turpretim jāpierāda, ka pasliktināšana nav pieskaitāma viņam par vainu (L. c. l. 3304. p. [..].”⁸³⁵ Analogiskas atziņas izteiktas arī mūsdienu Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta praksē. Kādā lietā, kurā tika risināts strīds starp advokātu un viņa klientu par sniegto juridisko pakalpojumu apjomu un kvalitāti, Senāta Civillietu departaments atzina, ka “pēc vispārēja noteikuma prasībās atlīdzināt **zaudējumus**, kas radušies sakarā ar **saistības neizpildīšanu**, prasītājam jāpierāda: pirmkārt, tiesība prasīt izpildīšanu, t.i., viņam jāpierāda tiesiskas attiecības esība, uz kuras pamata atbildētājam pienākas izpildīt; otrkārt, izpildīšanas termiņa iestāšanās;

⁸³⁴ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 27. septembra spriedums, Višņikofa prasībā pret Rīgas ķīmisko fabriku “Jugla” AS. Grām.: X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Jūrists, 1933, 10.–11. lpp.; *sal.*: Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 28. aprīļa spriedums. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B.v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 368.–369. lpp.

⁸³⁵ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 27. septembra spriedums, Dauce prasībā pret Pļavnieku. Grām.: (XI) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B.v.]: Grāmatrūpnieks, 1934, 210.–211. lpp.

treškārt, prasot zaudējumu atlīdzību – zaudējuma apmērs (sk. Civillikuma 1401., 1402., 1785. pantu) [autora izcēlums]. Savukārt **atbildētājam** pēc analogijas ar Civillikuma 1838. pantu **jāpierāda,**⁸³⁶ **ka viņš savu no līguma izrietošo saistību ir izpildījis, jo viņa pienākums izteicies darbībā** (sk. arī Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933, 774. lpp.) [autora izcēlums]. Respektīvi, ja advokāts veicis konkrētas darbības juridiskās palīdzības sniegšanas ietvarā, tad **viņam šo darbību apjoms un kvalitāte arī ir jāpierāda,** iesniedzot atbilstošus pierādījumus [autora izcēlums].⁸³⁷

Šeit vietā būtu norādīt uz 4.2. apakšnodaļā jau aplūkoto tiesu praksi, Senāta Civillietu departamentam kādā lietā norādot: “[..] pārvaldnieku no atbildības par dzīvojamās mājas komunikāciju bojājuma rezultātā radīto kaitējumu **ir pamats atbrīvot, ja ir ievērota līgumā un likumā noteiktā kārtība** un pārvaldnieks no savas puses **ir veicis visas nepieciešamās darbības,** bet dzīvokļu īpašnieki kopsapulcē ir nobalsojuši pret pārvaldnieka ierosinājumu [autora izcēlums].”⁸³⁸ Analogiski Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments vēl kādā citā lietā secināja: “Kā iepriekš jau norādīts, pārvaldnieks **būtu atbrīvots no atbildības, ja** viņš no savas puses būtu **rīkojies ar pienācīgu rūpību savu pielīgto pienākumu izpildē** [autora izcēlums].”⁸³⁹

Iespējams, ka šīs vainas prezumpcijas piemērošanu iepriekš aplūkotajos tiesu prakses piemēros izsaucis tas apstāklis, ka pamatā vērtēta pilnvarnieka (dzīvojamās mājas pārvaldnieka, advokāta) civiltiesiskā atbildība. Šajā sakarā jau 2.4.5. apakšnodaļā tika secināts, ka Latvijas tiesu praksē pilnvarniekam tiek izvirzīts paaugstināts prasītās rūpības standarts, kas saistīts ar pušu sevišķajām uzticības attiecībām. Attiecībā uz tiesu lietu, kur atbildētājs bija advokāts, iespējams, ka šeit tikušas ņemtas vērā arī advokāta – klienta attiecības, kuras ir vēl specifiskāk un striktāk regulētas,⁸⁴⁰ salīdzinot ar vispārējām pilnvarojuma attiecībām.

Šeit nedaudz jāpakavējas pie iepriekš apskatītā strīda starp advokātu un viņa klientu. Šajā ziņā autora uzmanību piesaistīja Senāta Civillietu departamenta liktā atsauce uz prof. V. Bukovska atziņām. Aplūkojot šo avotu, atklājas aina, ka prof. V. Bukovskis ir noteicis faktiski identisku atbildētāja pierādīšanas standartu kā prasījumam izpildīt līgumu, tā arī prasījumam

⁸³⁶ CL 1838. pants: “Ka samaksa izdarīta, jāpierāda tam, kas to apgalvo. Pierādīt samaksu var ar visiem atļautiem pierādījuma līdzekļiem, bet sevišķi ar rakstisku apliecinājumu jeb kvīti; samaksas saņēmējs nedrīkst atteikties to izdot parādniekam. Kvīti var izrakstīt vai nu uz paša parāda akta, ja tāds ir, vai atsevišķi.”

⁸³⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 31. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–316/2019, 10.1 – 10.2 punkts.

⁸³⁸ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 16. marta spriedums civillietā Nr. SKC–146/2020, 8.4 punkts.

⁸³⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–248/2019, 7.2 punkts.

⁸⁴⁰ Advokatūras likums: LR likums. Pieņemts 27.04.1993. Publicēts 19.08.1993., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 28; 21.05.1993., Diena, Nr. 99.

atlīdzināt līguma neizpildes rezultātā nodarītos zaudējumus. Proti, prasot izpildīt ar līgumu uzņemtās saistības, “atbildētājam jāpierāda: 1) ka viņš ir jau izpildījis ar līgumu uzņemtās saistības, 2) vai arī ka pēc darījuma rakstura izpildīšana papriekš izdarāma no prasītāja puses (Civīllik. 3213. un 3531. p.) (pēc analogijas).”⁸⁴¹ Savukārt, prasot atlīdzināt ar saistības neizpildīšanu nodarītos zaudējumus, “atbildētājam jāpierāda, ka viņš ir izpildījis, jo viņa pienākums izteicas darbībā (in faciundo) (Civīllik. 3531. p.) (pēc analogijas).”⁸⁴² Kā redzams, šeit ir noteikts faktiski identisks pierādīšanas standarts diviem atšķirīgiem civiltiesiskās aizsardzības līdzekļiem: līguma izpildes prasījumam un civiltiesiskajai atbildībai (zaudējumu atlīdzināšanas prasījumam).

Šajā ziņā nevar nepamanīt prof. V. Bukovska piebildi pie civiltiesiskās atbildības pierādīšanas, norādot “jo viņa pienākums izteicas darbībā”. Atbilstoši CL 1412. pantam saistības priekšmets var būt arī atturēšanās no darbības, t.i., bezdarbība, piemēram, nekonkurēšanas pienākums, konfidencialitātes ievērošanas pienākums u.c. saistības. Diemžēl prof. V. Bukovskis nav norādījis, vai saistības, kuras priekšmets ir bezdarbība, pārkāpums ir jāpierāda pašam prasītājam (cietušajam līgumpartnerim), vai tomēr arī šeit pierādīšanas standarts paliek nemainīgs, proti, tas gulstas uz atbildētāju. Ievērojot principu *negativa non sunt probanda* (negatīvais nav jāpierāda) (latīņu val.), varētu teikt, ka šādā gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā līdzēja) pleciem, jo varētu šķist netaisnīgi prasīt no atbildētāja pierādīt, ka tas ir atturējies no noteiktas darbības, t.i., ir ievērojis bezdarbību. No otras puses, tiesību literatūrā izteikta atziņa, ka apstākļi, ka nepieciešams konstatēt negatīvu faktu, automātiski nepārnes pierādīšanas pienākumu.⁸⁴³

Autora ieskatā, ņemot vērā līgumisko attiecību specifisku, un apstākli, ka vispārēja vainas prezumpcija līgumtiesībās noteikta arī radniecīgajās Vācijas un Šveices privāttiesībās, kā arī ievērojot, ka “negatīvas” saistības (proti, kuras priekšmets izpaužas bezdarbībā) pārkāpuma neesību atbildētājam būtu sevišķi apgrūtināši pierādīt, tomēr varētu būt apsverama ideja ieviest vispārēju vainas prezumpciju Latvijas līgumtiesībās, ja saistības priekšmets izpaužas darbībā. Savukārt, ja saistības priekšmets izpaužas bezdarbībā, tad pierādīšanas pienākums būtu atstājams uz cietušā līdzēja pleciem. Šeit jāpatur prātā, ka deliktu tiesībās pēc vispārējā principa pierādīšanas pienākums gulstas uz cietušo arī tad, ja tas tiesību aizskārējam pārmet bezdarbību. Autora ieskatā, saistības, kuras priekšmets izpaužas bezdarbībā, pārkāpumu cietušajam līdzējam būtu relatīvi vienkāršāk pierādīt nekā cietušajam delikta gadījumā pierādīt tiesību aizskārēja bezdarbību kā neuzmanību, ievērojot, ka bezdarbības kā saistības pārkāpums

⁸⁴¹ Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933, 773. lpp. (turpmāk – Bukovskis V. 1933).

⁸⁴² Bukovskis V. 1933, 774. lpp.

⁸⁴³ Ose D. 2015.

jau kā tāds idejiski ir galvenokārt saistāms ar noteiktu aktīvu līgumpārkāpēja rīcību. Tā, piemēram, personai A sniedzot pakalpojumus sava agrākā līgumpartnera B konkurentam C, ar aktīvu rīcību (pakalpojumu sniegšanu C) tiek pārkāpta starp A un B pielīgtā nekonkurēšanas saistība, kuras priekšmets izpaužas bezdarbībā. Līdz ar to šāds pierādīšanas nastas sadalījums, autora ieskatā, būtu taisnīgs un samērīgs.

Jebkurā gadījumā CL 1644. panta pirmā daļa prasa precizējumus, pirmkārt, attiecībā uz vispārējās vainas prezumpcijas pastāvēšanu, un, otrkārt, attiecībā uz šādas prezumpcijas piemērošanas sfēru, proti, vai šāda prezumpcija darbojas tikai līgumtiesībās vai arī deliktu tiesībās. Autora ieskatā līgumtiesībās būtu jāpiemēro vispārēja vainas prezumpcija, ja saistības priekšmets izpaužas darbības veikšanā, savukārt delikta gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā) pleciem. Šeit ir būtiski vēlreiz atzīmēt, ka šī vainas prezumpcija līgumtiesībās būtu attiecināma tikai uz civiltiesiskās atbildības (zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma) jautājumu, bet nevis līguma izpildes pienākumu. Šāda izpratne atbilstu Latvijas civiltiesībām radniecīgo līgumtiesību sistēmu (Vācijas un Šveices) regulējumiem, kā arī vispārējiem principiem par pierādīšanas nastas sadali, tostarp tēzei, ka pierādīšanas pienākumam būtu jāgulstas uz to pusi, kuras sfērā atrodas strīdīgie apstākļi. Katrā ziņā, kā to norādījis Augstākās tiesas Civillietu departaments, “[..] tā kā puses īsteno procesuālās tiesības sacīkstes formā kā to noteic Civilprocesa likuma 10. pants, tad “[..] pušu strīdīgās attiecības tiesai jāizvērtē pēc tiem datiem, kurus puses iesniegušas, un vienīgi šie dati ir nepieciešamais procesuālais pierādījumu materiāls, kuru tā pārbauda un novērtē” (sk. Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. –Rīga: Autora izdevums, 1933, 235. lpp.)⁸⁴⁴

Pie tam, pieturoties pie šādas izpratnes, var izskaidrot prof. K. Čakstes savulaik norādīto, ka “ja ir šie četri nepieciešamie rekvizīti, kas vajadzīgi, lai iestātos atbildība, tad ir atbildība uz tiesību pārkāpuma [delikta – autora piebilde] pamata, bet, ja kāds no tiem no tiem iztrūkst, tad nav atbildības, vismaz uz tiesību pārkāpuma [delikta – autora piebilde] pamata nē (varbūt ir pietiekoši rekvizīti atbildībai uz līguma pamata).”⁸⁴⁵ Proti, ja cietušajam (līdzējam) ir iespēja savu prasījumu pamatot gan ar deliktu tiesībām, gan ar līgumtiesībām, tad, piemēram, cietušajam nespējot pierādīt tiesību aizskārēja neuzmanību uz delikta pamata, tad cietušais kā līdzējs var atsaukties uz pārkāptu līgumu, kas pārved pierādīšanas pienākumu. Tādā gadījumā jau potenciālajam līgumpārkāpējam jāpierāda, ka tas nav pieļāvis neuzmanību jeb ir ievērojis prasīto rūpību, citādi uz prezumpcijas pamata tiks konstatēta neuzmanība un secīgi piemērota atbildība. Katrā ziņā no iepriekš minētā izriet, ka brīvās prasījumu konkurences apstākļos

⁸⁴⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. decembra spriedums lietā Nr. SKC-328.

⁸⁴⁵ Čakste K. 2011, 194. lpp.

cietušajam (līdzējam) izdevīgāk savu prasījumu būtu balstīt tomēr ar līgumiskas saistības pārkāpumu.

Noslēdzot, vispārējas vainas prezumpcijas (un tādējādi arī attaisnojumu teorijas) ieviešana deliktu tiesībās veicinātu gadījumus, kad cietušais varētu vien norādīt uz jebkuru personu un likt tai uzrādīt attaisnojumus (nepārvarama vara, atļauta pašaizstāvība utt.). Vainas teorija, kas neparedz vispārēju vainas prezumpciju, šādu iespēju nepieļautu. Atbilstoši vainas teorijai cietušajam ir jāuzrāda iespējamā tiesību aizskārēja prasītās rūpības standarta pārkāpums (vaina). Vienlaikus būtiski atzīmēt, ka vainas teorija nenoliedz pilnībā vainas prezumpcijas (vai stingrās atbildības) nepieciešamību, taču šādiem specifiskiem atbildības modeļiem būtu jāfunkcionē tikai likumā tieši noteiktajos gadījumos. Likumā noteikto prezumpciju ietvaros ir skaidri identificējams subjekts, kam prasīt pierādīt rūpības ievērošanu (dzīvnieka turētājs, kapitālsabiedrības valdes loceklis, līgumtiesībās līgumpartneris utt.). Proti, ir saredzama kāda juridiska piesaiste, kas dod tiesības kaut ko sākotnēji pārmest konkrētajam subjektam. Līdz ar to vainas prezumpciju (un secīgi arī attaisnojumu teoriju), autora ieskatā, nevar padarīt par absolūtu principu.

Apkopojot šajā apakšnodaļā izklāstītos apsvērumus, secināms, ka Latvijas civiltiesiskās atbildības sistēmā vieta atrodas abām – gan vainas, gan attaisnojumu – koncepcijām. Pakārtojot autora iepriekšējās nodaļās secināto iepretim abām Latvijas civiltiesībās pastāvošajām koncepcijām, jāsecina, ka vainas koncepcija ir piemērota deliktu tiesībām, savukārt attaisnojumu koncepcija (ar nebūtiskām modifikācijām) – līgumtiesībām. Proti, deliktu tiesībās vaina (neuzmanība) jeb personas izdarītās rīcības neatbilstība prasītās rūpības standartam ir jāpierāda cietušajam. Savukārt tiesību aizskārējam ir jāpierāda, ka konstatējams kāds no atbildību (vainu plašākā nozīmē) izslēdzošiem apstākļiem, piemēram, atļauta pašaizstāvība vai nejaušs šķērslis. Šos apstākļus var dēvēt arī par attaisnojumiem, tomēr nemainot vainas koncepcijas būtību. Turklāt šeit jāatzīmē, ka šāds modelis deliktu tiesībās pastāv kā vispārējais princips, jo atsevišķos, likumā noteiktajos gadījumos deliktu tiesībās pastāv vainas prezumpcija vai pat stingrās atbildības modelis.

Savukārt līgumtiesības ir fokusētas uz tiesību aizskārēja (līgumpārkāpēja) attaisnojumiem. Gadījumos, kad pārkāptās saistības raksturs atbilst pienākumam pielikt visas saprātīgās pūles, kā attaisnojums var kalpot arī neuzmanības (vainas) neesība. Turpretī, kad pārkāptās saistības raksturs atbilst pienākumam sasniegt noteiktu rezultātu, kā attaisnojums var kalpot nejaušs šķērslis. Šādos gadījumos nepietiks ar to, ja līgumpārkāpējs pierādīs tā rīcības atbilstību prasītājam rūpībai, jo neuzmanības neesībai saistības sasniegt noteiktu rezultātu neizpildē nav juridiskas nozīmes. Uz to, ka attaisnojumu koncepcija ir piemērota līgumtiesībām, bet ne deliktu tiesībām, norāda arī apsvērumi, ka šīs koncepcijas piekritēji nereti

atsaukušies uz UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principiem, ELTP un citiem starptautiskajiem līgumtiesību avotiem. Šeit jāuzsver, ka minētie avoti, kas uzvaru liek uz rīcības attaisnojumiem, attiecas uz līgumtiesībām, nevis deliktu tiesībām.

CL neparedz vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju. Tādu neparedzēja arī BVCK. CL 1644. panta pirmās daļas formulējums šajā ziņā ir maldinošs, un tas prasa precizējumus, pirmkārt, attiecībā uz vispārējas vainas prezumpcijas pastāvēšanu, un, otrkārt, attiecībā uz šādas prezumpcijas piemērošanas sfēru, proti, vai šāda prezumpcija darbojas tikai līgumtiesībās vai arī deliktu tiesībās. Autora ieskatā līgumtiesībās būtu jāpiemēro vispārēja vainas prezumpcija, ja saistības priekšmets izpaužas darbības veikšanā, savukārt delikta gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā) pleciem. Šeit ir būtiski vēlreiz atzīmēt, ka šī vainas prezumpcija līgumtiesībās būtu attiecināma tikai uz civiltiesiskās atbildības (zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma) jautājumu, bet nevis līguma izpildes pienākumu. Šāda izpratne atbilstu Latvijas civiltiesībām radniecīgo līgumtiesību sistēmu (Vācijas un Šveices) regulējumiem, kā arī vispārējiem principiem par pierādīšanas nastas sadali, tostarp tēzei, ka pierādīšanas pienākumam būtu jāgulstas uz to pusi, kuras sfērā atrodas strīdīgie apstākļi. Jāteic, ka Latvijas tiesu praksē vērojama tendence līgumtiesību strīdos piemērot vainas prezumpciju.

5.2. Vaina, prettiesiska rīcība un civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi

Kā tas tika norādīts šī darba ievadā, autora galvenais mērķis nav izvirzīt tēzi par pamatotāko pirmā jeb t.s. “izejas punkta” civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma nosaukumu vai arī noteikt precīzu atbildības priekšnoteikumu skaitu, bet gan izvirzīt konkrētus šī galvenā priekšnoteikuma kritērijus un aprakstīt to pazīmes, kā arī vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā (kas galvenokārt arī ticis darīts 2., 3. un 4. nodaļā). Jo beigu beigās, tiesību piemērotājam praksē vērtējot atbildības piemērošanu, būtisks būs nevis tas, kā, piemēram, tiesas nolēmuma motīvu daļā tiks nodēvēti atbildības priekšnoteikumi, bet gan šo priekšnoteikumu kritēriju vispusīga un izsvērtā, un, kas ir ne mazāk svarīgi, konsekventa analīze. Tomēr ievadā autors vienlaikus atzīmēja, ka 5. nodaļā sniegts autora redzējums arī jautājumā par šī pirmā atbildības priekšnoteikuma vēlāmāko nosaukumu. Šajā ziņā mūsdienu Latvijas tiesību zinātnē ir bijuši vairāki centieni definēt šo atbildības priekšnoteikumu, kā arī nosaukt precīzu atbildības priekšnoteikumu skaitu, nemitīgi diskutējot, vai tie ir trīs vai tomēr četri.⁸⁴⁶

Tiesām “bija no kā izvēlēties” – tiesu praksē sastopami tādi pirmā atbildības priekšnoteikuma apzīmējumi kā: “ [...] tiesību aizskārēja **neattaisnojama darbība**, kas

⁸⁴⁶ Sk. sīkāk 1.1. apakšnodaļu.

attiecinātos gadījumos ietver arī novērtējumu no vainojamības viedokļa [..] (sk. K. Torgāns. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 209. lpp. [..] [autora izcēlums]”,⁸⁴⁷ “**prettiesiska rīcība** ir ar vainojamu darbību veikts tiesību aizskārums. [..] Tiesību doktrīnā atzīts, ka vainojamības noskaidrošana ir tāda procesa sastāvdaļa, kurā noskaidro, vai aizkārēja rīcība ir bijusi prettiesiska, ļaujot pārkāpējam uzrādīt attaisnojumus savai uzvedībai un tikai pēc to izvērtēšanas izdarot secinājumus (sk. K. Torgāns, J. Kārklīšs, A. Bitāns. Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā. Prof. K. Torgāna zinātniskā redakcijā.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 133. lpp.)”,⁸⁴⁸ virknē citu tiesu nolēmumu tiek citētas prof. K. Torgāna un prof. J. Kārklīņa 2005. gada publikācijas, norādot, ka pirmais atbildības priekšnoteikums ir **prettiesiska vainojama darbība**,⁸⁴⁹ vai arī **vainojama rīcība**;⁸⁵⁰ nesenākajos nolēmumos Augstākās tiesas (Senāta) Civillietu departaments norādījis, ka kaitējuma atlīdzināšanas priekšnoteikumi uz CL 1635. panta pamata ir trīs, no kuriem pirmais ir **neatļauta darbība**.⁸⁵¹ Kā nepārprotami norādīts kādā lietā, “lai vispār varētu runāt par morālo kaitējumu Civillikuma 1635. panta izpratnē, ir nepieciešams konstatēt, pirmkārt, neatļautu darbību, otrkārt, ar šo neatļauto darbību aizskartu cietušās personas nemantisko tiesību (piemēram, kādu no cilvēka pamattiesībām) vai nemantisko labumu (piemēram, veselību, reputāciju).”⁸⁵²

Tiesību zinātnē tipiski šo atbildības priekšnoteikumu definēšana tiek iesākta ar vispārējo atbildības normu, kas šajā gadījumā ir CL 1635. panta pirmā daļa un CL 1779. pants, analīzi. Kā secināts 1.2. apakšnodaļā, CL 1779. pants neizvirza šo pirmo atbildības priekšnoteikumu, kas varētu likt domāt, ka atbildība par zaudējumu nodarīšanu balstīta uz nodarījuma principu.⁸⁵³ Tomēr, kā secināts 1.3. apakšnodaļā, šai normai ir vienota vēsturiska izcelsme ar CL 1635.

⁸⁴⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 31. maija spriedums lietā Nr. SKC–231/2018, 10.2 punkts; *sal.*: Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 10. jūnija spriedums civillietā Nr. C30441514 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 18. jūnija spriedums civillietā Nr. C30702312 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 3. jūnija spriedums civillietā Nr. C27243711 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 30. maija spriedums civillietā Nr. C30543413 (stājies likumīgā spēkā).

⁸⁴⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 31. maija spriedums lietā Nr. SKC–112/2019, 6. punkts.

⁸⁴⁹ *Sk.*: Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 13. janvāra spriedums civillietā Nr. C29682115 (stājies likumīgā spēkā); *sal.*: Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 29. marta spriedums civillietā Nr. C12215016 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 2. marta spriedums civillietā Nr. C29475210 (stājies likumīgā spēkā).

⁸⁵⁰ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 24. oktobra spriedums civillietā Nr. C07057015 (stājies likumīgā spēkā).

⁸⁵¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–159/2018, 8. punkts; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 15. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC–111/2019, 8.1 punkts.

⁸⁵² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 11. februāra spriedums lietā Nr. SKC–166/2020, 6. punkts.

⁸⁵³ Tāpat arī prof. K. Čakste norādījis, ka lai arī CL 1779. panta teksts norāda uz nodarījuma principu, jo nesatur vainu, tomēr pretējs secinājums izriet, skatot to kopsakarā ar CL 1635. pantu: “Kā redzam, šeit jau ir uzsvērts vainas moments.” *Sk.*: Čakste K. 2011, 192. lpp.

pantu, tādējādi CL 1779. pantā starpkaru perioda tiesību doktrīnā un tiesu praksē tika ielasīti tie paši atbildības priekšnoteikumi, kurus satur CL 1635. panta pirmā daļa.

Problemātiska šajā ziņā ir CL 1635. panta pirmā daļa, kura satur tādus juridiskus jēdzienus kā “tiesību aizskārums”, “pati par sevi neatļauta darbība” un “vainojamība” (attaisnojumu koncepcijas izpratnē) / vainojama darbība (vainas koncepcijas izpratnē) (jeb pantā lietotā vārdkopa “ciktāl viņu par šo darbību var vainot”). Tomēr, kā secināts 1.2. apakšnodaļā, daļa no šiem jēdzieniem varētu būt lietoti ar līdzīgu juridisku nozīmi, kuri tostarp tiesu praksē tiek nereti viens otram pielīdzināti kā līdzvērtīgi termini (pie tam, kā līdzvērtīgus minot arī prettiesiskas rīcības un neattaisnojamas rīcības jēdzienus). Tajā pašā laikā 1. un 2. nodaļā tika secināts, ka vainas koncepta “anatomijas pamatšūna” ir krietna un rūpīga saimnieka klauzula (CL 1646. pants) jeb saprātīgas personas tests, ar kura palīdzību tiek noteikta uzvedības mēraukla, proti, prasītās rūpības standarts. Tāpat tika konstatēts, ka prasītās rūpības standarta pārkāpums neuzmanības vai nolūka veidā principā ir vispāratzīts atbildības priekšnoteikums Eiropas valstu nacionālo privāttiesību sistēmās, kā arī Eiropas kopējās deliktu tiesību attīstības tendencēs. Līdz ar to šī pirmā atbildības priekšnoteikuma definēšanā šķīstu tikai loģiski sākt ar minētajiem vainas koncepta pamatjēdzieniem “saprātīga persona” un “prasītās rūpības standarts”.

Šeit uzreiz jāatzīmē, ka nepieciešams nodalīt deliktu tiesības no līgumtiesībām, kopsakarā ar iepriekšējā apakšnodaļā secināto, ka līgumtiesībās būtu vēlams ieviest vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju (saistībās, kuras priekšmets izpaužas pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā), un ka šajā ziņā attaisnojumu koncepcija faktiski ir piemērota tieši līgumtiesībām. Attiecīgi vispirms autors sāk ar atbildības priekšnoteikumiem līgumtiesībās. Kā noskaidrots 4. nodaļā, līdzās kaitējumam (tā apmēram) un cēloņsakarībai kā pirmais atbildības priekšnoteikums izvirzāms **līgumiskas saistības pārkāpums**. Šāds priekšnoteikuma apzīmējums ir piemērots gan saistībai, kuras priekšmets ir visu saprātīgu pūļu pielikšana (vainas jeb vispārējais atbildības modelis), gan kuras priekšmets ir sasniegt noteiktu rezultātu (stingrās atbildības modelis). Šajā ziņā līgumtiesības ir mazāk problemātiskas nekā deliktu tiesības.

Savukārt deliktu tiesībās šis uzdevums ir grūtāks un uzreiz jāteic, ka tāds vienots apzīmējums gan vispārējam atbildības (vainas), gan stingrās atbildības modelim nav nemaz iespējams, kas skaidrojams ar abu modeļu nominālo pretstatu raksturu (proti, pēdējais parasti izslēdz vainas (neuzmanības) analīzes nepieciešamību). Līdz ar to šis priekšnoteikums ir izvirzāms katram atbildības modelim atsevišķi. Stingrās atbildības ietvaros tā ir **rīcība (darbība vai bezdarbība), kas veikta stingrās atbildības sfērā** (blakus cēloniskajam sakaram un nodarītajam kaitējumam (tā apmēram)). Citādāks apzīmējums ir visai grūti iedomājams,

ievērojot, ka stingrās atbildības modelis parasti neoperē ar prasītās rūpības standarta jēdzienu. Svarīgi ir tikai identificēt, ka personas veiktā rīcība, kas rezultējusies ar kaitējumu, ir veikta stingrās atbildības sfērā, kur attiecīgi nav vairs būtiski, piemēram, kādus piesardzības pasākumus persona ir ievērojusi, cik rūpīgi tā ir rīkojusies u.tml.

Vispārējā atbildības (vainas) modeļa ietvaros šis uzdevums ir vēl sarežģītāks. Kā secināts 2. nodaļā, deliktatbildības fundamentāls priekšnoteikums ir personas izdarītās rīcības neatbilstība prasītās rūpības standartam jeb šī standarta pārkāpums. Pēc noklusējuma ar to saprot (vieglas) neuzmanības jēdzienu. Savukārt jau 1.2. apakšnodaļā tika secināts, ka ne katras vainas pakāpes konstatācija ir pietiekama, lai piemērotu civiltiesisko atbildību, proti, reizēm ir jākonstatē ievērojamāka vai acīmredzamāka atkāpe no šī prasītās rūpības standarta (rupja neuzmanība vai pat ļauns nolūks). Te gan jāatzīmē, ka deliktu tiesībās, salīdzinot ar līgumtiesībām, tie ir izņēmuma gadījumi, kad atbildība par vieglu neuzmanību neiestāties. Jebkurā gadījumā faktiski runa ir par neatļautu vainas pakāpi, un tādējādi varētu teikt, ka atbildību par neatļautu darbību raksturo neatļauta vainas pakāpe (CL Saistību tiesības trešā nodaļa nosaukta kā “Saistības un prasījumi no **neatļautas darbības**”, un tās pirmā apakšnodaļa “Neatļauta darbība un **vainas pakāpes**”). Citiem vārdiem, vispārējā atbildības (vainas) modeļa ietvaros atbildība iestājas par prasītās rūpības standarta neievērošanu neatļautas vainas pakāpes veidā. Tas atbilst vainas jēdzienam CL izpratnē, kas saskan arī ar 1.2. apakšnodaļā secināto, ka vainu raksturo neatļauta vainas pakāpe.

Šajā brīdī varētu rasties jautājums, vai šāda pieeja nozīmētu pilnīgu atteikšanos no prettiesiskuma jēdziena (prettiesisku rīcību tipiski atvasina no neatļautas darbības jēdziena,⁸⁵⁴ ievērojot, ka CL 1635. panta pirmā daļa prettiesiskuma jēdzienu nelieto). Uzreiz jāteic, ka atbilde ir noraidoša. Prettiesiskums ir vispārējās atbildības modeļa elements, taču tas nav un nevar būt patstāvīgs atbildības priekšnoteikums. Izvērstāks autora redzējums par prettiesiskuma vietu vispārējā atbildības modeļa uzbūvē sniegts turpmākajās rindkopās.

Kā norādīts Latvijas tiesību literatūrā, “izkristalizējas divas valdošās pieejas. Pēc vienas priekšnoteikums prettiesiskas rīcības konstatēšanai ir negatīva rezultāta iestāšanās, kas izpaužas kā tiesību aizskārums (**rezultāta teorija**), savukārt otra kā priekšnoteikumu prettiesiskas rīcības konstatēšanai prasa vienīgi darbību, kura ir pretrunā tiesību normām (**uzvešanās teorija**) [autora izcēlums].”⁸⁵⁵ Kā norādīts iepriekš 1.1. apakšnodaļā, vainas koncepcijas piekritēji

⁸⁵⁴ Kā norādīts tiesību literatūrā, “[...] terminoloģiskai noteiktībai Civillikuma 1635. panta pirmā daļa būtu papildināma, aiz vārdiem “neatļauta darbība” ietverot vārdus “vai bezdarbība”. Iespējams arī lietot apzīmējumu “prettiesiska rīcība”, ar ko semantiski tiktu aptverts gan pozitīvs, gan negatīvs prettiesiskas rīcības akts.” *Sk.: Kubilis J. 2016, 54. lpp.*

⁸⁵⁵ *Kārklīšs J. 2015.*

secinājuši, ka Latvijas CL ir iestrādāta Vācijas un Šveices civiltiesībās dominējošā prettiesiskā rezultāta teorija⁸⁵⁶ (nevis konkurējošā prettiesiskās uzvešanās teorija), atbilstoši kurai prettiesiskums attiecināts līdz pat negatīvajām sekām, tādējādi secinot, ka prettiesiska rīcība ir faktiski gala slēdziens tam, ka izpildās visi atbildības priekšnoteikumi. Attiecīgi CL 1635. panta pirmās daļas kontekstā tika norādīts: “Tādējādi pareizāk ir apgalvot, ka CL 1635. pantā ir ietverta rezultāta teorija, kas nozīmē, ka prettiesiskas rīcības konstatēšanas priekšnoteikums ir tiesību aizskārums. Vienlaikus jāatceras, ka vainojama rīcība ir rīcība, ar kuru tiek pieļauta neuzmanība vai nolūks. Līdz ar to, šajā konstrukcijā (rezultāta teorijā) ietverot vainas jēdzienu, rodas secinājums, ka prettiesiska rīcība ir ar vainojamu darbību veikts tiesību aizskārums. **Šis secinājums liek apšaubīt pieeju, ka prettiesiska rīcība ir atsevišķs civiltiesiskās atbildības priekšnoteikums**, ko var konstatēt atsevišķi, nevērtējot vainu un tiesību aizskāruma esamību. Patiesībā **prettiesiska rīcība** civiltiesiskās atbildības vērtēšanā **ir gala secinājums, bet ne tajā ietilpstošs priekšnoteikums** [autora izcēlums].”⁸⁵⁷

Vienlaikus būtiski atzīmēt, ka neraugoties uz piedāvāto prettiesiskā rezultāta teoriju kā iederīgāko CL skatījumā, kur prettiesiska rīcība tiek uzskatīta par gala slēdzienu tam, ka izpildījušies visi civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi, vēlāk citā publikācijā prof. J. Kārklīšs, atsaucoties uz Vācijas civiltiesībās atzītajiem atbildības kritērijiem, izdalīja vainojamas darbības jēdziena saturu trijos elementos: a) pati par sevi neatļauta darbība; b) tiesību normas pārkāpums; c) pārkāpums neuzmanības vai nolūka veidā. Šajā sakarā tika paskaidrots: “Pirmais a) elements “pati par sevi neatļauta darbība” ir atrauti jeb abstrakti vērtējams elements, t.i., vai tiesību sistēma šādu darbību per se pasludina par neatļautu. [...] Šajā elementā tiek noskaidrots, vai vispār personas darbība ir pakļauta jebkādam tiesisko seku regulējumam. Otrais b) elements “tiesību normas pārkāpums” ir konkrēti vērtējams elements, t.i., vai abstrakti konstatētā neatļautā darbība ir pretrunā konkrētām tiesību normām konkrētā situācijā. [...] Trešais c) elements “pārkāpums neuzmanības vai nolūka veidā” ir konkrēti vērtējams elements, ko analizē pēc tam, kad ir konstatēts, ka personas darbība ir pretēja tiesību normām, taču vēl ir jānoskaidro, vai tiesību normu pārkāpums ir noticis neuzmanības vai nolūka veidā, jo tas atsevišķos gadījumos var būt svarīgi. [...] Pirmie divi elementi a) un b) aptver agrāk atsevišķi nodalīto **prettiesiskas rīcības jēdzienu**, bet elements c) – vainas jēdzienu [autora izcēlums]. Visi elementi kopā veido vainojamas darbības vērtēšanas procesu un attiecas uz tās saturu. Minētie elementi uzskatāmi apstiprina iepriekš izvirzīto tēzi, ka prettiesiska rīcība un

⁸⁵⁶ *Markesinis B. S., Unberath H.* 2002, p. 80.

⁸⁵⁷ *Kārklīšs J.* 2015.

vaina nav atrauti apskatāmi jēdzieni.”⁸⁵⁸ Rezumējot, tika izvirzīta tēze, ka “vainojamības esamība ir neatļautas darbības juridisks fakts, jeb, citiem vārdiem, **neatļauta darbība** civiltiesiskās atbildības vērtēšanā **ir gala secinājums**, izvērtējot vainojamību, bet ne tajā ietilpstošs priekšnoteikums [autora izcēlums].”⁸⁵⁹

Ievērojot minēto, no vienas puses, tiek atzīts, ka CL iestrādāta prettiesiskā rezultāta teorija, atbilstoši kurai “prettiesiska rīcība civiltiesiskās atbildības vērtēšanā ir gala secinājums, bet ne tajā ietilpstošs priekšnoteikums” (šīs tēzes pamatošanai izmantojot CL 1635. panta pirmajā daļā ietvertu “tiesību aizskārums” jēdzienu), taču, no otras puses, vienlaikus tiek atzīts, ka vainojamas darbības saturu veido arī prettiesiska rīcība, un konkrēti: 1) pati par sevi neatļauta darbība (ko CL 1635. panta pirmā daļa lieto) un 2) tiesību normas pārkāpums (ko CL 1635. panta pirmā daļa neparedz), kur abi pie tam esot obligāti konstatējami atbildības kritēriji. Šeit jāņem vērā, ka iepriekš paustais secinājums par to, ka neatļauta darbība (prettiesiska rīcība) ir tikai gala secinājums tam, ka izpildās visi pārējie atbildības priekšnoteikumi, tiek joprojām uzturēts spēkā, tāpēc šeit pamatoti var rasties jautājums, kāpēc prettiesiska rīcība var vienlaikus apzīmēt gan atbildības priekšnoteikuma (vainojama darbība) sastāvdaļu, gan arī visu atbildības priekšnoteikumu vienlaicīgu iestāšanos? Te vietā iederētos prof. Kārļa Dišlera tēze, saskaņā ar kuru kāda objekta elements nevar apzīmēt pašu objektu, un otrādi.⁸⁶⁰

Līdz ar to, neraugoties uz to, ka tiesu praksē CL 1635. panta pirmajā daļā lietotos jēdzienus “tiesību aizskārums”, “neatļauta darbība”, “vainojamība” un no tās izsecinātos jēdzienus “prettiesiska rīcība”, “neattaisnojama rīcība” nereti vienu otram savstarpēji pielīdzina kā līdzvērtīgus terminus, vienlaikus galveno fokusu vēršot uz to, vai konstatējams prasītās rūpības pārkāpums neuzmanības vai ļauna nolūka veidā (vainas moments), kļūst skaidrs, ka jautājuma par prettiesiskuma vietu atbildības uzbūvē noskaidrošanai nepieciešama tomēr sīkāka šo CL 1635. panta pirmajā daļā lietoto jēdzienu analīze.

Vispirms nedaudz sīkāk jāatzīmē par abām prettiesiskuma teorijām. Tātad prettiesiskā rezultāta teorija (*Lehre vom Erfolgsunrecht*⁸⁶¹ – vācu val.) paredz to, ka prettiesiska rīcība un vaina tiek pētīta atsevišķi. Vainas elementam šeit ir jāattiecas ne tikai uz pārkāpuma faktu, bet arī uz kaitējumu jeb aizskārums rezultātu. Savukārt otrā, prettiesiskās uzvešanās teorija (*Lehre vom Handlungsunrecht*⁸⁶² – vācu val.) paredz saprātīgas rūpības testa ietveršanu prettiesiskuma

⁸⁵⁸ Kārklīņš J. 2016.

⁸⁵⁹ Turpat.

⁸⁶⁰ Minētais izriet no šādas tēzes: “Viss veselais nevar līdzinātais kādai savai daļai.” Sk.: Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: [b.i.], 1930, 19. lpp.

⁸⁶¹ Spindler G., Rieckers O. Tort law in Germany. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2011, p. 53 (turpmāk – Spindler G., Rieckers O. 2011).

⁸⁶² Spindler G., Rieckers O. 2011, p. 53.

kritērijā, kas rada objektīvo vainas jēdzienu attiecināmības izpratnē.⁸⁶³ Vācija un Šveice ir šādas privāttiesību sistēmas, kurās vaina un prettiesiskums tiek strikti nodalīti, tāpēc abās valstīs izteikti valda prettiesiskā rezultāta teorija. Taču šeit gan jāpiebilst, ka Vācijā un Šveicē dominējošā prettiesiskā rezultāta teorija darbojas tikai tad, ja tiek aizskartas cietušā absolūtās tiesības (dzīvība, veselība, īpašums) – tās ir jārespektē ikvienam, jo tām piemīt *erga omnes* (latīņu val.) raksturs. Pārējos gadījumos piemēro prettiesiskās uzvešanās teoriju, proti, prettiesiskumu attiecina uz kaitīgo rīcību, kas pārkāpj juridiskus noteikumus (*legal rules* – angļu val.) (izteikti šī teorija atzīta Austrijā).⁸⁶⁴ Ievērojot 2.4.4. apakšnodaļā secināto, ka vainu (neuzmanību) var raksturot arī tāda prasītās rūpības standarta pārkāpšana, kur šo standartu palīdz identificēt tiesību normā noteikts uzvedības modelis, tādos gadījumos var teikt, ka rīcības prettiesiskumu raksturo pati tiesību normām neatbilstošā rīcība (prettiesiskās uzvešanās teorija). Savukārt tādus prasītās rūpības standarta pārkāpumus, kur šo standartu neregulētās situācijās nosaka ar abstrakto saprātīgās personas testu, varētu uzskatīt par prettiesiskiem tad, ja šis pārkāpums ir kaitējis citas personas ar likumu aizsargājamiem labumiem (prettiesiskā rezultāta teorija).

Tajā pašā laikā piedāvātā vainojamas darbības jēdziena izdalīšana minētajos trijos kritērijos – 1) pati par sevi neatļauta darbība; 2) tiesību normas pārkāpums; 3) pārkāpums neuzmanības vai nolūka veidā – tiešā mērā atgādina Vācijā pastāvošo atbildības priekšnoteikumu raksturojumu. Un proti, atbilstoši Vācijas civiltiesībās dominējošajai izpratnei, atbildības piemērošanai jākonstatē 1) **kodificētas tiesību normas pārkāpums** (*Tatbestandswidrigkeit* – vācu val.); 2) **rīcības prettiesiskums** (*Rechtswidrigkeit* – vācu val.); 3) **jākonstatē kāda no vainas pakāpēm (neuzmanība vai nolūks)** (*Verschulden* – vācu val.).⁸⁶⁵

Ar kodificētas tiesību normas pārkāpumu saprot: a) citas personas aizsargātas intereses aizskārumu⁸⁶⁶ (kas ir izplatītākā izpausme); b) kaitējuma nodarīšanu ar nolūku *contra bonos mores* (latīņu val.); c) rakstītas tiesību normas pārkāpumu. Šī elementa mērķis ir limitēt atbildības par vainu robežas. Rīcības prettiesiskums savukārt tiek konstatēts, tiklīdz tiek konstatēts kodificētas tiesību normas pārkāpums, ko var atspēkot ar kādu no attaisnojuma pamatiem jeb atbildību izslēdzošiem apstākļiem (*ground of justification* – angļu val., *Rechtfertigungsgrund* – vācu val.), piemēram, pašaizstāvību, galējo nepieciešamību,

⁸⁶³ Spindler G., Rieckers O. 2011, p. 81.

⁸⁶⁴ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 195.

⁸⁶⁵ van Dam C. 2013, p. 79.

⁸⁶⁶ Pretstatā Francijā tiesas nosaka, kuras intereses ir vai nav aizsargājamas. Sk.: van Dam C. 2013, p. 169.

pašpalīdzību.⁸⁶⁷ Līdz ar to runa ir par rīcības prettiesiskuma prezumpciju, ja, piemēram, tiek aizskartas cietušā absolūtās tiesības (dzīvība, veselība, īpašums).⁸⁶⁸ Savukārt gadījumos, ja nepastāv piemērojamas tiesību normas, tiek bieži norādīts, ka tad prettiesiskuma jēdziens satur tiesību sistēmas novērtējumu par skartās intereses svarīgumu.⁸⁶⁹ Trešais elements ir vaina: neuzmanība un nodoms. Rīcību uzskata par neuzmanīgu, ja personas veiktā rīcība neatbilst rūpībai, ko pieprasa sabiedrība. Šādi neuzmanību definē BGB 276. paragrāfa otrā daļa.⁸⁷⁰

Vācijā pastāvošo sistēmu var raksturot šāds tiesu prakses piemērs – prasītāju kā cietušo savainoja atbildētāja vadītā motorlaiva brīdī, kad prasītājs peldēja jūrā, lai sasniegtu netālu no krasta atrodošos salu. Minēto salu ļaudis mēdza izmantot kā sauļošanās vietu, attiecīgi peldētāji regulāri uz to devās. Motorlaiva brauca ar relatīvi lielu ātrumu – 38 km/h. Cietušā prasība tika apmierināta, ievērojot, ka peldētāji šajā vietā jūrā bija sagaidāmi (konstatējams saprātīgs kaitējuma iestāšanās risks). Pie tam tiesa noraidīja cietušā līdzvainas argumentu, ievērojot, ka tam nebija jāuzmanās nepārtraukti no motorlaivām, kā arī nebija jāuzvelk brīdinājuma balons. Šeit fizisks kaitējums cilvēka ķermenim (absolūtās tiesības aizskārums) konstituēja prettiesiskumu (tā prezumpciju), ko motorlaivas vadītājs varēja atspēkot (prettiesiskā rezultāta teorija). Konkrētajā gadījumā atbildētājs nevarēja uzrādīt kādu atbildību izslēdzošu apstākli. Vainu savukārt raksturo atbildētāja neuzmanīgā rīcība, nesamazinot ātrumu un nepārbaudot, vai apkārt nav peldētāju. Pretējs iznākums būtu bijis, ja negadījumus notiktu atklātā jūrā.⁸⁷¹

Kā norādīts tiesību literatūrā, atsevišķi tiesību zinātnieki norādījuši, ka šāda atbildības sistēma, kāda ir Vācijā, ir pārlietu sarežģīta, tā vietā piedāvājot prettiesiskumu konstatēt, tiklīdz izpildās neuzmanīgas rīcības kritērijs, neraugoties uz aizskāruma veidu.⁸⁷² Šajā ziņā jācītē nīderlandiešu delikttiesību speciālists *Cees van Dam*: “Lai gan prettiesiskuma vai prettiesiskas rīcības koncepts ir katras atbildības par vainu sistēmas sirds, tikai vācieši uzdrīkstas atklāti runāt par šo mistēriju. Vācijā prettiesiskuma (*Rechtswidrigkeit*) kritērijs iemieso ideju, ka ne katra kaitīga rīcība rada atbildību. Ja kāda rīcība izpilda *Tadbestand*, tad viņa rīcība principā ir prettiesiska, ja vien atbildētājs nevar uzrādīt attaisnojuma pamatu. Šis koncepts tomēr ir problemātisks [...] kā arī attiecībā uz *Rechtswidrigkeit* (prettiesiskuma) un *Verschulden* (nodoma un neuzmanības) savstarpējo sakaru. Tā katrā ziņā nav diskusija, kas jāpārnes Eiropas līmenī.”⁸⁷³

⁸⁶⁷ *van Dam C.* 2013, p. 80.

⁸⁶⁸ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 195.

⁸⁶⁹ *Ibid.*, p. 196.

⁸⁷⁰ BGB 276. paragrāfa otrā daļa vācu val.: “Fahrlässig handelt, wer die im Verkehr erforderliche Sorgfalt außer Acht lässt.” Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_276.html [aplūkots 12.01.2021.]

⁸⁷¹ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 113.

⁸⁷² *van Dam C.* 2013, p. 81.

⁸⁷³ *Ibid.*, p. 138.

Attiecīgi *Cees van Dam* izteica šādu būtisku vērojumu: “Pirmšķietami kāds varētu pieņemt, ka franču cietušais ir labākā pozīcijā nekā vāciešu cietušais, ievērojot, ka pēdējam ir jāpierāda vēl divi kritēriji nekā viņa franču biedram. Tuvāks skats atklāj, ka **zināmā mērā kopējais formālo kritēriju skaits atšķirīgajās sistēmās ir viens un tas pats**: Francijā faute ir salīdzināma ar Anglijas konceptiem duty of care un breach of duty (to savienojumā), kā arī ar Vācijas Tatbestand, Rechtswidrigkeit un Verchulden (to savienojumā) [autora izcēlums]. **Patiesībā visās šajās sistēmās pamatkritērijs atbildībai par vainu ir rīcība, kas veikta ar nolūku vai neuzmanību** [autora izcēlums]. Galvenā atšķirība ir tāda, ka Anglijas un Vācijas tiesības satur papildu kritērijus, kuri nozīmē to, ka ne katrs neatbilstošās rīcības veids ir pietiekams atbildībai. Šie papildu kritēriji pastāv ar mērķi ierobežot atbildības tvērumu, **taču tiem nav būtiskas nozīmes** personiska kaitējuma vai kaitējuma īpašumam lietās saistībā ar tiesību aizskārēja aktīvu rīcību [autora izcēlums].”⁸⁷⁴ Ne velti tiesību literatūrā atzīts, ka Vācijā atbildībā par neatļautu darbību (*unerlaubte Handlung* – vācu val.) vaina ir galvenais atbildības pīlārs.⁸⁷⁵ Tāpat tiesību literatūrā atzīmēts, ka Francijā un Itālijā valdošās pieejas, nelietojot prettiesiskuma jēdzienu, bet tā vietā operējot tikai ar vainas jēdzienu, ir mazāk sarežģītas.⁸⁷⁶

Autora ieskatā Vācijas tiesībās atzīto atbildības priekšnoteikumu nekritiska pārņemšana lieki sarežģītu to atbildības sistēmu, kas izriet no Latvijas CL, neraugoties uz to, ka CL 1635. panta pirmā daļa jau lieto tādus jēdzienus kā “tiesību aizskārums” un “pati par sevi neatļauta darbība”, kuros diezgan ērti būtu mēģināt ielasīt Vācijā pastāvošos atbildības priekšnoteikumus. Šajā ziņā, nedaudz vispārīgāk ieskicējot prettiesiskuma jēdziena izpratni, jānorāda, ka patiesībā ikviena rīcība, kas neatbilst prasītajai rūpībai (vainā) un kas nepamatoti aizskar citas personas tiesiskos labumus, ir prettiesiska tādā izpratnē, ka tiek pārkāpta no tiesību sistēmas izrietoša tiesību norma plašākā izpratnē (neatkarīgi no tā, vai konkrētā situācija tiek regulēta ar konkrētām tiesību normām).⁸⁷⁷ “vispārīgs aizliegums nodarīt citai personai nepamatotu kaitējumu izriet no Civillikuma 1635. panta pirmās daļas. Tāpat aizliegums nodarīt veselības kaitējumu izriet no tiesību sistēmas kopumā, t.i., tiesību sistēma aizsargā šādu tiesisku labumu kā veselības neaizskaramību.”⁸⁷⁸ Citiem vārdiem, prettiesiskuma jēdziena esence vienmēr ir saistāma ar negatīvo rezultātu jeb kaitējumu. Kā norādīts tiesību literatūrā, prettiesiskums nozīmē to, ka tiesību aizskārējs ir aizskāris interesi, kuru aizsargā likums.⁸⁷⁹

⁸⁷⁴ *van Dam C.* 2013, p. 136–137.

⁸⁷⁵ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 21.

⁸⁷⁶ *Howarth D.* The General Conditions of Unlawfulness. Grām.: *Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E., Joustra C., du Perron E., Veldman M.* Towards a European Civil Code. Third Revised and Expanded Edition. Nijmegen: Kluwer Law International, 2004, p. 636.

⁸⁷⁷ *Sal.: Kārklīš J.* 2015.

⁸⁷⁸ *Torgāns K., Kārklīš J., Bitāns A.* 2017, 289. lpp.

⁸⁷⁹ *Petrovych K. B.* 2018.

Attiecīgi prettiesiskumu varētu raksturot tas, ka radīts ir tieši **juridiski nozīmīgs kaitējums**, jo tikai tāds kaitējums ir atlīdzināms. Šajā ziņā tiesību literatūrā arī norādīts, ka neuzmanīgai rīcībai vajag būt prettiesiskai (pretējai tiesību normām), vai arī kaitējumam jābūt juridiski nozīmīgam (*legally relevant* – angļu val.). Parasti tās ir vienas un tās pašas monētas abas puses.⁸⁸⁰

Ņemot vērā iepriekš minētos apsvērumus, secināms, ka prettiesiskuma jēdziens reducējas uz kaitīgajām sekām, kuras izraisījusi prasītās rūpības standartam neatbilstošā rīcība (vainā). Proti, par prettiesiskumu var runāt tikai tad, ja šāda rīcība ir radījusi kaitīgas sekas tādām citu personu tiesībām un interesēm, kuras aizsargā likums (tiesību sistēma kopumā). Tāpēc nozīmīgs kļūst minētais juridiski nozīmīga kaitējuma jēdziens, kuru Latvijas tiesībās tipiski vērtē pie kaitējuma (tā apmēra) priekšnoteikuma, noskaidrojot, vai tiesību normas (tiesību sistēma kopumā) aizsargā cietušo no tā kaitējuma, ko tas ir guvis. Protams, vēl prettiesiskumu varētu raksturot gadījums, kad konstatējama tāda prasītās rūpības standarta pārkāpšana, kuru palīdz identificēt tiesību normā noteikts uzvedības modelis (prettiesiskās uzvešanās teorija), taču šāds konstatējums paralēli secinājumam par rīcības neuzmanīgumu (vainu), šķiet, ir “lieka greznība”. Turklāt arī šādā gadījumā prettiesiskumu no atbildības piemērošanas viedokļa varēs konstatēt tikai tad, ja šis ar tiesību normu palīdzību noteiktais prasītās rūpības standarta pārkāpums būs radījis kaitējumu, kuru attiecīgās tiesību normas mērķis bija to novērst (sk. plašāk 2.4.4. apakšnodaļu). Līdz ar to jāpiekrīt nīderlandiešu delikttiesību speciālistam *Cees van Dam*, ka arī Vācijā pamatkritērijs atbildības piemērošanai ir neuzmanības (vainas) konstatējums, nevis prettiesiskums.

Arī CL kontekstā drīzāk varētu runāt par **prettiesiskuma prezumpciju** (kā tas ir Vācijā), konstatējot šādu prasītās rūpības standartam neatbilstošās rīcības (vainas) izraisītu kaitējumu, no kura rašanās cietušo aizsargā tiesību sistēma. Šo prezumpciju attiecīgi varētu atspēkot, uzrādot iepriekš minētos attaisnojuma pamatus jeb atbildību izslēdzošus apstākļus (piemēram, sev piederošas tiesības izlietošanu), kas “neitralizē” prettiesiskuma elementu⁸⁸¹, jo tad varētu teikt, ka no šāda rakstura kaitējuma tiesību sistēma cietušo nepasargā. Taču, šķiet, šāda prettiesiskuma prezumpcija varētu likties mākslīgi radīta tādā izpratnē, ka šo apstākļu konstatēšana automātiski izslēdz atbildības piemērošanu.

Šajā sakarā jāaplūko daži tiesību literatūrā minētie piemēri, kas it kā raksturo šo trīs vainojamas darbības elementu nepieciešamību. Tā, piemēram, tiek minēts “piemērs 2: Persona A nepasveicina personu B. Elements a) nepastāv, jo nesasveicināšanās, abstrakti vērtējot, pati

⁸⁸⁰ *van Dam C.* 2013, p. 108.

⁸⁸¹ *Sal.: Kubilis J.* 2016, 95. lpp.

par sevi nav neatļauta darbība. Tādējādi persona nav vainojama, pat, ja nenasveicināšanās radīja personai B ciešanas.”⁸⁸² Šajā piemērā netika analizēts nedz elements b) tiesību normas pārkāpums, nedz elements c) pārkāpums neuzmanības vai nolūka veidā, ievērojot, ka iztrūkst obligātais elements a) pati par sevi neatļauta darbība. Patiesībā, autora ieskatā, šeit tika vērtēts tikai tas aspekts, vai nenasveicināšanās rezultātā nodarītais kaitējums ir juridisks nozīmīgs (un tātad atlīdzināms). Pieturoties pie pieejas, ka nenasveicināšanās, abstrakti vērtējot, nav pati par sevi neatļauta darbība, būtu jāteic, ka tāda nav arī auklas novilkšana pār gājēju celiņu nakts laikā, un secīgi arī šeit ar atbildības priekšnoteikumu turpmāku analīzi būtu jāapstājas, tostarp nevērtējot vainu. Taču šajā ziņā jānorāda uz Latvijas tiesību literatūrā norādīto: “Piemēram, vai pastāv tiesību norma, kas aizliedz novilkt auklu pār gājēju celiņu nakts laikā? Tādas, protams, nav, taču pats auklas novilkšanas fakts nav pasludināms ne par tiesisku, ne prettiesisku, iekams nav zināms, kādos apstākļos tas noticis un kādas sekas tas radījis. [...] Kritērijs, lai personas darbības pasludinātu par tiesiskām vai prettiesiskām, ir ģenerālklausula “krietns un rūpīgs saimnieks” jeb “vidusmēra saprātīga persona”, no kuras izriet saprātīgas rīcības standarts.”⁸⁸³ Minētais demonstrē, ka centrālais jautājums vienmēr ir vainas (neuzmanības) aspekts, un, ja šādas neuzmanīgas rīcības rezultātā (cēloniski) ir radīts kaitējums, tikai tad jāvērtē, vai tiesību sistēma aizsargā cietušo no šāda kaitējuma iestāšanās. Ir pašsaprotami, ka tiesību sistēma neaizsargā no nenasveicināšanās rezultātā radītā (morālā) kaitējuma, turpretī tiesību sistēma aizsargā cilvēka fizisko veselību, tāpēc auklas novilkšanas piemērā šāda neuzmanīga rīcība ir prezumptīvi prettiesiska. Un jāuzsver, ka tikai prezumptīvi, jo tiesību aizskārējs var atspēkot šo prettiesiskuma prezumpciju, norādot uz kādu atbildību izslēdzošu apstākli.

Tāpat tiek minēts arī šāds piemērs: “Piemērs 3: Persona A prasa morālā kaitējuma atlīdzināšanu no B par sava drauga C nonāvēšanu. Elements a) pastāv, jo nogalināšana, abstrakti vērtējot, pati par sevi ir neatļauta darbība. Elements b) nepastāv, jo B nav veicis tiesību aizskārumu pret A. Tiesību normas neatzīst A par tiesīgo saņemt morālā kaitējuma kompensāciju, jo tādas tiesības ir vienīgi C tuviniekiem, bet ne C draugam. Tādējādi likums neatzīst, ka A ir aizskartas tiesības no B puses. Secināms, ka persona B nav juridiski vainojama A ciešanās.”⁸⁸⁴ Šajā piemērā vēl spilgtāk vērojams tas, ka elements b) nepastāv tāpēc, ka nav konstatējams juridiski nozīmīgs kaitējums, proti, tiesību sistēma neaizsargā personu no ciešanām, kas rodas sakarā ar drauga nonāvēšanu. Proti, šeit pēc būtības tiek vērtēts kaitējuma (nevis vainojamas rīcības) priekšnoteikums. Tādējādi šeit varētu rasties jautājums, cik pamatoti ir izdalīt vēl atsevišķi prettiesiskuma kritēriju pie pirmā atbildības priekšnoteikuma, ievērojot,

⁸⁸² Kārklīšs J. 2016.

⁸⁸³ Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. 2017, 289. lpp.

⁸⁸⁴ Kārklīšs J. 2016.

ka tas faktiski tiek vērtēts vien pašā noslēgumā, vērtējot kaitējuma priekšnoteikumu, t.i., pēc tam, kad jau ir tikusi konstatēta vaina (neuzmanība vai nolūks) un tās rezultātā cēloniski radīts kaitējums. Pie tam, šeit jāpatur prātā, ka Latvijā, atšķirībā no citām privāttiesību sistēmām, tiesību normās nav precīzi uzskaitīti tie mantiskie un nemantiskie labumi, ko likums aizsargā⁸⁸⁵ (jebkurā gadījumā tie izriet no tiesību sistēmas, tiesību normām plašākajā izpratnē). Faktiski šī pieeja, pirmajā atbildības priekšnoteikumā ietverot divus prettiesiskuma kritērijus, norāda vairāk uz prettiesiskās uzvešanās teoriju, nevis prettiesiskā rezultāta teoriju. Šeit gan vēl jāpiebilst, ka minētais prettiesiskuma teoriju daļījums ir vairāk teorētiska rakstura, kam nav izšķirošas praktiskas nozīmes.

Autora viedokli, ka prettiesiskums (neatļautums) vairāk attiecas uz kaitējumu, nevis rīcību pašu par sevi, apstiprina arī starpkaru perioda tiesību doktrīna. Tā, piemēram, prof. K. Čakste norādīja uz četriem atbildības priekšnoteikumiem: “Lai izceltos atbildība tiesību pārkāpuma dēļ, vai, kā civillikums saka, neatļautas darbības dēļ, ir nepieciešami četri pamatnoteikumi vai četri būtiski elementi: 1. **vaina**, 2. **neatļauta darbība**, 3. zaudējums, 4. cēlonisks sakars starp darbību un zaudējumiem [autora izcēlums].”⁸⁸⁶ Neatļautas darbības kontekstā prof. K. Čakste norādīja: “Otrs moments pie tiesību pārkāpumiem ir neatļauta darbība. Pienākums atlīdzināt zaudējumus rodas tikai tad, ja tā darbība, ar kuru zaudējumi nodarīti, ir neatļauta vai nelikumīga, piem., **neviens nedrīkst otra mantu iznīcināt, bet, ja iznīcina, tad tā ir neatļauta darbība** [autora izcēlums]. Pienākums atlīdzināt zaudējumus **nav tad, ja nodarītājs izpilda likumīgu darbību**, piem., tiesu izpildītājs apraksta, pārdod piedziņas laikā parādnieka mantu; viņš arī nodara zaudējumus, bet viņa darbība ir likumīga, tiesu izpildītāju te nevar saukt pie atbildības uz tiesību pārkāpuma pamata [autora izcēlums].”⁸⁸⁷ Kā redzams, neatļauta darbība tiek saistīta ar kaitīgo rezultātu (to labumu aizskārums, kurus tiesību sistēma aizsargā), kur neatļautumu (tā prezumpciju) varēja atspēkot ar atbildību izslēdzošiem apstākļiem.

Līdzīgi norādījis arī prof. V. Sinaiskis: “Saistību tiesību izcelšanās pamats ir tiesību aizskārums (delikts), t. i., pati par sevi neatļauta darbība (1635. p.). Šīs aizskārums jeb deliktārās saistību tiesības paredz kā būtisku elementu aizskārums izdarītāja (delikventa) **vainu**; bez vainas nav aizskārums (delikta) [autora izcēlums]. Aizskārums nav arī tad, ja attiecīgā darbība nesatur kaitējumu kādai noteiktai personai (cietušajam). Beidzot aizskārums atzīstams tikai tad, kad attiecīgā darbība ir **prettiesīga jeb neatļauta, t. i., tai jāiet pretim**

⁸⁸⁵ Precizitātes labad gan jāteic, ka dažu aizsargāto tiesību saturu tuvāk raksturo, piemēram, CL 2347. panta pirmā daļa par miesas bojājumiem, CL 2352. pants par personas brīvību, CL 2352.¹ pants par godu un cieņu, CL 2353. pants par dzimumneaižskaramību, CL 2354. pants par prettiesīgu mantas bojāšanu.

⁸⁸⁶ Čakste K. 2011, 194. lpp.

⁸⁸⁷ Turpat, 195. lpp.

objektīvam un subjektīvam civiltiesību normām [autora izcēlums]. **Pēdējā gadījumā tas nozīmē, ka cietušajai personai pieder kāda tiesība, kas bijusi par aizskāruma priekšmetu** [autora izcēlums un pasvītrojums]. Visumā aizskārumam kā saistību tiesību izcelšanās pamatam nepieciešami četri būtiski elementi: 1) **vaina**, 2) **kaitējums**, 3) **darbības prettiesīgums objektīvā nozīmē** un 4) **darbības prettiesīgums subjektīvā nozīmē** [autora izcēlums].⁸⁸⁸ Pakavējoties pie šīm prof. V. Sinaiska atziņām, vērojams, ka jau starpkaru perioda Latvijas civiltiesību doktrīna tuvinājās prettiesiskā rezultāta teorijai, ievērojot, piemēram, ka delikta jēdziens tika pielīdzināts tiesību aizskāruma un neatļautas darbības jēdzieniem.

Turklāt arī prof. I. Tjutrjumovs norādīja, ka tiesību aizskārums apzīmē juridisku rīcību. **Tiesību aizskāruma jēdzienam nepieciešama vaina**, vainojama rīcība, izceļot vainas principu – tikai vainīgam iestājas atbildība.⁸⁸⁹ Savukārt neatļautu darbību I. Tjutrjumovs definēja kā prettiesisku (pretlikumīgu) darbību vai darbību, kas aizliegta ar tiesībām, norādot, ka **neatļautu darbību izslēdz, piemēram, savu tiesību izlietošana, atļauta paš aizstāvība, pašpalīdzība, aizturējuma tiesības**.⁸⁹⁰

Šīs pašas domas būtībā uzsvērtas arī mūsdienās tiesību zinātnē, piemēram, Agris Bitāns norādīja: “Prettiesiskas darbības jēdziens civiltiesībās ir daudz plašāks nekā krimināltiesībās un administratīvajās tiesībās, jo civiltiesībās par prettiesisku darbību ir atzīstama darbība, **kas tieši nepārkāpj konkrēto tiesību normu, bet nepamatoti aizskar personas subjektīvās tiesības** [autora izcēlums]. [...] Aplūkojot cietušās personas subjektīvo tiesību aizskārumu, ir jāņem vērā, ka kaitējums var tikt nodarīts dažāda veida labumiem, kā mantiskiem (piemēram, sagādātie zaudējumi), tā arī nemantiskiem (piemēram, aizskarot godu, cieņu, autorību). [...] Civillikums nosaka gadījumus, kad darbība, kas aizskar kādas personas tiesības vai citādi nodara kaitējumu, **netiek uzskatīta par prettiesisku darbību (nebūs tiesību aizskārums)** un par šo darbību pret personu netiek piemērota civiltiesiskā atbildība [autora izcēlums]. Bez **galējās nepieciešamības** [...] un **nepieciešamās aizstāvēšanās** [...] CL nosauc papildu gadījumus, kad civiltiesiskā atbildība netiek piemērota [autora izcēlums]”,⁸⁹¹ tālāk pieminot vēl sev piederošu tiesību izlietošanu un darbošanos pēc aizskartās personas gribas. Tā arī kādā citā mūsdienu tiesību literatūras avotā šī pati ideja norādīta koncentrētā veidā, proti, “prettiesiska rīcība ir konstatējama vienīgi tad, ja persona ir veikusi tiesību aizskārumu un tai nav likumā minētu attaisnojumu šāda aizskāruma veikšanai.”⁸⁹²

⁸⁸⁸ Sinaiskis V. 1996, 148.–149. lpp.

⁸⁸⁹ Тютрюмов И. 1927, с. 122.

⁸⁹⁰ Ibid., с. 128.

⁸⁹¹ Bitāns A. 1997, 65.–66. lpp.

⁸⁹² Torgāns K., Kārklīšs J. 2015.

Iepriekš minētās vainas un neatļautas darbības (prettiesiskas rīcības) jēdzienu izpratnes saskaņā ar CL 1635. panta teksta vēsturisko avotu – prof. K. F. Mīlenbruha atziņu, atbilstoši kurai, lai iestātos kaitējuma atlīdzināšanas pienākums, nepieciešams konstatēt, pirmkārt, tiesību aizskārumu, t.i., kādu pašu par sevi neatļautu rīcību, ar ko kādam nodarīts kaitējums, un, otrkārt, ka aizskārējām viņa rīcību var pieskaitīt par vainu.⁸⁹³

Ievērojot minētos apsvērumus, nebūtu pamatoti rīcības prettiesiskumu izdalīt kā pirmo, patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, pie tam to piesaistot personas faktiski izdarītajai rīcībai. Šo centrālo lomu ieņem vaina⁸⁹⁴ – personas faktiski izdarītās rīcības atkāpe no noskaidrojamā prasītās rūpības standarta, ko nosaka ar saprātīgas personas testa palīdzību. To, ka tieši vainas jēdziens ir ciešāk saistīts ar iespējamā tiesību aizskārēja rīcību, apliecina CL 1640.–1646. pants, kas regulē vainas pakāpes. Šajās normās sastopamas tādas vārdkopas kā: “darbība izdarīta”, “tīšs kaitējums”, “kāds rīkojas augstākā mērā”, “mazāk rūpējas”, “uzsāk tādu darbību”, “rūpības un čaklības trūkums”. Tātad katra vainas pakāpe raksturo tiesību aizskārēja izdarītās rīcības īpašības. Atsevišķi prettiesiskuma momentu izdala, piemēram, Vācijā, Šveicē, un līdzīgi to izdalīja arī starpkaru perioda Latvijas tiesību doktrīnā (tā nolūkam izmantojot CL 1635. panta pirmajā daļā lietoto jēdzienu “pati par sevi neatļauta darbība”). Taču, raugoties atbildības priekšnoteikumu modernizācijas virzienā, šeit jānorāda uz kopējām tendencēm Eiropā.

Iepriekš minētajā kontekstā vēlreiz jāatgādina, ka EDTP nelieto jēdzienus “prettiesiska (neatļauta) rīcība” vai “prettiesiskums” (*wrongful, wrongfulness, unlawful, unlawfulness* – angļu val.), lai piemērotu civiltiesisko atbildību. Tā vietā EDTP fokusējas uz tradicionālāko, izplatītāko un būtiskāko kritēriju, proti, vainas konceptu.⁸⁹⁵ EDTP vispārējā norma (*basic norm* – angļu val.), proti, 1:101. panta otrā daļa noteic, ka “kaitējums var tikt attiecināts uz personu, ja a) tās rīcība, kas nodibina **vainu**, ir radījusi to; vai b) kuras neparasti bīstamā aktivitāte ir radījusi to; vai c) kuras kalpotājs ir radījis to savu funkciju ietvaros [autora izcēlums].”⁸⁹⁶ Latvijas tiesību literatūrā norādīts, ka šajā pantā a) gadījumā runa ir par neattaisnojamu rīcību,⁸⁹⁷ taču tādu jēdzienu citētais EDTP pants neparedz. Tā vietā lietots vainas (*fault* – angļu val.) jēdziens.

Attiecīgi EDTP var uzlūkot gan kā sistēmu, kas paredz prettiesiskā rezultāta teoriju (aizskarot kādu no EDTP 2:102. panta otrajā un trešajā daļā uzskaitītajām interesēm, tiek

⁸⁹³ *Mühlenbruch C. F.* 1844, S. 306.

⁸⁹⁴ *Sal.: Bussani M., Werro F.* 2009, p. 308.

⁸⁹⁵ *Widmer P.* 2005.

⁸⁹⁶ EDTP 1:101. panta otrā daļa angļu val.: “Damage may be attributed in particular to the person a) whose conduct constituting fault has caused it; or b) whose abnormally dangerous activity has caused it; or c) whose auxiliary has caused it within the scope of his functions.” Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 13.01.2021.]

⁸⁹⁷ *Kubilis J.* 2016, 47. lpp.

konstatēta vaina), gan kā sistēmu, kas paredz prettiesiskās uzvešanās teoriju (pārkāpjot prasītās rūpības standartu). Katrā ziņā vainas noteikšanas etalons ir saprātīgas personas rīcība konkrētajos apstākļos.⁸⁹⁸ Principā visas tiesību sistēmas pamatojas uz objektīvu standartu (saprātīgā persona), izņemot retus gadījumus, kad tiek ņemts vērā paša tiesību aizskārēja vecums vai psihiskas saslimšanas.⁸⁹⁹

Tāpat arī DCFR ārpuslīgumiskas atbildības kontekstā nelieto jēdzienus “prettiesiska (neatļauta) rīcība” vai “prettiesiskums”. DCFR VI. grāmatas 1:101. pants kā pamata noteikums (*basic rule* – angļu val.) ārpuslīgumiskajai atbildībai noteic: “Persona, kas cieš **juridiski nozīmīgu kaitējumu**, ir tiesīga uz atlīdzinājumu no personas, kas radījusi kaitējumu **ar nodomu vai aiz neuzmanības**, vai arī citādi ir pieskaitāma par radīto kaitējumu [autora izcēlums].”⁹⁰⁰ Šeit, ievērojot iepriekš norādītos apsvērumus par juridiski nozīmīgu kaitējumu, varētu teikt, ka prettiesiskums DCFR ir ietverts tieši šajā jēdzienā. Jebkurā gadījumā arī DCFR, tāpat kā EDTP, lieto objektīvo rūpības standartu (kas ietilpst vainas jēdzienā).⁹⁰¹ Līdz ar to nevar piekrist Latvijas tiesību literatūrā norādītajam, ka “tiesību unifikācijas projektos Eiropā (Eiropas līgumtiesību principos, Kopējā modelī, Eiropas delikttiesību principos) uzmanība ir koncentrēta uz attaisnojumu formulēšanu un noskaidrošanu, nelietojot terminu “vaina” un formulējumu “vainas noskaidrošana”. ”⁹⁰²

No iepriekš minētajām tiesību literatūras atziņām izriet ideja, ka Eiropas kopējās deliktu tiesību attīstības tendences kopumā virzās uz vainu kā vienotu atbildības priekšnoteikumu, nelietojot prettiesiskuma (neatļautuma) jēdzienu. Proti, šādā veidā tiek novērsta problēmas, kas rodas, prettiesisku rīcību un vainu savstarpēji izdalot. Izteiktāka šī problēma bija (un dažviet joprojām pastāv) tajās privāttiesību sistēmās, kurās no subjektīvās vainas izpratnes pārgāja uz objektīvo vainas izpratni. Un šeit jāteic, ka šajā situācijā nonāca arī Latvijas civiltiesības, ap 2005. gadu saprotot, ka prettiesisku rīcību kļūst grūti nošķirt no tikpat objektīvi konstatējama kritērija kā vaina (sk. 1.1. apakšnodaļu).⁹⁰³ Kopumā šo procesu Eiropā var dēvēt par “**vainas jēdziena objektivizācijas**” procesu.

Attiecīgi viens no piemēriem tam, kas norāda, ka var iztikt ar vienu jēdzienu, ir Šveices civiltiesības, kuras vainu un prettiesiskumu principā nošķir. Attiecīgi prettiesiskuma un vainas novērtējums tiek veikts divos secīgos soļos. Vispirms tiesnesis nodibina uzvedības paraugu

⁸⁹⁸ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 101.

⁸⁹⁹ Ibid., p. 197.

⁹⁰⁰ DCFR VI. grāmatas 1:101. pants angļu val.: “A person who suffers legally relevant damage has a right to reparation from a person who caused the damage intentionally or negligently or is otherwise accountable for the causation of the damage.” Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 28.12.2020.]

⁹⁰¹ von Bar C., Clive E. 2010, p. 3406.

⁹⁰² Torgāns K., Kārklīšs J. 2015.

⁹⁰³ Sal.: Kārklīšs J. 2005.

(*bonus vir*) un tad salīdzina to ar konkrētās personas uzvedību. Ja persona neatbilst *ad hoc* definētajam rīcības standartam, šāda uzvedība tiek uzskatīta par prettiesisku. Otrajā solī tiesnesis uzdod jautājumu, vai konkrētajos apstākļos varētu sagaidīt no konkrētās personas, ka tā ievēros šo rīcības standartu. Ja atbilde ir apstiprinoša, personas rīcība tiek traktēta arī kā vainojama. Tomēr pēdējā laikā šie divi soļi tikusi sajaukti sakarā ar vainas objektivizāciju, kas rezultējās teorētiskā abu jēdzienu saplūšanā, lai gan Šveices likumdevējs tos skaidri nošķir jau kopš 1881. gada.⁹⁰⁴ Tā arī Dānijā⁹⁰⁵ un Polijā⁹⁰⁶ vainas koncepta objektivizācija veicināja monisma pieeju, izvirzot vienotu konceptu atbildības piemērošanas kontekstā. Ar Latviju zināmā mērā salīdzināmas ir arī Spānijas civiltiesības, kur, lai gan likums neizvirza prettiesiskuma kritēriju (bet gan vainu), tomēr tiesību zinātnē to uzskata par atsevišķu un patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu, norādot, ka ar prettiesiskumu saprot vispārēja pienākuma nenodarīt kaitējumu citiem neievērošanu. Taču šie priekšnoteikumi laika gaitā tika sajaukti, praksē prettiesiskumam ieņemot nozīmi attaisnojumu jeb atbildību izslēdzošu apstākļu kontekstā. Tāpat Spānijā laika gaitā atteicās no plaši izplatītās vainas prezumpcijas, to piemērojot vien attiecībā uz ārkārtīgiem riskiem.⁹⁰⁷

Kaimiņvalstī Igaunijā arī pastāv pieeja, ka tiek izdalīts prettiesiskums un vaina (abus šos jēdzienus definē likums), uzvaru liekot uz prettiesiskā rezultāta teoriju (piemēram, nodarot fizisku kaitējumu veselībai, automātiski tiek konstatēts prettiesiskums). Prettiesiskumu izslēdz tādi atbildību izslēdzoši apstākļi kā, piemēram, paš aizstāvība, cietušā piekrišana. Igaunijas Saistību tiesību likuma 1050. panta pirmā daļa paredz vainas prezumpciju, ar ko saprot tieši neuzmanības prezumpciju (bet ne nodoma). Neuzmanību analizē divos soļos. Pirmkārt, vērtē, vai persona ievērojusi visu prasīto rūpību. Otrajā solī vērtē subjektīvus elementus, piemēram, vecumu, izglītību, zināšanas, spējas un citas īpašības (1050. panta otrā daļa).⁹⁰⁸ Šeit gan jāatzīmē, ka Igaunija ir viena no retajām Eiropas privāttiesību sistēmām, kurā vainas jēdziens tiek saistīts ar iepriekš uzskaitītajiem subjektīvajiem faktoriem.⁹⁰⁹

Citā kaimiņvalstī – Lietuvā – arī tiek izdalīts prettiesiskums un vaina. Atbildības vērtēšana tiek sākta ar prettiesiskuma noskaidrošanu. Civilt kodeksa 6.263. panta pirmā daļa noteic vispārējo normu atbildībai par deliktu: “Katrai personai ir pienākums ievērot uzvedības

⁹⁰⁴ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 28–29.

⁹⁰⁵ Ibid., p. 59.

⁹⁰⁶ Ibid., p. 76.

⁹⁰⁷ Ibid., p. 42–43.

⁹⁰⁸ Igaunijas Saistību tiesību likuma 1050. pants angļu val.: “(1) Unless otherwise provided by law, a tortfeasor is not liable for the causing of damage if the tortfeasor proves that the tortfeasor is not culpable of causing the damage. (2) The situation, age, education, knowledge, abilities and other personal characteristics of a person shall be taken into consideration upon assessment of the culpability of the person for the purposes of this Chapter. [...]” Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide> [aplūkots 24.01.2021.]

⁹⁰⁹ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 67–68.

noteikumus tā, lai nenodarītu kaitējumu citai personai ar savu rīcību (aktīvu darbību vai bezdarbību).”⁹¹⁰ Atbilstoši 6.246. panta pirmajai daļai civiltiesiska atbildība rodas no likumiska vai līgumiska pienākuma neizpildes (prettiesiska bezdarbība), vai no tādas aktivitātes veikšanas, kas ir aizliegta ar likumu vai līgumu (prettiesiska darbība), vai no vispārēja pienākuma rīkoties ar atbilstošu rūpību pārkāpuma.⁹¹¹ Savukārt 6:248. panta trešā daļa definē vainu, proti, persona pieļauj vainu, ņemot vērā saistības būtību un citus apstākļus, rīkojoties neatbilstoši tai rūpībai un piesardzībai, kas nepieciešama atbilstošajiem apstākļiem.⁹¹² Arī Lietuvā, tāpat kā Latvijā, ietekmējoties no padomju civiltiesībām, sākotnēji tika pārņemts vainas subjektīvais koncepts, tomēr laika gaitā no tā atteicās. Mūsdienu Lietuvas tiesību literatūra un tiesu prakse akceptē saprātīgas personas testu, lai noskaidrotu, vai persona rīkojusies neuzmanīgi. Attiecīgi vainas koncepts ir kļuvis objektīvs. Ņemot vērā, ka gan prettiesiskums, gan vaina ir attiecināta uz personas rīcību, rodas grūtības šos jēdzienus nošķirt. Katrā ziņā atbilstoši 6:248. panta pirmajai daļai vaina tiek prezumēta.⁹¹³ Gadījumos, kad tiek pārkāpts vispārējais pienākums ievērot atbilstošu rūpību, tiek uzskatīts, ka vaina absorbē sevī prettiesiskumu, attiecīgi arī uzskatot, ka vainas prezumpcija vienlaikus nozīmē prettiesiskuma prezumpciju. Citos gadījumos tiek uzskatīts, ka tiklīdz pierāda prettiesiskumu, tad sāk darboties vainas prezumpcija.⁹¹⁴

Šajā ziņā autoritatīvajā, 2018. gadā izdotajā grāmatā “Digest of European Tort Law. Volume 3: Essential Cases on Misconduct” lieto apvienotu jēdzienu *misconduct* (angļu val.), nevis *fault* vai *wrongfulness / unlawfulness*. Kā norādīts grāmatas ievadā, *misconduct* (ko varētu tulkot kā “neatbilstošu rīcību”) “termins pats par sevi uzreiz nav atpazīstams, izvēloties to kā **neitrālu apzīmējumu**, kas novērš aizspriedumus par to, kā šis koncepts būtu jāklasificē – dažas tiesību sistēmas to adresē ar vainas (faute) vai culpa jēdzienu, citas ar prettiesiskuma,

⁹¹⁰ Lietuvas Civilkodeksa 6.263. panta pirmā daļa angļu val.: “Every person shall have the duty to abide by the rules of conduct so as not to cause damage to another by his actions (active actions or refrainment from acting).” Pieejams: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lt/lt073en.pdf> [aplūkots 24.01.2021.]; jāpiebilst, ka šāds vispārējs pienākums atturēties no kaitējuma nodarīšanas citām personām nostiprināts arī citu valstu privāttiesību regulējumos, piemēram, Čehijā un Slovēnijā. Sk.: *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 396, 167.

⁹¹¹ Lietuvas Civilkodeksa 6.246. panta pirmā daļa angļu val.: “Civil liability shall arise from non-performance of a duty established by laws or a contract (unlawful refrainment from acting), or from performance of actions that are prohibited by laws or a contract (unlawful acting), or from violation of the general duty to behave with care.” Pieejams: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lt/lt073en.pdf> [aplūkots 24.01.2021.]

⁹¹² Lietuvas Civilkodeksa 6.248. panta trešā daļa angļu val.: “A person shall be deemed to have committed fault where taking into account the essence of the obligation and other circumstances he failed to behave with the care and caution necessary in the corresponding conditions.” Pieejams: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lt/lt073en.pdf> [aplūkots 24.01.2021.]

⁹¹³ Lietuvas Civilkodeksa 6.248. panta pirmā daļa angļu val.: “Civil liability shall arise only upon the existence of the fault of the obligated person, except in the cases established by laws or a contract when civil liability arises without fault. The fault of a debtor shall be presumed, except in the cases established by laws.” Pieejams: Pieejams: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lt/lt073en.pdf> [aplūkots 24.01.2021.]

⁹¹⁴ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 72–78.

savukārt pārējās dažādos veidos [autora izcēlums]. Jebkurā gadījumā šī termina kodola ideja attiecas uz kļūdu sasniegt noteiktu **prasītās rīcības standartu** kā deliktatbildības pamatu – tam vajadzētu būt saprotamam no jebkuras tiesību sistēmas perspektīvas [autora izcēlums].”⁹¹⁵ Šo neitrālo apzīmējumu faktiski lietojis arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments: “[..] tiesai vispirms jānoskaidro, vai prasītāja darbībās ir saskatāms nolūks vai **saprātīgas personas rūpības trūkumus**, kas izpaudies neuzmanības veidā [autora izcēlums].”⁹¹⁶

Latvijā prasītās rīcības standarts gan jēdzieniski, gan saturiski, gan vēsturiski ir cieši saistīts ar vainas (neuzmanības un nolūka) jēdzienu, savukārt prettiesiskums norāda uz kaitīgo rezultātu (radot aizskārumu ar tiesību normām plašākā izpratnē aizsargātām tiesībām un interesēm). Autora ieskatā, Latvijas CL deliktatbildības piemērošanas kontekstā iespējams iztulkot un piemērot tāpat kā EDTP un DCFR, atbildības priekšnoteikuma apzīmēšanai lietojot tikai vainas jēdzienu, proti, kā atbildības pirmo priekšnoteikumu izvirzot **prasītās rūpības standarta neievērošanu neatļautas vainas pakāpes (neuzmanības vai nolūka) veidā. Tas atbilstu vainas jēdzienam CL izpratnē.** Kā pamatoti norādījis *Dr. iur. J. Kubilis*, “aplūkojot dažādu Eiropas valstu vispārējo delikttiesiskās atbildības normu noteikumus, var secināt, ka galvenokārt šīs normas ietver atbildību par noteikta rīcības standarta neievērošanu vai ar nodomu vai aiz neuzmanības veiktu pārkāpumu, kā rezultātā rodas kaitējums citai personai, par ko aizskārējs ir atbildīgs.”⁹¹⁷

Tajā pašā laikā CL var iztulkot līdzīgi kā Vācijā, atsevišķi līdztekus vainai izdalot vēl arī rīcības prettiesiskumu (ko formāli ļauj CL 1635. panta pirmajā daļā lietotais “neatļautas darbības” jēdziens), kas tomēr pēc būtības attiecas uz kaitējuma atlīdzināmības vērtēšanu, taču, autora ieskatā, bez šāda atsevišķa atbildības priekšnoteikuma var arī iztikt. Katrā ziņā prettiesiskums, kā argumentēts iepriekš, ir vispārējā atbildības (vainas) modeļa vērtēšanas elements tādā izpratnē, ka, personai neuzrādot atbildību izslēdzošu apstākli, jāsecina, ka ar neuzmanīgu rīcību vai nolūku veiktā ar likumu aizsargāto labumu aizskāruma prettiesiskums (prezumpcija) nav ticis atspēkots. Tas skaidri parāda, ka prettiesiskums nav un nevar būt patstāvīgs atbildības priekšnoteikums.

Iepriekš minētajā kontekstā autors savā ziņā piekrīt *Mag. iur. Ģ. Strazdiņa* rakstītajam: “Bieži ir dzirdams, ka viens no atbildības priekšnoteikumiem esot arī prettiesiskums. Šis turklāt varētu būt arī populārākais juridiskais jēdziens Latvijā. Bet CL 1635. pantā tāds neparādās. [...] patiesībā prettiesiskums nav vis patstāvīgs atbildības priekšnoteikums. Ja piepildās pārējie

⁹¹⁵ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 3–4.

⁹¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–164/2017, 11. punkts.

⁹¹⁷ *Kubilis J.* 2016, 49. lpp.

atbildības priekšnoteikumi, tad prettiesiskums tiek prezumēts, kamēr aizskārējs nepierāda kādu likumā noteiktu attaisnojumu (pašaizstāvēšanās, galējā nepieciešamība utt.). [...] Labā ziņa ir tāda, ka šim sarežģītajam un teorētiskajam strīdam par prettiesiskumu nav turpat nekādas praktiskās nozīmes. Vācijā atkarībā no tā, kādu saturu prettiesiskuma jēdzienam piešķir, teorētiski ir atkarīgas personas tiesības uz pašaizstāvēšanos. [...] prettiesiskums nav patstāvīgs atbildības priekšnoteikums – atbildības priekšnoteikumi paliek tiesību aizskārums, vaina, cēloniskais sakars (un zaudējumi),⁹¹⁸ ar tiesību aizskārumsu CL 1635. panta pirmās daļas izpratnē apzīmējot juridiski nozīmīgu kaitējumu, kas pilda filtra funkciju juridiski nenozīmīgu kaitējumu izslēgšanai.⁹¹⁹

Šeit vēlreiz jānorāda uz 1.2. apakšnodaļā konstatēto, ka tiesu praksē CL 1635. panta pirmajā daļā ietvertajiem (“tiesību aizskārums”, “neatļauta darbība”, “vainojamība”) un no tās izsecinātajiem (“prettiesiska rīcība”, “neattaisnojama rīcība”) jēdzieniem tiek piešķirta vienota juridiska nozīme, tajā pašā laikā izšķirošu fokusu vēršot uz prasītās rūpības standarta (vainas) vērtēšanu. Proti, autora ieskatā, šādā veidā tiesību piemērošanas praksē ir nonākts pie risinājuma, kā pēc iespējas vienkāršākā veidā izvairīties no šo daudzo jēdzienu analīzes CL 1635. panta pirmās daļas piemērošanas gaitā, pievēršot uzmanību tam, kam tā patiesi būtu jāpievērš, proti, prasītās rūpības standarta noteikšanai un analīzei, vai personas faktiski izdarītā rīcība atbilst šim standartam.

Autora ieskatā tāpat ir būtiski atzīmēt to, ka tiesību zinātne ir sociāla, nevis eksakta zinātne (kādas ir, piemēram, matemātika, fizika un ķīmija). Pēdējai zinātņu grupai ir raksturīgas, tostarp milzum daudz dažādu formulu, ko pieļauj šo zinātņu “eksaktums” jeb noteiktība, precizitāte. Sociālajām zinātnēm, tostarp arī tiesību zinātnei šī īpašība nav un nevar būt izteikta. Vaina civiltiesiskajā atbildībā ir viens no tiem civiltiesību jautājumiem, kurš pilnīgi noteikti nav “eksakts”, līdz ar ko arī uzdevums precīzi aprakstīt civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus (kopsakarā ar šajā darbā jau ieskicētajiem jautājumiem, kas ir cieši savstarpēji saistīti) šķiet utopisks. Neraugoties uz to, tiesību literatūrā sastopami arī mēģinājumi definēt vainu, izmantojot matemātiku. Tā, piemēram, ukraiņu tiesību zinātnieks, *Dr. iur. Karnaukh Bohdan Petrovych* 2018. gada rakstā “*Fault in tort law: moral justification and mathematical explication*” mēģināja izteikt vainu šādā matemātiskā izteiksmē:

$$\left\{ \begin{array}{l} A(W) = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}, \text{ where } n \geq 2; \\ \exists a_i \in A(W) : R(a) \wedge S(a). \end{array} \right.$$

⁹¹⁸ Strazdiņš Ģ. *Civillikuma 1635. panta atbildības priekšnoteikumi*. 2018.

⁹¹⁹ Strazdiņš Ģ. *Vispārējais zaudējumu atlīdzības prasījuma pamats delikta un saistības pārkāpuma gadījumā*. 2018.

Karnaikh Bohdan Petrovych ieskatā vaina ir definējama, pamatojoties uz brīvības konceptu, uz ko vēsturiski norādījuši vairāki filosofi. Vainas kontekstā brīvību minētais autors definēja kā iespēju izvēlēties no vairākiem alternatīviem uzvedības modeļiem. Attiecīgi tiesību aizskārējs ir vainojams, radot kaitējumu, ja viņam bija iespēja izvēlēties starp vismaz divām alternatīvām iespējām, no kurām vismaz viena no tām būtu nekaitīga. Izsakot matemātiski, tiesību aizskārējs ir vainojams kaitējuma radīšanā situācijā W , kur iespējamo alternatīvo uzvedības veidu $A(W)$ skaits sastāv no vismaz diviem vienumiem (a_n) un vismaz viens no tiem ir atļauts (neradītu kaitējumu) (R) un saprātīgs (S). Šajā formulā vainu demonstrē “garām palaista” iespēja rīkoties pareizi. Ja šādas alternatīvas nav, nav arī vainas. Jo vairāk bija šādu iespēju pareizi rīkoties, jo lielāka ir vaina.⁹²⁰ Jāatzīmē, ka šādas formulas ir mēģināts radīt arī līgumtiesībās, nosakot, cik lielā apmērā pusēm ir jāiegulda resursi attiecībā pret noteiktiem riskiem.⁹²¹

Vienlaikus ir pilnībā izprotama vēlme pēc kādas formulas, noteiktības, analizējot civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus, kaut vai paturot prātā apstākli, ka vainas pakāpes ir saistītas ar dažādu ģenerālklausulu piemērošanu. Iespējams, Latvijas tiesību zinātnes nemītīgo vēlmi rast precīzus, savstarpēji strikti nodalītus atbildības priekšnoteikumus varētu skaidrot līdzīgi kā nīderlandiešu delikttiesību speciālists *Cees van Dam* izteicās par Vācijas tiesību kultūru: “[..] vācieši mīl savu tiesisko kārtību un tās detaļas (die Rechtsordnung) [..]”.⁹²² Līdz ar to, lai, izsakoties prof. V. Bukovska vārdiem, neradītu tiesību piemērotājam rīcības patvaļas iespēju, tiesību zinātnes viens no galvenajiem uzdevumiem ir kā minimums nodrošināt vadlīnijas un kritērijus, piemērojot atbildību, un ne tik daudz precīzu un korektu atbildības priekšnoteikumu izvirzīšana.

5.3. Vainas pakāpju iedalījuma nozīme⁹²³

Kā norādījis prof. K. Torgāns 2013. gadā: “Latvijas tiesību piemērošanas prakse ir zināmā nenoteiktības stāvoklī. No vienas puses, nekādas izmaiņas Civillikuma pantos par vainojamību, vainas pakāpēm utt. nav veiktas, no otras puses, vainas konstatēšana bieži izpaužas kā tiesību aizskārēja rīcības vērtējums, kas būtībā attiecas uz cita atbildības pamata, proti, prettiesiskas

⁹²⁰ *Petrovych K. B.* 2018.

⁹²¹ *Sk.: Jacobi O., Weiss A.* Allocation of fault in contract law. *International Review of Law and Economics*, 2013, 36.

⁹²² *van Dam C.* 2013, p. 152.

⁹²³ 5.3. apakšnodaļa “Vainas pakāpju iedalījuma nozīme” izstrādāta, balstoties uz autora 2018. gadā publicēto rakstu “Vainas pakāpju ideja un nozīme civiltiesībās”. *Sk.: Brants E.* Vainas pakāpju ideja un nozīme civiltiesībās. Grām.: Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 61.–68. lpp.

rīcības konstatēšanu. No trešās puses, gan Civillikumā, gan apdrošināšanas likumos, gan citos tiesību aktos ir norādīts uz nepieciešamību konstatēt vai nu rupju neuzmanību, vai citu vainas formu, un tiesību piemērošanas institūcijas to nedrīkst ignorēt. Pierādījums tam, ka vainas problēma nav zudusi pavisam, ir civiltiesiskie strīdi apdrošināšanas attiecībās, kurās apdrošināšanas sabiedrībām ar likumu noteiktas tiesības prasīt regresa kārtībā samaksātās summas no negadījumu izraisījušās personas, ja viņa pieļāvusi rupju neuzmanību.”⁹²⁴

Kā tika secināts 2. nodaļā, vispārējā atbildības (vainas) modelī delikttiesībās vienmēr būs jākonstatē kā minimums viegla neuzmanība (precīzāk, prasītās rūpības standarta pārkāpšana vieglas neuzmanības veidā), lai piemērotu civiltiesisko atbildību, ja vien nav attiecināma neuzmanības prezumpcija vai stingrās atbildības modelis. Šajā ziņā Vācijas deliktu tiesībās ir atzīts *Alles-oder-Nichts-Prinzip* (vācu val.), atbilstoši kuram pēc vispārējā noteikuma viegla neuzmanība ir pietiekama, lai piemērotu pilnu atbildību.⁹²⁵ Tā arī BVCK kontekstā jau 1927. gadā I. Tjutrumovs norādīja, ka tiesību zinātnē, kā arī jaunākajos kodeksos (pieminot Vāciju un Šveici) ir izteikti noraidoši viedokļi sīkākam neuzmanības dalījumam, ievērojot, ka praksē ir grūtības precīzi nošķirt šīs neuzmanības pakāpes, turklāt cietušajam vajadzētu saņemt apmierinājumu pie katras neuzmanības.⁹²⁶

Savukārt līgumtiesībās, kā tika secināts 4. nodaļā, viegla neuzmanība būs jāanalizē gadījumos, kad pielīgtās saistības priekšmets atbilst pienākumam pielikt visas saprātīgās pūles. Attiecīgi nevar piekrist tiesību literatūrā norādītajam, ka “[..] var runāt par palīgnozīmi, kas vainas pakāpēm ir atbildības noteikšanā. Tādu gadījumu ir maz, un nākotnes Civillikuma veidotājiem jādomā, vai nevar bez tiem iztikt. Taču lielākā vairākuma strīdu izskatīšana sakarā ar līgumu neizpildīšanu vai nepienācīgu pildīšanu un deliktiem nav likumā saistīta ar vainas pakāpju noskaidrošanu.”⁹²⁷

Turklāt, kā tas redzams no iepriekšējām četrām nodaļām, delikta gadījumā tiesību normās un līgumpārkāpuma gadījumā ne tikai tiesību normās, bet arī pašā līgumā var būt noteikts, ka personas faktiski izdarītajā rīcībā, lai piemērotu atbildību, būs jākonstatē ievērojamāka vai acīmredzamāka atkāpe no prasītās rūpības standarta, proti, būs jākonstatē rupja neuzmanība vai pat ļauns nolūks. Tātad, lai gan pēc vispārējā principa pietiek ar vieglas neuzmanības konstatāciju, lai piemērotu atbildību, tomēr zināmos gadījumos viegla neuzmanība netiks uzskatīta par neatļautu vainas pakāpi (kā norādīts iepriekš, tikai neatļauta vainas pakāpe raksturo vainu) un secīgi ar to nepietiks atbildības piemērošanai. Šeit varētu rasties jautājums, kāpēc vispār ir nepieciešams šāds vainas pakāpju iedalījums, precīzāk, kāpēc atsevišķos

⁹²⁴ Torgāns K. 2013, 108. lpp.

⁹²⁵ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 24.

⁹²⁶ Тютрюмов И. 1927, с. 124.

⁹²⁷ Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. 2017, 117.–118. lpp.

gadījumos, piemēram, likums paredz, ka jākonstatē ievērojamāka vai acīmredzamāka atkāpe no prasītās rūpības standarta, lai piemērotu atbildību?

Precizitātes labad jānorāda, ka prasītās rūpības standarts var atšķirties ne tikai vienas vainas pakāpes ietvaros,⁹²⁸ bet arī dažādu vainas pakāpju ietvaros, ievērojot, ka faktiski ar dažādām vainas pakāpēm ir iespējams noteikt atšķirīgu obligāto uzvedības modeli. Tā, piemēram, Darba likuma⁹²⁹ 86. panta ceturrtā daļa noteic, ka “darbinieks, kura darbs saistīts ar zaudējumu rašanās paaugstinātu risku, atbild vienīgi tad, ja zaudējumi darba devējam nodarīti ar ļaunu nolūku vai rupjas neuzmanības dēļ.” Tātad, ja darbinieka darbs ir saistīts ar zaudējumu rašanās paaugstinātu risku, tad darbinieks civiltiesiski neatbildēs par tādiem darba devēja zaudējumiem, ko tas būs nodarījis ar vieglu neuzmanību. Teiktais izskaidrojams ar to, ka darba tiesībās darbinieks parasti tiek uzskatīts par tiesisko attiecību vājāko pusi, tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka tiesiskais regulējums, tostarp attiecībā uz civiltiesisko atbildību, ir darbiniekam saudzīgāks. Citētās normas kontekstā redzams – likumdevējs ir noteicis, ka darbinieka rīcība tiks uzskatīta par juridiski atbilstošu prasītajai rūpībai tiktāl, ciktāl šī rīcība netiks veikta aiz rupjas neuzmanības vai ļauna nolūka. Tātad likumdevējs ir sabalansējis darba devēja un darbinieka savstarpējās tiesiskās attiecības, izmantojot vainas pakāpes.

Līdzīgi CL 119. panta pirmā daļa noteic, ka “laulātais, kas pārvalda otra laulātā mantu, atbild par zaudējumiem, kuri cēlušies aiz viņa rupjas neuzmanības.” Tātad laulātais otra laulātā mantas pārvaldīšanas jomā neatbild par tādu mantisku kaitējumu, kas radies aiz viņa vieglas neuzmanības. Arī šeit likumdevējs ir ņēmis vērā laulāto savstarpējo tiesisko attiecību īpašo raksturu. Tāpat šāda pieeja CL atrodama attiecībā uz vairākiem bezatlīdzības darījumiem, šajā ziņā pārņemot romiešu tiesībās atzīto pieeju.

Tāpat bez ievēribas nevar palikt vainas pakāpju “rupja neuzmanība” un “ļauns nolūks” izplatītais lietojums apdrošināšanas tiesībās, piemēram, Apdrošināšanas līguma likuma⁹³⁰ 45. panta trešā daļa noteic, ka “ja apdrošinātā ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ nav vai nebūs iespējams par labu apdrošinātajam celt prasību pret personu, kura ir atbildīga par nodarītajiem zaudējumiem, apdrošinātājs var neizmaksāt atlīdzību tādā apmērā, par kādu nav vai nebūs iespējams celt prasību vai, ja atlīdzība ir izmaksāta, prasīt no apdrošinātā, lai tas atmaksā izmaksāto apdrošināšanas atlīdzību.” Savukārt šī likuma 14. pants noteic: “Ja apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātā ļauns nolūks (Civillikuma 1641. pants) vai rupja neuzmanība (Civillikuma 1645. pants) ir bijusi par iemeslu apdrošinātāja maldināšanai par

⁹²⁸ *Sal.* CL 1646. pantu un KCL 393. pantu.

⁹²⁹ Darba likums: LR likums. Pieņemts 20.06.2001. Publicēts 06.07.2001., Latvijas Vēstnesis, Nr. 105; 09.08.2001., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, Nr. 15.

⁹³⁰ Apdrošināšanas līguma likums: LR likums. Pieņemts 03.05.2018. Publicēts 18.05.2018., Latvijas Vēstnesis, Nr. 97.

apdrošināšanas objekta stāvokli vai apstākļiem apdrošinātā riska iestāšanās iespējamības un iespējamā zaudējumu apmēra novērtēšanai, apdrošināšanas līgums nav spēkā no tā noslēgšanas brīža. [..].” Tāpat jāpiemin 31. panta otrās daļas 4. punkts, atbilstoši kuram apdrošinātājam nav tiesību izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību personai, kura pretendē uz apdrošināšanas atlīdzību, ja apdrošinātā riska iestāšanos izraisījis šīs personas ļauns nolūks vai rupja neuzmanība (jāpiebilst, ka 5. punkts attiecināts uz apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātā izraisītu riska iestāšanos ļaunā nolūkā). Abas vainas pakāpes minētas arī citos Apdrošināšanas līguma likuma pantos.⁹³¹

Vēl jāatzīmē, ka īpatnēja norāde uz vainas pakāpēm bija iekļauta šobrīd spēku zaudējušā likumā “Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm”,⁹³² un konkrēti tā 28. panta ceturtajā daļā: “Nosakot atbildību par preču zīmes nelikumīgu izmantošanu, atbildētāja vainas pakāpes noteikšanai kā pierādījumu var izmantot šā likuma 24. panta trešajā daļā minētā brīdinājuma saņemšanas faktu.” Uz vainu kā atbildības priekšnoteikumu bija ietverta norāde arī šī likuma 28.¹ panta pirmajā daļā: “Ja personas vainas dēļ notikusi preču zīmes nelikumīga izmantošana, preču zīmes īpašnieks vai tā tiesību pārņēmējs, vai licenciāts ir tiesīgi prasīt pārkāpuma rezultātā nodarītā mantiskā kaitējuma un nemantiskā kaitējuma atlīdzību.” Šajā ziņā tomēr jāteic, ka šobrīd spēkā esošajā Preču zīmju likumā⁹³³ norādes uz vainu un vainas pakāpēm vairs nav atrodamas, taču vienlaikus nevarētu teikt, ka vainas elementi ir pilnībā izslēgti no šī likuma. Preču zīmju likuma 56. panta pirmā daļa, kas regulē kaitējuma atlīdzību, noteic: “Preču zīmes īpašnieks vai licenciāts saskaņā ar šā likuma 51. panta noteikumiem ir tiesīgs prasīt tiesību uz preču zīmi pārkāpuma rezultātā nodarītā mantiskā kaitējuma un nemantiskā kaitējuma atlīdzību no personas, **kura zināja vai kurai bija jāzina, ka tā pārkāpj tiesības uz preču zīmi** [autora izcēlums].” Vienlaikus jāpiebilst, ka te var tikt ielasīta gan vainas subjektīvā pieeja, atbilstoši kurai tiek pētīta pārkāpēja psihiskā attieksme (par ko liecina vārdkopa “kura zināja”), gan objektīvā (un civiltiesībās šobrīd valdošā) pieeja, atbilstoši kurai tiek pētīta pārkāpēja rīcības atbilstība saprātīgās personas rīcības standartam (par ko liecina vārdkopa “vai kurai bija jāzina”, un, iespējams, šeit ar to domājot to, kas bija jāzina saprātīgai personai pārkāpēja vietā konkrētajos apstākļos).

Tādējādi kopumā secināms, ka vainas pakāpes var tikt izmantotas kā instruments, ar kura palīdzību var līdzsvarot tiesību aizskārēja un cietušā savstarpējās tiesības un likumīgās

⁹³¹ Sk., piemēram, Apdrošināšanas līguma likuma 7. panta trešo daļu, 16. panta otro daļu, 17. panta otro daļu, 22. panta astoto un deviņto daļu, 29. panta pirmo daļu, 35. panta otro daļu, 43. panta ceturto daļu, 45. panta ceturto daļu, 52. panta ceturto un piekto daļu.

⁹³² Likums “Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm”: LR likums. Pieņemts 16.06.1999. Publicēts 01.07.1999., Latvijas Vēstnesis, Nr. 216; 22.07.1999., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 14.

⁹³³ Preču zīmju likums: LR likums. Pieņemts 06.02.2020. Publicēts 21.02.2020., Latvijas Vēstnesis, Nr. 37.

intereses. Tā, piemēram, lai gan pēc vispārīgajiem noteikumiem personai iestātos civiltiesiskā atbildība, ja tā ar savu viegli neuzmanīgu rīcību nodarījusi kādam kaitējumu, noteiktos gadījumos īpašais subjekts neatbildēs par šādu kaitējumu, un viņa viegli neuzmanīgā rīcība būs atzīstama par juridiski atļautu. Šādi likumdevējs var paust savu nostāju attiecībā uz valstī aizsargājamo personu tiesību un likumīgo interešu savstarpējo gradāciju, ņemot vērā arī to, ka starp tiesību subjektiem mēdz pastāvēt īpaša rakstura tiesiskās attiecības. Šajā ziņā jāpiekrīt prof. J. Kārkliņa norādītajam, ka “likumdevējs šādu iedalījumu ir noteicis, lai atsevišķos gadījumos paredzētu personai stingrākus uzvedības noteikumus (tiesiskus priekšnoteikumus), lai tā savu rīcību attaisnotu iepretim likumam un tādējādi atbrīvotos no civiltiesiskās atbildības. [...] Tādējādi izdarāms secinājums, ka vainas pakāpju iedalījumam vieglā un rupjā neuzmanībā ir būtiska loma attiecīgā gan uz to, lai personas darbību katrā konkrētā gadījumā atzītu par vainojamu vai nē (un tātad par neatļautu), gan arī lai precīzi noteiktu piemērojamās tiesiskās sekas pret tiesību pārkāpēju.”⁹³⁴ Vienlaikus jānorāda, ka ir visai grūti iedomāties citu juridisku instrumentu, ko varētu izmantot šādai pušu interešu līdzsvarošanai. Kā norādīts iepriekš, vainas pakāpes satur ģenerālklausulas, proti, pietiekami augstas abstrakcijas pakāpes jēdzienus, kuras tiesību piemērotājs atkarībā no konkrētās situācijas apstākļiem var piepildīt ar noteiktu saturu.

Principā visās Eiropas valstīs sastopamas vainas pakāpes, pateicoties romiešu tiesību spēcīgajai ietekmei.⁹³⁵ Šeit gan jāatzīmē, ka vairākas Eiropas valstu nacionālās privāttiesību sistēmas neizdala atsevišķi rupju neuzmanību no vieglas neuzmanības, bet ļaunu nolūka koncepts tiek atzīts faktiski visās. Arī Eiropas deliktu tiesību kopējās attīstības tendencēs vainas pakāpju dalījums nav pazudis. Kā EDTP, tā arī DCFR lieto gan neuzmanības, gan ļauna nolūka jēdzienu. EDTP 10:301. panta otrā daļa noteic, ka nemantiska kaitējuma apmēra noteikšanas gadījumā tiesību aizskārēja vainas pakāpe ir jāņem vērā tikai tad, ja tā ir ievērojami veicinājusi cietušā aizskārumu,⁹³⁶ proti, ciktāl šī vainas pakāpe padarījusi cietušā situāciju sliktāku.⁹³⁷

Turklāt atkarībā no konkrētajā situācijā konstatējamās tiesību aizskārēja vainas pakāpes cietušajam var būt pieejami atšķirīgi tiesību aizsardzības līdzekļi (vai to apmērs). EDTP 2:102. panta piektā daļa, kas regulē aizsargājamo tiesisko labumu klāstu nodarīta kaitējuma gadījumā, noteic, ka tiesību aizsardzības tvērumu var ietekmēt atbildības raksturs, proti, lai aizsargājamā interese saņemtu lielāka apjoma aizsardzību pret kaitējumu, kas veikts ar nolūku, nekā citos

⁹³⁴ Kārkliņš J. 2015.

⁹³⁵ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 1157.

⁹³⁶ EDTP 10:301. panta otrā daļa angļu val.: “The degree of the tortfeasor’s fault is to be taken into account only where it significantly contributes to the grievance of the victim.” Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 13.01.2021.]

⁹³⁷ Widmer P. 2005.

gadījumos.⁹³⁸ Tā, piemēram, Latvijas civiltiesībām radniecīgajās Vācijas civiltiesībās atbildība par specifisku kaitējumu – tīrajiem ekonomiskajiem zaudējumiem – iestājas tikai tad, ja šāda veida kaitējums radīts ļaunā nolūkā.⁹³⁹ Iepriekš minētais civiltiesību princips pēc būtības iestrādāts arī CL. Tā, piemēram, šī ideja ietverta CL 1776. pantā, atbilstoši kuram cietušajam nevar pārņemt saprātīgu piesardzības pasākumu neveikšanu zaudējumu novēršanai vai to mazināšanai, ja tiesību aizskārums izdarīts ļaunā nolūkā. Šāda pieeja ir atrodama arī CL 1779.¹ pantā, atbilstoši kuram tiesību aizskārējs nevar atsaukties uz radītā zaudējumu apmēra saprātīgu neparedzēšanu, ja līguma neizpildīšana notikusi ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ.

Bez tam, kā tas norādīts 3.2. apakšnodaļā, CL 1636. pantā ietvertā pamatnostādne, atbilstoši kurai sev piederošu tiesību izlietošana nerada tiesību aizskārumu,⁹⁴⁰ nav absolūta. Lai gan šajā normā tas nav *expressis verbis* norādīts, tā nav piemērojama gadījumā, ja tiesību izlietošana notikusi ļaunā nolūkā,⁹⁴¹ kas sasaucas ar CL 1. panta ideju. Kā to norādījis Augstākās tiesas Civillietu departaments: “Personu nevar sodīt, iebiedēt vai radīt tai nelabvēlīgas sekas tikai tādēļ, ka tā ir izmantojusi likumā paredzētos tiesību aizsardzības mehānismus. Tiesības būtu atzīstamas par šķietamām (iluzorām), ja par tiesību izmantošanas rezultātā izraisītām sekām, tiesību izmantotājam iestātos kāds no iepriekš minētajiem atbildības veidiem.”⁹⁴² Vienlaikus Augstākās tiesas Civillietu departamenta ieskatā tiesību acīmredzami netaisnprātīga izmantošana esot vienīgais gadījums, lai personai piemērotu juridisku atbildību par Satversmē un likumos piešķirto tiesību izmantošanu. Tomēr tiesību acīmredzami netaisnprātīga izmantošana nav vienīgais izņēmuma gadījums, kas rada pamatu piemērot

⁹³⁸ EDTP 2:102. panta piektā daļa angļu val.: “The scope of protection may also be affected by the nature of liability, so that an interest may receive more extensive protection against intentional harm than in other cases.”
Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 28.12.2020.]

⁹³⁹ van Boom W. H., Koziol H., Witting C. A. (eds.) Pure Economic Loss. A Comparative Perspective. Wien: Springer, 2004. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=555809 [aplūkots 11.01.2021.]

⁹⁴⁰ Tā, piemēram, tiesību aizskārums nav, ja kāds atņēmis svešajā lietā izdarītos uzlabojumus, pamatojoties uz CL 867. panta otro daļu. Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2005. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-651.

⁹⁴¹ van Dam C. 2013, p. 58.

⁹⁴² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 29. marta spriedums lietā Nr. SKC-72/2018, 8. punkts.; *sal.*: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-164/2017, 8.1 punkts; *sk.* arī: Čepāne I. Tiesības uz taisnīgu tiesu kā personas pamattiesības. Jurista Vārds, 27.09.2005., Nr. 36 (391).

civiltiesisko atbildību par tiesību izlietošanu. Šādi izņēmuma gadījumi var tikt noteikti arī likumā,⁹⁴³ kā arī attīstīti tiesu praksē.⁹⁴⁴

Analoģiski šāds izņēmums darbojas attiecībā arī uz citu CL 1636. pantā⁹⁴⁵ paredzēto atbildības izslēdzošu apstākli – *volenti non fit iniuria* (latīņu val.), kas tulkojumā nozīmē “tam, kurš ir brīvprātīgs, netiek nodarīts kaitējums”.⁹⁴⁶ Tā, piemēram, lai arī sporta aktivitātēs (jo sevišķi tādās kā hokejā, cīņu sporta veidos) minētais princips ir ļoti izplatīts, tomēr atsevišķos

⁹⁴³ CL 2108. panta otrā daļa noteic: “Pasūtītājs gan var pārgrozījušos apstākļu dēļ atteikties no līguma, bet viņam tādā gadījumā jāatlīdzina piegādātājam visi zaudējumi.” Kā redzams, no vienas puses, likums šādu pasūtītāja rīcību atzīst par tiesisku (atļautu), taču vienlaikus, no otras puses, likums piešķir piegādātājam tiesības prasīt zaudējumu atlīdzināšanu no pasūtītāja, ko radījusi šāda pasūtītāja rīcība. Vēl šāda tipa norma atrodama Civilprocesa likuma 143. pantā: “Atbildētājs ir tiesīgs prasīt atlīdzību par zaudējumiem, kas viņam radušies sakarā ar prasības nodrošināšanu vai pagaidu aizsardzības piemērošanu, ja prasības nodrošinājums vai pagaidu aizsardzība ir atcelta šā likuma 140. panta astotajā daļā vai 140.¹ panta vienpadsmitajā daļā noteiktajā gadījumā vai ja pret viņu celtā prasība ir noraidīta vai atstāta bez izskatīšanas vai tiesvedība lietā izbeigta šā likuma 223. panta 2. un 4. punktā noteiktajos gadījumos.” Kā redzams, arī šeit likums paredz gadījumu, kad par prasītāja tiesību izlietošanu (piemēram, lūgt tiesu piemērot prasības nodrošināšanu) vēlāk var nākties civiltiesiski atbildēt, ja šī tiesību realizācija vēlāk radījusi atbildētājam zaudējumus. Šajā sakarā Augstākās tiesas Civillietu departaments atzinis: “Veidojot šādu analizējamās likuma normas vērdisko konstrukciju, likumdevēja mērķis bija noteikt, ka konkrētos apstākļos personas Civilprocesa likuma [...] garantētās tiesības var tikt ierobežotas, lai nodrošinātu citu personu likumīgo interešu un tiesību aizsardzību, kā arī atturēt prasītājus no nepamatotu prasījumu izvirzīšanas (Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 25. maija spriedums lietā SKC–201/2011).” Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 12. janvāra spriedums lietā Nr. SKC–5/2017, 6. punkts.

⁹⁴⁴ Šajā ziņā autora uzmanību piesaistījis Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019. gada 24. septembra lēmums lietā Nr. SKA–1528/2019, kurā tika vērtēts jautājums par to, vai privātpersona ir tiesīga prasīt atlīdzinājumu no valsts gadījumā, ja pēdējā rīkojusies tiesiski, proti, valsts nedz izdevusi prettiesisku administratīvu aktu, nedz veikusi prettiesisku faktisko rīcību. Konkrētajā gadījumā pieteicējai piederēja nekustamais īpašums, ko tā vēlējusies apbūvēt. Šim nekustamajam īpašumam blakus atradās Ādažu militārais poligons, un tajā esošās regulārās mācības radīja neērtības lietot nekustamo īpašumu, piemēram, kādā dienā pieteicējas kaimiņu nekustamajā īpašumā trāpīja un eksplodēja artilērijas lādiņš, kā rezultātā īpašumā izveidojās izdegums. Pieteicēja norādījusi, ka šis fakts radījis nepārprotamas briesmas pieteicējai, mājas būvniecība nav iespējama bez draudiem pieteicējai u.tml. Neraugoties uz to, ka Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums paredz atlīdzinājumu tikai par valsts pārvaldes iestādes prettiesisku administratīvu aktu vai prettiesisku faktisko rīcību, Senāta Administratīvo lietu departaments, tostarp atsaucās uz Satversmes 92. pantu, norādot, ka tas var ietvert atlīdzinājumu arī tādos gadījumos, kad neatlīdzināšana novestu pie personas tiesību acīmredzami netaisnīga ierobežojuma. Attiecīgi, atsaucoties uz citām tiesību normām, kas atsevišķos gadījumos paredz atlīdzinājumu arī par tādu valsts pārvaldes lēmumu vai rīcību, kas pati par sevi ir tiesiska, Senāta Administratīvo lietu departaments secināja, ka “tas liek domāt, ka tiesiskajā sistēmā, ievērojot jau iepriekš minētās Satversmes normas, šādam mehānismam būtu jādarbojas ikvienā tādā gadījumā, kad personai iepretim citām personām jāpacieš acīmredzami nesamērīgs un tādēļ netaisnīgs tās tiesību ierobežojums, proti, ja atlīdzinājuma nepiešķiršana, liekot zaudējumu ciest konkrētai personai, būtu acīmredzami netaisnīga. Tas nozīmē, ka atsevišķos gadījumos, ņemot vērā taisnīguma apsvērumus, būtu jāņem par iespējamā zaudējuma atlīdzināšanu personai arī tad, ja valsts pārvaldes rīcība atbilst tiesību normām un nav konstatējams prettiesiskums.” Papildus Senāta Administratīvo lietu departaments atsaucās uz “īpašā upura” institūtu, kas pazīstams Vācijas tiesībās. Vienlaikus Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments atzīmēja, ka lai atzītu, ka konkrētais gadījums ir “īpašā upura” gadījums, tam jāatbilst noteiktiem priekšnoteikumiem: “Tie ir, rīcība veikta vispārējās (sabiedrības) interesēs jeb tā ir valstiski svarīga, rīcība ir bijusi nepieciešama, un tās rezultātā personai izraisītas sevišķas ciešanas jeb nodarīts ārkārtējs tiesību vai interešu aizskārums [...]” Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019. gada 24. septembra lēmums lietā Nr. SKA–1528/2019, 10.–12. punkts.

⁹⁴⁵ Analoģiska norma atrodama DCFR VI. grāmatas 5:101. pantā: “(1) A person has a defence if the person suffering the damage validly consents to the legally relevant damage and is aware or could reasonably be expected to be aware of the consequences of that consent. (2) The same applies if the person suffering the damage, knowing the risk of damage of the type caused, voluntarily takes that risk and is to be regarded as accepting it.” Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 13.01.2021.]

⁹⁴⁶ Буковский В. 1914, с. 1300.; Zimmermann R. 1992, p. 1013.

gadījumos var tikt piemērota atbildība, ja ļaunā nolūkā tiek pārkāpti attiecīgās sporta aktivitātes regulējošie noteikumi, piemēram, tiek pielietoti neatļauti spēka paņēmieni hokejā, pretinieka sišanas turpināšana pēc tiesneša iejaukšanās u.tml. Šeit jānorāda arī uz CL 1642. pantu, kas liedz veikt savstarpēju prasījumu ieskaitu, ja abas puses darbojušās ļaunā nolūkā (sal. ar CL 1650 .pantu). Tāpat jāpiemin imperatīvā⁹⁴⁷ CL 1643. pantā iekļautā norma: “Vienošanās par to, lai ar ļaunā nolūkā izdarītu darbību nodarīts zaudējums nebūtu jāatlīdzina, nav spēkā. Bet var atteikties no prasījuma par jau izdarītu ļaunprātīgu darbību, kad aizskartais pietiekoši zina tiklab savu prasību, kā arī tās pamatu.”

Tāpat norādes uz rupju neuzmanību un ļaunu nolūku sastopamas arī KCL: dalībniekam ir pienākums atdot sabiedrībai nepamatoti izmaksātās summas, kuras dalībnieks no sabiedrības ieguvis ļaunā nolūkā vai aiz rupjas neuzmanības;⁹⁴⁸ dibinātāji atbild solidāri sabiedrībai un trešajām personām par zaudējumiem, kas nodarīti sabiedrības dibināšanas laikā pašu dibinātāju ļaunprātīgas vai nolaidīgas rīcības rezultātā;⁹⁴⁹ persona, kura ar ļaunu nolūku panāk to, ka valdes vai padomes loceklis, prokūrists vai komercpilnvarnieks rīkojas pretēji sabiedrības vai tās dalībnieku interesēm, atbild sabiedrībai par šādas rīcības rezultātā nodarītajiem zaudējumiem;⁹⁵⁰ par zaudējumiem, kas sabiedrībai radušies nepamatotas prasības dēļ, atbild solidāri tie par prasības celšanu balsojušie dalībnieki vai dalībnieku mazākums, kuru rīcībā konstatēts ļauns nolūks vai rupja neuzmanība;⁹⁵¹ par zaudējumiem, kas sabiedrībai radušies akcionāru sapulces lēmuma nepamatotas apstrīdēšanas dēļ, prasītāji atbild solidāri, ja viņi prasību cēlušī ļaunā nolūkā vai aiz rupjas neuzmanības;⁹⁵² speciālais zaudējumu atlīdzības ierobežojums nav piemērojams, ja, piemēram, ekspeditors, nodarot zaudējumus, ir rīkojies ar ļaunu nolūku vai pieļāvis rupju neuzmanību;⁹⁵³ ja ekspeditors rīkojies ar ļaunu nolūku vai rupju

⁹⁴⁷ *Torgāns K., Kārklīņš J., Bitāns A.* 2017, 308. lpp.

⁹⁴⁸ KCL 162. panta otrā daļa: “Citas nepamatoti izmaksātās summas, ko dalībnieks no sabiedrības ieguvis labā ticībā, viņam ir pienākums atmaksāt pēc tam, kad viņam kļuvis zināms, ka izmaksa nav pamatota. Nepamatoti izmaksātās summas, kuras dalībnieks no sabiedrības ieguvis ļaunā nolūkā vai aiz rupjas neuzmanības, viņam ir pienākums atdot sabiedrībai. Šādā gadījumā dalībniekam jāatlīdzina zaudējumi, kas radušies sabiedrībai šīs nepamatotās izmaksas rezultātā.”

⁹⁴⁹ KCL 166. panta pirmā daļa: “Dibinātāji atbild solidāri sabiedrībai un trešajām personām par zaudējumiem, kas nodarīti sabiedrības dibināšanas laikā pašu dibinātāju ļaunprātīgas vai nolaidīgas rīcības rezultātā.”

⁹⁵⁰ KCL 168. panta pirmā daļa: “Persona, kura ar ļaunu nolūku panāk to, ka valdes vai padomes loceklis, prokūrists vai komercpilnvarnieks rīkojas pretēji sabiedrības vai tās dalībnieku interesēm, atbild sabiedrībai par šādas rīcības rezultātā nodarītajiem zaudējumiem.”

⁹⁵¹ KCL 172. panta septītā daļa: “Par zaudējumiem, kas sabiedrībai radušies nepamatotas prasības dēļ, atbild solidāri tie par prasības celšanu balsojušie dalībnieki vai dalībnieku mazākums, kuru rīcībā konstatēts ļauns nolūks vai rupja neuzmanība.”

⁹⁵² KCL 290. pants: “Par zaudējumiem, kas sabiedrībai radušies akcionāru sapulces lēmuma nepamatotas apstrīdēšanas dēļ, prasītāji atbild solidāri, ja viņi prasību cēlušī ļaunā nolūkā vai aiz rupjas neuzmanības.”

⁹⁵³ KCL 443. panta pirmā daļa: “Ja ekspeditoram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, kas radušies kravas bojājumu, bojāšanās, iztrūkuma, bojāejas vai nozaudēšanas dēļ, zaudējumu atlīdzības apmērs nedrīkst pārsniegt summu, kas atbilst Starptautiskā Valūtas fonda noteiktajam 8,33 naudas norēķina vienībām par katru: 1) kravas bruto masas kilogramu, ja bojāta vai zaudēta visa krava; 2) bojātās vai zaudētās kravas daļas bruto masas

neuzmanību, prasījumi pret ekspeditoru par ekspedīcijai nodotajai kravai nodarītajiem zaudējumiem noilgst triju gadu laikā;⁹⁵⁴ ja glabātājs rīkojies ar ļaunu nolūku vai pieļāvis rupju neuzmanību, prasījumi pret glabātāju par nodarītajiem zaudējumiem noilgst trīs gadu laikā.⁹⁵⁵ Kā redzams, vainas pakāpes pat ietekmē attiecīgā prasījuma noilguma termiņu.

Turklāt, kā tas ir norādīts Augstākās tiesas sagatavotajā tiesu prakses apkopojumā “Morālā kaitējuma atlīdzināšana civillietās”, nosakot kompensācijas apmēru par personai nodarīto morālo kaitējumu, ir svarīgi ņemt vērā arī tiesību aizskārēja vainas pakāpi,⁹⁵⁶ lai gan autoram, pētot tiesu praksi par vainu un tās pakāpēm, nav nācies vērot, ka morālā kaitējuma kompensācijas apmērs tiktu motivēts ar tiesību aizskārēja pieļauto vainas pakāpi. Tomēr šāda tēze nemantiskā kaitējuma kontekstā ir atzīta arī Vācijā un daudzās citās Eiropas valstīs.⁹⁵⁷ Austrijā šādā veidā tiek limitēts arī atlīdzināmā mantiskā kaitējuma apmērs – viegla neuzmanība var būt pamats tikai tagadējās mantas samazinājumam, savukārt par rupju neuzmanību atbildība iestājas arī par negūto peļņu.⁹⁵⁸ DCFR VI. grāmatas 6:202. pantā šajā ziņā ietverta iespēja samazināt vai pilnībā atbrīvot no kompensācijas pienākuma, ja tas ir taisnīgi un saprātīgi un ja kaitējums nav izraisīts ar nodomu, un pilna atbildība būtu neproporcionāla personas pieskaitāmībai attiecībā uz nodarīto kaitējumu.⁹⁵⁹ Šajā ziņā *Dr. iur.* J. Kubilis norādījis, ka civiltiesiskā strīdā, nosakot kompensācijas apmēru, nebūtu jāvērtē personas vainas forma, kas ietekmē soda apmēru krimināltiesībās.⁹⁶⁰

Tartu Universitātes docents *Janno Lahe* kopumā uzskaitījis piecas grupas, kurās vainas pakāpju nošķīrumam var būt izšķirīga nozīme: 1) nosakot atbildību starp vairākiem tiesību aizskārējiem; 2) samazinot kompensācijas apmēru atbilstoši Igaunijas Saistību tiesību likuma 140. panta pirmajai daļai; 3) nosakot kompensācijas apmēru par nemantisko kaitējumu; 4)

kilogramu, ja bojāta vai zaudēta kravas daļa”; minētā panta trešā daļa: “Šā panta pirmajā daļā paredzētais zaudējumu atlīdzības ierobežojums nav piemērojams, ja ekspeditors vai šā likuma 444. pantā minētā persona, nodarot zaudējumus, ir rīkojusies ar ļaunu nolūku vai pieļāvusi rupju neuzmanību.”

⁹⁵⁴ KCL 445. panta pirmā daļa: “Prasījumi pret ekspeditoru par ekspedīcijai nodotās kravas bojājumiem, bojāšanos, iztrūkumu, bojāeju vai nozaudēšanu, kā arī par kravas nogādāšanas nokavējumu noilgst viena gada laikā. Ja ekspeditors rīkojies ar ļaunu nolūku vai pieļāvis rupju neuzmanību, minētie prasījumi noilgst triju gadu laikā. Visi pārējie prasījumi pret ekspeditoru noilgst triju gadu laikā.”

⁹⁵⁵ KCL 456. panta pirmā daļa: “Prasījumi pret glabātāju par glabājumā nodotās lietas bojājumiem, bojāšanos, iztrūkumu, atdošanas nokavējumu vai bojāeju noilgst viena gada laikā. Ja glabātājs rīkojies ar ļaunu nolūku vai pieļāvis rupju neuzmanību, minētie prasījumi noilgst triju gadu laikā.”

⁹⁵⁶ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Morālā kaitējuma atlīdzināšana civillietās. Tiesu prakses apkopojums. Rīga, 2014, 53. lpp.

⁹⁵⁷ *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* 2018, p. 24, 1156.

⁹⁵⁸ *Ibid.*, p. 1158.

⁹⁵⁹ DCFR VI. grāmatas 6:202. pants angļu val: “Where it is fair and reasonable to do so, a person may be relieved of liability to compensate, either wholly or in part, if, where the damage is not caused intentionally, liability in full would be disproportionate to the accountability of the person causing the damage or the extent of the damage or the means to prevent it.” Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 13.01.2021.]

⁹⁶⁰ *Kubilis J.* 2016, 29. lpp.

kompensācijas apmēra samazināšanā saistībā ar cietušā līdzvainu kaitējuma radīšanā; 5) deliktos, kas rodas saistībā ar aizsargājošu normu pārkāpšanu un ar nolūku rīkojoties pretēji labiem tikumiem.⁹⁶¹ Latvijas civiltiesību kontekstā jānorāda, ka vainas pakāpju nošķīrumam ir nozīme arī stingrās atbildības modeļa piemērošanā. Tā, piemēram, CL 2347. panta otrās daļas pirmais teikums noteic, ka “tam, kura darbība saistīta ar paaugstinātu bīstamību apkārtējiem (transports, uzņēmums, būvniecība, bīstamas vielas u.tml.), ir jāatlīdzina zaudējumi, ko nodarījis paaugstinātas bīstamības avots, ja viņš nepierāda, ka zaudējums radies nepārvaramas varas dēļ, ar paša cietušā nodomu vai viņa rupjas neuzmanības dēļ.” Kā redzams, cietušā ļauns nolūks vai rupja neuzmanība var kalpot par paaugstinātas bīstamības avota valdītāja atbildības izslēdzošu apstākli. Te gan jāpiebilst, ka CL 2347. panta otrajai daļai līdzīgas normas nebija nedz BVCK, nedz 1937. gadā izstrādātajā CL. Tā tika ieviesta CL vien ar 1992. gada 22. decembra likumu “Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļā”, un kas ir saturiski līdzīga Latvijas PSR Civillikodeksa 469. pantam.⁹⁶²

Tādejādi secināms, ka ar vainas pakāpēm, cita starpā, tiek demonstrēta tiesību sistēmas attieksme pret “ļāunumu”. Noteiktos gadījumos tiek ierobežota pušu privātautonomija vai pieejamie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi, tiek ietekmēti noilguma termiņi (piemēram, CL 1636., 1642., 1643., 1776., 1779.¹ pants, KCL 445. panta pirmā daļa, 456. panta pirmā daļa) u.tml. Tieši ļauns nolūks, domājams, ir lielākais šķērslis vienotas vainas pakāpes izstrādei (piemēram, atsakoties no vainas pakāpju dalījuma vispār, vai arī mēģinot ļaunu nolūku apvienot ar rupjas neuzmanības jēdzienu). Proti, ļauna nolūka gadījumā tiesību aizskārējs atbild vienmēr, un šis princips ir absolūts jau no romiešu tiesību laikiem. Tā rezultātā attīstījās vairākas imperatīvas normas: persona atbildēs par sev piederošu tiesību izlietošanas rezultātā nodarītu kaitējumu, ja tās tiks realizētas ļaunā nolūkā (CL 1636. pants); aizliegts vienoties par to, ka ļaunā nolūkā izdarīts zaudējums nebūs jāatlīdzina (CL 1643. pants); persona atbildēs par ļaunā nolūkā nodarītu kaitējumu, pat, ja cietušais nebūs veicis saprātīgus piesardzības pasākumus zaudējumu novēršanai vai mazināšanai (CL 1776. pants) u.c. Principā runa ir par sava veida sankciju, ko civiltiesības paredz pret ļaunprātīgiem tiesību aizskārējiem. Šeit vēlreiz būtu jānorāda uz prof. V. Sinaiska pausto tēzi, ka arī civiltiesībās tiesību aizskārums jāuzskata kā

⁹⁶¹ *Lahe J.* The Importance of Distinguishing between Forms of Fault in the Law of Delict. *Juridica International*. XVI. 2009. p. 94–102. Pieejams: https://www.juridicainternacional.eu/public/pdf/ji_2009_1_94.pdf [aplūkots 25.01.2021.]

⁹⁶² *Sk.: Rozenfelds J.* Romiešu tiesību ietekme uz īpašnieka atbildības tiesisko regulējumu Civillikumā. Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 120. lpp.

sociāls ļaunums, kaut arī nesodāms ar soda likumiem.⁹⁶³ Lai gan privāttiesībām un publiskajām tiesībām ir atšķirīgas funkcijas un pamatmērķi, arī civiltiesiskajai atbildībai atsevišķos aspektos piemīt preventijas (bet ne sodīšanas kā tādas) nozīme,⁹⁶⁴ ko iedzīvināt palīdz tieši CL noteiktās vainas pakāpes.

Neraugoties uz iepriekš izklāstītajiem apsvērumiem, Latvijas tiesību literatūrā tomēr ticis izteikts piedāvājums atteikties no vainas pakāpēm: “Ņemot vērā problēmas personas vainas satura izziņā un pierādīšanā civiltiesībās, kā arī ievērojot nepieciešamību konceptuāli atteikties no vainas kā personas psihiskās attieksmes vērtēšanas civiltiesībās, būtu jāapsver iespējas izslēgt norādes uz vainas formām deliktu tiesību normās, aizstājot tās ar jēdzieniski atšķirīgiem, bet funkcionāli līdzvērtīgiem tiesību institūtiem. [...] Iespējams, šīs izmaiņas būtu ieviešamas likumdošanas ceļā, radot jaunu tiesību institūtu – personas būtiski prettiesiska rīcība. Ar būtiski prettiesisku rīcību jāsaprot tāda personas rīcība, kura acīmredzami vai ievērojami neatbilst personas nepieciešamās rīcības standartam un rada ievērojamu citu personu tiesību vai tiesisko interešu apdraudējumu.”⁹⁶⁵

Lai arī jāatzīst, ka šāds piedāvājums ir visai oriģināls, tomēr par citēto tēzi varētu rasties jautājums, vai vainas pakāpju “rupja neuzmanība” un “ļauns nolūks” aizstāšana ar jēdzienu “būtiski prettiesiska rīcība” saturiski ko mainītu. Iespējams, ka daļa atbildes slēpjas pašā tēzē, norādot, ka jaunais institūts būtu funkcionāli līdzvērtīgs, bet vien ar citu skanējumu. Jebkurā gadījumā, ievērojot iepriekš aprakstīto vainas pakāpju ideju un lomu civiltiesībās, kā arī civiltiesisko tradīciju stabilitāti, būtu sarežģīti atrast jaunu tiesību institūtu, kas kalpotu kā līdzvērtīgs substitūts nosauktajām vainas pakāpēm. Iepriekš minētās tēzes kontekstā vēl jāpiebilst, ka vainas pakāpes, jo sevišķi viegla un rupja neuzmanība, nav saistāmas ar personas psihiskās attieksmes vērtēšanu, kas visai izsmeļoši pamatots 2. nodaļā un 3.1. apakšnodaļā. Tāda rakstura jēdziens, kas saistāms ar personas psihi, ir tikai ļauns nolūks, taču arī šo vainas pakāpi, kā tas tika argumentēts 3.3. apakšnodaļā, var konstatēt ar objektīvu pazīmju palīdzību. Jebkurā gadījumā var piekrist *Dr. iur. J. Kubīļa* norādītajam, ka “norāžu uz nodomu vai rupju neuzmanību izmantojums tiesību normu tiesiskajos sastāvos apliecina likumdevēja gribu nošķirt tiesiskās sekas, kas rodas gadījumos, kad personas rīcība ievērojami neatbilst nepieciešamās rīcības standartam.”⁹⁶⁶ Šādi noteikumi ir saistīti ar civiltiesiskās atbildības preventijas funkciju, jo no cietušā, kam ir radīts kaitējums, perspektīvas raugoties, nav

⁹⁶³ *Sinaiskis V.* 1928.

⁹⁶⁴ *Čakste K.* 2011, 194. lpp.

⁹⁶⁵ *Kubilis J.* 2016, 98. lpp.

⁹⁶⁶ *Turpat*, 94. lpp.

nozīmes, kā tiek kvalificēta atbildīgās personas rīcība, ciktāl tas neietekmē kompensējamā kaitējuma apmēru.⁹⁶⁷

Apkopojot šajā apakšnodaļā izklāstīto, secināms, ka vainas pakāpes var būt kā instruments, ar kuru var līdzsvarot tiesību aizskārēja un cietušā savstarpējās tiesības un likumīgās intereses. Tādējādi likumdevējs var paust savu nostāju attiecībā uz valstī aizsargājamo personu tiesību un likumīgo interešu savstarpējo gradāciju. Tāpat ar vainas pakāpēm cita starpā tiek demonstrēta tiesību sistēmas attieksme pret “ļaunumu”: noteiktos gadījumos tiek ierobežota pušu privātautonomija vai pieejamie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi, tiek ietekmēti noilguma termiņi (piemēram, CL 1636., 1642., 1643., 1776., 1779.¹ pants, Komerclikuma 445. panta pirmā daļa, 456. panta pirmā daļa) u.tml. Likumdevējs šo instrumentu aktīvi izmanto arī mūsdienās, kas vērojams daudzos normatīvajos aktos. Šāda likumdevēja rīcība ir atbalstāma, jo tādējādi likumdevējs vēlas nošķirt tiesiskās sekas, kas rodas, ja personas rīcība ievērojami neatbilst prasītajai rūpībai.

⁹⁶⁷ *European Group on Tort Law*. 2005, p. 72.

Kopsavilkums

Ņemot vērā darbā identificētos problēmjaudājumus, ietverto tiesību avotu un norādīto apsvērumu analīzi un izvērtējumu, tiek izvirzīti šādi galvenie secinājumi un priekšlikumi:

1. Latvijas civiltiesībās iezīmējas divas paralēli pastāvošas doktrīnas – attaisnojumu un vainas koncepcija. Attaisnojumu koncepcija fokusējas uz iespējamā tiesību aizskārēja uzrādītajiem attaisnojumiem un kā pirmo atbildības priekšnoteikumu izvirza prettiesisku rīcību, taču salīdzinoši maz uzmanības pievēršot šī jēdziena saturam. Vienlaikus tā paredz atteikšanos no vainas jēdziena lietojuma, norādot, ka nav pamata vērtēt vainu, jo tās izvērtējuma ietvaros jāpēta personas psihiskā attieksme. Attaisnojumu koncepcija vainas jēdziena vietā piedāvā lietot vainojamības jēdzienu, ar ko saprot izņēmumu no prettiesiskas rīcības (attaisnojumu) meklēšanu, tādējādi norādot uz vainojamības prezumpciju. Savukārt vainas koncepcijas piekritēji priekšplānā izvirza objektīvu kategoriju – vainu (un tās pamatformu neuzmanību) kā galveno atbildības priekšnoteikumu, kurā būtisku lomu ieņem krietna un rūpīga saimnieka klauzula (saprātīgas personas tests), ar kuras palīdzību nosaka prasītās rūpības standartu. Atbilstoši vainas koncepcijai tiesību aizskārēja vaina pēc vispārējā principa jāpierāda cietušajam. Tāpat kā vainas, arī rīcības prettiesiskuma kontekstā pastāv divas doktrīnas – rezultāta teorija un uzvešanās teorija. Pēc vienas priekšnoteikums prettiesiskas rīcības konstatēšanai ir negatīva rezultāta iestāšanās, kas izpaužas kā tiesību aizskārums (rezultāta teorija), savukārt otra kā priekšnoteikumu prettiesiskas rīcības konstatēšanai prasa vienīgi rīcību, kura ir pretrunā tiesību normām (uzvešanās teorija). Šajā ziņā tiesību teorija un tiesību piemērošanas prakse šobrīd atrodas zināmā nenoteiktības stāvoklī.

2. Darbā autors secina, ka Latvijas civiltiesībās vainas un vainas pakāpju jēdzienam atbildības piemērošanā ir fundamentāla nozīme. Vispārējā atbildības modelī tieši vainas pamatforma “neuzmanība” kā objektīva kategorija ir centrālais jēdziens, ar kura palīdzību noskaidro, vai iespējamajam tiesību aizskārējam par citai personai nodarīto kaitējumu var piemērot atbildību. Attiecīgi Latvijas tiesību literatūrā izteiktie aicinājumi atteikties no vainas jēdziena lietošanas ir vērtējami kā nepamatoti, jo vaina un jo sevišķi tās izpausme neuzmanība nav atmetami jēdzieni civiltiesībās. Ņemot vērā to, ka Civillikumā vainu raksturo tieši neatļauta vainas pakāpe (piemēram, noteiktos gadījumos atbildības piemērošanai var nepietikt ar vieglas neuzmanības konstatāciju), Latvijas civiltiesību kontekstā vainu var definēt kā personas faktiski izdarītās rīcības neatbilstību prasītās rūpības standartam neatļautas vainas pakāpes – neuzmanības vai ļauna nolūka – veidā.

3. Vainas jēdziena iedalījums vainas pakāpēs ir nepieciešams, lai zināmos gadījumos noteiktu atšķirīgas tiesiskās sekas, ja personas faktiski izdarītā rīcība ievērojamāk

vai acīmredzamāk neatbilst prasītās rūpības standartam. Proti, vainas pakāpes var tikt izmantotas kā instruments, ar kura palīdzību var līdzsvarot tiesību aizskārēja un cietušā tiesības un likumīgās intereses, piemēram, ņemot vērā abu savstarpējo attiecību īpašo raksturu. Tādējādi likumdevējam ir iespēja paust savu nostāju attiecībā uz valstī aizsargājamo personu tiesību un likumīgo interešu savstarpējo gradāciju. Tāpat ar vainas pakāpēm cita starpā tiek demonstrēta tiesību sistēmas attieksme pret “ļaušanu”: konstatējot personas ļaunu nolūku, noteiktos gadījumos tiek ierobežota pušu privātautonomija vai pieejamie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi, tiek ietekmēti noilguma termiņi (piemēram, Civillikuma 1636., 1642., 1643., 1776., 1779.¹ pants, Komerclikuma 445. panta pirmā daļa, 456. panta pirmā daļa) u.tml. Ļauna nolūka gadījumā tiesību aizskārējs atbild vienmēr, un šis princips ir absolūts jau no romiešu tiesību laikiem. Tā rezultātā ir attīstījušās vairākas imperatīvas normas, kuras iestrādātas arī Civillikumā.

4. Vispārējā atbildības modelī (Civillikuma 1635. panta pirmā daļa, 1779. pants) patstāvīgi civiltiesiskās atbildības par deliktu priekšnoteikumi ir trīs: 1) vaina (neatļauta vainas pakāpe); 2) juridiski nozīmīgs kaitējums (tā apmērs); 3) cēloniskais sakars starp vainu (neatļauto vainas pakāpi) un nodarīto juridiski nozīmīgo kaitējumu (tā apmēru). Vainas priekšnoteikuma ietvaros analizējamo prasītās rūpības standartu nosaka galvenokārt divos veidos: a) ar krietna un rūpīga saimnieka klauzulas jeb saprātīgas personas testa palīdzību, kur idejiski tiek izsvērts kaitējuma iestāšanās risks iepretim nepieciešamajai rūpībai (veicamajiem piesardzības pasākumiem); b) ar tiesību normā ietvertā uzvedības modeļa palīdzību, vienlaikus ievērojot normas aizsardzības mērķi. Nav izslēgta abu šo prasītās rūpības standarta noteikšanas metožu kombinācija, piemēram, ja piemērojamā tiesību norma paredz saprātīgu piesardzības pasākumu veikšanas pienākumu vai arī likumdevēja noteiktie priekšraksti ir nepilnīgi vai nekonkrēti.

5. Izvirzot šādu vienotu deliktatbildības pirmo priekšnoteikumu, Latvijas deliktu tiesības tuvinātos Eiropas kopējām deliktu tiesību attīstības tendencēm, kurās kopumā saskatāma monisma pieeja, proti, vienota vainas jēdziena pielietošana, ar ko saprot prasītās rūpības standarta pārkāpšanu neuzmanības vai ļauna nolūka veidā. Šajā ziņā nedz Eiropas deliktu tiesību principi, nedz Kopējā modeļa projekts nelieto prettiesiskuma (neatļautuma) vai prettiesiskas rīcības jēdzienu, tā vietā lietojot minēto, vienoto vainas jēdzienu. Latvijas tiesību kontekstā jāuzsver, ka minētais piedāvājums nebūt nav uzskatāms par revolucionāru. Vaina kā objektīva kategorija un patstāvīgs atbildības priekšnoteikums tika saprasta arī starpkaru perioda Latvijas civiltiesībās, piemērojot kā Baltijas vietējo civillikumu kopojuuma, tā arī Civillikuma normas.

6. Kā nepamatots vērtējams vainas jēdziena kritizētāju arguments, ka vaina galvenokārt esot saistāma ar personas psihiskās attieksmes izziņu. Vaina, tostarp tās pamatforma “neuzmanība” ir objektīva kategorija. Turklāt pat ļaunu nolūku kā pirmšķietami tikai ar cilvēka psihi saistītu jēdzienu var konstatēt ar objektīvām pazīmēm. Šo maldinošo izpratni par vainu kā subjektīvu kategoriju, diemžēl, veicināja Latvijas PSR Civilkodeksā ietvertais vainas jēdziens, kas tika traktēts kā psihiķes kategorija. Tas pats attiecināms uz vispārējo vainas prezumpciju, kuru pazina padomju civiltiesības, bet ne Baltijas vietējo civillikumu kopojums un Civillikums. Turklāt attiecīgās Latvijas PSR Civilkodeksa normas netika pārņemtas pēc neatkarības atgūšanas atjaunotajā 1937. gada Civillikumā. Kopumā šie apstākļi veidoja labu augsni attaisnojumu koncepcijas radīšanai. Jāatzīmē, ka Latvijas civiltiesības šajā ziņā nav izņēmums, jo padomju civiltiesību izpratnes turpināšanās atsevišķu atbildības aspektu jautājumos notika (un atsevišķos gadījumos joprojām notiek) vairākās bijušo PSRS valstu civiltiesībās. Attiecīgi šādas pretreakcijas rašanās Latvijā, pilnībā mēģinot atteikties no vainas jēdziena pielietošanas, ir saprotama, bet tā nav juridiski pamatota. Pilnībā atsakoties no vainas jēdziena, tiktu atmesta ne tikai padomju laiku vainas izpratne (kas nešaubīgi ir neiederīga mūsdienu civiltiesībās), bet vienlaikus tiktu atmesta arī tā vainas kā objektīvas kategorijas izpratne, kas pastāvēja Baltijas vietējo civillikumu kopojumā un pēc tam tika iestrādāta šobrīd spēkā esošajā 1937. gada Civillikumā.

7. Darbā autors secina, ka Civillikumā iestrādāta rezultāta teorija, atbilstoši kurai prettiesiska rīcība atbildības priekšnoteikumu vērtēšanā ir gala secinājums, bet ne tajā ietilpstošs patstāvīgs priekšnoteikums. Rezultāta teorijā rīcības prettiesiskuma elements attiecināms uz personas neuzmanīgas vai ar ļaunu nolūku veiktas rīcības rezultātā nodarītajām kaitīgajām sekām, t.i., aizskartajiem citas personas tiesiskajiem labumiem. Tāpēc nav pamatoti rīcības prettiesiskumu izdalīt kā patstāvīgu atbildības priekšnoteikumu. Un vēl jo mazāk pamatoti rīcības prettiesiskumu ir izvirzīt kā pirmo atbildības priekšnoteikumu, piesaistot to personas faktiski izdarītajai rīcībai. Personas faktiski izdarītā rīcība ir vainas institūta galvenais izpētes objekts. Te jāpiebilst, ka rezultāta teorija iederas gan vispārējā, gan stingrās atbildības modelī, turpretī uzvešanās teorija kļūst problemātiska abos atbildības modeļos. Vispārējā atbildības (vainas) modelī šī problēma izpaužas situācijās, kuras neregulē tiesību normas, savukārt stingrās atbildības ietvaros uzvešanās teorijas atbalstīšana nozīmētu to, ka būtu vēl jākonstatē rīcības prettiesiskums tur, kur atbildība iestājas par risku jeb precīzāk – par tā materializēšanos.

8. Autora piedāvātā pieeja nebūt neatmet pilnībā prettiesiskuma elementu atbildības sistēmas uzbūvē. Atbilstoši rezultāta teorijai, kas iestrādāta Civillikumā, par prettiesiskumu var runāt tad, ja neuzmanīga vai ar ļaunu nolūku veikta rīcība ir radījusi ne tikai

kaitīgas sekas kā tādas, bet šīs kaitīgās sekas ir attiecināmas uz tādiem citas personas tiesiskajiem labumiem, kuras aizsargā tiesību normas (tiesību sistēma kopumā). Tāpēc būtisks kļūst juridiski nozīmīga kaitējuma jēdziens, kas atbilst Civillikuma 1635. panta pirmajā daļā lietotajam tiesību aizskāruma jēdzienam. Šo jēdzienu tipiski vērtē pie kaitējuma (tā apmēra) priekšnoteikuma, tādējādi noskaidrojot, vai tiesību sistēma kopumā aizsargā cietušo no tā kaitējuma, ko tas ir cietis. Šajā ziņā Civillikuma kontekstā drīzāk varētu runāt par prettiesiskuma prezumpciju, konstatējot šādu prasītās rūpības standartam neatbilstošas rīcības (vainas) izraisītu kaitējumu, no kura rašanās cietušo aizsargā tiesību sistēma. Šo prettiesiskuma prezumpciju attiecīgi varētu atspēkot, uzrādot kādu atbildību izslēdzošu apstākli (piemēram, sev piederošas tiesības izlietošanu), kas “neitralizē” prettiesiskuma elementu, jo tad varētu teikt, ka no šāda rakstura kaitējuma tiesību sistēma cietušo nepasargā. Tomēr šāda prettiesiskuma prezumpcija varētu likties mākslīgi radīta tādā izpratnē, ka teorijā un praksē šo apstākļu konstatēšana automātiski izslēdz atbildības piemērošanu – neatkarīgi no tā, vai šāds apstāklis (piemēram, nejaušs šķērslis) izslēdz vainu, vai arī tomēr prettiesiskuma elementu. Minētais skaidri parāda, ka rīcības prettiesiskums nav un nevar būt patstāvīgs atbildības priekšnoteikums un ka tas ir atbildības priekšnoteikumu analīzes gala slēdziens.

9. Attiecinot iepriekš minētās tēzes uz Latvijas civiltiesībās identificētajām attaisnojumu un vainas koncepciju, autors darbā secina, ka deliktu tiesībās iederīgāka un pamatotāka ir vainas koncepcija, kas neatmet, bet, tieši otrādi, priekšplānā izvirza vainu (tās pamatformu neuzmanību). Savukārt attaisnojumu koncepcijā izvirzītie attaisnojumi ir nekas cits kā atbildību izslēdzoši apstākļi, kuru konstatējums liedz piemērot civiltiesisko atbildību. Šajā ziņā jāpiebilst, ka, lai arī Civillikuma 1779. pants, kas noteic personas pienākumu atlīdzināt zaudējumus, nelieto vainas jēdzienu, tomēr šīs tiesību normas interpretācijas ceļā autors nonācis pie slēdziena, ka, tāpat kā Civillikuma 1635. panta pirmās daļas kontekstā, vaina ir jāvērtē arī Civillikuma 1779. panta normas piemērošanas gaitā.

10. Tomēr vienlaikus nevar izdarīt secinājumu, ka attaisnojumu koncepcija vispār nebūtu piemērota Latvijas civiltiesībām. Attaisnojumu koncepcija savā ziņā ir iederīga līgumtiesībās. Proti, deliktu tiesībās tiesību aizskārēja vaina ir jāpierāda cietušajam. Ja cietušajam tas izdodas, tad tiesību aizskārējam ir jāpierāda, ka konstatējams kāds no atbildību izslēdzošiem apstākļiem, piemēram, atļauta paš aizstāvība. Šāds modelis deliktu tiesībās pastāv kā vispārējais princips, jo atsevišķos, likumā noteiktajos gadījumos pastāv vainas prezumpcija vai stingrās atbildības modelis. Savukārt līgumtiesības ir fokusētas uz tiesību aizskārēja (līgumpārkāpēja) attaisnojumiem, bet arī šeit nevar pavisam atmett vainas jēdzienu. Gadījumos, kad pārkāptās saistības raksturs atbilst pienākumam pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā, kā attaisnojums var kalpot arī neuzmanības neesība, tādējādi radot

iespēju atspēkot vainas prezumpciju. Turpretī, kad pārkāptās saistības raksturs atbilst pienākumam sasniegt noteiktu rezultātu (stingrās atbildības modelis), kā attaisnojums (atbildību izslēdzošs apstākļi) var kalpot nejaušs šķērslis.

11. Civillikums, pretēji tiesību literatūrā norādītajam, neparedz vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju. Tādu neparedzēja arī Baltijas vietējo civillikumu kopojums. Civillikuma 1644. panta pirmās daļas formulējums šajā ziņā ir maldinošs un tas prasa precizējumus, pirmkārt, attiecībā uz vispārējas vainas prezumpcijas pastāvēšanu, un, otrkārt, attiecībā uz šādas prezumpcijas piemērošanas sfēru, proti, vai šāda prezumpcija darbojas tikai līgumtiesībās vai arī deliktu tiesībās. Autora ieskatā līgumtiesībās būtu jāpiemēro vispārēja vainas prezumpcija, ja saistības priekšmets izpaužas pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā, savukārt delikta gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā) pleciem. Šāda izpratne atbilstu Latvijas civiltiesībām radniecīgo līgumtiesību sistēmu (Vācijas un Šveices) regulējumiem, kā arī vispārējiem principiem par pierādīšanas nastas sadali, tostarp tēzei, ka pierādīšanas pienākumam būtu jāgulstas uz to pusi, kuras sfērā atrodas strīdīgie apstākļi. Jāteic, ka arī Latvijas tiesu praksē vērojama tendence līgumtiesību strīdos piemērot vainas prezumpciju.

12. Vispārējas vainas prezumpcijas (un tādējādi arī attaisnojumu teorijas) ieviešana deliktu tiesībās veicinātu gadījumus, kad cietušais varētu vien norādīt uz jebkuru personu kā atbildīgo par kaitējumu un likt tai uzrādīt attaisnojumus (nepārvarama vara, rīkošanās atbilstoši cietušā gribai utt.). Ja šī persona šādu attaisnojumu uzrādīt nespētu, tad būtu piemērojama atbildība. Šajā ziņā vainas teorija, kas neparedz vispārēju vainas prezumpciju, šādu iespēju nepieļautu, jo atbilstoši vainas teorijai cietušajam ir jāuzrāda iespējamā tiesību aizskārēja prasītās rūpības standarta pārkāpums (vaina). Vienlaikus būtiski atzīmēt, ka šāda vainas teorija nenoliedz pilnībā vainas prezumpcijas (vai stingrās atbildības) nepieciešamību, taču šādiem specifiskiem atbildības modeļiem būtu jāfunkcionē tikai likumā tieši noteiktajos gadījumos. Likumā noteikto prezumpciju ietvaros jābūt skaidri identificējamam subjektam, kam var prasīt pierādīt rūpības ievērošanu (dzīvnieka turētājs, kapitālsabiedrības valdes loceklis, līgumtiesībās līgumpartneris u.c.). Proti, ir jābūt saredzamai kādai juridiskai piesaistei, kas dod tiesības kaut ko sākotnēji pārņemt konkrētajam subjektam. Līdz ar to vainas prezumpciju (un secīgi arī attaisnojumu teoriju), autora ieskatā, nevar padarīt par absolūtu principu.

13. Stingrās atbildības ietvaros deliktatbildības piemērošanā līdzās juridiski nozīmīgam kaitējumam (tā apmēram) un cēloņsakarībai kā pirmais atbildības priekšnoteikums izvirzāma rīcība (darbība vai bezdarbība), kas izdarīta stingrās atbildības sfērā, ievērojot, ka pēc vispārējā principa stingrās atbildības modelis neoperē ar prasītās rūpības standarta jēdzienu. Savukārt līgumiskās atbildības piemērošanā līdzās juridiski nozīmīgam kaitējumam (tā

apmēram) un cēloņsakarībai kā pirmais atbildības priekšnoteikums izvirzāms līgumiskas saistības pārkāpums (Civillikuma 1785. pants). Šāds priekšnoteikuma apzīmējums ir piemērots gan saistībai, kuras priekšmets ir visu saprātīgu pūļu pielikšana (vispārējais atbildības jeb vainas modelis, kurā neuzmanības pieļāvums tiek prezumēts, ja saistības priekšmets izpaužas darbības veikšanā), gan saistībai, kuras priekšmets ir sasniegt noteiktu rezultātu (lielākoties stingrās atbildības modelis).

14. Prasītās rūpības standarts galvenokārt tiek noteikts ar krietna un rūpīga saimnieka (saprātīgas personas) klauzulas palīdzību (Civillikuma 1646. pants), kas ir atklāts (nenoteikts) tiesību jēdziens. Šis saprātīgās personas tests paredz vairāku juridisku kritēriju analīzi, no kuriem būtiskākie ir kaitējuma paredzamība un kaitējuma novēršamība. Metodoloģiski šie kritēriji tiek vērtēti ar balansēšanas (līdzsvarošanas) metodes palīdzību. Šajā ziņā saprātīgās personas jēdziena saturiskais plašums ļauj tiesību piemērotājam meklēt individuālās situācijas taisnīgāko risinājumu, ņemot vērā kaitējuma nodarīšanas vietu, laiku, kā arī citus konkrētās situācijas faktiskos apstākļus. Tāpat tiesību piemērotājs šo ģenerālklauzulu var papildīt ar tādiem avotiem kā morāle, sociālās vērtības, lietu dabiskā kārtība, dzīvē gūtie novērojumi, loģika u.tml. Šajā ziņā svarīgi uzsvērt, ka minēto juridisko kritēriju analīze konkrētajos faktiskajos apstākļos ir veicama katru reizi no jauna (no gadījuma uz gadījumu). Tas nozīmē, ka tiesību piemērotājs, konstatējot kādas personas pieļautu neuzmanību (vainu), nevar tādējādi radīt vispārējo uzvedības standartu, ko šķietami līdzīgos apstākļos varētu automātiski piemērot. Secīgi katrā individuālajā situācijā tiesību piemērotājam jāveic skrupulozs vainas kritēriju izvērtējums.

15. Neuzmanības konstatēšanas galvenie kritēriji – kaitējuma paredzamība un kaitējuma novēršamība (neuzmanības jēdziena rīcības (ārējā) dimensija) – laika gaitā Eiropas valstu privāttiesību ietvaros ir tikuši attīstīti un attiecīgi apkopoti, piemēram, Eiropas deliktu tiesību principu 4:102. panta pirmajā daļā. Un šajā ziņā jāteic, ka Latvijas tiesu praksē ir sastopami būtībā visi Eiropas deliktu tiesību principos uzskaitītie neuzmanības konstatēšanas kritēriji. Autors šo fenomenu skaidro ar to, ka vairumā Eiropas valstu privāttiesību ir vērojama spēcīga romiešu tiesību ietekme (piemēram, Latvijā caur Baltijas vietējo civillikumu kopojuma normu pārņemšanu Civillikumā), kas novedis pie tā, ka faktiski dažādās privāttiesību sistēmās, lai gan nereti nosaukti citādāk, bet būtībā attīstījās vieni un tie paši neuzmanības vērtēšanas kritēriji, kas vēsturiski bija sastopami jau romiešu tiesībās. Šajā ziņā jāpiebilst, ka objektīvi nav iespējams izstrādāt pilnīgu un izsmeļošu neuzmanības kritēriju klāstu. Minētais ir saistāms ar apsvērumu, ka visi konkrētās situācijas unikālie apstākļi ir ņemami vērā, nosakot prasītās rūpības standartu.

16. Kaitējuma iestāšanās riska jeb kaitējuma paredzamības kritērijs koncentrētā veidā raksturojams šādi: jo nopietnāks sagaidāmais kaitējums un jo lielāka iespējamība, ka šāds kaitējums iestāsies, attiecīgi jo lielāks ir kaitējuma iestāšanās risks un iespēja šādu kaitējumu paredzēt. Savukārt, jo lielāks ir kaitējuma iestāšanās risks, jo nopietnāki piesardzības pasākumi (rūpība) ir jāievēro. Svarīgi atzīmēt, ka kaitējuma iestāšanās riska pakāpe ir nosakāma no attiecīgās aktivitātes veikšanas brīža perspektīvas, tieši mirkli pirms kaitīgā notikuma. Proti, šī iespējamības pakāpe, tāpat kā citi neuzmanības kritēriji, ir jāvērtē *ex ante* perspektīvā. Latvijas tiesu prakses atziņas lieliski ilustrē to, ka neuzmanības vērtēšanā kaitējuma iestāšanās riskam ir ievērojama nozīme. Piemēram, Latvijas tiesu praksē ticis secināts, ka kaitējuma iestāšanās riska identificēšanā nozīme var būt atbildētāja veiktās aktivitātes īpašībām kontekstā ar to potenciālo cietušo skaitu, kurus var skart attiecīgā aktivitāte (piemēram, bīstamā veidā regulāri sniedzot pakalpojumus ievērojamam cilvēku skaitam), kā arī šāda veida kaitējuma iestāšanās regularitātei ikdienā (piemēram, dzīvokļa nopludināšana). Nosakot kaitējuma iestāšanās risku, ņemama vērā arī aizsargātās intereses daba un vērtība. Šajā ziņā tiesu praksē tipiski tiek izvirzīts augstāks prasītās rūpības standarts, ja nodarīts nemantisks kaitējums, salīdzinot ar mantiska kaitējuma gadījumiem, tādējādi, piemēram, personas dzīvību un veselību aizsargājot vairāk nekā personas īpašumu. Kaitējuma iestāšanās riska analīzē jāņem vērā arī veiktās aktivitātes bīstamība. Visbeidzot, ir svarīgi izcelt kontroles (atbildības) sfēras kritēriju, kas ir viens no neuzmanības noteikšanas būtiskajiem aspektiem, ievērojot, ka nepietiekamu piesardzības pasākumu veikšanu (rūpības neievērošanu) var pārnest tikai tam, kura kontroles (atbildības) sfērā vispār ietilpst konkrētais kaitējuma iestāšanās risks. Sevišķi nozīmīgs minētais aspekts ir bezdarbības kontekstā, kad, atšķirībā no aktīvas rīcības, ir grūtāk identificēt personu, kurai var kaut ko pārnest.

17. Piesardzības pasākumu jeb kaitējuma novēršamības kritērijs koncentrētā veidā raksturojams līdzīgi kā kaitējuma iestāšanās riska kritērijs: jo lielāks kaitējuma iestāšanās risks konstatējams, jo vairāk var paredzēt, un secīgi jo lielāka rūpība un tādējādi arī nopietnāki piesardzības pasākumi personai ir jāievēro savās aktivitātēs. Piesardzības pasākumu kritērijs atzīts arī Latvijas tiesu praksē. Juridiskā un ekonomiskā pieeja šajā līdzsvarošanas procesā fokusējas uz piesardzības pasākumu radītajiem izdevumiem, no vienas puses, un ar negadījumiem saistītajiem izdevumiem, no otras puses. Novērst visus negadījumus par katru cenu ir uzskatāma par neefektīvu pieeju. Tā vietā efektīvi ir veikt tādus piesardzības pasākumus, ciktāl šo pasākumu izdevumi ir zemāki par kaitējuma iestāšanās risku, proti, kaitējuma varbūtību reizinot ar sagaidāmajiem zaudējumiem, kas rastos no šāda negadījuma. Attiecīgi vairumā gadījumu piesardzības pasākumu mērķis ir risku mazināšana, nevis to izslēgšana. Šajā ziņā reizēm tiesību piemērotājs uzliek tik lielu piesardzības pasākumu nastu, ka šis pienākums

no zināmas rūpības ievērošanas ir kļuvis drīzāk par pienākumu garantēt noteiktu rezultātu (t.i., ka kaitējums neradīsies vispār, izslēgt kaitējuma risku pilnībā). Minētajos gadījumos faktiski tiek piemērota stingrā atbildība, un tādi gadījumi ir sastopami arī Latvijas tiesu praksē, piemēram, no vispārīga rakstura tiesību normām atvasinot personu pienākumu sasniegt noteiktu rezultātu. Autora ieskatā, faktiski piemērojot stingro atbildību gadījumos, kad šādu atbildības modeli tiešā veidā neparedz attiecināmās tiesību normas, tiesām būtu īpaši jāpamato, kāpēc juridiska nozīme nebūtu piešķirama iespējamā tiesību aizskārēja veiktajiem piesardzības pasākumiem. Citādi nepamatoti tiek radītas situācijas, kurās personai, lai izvairītos no civiltiesiskās atbildības, ir jāinvestē nesamērīgi lieli finanšu līdzekļi, lai nodrošinātu konkrētu rezultātu – kaitējuma iestāšanās riska pilnīgu izslēgšanu.

18. Var būt situācijas, kad konkrētie piesardzības pasākumi ir efektīvi un pietiekami, tomēr kādā brīdī vēlāk kļūst pieejami vēl efektīvāki pasākumi. Autora ieskatā šādās situācijās būtu jāizšķir divi gadījumi: 1) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums tiek noteikts ar tiesību normu, tad šī efektīvāka piesardzības pasākuma neveikšanu varēs pārmest iespējamajam tiesību aizskārējam (ja vien jaunās normas aizsardzības mērķī ietilpst pasargāt cietušo no šāda veida kaitējuma); 2) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums nav noteikts ar tiesību normu, tad jāvērtē, vai iepretim konkrētajam kaitējuma iestāšanās riskam saprātīga persona būtu veikusi šādus efektīvākus piesardzības pasākumus. Citiem vārdiem, šeit būtu jāveic saprātīgas personas testa (vainas) analīze. Līdz ar to nešaubīgi būtu jāņem vērā arī, piemēram, apstākļi, cik finansiāli apgrūtināšs ir jaunais piesardzības pasākums, salīdzinot to ar līdz tam pieejamo piesardzības pasākumu.

19. Nepieciešams nošķirt bezdarbību, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir iesaistījies noteiktās aktivitātēs (un attiecīgi nav veicis zināmus piesardzības pasākumus vai arī tie veikti nepietiekami vai kļūdaini), no “tīrās” jeb pilnīgas bezdarbības, kur potenciālais tiesību aizskārējs ir bijis pilnīgi pasīvs, proti, nav bijis iesaistījies itin nekādās noteiktās aktivitātēs pirms kaitējuma rašanās. Šajā ziņā tiesību literatūrā paustās atziņas par to, ka pienākums pārtraukt bezdarbību un attiecīgi atbildība par bezdarbību var iestāties tikai tad, ja tiesību norma tieši pieprasa to pārtraukt, – nevar tikt attiecinātas uz ikvienu bezdarbības gadījumu, bet gan tikai uz pilnīgas jeb “tīrās” bezdarbības gadījumiem. Pretējā gadījumā ikviens, kurš ir iesaistījies noteiktā aktivitātē, bet nav veicis attiecīgus piesardzības pasākumus, vai arī ir tos veicis nepietiekamā apmērā vai kļūdaini, varēs salīdzinoši viegli izvairīties no atbildības piemērošanas, apgalvojot, ka nepastāv konkrētas tiesību normas, kas uzliek par pienākumu pārtraukt bezdarbību. Turklāt šāda pieeja noteikti neatbilstu efektīvai cietušo interešu aizsardzībai.

20. Ja kaitējuma iestāšanās risku ir radījis kāds cits (cietušais, trešā persona) vai arī to ir radījusi daba vai kādas lietas stāvoklis, tad parasti nav acīmredzams tas, kurai personai būtu uzliekams pienākums pārtraukt bezdarbību. Šādos gadījumos pienākumu pārtraukt bezdarbību var palīdzēt identificēt vairākas indikācijas: 1) tiesību aizskārēja īpašā saikne ar notikuma vietu; 2) tiesību aizskārēja īpašā saikne ar lietu, kas nodarījusi kaitējumu; 3) tiesību aizskārēja īpašās attiecības ar cietušo (tātad ne tikai tiesību normās noteikts pienākums pārtraukt bezdarbību). Būtiski, ka šīs indikācijas faktiski ir atzītas arī Latvijas tiesu praksē. Jebkurā gadījumā šādam pienākumam pārtraukt bezdarbību būtu jo sevišķi jāattiecas uz personu, kura, veicot noteiktu aktivitāti, ir radījusi attiecīgo kaitējuma risku, kas atrodas šīs personas kontroles (atbildības) sfērā. Savukārt, ja kaitējuma iestāšanās risku radījusi kāda trešā persona, daba vai arī lietas stāvoklis, šādos gadījumos ir īpaši rūpīgi jāanalizē saprātīgas personas tests, jo, iespējams, atbildības piemērošanu par bezdarbību varētu liegt nejaušs šķērslis kā atbildību izslēdzošs apstāklis.

21. Gadījumos, kad prasītās rūpības standarta noteikšanā tiek ņemta vērā piemērojamā tiesību normā noteiktais uzvedības modelis, būtiska nozīme ir arī tiesību normas aizsardzības mērķa doktrīnai, kas ir atzīta Latvijas tiesību literatūrā un ir analizēta arī mūsdienu Latvijas tiesu praksē. Šajā ziņā Latvijas tiesu praksē nereti vērojama parādība, ka tiesību normās noteiktie pienākumi “nodrošināt”, piemēram, drošību vai noteiktu objektu stāvokli tiek interpretēti kā pienākums garantēt noteiktu rezultātu jeb tiek piemērota stingrā atbildība (sk., piemēram, Civillikuma 1084. panta pirmo daļu, kas regulē ēkas īpašnieka atbildību), nevērtējot tiesību aizskārēja veiktos piesardzības pasākumus. Katrā ziņā atkarībā no tā, kādā mērā normas mērķī ietilpst potenciālā cietušā tiesību un interešu aizsardzība, ir atkarīgs iespējamajam tiesību aizskārējam izvirzāmais pienākums veikt zināmus piesardzības pasākumus, turklāt atsevišķos gadījumos normas mērķis var būt pat izslēgt jebkāda kaitējuma nodarīšanas risku jeb sasniegt noteiktu rezultātu, kas savukārt nozīmē to, ka faktiski jau sāk darboties stingrās atbildības režīms. Līdz ar to normas aizsardzības mērķis ne tikai ir nesaraucjami saistīts ar vainu, piemēram, veicamo piesardzības pasākumu kontekstā, bet ar šīs doktrīnas palīdzību var arī noteikt to, kurš no atbildības modeļiem (vainas vai stingrais) vispār konkrētajā situācijā ir piemērojams. Šeit jāpiebilst, ka prasītās rūpības standartu var ietekmēt ne tikai rakstītās tiesību normas (normatīvo aktu normas, publisko, kvazi – publisko subjektu izdotie akti, privātas institūcijas izdoti saistošie noteikumi u.c.), bet arī nerakstītās tiesību normas (vispārējie tiesību principi, paražu tiesības, tehniskie / profesionālie standarti, profesionālās ētikas normas u.c.).

22. Neuzmanības jēdziena personas (iekšējā) dimensija satur divus elementus: zināšanas un prasmes. Šis galvenokārt nav subjektīvs jautājums (proti, ko tieši iespējamais tiesību aizskārējs zināja vai arī kādas bija viņa prasmes), bet gan objektīvs jautājums (kādam

zināšanām un prasmēm saprātīgai personai iespējamā tiesību aizskārēja vietā bija jāpiemīt). Nosakot prasīto zināšanu un prasmju līmeni, kas attiecināma uz saprātīgo personu tiesību aizskārēja vietā, arī šeit ir jāņem vērā brīdis tieši pirms notikuma (proti, jāraugās *ex ante* perspektīvā), lai arī pēc lietas faktu noklausīšanās tiesību piemērotājam varētu kļūt vilinoši raudzīties uz lietu no otras puses, proti, *ex post* perspektīvā. Līdz ar to, nosakot prasīto zināšanu un prasmju līmeni, ir jāņem vērā, tostarp tā zinātniskā un tehnoloģiskā attīstība, kāda tā bija īsi pirms kaitīgo seku izraisošā notikuma. Nepieciešamajām zināšanām jāattiecas uz kaitējuma iestāšanās risku (tā nopietnību un iespējamību). Turklāt šīs zināšanas jāattiecina vispārējā veidā – prasītajām zināšanām nav jāattiecas uz notikumu secību, kas radīja kaitējumu, bet gan uz kaitējuma veidu. Arī prasmēm, tāpat kā zināšanām, ir jābūt attiecinātām vispārējā veidā – nevis uz iespējam izvairīties no konkrētā kaitējuma riska vai mazināt to, bet tikai uz iespējam izvairīties no negadījuma kā tāda. Šajā ziņā saprātīgā persona tiek “veidota” atkarībā no personas izdarītās rīcības rakstura. Attiecīgi prasītās rūpības standarta noteikšanā liela nozīme ir personas konkrētā brīdī ieņemtajai sociālajai lomai, kas izskaidro, kāpēc vienā situācijā ir nepieciešamas labākas zināšanas un prasmes nekā citā situācijā.

23. Latvijas līgumtiesībās civiltiesiskā atbildība iestājas par parādnieka līgumiskas saistības pārkāpumu, kas zināmos gadījumos pieprasa neuzmanības izvērtēšanu, proti, analīzi, vai parādnieks rīkojies atbilstoši prasītās rūpības standartam. Šādos gadījumos būtu piemērojama vispārēja neuzmanības (vainas) prezumpcija, ja saistības priekšmets izpaužas pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā. Minētais izvērtējums būtu veicams ne tikai Civillikuma 1649. panta otrajā daļā noteiktajos gadījumos (proti, kad to tieši nosaka likums), bet arī gadījumos, kad tas izriet no pušu pielīgtajiem līguma noteikumiem (tā satura) vai noslēgtā līguma (saistības priekšmeta) juridiskā rakstura (Civillikuma 1785. pants). Šajā ziņā, autora ieskatā, noderīgas ir Vācijas un Šveices līgumtiesību teorētiskās atziņas, kā arī anglo-sakšu un romāņu-ģermāņu tiesību sistēmās atzītā doktrīna par līgumisko saistību iedalījumu 1) pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles un 2) pienākumā sasniegt noteiktu rezultātu. Tā, piemēram, maksājumu saistībās, uzņēmēja saistībās izgatavot noteiktu lietu darbojas stingrās atbildības režīms, proti, tiesību literatūrā šāda tipa saistības mēdz iekļaut t.s. “stingrās atbildības grupas” saistībās. Jāatzīmē, ka šajā ziņā Vācijas līgumtiesības (kas balstītas uz vainas principu) un Eiropas kopējās līgumtiesību tendences (attaisnojumu koncepcijas kontekstā) būtiski savstarpēji neatšķiras.

24. Līgumiskās atbildības kontekstā būtiska loma ir pušu privātautonomijai, atbilstoši kurai līdzēji definē izpildāmo saistību, no kuras savukārt izriet prasītās rūpības standarta saturs. Puses var līgumiski pastiprināt vai mīkstināt likumā noteikto atbildības modeli, tostarp pielīgt stingrās atbildības režīmu, ievērojot imperatīvo normu prasības. Šajā ziņā svarīga

nozīme ir līgumiskās garantijas institūtam. Ņemot vērā šīs stingrās atbildības grupas saistības, vispārējo vainas prezumpciju (ja saistības priekšmets izpaužas pienākumā pielikt visas saprātīgās pūles aktīvas darbības veidā), kā arī apstākli, ka tipiski puses privātautonomijas ietvaros nosaka precīzu pušu uzvedības modeli (kas nav iespējams delikta gadījumā), kā rezultātā nereti pielīgstot arī stingro atbildību, secināms, ka praksē līgumiskās atbildības piemērošanā vainas institūts nesagādā sevišķas problēmas, ievērojot, ka līdz neuzmanības analīzei praksē nonāk salīdzinoši reti.

25. Minēto apsvērumu dēļ nav un nevar būt sekmīga diskusija par to, vai līgumtiesībās no Civillikuma viedokļa valda stingrās atbildības modelis, vai tomēr vispārējais atbildības (vainas) modelis. Drīzāk jāatzīst, ka neviens no abiem modeļiem nedominē un tā vietā pastāv jaukta atbildības sistēma, jo sevišķi ņemot vērā to, ka abu atbildības modeļu robežšķirtne ir ļoti trausla. Tā vietā diskusiju fokusā būtu jābūt līgumiskās neuzmanības kritērijiem. Gadījumos, kad izvērtējama parādnieka vaina, darbojas saprātīgas personas tests, kas līgumtiesībās darbojas līdzīgi kā deliktu tiesībās, bet noteikti ne identiski. Līgumtiesībās izmanto ģenerālklausulu “vidusmēra parādnieks konkrētajā situācijā” (piemēram, vidusmēra glabātājs konkrētajos apstākļos, turklāt šajā ziņā svarīgi būtu arī noskaidrot, vai glabātājs konkrētajā situācijā ir vai nav komersants, ievērojot, ka komersantiem izvirzāms augstāks prasītās rūpības standarts). Līgumiskās neuzmanības konstatēšanas pamatkritēriji ir līdzīgi kā deliktu tiesībās (kaitējuma paredzamība un kaitējuma novēršamība). Lai arī pamatkritēriji jēdzieniski ir tie paši, tomēr saturiski tie nav identiski. Šeit jāatzīmē, ka Latvijas tiesu praksē līgumtiesību strīdos mēdz ņemt vērā arī tādu deliktu tiesībās atzītus neuzmanības vērtēšanas kritērijus kā veiktās aktivitātes bīstamība, pieejamie piesardzības pasākumi, iesaistīto personu attiecību tuvums vai savstarpējā īpašā uzticēšanās (paļaušanās).

26. Līgumtiesību kontekstā svarīgi nošķirt civiltiesisko atbildību no cita civiltiesiskā aizsardzības līdzekļa – līguma izpildes prasījuma. Šis nošķirums ir būtisks, jo tiesību literatūrā abus minētos civiltiesiskās aizsardzības līdzekļus reizēm mēdz aplūkot vienlaikus, tos sevišķi neizdalot, kas savukārt var novest pie nepareizas vainas jēdziena izpratnes kādā konkrētā atbildības jautājumā. Tā, piemēram, Civillikuma 1776. pantā noteiktais cietušā pienākums veikt saprātīgus pasākumus zaudējumu mazināšanā attiecas tikai un vienīgi uz civiltiesiskās atbildības jautājumu, precīzāk – uz zaudējumu atlīdzināšanas jautājumu. Tomēr tā nav piemērojama attiecībā uz līguma izpildes prasījumiem. Līguma izpildes prasījumos jebkāda kreditora (kā cietušā līgumpartnera) darbība vai bezdarbība, kas hipotētiski varētu neatbilst prasītajai rūpībai, var ietekmēt kreditora prasījuma tiesības uz līguma izpildi tikai likumā vai līgumā īpaši noteiktos gadījumos. Šī doma pamatojas tēzē, ka pēc vispārējā principa kreditora tiesības prasīt līguma izpildi nevar tikt revidētas no tiesas puses, meklējot trūkumus kreditora

(kā cietušā līgumpartnera) darbībās. Vienīgais vispārējo normu gadījums Civillikumā, kas var apturēt līguma saistošo spēku par sliktu kreditoram, ir Civillikuma 1591. pants, kas paredz līguma neizpildīšanas ierunas tiesību. Taču arī tad šāda ieruna var tikt izmantota tikai tad, ja kreditors nepilda kādu savu pienākumu, nevis izmanto tiesības.

27. Izplatīts ļauna nolūka izpaušmes veids ir tiesību izlietošana un pienākumu pildīšana kaitēšanas nolūkā (tātad pretēji labai ticībai), taču arī šeit jāpatur prātā, ka ne jebkura tiesību izlietošana pretēji labai ticībai, kas nebauda tiesisku aizsardzību, automātiski pieskaitāma ļaunam nolūkam. No otras puses, kā tas atzīts arī tiesu praksē, ļaunprātības gadījumā nav labas ticības. Turklāt tiesību izlietošanas kontekstā kritērija “kaitēšanas mērķis” mēraukla ir objektīva. Piemēram, kaitēšanas mērķi ir iespējams konstatēt gadījumā, ja persona savu tiesību izlieto bez jebkādas objektīvi aizsargājamas intereses, proti, ja ir iespējams pierādīt, ka zināmai rīcībai pēc objektīviem lietas apstākļiem nevar būt cita mērķa kā vien nodarīt citam kaitējumu.

28. Ļauna nolūka konstatēšanas kritēriji ir: 1) personas apzināta (tīša) rīcība (kas aptver kā a) darbību, tā b) bezdarbību), 2) kuras rezultātā 3) citai personai radies a) gribēts juridiski nozīmīgs kaitējums vai arī b) tāds juridiski nozīmīgs kaitējums, kura iestāšanās varbūtību šī persona apzinājās jeb paredzēja (pieļāva). Apzinātas (tīšas) rīcības kritēriju šeit var konstituēt arī personas rīcība pretēji labiem tikumiem, un šādos gadījumos, līdzīgi kā neuzmanības kontekstā, par pamatu jāņem saprātīgās personas tests attiecīgos faktiskajos apstākļos, un tiesību piemērotājs nevar vadīties pēc savas iekšējās krietnuma pārlicības.

29. Apzinātu (tīšu) rīcību (tāpat kā kaitējuma gribēšanu) raksturo objektīvi konstatējami apstākļi. Visbiežāk par personas ļaunu nolūku liecina tās informētība par kādiem juridiski būtiskiem apstākļiem, kas ir kaitējuma nodarīšanas pamatā, taču, neraugoties uz šiem apstākļiem, persona rīkojas. Līdz ar to ļauna nolūka jēdziens šādā izpratnē tuvinās lietu tiesībās zināmajam ļaunticības jēdzienam, kas koncentrētā veidā definējams kā personas zināšana (vai vajadzēšana zināt) par noteiktiem tiesiskiem šķēršļiem vai trūkumiem. Tāpat par personas ļaunu nolūku var liecināt tādas objektīvas pazīmes kā tiesību aizskārēja izmantotie līdzekļi, paņēmieni, rīcības sistemātiskums (plānveidīgums), tās saskaņotība, kā arī šīs personas mērķis. Reizēm par ļaunu nolūku liecina tiesību aizskārēja panāktais rezultāts, piemēram, tiesību aizskārēja iegūtais labums. Minētās objektīvās pazīmes vienmēr jāskata savstarpējā kopsakarībā, jo tā var nonākt pie situācijas kopainas, tostarp pie secinājuma, ka persona rīkojusies ar ļaunu nolūku. Šo tēzi būtībā apstiprina arī pastāvošā Latvijas judikatūra. Līdz ar to nevar piekrist Latvijas tiesību literatūrā norādītajam, ka personas vainas formas nodoma veidā pierādīšana var būt komplicēta psihiskās attieksmes izziņas grūtību dēļ, kas praksē var izrādīties gandrīz neiespējami un nesamērīgi apgrūtināši prasītājam.

30. Rupjas neuzmanības kontekstā pirmšķietami varētu būt pārprotams Civillikuma 1645. panta pirmās daļas formulējums tādā izpratnē, ka par rupju neuzmanību *per se* būtu atzīstama tādas rīcības uzsākšana, kuru raksturo normā minētais kaitīgums un bīstamība. Tā tas nebūtu jāsaprot. Daudzas sociālas un ekonomiskas aktivitātes ir riskantas, taču tās ir tikušas sociāli akceptētas. Attiecīgi, personai veicot šādas aktivitātes kā tādas, nevar uzskatīt, ka persona automātiski rīkojas neuzmanīgi. Par rupju neuzmanību var runāt tikai tad, ja iepretim šīm ievērojamajām kaitējuma briesmām persona neievēro attiecīgu rūpību, neveic vajadzīgos piesardzības pasākumus. Citiem vārdiem, rupju neuzmanību raksturo ievērojamāks disbalanss starp kaitējuma iestāšanās risku un personas veikto rīcību prasītās rūpības kontekstā, salīdzinot ar vieglu neuzmanību. Kā atzīts mūsdienu Latvijas tiesu praksē, rupju neuzmanību var konstatēt tad, ja tiesību aizskārējs ne tikai nav izrādījis krietna un rūpīga saimnieka rūpību un čaklību un tāpat nav veicis apstākļiem parasti atbilstošus pasākumus, lai nerastos tiesību pārkāpums, bet nav neko darījis vispār vai veicis tikai dažus nebūtiskus, formālus pasākumus, lai pārkāpums nenotiktu, vai, kaut arī nevēlēdamies negatīvas sekas, tomēr ignorējis drošības pasākumus. Svarīgi uzsvērt, ka arī rupja neuzmanība ir objektīva kategorija.

31. Latvijas tiesu praksē vērojama tendence rupju neuzmanību pielīdzināt ļaunam nolūkam, proti, ka tas būtībā ir viens un tas pats jēdziens. Pirmšķietami varētu teikt, ka šāds uzskats ir pamatots, jo Civillikuma 1645. panta otrā daļa noteic, ka “zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisku seku ziņā rupja neuzmanība pilnīgi pielīdzināma ļaunam nolūkam.” Turklāt, atsevišķos tiesu prakses piemēros tiesību piemērotājs nevis tikai vienkārši “pielīdzina” šīs vainas pakāpes vienu otrai, bet arī faktiski atmet rupjas neuzmanības kritērijus, attiecīgi vadoties tikai pēc ļauna nolūka pazīmēm. Tomēr šāda pieeja nav pamatota. Ja kāda Civillikuma norma paredz, ka, izmantojot Civillikuma 1645. panta otrās daļas retoriku, “civiltiesisko seku ziņā” būtiska ir viena konkrēta vainas pakāpe (piemēram, ļauns nolūks Civillikuma 1642., 1643. panta un 1776. panta otrās daļas kontekstā), tad šāds nošķīrums starp rupju neuzmanību un ļaunu nolūku kļūst vitāli nepieciešams. Līdz ar to šis Civillikuma 1645. panta otrajā daļā ietvertais vienādojums ir attiecināms tikai uz tiem gadījumiem, kur Civillikuma normās rupja neuzmanība un ļauns nolūks tiesisko seku ziņā tiek nostādīti līdzvērtīgās kategorijās. Tādējādi šeit nav pamata runāt par šo vienādojumu kā vispārēju principu. Attiecīgi Civillikuma 1645. panta otrā daļa ir formulēta neveiksmīgi un zināmā mērā pat pirmšķietami maldina. Šī Civillikuma norma būtu skaidrāka, ja tās noslēgumā sekotu piebilde “attiecīgā vietā norādītos gadījumos” (līdzīgi kā Civillikuma 1647. pantā).

Anotācija

Kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas izpratne par civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem Latvijas civiltiesībā piedzīvojusi ievērojamas, dinamiskas pārmaiņas. Galvenokārt tas ir sakāms par pirmo, t.s. “izejas punkta” atbildības priekšnoteikumu. Šobrīd jautājums par to, kas īsti ir pirmais atbildības priekšnoteikums, atrodas zināmā nenoteiktības stāvoklī, ievērojot, ka pastāv divas, ja tā var teikt, tiesību skolas. Pirmā no tām ir attaisnojumu koncepcija, kas Latvijā pirmo reizi parādījās ap 2005. gadu, tai gadu gaitā pamazām iesakņojoties tiesu praksē. Attaisnojumu koncepcija fokusējas uz iespējamā tiesību aizskārēja uzrādītajiem attaisnojumiem, kā pirmo atbildības priekšnoteikumu izvirzot prettiesisku rīcību, taču salīdzinoši maz uzmanības pievēršot šī jēdziena saturam. Vienlaikus tā paredz atteikšanos no vainas jēdziena lietojuma, norādot, ka nav pamata vērtēt vainu, jo tā pēta personas psihisko attieksmi, savukārt vainas pakāpēm var piešķirt tikai palīgnozīmi atsevišķos atbildības aspektos. Otrā tiesību skola ir vainas koncepcija, kas parādījās ap 2015. gadu un priekšplānā izvirza objektīvu kategoriju – vainu (neuzmanību) kā galveno atbildības priekšnoteikumu, kurā fundamentālu lomu ieņem krietna un rūpīga saimnieka (saprātīgas personas) klauzula, ar kuras palīdzību nosaka prasītās rūpības standartu. Atbilstoši šai koncepcijai rīcības prettiesiskums ir tikai atbildības priekšnoteikumu izvērtēšanas gala slēdziens (rezultāta teorija). Tiesu praksē šobrīd sastopami kā attaisnojumu koncepcijai, tā arī vainas koncepcijai atbilstoši motivēti tiesu nolēmumi.

Darba autora galvenais mērķis ir izvirzīt konkrētus šī pirmā atbildības priekšnoteikuma kritērijus un aprakstīt šo kritēriju pazīmes, kā arī vadlīnijas šo kritēriju vērtēšanā (kas galvenokārt arī ticis darīts 2., 3. un 4. nodaļā). Tēzes izvirzīšana par pamatotāko pirmā jeb t.s. “izejas punkta” civiltiesiskās atbildības priekšnoteikuma nosaukumu vai arī noteikt precīzu atbildības priekšnoteikumu skaitu ir otršķirīgs, bet ne mazsvarīgs šī darba uzdevums (kas savukārt analizēts 1. un pēdējā, 5. nodaļā). Šo domu autors pamato tostarp ar apsvērumu, ka beigu beigās, tiesību piemērotājam praksē vērtējot civiltiesiskās atbildības piemērošanu, būtisks būs nevis tas, kā, piemēram, tiesas nolēmuma motīvu daļā tiks nodēvēti atbildības priekšnoteikumi, bet gan šo priekšnoteikumu kritēriju vispusīga un izsvērtā, un, kas ir ne mazāk svarīgi, konsekventa analīze. Minētais aspekts ir būtisks, jo neatkarīgi no tā, kā dēvē pirmo atbildības priekšnoteikumu, jebkurā gadījumā runa būs par iespējamā tiesību aizskārēja rīcības brīvības, no vienas puses, un cietušā tiesību aizsardzību, no otras puses, savstarpēju līdzsvarošanu.

Attiecīgi darba mērķa sasniegšanai autors vispirms identificē Latvijas civiltiesībā pastāvošo problemātiku, kas saistāma ar vainas jēdzienu, attiecīgi analizējot Civillikuma normas un to vēsturisko izcelsmi (Baltijas vietējo civillikumu kopojums, romiešu *digestas*) (1. nodaļa). Tad autors galveno uzmanību velta centrālajai vainas koncepta “anatomijas pamatšūnai” – neuzmanības pamatkritērijam “krietns un rūpīgs saimnieks”, ar kura palīdzību nosaka prasītās rūpības standartu, kā arī citiem neuzmanības kritērijiem (2. nodaļa). Pēc tam autors analizē vainas pakāpes “rupja neuzmanība” un “ļauns nolūks”, to konstatēšanas kritērijus un šo vainas pakāpju savstarpējā nošķiruma nepieciešamību (3. nodaļa). Attiecīgi autors pievēršas vainai un vainas pakāpēm līgumiskās atbildības piemērošanā (4. nodaļa). Darba analīze tiek noslēgta, atbildot uz 1. nodaļā identificētajiem, bet vēl neatbildētajiem problēmjautājumiem, sniedzot viedokli par iederīgāko koncepciju Latvijas civiltiesībā, prettiesiskuma jēdziena vietu civiltiesiskās atbildības sistēmā, kā arī par vainas pakāpju iedalījuma nozīmi (5. nodaļa).

Annotation

Since the restoration of independence of the Republic of Latvia, the understanding of the preconditions of civil liability in Latvian civil law has undergone significant, dynamic changes. This is mainly the case with the first, i.e. the “starting point” precondition of liability. At present, the question of what exactly is the first precondition of liability is in a state of uncertainty, given that there are two, so to speak, schools of law. The first of these schools of law is the concept of justifications, which first appeared in Latvia around 2005, gradually gaining ground in court practice over the years. The concept of justifications focuses on the justifications presented by the possible infringer, placing unlawful conduct as the first precondition for liability, but paying relatively little attention to the content of this concept. At the same time, it provides for the abandonment of the notion of fault, stating that there is no basis for assessing fault, as it examines a person's mental attitude, whereas degrees of fault can only be given an ancillary role in certain aspects of liability. The second school of law is the concept of fault, which appeared around 2015 and brings to the foreground an objective category – fault (negligence) as the main precondition of liability, in which a prudent and diligent person (reasonable person) clause plays a fundamental role in determining the required standard of care. According to this concept, the unlawfulness of an action is only the final conclusion of the assessment of the preconditions of liability (theory of an unlawful result). In court practice, there are currently court rulings motivated in accordance with both the concept of justifications and the concept of fault.

The main goal of the author is to set specific criteria for this first precondition of liability and to describe the features of these criteria, as well as guidelines for the evaluation of these criteria (which has mainly been done in chapters 2, 3 and 4). Proposing the thesis as to which is most justified title of the first, i.e. “starting point” precondition of civil liability, or to determine the exact number of preconditions of liability is a secondary, but not an insignificant task of this work (which is analysed in chapters 1 and 5). The author justifies this idea, *inter alia*, by the consideration that “at the end of the day”, when the law enforcer assesses the application of civil liability in practice, it is, for example, not the title of preconditions of liability mentioned in reasoned part of the court decision that are relevant, but rather a comprehensive and reasoned, and, no less important, consistent analysis of these preconditions. This aspect is important because, whatever is the title of the first precondition of liability, it will in any case be about a balance between the discretion of the possible infringer, on the one hand, and the protection of the victim's rights, on the other.

Accordingly, in order to achieve the aim of this work, the author first identifies the existing problems in Latvian civil law, which are related to the concept of fault, accordingly analysing CL norms and their historical origin (part III of the Compilation of Local Baltic laws, Roman *digestas*) (chapter 1). The author then focuses on the central “basic cell” of the concept of fault – the basic criterion of negligence prudent and diligent person, by means of which the standard of required diligence is determined, as well as other criteria of negligence (chapter 2). The author then analyses gross negligence and malicious intent as the degrees of fault, the criteria for their detection and the need to distinguish between these degrees of fault (chapter 3). Accordingly, the author addresses fault and degrees of fault in the application of contractual liability (chapter 4). The analysis of this work is concluded by answering the identified, but not yet answered problematic questions in chapter 1, providing an opinion on the most appropriate concept in Latvian civil law, the place of the concept of unlawful conduct in the system of civil liability, as well as the significance of dividing degrees of fault (chapter 5).

Abstrakt

Seit der Wiederherstellung der Unabhängigkeit der Republik Lettland hat sich das Verständnis der Voraussetzungen der zivilrechtlichen Haftung im Zivilrecht Lettlands erheblich und dynamisch verändert, insbesondere in Bezug auf die erste sogenannte Ausgangsvoraussetzung. Die Frage, was genau die erste Haftungsvoraussetzung bildet, ist derzeit einigermaßen ungewiss, da es zwei Rechtsmeinungen gibt und keine davon herrschend ist. Die erste davon ist die Lehre der Rechtfertigung, die erstmals um das Jahr 2005 in Lettland auftauchte und im Laufe der Jahre allmählich an Bedeutung in der gerichtlichen Praxis gewann. Die Rechtfertigungslehre konzentriert sich auf die vom mutmaßlichen Rechtsverletzer vorgebrachten Rechtfertigungen, wobei rechtswidriges Verhalten als erste Voraussetzung für die Haftung gilt, der Inhalt des Begriffes des rechtswidrigen Verhaltens jedoch relativ wenig beachtet wird. Gleichzeitig lässt diese Lehre den Schuldbegriff auf und erklärt, dass es keine Grundlage für die Beurteilung von Schuld gibt, da die Schuld mit der geistigen Einstellung der Person des Rechtsverletzers verbunden ist, während Verschuldensgrade nur in bestimmten Aspekten der Verantwortung lediglich eine Nebenrolle spielen können. Gemäß der zweiten Rechtsmeinung konzentriert sich die erste Haftungsvoraussetzung auf die Lehre des Verschuldens, die um das Jahr 2015 erschien und eine objektive Kategorie in den Vordergrund stellt – Verschulden (Fahrlässigkeit) als Hauptvoraussetzung der Haftung, in der die Klausel des tüchtigen und sorgsam Hausvaters von grundlegender Bedeutung ist, womit der Standard der im Verkehr erforderlichen Sorgfalt bestimmt werden kann. Nach dieser Lehre ist die Rechtswidrigkeit einer Handlung nur die endgültige Schlussfolgerung der Beurteilung der Haftungsvoraussetzungen (Erfolgsunrechtslehre). In der gerichtlichen Praxis gibt es derzeit motivierte Gerichtsurteile, die sowohl der Rechtfertigungslehre als auch der Verschuldenslehre entsprechen.

Das Hauptziel des Autors ist es, konkrete Kriterien der ersten Haftungsvoraussetzung festzulegen und die Merkmale dieser Kriterien sowie Bewertungsrichtlinien dieser Kriterien zu beschreiben (was hauptsächlich in den Kapiteln 2, 3 und 4 angefertigt wird). Die Aufstellung der These über die gerechtfertigte Bezeichnung der ersten zivilrechtlichen Haftungsvoraussetzung beziehungsweise Ausgangsvoraussetzung oder die genaue Anzahl der Haftungsvoraussetzungen soll als sekundäre, aber nicht unbedeutende Aufgabe dieser Arbeit angesehen werden (die wiederum in den Kapiteln 1 und 5 analysiert wird). Der Autor begründet diesen Gedanken unter anderem mit der Überlegung, dass im Endergebnis in der Praxis, zum Beispiel in den Entscheidungsgründen bei der Bewertung der Anwendung der zivilrechtlichen Haftung seitens des Rechtsanwenders nicht die Bezeichnung der Haftungsvoraussetzungen, sondern umfassende, ausgewogene und konsequente Analyse der Kriterien der Haftungsvoraussetzungen relevant ist. Der genannte Aspekt ist desto mehr wichtig, da unabhängig von der Bezeichnung der ersten Haftungsvoraussetzung in jedem Fall ein Interessenausgleich zwischen dem Ermessensspielraum des mutmaßlichen Rechtsverletzers einerseits und dem Schutz der Rechte des Geschädigten andererseits behandelt sein muss.

Um das Ziel der Arbeit zu erreichen, identifiziert der Autor mit Hilfe von der Analyse der Rechtsnormen des Zivilgesetzes und ihres historischen Ursprungs (Provincialrecht der Ostseegouvernements, Dritter Theil; Pandekten) daher zunächst die im Zivilrecht Lettlands bestehende Problematik, die mit dem Schuldbegriff zusammenhängt (Kapitel 1). Der Autor konzentriert sich hernach auf die zentrale Essenz der Verschuldenslehre – das grundlegende Kriterium der Nachlässigkeit des tüchtigen und sorgsam Hausvaters, womit der Standard der erforderlichen Sorgfalt bestimmt werden kann, sowie andere Kriterien der Nachlässigkeit (Kapitel 2). Der Autor analysiert dann die Verschuldensgrade, – grobe Fahrlässigkeit und böswillige Absicht, die Kriterien zu ihren Feststellung und die Notwendigkeit, diese Verschuldensgrade zu differenzieren (Kapitel 3). Dementsprechend befasst sich der Autor mit der Schuld und den Verschuldensgraden bei der Anwendung der vertraglichen Haftung (Kapitel 4). Die Analyse der Arbeit kommt mit der Beantwortung der in Kapitel 1 genannten, aber noch nicht beantworteten Problemfragen zum Abschluss, wobei die Stellungnahme zur angemesseneren Lehre im Rahmen vom Zivilrecht Lettlands, zum Platz des Begriffs der Rechtswidrigkeit im System der zivilrechtlichen Haftung sowie zur Bedeutung der Differenzierung der Verschuldensgrade abgegeben wird (Kapitel 5).

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. *Autoru kolektīvs prof. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā.* Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga: “Latvijas Vēsture” fonds, 2000.
2. *Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā.* Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Rīga: Mans īpašums, 1998.
3. *Autoru kolektīvs P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes profesora, juridisko zinātņu doktora J. Vēbera vispārīgā redakcijā.* Latvijas PSR Civilkodeksa komentāri. Rīga: Liesma, 1979.
4. *Balodis K.* Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
5. *Balodis K.* Labas ticības principa loma mūsdienu Latvijas civiltiesībās. Likums un Tiesības, 2002, Nr. 9.
6. *Bērziņš J.* Komerccabiedrības amatpersonu civiltiesiskās atbildības aspekti. Jurista Vārds, 12.05.2009., Nr. 19 (562).
7. *Bitāns A.* Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. Rīga: AGB, 1997.
8. *Brants E.* Bezdarbība kā vainojamas rīcības izpausme deliktu tiesībās. Jurista Vārds, 22.06.2021., Nr. 25/26.
9. *Brants E.* Ļauna nolūka koncepts un tā konstatēšanas priekšnoteikumi saistību tiesībās. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019.
10. *Brants E.* Pierādīšanas nasta atbildības par vainojamu rīcību piemērošanā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
11. *Brants E.* Vainas elementi līgumiskās atbildības piemērošanā. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020.
12. *Brants E.* Vainas pakāpju ideja un nozīme civiltiesībās. Grām.: Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018.
13. *Brants E.* Zaudējumu paredzamības princips Latvijas privāttiesībās. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. 2015.

14. *Brants E.* Role of Foreseeability in Imposition of Civil Liability. Socrates. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls. Rīga: RSU, 2021, Nr. 2 (20).
15. *Bukovskis V.* Civīlprocesa mācības grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933.
16. *Buls L.* Vainas nozīme deliktu tiesībās. Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
17. *Būmanis A.* Civīltiesību terminoloģijas vārdnīca. Pielikums pie Tieslietu Ministrijas Vēstneša Nr. 3. Rīga: [b.i.], 1937.
18. *Būmanis A.* Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu. Grām.: Prezidenta Ulmaņa Civīllikums. Rakstu krājums. Rīga: Pagalms, 1938.
19. *Cīviltiesības.* Sastādīts pēc Latv. ūniv. jur. fakult. valsts eksāmeņu programmas. Rīga: A. Vilka izdevniecība, 1934.
20. *Čakste K.* Civīltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
21. *Čakste K.* Nejausība un nepārvarama vara Latvijas Civīllikumos. Jurists. 1937, Nr. 71/72.
22. *Čepāne I.* Tiesības uz taisnīgu tiesu kā personas pamattiesības. Jurista Vārds, 27.09.2005., Nr. 36 (391).
23. *Dekerts K.* Dāvināšanas līguma atcelšana. Rīga: Gaisma, 1934.
24. *Dišlers K.* Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: [b.i.], 1930.
25. *Grīnbergs J.* Par ļaunā nolūka jēdzienu CL. 1641. pantā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.03.1937., Nr. 3.
26. *Grūtups A., Kalniņš E.* Civīllikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
27. *Kalniņš V.* Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture. 1. daļa. Rīga: Zvaigzne, 1972.
28. *Kalniņš V.* Romiešu civīltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977.
29. *Kārklīņš J.* Daži jautājumi par uzņēmuma līguma izpratni. Jurista Vārds, 10.09.2019., Nr. 36 (1094).
30. *Kārklīņš J.* Latvijas līgumtiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006.
31. *Kārklīņš J.* Nejaus notikums, vainojamība un civīltiesiskā atbildība. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. 2014. gada 10.–11. novembris. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.

32. *Kārklīņš J.* Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
33. *Kārklīņš J.* Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. *Jurista Vārds*, 26.04.2005., Nr. 15 (370).
34. *Kārklīņš J.* Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 8. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015.
35. *Kārklīņš J.* Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā. I. 2016. gada 16.–17.novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.
36. *Kārklīņš J.* Artificial Intelligence and Civil Liability. Grām.: LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 13. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020.
37. *Kārklīņš J.* Idea of Strict Liability in Private Law. Grām.: LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 10. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2017.
38. *Kārklīņš J., Buls L.* Līgumsoda reforma. *Jurista Vārds*, 03.12.2013., Nr. 49 (800).
39. *Kārklīņš J., Purmalis R.* Mākslīgais intelekts un civiltiesiskā atbildība. *Jurista Vārds*, 15.09.2020., Nr. 37 (1147).
40. *Krons M.* Civīllikuma pirmais pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. 01.04.1937., Nr. 2.
41. *Kubilis J.* Kaitējuma paredzamība Latvijas deliktu tiesībās. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. 2014. gada 10.–11. novembris. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
42. *Kubilis J.* Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016.
43. *Līcis A., Filoboks L.* Vispārīgais tiesību kurss. Civiltiesību un darba tiesību pamati. Mācību līdzeklis. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 1990.
44. *Loebers A.* Ziwtiesības un ziwilprozess. Kara juridiskos cursos lasīto lekciju konspekts. Manuskripta weeta. [B.v.]: [b.i.], 1921.
45. *Mantrovs V.* Cēloniskā sakara izpratnes jautājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, 29.03.2016., Nr. 13 (916).
46. *Mantrovs V.* Cēloniskā sakara problēmjaūtājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, 19.04.2016., Nr. 16 (919).
47. *Neimanis J.* Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004.

48. *Novicāne E.* Jēdziens “krietns un rūpīgs saimnieks” – no valdes locekļa sagaidāmās rūpības mēraukla. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
49. *Novicāne E.* Valdes locekļa atbildība par kapitālsabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020.
50. *Ose D.* Pierādīšanas process un tā izņēmumi civilprocesā. *Jurista Vārds*, 15.12.2015., Nr. 49 (901).
51. *Rozenfelds J.* Romiešu tiesību ietekme uz īpašnieka atbildības tiesisko regulējumu Civillikumā. Grām.: Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016.
52. *Rudāns S.* Valdes locekļa atbildība par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Grām.: Komerctiesību aktuālie jautājumi Latvijā un Eiropā. Komercedarījumi. Atbildība. Komerctrīdi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.
53. *Sinaiškis V.* Latvijas civiltiesību apskats. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1996.
54. *Sinaiškis V.* Sakrālās tiesības un Latvijas civillikumu kopoījums. *Jurists*, 1934, Nr. 1.
55. *Sinaiškis V.* Taisnības princips Latvijas civiltiesībās. *Jurists*, 1937, Nr. 7/8.
56. *Sinaiškis V.* Tiesību pārkāpuma ideja senātnes un tagādniesiskā sabiedrībā. *Jurists*, 1928, Nr. 5.
57. *Strazdiņš Ģ.* Civillikuma 1635. panta atbildības priekšnoteikumi. *Jurista Vārds*, 30.10.2018., Nr. 44 (1050).
58. *Strazdiņš Ģ.* Ieskats cēloniskā sakara vērtēšanas pamatos. *Jurista Vārds*, 02.05.2017., Nr. 19.
59. *Strazdiņš Ģ.* Vispārējais zaudējumu atlīdzības prasījuma pamats delikta un saistības pārkāpuma gadījumā. *Jurista vārds*, 06.02.2018., Nr. 6 (1012).
60. *Švarcs F.* Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
61. *Torgāns K.* Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju. Zinātnisks pētījums. Rīga, 2007.
62. *Torgāns K.* Civiltiesību, komerctiesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
63. *Torgāns K.* Līgumu un deliktu tiesību problēmas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.
64. *Torgāns K.* Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
65. *Torgāns K.* Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.

66. *Torgāns K.* Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. *Jurista Vārds*, 31.05.2005., Nr. 20 (375).
67. *Torgāns K.* The Concept of Fault in Latvian Contract Law Requires Adjustment. *Grām.: Humanities and Social Sciences. Latvia: Current Topics in Latvian Law.* Rīga: University of Latvia, 2003, Nr. 3 (40).
68. *Torgāns K., Kārkliņš J.* Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes. *Jurista Vārds*, 08.09.2015., Nr. 35 (887).
69. *Torgāns K., Kārkliņš J., Bitāns A.* Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā. Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.
70. *Vedīns I.* Loģika. Rīga: Avots, 1998.
71. *Vēbers J., Torgāns K., Šulcs V.* Padomju civiltiesības. II daļa. Saistību tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1986.
72. *Vīnzarājs N.* Gadījuma loma savstarpējos (sinallagmatiskos) līgumos. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis.* 1932, Nr. 7/8.
73. *Abbott K. R., Pendlebury N.* Business Law. 6th edition. London: DP Publications Ltd, 1993.
74. *Beale H. G., Bishop W. D., Furmston M. P.* Contract. Cases and Materials. Second edition. London: Butterworths & Co Ltd, 1990.
75. *Beatson J., Friedmann D.* (eds.) Good Faith and Fault in Contract law. Oxford: Oxford University Press, 1995.
76. *Burrows A.* Remedies for Torts and Breach of Contract. Third edition. Oxford: Oxford University Press, 2004.
77. *Bussani M., Werro F.* (eds.) European Private Law. A Handbook. Berne: Stämpfli Publishers Ltd, 2009.
78. *Cooke J.* Law of Tort. Second edition. London: Pitman Publishing, 1995.
79. *Deakin S., Johnston A., Markesinis B.* Tort Law. Fifth Edition. Oxford: Clarendon Press, 2003.
80. *De Tavernier P., van der Weide J.* Harmonising tort law. Exploring the concept of fault. *BW – krant Jaarboek.* Vol. 30, issue 1, 2016.
81. *Eisenberg M. A.* The Role of Fault in Contract Law: Unconscionability, Unexpected Circumstances, Interpretation, Mistake, and Nonperformance. *Michigan Law Review*, Vol. 107, No. 8. Symposium: Fault in American Contract Law, 2009.
82. *Epstein R. A.* The Many Faces of Fault in Contract Law: Or How to Do Economics Right, without Really Trying. *Michigan Law Review*, Vol. 107, No. 8, Symposium: Fault in American Contract Law, 2009.

83. *European Group on Tort Law*. Principles of European Tort Law. Text and Commentary. Vienna: Springer – Verlag, 2005.
84. *Fauvarque – Cosson B., Mazeaud D.* (eds.) European Contract Law. Materials for a Common Frame of Reference. Terminology, Guiding Principles, Model Rules. Munich: Sellier, European Law Publishers, 2008.
85. *Franklin M. A., Rabin R. L.* Cases and Materials on Tort Law and Alternatives. Fourth edition. New York: The Foundation Press, Inc., 1987.
86. *Fukuyama F.* Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press, 1995.
87. *Getzler J.* Richard Epstein, Strict Liability, and the History of Torts. *Journal of Tort Law*, Volume 3, Issue 1, 2010.
88. *Giliker P., Beckwith S.* Tort. London: Sweet & Maxwell, 2000.
89. *Giliker P., Beckwith S.* Tort. 4th edition. London: Sweet & Maxwell, Thomson Reuters, 2011.
90. *Gómez F.* Burden of Proof and Strict Liability: An Economic Analysis of a Misconception. 2001.
91. *Grueber E.* The Roman Law of damage to property. A commentary of the Title of the Digest Ad Legem Aquiliam (IX. 2) with an introduction to the study of the Corpus iuris civilis. Oxford: Clarendon press, 1886.
92. *Heuston R. F. V., Buckley R. A.* Law of Torts. Twenty first edition. London: Sweet & Maxwell, 1996.
93. *Hillman R. A.* The Future of Fault in Contract Law. Cornell Law Faculty Publications. 2014.
94. *Howarth D.* The General Conditions of Unlawfulness. Grām.: *Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E., Joustra C., du Perron E., Veldman M.* Towards a European Civil Code. Third Revised and Expanded Edition. Nijmegen: Kluwer Law International, 2004.
95. *Jacobi O., Weiss A.* Allocation of fault in contract law. *International Review of Law and Economics*, 2013.
96. *Jansen C.* Accidental Harm Under (Roman) Civil Law. Grām.: *Landsman K., van Wolde E.* (eds.) The Challenge of Chance. A Multidisciplinary Approach from Science and the Humanities. Cham: Springer Nature, 2016.
97. *Keeton R. E.* Is There a Place for Negligence in Modern Tort Law? *Virginia Law Review*. Vol. 53, No. 4, 1967.
98. *Keeton W. P., Dobbs D. B., Keeton R. E., Owen D. G.* Prosser and Keeton on Torts. Fifth edition. St. Paul: West Publishing Company, 1984.

99. *Koziol H.* Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective. Vienna: Stramek Verlag Kg, 2012.
100. *Koziol H., Steininger B. C.* (eds.) European Tort Law 2008. Tort and Insurance Law Yearbook. Vienna: Springer – Verlag, 2009.
101. *Kubica M. L.* Origins of Strict Liability for Abnormally Dangerous Activities in the United States, *Rylands v. Fletcher* and General Clause of Strict Liability in the UK. World Academy of Science, Engineering and Technology. International Journal of Law and Political Sciences. Vol. 10, No:3, 2016.
102. *Lahe J.* The Importance of Distinguishing between Forms of Fault in the Law of Delict. *Juridica International*. XVI. 2009.
103. *Lando O., Beale H.* (eds.) Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and revised. Prepared by The Commission of Contract Law. The Hague: Kluwer Law International, 2000.
104. *Lawson F. H., Markesinis B. S.* Tortious liability for unintentional harm in the Common law and the Civil law. Volume I: Text. New York: Cambridge University Press, 1982.
105. *Leng T. K.* Non – Absolute Obligations: Their Interpretation and Effect in Business Contracts. *International Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 5, No. 6 (1), 2015.
106. *Liu C.* Remedies for non – performance. Perspectives from CISG, UNIDROIT Principles & PECL. September 2003. Part IV. Damages.
107. *Madden S.* (ed.) Exploring Tort Law. New York: Cambridge University Press, 2005.
108. *Major W. T., Taylor Ch.* Law of Contract. Ninth edition. London: M&E Pitman Publishing, 1996.
109. *Markesinis B. S., Deakin S. F.* Tort Law. 4th edition. Oxford: Clarendon Press, 1999.
110. *Markesinis B. S., Unberath H.* The German Law of Torts. A Comparative Treatise. Fourth Edition, Entirely Revised and Updated. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2002.
111. *Markesinis B., Unberath H., Johnston A.* The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Second Edition. Oxford, Portland and Oregon: Hart Publishing, 2006.
112. *McDowell B.* Foreseeability in Contract and Tort: The Problems of Responsibility and Remoteness. *Case Western Reserve Law Review*. Vol. 36, Issue 2, 1985.
113. *McKendrick E.* Contract Law. Text, Cases, and Materials. Fourth Edition. Oxford: University Press, 2010.
114. *McKendrick E.* Contract Law. Text, Cases, and Materials. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2005.
115. *McKendrick E.* Force Majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London: LLOYD's of London Press Ltd, 1995.

116. *Mousourakis G.* Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition. Cham: Springer, 2014.
117. *Palmer V., Bussani M.* Pure Economic Loss. New Horizons in Comparative Law. New York: Routledge-Cavendish, 2009.
118. *Peel E.* The Law of Contract. Thirteenth edition. London: Sweet & Maxwell, Thomson Reuters, 2011.
119. *Petrovych K. B.* Fault in tort law: moral justification and mathematical explication. 2018.
120. *Posner E. A.* Fault in Contract Law. Michigan Law Review, Vol. 107, No. 8, Symposium: Fault in American Contract Law, 2009.
121. *Rogers W. V. H.* Winfield & Jolowicz on Tort. Sixteenth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2002.
122. *Schlechtriem P.* Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG). Second edition (in translation). Oxford: University Press, 1998.
123. *Schneider E. C.* Consequential Damages in the International Sale of Goods: Analysis of Two Decisions. Journal of International Business Law. 1995, Volume 16, Issue 4.
124. *Schneider E. C.* Measuring damages under the CISG.
125. *Schwenzler I., Hachem P., Kee C.* Global Sales and Contract Law. Oxford: Oxford University Press, 2012.
126. *Scott R. E.* In (Partial) Defence of Strict Liability in Contract. November 2008, Working Paper No. 341.
127. *Shapo M. S.* Tort and Injury Law. Second Edition. [B.v.]: Lexis Publishing, 2000.
128. *Smith J.* The Law of Contract. Fourth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2002.
129. *Spindler G., Rieckers O.* Tort law in Germany. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2011.
130. *Stone R.* Principles of Contract Law. Third Edition. London: Cavendish Publishing Limited, 1997.
131. *Treitel G.* Frustration and Force Majeure. Second edition. London: Sweet & Maxwell, 2004.
132. *Treitel G.* The Law of Contract. 11th ed. London: Sweet & Maxwell, 2003.
133. *van Boom W. H., Koziol H., Witting C. A.* (eds.) Pure Economic Loss. A Comparative Perspective. Wien: Springer, 2004.
134. *van Dam C.* European Tort Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.

135. *van Gerven W., Lever J., Larouche P.* Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000.
136. *Voganauer S., Kleinheisterkamp J.* Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). Oxford: University Press, 2009.
137. *von Bar C.* The Common European Law of Torts. Volume Two. Damage and Damages, Liability for and without Personal Misconduct, Causality, and Defences. Oxford: Clarendon Press, 2000.
138. *von Bar C., Clive E.* (eds.) Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010.
139. *Watkin T. G.* An Historical Introduction to Modern Civil Law. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited, Ashgate Publishing Ltd, 1999.
140. *Widmer P.* (ed.) Unification of Tort Law. European Center of Tort and Insurance Law. Research Unit for European Tort Law. Hague: Kluwer Law International, 2005.
141. *Winiger B., Karner E., Oliphant K.* (eds.) Digest of European Tort Law. Volume 3: Essential cases on Misconduct. Berlin / Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2018.
142. *Zeller B.* Damages under the Convention on Contracts for the International Sale of Goods. New York: Oceana Publications, Dobbs Ferry, 2005.
143. *Zimmermann R.* Roman Law and the Harmonization of Private Law in Europe. Grām.: *Hartkamp A. S., Hesselink M. W., Hondius E. H., Mak Ch., du Perron C. E.* (eds.) Towards a European Civil Code. Fourth Revised and Expanded Edition. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2011.
144. *Zimmermann R.* The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Johannesburg: Juta & Co, Ltd, 1992.
145. *Arndts von Arnesberg K. L.* Lehrbuch der Pandekten. Dritte Auflage. München: J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1859.
146. *Brox H., Walker W. D.* Allgemeines Schuldrecht. 29., aktualisierte Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2003.
147. *Brox H., Walker W. D.* Allgemeines Schuldrecht. 43., aktualisierte Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2019.
148. *Brox H., Walker W. D.* Besonderes Schuldrecht. 40., aktualisierte Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2016.
149. *Ernst W.* Im: *Krüger W.* (Red.). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 2. Schuldrecht. Allgemeiner Teil I. 8. Auflage. München: C. H. Beck, 2019.

150. *Habersack M., Wagner G.* Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 6. Schuldrecht – Besonderer Teil IV. §§705-853. 7. Auflage. München: Partnerschaftsgesellschaftsgesetz Produkthaftungsgesetz, 2017.
151. *Hausheer H., Jaun M.* Die Einleitungsartikel des ZGB (Art. 1–10 ZGB). Bern: Stämpfli Verlag AG Bern, 2003.
152. *Looschelders D.* Schuldrecht. Allgemeiner Teil. 16., neu bearbeitete Aufl. Academia Iuris. Lehrbücher der Rechtswissenschaft. München: Verlag Franz Vahlen, 2018.
153. *Looschelders D.* Schuldrecht. Besonderes Teil. 11. Auflage. München: Verlag Franz Vahlen, 2016.
154. *Medicus D.* Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. 11., neubearbeitete Auflage. München: C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1999.
155. *Medicus D., Lorenz S.* Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. Ein Studienbuch. 21., neu bearbeitete Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2015.
156. *Mühlenbruch C. F.* Lehrbuch des Pandekten-Rechts. Nach der Doctrina Pandectarum deutsch bearbeitet. Vierte verbesserte Auflage. Zweiter Theil. Halle: Schwetschke und Sohn, 1844.
157. *Palandt O.* (Begr.) Bürgerliches Gesetzbuch. 65. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2006.
158. *Riemer H. M.* Die Einleitungsartikel des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Art. 1–10 ZGB). Eine Einführung. 2. Auflage. Bern: Stämpfli Verlag AG Bern, 2003.
159. *Schlechtriem P.* Schuldrecht. Allgemeiner Teil. Vierte, neubearbeitete Auflage. Mohr Siebeck. Tübingen: Mohr, 2000.
160. *Schulze R.* (Schriftleitung) Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 4. Auflage. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2005.
161. *Schulze R.* (Schriftleitung) Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 10. Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2019.
162. *Stadler A.* im: Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. Herausgegeben von Stürner R. 17. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018.
163. *Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Rumo-Jungo A.* Das Schweizerische Zivilgesetzbuch. Zürich: Schulthess Juristische Medien AG, 2002.
164. *von Jhering R.* Das Schuldmoment im Römischen Privatrecht. Giessen: Verlag Von Emil Roth, 1867.
165. *Ансон В.* Договорное право. Москва: ЮЛ, 1984.

166. *Барон Ю.* Система римского гражданского права. В шести книгах. Предисловие кандидата юридических наук В. В. Байбака. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2005.
167. *Борисевич М. М.* Римское гражданское право. Учебное пособие. Москва: МНЕПУ, 1995.
168. *Брагинский М. И., Витрянский В. В.* Договорное право: общие положения. Москва: Статут, 1997.
169. *Буковский В.* (сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914.
170. *Дернбургъ Г.* Пандекты. Томъ второй. Выпускъ третій русскаго перевода. Обязательственное право. Третье русское издание. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1911.
171. *Дождев Д. Б.* Римское частное право. Учебник для вузов. Москва: Инфра М-Норма, 1996.
172. *Иоффе О. С., Мусин В. А.* Основы римского гражданского права. [В.в.]: Издательство Ленинградского Университета, 1974.
173. *Кофанов Л. Л.* (отв. ред.) Дигесты Юстиниана. Перевод с латинского. Том II. 2-е издание, исправленное. Москва: Статут, 2008.
174. *Новицкий И. Б., Перетерский И. С.* (ред.) Римское частное право. Учебник. Москва: Новый Юрист, 1997.
175. *Нольде А. Е.* Очерки по исторіи кодификаціи мѣстныхъ гражданскихъ законовъ при графѣ Сперанскомъ. Выпускъ II. Кодификація мѣстнаго права прибалтійскихъ губерній. С.-Петербургъ: Сенатская типографія, 1914.
176. *Омельченко О. А.* Римское право. Учебник. Издание третье, исправленное в дополнение. Москва: Эксмо, 2005.
177. *Подопригора А. А.* Основы Римского гражданского права. Киев: Выща Школа, 1990.
178. *Розенберг М. Г.* Контракт международной купли – продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Междунар. центр финансово-экон. развития, 1996.
179. *Синайский В. И.* Основы гражданского права. В связи с частью III Свода указонений, действующих в Латвии и Эстонии. Выпуск II. Рига: издание акц. о-ва Вальтерс и Рапа, 1926.
180. *Тютрюмов И.* Гражданское право. Второе, исправленное и значительно дополненное издание. Тарту: Типография Г. Лаакманъ, 1927.

181. Эрдман К. Обязательственное Право Губерній Прибалтійскихъ. [В.в.]: Издание почетного мирового судьи Ф. Э. Камкина, 1908.

Normatīvie akti

1. Vīnes 1980. gada ANO konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem (*The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods – angļu val.*): starptautisks līgums. Latvijā stājās spēkā 03.07.1997. ar likumu “Par Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem”. Publicēts 03.07.1997., Latvijas Vēstnesis, Nr. 170 (885).
2. Advokatūras likums: LR likums. Pieņemts 27.04.1993. Publicēts 19.08.1993., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 28; 21.05.1993., Diena, Nr. 99.
3. Apdrošināšanas līguma likums: LR likums. Pieņemts 03.05.2018. Publicēts 18.05.2018., Latvijas Vēstnesis, Nr. 97.
4. Civillikums: LR likums. Pieņemts 28.01.1937. Publicēts 26.02.1937., Valdības Vēstnesis, Nr. 46.
5. Civilprocesa likums: LR likums. Pieņemts 14.10.1998. Publicēts 03.11.1998., Latvijas Vēstnesis, Nr. 326/330; 03.12.1998., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 23.
6. Darba likums: LR likums. Pieņemts 20.06.2001. Publicēts 06.07.2001., Latvijas Vēstnesis, Nr. 105; 09.08.2001., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, Nr. 15.
7. Grozījumi Civillikumā: LR Likums. Pieņemts 04.06.2009. Publicēts 17.06.2009., Latvijas Vēstnesis, Nr. 94.
8. Komerclikums: LR likums. Pieņemts 13.04.2000. Publicēts 04.05.2000., Latvijas Vēstnesis, Nr. 158/160; 01.06.2000., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 11.
9. Koncernu likums: LR likums. Pieņemts 23.03.2000. Publicēts 13.04.2000., Latvijas Vēstnesis, Nr. 131/132; 04.05.2000., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 9.
10. Krimināllikums: LR likums. Pieņemts 17.06.1998. Publicēts 08.07.1998., Latvijas Vēstnesis, Nr. 199/200; 04.08.1998., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 15.

11. Likums "Par dzīvokļa īpašumu": LR likums. Pieņemts 28.09.1995. Publicēts 12.10.1995., Latvijas Vēstnesis, Nr. 157; 11.01.1996., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 1.
12. Likums "Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm": LR likums. Pieņemts 16.06.1999. Publicēts 01.07.1999., Latvijas Vēstnesis, Nr. 216; 22.07.1999., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 14.
13. Preču zīmju likums: LR likums. Pieņemts 06.02.2020. Publicēts 21.02.2020., Latvijas Vēstnesis, Nr. 37.
14. Zvejniecības likums: LR likums. Pieņemts 12.04.1995. Publicēts 28.04.1995., Latvijas Vēstnesis, Nr. 66; 08.06.1995., Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 11.
15. Rīgas domes saistošie noteikumi Nr. 125 "Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas un būvju uzturēšanas noteikumi": Rīgas domes saistošie noteikumi. Pieņemti 08.07.2008. Publicēti 06.08.2008., Latvijas Vēstnesis, Nr. 120.
16. Mārupes novada domes saistošie noteikumi Nr. 11/2010 "Par nekustamo īpašumu uzturēšanu un sabiedrisko kārtību Mārupes novadā": Mārupes novada domes saistošie noteikumi. Pieņemti 18.08.2010. Publicēti 07.09.2010., Mārupes Vēstis, Nr. 9.
17. Igaunijas Saistību tiesību likums. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide>
18. Lietuvas Civilkodekss. Pieejams: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lt/lt073en.pdf>
19. Nīderlandes Civilkodekss. Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook066.htm>
20. Šveices Civilkodekss. Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19070042/index.html>
21. Vācijas Civillikums. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>
22. Vietējo likumu kopoījuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928.
23. Des Herzogthums Ehsten Ritter- und Landrechte. Sechs Bücher. Erster Druck. Mit erläuternden Urkunden und ergänzenden Beilagen herausgegeben durch Johann Philipp Gustav Ewers. Dorpat: in der Meinshausenschen Buchhandlung, 1821.
24. Сводъ мѣстныхъ указонений губерний остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864.

Judikatūra un tiesu prakse

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2005. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–651.
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2006. gada 20. septembra lēmums lietā Nr. SKC–484.
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 14. marta spriedums lietā Nr. SKC–110.
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 11. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–259.
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 11. februāra spriedums lietā Nr. SKC–30/2009.
6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. SKC–318/2013.
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 18. decembra spriedums lietā Nr. SKC–329.
8. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 15. janvāra spriedums lietā Nr. SKC – 101/2014.
9. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 27. maija spriedums lietā Nr. SKC–102/2014.
10. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 27. janvāra spriedums lietā Nr. SKC–47/2016.
11. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 29. februāra spriedums lietā Nr. SKC–37/2016.
12. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 10. marta spriedums lietā Nr. SKC–70/2016.
13. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 20. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC–0002/2016.
14. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 20. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC–0105/2016.
15. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 21. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–163/2016.
16. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. septembra spriedums lietā Nr. SKC–297/2016.

17. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. decembra spriedums lietā Nr. SKC–328.
18. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 12. janvāra spriedums lietā Nr. SKC–5/2017.
19. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–108/2017.
20. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–164/2017.
21. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 31. janvāra spriedums lietā Nr. SKC–34/2018.
22. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 29. marta spriedums lietā Nr. SKC–72/2018.
23. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 16. maija spriedums lietā Nr. SKC–99/2018.
24. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 31. maija spriedums lietā Nr. SKC–231/2018.
25. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–159/2018.
26. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 28. jūnija spriedums lietā Nr. SKC–195/2018.
27. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 27. septembra spriedums lietā Nr. SKC–169/2018.
28. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2018. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. SKC–209/2018.
29. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 25. janvāra spriedums lietā Nr. SKC–19/2019.
30. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 29. marta spriedums lietā Nr. SKC–105/2019.
31. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 29. marta spriedums lietā Nr. SKC–119/2019.
32. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 15. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC–111/2019.
33. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 24. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC–46/2019.

34. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 31. maija spriedums lietā Nr. SKC–112/2019.
35. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019. gada 24. septembra lēmums lietā Nr. SKA–1528/2019.
36. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–248/2019.
37. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 31. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–316/2019.
38. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 9. decembra spriedums lietā Nr. SKC–318/2019.
39. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 17. decembra spriedums lietā Nr. SKC–251/2019.
40. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 17. decembra spriedums lietā Nr. SKC–259/2019.
41. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 11. februāra spriedums lietā Nr. SKC–166/2020.
42. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 16. marta spriedums civillietā Nr. SKC–146/2020.
43. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2020. gada 24. marta spriedums lietā Nr. SKA–790/2020.
44. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 17. jūlija spriedums lietā Nr. SKC–203/2020.
45. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 4. marta spriedums lietā Nr. SKC–77/2021.
46. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 22. marta spriedums lietā Nr. SKC–21/2021.
47. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 2. septembra spriedums lietā Nr. SKC-215/2021.
48. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 12. oktobra spriedums lietā Nr. SKC–191/2021.
49. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1921. gada 8. decembra spriedums, Dzērves prasībā pret Sproģi.
50. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1922. gada 9. novembra spriedums, Jaunpetera prasībā pret Grinpauku.

51. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1922. gada 9. novembra spriedums, Ramiņa prasībā pret Dubultu fabrikas akciju sabiedrību.
52. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 28. februāra spriedums, Kociņa prasībā pret Zvirgzdu.
53. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 24. marta spriedums, Dances prasībā pret Skudu.
54. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 26. aprīļa spriedums, Gurska prasībā pret Grīvas pilsētas valdi.
55. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 28. septembra spriedums, Katenbacha prasībā pret Latvijas valsts ierēdņu kooperatīvu.
56. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 27. februāra spriedums, Kolpaka prasībā pret Strausu.
57. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 30. aprīļa spriedums, Stamma prasībā pret Fogelbergu.
58. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 22. oktobra spriedums, Klajuma prasībā pret Megni.
59. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1924. gada 18. decembra spriedums, Zaula prasībā pret Dzelzceļa virsvaldi.
60. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 26. februāra spriedums, Jāņa Kajaka prasībā pret Amaliju Rozentali un Jāni Svikuli.
61. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 26. marta spriedums, Saulītena prasībā pret Steinbakiem.
62. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 28. maija spriedums, Jāņa Kapa prasībā pret Krasīņņikovu.
63. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 30. septembra spriedums, firmas "Stilling-Andersen" prasībā pret Hoziosku.
64. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 18. decembra spriedums, Zivcones prasībā pret Gersoni.
65. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1928. gada 31. janvāra spriedums, Jankevič prasībā pret Volfšmidt.
66. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1928. gada 29. septembra spriedums, Kasparson-Ezīt prasībā pret Gerke mantojuma masu.
67. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1929. gada 28. februāra spriedums, Bergholc prasībā pret Liebrechtu.

68. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1930. gada 30. janvāra spriedums, sabiedrības "S. Instone un Co, Ltd, London" prasībā pret Latvijas dzelzceļa virsv.
69. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1930. gada 28. novembra spriedums, Elstiņa prasībā pret Rīgas ostas kuģniecības biedrības enkurnieku sekciju.
70. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1931. gada 31. janvāra spriedums, Musso prasībā pret Kaltu.
71. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1931. gada 23. aprīļa spriedums, Rezovska prasībā pret krājaizdevu sabiedrību "Klints".
72. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1931. gada 21. maija spriedums, Ronnimoiša prasībā pret Bērziņu.
73. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1932. gada 26. februāra spriedums, Mizroch prasībā pret Liebmani, Butti u.c.
74. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1932. gada 3. jūnija spriedums, Liģera prasībā pret Liģeri un Mieriņu.
75. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 27. septembra spriedums, Finanču min. prasībā pret Matuzēli.
76. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 27. septembra spriedums, Višnikofa prasībā pret Rīgas ķīmisko fabriku "Jugla" AS.
77. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 26. oktobra spriedums, Tenesa prasībā pret Dzelzceļa virsvaldi.
78. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 22. novembra spriedums, Amerika prasībā pret Eriņu.
79. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 25. janvāra spriedums, Vanaga prasībā pret Zvejnieku biedrību apvienības kooperatīvu.
80. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 17. aprīļa spriedums, Jureviča prasībā pret Šteinbergu.
81. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 27. septembra spriedums, Dauces prasībā pret Pļavnieku.
82. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 22. marta spriedums, Cimmera prasībā pret Grigaiti.
83. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 10. aprīļa spriedums, Feldmaņa prasībā pret AS "Daugava".
84. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 12. aprīļa spriedums, AS "Latvijas Lioids" prasībā pret Muitas Arteli.

85. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 23. maija / 14. jūnija spriedums, Firksera prasībā pret Sņikeri.
86. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 30. augusta spriedums, Švarca un Zeidlera darinājuma līguma lieta.
87. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 21. februāra spriedums, Aronsona un Gureviča prasībā pret Dzelzceļu virsv. un Kalniņu.
88. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 23. septembra spriedums, Rīgas pilsētas prasībā pret Joginu.
89. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 25. novembra / 16. decembra spriedums, Hausmaņa prasībā pret Latvijas valsti, Finanču min. personā.
90. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1936. gada 18. decembra spriedums, Millas prasībā pret Oldbergiem.
91. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1937. gada 27. janvāra spriedums, AS "Livonija" prasībā pret Dzelzceļa virsvaldi.
92. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1937. gada 27. maija spriedums, Aronsona un Gurēviča prasībā pret Cīruli.
93. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1937. gada 28. septembra spriedums, Rīgas hipotēku biedrības prasībā pret Ansonu un c.
94. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta Apvienotās sapulces 1937. gada 29. novembra spriedums.
95. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 27. janvāra spriedums, Ķepara prasībā pret Satiksmes min., Šoseju un zemes ceļu departamenta personā.
96. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 28. aprīļa spriedums, Ceberga prasībā pret Aniņu.
97. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 28. aprīļa spriedums.
98. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 25. maija spriedums, Ivanovska prasībā pret Aniņu.
99. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 15. jūlija spriedums, Laša prasībā pret Zemkopības ministriju.
100. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 29. septembra / 28. oktobra / 25. novembra spriedums, Riekstiņa prasībā pret Jakoviču.
101. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1938. gada 28. oktobra spriedums, Hercoga prasībā pret Mīlgrāvi.
102. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta kopsēdes 1939. gada 26. aprīļa spriedums, Streipas prasībā pret biedrību "Muitas artelis".

103. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1939. gada 27. oktobra spriedums, Karlivāna prasībā pret Auzenbergu un Preisu.
104. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1939. gada 16. decembra spriedums, Ozoliņa prasībā pret Muitas arteli u.c.
105. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta kopsēdes 1940. gada 29. marta spriedums, Rīgas pilsētas prasībā pret Krastiņu.
106. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2013. gada 2. oktobra spriedums lietā Nr. C27128309 (stājies likumīgā spēkā).
107. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2013. gada 23. oktobra spriedums civillietā Nr. C26109412 (stājies likumīgā spēkā).
108. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 14. februāra spriedums civillietā Nr. C12113513 (stājies likumīgā spēkā).
109. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 14. februāra spriedums civillietā Nr. C33450412 (stājies likumīgā spēkā).
110. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 19. februāra spriedums civillietā Nr. C29676111 (stājies likumīgā spēkā).
111. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 18. jūnija spriedums civillietā Nr. C30702312 (stājies likumīgā spēkā).
112. Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 25. septembra spriedums civillietā Nr. C16088712 (stājies likumīgā spēkā).
113. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 1. oktobra spriedums civillietā Nr. C32334512 (stājies likumīgā spēkā).
114. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 15. oktobra spriedums civillietā Nr. C29813411 (stājies likumīgā spēkā).
115. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 3. jūnija spriedums civillietā Nr. C27243711 (stājies likumīgā spēkā).
116. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 10. jūnija spriedums civillietā Nr. C30441514 (stājies likumīgā spēkā).
117. Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 26. augusta spriedums civillietā Nr. C30546914 (stājies likumīgā spēkā).
118. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 2. septembra spriedums civillietā Nr. C27197314 (stājies likumīgā spēkā).
119. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 16. septembra spriedums civillietā Nr. C30403910 (stājies likumīgā spēkā).

120. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 26. oktobra spriedums civillietā Nr. C12100714 (stājies likumīgā spēkā).
121. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 28. oktobra spriedums civillietā Nr. C17089410 (stājies likumīgā spēkā).
122. Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 28. oktobra spriedums civillietā Nr. C33361414 (stājies likumīgā spēkā).
123. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 3. novembra spriedums civillietā Nr. C30667413 (stājies likumīgā spēkā).
124. Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 17. novembra spriedums civillietā Nr. C29578014 (stājies likumīgā spēkā).
125. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015. gada 19. novembra spriedums civillietā Nr. C29684913 (stājies likumīgā spēkā).
126. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 24. februāra spriedums civillietā Nr. C31459814 (stājies likumīgā spēkā).
127. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 2. marta spriedums civillietā Nr. C29475210 (stājies likumīgā spēkā).
128. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 6. aprīļa spriedums civillietā Nr. C31481713 (stājies likumīgā spēkā).
129. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 28. aprīļa spriedums civillietā Nr. C26105815 (stājies likumīgā spēkā).
130. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 30. maija spriedums civillietā Nr. C30543413 (stājies likumīgā spēkā).
131. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 28. jūlija spriedums civillietā Nr. C12217214 (stājies likumīgā spēkā).
132. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 13. septembra spriedums civillietā Nr. C28357212 (stājies likumīgā spēkā).
133. Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 20. oktobra spriedums civillietā Nr. C30606315 (stājies likumīgā spēkā).
134. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 1. novembra spriedums civillietā Nr. C24154915 (stājies likumīgā spēkā).
135. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 28. novembra spriedums civillietā Nr. C04327207 (stājies likumīgā spēkā).
136. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 29. novembra spriedums civillietā Nr. C30650815 (stājies likumīgā spēkā).

137. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 12. decembra spriedums civillietā Nr. C12235314 (stājies likumīgā spēkā).
138. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2016. gada 27. decembra spriedums civillietā Nr. C22030714 (stājies likumīgā spēkā).
139. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 13. janvāra spriedums civillietā Nr. C29682115 (stājies likumīgā spēkā).
140. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 6. februāra spriedums civillietā Nr. C40112416 (stājies likumīgā spēkā).
141. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 21. februāra spriedums civillietā Nr. C40129616 (stājies likumīgā spēkā).
142. Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 7. marta spriedums civillietā Nr. C28304714 (stājies likumīgā spēkā).
143. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 29. marta spriedums civillietā Nr. C12215016 (stājies likumīgā spēkā).
144. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 11. aprīļa spriedums civillietā Nr. C29459809 (stājies likumīgā spēkā).
145. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 22. maija spriedums civillietā Nr. C29343016 (stājies likumīgā spēkā).
146. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 19. oktobra spriedums civillietā Nr. C33293814 (stājies likumīgā spēkā).
147. Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 24. oktobra spriedums civillietā Nr. C07057015 (stājies likumīgā spēkā).
148. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 1. novembra spriedums civillietā Nr. C27175312 (stājies likumīgā spēkā).
149. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 6. novembra spriedums civillietā Nr. C28279215 (stājies likumīgā spēkā).
150. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017. gada 20. decembra spriedums civillietā Nr. C30344514 (stājies likumīgā spēkā).
151. Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 8. februāra spriedums civillietā Nr. C39071416 (stājies likumīgā spēkā).
152. Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 26. februāra spriedums civillietā Nr. C30581715 (stājies likumīgā spēkā).
153. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 6. marta spriedums civillietā Nr. C30424617 (stājies likumīgā spēkā).

154. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 18. aprīļa spriedums civillietā Nr. C28302316 (stājies likumīgā spēkā).
155. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 25. aprīļa spriedums civillietā Nr. C30772816 (stājies likumīgā spēkā).
156. Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 18. maija spriedums civillietā Nr. C39119515 (stājies likumīgā spēkā).
157. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 7. jūnija spriedums civillietā Nr. C12347116 (stājies likumīgā spēkā).
158. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 13. jūnija spriedums civillietā Nr. C30425515 (stājies likumīgā spēkā).
159. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 15. jūnija spriedums civillietā Nr. C32244717 (stājies likumīgā spēkā).
160. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 27. septembra spriedums civillietā Nr. C30641016 (stājies likumīgā spēkā).
161. Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 16. oktobra spriedums civillietā Nr. C23056217 (stājies likumīgā spēkā).
162. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 1. novembra spriedums civillietā Nr. C30669411 (stājies likumīgā spēkā).
163. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 15. novembra spriedums civillietā Nr. C30577216 (stājies likumīgā spēkā).
164. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2018. gada 20. decembra spriedums civillietā Nr. C29536117 (stājies likumīgā spēkā).
165. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2019. gada 14. janvāra spriedums civillietā Nr. C29426916 (stājies likumīgā spēkā).

Uzziņu literatūra un elektroniski publicētie avoti

1. Eiropas deliktu tiesību principi (*Principles of European Tort Law* – angļu val.). Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html>
2. Eiropas līgumtiesību principi (*Principles of European Contract Law* – angļu val.). Pieejams: https://www.trans-lex.org/400200/ /pecl/#head_101
3. “Iebraucot pār ceļu novilkta trosē, Madonas pusē gājis bojā kvadricikla vadītājs”. Pieejams: <https://skaties.lv/degpunkta/noziedziba/iebraucot-par-celu-novilkta-trose-madonas-puse-gajis-boja-kvadracikla-vaditajs/>

4. Kopējā modeļa projekts (*Draft of Common Frame of Reference* – angļu val.). Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf
5. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Morālā kaitējuma atlīdzināšana civillietās. Tiesu prakses apkopojums. Rīga, 2014.
6. Likumprojekta “Grozījumi Civillikumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/F6A7D8A3C318EE1DC2257386004EF3D8?OpenDocument>
7. Rumpa A. LU JF pasniedzēju atziņas: Noslēdzošā daļa. Jurista Vārds, 29.06.2016. Pieejams: <https://juristavards.lv/mikrofons/106-lu-jf-pasniedzēju-atzinās-noslēdzosa-dala/>
8. UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principi (*UNIDROIT principles of international commercial contracts* – angļu val.), 2016. Pieejams: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>